

**ЗОВНІШНЄ
НЕЗАЛЕЖНЕ
ОЦІНЮВАННЯ**

2014

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

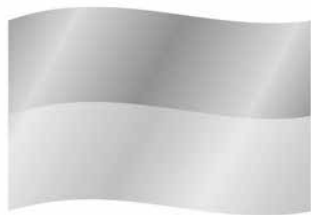
КОМПЛЕКСНЕ ВИДАННЯ

- Програмові вимоги до ЗНО з історії України
- Репетитор: стислий виклад навчального матеріалу
- Типові тестові завдання до кожного розділу програми
- Варіанти тесту з історії України у форматі ЗНО
- Відповіді до ВСІХ тестових завдань

Якісна підготовка до ЗНО-2014

Створено провідними фахівцями України
в галузі загальної середньої освіти

**ЗОВНІШНЄ
НЕЗАЛЕЖНЕ
ОЦІНЮВАННЯ**

2014

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

КОМПЛЕКСНЕ ВИДАННЯ

- Програмові вимоги до ЗНО з історії України
- Репетитор: стислий виклад навчального матеріалу
- Типові тестові завдання до кожного розділу програми
- Варіанти тесту з історії України у форматі ЗНО
- Відповіді до ВСІХ тестових завдань

Якісна підготовка до ЗНО-2014

ББК 74.266.31
В58

Рецензенти:

Даниленко Віктор Михайлович — доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, завідувач відділу Інституту історії України НАН України;

Гирич Ігор Борисович — кандидат історичних наук, завідувач відділу Інституту української археографії та джерелознавства імені М. Грушевського НАН України;

Рибак Ірина Миколаївна — завідувач відділу суспільних дисциплін Донецького обласного Інституту післядипломної педагогічної освіти;

Силенко Валерій Анатолійович — вчитель історії Першої міської гімназії м. Черкас, заслужений учитель України

Власов В. С.
В58 Історія України : комплексне видання / В. С. Власов, С. В. Кульчицький. — К. : Літера ЛТД, 2014. — 336 с. : іл., карти.
ISBN 978-966-178-491-7

ISBN 978-966-178-491-7

© В. С. Власов,
С. В. Кульчицький, 2013
© «Літера ЛТД», 2014

ЗМІСТ

1. Стародавня історія України ----- 5 <i>Тренувальний тест до теми 1</i>	16. Західноукраїнські землі у складі Австрійської (Австро-Угорської) імперії в другій половині 19 ст. ----- 138
2. Виникнення та розквіт Київської Русі ----- 14 <i>Тренувальний тест до теми 2</i>	17. Культура України в другій половині 19 – на початку 20 ст. ----- 140 <i>Тренувальний тест до теми 16–17</i>
3. Київська Русь за часів роздробленості. Галицько-Волинська держава ----- 22 <i>Тренувальний тест до теми 3</i>	18. Українські землі у складі Російської імперії на початку 20 ст. ----- 151
4. Політичний устрій, соціально-економічний і культурний розвиток Київської Русі та Галицько-Волинської держави в 9–14 ст. --- 32 <i>Тренувальний тест до теми 4</i>	19. Західноукраїнські землі на початку 20 ст. -- 157 <i>Тренувальний тест до теми 18–19</i>
5. Українські землі у складі Великого князівства Литовського та інших держав (у другій половині 14 – першій половині 16 ст.) ----- 41 <i>Тренувальний тест до теми 5</i>	20. Україна в Першій світовій війні ----- 162
6. Українські землі в другій половині 16 ст. --- 51 <i>Тренувальний тест до теми 6</i>	21. Українська революція ----- 165 <i>Тренувальний тест до теми 20–21</i>
7. Українські землі в першій половині 17 ст. -- 64 <i>Тренувальний тест до теми 7</i>	22. Україна в боротьбі за збереження державної незалежності (1918–1920 рр.) ----- 175 <i>Тренувальний тест до теми 22</i>
8. Початок Національно-визвольної війни українського народу середини 17 ст. ----- 72 <i>Тренувальний тест до теми 8</i>	23. Українська СРР в умовах нової економічної політики (1921–1928 рр.) ----- 191 <i>Тренувальний тест до теми 23</i>
9. Українські землі наприкінці 50-х – 80-ті рр. 17 ст. ----- 82 <i>Тренувальний тест до теми 9</i>	24. Радянська модернізація України (1929–1938 рр.) ----- 198 <i>Тренувальний тест до теми 24</i>
10. Українські землі наприкінці 17 – у першій половині 18 ст. ----- 91 <i>Тренувальний тест до теми 10</i>	25. Західноукраїнські землі (1921–1939 рр.) -- 212 <i>Тренувальний тест до теми 25</i>
11. Українські землі в другій половині 18 ст. -- 101 <i>Тренувальний тест до теми 11</i>	26. Україна під час Другої світової війни (1939–1945 рр.) ----- 221 <i>Тренувальний тест до теми 26</i>
12. Українські землі у складі Російської імперії наприкінці 18 – у першій половині 19 ст. ----- 111 <i>Тренувальний тест до теми 12</i>	27. Повоєнна відбудова та розвиток України в 1946 – на початку 1950-х рр. ----- 234 <i>Тренувальний тест до теми 27</i>
13. Західноукраїнські землі наприкінці 18 – у першій половині 19 ст. ----- 121	28. Україна в умовах десталінізації (1953–1964 рр.) ----- 242 <i>Тренувальний тест до теми 28</i>
14. Культура України кінця 18 – першої половини 19 ст. ----- 123 <i>Тренувальний тест до теми 13–14</i>	29. Україна в період загострення кризи радянської системи (1965–1985 рр.) ----- 252 <i>Тренувальний тест до теми 29</i>
15. Наддніпрянська Україна в другій половині 19 ст. ----- 131 <i>Тренувальний тест до теми 15</i>	30. Розпад Радянського Союзу та відродження незалежності України ---- 263
	31. Україна в умовах незалежності ----- 268 <i>Тренувальний тест до теми 30–31</i>
	Тренувальні тести у форматі ЗНО ----- 279
	Відповіді на тестові завдання ----- 333

Шановні абітурієнти!

Призначення книги, яку ви тримаєте в руках, — допомогти вам у підготовці до зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) з історії України: пригадати вже вивчене та повторене за шкільними підручниками та потренуватися в розв'язуванні тестових завдань у форматі ЗНО.

У структурі посібника реалізовано три принципи: 1) виклад навчального матеріалу за розділами відповідно до програми ЗНО з історії України; 2) оптимальна пропозиція тестових завдань до розділу на перевірку опрацьованого змістового матеріалу; 3) достатня кількість тренувальних тестів (варіантів у форматі ЗНО) за специфікацією Українського Центру оцінювання якості освіти (УЦОЯО).

Навчальний матеріал подано конспективно, аби привернути увагу до основного, нагадати канву історичного процесу, допомогти відновити в пам'яті логіку історичних подій та явищ, найважливіші дати та персоналії. Якщо під час підготовки у вас виникає потреба пригадати деталі перебігу історичних подій, подробиці життя історичних постатей, звертайтеся до підручників та посібників, де матеріал викладений докладніше (приміром, «Довідника для абітурієнтів та школярів: повний курс підготовки для вступу до вищих навчальних закладів», автори: С. Кульчицький, Ю. Мицик, В. Власов; видавництво «Літера ЛТД»), адже інколи тестові завдання охоплюють більший обсяг навчального матеріалу, ніж той, що його викладено в посібнику.

Чимало тестових завдань передбачають опрацювання фрагментів історичних джерел, яких, як відомо, щороку стає більше в тесті ЗНО. Використання таких завдань цілком виправдане з огляду на практичну, компетентнісну спрямованість шкільної історичної освіти. Тож у посібнику дібрано хрестоматійні, «класичні» фрагменти, які найвірогідніше можуть «з'явитися» в тесті ЗНО УЦОЯО.

На окрему увагу заслуговують завдання, що перевіряють уміння працювати з історичною картою. Відповідно до програми ЗНО-2012 абітурієнтам пропонуватимуть завдання, у яких використовуються не контурні карти, а навчальні історичні карти, з яких зняті прямі підказки. Саме такі завдання знайдете в посібнику.

Належну увагу приділено й ще одній новачці програми ЗНО з історії України 2012 р. — умінню абітурієнтів розпізнавати пам'ятки архітектури та образотворчого мистецтва. Посібник пропонує завдання, у яких використано зображення обов'язкових пам'яток, а також завдання на їх розпізнавання.

Варто наголосити, що в тестових завданнях, розроблених за розділами, запропоновано всі типи завдань, що їх використовує УЦОЯО для перевірки історичної компетентності абітурієнтів: завдання з вибором однієї правильної відповіді; завдання на встановлення відповідності; завдання на встановлення правильної послідовності; завдання з короткою відповіддю множинного вибору. Завдання складено враховуючи методичні вимоги до такого виду оцінювальних матеріалів: варіанти відповідей до завдань підібрано коректно (всі однорідні та правдоподібні), що істотно підвищує рівень підготовки.

Третя частина посібника пропонує вам виконати тренувальний тест з історії України у форматі ЗНО, відповідно до специфікації, розробленої УЦОЯО. Виконавши кілька запропонованих варіантів, переконаєтеся, наскільки ґрунтовно ви опанували курс вітчизняної історії та чи готові до складання зовнішнього незалежного оцінювання з історії України, з'ясуєте, чи потрібно повертатися до якихось тем.

Успішної підготовки!

1. СТАРОДАВНЯ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Факти:

Поява та розселення людей на території України. Поширення землеробства й скотарства на землях України. Кочовики за раннього залізного віку. Заснування античних міст-колоній у Північному Причорномор'ї та Криму. Перші писемні згадки про давніх слов'ян (венедів, антів, склавинів). Велике розселення слов'ян.

Дати:

IV – середина III тис. до н.е. – розселення племен трипільської культури на території України;

V–VII ст. – Велике розселення слов'ян.

Поняття та терміни: «історичні джерела», «археологія», «археологічна культура», «палеоліт», «мезоліт», «неоліт», «енеоліт», «бронзовий вік», «ранній залізний вік», «колонізація».

Ви повинні вміти:

- **розпізнавати на картосхемі** місця основних стоянок людей кам'яного віку на теренах сучасної України (Королеве, Київ-Коба, Кирилівка, Мізин); території розселення трипільців, кіммерійців, скіфів і сарматів, місцезнаходження античних міст-колоній Північного Причорномор'я та Криму (Тіра, Ольвія, Пантікапей, Херсонес), напрямки розселення слов'ян під час Великого переселення народів;
- **характеризувати** суспільне, господарське та духовне життя носіїв трипільської культури, кіммерійців, скіфів, давніх слов'ян;
- **визначати** риси неолітичної революції, причини та наслідки занепаду Великої Скіфії, особливості грецької колонізації Північного Причорномор'я та Криму;
- **пояснювати**, у чому наслідки та значення Великого розселення слов'ян.

ПОЯВА ТА РОЗСЕЛЕННЯ ЛЮДЕЙ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ. Пралюди вперше з'явилися на території України **близько 1 млн років тому**. Найдавнішою пам'яткою в Україні є стоянка біля **с. Королеве в Закарпатті**. Кісток найдавніших мешканців України поки що знайти не пощастило. Та вчені припускають, що це були **пітекантропи**. Для пітекантропів характерне використання вогню, хоча вони не вміли добувати його, та виготовлення знарядь праці оббиванням каменів. Основним знаряддям було

ручне рубило, яким і кололи, і різали, і рубали. Використовували й дерев'яні знаряддя, зокрема, списи.

Пітекантропи не будували жител, постійно пересуваючись у пошуках їжі.

Сліди діяльності пітекантропів виявлено неподалік с. Рокосове в Закарпатті, с. Лука-Врублівецька на Дністрі та Амвросіївка в Донбасі, у передгір'ї Криму тощо. *Заселення території України відбувалося через Балкани й Центральну Європу.* Щоправда,

● **Історичним джерелом** називають те, що безпосередньо відбиває історичний процес, що дає можливість вивчати минуле, тобто все, створене раніше людським суспільством і збережене до наших днів у вигляді предметів матеріальної й духовної культури, фактів ідеології, звичаїв, мови — усної й писемної. У традиційному джерелознавстві визначено вісім основних типів історичних джерел, а саме: 1) джерела писемні; 2) речові; 3) усні (фольклорні); 4) етнографічні; 5) явища мови; 6) фотодокументи; 7) кінодокументи; 8) фонодокументи. У новітній академічній енциклопедії історії України історичні джерела поділяють на такі категорії: 1) документальні; 2) вербальні; 3) зобра-

жальні; 4) оповідні; 5) особового походження; 6) речові; 7) масові. Ці категорії не є строго визначеними, тож ті самі джерела можуть належати до різних категорій.

● **Археологія** — наука, яка вивчає історію суспільства за матеріальними залишками життя та діяльності людей — речовими (археологічними) пам'ятками.

● **Археологічна культура** — сукупність схожих речових решток, здобутих під час археологічних розкопок, що належать до одного історичного часу й тієї самої території. Подібність форми та оздоблення посуду, типу прикрас, особливостей будівництва жител і рис поховаль-

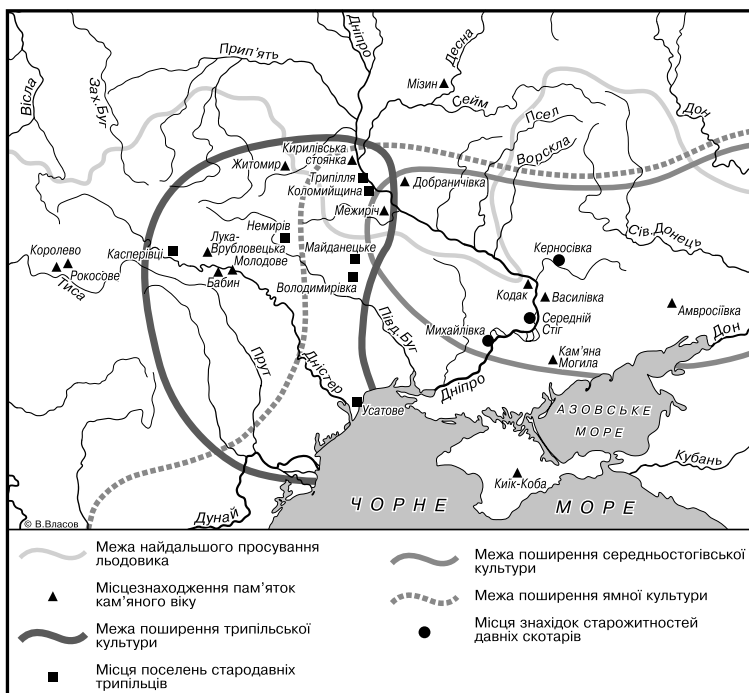
ного обряду свідчать про належність археологічних пам'яток одному народові чи близьким народам. Назви археологічних культур зазвичай утворюються від назв місцевостей, де було вперше виявлено типову пам'ятку (наприклад, черняхівська культура — від с. Черняхів), або за характерними ознаками археологічних знахідок (культура кулястих амфор, шнурова культура), від особливостей поховань (зрубна культура).

● **Палеоліт** — найдавніша доба кам'яного віку за археологічною періодизацією. На території України давній кам'яний вік тривав близько 1 млн років і закінчився 10 тис. років тому. Палеоліт поділяють на ранній та пізній.

деякі вчені вважають можливими й інші шляхи – через Кавказ.

Наступниками пітекантропів вважають **палеоантропів**, або **неандертальців (150–40 тис. років тому)**. На території України виявлено чимало стоянок неандертальців (до 200). Особливо багато їх досліджено в печерах гірського Криму. Відомі неандертальські стоянки в Закарпатті, Подністров'ї, на Житомирщині тощо.

Приспосовуючись до суворого клімату, неандертальці часто оселялися в печерах. У місцевостях, де не було печер, неандертальці споруджували **житла** з кісток мамонтів або каміння. Почали користуватися одягом, оволоділи **вмінням добувати вогонь**. Найпоширенішими знаряддями неандертальців були гостроконечники та скребла. Гостроконечники правили за вістря до списів, скребла – за ножі.

Українські землі в найдавніші часи

«ЛЮДИНА РОЗУМНА» НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ. «*Людина розумна*» з'явилася 40–35 тис. років тому. Більшість дослідників вважають, що неандертальці не були безпосередніми предками власне людини. Вказуючи на істотні вади їхнього розумового розвитку, прихильники такої думки переконані, що неандертальці поступово вимерли. А «людина розумна» виникла в Африці чи Південній Євразії, згодом розселившись на інші території.

Найдавніші рештки людини розумної часу пізнього палеоліту знайдено в печері Кроманьйон у

Франції. Тому цю людину називають **кроманьйонцем**. У кроманьйонців з'явилися знаряддя спеціального призначення: **скребачки** для обробки шкіри, різці для роботи з кісткою; різноманітні **ножі** для різання м'яса, дерева, шкіри, **наконечники списів**, сокири тощо; крім кам'яних, уже були знаряддя з кістки й рогу – **голки, шила**, руків'я різних інструментів; різноманітні прикраси й речі ритуального призначення – браслети, намиста, статуетки, ударні палиці.

На території України досліджено кількост стоянок пізнього палеоліту. Найвідоміші з них розташовані в селах Мізині на Чернігівщині, Межиріч на Черкащині, Доброничівці на Київщині. Знаною є й Кирилівська стоянка в Києві.

Провідним заняттям «людини розумної» за часів пізнього палеоліту було **полювання**. На півночі України первісні мисливці полювали на мамонтів, а на півдні – на бізонів. Люди жили й полювали колективами з 30–40 осіб. Усі вони були родичами. Тож дослідники називають такі гурти **родовими групами**.

ПОШИРЕННЯ ЗЕМЛЕРОБСТВА ТА СКОТАРСТВА НА ЗЕМЛЯХ УКРАЇНИ. Хліборобство і скотарство виникли в останній період кам'яного віку, який називають **неолітом**. Територія України не належить до регіонів, де виникли ці заняття. Проте місцеві мисливці протягом 8–6 тисячоліть переймали нові види людської діяльності від мешканців Центральної Європи, а ті запозичували їх від переселенців з Передньої Азії.

Утвердження на праукраїнських територіях **відтворювального господарства** пов'язують з носіями **трипільської культури**. Розквіт цієї археологічної культури припав на добу **енеоліту**.

Назва **трипільська культура**, так само, як і назва її носіїв, умовна. Вона походить від назви с. Трипільля на Київщині, неподалік якого наприкінці 19 ст. український археолог Вікентій Хвойка виявив рештки життєдіяльності давніх хліборобів. Численні археологічні знахідки свідчать, що трипільці прийшли на землі України з Нижнього Подунав'я й опанували величезні простори Лісостепу України від Дністра до Дніпра, досягнувши територій Волині та Степового Причорномор'я. Трипільська культура проіснувала на наших землях майже півтори тисячі років – від **4 тисячоліття до н. е.** до

● **Мезоліт** – епоха кам'яної доби, що була перехідною між палеолітом та неолітом. На землях України доба мезоліту тривала приблизно від 10 тис. до 7 тис. років тому.

● **Неоліт** – доба нового кам'яного віку, завершальний етап кам'яної доби, що заступив палеоліт та мезоліт. Назва вживається для епохи, протягом якої людина перейшла до добування їжі, вирощуючи рослини й одомашнивши тварин. **Енеоліт** –

перехідна доба від кам'яного віку до віку металів, коли з'являються речі з міді – першого металу, опанованого людиною, але провідна роль у виготовленні знарядь праці ще належала каменю. На території України енеоліт тривав у 4–3 тисячоліттях до н. е.

● **Бронзовий вік** – період в історії людства, коли поряд з кам'яними були поширені знаряддя з бронзи (сплав міді з оловом, рідше – свин-

цем, цинком та ін.). На наших теренах доба бронзи тривала від початку 2 до початку 1 тисячоліття до н. е.

● **Ранній залізний вік** – один з періодів розвитку людства за археологічною періодизацією. Відзначається остаточним розселенням індоєвропейців, технологічним переворотом у виготовленні знарядь праці, виникненням перших державних утворень, періодом існування найяскравіших кочових.

середини 3 тисячоліття до н. е. Основу господарського життя носіїв трипільської культури становило *перелогове рільництво*, що передбачало використання ділянок землі доти, доки не вичерпувалася їхня родючість. Трипільці сіяли ячмінь, просо, пшеницю, вирощували майже всі нині відомі в Україні садовгородні культури. Землю обробляли дерев'яною мотикою з кам'яним чи кістяним наконечником, а згодом – ралом. Відомо також, що племена трипільців розводили велику рогату худобу, кіз, овець, свиней. Трипільці виготовляли глиняний посуд у спеціальних гончарних печах, а потім розмальовували складними візерунками чорною, брунатною, червоною, рідше білою фарбами. Трипільська людність жила сім'ями, що об'єднувалися в **громади**, а пізніше – у **племена**.

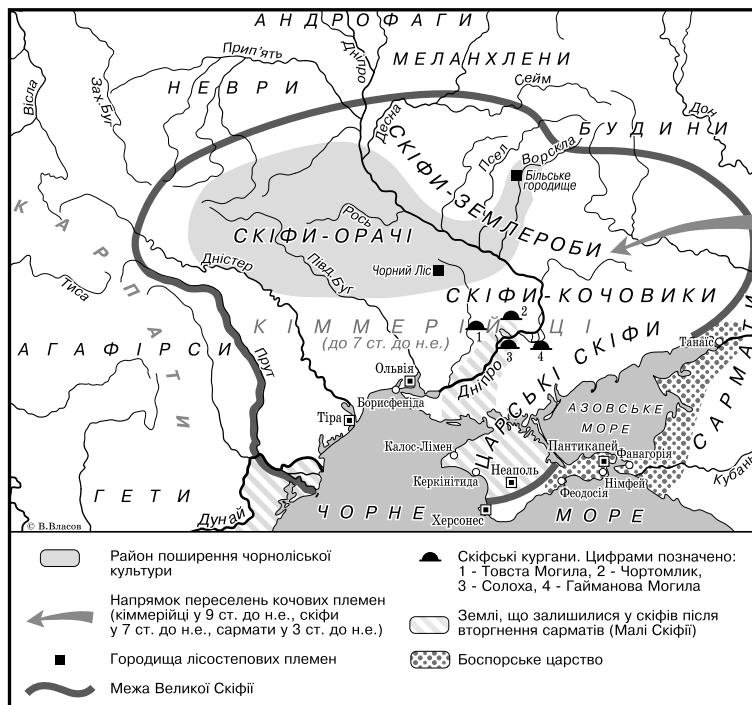
Спершу поселення трипільців були невеликими. У них мешкало по 50–60 осіб. Будинки розташовувалися колом, із загоном для худоби в центрі. Згодом трипільці почали споруджувати велетенські селища – протоміста, у яких мешкало до 10 тис. душ. Протомісто Майданецьке на Черкащині займало площу 300–400 гектарів і складалося майже з 2 тис. жител.

КОЧОВИКИ ЗА РАНЬОГО ЗАЛІЗНОГО ВІКУ. Першими, хто з-поміж мешканців українського Степу навчився виробляти залізо, були **кіммерійці** – саме з ними пов'язаний початок залізного віку на наших степових теренах. Кіммерійці – кочовий іранськомовний народ, який примандрував із Нижнього Поволжя у Причорноморські степи в **9 ст. до н. е.** й панував тут упродовж двох століть. *Кіммерійці – перший народ на наших землях, чия назва нам відома. Зберегли її писемні джерела.* Усі писемні згадки про кіммерійців пов'язані з їхніми військовими

походами. Кіммерійці були першим народом на українських землях, який дослідники називають **кочовим**. Вони не будували жител, а їхнє життя збігало в нескінченній мандрівці степом або верхи на конях, або в кибитках, запряжених волами. Основою їхнього господарства було конярство. Те, чого не могли дати коні, кіммерійці завойовували.

Хоч якими непереможними воїнами здавалися кіммерійці, у **7 ст. до н. е.** їхнє панування в Степу урвалося, а самі вони розпорошилися, підкорені значно могутнішими племенами **скіфів**.

У Причорноморські степи скіфи примандрували зі степових районів Передкавказзя. Як і кіммерійці, скіфи були кочовиками, основу господарства яких становило конярство. Так само мали вони неабия-

Світ кочовиків. Античні міста-колонії

кий досвід походів на країни Передньої Азії. Як і кіммерійці, скіфи були іранськомовними.

ВЕЛИКА СКІФІЯ. За часів найбільшої могутності скіфи поширили владу на багато сусідніх народів. У 5–4 ст. до н. е. їхня держава сягнула розквіту. Вчені вмовилися називати її **Великою Скіфією**. Про могутність скіфської держави тих часів свідчать **царські кургани**. Більшість з них відкрито в Нижньому Подніпров'ї. До найвідоміших належать кургани Чортотлик, Солоха, Гайманова Могила, Товста Могила та ін. Найвищого піднесення Велика Скіфія досягла в 4 ст. до н. е. за часів царя **Атея**. З грецьких джерел довідуємося, що той цар-воїн підкорив своїй владі всі скіфські землі від Дунаю до Дону. Свідченням могутності Атея було те, що він карбував власну монету. Атей провадив активну загарбницьку політику.

У 4–3 ст. до н. е. становище Скіфії погіршилося. Причинами занепаду скіфської держави дослідники вважають погіршення природних умов (висихання степів, збіднення трав'яного покриву внаслідок тривалого витолочування стадами худоби), занепад господарського життя Лісостепу через жорстоке використання його ресурсів. Велика Скіфія припинила існування. Проте самі скіфи не зникли з історичної арени: вони відійшли на південь і створили *дві Мали Скіфії*. Першу – у Нижньому Подніпров'ї, Нижньому Подунав'ї та в Північному Криму; другу – у Степовому та Передгірному Криму зі столицею Неаполем Скіфським.

САРМАТИ. У 3 ст. до н. е. скіфів у Причорноморських степах заступили сармати. Ці споріднені зі скіфами іранськомовні кочовики походили з Приуральсько-Поволзьких степів. Як вони називали самі себе, науці невідомо. Йменням *«сармати»* їх нарекли греки та римляни. Вчені припускають, що ця назва походить від давньоіранського слова «саоромант», що означало «оперезаний мечем». Володарювання сарматів у Причорноморських степах тривало майже 600 років до 3 ст. н. е. Поклали йому край германські племена *готів* і навала нових кочовиків – тюркськомовних *гунів*.

ЗАСНУВАННЯ АНТИЧНИХ МІСТ КОЛОНІЙ У ПІВНІЧНОМУ ПРИЧОРНОМОР'І ТА КРИМУ. Появу перших грецьких поселень у Північному Причорномор'ї та Криму історики відносять до середини 7 ст. до н. е. При цьому користуються зазвичай терміном **колонізація**. До переселення на чужину греків спонукали різні **причини**, одна з яких – прагнення до збага-

● **Колонізація** – 1) заселення та освоєння вільної території, а також 2) загарбання якоїсь країни або краю, що супроводжується визиском, підкоренням, а часом і винищенням місцевого населення.

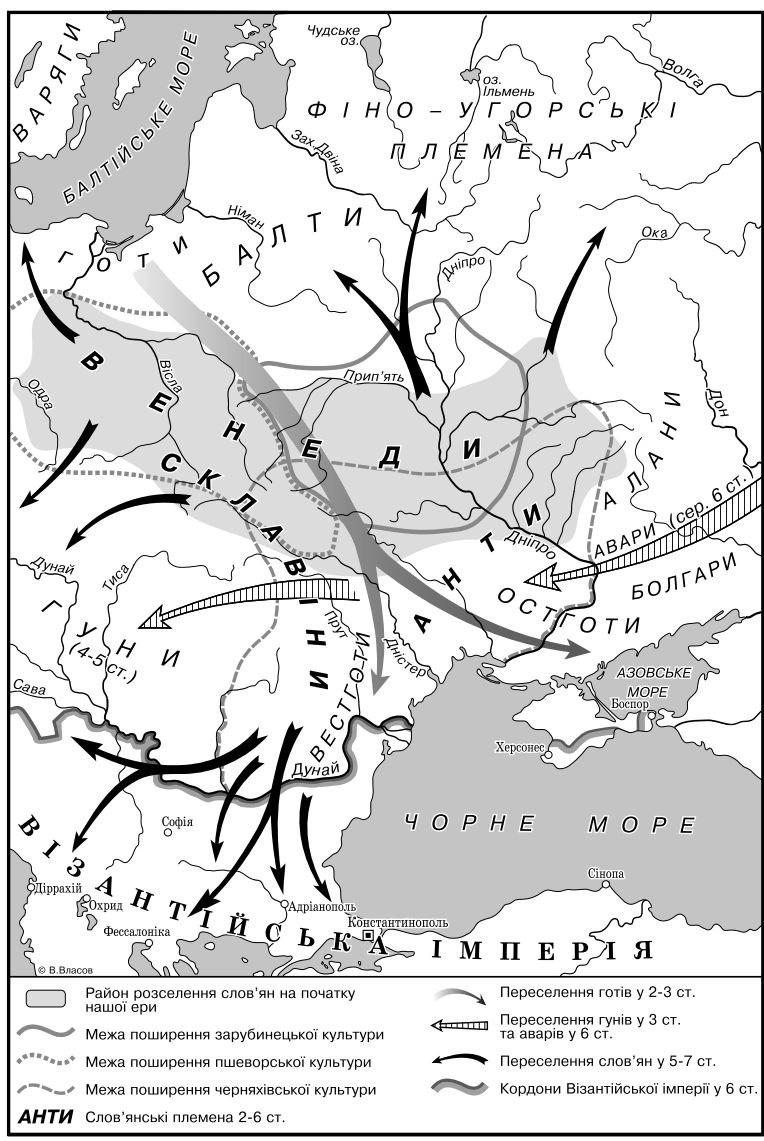
чення через розвиток торгівлі: на нових землях переселенці закладали міста – своєрідні торговельні бази, через які прагнули збувати у віддалені землі вироби грецьких майстрів. З-поміж причин називають пошук джерел сировини для ремісничої діяльності греків, адже Греція – гірська країна, в ній мало орної землі, корисних копалин, інших природних багатств, а також втечу від злиднів на Батьківщині.

Першою грецькою колонією на півдні сучасної України вважають поселення на острові (за тих часів – півострові) **Березань** неподалік сучасного міста Очакова Миколаївської області. Мілетяни почали облаштовувати його в середині 7 ст. до н. е. Історики припускають, що те поселення називалося Борисфенідою (від грецької назви Дніпра – Борисфен). Протягом **6–5 ст. до н. е.** грецькі переселенці оволоділи всім північним узбережжям Чорного моря. Найвідомішими з грецьких колоній були: **Тіра** – біля гирла р. Тірас (Дністер) (на місці сучасного Білгорода-Дністровського); **Ольвія** – на правому березі Бузького лиману (біля сучасного с. Парутине Миколаївської області); **Пантікапей** – на Керченському півострові (суч. Керч); **Херсонес Таврійський** – на території сучасного Севастополя.

Державне життя античних міст Північного Причорномор'я та Криму складалося так само, як і в Греції. Кожне місто було окремою державою-полісом. Чорноморські міста-колонії зберігали цілковиту незалежність від тих грецьких міст, переселенці з яких їх закладали. За устроєм грецькі поліси в Північному Причорномор'ї були **рабовласницькими демократичними** чи **аристократичними республіками**.

ПЕРШІ ЗГАДКИ ПРО ДАВНІХ СЛОВ'ЯН. *Слов'яни* – предки 15 сучасних європейських народів, у тому числі й українського, формувалися протягом 2–1 тис. до н. е. на лісостепових просторах від **Вісли** до **Дніпра**. Ці терени дослідники називають **прабатьківщиною слов'ян**. Проте багато вчених зародження слов'ян пов'язують із ширшими теренами – **від Одри (Одера) до Дніпра**.

Від початку 1 тис. н. е. кількість слов'янських пам'яток невпинно зростала, проте археологам досі не пощастило відкрити археологічну культуру до 5 ст., яка цілком належала б праслов'янським чи слов'янським племенам.

Слов'яни під час Великого переселення народів

Найдавніші свідчення про слов'ян відносять до початку нової ери. Вони належать римським історикам 1–2 ст. Плінію Старшому, Тациту й александрійському географу Птолемею (2 ст.). Усі троє називали слов'ян **венедами**. На думку археологів, саме венедам відповідають зарубинецька та черняхівська археологічні культури у їхній слов'янській частині. Докладніше розповідають про слов'ян джерела 6 ст. й наступних. Велику увагу їм приділив автор історії готів Йордан у книзі «Про походження та діяння гетів» 551 р. «Ці венеди походять від одного кореня ісьогодні відомі під трьома назвами: **венедів, антив, склавнів...**», – говорив Йордан про слов'ян. Назви **склавіни** та **анти** щодо слов'ян поряд із назвою венеди трапляються і в інших джерелах. Вони засвідчу-

ють поділ давніх слов'ян на різні племенні об'єднання. Так, за Йорданом, **венеди мешкали в басейні Вісли, анти – в Подніпров'ї, склавіни – між Дністром і Дунаєм**.

СУСПІЛЬСТВО ТА ГОСПОДАРСТВО ДАВНІХ СЛОВ'ЯН. У 6–7 ст. давні слов'яни наблизилися до створення держави. Залишки великого слов'янського міжплеменного центру археологи знайшли, приміром, на Волині – це Зимнівське городище. Про досить складні суспільні відносини у слов'ян, формування в них племенної верхівки свідчать джерела 6 ст. Багато свідчень указує на особливу роль у житті слов'ян спільних рад, на яких ухвалювалися найважливіші рішення. «Ці племена, склавіни й анти, не підлягають одній людині, – писав у 6 ст. Прокopій Кесарійський, – а з давніх-давен живуть у демократії, тому про все, що для них корисне чи шкідливе, вони міркують гуртом».

Давні слов'яни жили з **хліборобства** та **осілого скотарства**. Вони вирощували просо, ячмінь, пшеницю, жито, овес, льон і коноплі, відаючи перевагу ярим сортам. Сіяти озимину навчилися у другій половині 1 тисячоліття. З городини знали горох, ріпу, редьку, цибулю й часник. Довгий час панівною у хліборобстві була перелогова система. З тварин розводили велику й дрібну рогату худобу, овець, свиней. Помічниками в слов'янських господарствах були воли та коні. Не хетували слов'яни тисячолітнім мисливським і рибальським досвідом. З-поміж ремесел особливого розвитку досягли **ливарна справа й ковальство**. Своєрідним у слов'ян було **виробництво глиняного посуду**. Тривалий час, навіть після того як, від інших народів було запозичено гончарний круг, кераміка аж до 10–11 ст. лишалася **ліпною**.

ВЕЛИКЕ РОЗСЕЛЕННЯ СЛОВ'ЯН. Наприкінці 5 – на початку 6 ст. відбулися перші самостійні походи слов'ян на Візантію. Наслідком воєнних походів проти Візантії стало переселення слов'янських племен на землі Балканського півострова. Для слов'янських племен почався новий етап їхньої історії – життя на балканських землях, в оточенні інших народів, яке дало початок **сучасним південнослов'янським народам**.

● **Велике розселення слов'ян** – переселення слов'ян, яке відбувалося в Європі у 5–7 ст. в процесі Великого переселення народів, унаслідок якого слов'янські племена з'являються у Подунав'ї, у глибинних районах Балканського півострова – на півдні; на заході доходять до Ельби та балтійського узбережжя; на північному сході заселяють верхів'я Дону й Волги.

Коли анти опанували землями Балкан, оселяючись там досить часто разом з кочовиками – аварами та болгарами, склавіни переселялися на береги Дунаю, прокладаючи собі шлях Дунаєм угору на захід. З часом вони просунулися аж до верхів'я Ельби, змішалися зі слов'янськими племенами, що просувалися туди з території Польщі, і в оточенні германських племен дали початок *сучасним західнослов'янським народам*.

У верхній течії Дніпра, на Лівобережжі, у 5–7 ст. також мешкали слов'янські племена. Поступово ці племена розселилися далеко на північ. Ті з них, що просувалися в північно-західному напрямку, згодом дали життя *білоруському* народові. Ті ж, що попрямували на північний схід, стали предками *росіян*. *Склавіни* більшої частини українського Правобережжя та частина антської людності, що не брала участі в переселенні, стали *предками українців*.

Тренувальний тест до теми 1

Завдання 1–22 мають чотири варіанти відповіді, серед яких лише один правильний. Виберіть правильний варіант відповіді.

1. Яку зі стоянок вважають найдавнішою в Україні (у ній мешкали пітекантропи близько 1 млн років тому)?

А	Б	В	Г

- А У с. Мізини на Чернігівщині.
- Б У смт Королеве в Закарпатті.
- В Кирилівську стоянку в Києві.
- Г Киїк-Кобу в Криму.

2. Як називають мешканців європейського континенту, зображених на малюнку-реконструкції?

А	Б	В	Г

- А Австралопітек
- Б Пітекантроп
- В Неандерталець
- Г Кроманьйонець

3. Які знаряддя праці були найпоширенішими в мисливців на мамонтів за доби пізнього палеоліту?

А	Б	В	Г

- А Ручне рубило, яким можна було колоти, різати та рубати.
- Б Скребачки для обробки шкіри, різці для роботи з кісткою, ножі для різання, голки, шила.
- В Гостроконечники, скребла, лук та стріли.
- Г Дерев'яна мотика з кам'яним чи кістяним наконечником.

4. Який період давньої історії людства за археологічною періодизацією відтворено на картині-реконструкції?

А	Б	В	Г

- А ранній палеоліт
- Б бронзовий вік
- В мезоліт
- Г ранній залізний вік

5. Вкажіть правильні твердження.

А	Б	В	Г

- А Неандертальці – найдавніша людоподібна істота на території України, існування якої засвідчене відкриттям не лише жител або стоянок, а й рештками кістяків.
- Б За неоліту й енеоліту на наших землях ще не було осередків землеробства та скотарства.
- В Своєю назвою трипільська культура завдячує особливостям поховального обряду.
- Г Значення трипільської культури полягає в тому, що її носії вперше опанували відгінне скотарство.

6. Заповніть пропуски.

За _____ мисливці тієї доби навчилися користуватися луком і стрілами, лижами, човнами, навчилися рибалити, приручили собаку.

А	Б	В	Г

- А раннього залізного віку
- Б бронзового віку
- В енеоліту
- Г мезоліту

7. Доповніть твердження.

Люди часів неоліту навчилися...

А	Б	В	Г

- А збиральництва та полювання;
- Б добувати вогонь та почали користуватися одягом;

- В землеробства та скотарства;
- Г виготовляти знаряддя праці оббиванням каменів.

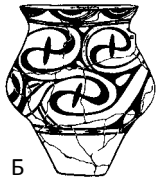
8. Які території України були заселені племенами трипільської культури?

А	Б	В	Г

- А Лісостепова смуга від Дністра до Дніпра.
- Б Степове Придніпров'я, Приазов'я.

- В Басейни Сіверського Донця та Нижнє Подоння.
- Г Басейн Дніпра, Приазов'я та Крим.

9. Яка з зображених пам'яток належить носіям трипільської культури?

А	Б	В	Г

10. Яке з явищ виникло першим за хронологією?

А	Б	В	Г

- А Поглиблення майнової і соціальної нерівності.
- Б Перехід до відтворювальних форм господарства.

- В Розвиток кочового господарства.
- Г Виникнення перших державних утворень.

11. Укажіть правильне твердження.

А	Б	В	Г

- А Кіммерійці були для свого часу неперевершеними майстрами військової справи.
- Б Сармати – перший народ на українських землях, чия назва нам відома завдяки писемним асирійським і грецьким джерелам.

- В Мову скіфів, так само, як і кіммерійців, відносять до тюркської групи.
- Г Народи Великої Скіфії мали власну писемність, що дало можливість відтворити скіфську міфологію.

12. Які фрагменти наведених джерел стосуються скіфських часів на наших землях?

- 1 «...Ці племена... не підлягають одній людині, а з давніх-давен живуть у демократії, тому про все, що для них корисне чи шкідливе, вони міркують спільно» (Прокопій Кесарійський).
- 2 «...У них немає хат, а живуть вони в кибитках, з яких найменші бувають чотириколісні, а інші шестиколісні...

ні... У таких кибитках перебувають жінки, а чоловіки їздять верхи на конях, за ними йдуть їхні стада овець і корів і табуни коней» (Псевдо-Гіппократ).

- 3 «...Вони спустошили й спалили їх (міста й фортеці), взяли полонених і стали панами на землі... Вони осіли ній панами, як на своїй, без страху... І нині вони лишаяються тут, живуть і спокійно перебувають у країні ромеїв...».
- 4 «...Гробниці їхніх царів містяться в Геррах, до яких Борисфен ще судноплавний. У Геррах тіло ховали у просторій гробниці разом з дружиною, найближчими слугами, кіньми... Над гробницями насипали величезні кургани, – що знатніший був цар, то вищий курган...» (Геродот).

А	Б	В	Г

- А 1, 2
- Б 2, 4
- В 3, 4
- Г 2, 3

13. Доповніть твердження.

Славнозвісну золоту пектораль 4 ст. до н.е. було знайдено в кургані...

А	Б	В	Г

- А Чортмлик на Дніпропетровщині;
- Б Товста Могила на Дніпропетровщині;
- В Гайманова могила на Запорозжжі;
- Г Солоха на Дніпропетровщині.

14. Причинами занепаду Великої Скіфії дослідники вважають

- 1 погіршення природних умов;
- 2 занепад господарського життя Лісостепу через жорстоке використання його ресурсів;
- 3 напади кіммерійських воєнків;
- 4 уповільнені темпи розвитку землеробства;
- 5 початок Великого розселення слов'ян.

А	Б	В	Г

- А 1, 2
- Б 2, 3
- В 2, 5
- Г 3, 4

15. Кому поступилися скіфи, втративши панівне становище в причорноморських степах?

А	Б	В	Г

- А кіммерійцям
- Б сарматам
- В готам
- Г аварам

16. Укажіть, як називали давніх слов'ян у писемних джерелах 1–2 ст.

А	Б	В	Г

- А черняхівцями
- Б венедами
- В трипільцями
- Г слов'янами

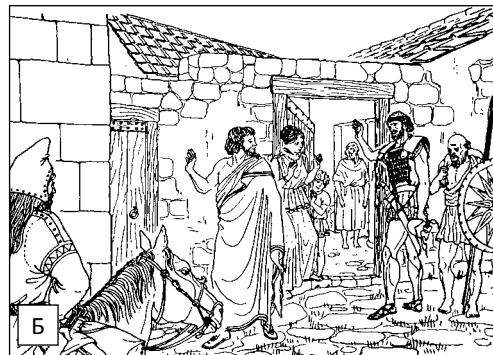
17. Яке грецьке місто-колонія було розташоване на місці нинішньої Керчі?

А	Б	В	Г

- А Ольвія
- Б Пантікапей
- В Херсонес
- Г Тіра

18. Який з малюнків свідчить про життя давніх слов'ян за доби Велико-го розселення?

А	Б	В	Г

19. Де було розташоване грецьке місто-колонія Херсонес, яке виникло наприкінці 5 ст. до н. е.?

А	Б	В	Г

- А На місці сучасної Керчі.
- Б На теренах сучасного Севастополя.
- В На місці сучасного Білгорода-Дністровського.

Г Поселення на острові (за тих часів – півострові) Березань.

- 2 заселяють Піренейський півострів;
- 3 захоплюють Апеннінський півострів;
- 4 заселяють верхів'я Дону й Волги;
- 5 доходять до Ельби та Балтійського узбережжя.

А	Б	В	Г

- А 1, 2, 3
- Б 1, 4, 5
- В 2, 3, 5
- Г 2, 4, 5

20. Які з тверджень є правильними?

- 1 Кожне грецьке місто на узбережжі Чорного моря за-будовували відповідно до правил містобудування ма-терикової Греції.
- 2 Чорноморські міста-колонії цілковито залежали від тих грецьких міст, вихідці з яких їх заклали.
- 3 У кожному грецькому місті-колонії використовували монети, карбовані скіфами.
- 4 На відміну від міст материкової Греції у причорно-морських містах-колоніях змагання спортсменів, по-етів, музикантів не відбувалися.
- 5 Великої слави зажили грецькі майстри-ювеліри: це вони виготовляли прикраси на замовлення скіфських вельмож.

А	Б	В	Г

- А 1, 3 Б 1, 5
- В 2, 4 Г 3, 4

21. Доповніть твердження.

Внаслідок Великого розселення слов'ян у слов'янські племена...

- 1 з'являються у Подунав'ї, у глибинних районах Бал-канського півострова;

22. У яких уривках з наукових праць ідеться про особли-вості соціально-економічного розвитку давніх слов'ян?

- 1 «...Винахід бронзи спричинив удосконалення зброї – бойових сокир і стріл з твердими наконечниками. Вперше з'являється лучник-вершник, а відтак збіль-шується глибина військових нападів і військова ак-тивність».
- 2 «...Поряд із землеробством важливе місце у gospodar-стві займало тваринництво і птахівництво. Тварин-ництво (молоко, м'ясо) суттєво доповнювало запас продуктів харчування землероба, особливо взимку, коли заморожені туші у господарських ямах-коморах збергалися тривалий час».
- 3 «...Такі види виробництва, як прядіння, ткацтво, об-робка шкіри та пошиття одягу і взуття (вони пред-ставлені багатьма предметами – пряслиця для верет-ен, грузила для ткацького верстата, деякі деталі одягу), тривалий час залишалися домашніми промис-лами».

А	Б	В	Г

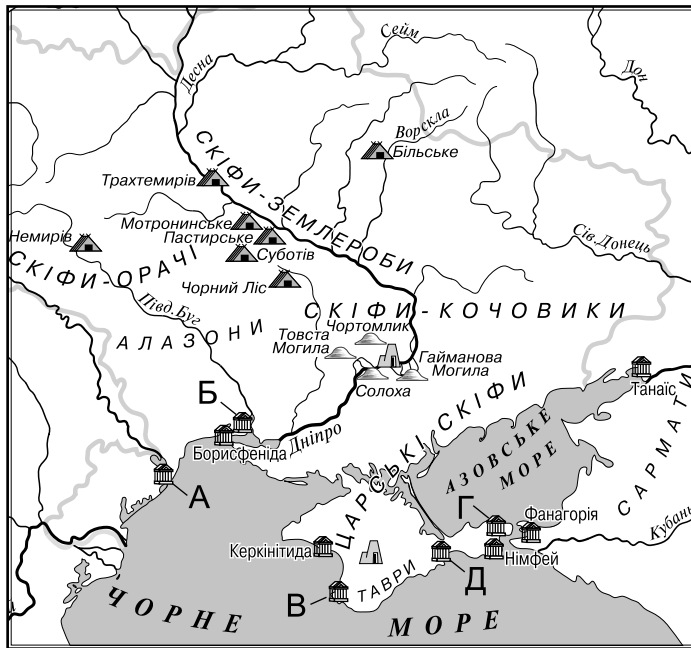
- А 1, 2 Б 1, 3
- В 2, 3 Г 1, 2, 3

У завданні 23 до кожного з чотирьох рядків інформації, позначених цифрами, доберіть один правильний варіант, позначений буквою. Поставте позначки в таблиці на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви).

23. Установіть відповідність між назвами античних міст-колоній Північного Причорномор'я й Криму та їхнім місцезорозташуванням, позначеним на карті.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- 1 Тіра
- 2 Ольвія
- 3 Пантікапей
- 4 Херсонес

У завданні 24 розташуйте події в хронологічній послідовності. Поставте позначки в таблиці відповідей на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви).

24. Розставте назви періодів давньої історії згідно з археологічною періодизацією.

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

- А ранній залізний вік
- Б ранній і пізній палеоліт
- В енеоліт та бронзовий вік
- Г мезоліт та неоліт

У завданнях 25–26, які мають шість варіантів відповідей, оберіть три правильні відповіді й запишіть їхні номери у клітинки.

25. Які явища характерні для життя населення українського Степу за доби раннього заліза?

--	--	--

- 1 Поява землеробства та скотарства.
- 2 Зародження релігійних уявлень та вірувань.
- 3 Панування кочового господарства.
- 4 Винайдення кераміки.
- 5 Утвердження майнової нерівності.
- 6 Виникнення перших державних утворень.

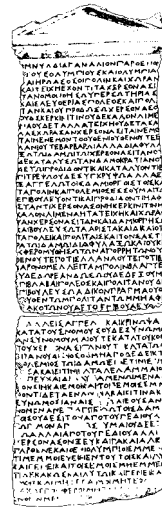
26. Які з зображених пам'яток належать скіфам?

--	--	--

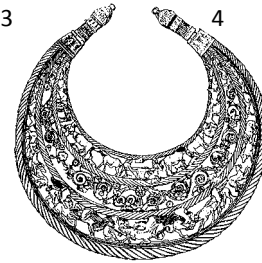

1

2

3

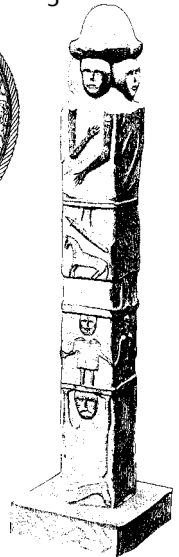

4

5

6

2. ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗКВІТ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Факти:

Розселення східнослов'янських племінних союзів. Утворення Київської Русі. Внутрішньо- та зовнішньополітична діяльність князів/княгині: Олега, Ігоря, Ольги, Святослава. Князювання Володимира Великого та Ярослава Мудрого. Запровадження християнства як державної релігії. Спорудження Софійського собору.

Дати:

882 р. – об'єднання північних та південних руських земель Олегом;

988 р. – запровадження християнства як державної релігії;

1019 – 1054 рр. – князювання Ярослава Мудрого в Києві.

Персоналії: Олег, Ігор, Ольга, Святослав, Володимир Великий, Ярослав Мудрий.

Поняття та терміни: «племінний союз», «князь», «язичництво», «християнство».

Ви повинні вміти:

- **розпізнавати на картосхемі** території розселення східнослов'янських племінних союзів у 8–9 ст., шлях «з варягів у греки», походи князя Святослава, територіальні межі Київської Русі за Олега та Ярослава Мудрого;
- **характеризувати** внутрішню та зовнішню політику Олега, Ігоря, Ольги, Святослава, Володимира Великого та Ярослава Мудрого;
- **пояснювати**, у чому полягає значення та наслідки внутрішньо- та зовнішньополітичної діяльності князів доби;
- **визначати** передумови та історичне значення запровадження християнства як державної релігії.

РОЗСЕЛЕННЯ СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ ПЛЕМІННИХ СОЮЗІВ – ПРЕДКІВ УКРАЇНЦІВ. Назви східнослов'янських племінних союзів зберіг літопис *«Повість минулих літ»*. Так, на території сучасної України, за літописом, мешкало сім племінних об'єднань: *поляни, деревляни, волиняни, хорвати, уличі, тиверці та сіверяни*. Звертаємо вашу увагу, що поряд з назвою *волиняни* літописець уживає ще дві – *дуліби* та *бужани*.

Сучасні дослідники наголошують, що союзи східнослов'янських племен на території України вже в 7 ст. склали одну етнокультурну, мовну й політичну групу, яка за вказаними ознаками виразно відрізнялася від північних східнослов'янських племен. За наступних століть об'єднувальні тенденції в цій групі лише посилювалися, що сприяло виникненню в 9 ст. держави з центром у Києві, а також формуванню праукраїнського народу та його мови.

КНЯЗЬ АСКОЛЬД. РУСЬКА ЗЕМЛЯ. Закріплення за державою з центром у Києві назви *Руська земля* відбулося в другій половині 9 ст. і було пов'язане з діяльністю київських володарів **Діра** та **Аскольда**. Одні, пристаючи до думки автора *«Повісті минулих*

літ», вважають їх варязькими воєводами. Інші вбачають у Дірові та Аскольдові полянських князів – нащадків Кия. Про князювання Діра сьогодні нічого певного сказати не можна. Значно більше відомо про Аскольда, з яким дослідники пов'язують засвідчений чужоземними джерелами морський похід проти Візантії **860 р.** Зібравши чимале військо, Аскольд пограбував і спустошив передмістя візантійської столиці, а сам Константинополь протримав тиждень в облозі. Потужний удар руського флоту змусив Візантію визнати Русь як державу. **Як зауважив літописець, відтоді вона стала називатися Руською землею.** З походом на Візантію 860 р. історики пов'язують першу спробу впровадження заходами князівської влади християнства на теренах Руської держави.

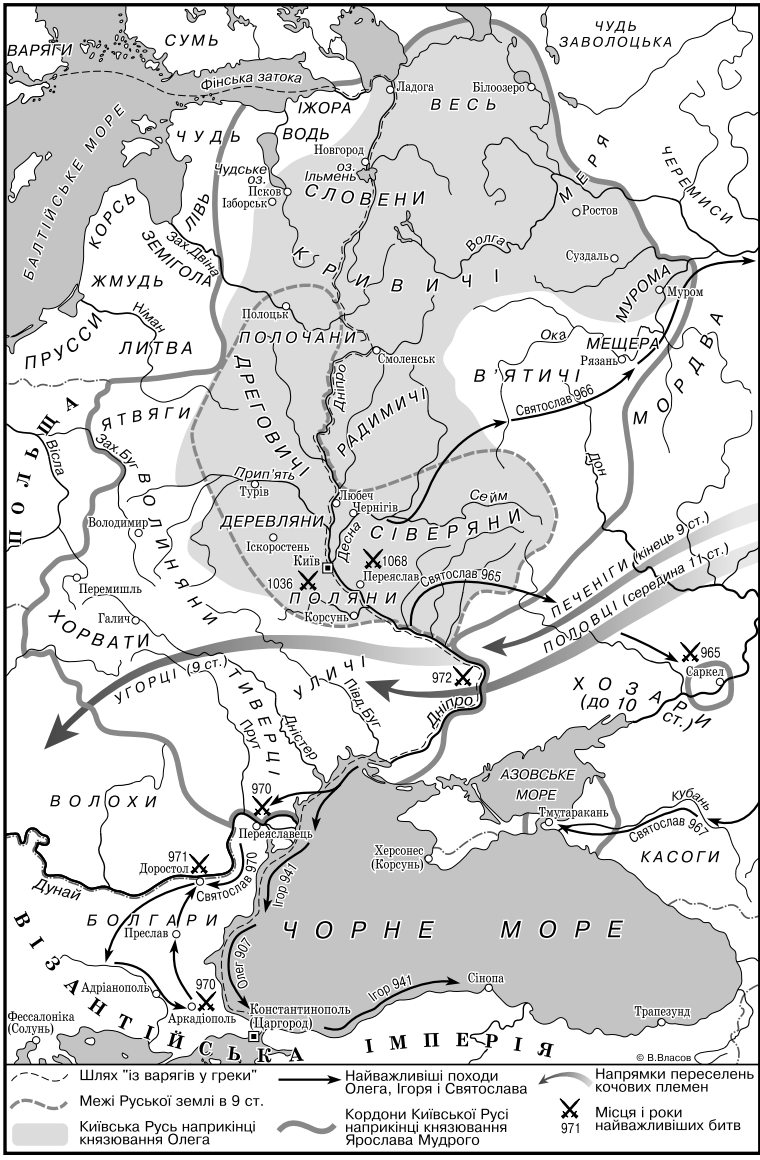
У **882 р.** князя Аскольда, за свідченням літопису, було вбито й княжити в Києві розпочав Олег, який діяв від імені сина Рюрика – Ігоря.

КНЯЗЮВАННЯ ОЛЕГА (882—912 рр.). За свідченням літописця, Олег княжив у Києві 30 років. Олегові довелося воювати проти деревлян і сіверян. Підкоривши їх, новий київський князь заходився розши-

● **Князь** – глава держави-князівства. Великий князь – вищий князівський титул у Київській Русі. У 10–13 ст. титул великого князя належав київським князям.

● **Дружина** – збройні загони, що становили постійне військо князя та апарат його влади. Поділялася на старшу та молодшу. Старша (бояри) – найближче оточення князя –

брала участь в обговоренні державних та господарських справ. Молодша – професійні воїни – охороняла князя, княжий двір та майно, несла прикордонну військову службу.

Київська Русь у 9-11 ст.

ривати межі своїх володінь. Року 885 Олег приєднав землі радимичів, пішов у похід проти уличів і тиверців. На початку 10 ст. Олег домовився про участь у його військових походах князів хорватів, тиверців і волинян. До складу Київської держави ввійшли також племінні союзи словенів і кривичів. Крім того, Олег підкорив і північні неслов'янські народи, зокрема мерю, весь, чудь. За свідченням літопису, року 907 стався переможний похід проти Візантії. Умови угоди були надзвичайно вигідні для Русі. Їх було уточнено в 911 р. – після нового Олегового походу. Укладення Олегом партнерської угоди з Візантією мало виняткове значення, оскільки засвідчило міжнародне визнання Руської держави.

Договір підвів риску під тим періодом історії Київської держави, що його визначають як становлення.

КНЯЗЮВАННЯ ІГОРЯ (912–945 рр.). Здобувши владу після смерті Олега в 912 р., син князя Рюрика Ігор правив у Києві до 945 р. Своє князювання він розпочав сутичкою з **деревлянами**, у протистоянні з ними знайшов свою смерть. Не хотіли визнавати Ігореву владу й **уличі**. Силу зброї довелося застосовувати й проти **тиверців**. Здійснював Ігор і військові походи проти Візантії. Літопис розповідає про два такі походи. Перший, року 941, був невдалим. Човни русичів наразилися на **грецький вогонь** візантійців. Новий похід стався 944 р. й закінчився укладенням мирної угоди. У зовнішній політиці Ігор мусив зважати не лише на Візантію, а й на печенігів – кочовий народ, який уперше наблизився до кордонів Русі в 915 р.

ПРАВЛІННЯ ОЛЬГИ (945–964 рр.). Наступниками Ігоря на великокнязівському столі були його дружина **Ольга** та син **Святослав**. Ольга вперше в історії Руської держави вдалася до заходів, що передбачали ліквідацію місцевих князів: вона скасувала правління деревлянського князя Мала, підпорядкувавши деревлянську землю безпосередньо Києву. Найважливішим зовнішньополітичним партнером Руської держави за часів Ольги лишалася Візантія. Більш менш усталеною датою подорожі Ольги до Константинополя є **957 р.**, хоча літописець називає іншу. Мету поїздки княгині Ольги до Константинополя визначають по-різному. Літописець і житійна література причини візиту вбачали у прагненні Ольги охреститися. Більшість сучасних дослідників вважає, що Ольга вирушила до Константинополя вже охрещеною. Тож, вирушаючи до Царгорода (так називали столицю Візантії русичі), княгиня, очевидно, прагнула поновити мирну міждержавну угоду між Руссю та Візантією.

Деяке погіршення відносин з Візантією змусило Ольгу шукати іншого сильного союзника. У західноєвропейських джерелах збереглося свідчення про посольство княгині Ольги, надіслане **959 р.** до германського імператора **Оттона I**. Руські послы були

вповноважені просити германського володаря надіслати до Києва священиків для поширення християнства, а також клопотатися про встановлення відносин «миру й дружби». Оттон I задовольнив прохання княгині і 961 р. надіслав до Києва кількох священиків на чолі з єпископом Адальбертом, однак розгорнути діяльність у руських землях вони не змогли.

КНЯЗЮВАННЯ СВЯТОСЛАВА (964—972 рр.). 964 р. до влади прийшов син Ольги князь **Святослав**. У 964—966 рр. він підкорив в'ятичів, які мешкали в басейні Оки, завдав поразки волзько-камським булгарам, а близько 965 р. – розгромив **Хозарський каганат** і зруйнував його столицю **Итиль**. Усупереч гучним перемогам Святослава, мало хто з істориків оцінює його політику щодо Хозарії позитивно. Адже Хозарський каганат, немовби щит, захищав руські землі від набігів численних східних кочовиків. Із занепадом Хозарії кочові орди посунули на Русь. Відвойовані на сході землі треба було захищати, а сил для того в Руській державі бракувало. *Тож територіальні придбання Святослава дуже швидко було втрачено.* Не менш масштабною й так само мало результативною була кампанія Святослава на Балканах. Розпочата **967 р.**, вона тривала кілька років і складалася з двох походів. Перший похід закінчився підкоренням істотної території Болгарії: за свідченням літопису, було захоплено 80 міст, навіть столицю своєї держави князь мав намір перенести до Переяславця на Дунаї. Після повернення до Болгарії в **970 рр.** Святослав розпочав війну з візантійським імператором Іоанном I Цимісієм. Після поразки під Аркадіополем (першої своєї поразки) та оборони Доростола Святослав підписав (971 р.) з Візантією мирний договір, за яким відмовився від претензій на візантійські володіння в Криму та на Дунаї. Навесні **972 р.**, повертаючись до Києва, дружина Святослава потрапила в засідку, організовану біля Дніпрових порогів печенігами, яких підмовили візантійці. Святослав загинув.

КНЯЗЮВАННЯ ВОЛОДИМИРА ВЕЛИКОГО (980—1015 рр.). ЗАПРОВАДЖЕННЯ ХРИСТІАНСТВА ЯК ДЕРЖАВНОЇ РЕЛІГІЇ. Посівши в 980 р. великокнязівський стіл, Володимир Святославич заходився послідовно *приєднувати до Києва нові території*, не обмежуючися встановленням формальної зверхності у вигляді виплати данини. Київський володар викорінював на землях підкорених племен будь-які ознаки місцевої родоплемінної влади, передаючи їх у володіння своїм синам або урядовцям-посадни-

кам. Підлеглі території втрачали племінні назви, натомість їх поступово починали називати землями за головним містом: Київська земля, Чернігівська земля, Переяславська земля, Новгородська земля тощо. *Отже, за правління Володимира відбулася заміна родоплемінного поділу Київської Русі на територіальний.*

- **Язичництво** – релігійні вірування, відповідно до яких обожнюють сили природи, рослини і тварин, а також людиноподібних істот: русалок, берегинь та ін.
- **Християнство** – віра в триєдиного Бога – Бога Отця, його сина Ісуса Христа та Святого Духа.

Володимир мусив клопотатися про *ідеологічне обґрунтування* влади київського князя. Для всієї держави мусив бути єдиний Бог, який своєю волею надав право володарювати київському князеві. Наміри охрестити Русь мали ще князь Аскольд і княгиня Ольга. Та судилося втілити їх Володимирові.

Прийняття християнства на Русі справило величезний вплив на подальший розвиток держави. Унаслідок запровадження християнства в Київській державі було зміцнено владу київського князя, навколо Києва тісніше згуртувано різноплеменні території, покладено край породженим місцевими язичницькими віруваннями настроям замкненості й відокремленості від інших територій.

У міждержавному житті наслідки впровадження християнства виявилися *у встановленні рівноправних відносин з християнськими країнами*, передусім з Візантією, у зростанні ваги *дипломатії*.

До безпосередніх наслідків упровадження християнства як державної релігії належить заснування Володимиром *церковної організації*.

Наслідки заходів Володимира з поширення освіти були безпосередньо пов'язані з упровадженням християнства, проте яскраво вони виявилися через кілька десятиліть – коли на Русі **розквітла книжна культура, архітектура й живопис**.

За часів Володимира київський **дитинець** (центральна укріплена частина міста) зріс у кілька разів. Його захищали потужні стіни, вал і рів. До **«міста Володимира»** – так називають дитинець, розбудований Володимиром, можна було потрапити крізь в'їзні ворота. **Окрасою «міста Володимира» була мурована церква Богородиці (Десятинна)**, будівництво якої тривало **від 989** впродовж семи років. Поряд з церквою Богородиці розташовувалися **князівські палаци**. На дитинці мешкали й найзаможніші київські можновладці. Вирувало життя на київському **Подолі**. З-поміж його мешканців були

ПАМ'ЯТКИ АРХІТЕКТУРИ ТА ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА, ОБОВ'ЯЗКОВІ ДЛЯ РОЗПІЗНАВАННЯ

1

1. Софійський собор у Києві (перша половина 11 ст.). Сучасний вигляд.
2. Мозаїки Христа Вседержителя та Богоматері Оранти із Софійського собору в Києві.
3. Спасо-Преображенський собор у Чернігові. 1036. Сучасний вигляд.
4. Успенська соборна церква Києво-Печерського монастиря. 1073–1078. Реконструкція. Сучасний вигляд.
5. Родина князя Святослава Ярославича. Мініатюра з «Ізборника». 1073.
6. Євангеліст Лука. Мініатюра з Остромирового Євангелія. 1056–1057.

2

2

3

4

5

6

купці та майстровий люд – гончарі, кожум'яки, ювеліри тощо. На Подолі швартувалися кораблі купців-гостей з різних куточків світу, тут розташовувалася київська гавань.

Володимир почав карбувати перші руські монети. Археологи знайшли Володимирові монети зі срібла та золота. На монетах Володимира з одного боку зображено Христа, а з іншого – самого князя, який сидить на троні, тримаючи царські відзнаки. Зображення доповнює напис: «Володимир на столі» або «Володимир на столі, а се його срібло». На деяких монетах як герб Володимира було викарбовано тризуб.

КНЯЗЮВАННЯ ЯРОСЛАВА МУДРОГО (1019–1054 рр.).

У 1019 р. великокнязівський стіл посів син Володимира – **Ярослав**. Проте єдиновладним володарем Київської Русі князь став лише 1036 р. Ярослав повернув під свою владу червенські міста, відвойовані під час князівських усобиць Болеславом Хоробрим; ходив на північ, на узбережжя Балтійського моря, де в Чудській землі заклав м. Юр'їв; не полишав будівництва, розпочатого батьком, на південному кордоні Русі; остаточно здолав печенігів, розбудовував Київ. Князь опікувався будівництвом церков, підтримував церковну організацію. Так, за сприяння Ярослава Мудрого 1051 р. було поставлено

першого митрополита з русичів – ним став **Іларіон**. У 1051 р., сповіщав літописець, чернець **Антоній** заснував Печерський монастир. Ярослав був першим, хто уклав **писаний збірник руських законів**, який дослідники називають **«Правдою Ярослава»**, або **«Найдавнішою правдою»**. Той документ складався з 18 статей, які започаткували славнозвісний збірник законів – **«Руську правду»**.

У зовнішній політиці неабиякого значення Ярослав надавав **міждинастичним шлюбом**. Так, дочок він видав заміж: Анастасію – за угорського короля Андраша, Єлизавету – за норвезького короля Гаральда, а по його смерті – за норвезького короля Свена; Анну – за французького короля Генріха I.

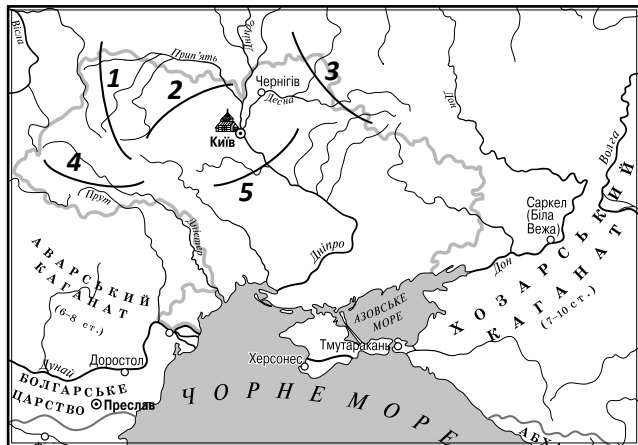
Щоб уберегти синів од князівських усобиць, Ярослав подбав про **новий принцип столонаслідування**, що ґрунтувався на старшинстві. Ярослав віддав Київ старшому синові Ізяславу, Чернігівщину – Святославі, Переяславщину – Всеволодові, Володимир-Волинський – Ігореві, а Смоленськ – В'ячеславі, заповівши їм «не переступати братнього уділу». Задум Ярослава полягав у тому, щоб кожен з синів почергово перебував на київському столі: щойно звільнявся стіл у котрійсь із земель, як відбувалося пересунення братів на щабель вище та ближче до Києва. Головним, за розпорядженням Ярослава, мав бути старший з братів.

Тренувальний тест до теми 2

Завдання 1-24 мають чотири варіанти відповіді, серед яких лише один правильний. Виберіть правильний варіант відповіді.

1. У якому рядку цифри, якими позначено землі східнослов'янських племінних союзів у 8–9 ст., відповідають їхнім назвам?

А	Б	В	Г	А 1) тиверці, 2) поляни, 3) сіверяни, 4) хорвати, 5) волянини

- Б 1) волянини, 2) поляни, 3) сіверяни, 4) уличі, 5) тиверці
 В 1) волянини, 2) деревляни, 3) сіверяни, 4) хорвати, 5) поляни
 Г 1) деревляни, 2) поляни, 3) сіверяни, 4) волянини, 5) хорвати

2. Яку територію займав племінний східнослов'янський союз полян?

А	Б	В	Г	А Середнє Подніпров'я: «в лісах на горах понад річкою Дніпром».
				Б Між річками Случчю та Дніпром, Прип'яттю й Тетеревом.
				В Між Дніпром та Південним Бугом.
				Г Середня течія Десни, на берегах Сейму та у верхів'ях Сули.

3. З походом кого з київських володарів на Візантію пов'язують першу спробу впровадження християнства заходами князівської влади?

А	Б	В	Г	А Аскольда 860 р. Б Олега 907 р.
				В Ігоря 912 р. Г Ольги 953 р.

4. Коли відбулися події, про які йдеться в уривку з історичного джерела?

«Аскольд же й Дір прийшли. І вискочили всі інші вої з човнів, і мовив Олег Аскольдові й Дірові: «Ви оба не є ні князі, ні роду княжого. А я єсмь роду княжого. – І тут винесли Ігоря. – А се – син Рюриків. І вбили вони Аскольда й Діра...»

А	Б	В	Г	А На початку 9 ст. Б Наприкінці 9 ст.
				В На початку 10 ст. Г Наприкінці 10 ст.

5. Доповніть твердження.

Похід князя Олега проти Візантії в 907 р. закінчився...

А	Б	В	Г	А укладенням шлюбу князя з візантійською принцесою;
				Б відмовою князя від захоплених ним придунайських земель;
				В укладенням вигідного для Русі договору про сплату данини;
				Г знищенням руського флоту за допомогою «грецького вогню».

6. Що з переліченого стосується князя Олега?

А	Б	В	Г	А Прагнучи продовжити війну на Балканах, призначив своїх синів намісниками в землях Русі.
				Б Відмовся від візантійських володінь на Дунаї та в Криму за угодою з імператором.
				В На знак перемоги в поході прибив свого щита на Золоті Ворота візантійської столиці.
				Г Сутичкою з деревлянами розпочав своє князювання, у протистоянні з ними знайшов свою смерть.

7. Назву якого міста пропущено в уривку з історичного джерела?

«Пішов Олег на греків, Ігоря зоставивши в Києві... І прибув він до _____, а греки замкнули Суд і город заперли. І вийшов Олег на берег, і повелів воям виволкти кораблі на берег. І повелів Олег воям своїм колеса зробити і поставити на колеса...»

А	Б	В	Г	А Пантікапей Б Корсунь (Херсонес)
				В Царгород Г Афіни

8. На картосхемі заштриховано територію, яка...

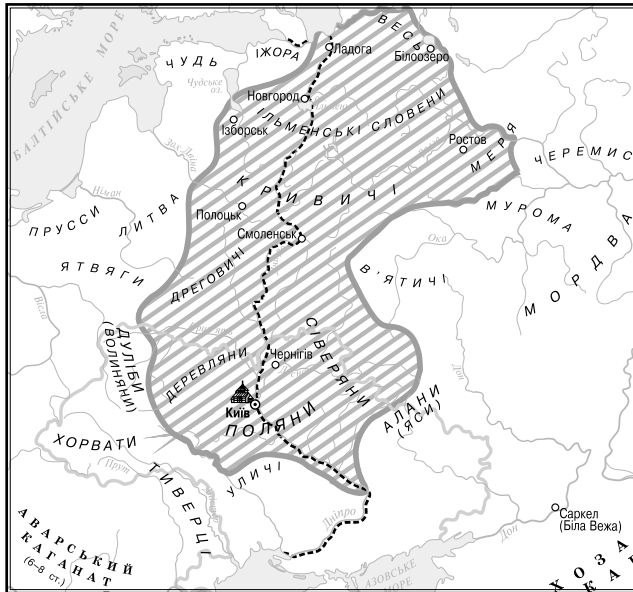
А	Б	В	Г

А належала до складу Руської держави за попередників Аскольда;

Б перебувала у складі Руської держави за князювання Аскольда;

В належала до складу Київської Русі наприкінці князювання Олега;

Г перебувала у складі Київської Русі за князювання Святослава.

9. Що з переліченого стосується князя Ігоря?

А	Б	В	Г

А Був першим з руських князів, хто здійснив похід проти Візантії.

Б Був першим християнином з-поміж відомих нині київських князів.

В Літописець про нього казав: «Він є новим Константином великого Риму».

Г Був першим з династії Рюриковичів на київському столі.

10. Коли відбулися події, про які йдеться в уривку з літопису?

«Ольга з сином Святославом зібрала воїв, багатьох і хоробрих, і пішла на Деревлянську землю. І вийшли деревляни насупротив. І коли зійшлися обидва війська до купи, кинув списом Святослав на деревлян, а спис пролетів між ушима коня і вдарив під ноги коневі, бо був Святослав зовсім малим».

А	Б	В	Г

А 946 р. **Б** 957 р.

В 951 р. **Г** 962 р.

11. Доповніть речення.

Очоливши державу, княгиня Ольга...

А	Б	В	Г

А вийшла заміж за деревлянського князя Мала;

Б упорядкувала збір данини;

В організувала военний похід проти Візантії;

Г запровадила християнство як державну релігію.

12. Які з тверджень стосуються князя Святослава Ігоровича?

- 1 Боровся з братами за київський великокнязівський стіл.
- 2 Приєднав до Русі землі деревлян та сіверян.
- 3 Охрестився у Візантії сам й охрестив своїх дружинників.
- 4 Розгромив Хозарський каганат і зруйнував його столицю.
- 5 Захопив 80 міст під час першого Балканського походу.

А	Б	В	Г

А 1, 4 **Б** 2, 3

В 3, 5 **Г** 4, 5

13. Назву якого міста пропущено у фрагменті літопису?

«...Рушив Святослав на хозар. Почувши ж про це, хозари вийшли насупроти з князем своїм, каганом. І зступилися війська битися, і сталася битва меж ними, і одолів Святослав хозар і город їхній – столицю ____».

А	Б	В	Г

А Царград **Б** Итіль

В Доростол **Г** Корсунь

14. Доповніть твердження.

Князь Святослав ...

А	Б	В	Г

А здобув владу в Києві, убивши, за літописом, Аскольда та Діра;

Б мав намір запровадити християнство в Русі як державну релігію;

В більшість часу перебував у військових походах;

Г прагнув установити верховенство над Візантійською імперією.

15. Назву якого міста пропущено у фрагменті літопису?

«Коли ж охрестили Володимира в ____, то передали йому віру християнську, кажучи так: «Хай не спокують тебе деякі з еретиків. А ти віруй, так говорячи: «Вірую во єдиного Бога Отця Вседержителя, Творця неба і землі».

А	Б	В	Г

А Корсунь **Б** Царгород

В Київ **Г** Чернігів

16. Доповніть твердження.

Зміцнення влади князя Володимира Святославича, згуртування навколо Києва різноплемих територій стало одним з наслідків...

А	Б	В	Г

А створення нової системи оборони на південному кордоні;

Б запровадження християнства як державної релігії Київської Русі;

В укладення першого писаного збірника законів «Руська правда»;

Г одруження князя з візантійською принцесою Анною.

17. Які землі позначено штрихуванням на карті «Київська Русь доби розквіту»?

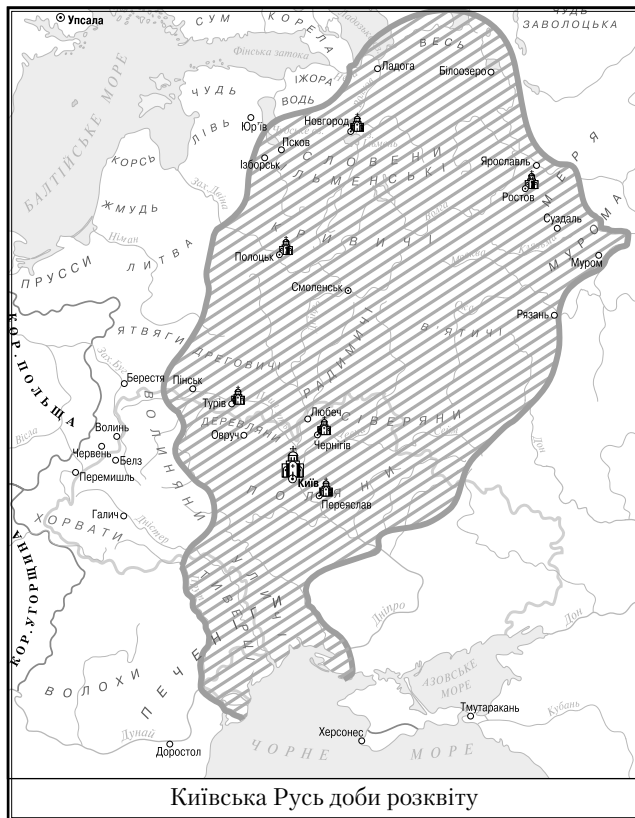
А	Б	В	Г

А Терени Русі на початку князювання Святослава Ігоровича.

Б Терени Русі на початку князювання Володимира Святославича.

В Терени Русі наприкінці князювання Володимира Святославича.

Г Приєднані землі до володінь Володимира Святославича за його князювання.

Київська Русь доби розквіту

18. Вибір князем Володимиром християнства візантійського зразка був зумовлений...

- 1 вимогою візантійського імператора та константинопольського патріарха;
- 2 військовими й торговельно-економічними стосунками Русі та Візантії;
- 3 посиленням позицій місцевих парафій, єпархій та монастирів;
- 4 нападами степових кочовиків-язичників;
- 5 прагненням здобути для Русі міжнародний авторитет.

А	Б	В	Г	А 1, 4	Б 2, 3
				В 2, 5	Г 3, 4

19. Що з переліченого стосується Володимира Святославича?

А	Б	В	Г
- А За пропозицією візантійського імператора розпочав військові дії в Болгарії.
 Б Розгорнув у Києві будівництво, внаслідок якого дитинець зріс у кілька разів.
 В Розгромив Хозарський каганат і зруйнував його столицю.
 Г Перший похід проти Візантії був невдалим, руський флот знищено.

20. Чим відома київська церква Богородиці (Десятинна)?

А	Б	В	Г
- А Тут було поховано першого князя-християнина Аскольда.
 Б Церкву було збудовано ще за княгині Ольги.

- В Тут схвалювали договір з Візантією за князя Ігоря.
 Г Це перший кам'яний християнський храм Київської Русі.

21. Назву якого народу пропущено в літописному уривку, присвяченому діянням Ярослава?

«... почали йти на приступ, і зступилися вони на тім місці, де ото є нині свята Софія, бо тоді це було поле поза городом. І сталася січа люта, і ледве одолів під вечір, і побігли ___ в різні боки, і не знали вони, куди втікати».

А	Б	В	Г	А авари	Б варяги
				В хозари	Г печеніги

22. Назву якої європейської держави пропущено в тексті?

«За князювання Ярослава встановилися дружні відносини Русі з ____, з династією Капетингів. Налагоджено їх було завдяки одруженню короля Генріха I з Анною Ярославною».

А	Б	В	Г	А Візантія	Б Польща
				В Франція	Г Угорщина

23. Які історичні діячі були сучасниками?

А	Б	В	Г
- А княгиня Ольга та князь Ярослав Мудрий
 Б князь Ігор та князь Володимир Великий
 В князь Володимир Великий і князь Ярослав Мудрий
 Г князівна Анна Ярославна та княгиня Ольга

24. Для оздоблення якого храму були створені зображені мозаїки?

А	Б	В	Г	А Десятинної церкви в Києві
				Б Софійського собору в Києві
				В Спасо-Преображенського собору в Чернігові
				Г Михайлівського Золотоверхого собору в Києві

У завданнях 25–26 до кожного з чотирьох рядків інформації, позначених цифрами, доберіть один правильний варіант, позначений буквою. Поставте позначки в таблиці на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви).

25. Встановіть відповідність між іменами князів та твердженнями, які їх характеризують.

	А	Б	В	Г	Д	
1						1 Олег
2						2 Ігор
3						3 Володимир Великий
4						4 Ярослав Мудрий

- А** Запровадив новий принцип столонаслідування – київський стіл мав послідовно переходити до старшого за віком брата.
- Б** Княжив у Києві впродовж 30 років; за легендою, цього князя спіткала смерть від коня.
- В** Першим почав карбувати монети зі срібла та золота зі своїм портретом та князівським знаком – тризубом.
- Г** Під час другого Балканського походу під Аркадіополем зазнав першої своєї воєнної поразки.
- Д** Сутичкою з деревлянами розпочав своє князювання, у протистоянні з ними знайшов свою смерть.

26. Установіть відповідність між літописними уривками та іменами князів, яких вони стосуються.

- 1** «Заложив... город – великий Київ, а в города сього ворота є Золоті. Заложив він також церкву святої Софії, премудрості Божої, митрополію, а потім церкву на Золотих воротах, кам'яну, Благовіщення святої Богородиці. І при нім стала віра християнська плодитися в Русі і розширятися, і чорноризці стали множитися, і монастирі почали з'являтися...»
- 2** «Коли прийшли візантійські посланці до нього і піднесли дари, він і не глянув на них, а повелів сховати їх... І мовив один: «Спитуй його ще один раз. Пошли ще йому оружжя». І принесли йому меч, і він, узявши, став любитися ним, і хвалити, і дякувати цесареві». Згоджуйся на данину...»
- 3** «Вийшов... з священиками цесарициними і корсунськими на Дніпро. І зійшлося людей без ліку, і влізли вони у воду, і стояли – ті до шиї, а другі – до грудей. Діти ж не відходили од берега, а інші немовлят держали. Дорослі ж бродили у воді, а священики, стоячи, молитви творили...»
- 4** «Пішов... на греків... І порадилися руси, і вийшли, оружившись, проти греків, і битва межі ними обома була люта, і заледве одоліли греки... Феофан, сановник Романа, зустрів їх у човнах з вогнем і став пускати вогонь трубами на човни руські. І було видно страшне диво...»

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- А** Олег
- Б** Ігор
- В** Святослав
- Г** Володимир Великий
- Д** Ярослав Мудрий

У завданнях 27-28 розташуйте події в хронологічній послідовності. Поставте позначки в таблиці відповідей на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви).

27. Установіть послідовність подій, про які йдеться в уривках з джерел.

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

А «...Імператор згодився на переговори і в позолоченій зброї, на коні приїхав до берега Істра в супроводі великого загону вершників, що виблискували зброєю. Святослав переїздив через ріку в скіфському човні і, сидячи за веслом, веслував разом з іншими без жодної різниці...»

- Б** «...Володимир послав посланців своїх по всьому городу, говорячи: «Якщо не з'явиться хто завтра на ріці – багатий, чи убогий, чи старець, чи раб, – то мені той противником буде». І, це почувши, люди йшли, радіючись, і говорили: «Якби се не добре було, князь і бояри всього б не прийняли...»
- В** «Коли ж поляни жили осібно і володіли родами своїми, то було між них три брати: одному ім'я Кий, а другому – Щек, а третьому – Хорив, і сестра їхня – Либідь... Зробили вони городок і на честь брата їхнього найстаршого назвали його Києвом».
- Г** «Мстислав вийшов на лови, і розболівся, і помер. І положили його у Чернігові в церкві святого Спаса, що її він спорудив був сам; було бо зведено її при ньому так заввишки, як, на коні стоячи, можна рукою досягти. Після цього ж узяв волость його всю Ярослав і став єдиновладником Руської землі».

28. Установіть хронологічну послідовність подій.

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

- А** Заснування Києво-Печерського монастиря.
- Б** Хрещення Аскольда.
- В** Подорож княгині Ольги до Царгорода.
- Г** Спорудження Софійського собору в Києві.

У завданнях 29–30, які мають шість варіантів відповідей, оберіть три правильні відповіді й запишіть їх номери у клітинки.

29. Які з літописних фрагментів стосуються Святослава Ігоровича?

☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------

- 1** «І почав...посилати забирати дітей у нарочитих мужів своїх і віддавати їх на навчання книжне».
- 2** «До книг він мав нахил, читаючи їх часто вдень і вночі».
- 3** «Ти, княже, чужої землі шукаєш і дбаєш про неї, а свою полишив...».
- 4** «Сам був хоробрий і легкий. Ходячи, яко пардус, багато воєн він чинив ...».
- 5** «І став він, городи зводити по Десні, і по Остру, і по Трубежу, і по Сулі, і по Стугні».
- 6** «Не любо мені в Києві жити. Хочу жити в Переяславці на Дунаї, бо то є середина землі моєї.»

30. За правління в Київській Русі князя Ярослава Мудрого...

☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------

- 1** уперше висвячено на митрополита-русича;
- 2** розгромлено Хозарський каганат;
- 3** розпочато карбування перших руських монет;
- 4** споруджено Десятинну церкву;
- 5** уклалися шлюби князівської родини з європейськими володарями;
- 6** укладено перший збірник законів «Руська правда».

3. КИЇВЬСКА РУСЬ ЗА ЧАСІВ РОЗДРОБЛЕНОСТІ. ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНЬСКА ДЕРЖАВА

Факти:

Правління Ярославичів. Боротьба за київський стіл між Ярославичами. Князювання Володимира Мономаха та його сина Мстислава в Києві. Об'єднання Галицького та Волинського князівств. Князювання Данила Романовича. Монгольська навала на південно-західні землі Русі. Галицько-Волинська держава за нащадків Данила Романовича.

Дати:

1097 р. – Любецький з'їзд князів;
1187 р. – перша згадка назви «Україна» в писемних джерелах;
1199 р. – утворення Галицько-Волинської держави;
1238–1264 рр. – правління Данила Романовича;
1240 р. – захоплення Києва монголами.

Персоналії: Володимир Мономах, Ярослав Осмомисл, Роман Мстиславович, Данило Романович, Юрій I Львович, Юрій II Болеслав.

Поняття та терміни: «роздробленість».

Ви повинні вміти:

- **розпізнавати на картосхемі** Київське, Чернігівське, Переяславське князівства за доби роздробленості; Галицько-Волинську державу за часів правління Данила Романовича; напрямки походів монголів на південно-західні руські землі;
- **характеризувати** розвиток Київського, Чернігівського, Переяславського князівств, Галицько-Волинської держави, внутрішню та зовнішню політику Володимира Мономаха, його сина Мстислава, Данила Романовича, Юрія I Львовича, залежність українських князівств від Золотої Орди, наслідки золотоординського панування;
- **пояснювати** значення та наслідки Любецького з'їзду князів, причини та сутність політичної роздробленості Київської Русі, особливості процесу формування та значення утворення Галицько-Волинської держави.

ПРАВЛІННЯ ЯРОСЛАВИЧІВ. БОРОТЬБА ЗА КИЇВСЬКИЙ СТИЛ. Володіючи найважливішими територіями, старші Ярославичі спершу правили державою досить злагоджено. Найбільшим їхнім клопотом були **половці**, які вперше підійшли до руських кордонів у **1055 р.** Перша велика битва відбулася року **1068** на річці Альті. Об'єднане військо трьох Ярославичів зазнало нищівної поразки. У результаті повстання киян князя **Ізяслава** було вигнано. Проте незабаром Ізяслав знову посідає великокнязівський стіл. Року **1073** між синами Ярослава Мудрого стався розкол. Заручившись підтримкою Всеволода, **Святослав** пішов на Київ, вигнав Ізяслава і став великим князем київським. Після трирічного князювання Святослава (1073–1076), поки Ізяслав лаштувався до походу на Київ, київським князем став **Всеволод**. Року **1078** старший Ярославич утретє посів київський стіл, проте цього ж року повновладним київським володарем знову став **Всеволод**.

Наступником Всеволода на великокнязівському столі з 1093 р. був Святополк Ізяславич. Коли **1113 р.** він помер, кияни, розчаровані його не дуже вдалим володарюванням, повстали, вимагаючи собі за князя Володимира Мономаха.

ЛЮБЕЦЬКИЙ З'ЇЗД. Ініційований **Володимиром Всеволодовичем Мономахом** з'їзд князів у **Любечі 1097 р.**, окрім згоди у спільній відсічі нападам половців, схвалив принцип князівської **вотчини**. Вотчинні землі закріплювалися за певними гілками князівського роду й могли передаватися у спадок дітям та онукам. Київ було визнано вотчиною нащадків Ізяслава в особі київського князя Святополка Ізяславича, Чернігів належав Святославичам, а Переяслав – Володимирові Всеволодовичу (Мономаху). Та хоч якою одностайністю були, за свідченням літописця, позначені рішення Любецького з'їзду, вони не поклали край суперечкам князів.

● **Добою роздробленості** дослідники називають період в історії Київської Русі від середини 12 до середини 13 ст. Звертаємо увагу, що йдеться не про суцільну смугу міжкнязівських усобиць: хоч їх і справді не бракувало, проте траплялися вони і в попередні часи. Та якщо раніше Руська держава, переживши

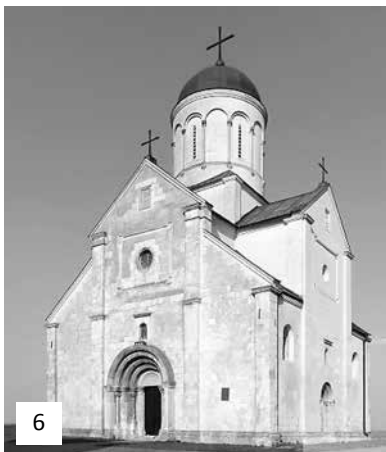
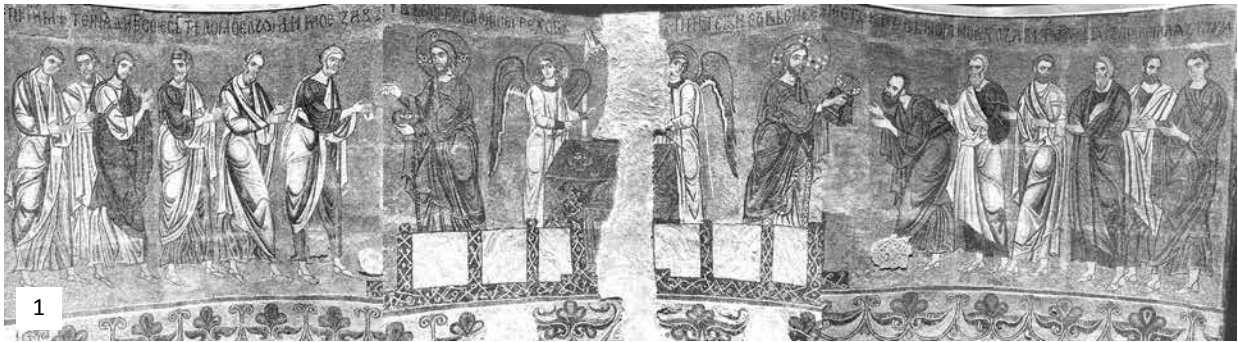
чвари й розбрат, лишалася централізованою монархією, то від середини 12 ст. нею почало керувати об'єднання найсильніших князів – правителів удільних князівств. Узаконена Любецьким з'їздом вотчинна система розвинулась настільки, що удільні князі дедалі більше почувалися у своїх володіннях незалежними

господарями. У зміцненні самостійності удільних князівств і полягає сутність роздробленості.

● **Федерація** (від лат. foederatio – союз, об'єднання) – форма державного устрою, союзна держава, що складається з кількох державних утворень, за якими зберігається певна самостійність.

ПАМ'ЯТКИ АРХІТЕКТУРИ ТА ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА, ОБОВ'ЯЗКОВІ ДЛЯ РОЗПІЗНАВАННЯ

1. Мозаїчна композиція «Євхаристія» з Михайлівського Золотоверхого собору. 1108–1113.
2. Холмська ікона Богородиці (візантійська традиція). 11 ст.
3. Свенська ікона Богородиці зі святыми Антонієм та Феодосієм Печерськими (початок 12 ст.).
4. Вишгородська ікона Богородиці (візантійська традиція) (перша половина 12 ст.).
5. Дорогобузька ікона Богородиці (остання третина 13 ст.).
6. Церква святого Пантелеймона поблизу Галича (кінець 12 ст.).
7. Успенський собор у Володимирі. 1161. Реконструкція.
8. П'ятницька церква в Чернігові (кінець 12 ст.)

Водночас уперше в Русі офіційно утверджувався принцип спадкового володіння (від батька до сина) підвладними територіями (уділами), який закріплював їх за певними родинами роду Рюриковичів.

ПРАВЛІННЯ ВОЛОДИМИРА МОНОМАХА (1113–1125 рр.). Посівши київський стіл, Володимир Мономах поставив собі за мету зміцнення великокнязівської влади та посилення державної єдності Русі. З-поміж заходів князя, спрямованих на поліпшення внутрішньополітичної ситуації, винятково важливе місце мало його законодавство: було схвалено «*Устав*», що став доповненням до «Руської правди».

Правління Володимира Мономаха стало часом розбудови Києва. Неподалік столиці, зокрема, було споруджено міст через Дніпро. Як і Ярослав Мудрий, Володимир укладав династичні шлюби з європейськими володарями. Міждинастичні зв'язки поєднували Київ з Візантією, Англією, Швецією, Норвегією, Данією, Німецькою імперією, Угорщиною. Володимир Мономах здійснив близько 80 успішних походів проти половців.

КНЯЗЮВАННЯ МСТИСЛАВА ВОЛОДИМИРОВИЧА (1125–1132 рр.). Про семирічне володарювання Мстислава в Києві свідчить імення Великий, яким його стали пошановувати. Мстислав уміло керував державою, зміцнював великокнязівську владу, тримаючи в покорі норовистих родичів. Кілька успішних походів проти половців, які спробували «підвести голову» після смерті Мономаха, забезпечили спокій на південних рубежах держави. За Мстислава поживався західний напрямок зовнішньої політики. З літопису довідуємося, що київський князь ходив походами на Литву. За Мстислава в Києві було закладено кам'яні церкви святого Федора та Богородиці Пирогощої, освячено церкву святого Андрія Первозванного Янчиного монастиря. По смерті Мстислава Київська Русь остаточно розпалася на окремі політично незалежні князівства.

ПРИЧИНИ ТА СУТНІСТЬ РОЗДРОБЛЕНОСТІ КИЇВСЬКОЇ РУСІ. Історики по-різному пояснюють **причини роздробленості** Київської Русі. Називають з-поміж них такі: велику територію держави й етнічну неоднорідність населення; князівські усобиці; відсутність сталого порядку столонаслідування; занепад торговельного шляху «з варяг у греки».

Основною ж причиною більшість дослідників вважає **розвиток великого землеволодіння, зміцнення його вотчинної форми**. Удільні князі і місцева боярство (великі землевласники) не були заці-

кавлені в сильній владі великого князя київського. Володарі удільних князівств провадили власну внутрішню політику, на свій розсуд розв'язували питання війни та миру, укладали угоди з сусідами. Таких удільних князівств у середині 12 ст. було близько 15, з яких 5 сформувалися на українських теренах: Київське, Чернігівське, Переяславське, Волинське й Галицьке.

Порівняння меж удільних земель з територіями племінних об'єднань східнослов'янських племен, що складалися впродовж доби розселення (5–7 ст.), наштовхнуло вчених на думку, що багато важив у роздробленості Київської Русі **різний етнічний склад її територій**. Пригальмовані на якийсь час сильною централізованою владою процеси визрівання українців, білорусів і росіян поживалися, тільки-но та влада ослабла і коли склалися сприятливі умови в господарському житті. На слухність цієї думки вказує той факт, що одними з перших перестали коритися Києву Полоцьке князівство (Білорусь), Новгород і Владимиро-Суздальське князівство (сучасні російські терени).

І все ж, попри незворотність розпаду і зростання самостійності земель-князівств, Київська Русь до середини 13 ст. була єдиною державою з єдиною територією, спільними законами і єдиною церквою.

- Київ залишався, хоча дедалі більшою мірою формально, стольним містом, і за право покняжити в ньому змагалися руські князі з різних князівств.
- Як і за часів Мономаха, князі (коли частіше, коли рідше) збиралися на з'їзди, де й намагалися розв'язати суперечливі проблеми, здебільшого пов'язані з організацією спільних походів проти половців.
- Кожен удільний князь, тільки-но здобував київський стіл, намагався скористатися своїм становищем для посилення великокнязівської влади й відновлення централізації держави.

Сучасні історики **роздробленість** витлумачують не як розпад держави, а як зміну її устрою та форми правління. Київську Русь часів роздробленості дослідники називають **федеративною** монархією. Форму правління, властиву Київській Русі часів роздробленості, визначають як **колективний сюзеренітет**: замість одного великого князя владу здійснює об'єднання найвпливовіших князів однієї династії Рюриковичів.

КИЇВСЬКЕ КНЯЗІВСТВО. БОРОТЬБА ЗА КИЇВСЬКИЙ СТИЛ. Найгостріші міжкнязівські суперечки впродовж 12 – у першій половині 13 ст. спалахували за

київський стіл. Нічого дивного в цьому не було, адже **Київ лишився на ті часи одним з найбільших і найбагатших європейських міст**. Тут розташовувалися численні двори бояр і купців, великі ремісничі майстерні. У Києві мешкало близько 50 тис. душ. Тут перебувала резиденція митрополитів. Київське князівство було найбільш заселеним князівством Київської Русі. Літописи називають 80 міст і містечок, розташованих тут.

Великі території, вигідне розташування, розвинене господарство Київського князівства приваблювали ласих до багатства князів. Та ще більше вабила можливість, ставши київським князем, здобути авторитет старшого над усіма князями. За часів роздробленості за право княжити в Києві змагалися зі зброєю в руках князі чернігівські, волинські, переяславські, ростово-суздальські, смоленські... Правителі в Києві заступали один одного через 6–8 років, а то й частіше. І жоден не мав спокійного князювання, змушений відбиватися від збройних домагань претендентів. Найдовше за доби роздробленості тривало князювання в Києві співправителів **Святослава** (1177–1194 рр.) та **Рюрика** (1180–1202 рр.). Ці князі належали до двох найвпливовіших родів – чернігівських Ольговичів і смоленських Ростиславичів.

ЧЕРНІГІВСЬКЕ ТА ПЕРЕЯСЛАВСЬКЕ КНЯЗІВСТВА. За доби роздробленості Чернігівське князівство розпалося на менші уділи. Найвпливовішим з-поміж них було Новгород-Сіверське князівство. Стольне місто Чернігів поступалося розмірами лише Києву. На початку 12 ст. територія Чернігівського князівства охоплювала лівобережні землі в басейнах Десни і Сейму, Сожу і верхньої Оки. Від Київської землі Чернігівщину відділяв Дніпро. У Чернігівському князівстві було чимало міст. Найбільші з-поміж них – Чернігів, Новгород-Сіверський, Путивль, Брянськ, Курськ, Стародуб – згадуються в джерелах у зв'язку з багатьма подіями руської історії. Чернігів був добре укріпленим і мав гарне сполучення з іншими містами. Чернігівські князі ревно дбали про розбудову міста. Протягом 12 ст. в місті збудовано славетний **Борисоглібський собор** – один з найкращих на Русі, Михайлівську, Благовіщенську, П'ятницьку, Успенську церкви, кожна з яких гідна була зватися перлиною давньоруської архітектури.

Чернігівські землі, за заповітом Ярослава Мудрого, належали **Святославі**. Його сини Олег і Давид стали засновниками династій чернігівських князів – Олеговичів (літопис їх називає *Ольговичами*) та Давидовичів. Саме представники цих династій вершили долю чернігівських земель. Та ще від

Святослава Ярославича чернігівські князі не полишали мрії здобути Київ. Про силу Чернігівського князівства свідчить той факт, що декому з його князів і справді поталанило правити в Києві. Таким був, зокрема, Всеволод Ольгович, що правив у Києві в 1139–1146 рр.

Географічне розташування Переяславського князівства визначало життя переяславців, адже їхня земля служила щитом для Києва й решти руських територій. Переяславське князівство загалом не мало політичної незалежності й майже цілковито залежало від Києва. *Піднесення Переяславського князівства за часів роздробленості пов'язують, зокрема, з князем Володимиром Глібовичем*. У розповіді про смерть цього князя під 1187 р. літописець ужив назву «Україна». Це – найдавніша згадка топоніма «Україна» в писемних джерелах.

ГАЛИЦЬКЕ КНЯЗІВСТВО. Територія *Галичини* від початку її входження до Київської Русі відзначалася більшою незалежністю від Києва. Засновниками галицької династії князів були **Ростиславичі** – нащадки онука Ярослава Мудрого. Князуючи, вони змушені були зважати на надзвичайно впливове галицьке боярство. У Галичині боярство формувалося здебільшого з місцевої родоплемінної верхівки, здобуваючи свої маєтки не від князя, а привласненням громадських земель, і тому було незалежним від князів.

Перший правитель Галицької землі Ростислав мав трьох синів – **Рюрика**, **Володаря** й **Василька**, які отримали у володіння відповідно **Перемишль**, **Звенигород** і **Теребовль**. Об'єднати землі Галичини під єдиною владою виявилось до снаги синові Володаря **Володимиркові**. Року **1141** він переніс свою резиденцію до Галича, підтвердивши намір одноосібно правити в об'єднаному Галицькому князівстві. Ще успішнішим, але далеко непростим було князювання **сина Володимирка Володаревича – Ярослава**, прозваного Осмомислом (1153–1187 рр.). З-поміж основних здобутків Ярослава Осмомисла вчені називають:

- розширення кордонів Галицького князівства аж до гирла Дністра;
- розважливу далекоглядну зовнішню політику: добросусідські відносини з Угорщиною, Польщею та Візантією, з одного боку, й найвпливовішими руськими князями – з іншого, що забезпечило мир Галицькій землі та сприяло розвиткові господарства.

Галицьке князівство, на думку дослідників, відзначалося своєрідним політичним устроєм. Його вважали взірцем олігархічного правління.

ОБ'ЄДНАННЯ ВОЛИНСЬКОГО КНЯЗІВСТВА З ГАЛИЦЬКИМ. *Наприкінці 12 ст. Волинське князівство* було переділено між нащадками **Ізяслава Мстиславича** – засновника династії волинських князів, на кілька уділів. Найпочеснішими вважалися Володимирська та Луцька землі. Край усобицям поклав син Мстислава Ізяславича **Роман**. Як старший з братів він посів *володимирський* стіл і крок за кроком почав здійснювати об'єднувачу політику.

Роком 1199 починають історію Галицько-Волинської держави, коли волинський князь Роман Мстиславич об'єднав *Волинське й Галицьке князівства*. Столицею об'єданого князівства Роман обрав **Галич**. Роман Мстиславич брав активну участь у міжусобній боротьбі польських князів, а **1205 р.** був утягнутий, як припускають історики, у протистояння німецьких династій Гогенштауфенів і Вельфів. Маючи зобов'язання щодо Гогенштауфенів, галицько-волинський володар пішов походом через Польщу до Саксонії. Проте його просуванню перешкодили колишні союзники – польські князі Лешко Білий та Конрад. У бою під Завихвостом на Віслі 19 червня 1205 р. Роман загинув.

КНЯЗЮВАННЯ ДАНИЛА РОМАНОВИЧА. Смерть Романа Мстиславича ускладнила внутрішнє становище Галицько-Волинського князівства. Лише у 20-х роках 13 ст. сини Романа **Данило** та **Василько** зібрали під своєю владою всю Волинь, відвоювавши загарбані польським королем землі, мали союзницькі угоди з Литвою, польськими князями, а **1238 р.** утвердилися і в Галичині. Василько як молодший залишився на Волині. Старший Романович столицю Галицько-Волинського князівства переніс до тількино закладеного **м. Холма**. Данило утвердився і в Києві. Однак столицю свою в Київ не переніс, залишив там намісником хороброго воїна, боярина Дмитра. Того-таки **1238 р.** відбулася битва під **Дорогичином**, унаслідок перемоги в якій Данило поклав край зазіханням німецьких лицарів-хрестоносців на західноукраїнські землі.

Протягом володарювання Данилу Романовичу доводилося одночасно долати опір кількох суперників: зі сходу загрожували монголи, із заходу на українські землі зазіхали Польща та Угорщина. Одночасно доводилося воювати з непокірними боярами, які схилилися до Ростислава Михайловича з чернігівської династії та його союзників.

У **1245 р.** військо Данила Галицького здобуло перемогу в битві проти приведеного Ростиславом війська угорського короля та його союзників біля м. Ярослава на Сяні. *Внаслідок Ярославської битви Данило зламав опір бояр, остаточно утвердився в Галичі й надовго поклав край зазіханням Угорського королівства.*

Важливим напрямком зовнішньої політики Данила Романовича були відносини з монгольськими володарями. Здійснивши подорож в Орду в 1245 р., Данило починає шукати союзників у боротьбі з ординцями. З цією метою налагоджує союзницькі відносини з Польщею, Угорщиною, Владимиро-Суздальським князівством. Відгукнувся князь на пропозицію Ватикану розпочати переговори про участь русичів у хрестовому поході європейських держав проти монголів. Щоб заохотити князя до походу, папа запропонував йому прийняти королівську корону. У **1253 р.** в Дорогичині папський легат **Опізо урочисто коронував Данила Романовича.** Однак оголошений папою 1253 р. хрестовий похід проти монголів не знайшов підтримки серед європейських монархів.

МОНГОЛЬСЬКА НАВАЛА НА ПІВДЕННО-ЗАХІДНІ ЗЕМЛІ РУСИ. Наприкінці 12 ст. у степах Центральної Азії утворилася могутня Монгольська держава. Року 1206 ханом усієї Монголії було проголошено Темучина (Чингісхана). Він розпочав здійснювати завойовницьку політику.

Перша битва з монголами сталася 31 травня **1223 р.** на берегах річки Калки. Союзне русько-половецьке військо зазнало там поразки. Другий похід монголів відбувся наприкінці 30-х років. Навесні **1239 р.** монголи підійшли до кордонів українських князівств. Першим на шляху просування орди онука Чингісхана – Батия стояв **Переяслав**. Монголи захопили Переяслав, зруйнували і спалили його. Того самого року сумна доля спіткала й **Чернігів**. Наприкінці 1239 р. монгольська кіннота вдерлася в Крим, переслідуючи переможених половців. Завойовники захопили майже весь півострів. На початку грудня **1240 р.** інша частина монгольського війська наблизилася до **Києва**. Внаслідок захоплення Києва всі житлові й господарські споруди, палаци й собори Києва перетворилися на згарища. З Києва основні сили Батия рушили на Володимир і Галич. З вогнем і мечем монголи пройшли по Київській, Волинській і Галицькій землях. Року 1241 монголи вийшли на західні рубежі Русі.

ЗОЛОТООРДИНСЬКЕ ЯРМО. Найбільшого спустошення внаслідок монгольської навали зазнали Київське, Переяславське та Чернігово-Сіверське князівства. Після походу Батия вони потрапили в залежність від Золотої Орди, т.зв. **золоординське ярмо**. Влада князів у цих землях зберігалася, проте право на князювання підтверджував монгольський хан своїм **ярликом** – грамотою-дозволом на володіння землями – в обмін на визнання своєї зверхності та зобов'язання надавати йому військо й сплачувати **данину**. За обчисленням і збиранням данини наглядали монгольські урядовці. Найвищого урядовця на підкорених землях називали **баскаком**. У його розпорядженні були військові загони, що постійно перебували в укріпленому поселенні – баскацькому містечку.

Порівняно з іншими руськими землями меншого спустошення від монгольської навали зазнало Галицько-Волинське князівство. Воно не було переділене монголами на адміністративні округи, як інші князівства, не було в ньому і баскаків. У Галичині й на Волині правили власні князі, спроможні продовжити справу об'єднання українських князівств. Не останню роль відіграв тут і Данило Романович. Його заходи викликали невдоволення Батия, який поста-

вив перед князем вимогу відвідати Орду. У **жовтні 1245 р.** Данило виїхав до Орди. Унаслідок переговорів монголи затвердили його галицько-волинським князем. Виплату данини не було передбачено, а залежність Галицько-Волинського князівства від Золотої Орди полягала в участі княжого війська в походах монгольської армії.

НАСТУПНИКИ ДАНИЛА РОМАНОВИЧА. По смерті князя Данила (1264 р.) його королівство розпалося. Найактивнішим з-поміж Данилових синів був князь **Лев**. До своїх володінь Лев приєднав Люблінську землю, частину Закарпаття з м. Мукачевом. У 1272 р. переніс свою столицю до Львова. У зовнішній політиці Лев Данилович прагнув щонайтісніших відносин з Польщею. Широкі дипломатичні зв'язки підтримував також із Чехією й Тевтонським орденом. У відносинах з Ордою Лев не чинив монголам спротиву, а зважав на їхню волю.

Землі королівства Данила Романовича таки було об'єднано – онуком Данила **Юрієм I Львовичем** (1301–1308 рр.). Столицею королівства став Володимир-Волинський. За правління Юрія I Львовича Польща захопила Люблінську землю, а Угорщина – частину Закарпаття. Проте внутрішнє становище князівства в цей період було стабільним. Свідченням могутності Юрія I було те, що він, як і Данило Романович, прийняв титул **«короля Русі»**. Цей титул засвідчений його печаткою. Та чи відбулася коронація справді, з джерел не відомо.

Спадщина Юрія I дісталася його синам – **Андрію та Леву II**, які правили удвох. Вони називали себе **«князями всієї Русі»**. Провідним напрямом зовнішньополітичної діяльності Андрія і Лева була орієнтація на союз із Тевтонським орденом і Польщею. У такий спосіб князі намагалися ослабити свою залежність від Орди, у битві проти якої вони, можливо, й загинули. Оскільки жоден з братів не мав дітей, то з їхньою смертю 1323 р. династія Романовичів по чоловічій лінії урвалася.

ПРАВЛІННЯ ЮРІЯ II БОЛЕСЛАВА. Року 1325 галицько-волинські бояри главою держави обрали князя **Болеслава**, сина Марії, сестри останніх правителів Андрія та Лева II, який прийняв православ'я та ім'я **Юрія**. Про наміри відродити часи могутності Галицько-Волинського королівства свідчить і той факт, що в документах Юрій II називав себе **«Божою милістю князем і дідичем королівства Русі»** та використовував королівську печатку Юрія I. Юрій II Болеслав правив від **1325 р.** до **1340 р.** У зовнішній політиці він тримався союзу з Тевтонським орденом,

знайшовши в такий спосіб противагу Польщі. У 1340 р. його було отруєно. За свідченням джерел, така доля спіткала Юрія II Болеслава через ускладнення релігійної ситуації. З дитинства католик, він «став розмножати число латинників і їхню віру».

Тренувальний тест до теми 3

Завдання 1-30 мають чотири варіанти відповіді, серед яких лише один правильний. Виберіть правильний варіант відповіді.

1. Хто з Ярославичів, за заповітом Ярослава, отримав Чернігівську землю?

А	Б	В	Г

А Ізяслав Б Святослав
В Всеволод Г В'ячеслав

2. Кого з князів після утвердження в Києві було вигнано під час повстання киян, спричиненого поразкою Ярославичів від половців на р. Альті?

А	Б	В	Г

А Ізяслава Б Святослава
В Всеволода Г В'ячеслава

3. Коли відбулися наведені події?

«Прибули Святополк Ізяславич, і Володимир Всеволодович, і Давид Ігорович, і Василько Ростиславич, і Давид Святославич, і брат його Олег і зібралися в городі Любечі, щоб уладнати мир. І говорили вони один одному, кажучи: «Пощо ми губимо Руськую землю, самі проти себе зваду маючи? А половці землю нашу розносять і раді є, що межі нами війна донині. Відтепер з'єднаймося в одне серце і обережімо Руську землю. Кожен хай держить отчину свою...»

А	Б	В	Г

А у середині 11 ст. Б наприкінці 11 ст.
В на початку 12 ст. Г наприкінці 12 ст.

4. Доповніть твердження.

З Любецьким з'їздом князів, ініційованим Святополком Ізяславичем і Володимиром Мономахом, пов'язують...

- 1 канонізацію братів Ярослава Мудрого – Бориса та Гліба;
- 2 початок боротьби за київський стіл між Ярославичами;
- 3 схвалення принципу спадкового володіння уділами за різними гілками Рюриковичів;
- 4 схвалення «Правди Ярославичів» – доповнення до «Руської правди»;
- 5 проголошення єднання князів перед загрозою половецьких нападів.

А	Б	В	Г

А 1, 2 Б 2, 4
В 3, 5 Г 4, 5

5. Що з переліченого стосується доби правління Ярославичів?

- 1 Загострення князівських міжусобиць.
- 2 Зміни в збірнику законів «Руська правда».
- 3 Припинення половецьких нападів.
- 4 Зміцнення центральної влади.

5 Утвердження вотчинного землеволодіння.

А	Б	В	Г

А 1, 2 Б 1, 5
В 2, 3 Г 3, 4

6. До яких заходів удався Володимир Мономах, посівши великокнязівський стіл?

А	Б	В	Г

А Ініціював скликання Любецького з'їзду князів.
Б Сприяв ухваленню «Устава» – доповнення до збірника законів «Руська правда».

В Виділив Печерському монастирю кошти для будівництва Успенського собору.

Г Узяв участь у поході проти половців, опісаному в «Слові о полку Ігоревім».

7. Серед причин роздробленості Київської Русі називають

- 1 зменшення загрози нападів степових кочовиків;
- 2 втручання Візантії у справи руських князів;
- 3 різний етнічний склад територій Київської Русі;
- 4 розвиток землеволодіння, зміцнення його вотчинної форми;
- 5 антикнязівську опозицію бояр.

А	Б	В	Г

А 1, 3 Б 2, 4
В 2, 5 Г 3, 4

8. Наслідками роздробленості Русі вважають

- 1 зростання воєнного потенціалу Русі;
- 2 князівські міжусобиці;
- 3 розквіт господарства та культури;
- 4 зміцнення влади київського князя;
- 5 посилення боротьби між Києвом та Переяславом.

А	Б	В	Г

А 1, 4 Б 2, 3
В 2, 5 Г 3, 4

9. У якому рядку цифри відповідають назвам заштрихованих князівств на українських землях за доби роздробленості?

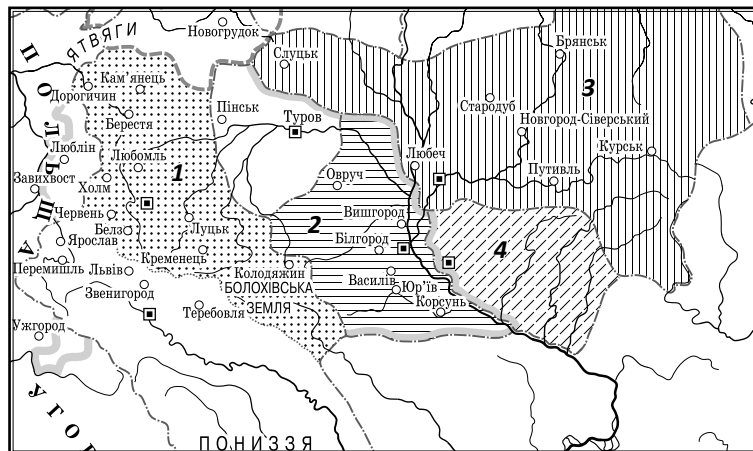
А	Б	В	Г

А 1) Київське, 2) Волинське, 3) Галицьке, 4) Переяславське

Б 1) Переяславське, 2) Київське, 3) Волинське, 4) Чернігівське

В 1) Волинське, 2) Київське, 3) Чернігівське, 4) Переяславське

Г 1) Галицьке, 2) Волинське, 3) Чернігівське, 4) Київське

10. Доповніть твердження.

Київське князівство за доби роздробленості визначалося...

А	Б	В	Г

- А розгортанням подій, увічнених у «Слові о полку Ігоревім»;
- Б відсутністю міжкнязівських суперечок за право володіти столом;
- В піднесенням князівства за правління династії Ольговичів;
- Г найбільшою кількістю населення з-поміж інших князівств.

11. Доповніть твердження.

Про Чернігівське князівство в другій половині 12 ст. відомо, що...

А	Б	В	Г

- А його терени лишалися спільною спадщиною роду Рюриковичів;
- Б представники місцевої династії Ольговичів вели боротьбу за київський стіл;
- В у 1178 р. стіл посів Ігор Святославич, увічнений у «Слові о полку Ігоревім»;
- Г воно сягнуло свого розквіту за дуумвірату Святослава Всеволодовича та Рюрика Ростиславича.

12. Що було характерним для суспільно-політичного життя Галицького князівства в 12 ст.?

А	Б	В	Г

- А Цілковита залежність від Києва, спричинена географічною близькістю.
- Б Впливовість бояр, що знайшла втілення в олігархічному правлінні, подібного якому не знали інші князівства Русі.

- В Столиця князівства, залишаючись резиденцією митрополитів, була на ті часи й одним з найбільших європейських міст.
- Г Вагома роль у захисті рубежів Русі від половців.

13. Про яке князівство йдеться?

Перший правитель землі Ростислав мав трьох синів – Рюрика, Володаря й Василька, які отримали у володіння відповідно Перемишль, Звенигород і Терехівля.

А	Б	В	Г

- А Київське
- Б Галицьке
- В Волинське
- Г Чернігівське

14. Що з переліченого стосується переяславського князя Володимира Глібовича?

А	Б	В	Г

- А Початок роздробленості Русі: утворення удільного князівства.
- Б Захоплення Києва та його найбільший погром.

- В Перша згадка назви *Україна* в літописі.
- Г Героїчний захист Переяслава від монгольської навали.

15. Ім'я якого князя пропущено?

Об'єднання Галицького князівства пов'язують з правлінням ____, який був його першим одноосібним правителем.

А	Б	В	Г

- А Роман Мстиславич
- Б Володимирко Володаревич
- В Ярослав Осмомисл
- Г Володимир Глібович

16. Битва під Дорогичином 1238 р. поклала край...

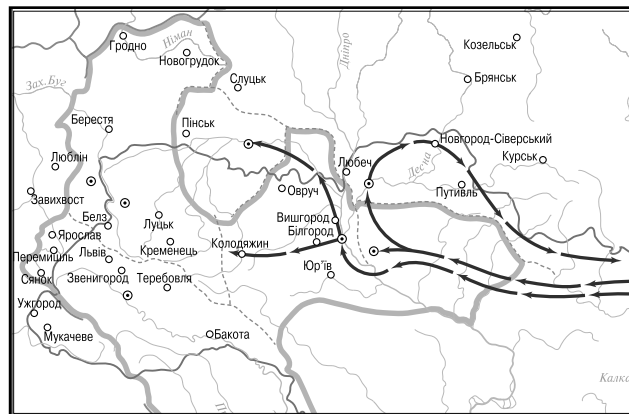
А	Б	В	Г

- А зазіханням німецьких лицарів-хрестоносців на галицько-волинські землі;
- Б опором галицьких бояр;
- В зазіханням Угорського королівства на галицько-волинські землі;
- Г прагненням Данила Романовича отримати королівську корону.

17. Коли відбувся похід монголів на Русь, позначений стрілками на карті?

А	Б	В	Г

- А 1222–1223 рр.
- Б 1239–1240 рр.
- В 1240–1241 рр.
- Г 1241–1242 рр.

18. Князем яких земель був Роман Мстиславич напередодні утворення Галицько-Волинської держави?

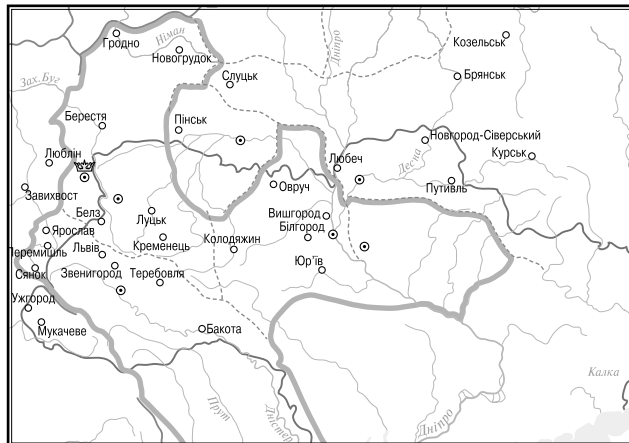
А	Б	В	Г

- А Волинських
- Б Галицьких
- В Київських
- Г Переяславських

19. На картосхемі позначено кордони...

А	Б	В	Г

- А земель, на які поширив свою владу Данило Романович напередодні монгольської навали;
- Б Галицько-Волинської держави за наступників Данила Романовича – Лева та його сина Юрія І;
- В земель, що ввійшли до складу Монгольської імперії внаслідок походів хана Батия;
- Г Галицько-Волинської держави напередодні розпаду.

20. У якому уривку йдеться про галицького князя Ярослава Осмомисла?

А	Б	В	Г

А «Він бо любив дружину, і золота не збирав, майна не жалів, а давав дружині; був же він князь доблесний і всякими чеснотами був сповнений. За ним же Україна багато потужила».

Б «Був він самодержцем всієї Руської землі, ...кидався був на поганих, як той лев, ...і переходив землю їх, як той орел, а хоробрий був, як той тур, бо він ревно наслідував предка свого Мономаха».

В «Був князем добрим, хоробрим, мудрим, який спорудив городи многи, і церкви поставив, і оздобив їх різноманітними прикрасами, та братолюбством він світився був із братом своїм Васильком».

Г «Високо сидиш ти на своїм золотокованім престолі, підперши гори угорські своїми залізними полками, заступивши королю дорогу, зачинивши ворота на Дунаї».

21. Коли відбулися події, про які йдеться в уривку?

«...По смерті ж великого князя Романа, вікопомного самодержця всієї Русі, який одолів усі поганські народи, мудрістю ума додержуючи заповідей божих..., велика смута постала в землі Руській. Зосталися ж два сини його, один, Данило, чотирьох літ, а другий, Василько, двох літ».

А	Б	В	Г

А початок 12 ст. **Б** кінець 12 ст.
В початок 13 ст. **Г** кінець 13 ст.

22. Вкажіть правильне твердження.

А	Б	В	Г

А Добою роздробленості дослідники називають період в історії Київської Русі від початку 11 до середини 13 ст.

Б Історики витлумачують добу роздробленості не як розпад Київської держави, а як зміну її устрою та форми правління.

В Коли року 1147 стало вакантним місце митрополита, Ярослав Мудрий наполіг, щоб на цю посаду обрали русича – Клима Смолятича.

Г Найзаселенишим князівством Київської Русі за доби роздробленості було Переяславське князівство.

23. Про який київський храм ідеться в уривку з літопису?

«...Вибили вони стіни, і вийшли городяни на розбиті стіни, і було тут видіти, як ламалися списи і розколювалися щити, а стріли затьмарили світ переможеним, і Дмитро поранений був... А назавтра прийшли татари на них, і була битва межі ними велика. Люди тим часом вибігли і на церкву, і на склепіння церковне з пожитками своїми, і од тягаря повалилися з ними стіни церковні, і так укріплення було взяте татарськими воями...»

А	Б	В	Г

А Софійський собор
Б Кирилівську церкву
В Десятинну церкву
Г Успенський собор

24. Ім'я якого історичного діяча пропущене в уривку з історичного джерела?

«Прийшов _____ до Києва з великою силою, многим-множеством сили своєї, і окружив город. І обступила Київ сила татарська, і був город в облозі великій. І пробував _____ коло города, а вої його облягали город. І не було чути нічого од звуків скрипіння возів його, ревіння безлічі верблюдів його, і од звуків іржання стад коней

його, і сповнена була земля Руськая ворогами».

А	Б	В	Г

А монгольський хан Батий
Б монгольський володар Чингізхан
В половецький хан Кобяк
Г печенізький хан Куря

25. Чим визначалося золотоординське панування на українських землях?

- 1 Відсутністю зобов'язання князів виставляти дружину в розпорядження хана.
- 2 Отриманням руськими князями ярлика на право володіння землями.
- 3 Сплатою данини ординцям, яка супроводжувалася переписом населення.
- 4 Контролі баскаками князівської влади в Галицько-Волинській державі.
- 5 Управлінням князівствами ханами з правлячої монгольської династії.

А	Б	В	Г

А 1, 3 **Б** 2, 3
В 2, 5 **Г** 3, 4

26. Про яку історичну подію йдеться в уривку з літопису?

«...Данило поранений був у груди. Але через молодість і одвагу, він не чув ран, що були на тілі його... Був бо він сміливий і хоробрий, «од голови й до ніг його не було на нім вади»... Кріпко вони билися, але інші полки татарські зітнулися з ними, і за гріхи наші руські полки було пере-можено...»

А	Б	В	Г

А Битва війська Данила Романовича під Дорогичином 1238 р.
Б Битва війська Данила Романовича під Ярославом на Сяні 1245 р.

В Оборона Києва від монголів 1240 р.

Г Битва на р. Калці 1223 р.

27. Доповніть твердження.

Про Юрія I відомо, що він...

А	Б	В	Г

А прийняв титул короля Русі;
Б переніс свою столицю до Холма;
В позбувся зверхності Золотої Орди;
Г приєднав частину Закарпаття;

28. Які діячі були сучасниками?

А	Б	В	Г

А Новгород-сіверський князь Ігор Святославич та переяславський Володимир Глібович.
Б Князь Володимир Мономах та волинський князь Роман Мстиславич.

В Галицький князь Володимир Осмомисл та великий київський князь Ізяслав Ярославич.

Г Князь Мстислав Володимирович Великий та князь Ярослав Мудрий.

29. Укажіть правильне твердження.

А	Б	В	Г

А Після смерті Чингісхана його наступники відмовилися від політики підкорення земель і народів.

Б Першим серед українських князівств на шляху просування Батиевої орди було Переяславське князівство.

В Софійський собор під час оборони Києва від монголів завалився, поховавши під руїнами сотні киян.

Г Найбільшого спустошення внаслідок монгольської навали серед українських князівств зазнали Галицьке та Волинське.

У завданнях 30–31 до кожного з чотирьох рядків інформації, позначених цифрами, доберіть один правильний варіант, позначений буквою. Поставте позначки в таблиці на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви).

30. Установіть відповідність між іменами князів та твердженнями, що їх характеризують.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- 1 Лев Данилович
- 2 Юрій I Львович
- 3 Юрій II Болеслав
- 4 Любарт

- А** Намагаючись протистояти зазіханням Польщі й Угорщини, підтримував союзні відносини з Тевтонським ордемом і Литвою. Оточив себе іноземцями-католиками, беззастережно підтримував католицьке духовництво.
- Б** Приєднав Люблінську землю, частину Закарпаття з м. Мукачевом, переніс свою столицю до Львова.
- В** Після смерті батька об'єднав усі землі держави під своєю владою. За його правління Польща захопила Люблінську землю, а Угорщина – частину Закарпаття. Домігся утворення Галицької митрополії.
- Г** Сподіваючись одержати від країн Західної Європи допомогу проти монголів, прийняв від папи Іннокентія IV королівську корону.
- Д** Представник литовської династії Гедиміновичів, який свою владу зміг поширити лише на Волинь. Вів тривалу боротьбу з Польщею та Угорщиною за галицькі й волинські землі.

31. Установіть відповідність між крилатими висловами та роками, під якими їх записав літописець.

- 1 «Кожен хай держить отчину свою...»
- 2 «Хай буде се мати городам руським...»
- 3 «І роздерлася вся руська земля...»
- 4 «За ним же Україна багато потужила...»

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- А 882 р.
- Б 988 р.
- В 1097 р.
- Г 1132 р.
- Д 1187 р.

У завданнях 32–33 розташуйте події в хронологічній послідовності. Поставте позначки в таблиці відповідей на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви).

32. Установіть хронологічну послідовність подій з життя Данила Романовича, про які йдеться в уривках з джерел.

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

- А** «О, лихіша лиха честь татарская! Данило Романович, що був князем великим, володів із братом своїм Руською землею, Києвом, і Володимиром, і Галичем, і іншими краями, нині сидить на колінах і холопом себе називає!».

- Б** «Мстислав Мстиславич тим часом повелів Данилові попереду перейти з полками ріку Калку і іншим полкам піти з ним, а сам після нього перейшов... І сталася перемога над усіма князями руськими, якої ото не бувало ніколи».
- В** «У той же час прислав папа послів достойних, що принесли Данилові вінець, і скіпетр, і корону, які означають королівський сан, кажучи: “Сину! Прийми од нас вінець королівства...” Опізо, посол папський, прийшов, несучи вінець і обіцяючи: “Ти матимеш поміч од папи».
- Г** «Тоді ж приїхала Анна, велика княгиня Романова, побачити сина свого рідного Данила. Тоді ж бояри володимирські й галицькі, і воеводи угорські посадили князя Данила на столі отця його, великого князя Романа».

33. Встановіть хронологічну послідовність подій.

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

- А** Монгольська навала на руські землі.
- Б** Утворення Галицько-Волинської держави.
- В** Похід новгород-сіверського князя Ігоря проти половців, оспіваний у поемі «Слово о полку Ігоревім».
- Г** Похід польського короля Казимира III на Львів; початок боротьби за землі Галицько-Волинські держави.

У завданнях 34–35, які мають шість варіантів відповідей, оберіть три правильні відповіді й запишіть їх номери у клітинки.

34. Які твердження стосуються князя Володимира Мономаха?

☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------

- 1 Син Ярослава Мудрого, який згідно з заповітом батька отримав у володіння чернігівські землі.
- 2 Гуртував сили для відсічі половцям, сам узяв участь близько у 80 битвах проти них.
- 3 Одружений з дочкою візантійського імператора Константина Мономаха.
- 4 Перший раз був вигнаний з київського столу під час повстання киян.
- 5 Об'єднав більшу частину території Київської держави, припинив князівські усобиці.
- 6 Автор «Повчання», адресованого власним дітям.

35. Які твердження стосуються князя Данила Романовича?

☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------

- 1 Очолював оборону Києва під час облоги міста монгольськими ордами.
- 2 Здійснив поїздку до столиці Золотої Орди, де зустрівся з ханом Батием.
- 3 Отримав від Орди ярлик «на Київ і всю Руську землю», проте в Києві не оселився.
- 4 Збудував нові міста – Львів та Холм.
- 5 Приєднав Люблінську землю, частину Закарпаття, переніс свою столицю до Львова.
- 6 Коронувався як король Русі вінцем, надісланим папою римським.

4. ПОЛІТИЧНИЙ УСТРІЙ, СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ І КУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК КИЇВСЬКОЇ РУСІ ТА ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ В 9–14 ст.

Факти:

Розвиток суспільно-політичного та господарського життя Київської Русі та Галицько-Волинської держави. Поширення писемності. Розвиток культури й освіти Київської Русі та Галицько-Волинської держави.

Дати:

1056–1057 рр. – створення Остромирового Євангелія;

1113 р. – укладення «Повісті минулих літ»;

1187 р. – створення «Слова о полку Ігоревім», перша згадка назви «Україна».

Персоналії: літописець Нестор, митрополит Іларіон, іконописець Алімпій.

Поняття та терміни: «вотчинне землеволодіння», «бояри», «смерди», «ікони», «билини», «літопис», «мозаїка», «фреска», «книжкова мініатюра».

Ви повинні вміти:

- **характеризувати** політичний і соціальний устрій Київської Русі та Галицько-Волинської держави, становище представників різних соціальних станів, розвиток господарства та торгівлі, здобутки в галузі писемності, освіти, літератури, архітектури та образотворчого мистецтва;

- **пояснювати**, у чому значення Київської Русі та Галицько-Волинської держави в історії українського народу та в загальноєвропейській історії.

ПОЛІТИЧНИЙ УСТРІЙ. КНЯЗІ. Найбільшу владу і в Київській Русі, і в Галицько-Волинській державі мали князі. Вони були не лише верховними правителями всієї країни або землі-князівства, а й головними розпорядниками місцевого життя загалом. Князі опікувалися законодавством і судочинством, керували військом, ухвалювали рішення про оборону країни, беручи безпосередню участь у воєнних походах. Вони налагоджували відносини з сусідніми державами, укладали мир або оголошували війну.

Князями і в Київській Русі, і в Галицько-Волинській державі були нащадки Ігоря Рюриковича – «єдиного діда внуки». З усіх князів київський князь мав найбільшу владу; решта князів корилася йому як найстаршому, найавторитетнішому. Такі міжкнязівські відносини називають **васалітетом**, а форму державного правління – **монархією**. Сильною влада київського князя була не в усі часи Київської Русі. Причини цього дослідники вбачають:

- по-перше, у відсутності законів, які визначали б умови передачі влади й міжкнязівські стосунки, крім принципу старійшинства, що його постійно порушували;
- по-друге, у розвиткові великого землеволодіння та федеративному устрої держави, де окремі землі-князівства мали чималі права й суперничали з Києвом.

Отже, політичний устрій Київської Русі та Галицько-Волинського князівства дослідники визначають як монархічно-федеративний.

Крім князів, державну владу в руських землях здійснювали **ради при князях, князівські з'їзди, віча**.

СОЦІАЛЬНИЙ УСТРІЙ. Верхівку соціальної піраміди руського суспільства посідали **князі**. Князі мали найбільшу владу в державі, були найбільшими землевласниками. Важливо, що на відміну від інших верств середньовічного суспільства князівська верства була найбільш замкненим станом, доступ до якого давало тільки народження. Тільки син князя міг бути князем.

Крім князів, до панівних верств належали **бояри**. Боярські роди формувалися з місцевої родоплемінної знаті, а також із впливових дружинників, які за військову службу отримували від князів земельні маєтки. Боярська верства, так само, як і князівська, не була однорідною.

Привілейованою соціальною групою руського суспільства були **дружинники**. Вони не лише брали участь у воєнних походах, а й обіймали певні урядові посади. За вірну службу князеві дружинники отримували грошову винагороду, а також землю, що ставала їхнім **умовним володінням**, тобто належала

- **Суспільні стани** – групи населення із закріпленими за ними правами та обов'язками, зі своїми нормами поведінки, звичаями тощо.

доти, доки дружинник служив своєму сюзеренові-князю.

До привілейованих станів відносять і **духівництво**, яке поділялося на верхівку (митрополит, єпископи, ігумени монастирів) та рядових священнослужителів.

На середніх шаблях суспільної піраміди перебували міська заможна верхівка, а також купці.

Нижчі шаблі соціальної піраміди руського суспільства посідали: смерди, люди, закупи, рядовичі, челядь, наймити, холопи, ізгої. Найчисленніша група тогочасного населення – **селяни-смерди**. Вони були особисто вільними, мали власне господарство, землю, мешкали в князівських селах і платили князеві *данину*. Якщо смерд через якісь обставини втрачав власне господарство, то він міг позичити гроші – «*купу*» – у землевласника, але цю позику мусив відробити. Отож, селянин, який працював «за купу» в господарстві пана, називався **закупом**. Відпрацювавши борг, такий тимчасово залежний селянин ставав вільним. Різновидом закупів були й **рядовичі**, адже обставини перетворення смерда на закупа закріплювалися в договорі-ряді. Звідси й витлумачують назву «рядович». До багатьох русичів застосовували назву «наймит», «челядин». Особливу групу населення становили **ізгої**. Так називали людей, які з різних причин випадали зі свого звичного середовища, втрачали з ним зв'язок. На відміну від челяді й холопів, ізгої були особисто вільними людьми.

ФОРМИ ЗЕМЛЕВОЛОДІННЯ. ПОВИННОСТІ. Основними землевласниками тоді були князі. Великий князь київський вважався головним власником землі. Залежні від нього удільні князі володіли окремими землями – Чернігівською, Переяславською, Волинською, Галицькою тощо. Проте поступово склалися **вотчинне землеволодіння**, яке передбачало закріплення тих або тих територій за певною гілкою князівського роду. У *Київській Русі та Галицько-Волинській державі були дві основні форми землеволодіння: умовне (помістя) і безумовне (вотчина). Упродовж століть вони співіснували, хоча їх співвідношення в різні історичні періоди було різним.*

Тягар повинностей лягав на плечі селян. Вони не володіли землею. Працюючи на землі землевласника, вони мусили або *певний час працювати на пана, або віддавати йому частину продуктів*, вироблених у власному господарстві, або сплачувати **грошовий податок**. У Київській Русі селяни здебільшого віддавали землевласникам продукти (данину). З часом набув поширення **грошовий податок**. До найдавніших форм збирання данини належало полюддя.

Княгиня Ольга запровадила фіксовані розміри данини – *уроки*. Данину збирали спершу від кожного будинку-двору – *диму (подимне)*, а згодом від кожного земельного наділу – від рала. Серед продуктів, якими сплачували данину, були мед, віск, збіжжя, хутро. Інша форма повинностей – *відробітки*. Їхня роль зростала, коли землевласники прагнули отримати сільськогосподарську продукцію для продажу. За таких умов вони мали власні великі господарства, де й відробляли залежні селяни. Крім того, сільське населення було змушене брати участь у будівництві міст та укріплень.

ЕКОНОМІЧНЕ ЖИТТЯ. Провідним заняттям руського населення було **сільське господарство**. Чільне місце, як і раніше, посідало **рільництво**. Русичі навчилися застосовувати плуг. Удосконалювалося й **городництво**. Вирощували різноманітні овочі: капусту, ріпу, огірки, гарбузи, часник, моркву, буряки, цибулю. Плекали наші предки й *сади, віддаючи перевагу яблуням, грушам, сливам, вишням*. Важливою галуззю сільського господарства було **тваринництво**: русичі розводили велику рогату худобу, свиней, овець, коней. У сільськогосподарських роботах застосовували коней. Істотного поширення набули **промисли**: мисливство, рибальство та бджільництво.

Провідна галузь ремісничого виробництва – **видобуток заліза**, поширеним відповідно було й **залізоробне ремесло**. На 12–13 ст. припав розквіт **склоробства**. Поважною справою було й **гончарство**. Крім названих, розвивалися й інші ремесла: обробка кістки, дерева й каменю, виготовлення цегли й вапна, кравецьке, шевське, обробка шкур, ткацьке тощо.

Розвиток **зовнішньої торгівлі** визначало розташування руських земель – на перехресті важливих міжнародних торговельних шляхів. Це і відомий шлях «*з варяг у греки*» (до Візантії), Соляний (до Центральної та Західної Європи) та Залозний (до Кавказу й арабського Сходу) шляхи.

На руських землях ходили карбовані гроші інших держав – здебільшого арабські та візантійські монети. Першим почав карбувати власну монету Володимир Великий – **срібники** й **златники**. Ці монети хоч і поклали початок вітчизняній монетній справі, проте не відіграли особливої ролі в економічному житті Русі. Від середини 11 ст. набули поширення гроші у вигляді злиwkів срібла усталеної ваги та форми – **гривні**. На наших теренах були відомі гривні двох видів – київські шестикутні та чернігівські плескаті. Використовували також **вагове срібло**. Однак кількість грошей (грошова маса) не встигала

за розвитком торгівлі, і тому в 12–13 ст. в обігу знову (як за давніх часів) з'явилися *шкіряні гроші* – шкурки білки й куніци.

НАЙДАВНІШІ ПАМ'ЯТКИ ПИСЕМНОСТІ. Наші уявлення про рівень письменності населення Київської Русі ґрунтуються не стільки на збережених книжкових пам'ятках (адже книги створювалися найосвіченішими людьми), скільки на випадкових написах на побутових речах, зброї, стінах храмів, каменях тощо. Такі написи називають *епіграфічними пам'ятками*. Надзвичайно цінним історичним джерелом є графіті Софії Київської. У Києві виявлено й інші епіграфічні знахідки на ремісничих виробах: пряслицях, ливарних формочках, господарських посудинах – корчагах, давній цеглі тощо.

КНИЖКОВІ ПАМ'ЯТКИ. Список найдавніших книг очолює *Реймське Євангеліє*, яке у своєму посазі привезла до Франції дочка Ярослава Мудрого Анна. Точна дата створення рукопису невідома: вчені датують його 40-ми рр. 11 ст. Своєю назвою Реймське Євангеліє завдячує м. Реймсу у Франції, де воно зберігається нині, хоча створили його київські книжники – спеціально для княжої родини, адже призначалося воно (на це вказує невеликий розмір) для особистого користування. Найдавнішою датованою книжною пам'яткою Русі є *Остромирове Євангеліє*. Створили цю книгу (власне, переписали) в Києві в **1056–1057 рр.** З-поміж найдавніших книг, що збереглися донині, є й такі, які призначалися для світського читання. Йдеться про *«Ізборники»* – збірки різних творів грецьких авторів богословського та повчального змісту, більша частина яких розтлумачує складні місця з Біблії, це своєрідні енциклопедичні довідники. Їх збереглося два – **1073 і 1076 рр.** Перший у назві береже ім'я київського князя Святослава Ярославича, хоч, як зазначають дослідники, замовляв цю книгу його брат – князь Ізяслав. З книжкових пам'яток 12 ст. найвідоміше *Мстиславове Євангеліє*, переписане близько **1115 р.**

ОСВІТА. Піклування про освіту від часів запровадження християнства перебрали держава й церква. За князювання Володимира Святославича в Києві вже існувала *школа для навчання дітей* з найближчого оточення князя. Діяла школа й при Софійському соборі. Року **1086** онука Ярослава Мудрого **Янка Всеволодівна** заснувала в Київському Андріївському монастирі школу для жінок. Монастирі були центрами освіти і в Галицько-Волинському князівстві. Знахідки берестяних грамот, бронзових та кіс-

тених писал переконають, що книжна наука розвивалася не лише в стольному граді, а й у різних частинах *галицької та волинської земель*. Приміром, берестяні грамоти знайдено у Звенигороді та Бересті, бронзові писала для писання на воскових табличках – у Звенигороді, Перемишлі, Галичі, Острозі.

УСНА НАРОДНА ТВОРЧІСТЬ. Ще до виникнення писемності у східних слов'ян побутували фольклорні твори: обрядові пісні, легенди, загадки, сказання, заклинання, епічні й ліричні пісні. Від часів Київської Русі та Галицько-Волинської держави до нас дійшли легенди й перекази, дружинні, святкові, весільні пісні, казки, колядки, прислів'я, приповідки, магичні заклинання й замовляння. Самобутнім жанром були *билини* (старини). Найдавнішими вважаються билини Київського, або Володимирового, циклу.

ЛІТЕРАТУРА. *Оригінальна*, тобто власна, незапозичена *літературна творчість* наших предків за часів Київської Русі була започаткована *літописами*. Вважають, що найдавніший літопис було створено за часів Аскольда в другій половині 9 ст. Проте він, як і наступні літописні зведення, не зберігся. Першим літописом, що дійшов до нас, є *«Повість минулих літ»*. Його створено на початку 12 ст. При складанні *«Повісті...»* використано давніші літописи. *«Повість...»* збереглася в багатьох списках. Найстаріші з них – Лаврентіївський (1377 р.) та Іпатіївський (перша половина 15 ст.). У *«Повісті...»* викладено події від 860 р. до 1111 р. Один із пізніших списків цього літописного зведення зберіг ім'я автора-упорядника – ченця Києво-Печерського монастиря **Нестора**. До продовжень *«Повісті...»* належить *Київський літопис*, який охопив час від 1111 р. до 1200 р. Він розповідає про події в різних землях Київської Русі, але в центрі оповідей – Київ і Київська земля. Основний зміст літопису – боротьба князів за київський стіл, боротьба русичів проти половців.

Найвидатнішою пам'яткою літописання Галицько-Волинської держави є *Галицько-Волинський літопис*. На відміну від інших літописів, цей не поділяється на датовані записи, а містить своєрідні оповідання про воєнні походи та інші події. Він складається з двох частин. У першій йдеться про події в Галицькій землі від 1205 р. до кінця 50-х рр. 13 ст., яка є, власне, життєписом князя Данила Романовича. Друга частина Галицько-Волинського літопису пов'язана з Волинською землею й волинськими князями. У ній оповідається про події від середини до кінця 13 ст. Як уважають дослідники, цю частину

літопису писали при дворі володимирського князя Володимира Васильковича в останні роки його життя.

У записках Лаврентіївського списку під 1096 р. вміщено пам'ятку, відому під назвою «**Повчання Володимира Мономаха**». На переконання Мономаха, князь має подавати своїм дітям приклад взірцевого правителя, навчати гідної цього високого звання поведінки та способу життя.

Найвизначнішою пам'яткою руської літератури є «Слово о полку Ігоревім». «Слово...» написане на основі конкретного історичного факту – невдалого походу 1185 р. новгород-сіверського князя Ігоря Святославича проти половців. Автор закликає князів забути чвари, об'єднатися й захистити рідну землю від небезпечного ворога. На думку дослідників, «Слово...» створене по свіжому сліду події – дець у серпні – вересні 1187 р.

Серед жанрів оригінальної літератури варто згадати про **церковні проповіді**. Вони були **повчальні** та **урочисті**. Урочисті проповіді складалися для освічених людей – князів, бояр, духовництва. Першим оригінальним літературно-церковним твором з тих, що збереглися, і чудовим зразком урочистої проповіді є «Слово про закон і благодать» митрополита Іларіона. Твір було написано між 1037–1050 рр. у період воєнних сутичок Русі з Візантією, напружених відносин між руською та візантійською церквами. Константинополь докладав зусиль, аби не дозволити руській церкві канонізувати (оголосити Святим) хрестителя Русі – князя Володимира, адже поява власного святого засвідчила б неабиякий авторитет Русі в новій вірі. У своїй проповіді Іларіон палко обстоював інтереси Русі.

АРХІТЕКТУРА КИЇВСЬКОЇ РУСІ. Осередками розвитку архітектури за часів Київської Русі та Галицько-Волинської держави були міста. Для давньої Русі характерними були дерев'яні та земляні оборонні укріплення. Камінь у будівництві наші предки почали застосовувати в 10 ст. Найдавнішу кам'яну споруду – князівський палац – було відкрито археологами на Старокиївській горі. У літописі ця споруда згадується під 945 р. Протягом 989–996 рр. у Києві з каменю будували **храм Богородиці**, відомий під назвою Десятинної церкви – перший християнський кам'яний храм Київської Русі. Кам'яне будівництво особливо пошквалилося за князювання Ярослава Мудрого. У Києві тоді було збудовано найбільший собор держави – **Софію Київську**, Золоті Ворота, храми Георгіївського та Ірининського монастирів. Будівництво розгоралося не тільки в

стольному місті. У Чернігові князь Мстислав Володимирович 1036 р. заклав Спасо-Преображенський собор. Видатною пам'яткою давньоруської архітектури був **Успенський собор Печерського монастиря**, збудований протягом 1073–1078 рр. У 1108–1113 рр. великий київський князь Святополк-Михайло Ізяславич збудував **Святомихайлівський Золотоверхий собор**. Прикметно, що більшість відомих нині мурованих архітектурних пам'яток було споруджено за часів роздробленості. Тільки в Києві тоді збудували 19 кам'яних споруд – зокрема **церкву Спаса на Берестові** (1125), **Богородиці Пирогової на Подолі** (1136), **Кирилівську церкву** тощо. Багато храмів з'явилося в Чернігові. З надзвичайною майстерністю збудовано **Борисоглібський собор**, **Успенський собор Єлецького монастиря**, **Іллінську й П'ятницьку церкви**. Перші кам'яні храми вражали своїми розмірами, проте від кінця 12 ст. руські будівничі почали відмовлятися від грандіозних споруд, віддаючи перевагу храмам, меншим за розмірами, але яскравішим за оздобленням. Найпоширенішим відтоді в руській архітектурі став однокупольний храм пірамідальної конструкції.

ОСОБЛИВОСТІ АРХІТЕКТУРИ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ. У Галицькій землі застосовували зодбутки романської архітектури, поширеної в Угорщині, Чехії, Польщі. Галицькі будівничі споруджували храми й палаци з місцевого каменю – вапняка. Особливостями галицької архітектури є надзвичайна різноманітність типів споруд, для оздоблення яких часто використовували білий камінь та спосіб облицювання стін керамічними рельєфними плитками із зображенням грифонів, орлів, воїнів, з рослинним і геометричним орнаментами тощо. Розквіту архітектура Галицької землі досягла у 12 ст. за князювання Ростиславичів. У стольних містах тоді з'явилися муровані князівські палаци, кам'яні храми, оборонні споруди. Найвідомішою пам'яткою галицької архітектури є грандіозний **Успенський собор у Галичі**, збудований у середині 12 ст. Ярославом Осмомислом. Єдиною спорудою давнього Галича, що збереглася до наших часів, є **церква св. Пантелеймона**, побудована в другій половині 12 ст. (нині с. Шевченкове Галицького р-ну Івано-Франківської області).

У 13 ст. активно розбудовувався й Холм, проте, на жаль, жодна з пам'яток холмської архітектури не збереглася. У Галицько-Волинському літописі вміщено розповідь про собор Іоанна Златоуста, який князь Данило спорудив і відновив після пожежі Холма 1256 р.

● **Ікона** – (з грец. зображення, образ) – зображення Ісуса Христа, Богоматері, святих, подій Святого Письма. Ікони здебільшого писали на дошках, але, по суті, іконами є й розписи на стінах храмів, і мозаїки, й малюнки на сторінках рукописних

книг, різьблення по каменю чи дереву тощо.

Ікони творили за певними правилами – канонами, які не можна було змінювати. У цьому одна з основних відмінностей ікони від картини.

● **Фреска** – картина, намальована спеціальними фарбами на сирому тиньку.

● **Книжкові мініатюри** – ілюстрації, якими оздоблювали рукописні книги.

Серед збережених храмових споруд Волині найстарішим є **Успенський собор у Володимирі**, збудований за князя Мстислава Ізяславича в 1160 р. У 13 ст. на Західній Волині з'явився новий тип оборонних споруд – великі **оборонні вежі-донжони**, побудовані з каменю або цегли.

ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО. З-поміж пам'яток тогочасного образотворчого мистецтва найбільше вражають монументальні зображення – **мозаїки та фрески**, якими оздоблювали храми. Шедеврами світового рівня є **мозаїки Софійського та Михайлівського соборів у Києві**. Як і мозаїки, фрески в руських храмах створювали за візантійськими традиціями. Крім мозаїк і фресок, храми оздоблювали **іконами**. Перші ікони привозили на Русь із Візантії. Так, шанованою на Русі була **ікона Вишгородської Богоматері**. Її привезли в середині 12 ст. з Константинополя. Вона прикрашала храм святих Бориса і Гліба у Вишгороді, звідки князь Андрій Боголюбський 1155 р. вивіз її до Владимира-на-Клязьмі. У 2000 р. на Волині віднайшовся ще один шедевр константинопольського малярства 11–12 ст. – **Холмська ікона Богородиці**. Незабаром після впровадження християнства на наших теренах виникали місцеві осередки іконопису. Створювали ікони в іконописних майстернях у монастирях. Діяли вони в Києві, Чернігові, Галичі тощо. Джерела зберегли відомості про одного з найперших руських іконописців – київського майстра **Аліпія (Алімпія)**. Від нього бере свій початок славетна малярська школа Києво-Печерського монастиря. Унікальною пам'яткою цього малярського осередку є **ікона Богородиці зі святими Антонієм та Феодосієм Печерськими**, яку за найсучаснішими дослідженнями датують початком 12 ст. Найвидатнішою і найхарактернішою пам'яткою малярської культури княжої України в іконописі є віднайдена в середині 80-х рр. 20 ст. й повернута із забуття завдяки реставрації **ікона Богородиці** (остання третина 13 ст.) з **Успенської церкви в с. Дорогобужі** на Волині.

Шедевром світового мистецтва є мініатюри «**Остромирового Євангелія**» (1056–1057 рр.). Книгу прикрашено численними ініціалами, заставками й

трьома сторінковими мініатюрами з зображенням євангелістів Іоана, Марка й Луки. Цікавим прикладом мистецтва книжкової мініатюри є «**Ізборник Святослава**» 1073 р. На другому аркуші цієї книги вміщено мініатюру, на якій зображено князя Святослава Ярославича з сім'єю. Це один з перших давньоруських групових портретів реальних людей.

ЗНАЧЕННЯ КИЇВСЬКОЇ РУСІ ТА ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ. Київська Русь та Галицько-Волинська держава були активними учасниками тогочасного міжнародного життя. Протягом кількох століть існування вони істотно впливали на розвиток європейської цивілізації. Про велику політичну роль Русі в тогочасній Європі красномовно свідчать розгалужені династичні шлюби руських князів. Військова міць Київської держави давала можливість протягом сторіч успішно захищатися від нападів кочових народів, зокрема печенігів і половців. Київська Русь стала своєрідним щитом для захисту народів Центральної та Західної Європи від монгольської навали. Про міжнародне значення Київської Русі та Галицько-Волинської держави свідчить і жваве культурне спілкування. Найбільший вплив на культуру руських земель справляла Візантія: висловлюючись образно, зерна візантійської культури проростали в слов'янському ґрунті. Виявом міжнародного авторитету Галицько-Волинської держави було коронування князя Данила Романовича. Ця подія засвідчує європейську орієнтацію зовнішньої політики Галицько-Волинської держави. Адже Данило Романович прагнув разом з королівською короною отримати підтримку європейських володарів у боротьбі з Золотою Ордою.

Тренувальний тест до теми 4

Завдання 1–29 мають чотири варіанти відповіді, серед яких лише один правильний. Виберіть правильний варіант відповіді.

1. Хто з князів є автором твору, у якому подано приклад взірцевого правителя і який навчає гідної цього високого звання поведінки та способу життя?

А	Б	В	Г

- А Всеволод Ярославич
- Б Володимир Мономах
- В Мстислав Володимирович
- Г Ярослав Осмомисл

2. Що з переліченого характеризує політичне життя Русі в першій половині 11 ст.?

А	Б	В	Г

- А Врегулювання міжкнязівських відносин в тогочасних законах.
- Б Зростання впливу місцевої родоплемінної знаті.

- В Усталення принципу успадкування великокнязівського столу.
- Г Зміцнення монархічної влади династії Рюриковичів.

3. У якому рядку верстви та станові групи Київської Русі перелічено відповідно до шаблів соціальної піраміди?

А	Б	В	Г

- А Купці, бояри, князі, смерди.
- Б Закупи, князі, дружинники, смерди.
- В Холопи, челядь, смерди, бояри, князі.
- Г Бояри, холопи, князі, смерди.

4. Доповніть твердження.

У першій половині 11 ст. боярство

А	Б	В	Г

- А формувалося як стан внаслідок запровадження християнства;
- Б було найчисельнішою групою тогочасного суспільства;

- В мало землю, вело власне господарство та платило князеві данину;
- Г отримувало від князів земельні маєтки за військову службу.

5. Хто такі смерди?

А	Б	В	Г

- А Залежні, але особисто вільні люди, які мали власне господарство, землю, мешкали в князівських селах і платили князеві данину.

- Б Залежні люди, здебільшого полонені, яких можна було продавати, дарувати, передавати в спадщину.
- В Люди, які з різних причин випадали зі свого звичного середовища, втрачали з ним зв'язок.
- Г Селяни, які працювали «за купу» в господарстві пана.

6. Виберіть характеристику верстви, представника якої зображено на малюнку-реконструкції.

А	Б	В	Г

- А Належачи до панівних верств, вони не лише брали участь у воєнних походах, а й обіймали певні урядові посади. За службу отримували грошову винагороду, а також землю, що ставала їхнім умовним володінням.

- Б Була найбільш закритим станом, до якого можна було належати тільки за народженням. Цій верстві належала найбільша влада в державі.

- В Найчисленніша група тогочасного населення, представники якої були особисто вільними, мали власне господарство, землю, мешкали в князівських селах і платили князеві данину.

- Г Найосвіченіша верства тогочасного суспільства, її становище було зумовлене роллю, що її відігравала за тих часів церква.

7. Коли в літописі вперше згадується назва України?

А	Б	В	Г

- А 1132 р.
- Б 1187 р.
- В 1199 р.
- Г 1240 р.

8. За чийого князювання з'явилася перша школа для навчання дітей знаті?

А	Б	В	Г

- А за княгині Ольги
- Б за князя Володимира Святославича
- В за князя Ярослава Мудрого
- Г за князя Володимира Мономаха

9. Укажіть пропущений термін.

За правління Ярослава виникло багато шкіл; свідченням поширення письменності з-поміж різних верств тогочасного Києва є ___ – написи, видряпані на стінах та архітектурних деталях давніх будівель, посудинах тощо.

А	Б	В	Г

- А фрески
- Б мініатюри
- В графіті
- Г чернь

10. Доповніть твердження.

Жанрами оригінальної літератури часів Київської Русі є

А	Б	В	Г

- А кирилиця, глаголиця;
- Б літописи, проповіді, житія;
- В фреска, мозаїка;
- Г чернь, скань.

11. Доповніть твердження.

Про Галицько-Волинський літопис відомо, що

А	Б	В	Г

- А його перша частина є життєписом Лева Даниловича та його сина Юрія I;
- Б створено його як цілісну оповідь без до-

- тримання суворої хронологічної послідовності;
- В його писали сучасники подій – ченці Києво-Печерського монастиря;
- Г попри світський характер, він містить багато мініатюр із зображенням Ісуса Христа.

12. У якому столітті відбуваються події, про які йдеться в уривку з літературного твору?

«Ігор сей, славен князь, міццю розум оперезав, мужністю сердечною нагострив, ратного духу виповнився та й повів полки свої хоробрі на землю Половецьку, за землю Руську!»

А	Б	В	Г

- А друга половина 11 ст.
- Б перша половина 12 ст.
- В друга половина 12 ст.
- Г перша половина 13 ст.

13. Укажіть, з якого літературного твору наведено уривок.

«Тож, Бога ради, не лінуйтеся, я благаю вас. Усього ж паче – убогих не забувайте, але, наскільки є змога, по силі годуйте і подавайте сироті, і за вдовицю вступайте самі, а не давайте сильним погубити людину. Ні правого, ні винного не вбивайте і не повелівайте вбити його; не погубляйте ніякої душі християнської. Лінощі ж – усякому лихому мати: що людина вміє – те забуде, а чого ж не вміє – то того не вчиться».

А	Б	В	Г

- А «Слово про закон і благодать» митрополита Іларіона
 Б «Слово о полку Ігоревім»

В «Ізборник Святослава»
 Г «Повчання дітям» Володимира Мономаха

14. До якого князя звертається автор «Слово о полку Ігоревім»: «Високо сидиш ти на своїм золотокованім престолі, підперши гори угорські своїми залізними полками...»?

А	Б	В	Г

- А новгород-сіверського князя Ігоря Святославича
 Б волинського князя Романа Мстиславича

В галицького князя Ярослава Осмомисла
 Г переяславського Володимира Глібовича

15. Доповніть твердження.

Про «Слово о полку Ігоревім» відомо, що твір

А	Б	В	Г

- А створено Володимиром Мономахом за свіжими слідами події, десь 1187 р.;
 Б присвячено боротьбі князя Ігоря Святославича за новгород-сіверський стіл;

В закликає князів до припинення чвар, збереження єдності Русі;
 Г створено за візантійськими книжними традиціями.

16. У якому рядку названо історико-літературні пам'ятки, уривки з яких наведено?

«Що то шумить, що то дзвенить перед зорею ранньою? Ігор полки свої повертає, жаль йому брата любого Всеволода. Бились день та бились і другий, а на третій, в південну годину, похилились Ігореві стяги!»

«..Прийшов Батий до Києва з великою силою, многимножеством сили своєї, і окружив город. І не було чути нічого од звуків скрипіння телиг його, ревіння безлічі верблюдів його, і од звуків іржання стад коней його, і сповнена була земля Руськая ворогами...»

А	Б	В	Г

- А «Слово о полку Ігоревім» та Галицько-Волинський літопис
 Б «Повість минулих літ» та Галицько-Волинський літопис

В Київський літопис та «Повість минулих літ»
 Г «Слово о полку Ігоревім» та «Повість минулих літ»

17. У якій іконописній майстерні було створено зображену пам'ятку?

А	Б	В	Г

- А Києво-Печерського монастиря
 Б Софійського собору в Києві

В Успенського собору в Галичі
 Г Успенського собору у Володимирі

18. Хто такий Аганіт?

А	Б	В	Г

- А найвідоміший лікар кінця 11 ст.
 Б київський іконописець кінця 11 ст.

В відомий літописець початку 12 ст.
 Г перший з русичів митрополит середини 11 ст.

19. Які пам'ятки монументального живопису створено на початку 12 ст.?

А	Б	В	Г

- А мозаїки Софійського собору в Києві
 Б мозаїки Михайлівського Золотоверхого собору в Києві

В фрески Кирилівської церкви в Києві
 Г фрески Успенського собору Києво-Печерського монастиря

20. Доповніть твердження.

Про Реймське євангеліє відомо, що книга

А	Б	В	Г

- А має сторінкові мініатюри з зображенням євангелістів Іоанна, Марка й Луки;
 Б призначалася для особистого користування однієї з дочок Ярослава Мудрого;

В переписана 1056–1057 рр. в Києві з староболгарського оригіналу;
 Г зберігається в Україні й на ній складають присягу новообрані президенти нашої держави.

21. Родину якого великого князя київського зображено на сторінці «Ізборника» 1073 р.

А	Б	В	Г

- А Володимира Великого
 Б Ярослава Мудрого
 В Святослава Ярославича
 Г Володимира Мономаха

22. Коли було створено Остромирове Євангеліє?

А	Б	В	Г

- А 1056 – 1057 рр.
 В 1113 – 1125 рр.
- Б 1185 – 1187 рр.
 Г 1125 – 1132 рр.

23. Доповніть твердження.

Про ікону Холмської Богородиці відомо, що вона

А	Б	В	Г

- А створена малярами іконописної школи Києво-Печерського монастиря;
 Б прикрашала Софійський собор в Києві;

В певний час перебувала в столиці Галицько-Волинської держави;
 Г була вивезена Андрієм Боголюбським з Вишгорода до Володимира-на-Клязьмі.

24. Доповніть твердження.

Про ікону Вишгородської Богоматері відомо, що

А	Б	В	Г

- А вона була створена малярами галицько-волинської іконописної школи;
 Б Андрій Боголюбський у 1155 р. вивіз її до Володимира-на-Клязьмі;

В вона врятувала, за легендою, місто Холм від захоплення монголами;
 Г її було знайдено й реставровано наприкінці 20 ст. у м. Луцьку.

25. Яку рукописну книгу ілюструє зображена книжкова мініатюра?

А	Б	В	Г

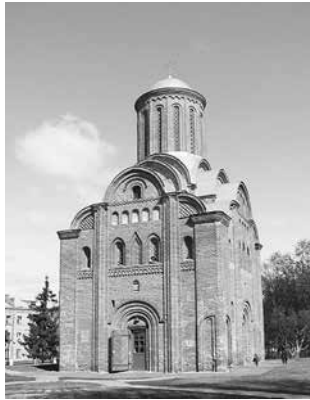
- А Реймське Євангеліє
- Б Остромирове Євангеліє
- В «Ізборник Святослава»
- Г Мстиславове Євангеліє

26. Яке місто прикрашають зображені пам'ятки архітектури?

А	Б	В	Г

- А Київ
- Б Галич
- В Переяслав
- Г Чернігів

27. Доповніть твердження.

Для архітектури галицьких земель другої половини 12 ст. – першої половини 14 ст. характерне

А	Б	В	Г

- А використання здобутків романської архітектури;
- Б будівництво храмових споруд винятково з каменю;

- В завезення цегли для кам'яного будівництва з Візантії;
- Г переорієнтація з будівництва фортифікацій на замки-резиденції князів;

28. Доповніть твердження.

Спасо-Преображенський собор у Чернігові

А	Б	В	Г

- А перший християнський кам'яний храм Київської Русі;
- Б збудований братом Ярослава – Мстиславом Володимировичем;

- В став місцем поховання Ярослава Мудрого;
- Г головний митрополичий храм Русі.

29. Про спорудження якого храму йдеться у фрагменті з джерела?

«Заснована ж була сія божественна церква Богородична в літо 1073. У дні благовірного князя Святослава, сина Ярославового, який своїми руками почав рів копати, стала будуватися церква ця».

А	Б	В	Г

- А Успенський собор Києво-Печерського монастиря
- Б Кирилівська церква в Києві

- В Михайлівський собор Видубицького монастиря в Києві
- Г Спасо-Преображенський собор в Чернігові

У завданнях 30–33 до кожного з чотирьох рядків інформації, позначених цифрами, доберіть один правильний варіант, позначений буквою. Поставте позначки в таблиці на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви).

30. Встановіть відповідність між тлумаченнями та поняттями.

- 1 Зображення Ісуса Христа, Богоматері, святих, подій святого Письма, створення яких відбувалося за певними правилами – канонами, які не можна було змінювати.
- 2 Техніка прикрашення підлоги та стін, за якою на цементну основу у визначеному порядку викладають невеликі кольорові шматочки каменя або скла – смальти.
- 3 Картина, намальована спеціальними фарбами на сирому тиньку.
- 4 Написи та малюнки, видряпані на стінах давніх будівель, посудинах та інших предметах.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- А ікони
- Б фреска
- В мозаїка
- Г графіті
- Д книжкова мініатюра

31. Встановіть відповідність між зображенням храмів та їхніми назвами.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- А Софійський собор у Києві
- Б Спасо-Преображенський собор у Чернігові
- В Успенська соборна церква Києво-Печерського монастиря
- Г Успенський собор у Володимирі
- Д Церква святого Пантелеймона в Галичі

32. Встановіть відповідність між зображенням ікон та їхніми назвами.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- А Холмська ікона Богородиці
- Б Дорогобузька ікона Богородиці
- В Богородиця Оранта у вівтарі Софійського собору в Києві
- Г Вишгородська ікона Богородиці (візантійська традиція)
- Д Свенська ікона Богородиці зі святими Антонієм та Феодосієм Печерськими

33. Встановіть відповідність між тлумаченнями та поняттями.

- 1 Служитель культу православної церкви, за саном після диякона.
- 2 Віруюча людина, яка зреклася звичайного світського (мирського) життя на користь служінню Богові.
- 3 Другий після патріарха сан. Стоїть на чолі митрополії.
- 4 Найвищий керівник церковного життя єпархії – адміністративно-територіального округу – у християнських церквах.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- А священик
- Б єпископ
- В чернець
- Г митрополит
- Д патріарх

У завданні 34 розташуйте події в хронологічній послідовності. Поставте позначки в таблиці відповідей на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви).

34. Встановіть хронологічну послідовність подій.

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

- А Заснування Печерського монастиря в Києві.
- Б Спорудження Софійського собору в Києві.
- В Створення «Слова о полку Ігоревім».
- Г Укладення першої редакції «Повісті минулих літ».

У завданнях 35–36, які мають шість варіантів відповідей, оберіть три правильні відповіді й запишіть їх номери у клітинки.

35. Які з пам'яток архітектури було створено в 11 ст.?

☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------

- 1 П'ятницька церква в Чернігові
- 2 Софійський собор у Києві
- 3 Спасо-Преображенський собор у Чернігові
- 4 Успенська соборна церква Києво-Печерського монастиря
- 5 Успенський собор у Володимирі
- 6 Церква святого Пантелеймона в Галичі

36. Які терміни стосуються мистецтва рукописної книги?

☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------

- 1 Билини
- 2 Мініатюра
- 3 Дитинець
- 4 Фібула
- 5 Буквиця
- 6 Заставки

5. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У СКЛАДІ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО ТА ІНШИХ ДЕРЖАВ (у другій половині 14 – першій половині 16 ст.)

Факти:

Боротьба Польщі та Литви за Галицько-Волинську спадщину. Вхідження українських земель до складу інших держав. Кревська унія. Остаточна ліквідація Київського та Волинського удільних князівств. Утворення Кримського ханства. Перехід кримських ханів у васальну залежність від Османської імперії. Виникнення українського козацтва. Соціально-економічне життя. Розвиток культури та освіти.

Дати:

1362 р. – битва на р. Сині Води;

1385 р. – укладення Кревської унії;

1449 р. – утворення Кримського ханства;

1471 р. – остаточна ліквідація Київського князівства;

1489 р. – перша згадка про українських козаків у писемних джерелах.

Персоналії: Хаджі-Гірей, Костянтин Іванович Острозький, Юрій Дрогобич.

Поняття та терміни: «шляхта», «панщина», «магдебурзьке право», «магістрат», «цехи», «дума».

Ви повинні вміти:

- **розпізнавати** на картосхемі українські землі у складі різних держав, територію Кримського ханства;
- **характеризувати** політичне становище українських земель у складі Великого князівства Литовського та інших держав до і після Кревської унії, соціально-економічний розвиток українських земель, становище суспільних станів, здобутки в галузі освіти та культури, архітектури;
- **визначати** особливості суспільно-політичного життя українських земель у складі Великого князівства Литовського, причини та наслідки Кревської унії, причини виникнення українського козацтва.

БОРІТЬБА ПОЛЬЩІ, УГОРЩИНИ ТА ЛИТВИ ЗА ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКУ СПАДЩИНУ. Зі смертю князя Юрія II Болеслава 1340 р. і через відсутність спадкоємців з князівської родини тамтешні бояри запросили княжити литовського князя **Любарта Гедиміновича**, який мав дружину з родини галицько-волинських князів і тому мав законні права на ці землі. Щоправда, свою владу Любарт зміг поширити лише на Волинь. Що ж до **Галичини**, то Любартова влада в ній була лише формальною. Реальним правителем у Галичській землі був боярин **Дмитро Дедько**. Він володарював у Галичині впродовж **1340–1344 рр.** від імені князя Любарта. Такий стан речей заповзвася змінити польський король, прагнучи приєднати Галицьку землю до своїх володінь. Польський король Казимир III 1340 р. напав на Львів, отримавши звістку про смерть князя Юрія. Довголітня війна, що точилася до 1377 р. між Польщею, Угорщиною та Литвою, закінчилася тим, що Галичина з Белзькою землею і Холмщиною опинилася під владою ставленика угорського короля, Волинь – під владою литовської династії.

ВХІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ ДО СКЛАДУ ЛИТОВСЬКОЇ ДЕРЖАВИ. Інші українські терени змогли приєднати до своїх володінь литовці. Єдиною реальною силою, здатною протистояти просуванню Литви на українські землі, була Золота Орда. Більшість українських земель приєднано до Литви

за часів співправління князів-братів **Ольгерда й Кейстута Гедиміновичів**. Кейстут опікувався відносинами з німецькими лицарями, а Ольгерд здійснював зовнішню політику в південному й південно-східному напрямках, уклавши угоду між Литвою й Ордою. Саме ця домовленість дала змогу Ольгерду поширити свою владу на Київщину, Чернігово-Сіверщину та Поділля. Підкорення литовськими князями русько-українських земель відбувалося переважно мирно. Утвердження литовських князів у Київщині, Чернігово-Сіверщині та на Поділлі деякі тогочасні джерела пов'язували з битвою між литовсько-українським військом та ординцями на Синіх Водах, що сталася **1362 р.** (нині річка Синюха, ліва притока Південного Бугу).

Приєднання земель Південно-Західної Русі перетворило Литовське князівство на велику державу. До кінця 14 ст. вона була федерацією земель-князівств, у тому числі українських – Київського, Чернігово-Сіверського, Волинського, Подільського. Кожним з них, як і колись, правив удільний князь, щоправда, тепер уже не з руської династії Рюриків, а з литовської – Гедиміновичів. Київським і чернігово-сіверським володарями стали сини великого князя – Володимир і Дмитро-Корибут Ольгердовичі. На Волині княжив молодший брат Ольгерда Любарт, а після нього – Любартів син Федір, на Поділлі володарювали племінники Ольгерда – князі Кориатовичі.

Українські землі у складі Великого князівства Литовського та інших держав

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕБУВАННЯ РУСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У СКЛАДІ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО.

Русичі становили 90 % населення держави. Їхня культура справила на литовців помітний вплив. Вони переймали від українців та білорусів військову організацію та способи оборони, особливості зведення фортець, традиції господарювання і владарювання. Великого поширення з-поміж литовської знаті набула *руська віра* – так спочатку звалося в Литві православне християнство. Руська мова стала мовою великокняжого двору й державної канцелярії. Закріпленню руського впливу сприяли шлюби литовських князів із руськими князівнами. **Тож назва «Литовсько-Руська держава» відображає умови тогочасного життя.** Утім найсуттєвішою особливістю перебування руських земель у складі ВКЛ було те, що литовці дозволяли місцевій українській знаті обіймати найвищі адміністративні посади. Руські князі та бояри ставали на службу до великого князя литовського, за що за ними закріплювали їхні родові землі. На місцях залишалася вся попередня система управління за принципом: «Ста-

рого не порушуємо, а нового не впроваджуємо».

КИЇВСЬКЕ УДИЛЬНЕ КНЯЗІВСТВО.

Свідченням успадкування державного ладу давньої Русі дослідники вважають князювання нащадків Ольгерда в Києві. Від 1363 р. в Києві князував **Володимир Ольгердович**. Охрещений матір'ю за православним обрядом, вихований на слов'янських звичаях і традиціях, литовський князь не був сприйнятий у Києві як чужинець і швидко порозумівся з місцевим боярством. Виявом економічної могутності та прагнення позбутися залежності від Вільна було карбування Володимиром власної монети. Київський князь почувався незалежним володарем. Це підтверджує і звучання його титулу: в нечисленних документах, що збереглися від тих часів, Володимир Ольгердович іменував себе «З Божої ласки князь київський».

КРЕВСЬКА УНІЯ.

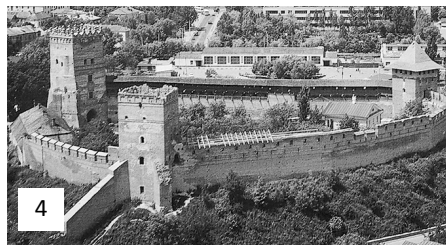
Зміни в становищі українських земель у складі Великого князівства Литовського сталися

з приходом до влади **Ягайла Ольгердовича**. Поляки запропонували Ягайлу одружитися з їхньою королевою Ядвігою і стати польським королем. Причиною таких клопотань була загроза обом державам з боку Тевтонського ордену. Ягайло прийняв пропозицію. **Наслідком його згоди стало укладення між Литвою та Польщею в серпні 1385 р. в м. Крево** (нині територія Білорусі) державно-політичного союзу, відомого в історії під назвою Кревської унії. Ця угода передбачала перехід у католицтво Ягайла, його родичів і всіх нехрещених литовців, шлюб Ягайла з Ядвігою і приєднання Великого князівства Литовського до складу Польської держави.

У лютому 1386 р. Ягайло прийняв католицтво, взявши ім'я Владислав, одружився з Ядвігою і став польським королем. Незабаром до католицизму було прилучено й Литву, а литовських бояр-католиків урівняно у правах з поляками. Щоправда, провести до кінця укладену в Крево угоду Ягайло так і не спромігся, бо в особі Вітовта Кейстутовича знайшов затятого прихильника державної незалеж-

**ПАМ'ЯТКИ АРХІТЕКТУРИ ТА ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА,
ОБОВ'ЯЗКОВІ ДЛЯ РОЗПІЗНАВАННЯ**

1. Ікона Богородиці з пророками з церкви у Підгородцях (друга половина 15 ст.).
2. Вірменський собор у Львові. 1363.
3. Покровська церква-фортеця в с. Сутківцях.
4. Верхній замок у Луцьку (друга половина 14 ст.).
5. Кам'янець-Подільська фортеця.
6. Хотинська фортеця.

ності Литви. За **Острівською угодою 1392 р.**, Ягайло мав повернути Вітовту всі батьківські землі й визнати його довічним правителем Великого князівства Литовського, підкоривши його владі всіх удільних князів. Вітовт визнав себе васалом польського короля.

ЛІКВІДАЦІЯ КНЯЗЕМ ВІТОВТОМ САМОСТІЙНОСТІ УДІЛЬНИХ УКРАЇНСЬКИХ КНЯЗІВСТВ. За правління **Вітовта (1392–1430 рр.)** багатьох литовських князів, які мали уділи в Русі-Україні, було позбавлено володінь. Протягом попередніх років вони почувались у своїх уділах як самостійні правителі. Їхня залежність від великого князя литовського обмежувалася сплатою щорічної данини, визнанням його своїм зверхником та зобов'язанням за потреби надавати збройну допомогу. Самостійність удільних князівств непокоїла Вітовта. Він докладав зусиль, щоб ліквідувати найбільші князівства, урівняти князів з боярством. *Протягом 1393–1395 рр. були позбавлені уділів такі князі: Дмитро-Корибут у Новго-*

роді-Сіверському, Федір Коріатович на Поділлі, Володимир Ольгердович у Києві.

ВИСТУП ЛИТОВСЬКО-РУСЬКОЇ ЗНАТІ НА ЧОЛІ З КНЯЗЕМ СВИДРИГАЙЛОМ ОЛЬГЕРДОВИЧЕМ. Після смерті Вітовта **1430 р.** великим князем литовським було проголошено **князя Свидригайла Ольгердовича**. Він набагато активніше за свого попередника почав здійснювати політику, спрямовану на розрив унії з Польщею і здобуття Великим князівством Литовським незалежності. У відповідь Польща, яка взагалі воліла не мати великого князя литовського, розпочала воєнні дії. Орієнтація Свидригайла на українську та білоруську знать спричинила невдоволення литовців, і за підтримки Польщі великим князем литовським було проголошено брата Вітовта – Сигізмунда. Усунення Свидригайла від влади **1432 р.** обурило прихильників князя, яких було чимало серед української та білоруської знаті. Вони відмовилися визнавати владу Сигізмунда, який відновив унію з Польщею. За словами літописця,

«князі руські й бояри посадили князя Свидригайла на **Велике князівство Руське**». Долю повстання Свидригайла визначила **битва під Вількомиром** (нині м. Укмерге в Литві) у **1435 р.** Свидригайло зазнав поразки.

ВІДНОВЛЕННЯ Й ОСТАТОЧНА ЛІКВІДАЦІЯ КИЇВСЬКОГО ТА ВОЛИНСЬКОГО УДІЛЬНИХ КНЯЗІВСТВ.

Литовські можновладці мусили відновити удільні **Київське й Волинське князівства**. Київським князем став **Олелько (Олександр)**, син усунутого Вітовтом київського князя Володимира Ольгердовича, волинським – **Свидригайло**. Однак зміцнення українських князівств суперечило політиці Литви й Польщі. Саме тому відновлені князівства знову було ліквідовано: Волинське 1452 р., по смерті Свидригайла, а Київське – 1471 р., по смерті Семена Олельковича. Землі ліквідованих князівств було передано литовським намісникам, чим фактично встановлювалося панування чужинців.

УТВОРЕННЯ КРИМСЬКОГО ХАНСТВА. У 15 ст. з посиленням боротьби за владу в Золотій Орді володарі Кримського улусу – так називали цю частину своїх володінь золотоординські хани – почали й собі домагатися одноосібного володарювання. У **1449 р. Хаджі-Гірей (Гаджжі-Герей)** проголосив себе незалежним правителем Криму.

ПЕРЕХІД КРИМСЬКИХ ХАНІВ У ВАСАЛЬНУ ЗАЛЕЖНІСТЬ ВІД ТУРЕЧЧИНИ.

Турецький султан, прагнучи контролювати чорноморську торгівлю, **1475 р.** захопив портові міста й утворив на північному узбережжі Чорного моря свою провінцію (еялет) із центром у Кафі. До створеної турецької провінції увійшли також міста Херсонес, Балаклава, Мангуп, Керч у Криму, а за його межами – Тамань, Азов. Крім того, що захоплені міста були торговельними осередками, вони цікавили турецький уряд як важливі військові об'єкти. До цих міст відрядили турецькі військові залоги. Закладалися й нові фортеці. Менглі-Гірей **1478 р.** визнав залежність від султана, яка виявлялася в тому, що хан повинен був брати участь у військових кампаніях Туреччини.

Зміна зовнішньополітичних орієнтацій Кримського ханства спричинила грабіжницькі походи кримських орд на українські землі. Перший великий похід на Україну хан Менглі-Гірей здійснив **1482 р.** Тоді було спалено Київ, а його церкви пограбовано. Від 1482 р. татарські походи відбувалися щорічно, а то й двічі-тричі на рік. Орди кримського хана спустошували Поділля, Київщину, Волинь, Холмщину й

Галичину і мали для українського народу страшні наслідки. У другій половині 16 ст. до складу Кримського ханства увійшли ногайські орди. Вони й стали ударною силою грабіжницьких походів.

- **Ясир** – бранці, що їх захоплювали татари й турки під час грабіжницьких походів на українські землі.
- **Яничари** – турецька регулярна піхота, створена в 2-й пол. 14 ст. султаном Мурадом I.

ВИНИКНЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА.

Під **1489 р.** зафіксовано першу згадку про українських козаків в писемних джерелах (у «Польській хроніці» Мартина та Йоахима Бельських). Слово **козак** прийшло зі сходу і здебільшого перекладається як **вільна озброєна людина**. Серед причин виникнення козацтва називають насамперед потребу захисту українських земель від грабіжницьких походів кримських орд та султанських військ. Крім того, поширення панщини та запровадження кріпацтва спонукали українських селян та міську бідноту до масових утеч – хоч на край світу, аби тільки подалі від визискувача. Важкі умови прикордоння здавалися втікачам меншим лихом, аніж утрата особистої свободи. Спочатку козаки мешкали здебільшого на півдні Київщини – в районі Канева, Черкас, Чигирини, а також на Східному Поділлі. Поступово просуваючись далі в степи, вони звичайно селилися понад Дніпром і Південним Бугом, Кальміусом та їхніми численними притоками. Особливо вабили козаків багаті на рибу й дичину місця понад Дніпровими порогами від гирла Самари, тобто від сучасного Дніпропетровська, до Хортиці (в межах сучасного міста Запоріжжя) та Великого Лугу – низинних берегів Дніпра нижче порогів. Ось чому українських козаків називали **запорізькими**.

ВКЛЮЧЕННЯ ЗАКАРПАТТЯ ДО СКЛАДУ УГОРЩИНИ, БУКОВИНИ – ДО СКЛАДУ МОЛДАВСЬКОГО КНЯЗІВСТВА.

Наприкінці 14 ст. закарпатські землі потрапили в коло інтересів литовських князів, однак верховна влада у краї належала угорському королю. Один з нащадків Гедиміна – **Федір Кориатович**, який володарював на Поділлі, через складну внутрішньополітичну ситуацію у Великому князівстві Литовському передав свої права угорському королю, за що отримав землі в Закарпатті. Він істотно укріпив Мукачівський замок і перетворив його на свою резиденцію. За його владарювання на Чернечій горі під Мукачевом було закладено монастир з бібліотекою. У 1526 р., після поразки угорського війська від турків у битві під Могачем, Закарпаття

було поділене між князівством Трансільванією (східна частина) і володіннями австрійських Габсбургів (західна – Ужгородщина та Пряшівщина). Після розгрому турками Угорського королівства в 1541 р. Трансільванія стала васалом Османської імперії.

Від другої половини 14 ст. Буковина перебуває у складі Молдови. Упродовж 1387–1497 рр. Молдова визнавала зверхність Польщі. Від 70-х років 15 ст. через татарсько-турецькі напади становище буковинських земель під владою молдовських князів почало погіршуватися. *Зрештою, Молдовське князівство 1538 р. було підкорене Туреччиною. Відтак і Буковина потрапила під владу Османської імперії та її ставленників.*

МОСКОВСЬКО-ЛИТОВСЬКІ ВІЙНИ. Від 80-х років 15 ст. розпочалися війни між Московією та Великим князівством Литовським. На початку 16 ст. кілька дрібних удільних князів Сіверщини за власним бажанням віддалися під владу Івана III, більшість же опинилась у складі Московського царства внаслідок воен. Так, унаслідок воєнних дій 1500–1503 рр. до держави Івана III перейшли всі сіверські міста, зокрема Чернігів, Стародуб, Путивль, Новгород-Сіверський, Рильськ, Любеч та ін. У 1507 р. московський уряд розв'язав нову війну проти Великого князівства Литовського. Воєнні дії то загострювалися, то вщухали. У 1514 р. відбулася битва під Оршею, яка закінчилася перемогою ВКЛ. Однак ця перемога не поклала край боротьбі Великого князівства Литовського й Московії за українські землі. *До 1537 р. Велике князівство Литовське у війнах проти Московії поступово втратило майже третину своєї території, зокрема Чернігово-Сіверщину й Смоленськ.*

На чолі українсько-білорусько-литовського війська під Оршею був **князь Костянтин Іванович Острозький** (бл. 1460–1530). До кінця життя він перебував на найвищих державних посадах: був гетьманом ВКЛ, каштеляном Віленського та Трокайського замків. Жоден з українських князів не досягав у Великому князівстві Литовському такого становища. За підрахунками дослідників, князь був четвертою за заможністю людиною в державі і мав близько 60 тис. підданих.

ОСВІТА. За традицією освіту здобували при церквах і монастирях. Спеціально підготовлені дяки, яких називали **граматиками** або **книжниками**, навчали дітей письма церковнослов'янською мовою, початків арифметики, молитов, співу. Спершу школи існували в найбільших містах, згодом їхня кількість

зросла: у другій половині 16 ст. вони діяли у Львові, Перемишлі, Стрию, Кременці, Володимиріві на Волині тощо.

Одним з українських учених, які здобували освіту на чужині, був **Юрій із Дрогобича**. Він був автором однієї з перших друкованих книжок. Його трактат з астрономії «Прогностична оцінка поточного 1483 р.» видрукувано в Римі 7 лютого 1483 р.

Наприкінці 15 ст. у Кракові з'явилася українська друкарня, заснував її **Швайпольт Фіоль**. У 1491 р. він надрукував кириличним шрифтом чотири богослужбові книги церковнослов'янською мовою.

МІСТОБУДУВАННЯ ТА АРХІТЕКТУРА. У другій половині 14 ст. з поширенням в Україні магдебурзького права у міській забудові почали з'являтися ознаки **регулярного планування**. На основі чіткої геометричної сітки розміщували основні елементи укріплених нових центрів поселень – ринкової площі, кварталів, вулиць.

Упродовж 14 – першої половини 16 ст. не втрачало свого значення **будівництво оборонних споруд**. Найбільше мурованих замків було на Поділлі та Волині. Найвизначнішою пам'яткою замкового будівництва в Україні є **Верхній замок у Луцьку**. **Острозький замок** наприкінці 15 – на початку 16 ст. було перебудовано: дерев'яно-земляні укріплення здебільшого замінені мурованими спорудами. Однією з найнепрístupніших фортець уважалася **Кам'янець-Подільська**, споруджена на високому скелястому березі річки Смотрич. Потужною оборонною спорудою була **Білгород-Дністровська** (Акерманська) фортеця, найдавніша частина якої будувалася в 13 – першій половині 14 ст. У другій половині 15 ст. перебудували **Хотинську фортецю**. Характерною пам'яткою української архітектури 15 ст. є **Покровська церква-фортеця в с. Сутківцях на Поділлі**.

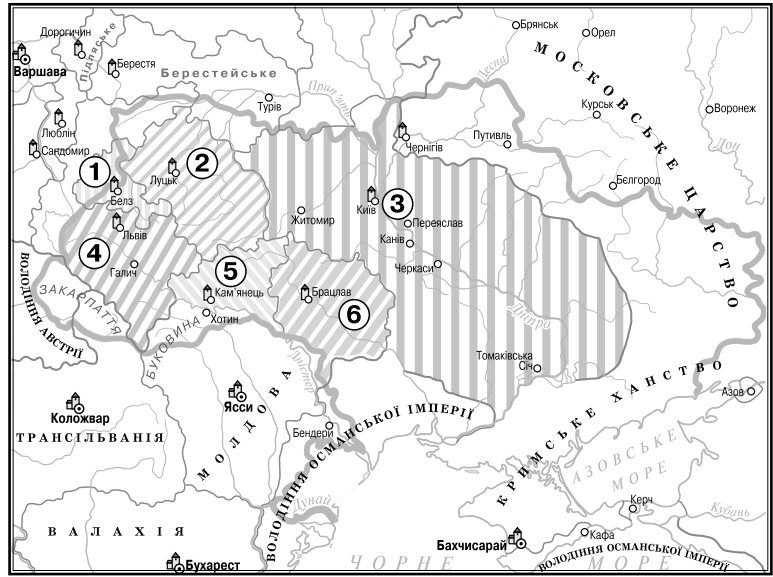
● **Магдебурзьке право** – право, за яким міста звільнялися від управління й суду великих землевласників та створювали органи місцевого самоврядування за зразком німецького міста Магдебурга.

● **Замок** – у 16–17 ст. в Україні так називали довготривале укріплення, приватне або державне, оточене захисними огорожами – ровами, валами, стінами, вежами-баштами.

ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО. До середини 16 ст. розвивалося монументальне малярство – **фрески**. Багато фресок українських майстрів збереглось у пам'ятках, розташованих у Польщі (розписи в кап-

● **Іконостас** – стіна, перегородка, що відокремлює вівтар – головне місце у храмі, від центральної частини – приміщення, де знаходяться віруючі. Складався з кількох рядів ікон (до чотирьох).

лиці святої Трійці в Любліні 1418 р. та каплиці святого Хреста Вавельського замку в Кракові 1470 р.). Протягом 15 – першої половини 16 ст. активно розвивався *іконопис*. Популярним був образ Богородиці, що втілював ідею заступництва і спасіння. Кращими його зразками є *ікони Богородиці з с. Красів та с. Підгородці*. Створювали також ікони, де в образах святих втілено воїнів-героїв (наприклад, *ікона Юрія Зміборця* – кінець 14 ст. із Станіли поблизу м. Дрогобича) або реальні типи сучасників – селян, міщан, шляхтичів (ікона «Страшний суд»). У 15 ст. набув завершальної форми український *іконостас*. Далі розвивалась *українська графіка*. Протягом 14 – першої половини 16 ст. вона існувала у вигляді книжкової мініатюри та окремих елементів оздоблення книги. Серед пам'яток письма і книжкової графіки, створених у 14–15 ст., вершиною книжкової мініатюри є *Київський псалтир*, що його переписав у Києві з константинопольського рукопису 11 ст. на замовлення єпископа Михаїла дяк Спиридоній **1397 р.** Ця велика рукописна книга має 229 пергаментних аркушів. Оздоблено її майже 300 мініатюрами, розміщеними на берегах.

Тренувальний тест до теми 5

Завдання 1-32 мають чотири варіанти відповіді, серед яких лише один правильний. Виберіть правильний варіант відповіді.

1. У якому році відбулося урочисте святкування 500-річчя виникнення українського козацтва (від першої згадки в писемних джерелах)?

А	Б	В	Г

А 1975 р. Б 1978 р.
В 1989 р. Г 1991 р.

2. Укажіть цифри, якими позначено воєводства Великого князівства Литовського на українських землях у середині 16 ст.

А	Б	В	Г

А 1, 2, 5 Б 2, 3, 6
В 4, 5, 6 Г 1, 4, 5

3. Коли відбулися події, про які йдеться в джерелі?

«...3 поданого до нас прохання короля Казимира III ми недавно довідались, що, коли схизматицький народ русинів за допомогою отрути вбив Болеслава, князя Русі і двоюрідного родича зданого короля, тоді король, вражений цим злочином і прагнучи помститися за кривду християнської віри, напав своїм військом на Руську землю, щоб завоювати цей народ, який і йому самому завдав багато шкоди».

А	Б	В	Г

А 1325 р. Б 1340 р.
В 1387 р. Г 1410 р.

4. Яка з українських земель першою опинилася під владою литовських князів династії Гедиміновичів?

А	Б	В	Г

А Галичина Б Волинь
В Київщина Г Переяславщина

5. Назву якого історико-географічного регіону пропущено у фрагменті джерела?

«Княжата Коріатовичі, прийшовши в ___землю, увійшовши в приязнь з отаманами, почали ___землю від татар боронити і баскакам данину перестали давати... Вирубавши ліс, вимурували город Кам'янець. І так усі городи помурували і всю землю ___засіли».

А	Б	В	Г

А Волинь Б Поділля
В Закарпаття Г Галичина

6. У якому рядку перелічено українські землі, що перебували у складі Великого князівства Литовського наприкінці 15 ст.?

А	Б	В	Г

А Волинь, Галичина, Східне Поділля, Чернігово-Сіверщина
Б Київщина з Переяславщиною, Волинь, Східне Поділля

- В Західне Поділля, Галичина, Київщина з Переяславщиною
- Г Чернігово-Сіверщина, Східне Поділля, Галичина, Київщина

7. До складу яких держав належали землі Північної Буковини та Закарпаття наприкінці 14 ст.?

А	Б	В	Г

- А Молдавського князівства та Угорського королівства
 Б Великого князівства Литовського та Угорського королівства

- В Молдавського князівства та Польського королівства
 Г Польського королівства та Великого князівства Литовського

8. Коли відбулися події, про які йдеться у фрагменті джерела?

«Ольгерд... пішов у похід в Дикі Поля проти татар. З ним вирушили також чотири його племінники, сини новгородського князя Коріата, княжичі: Олександр, Костянтин, Юрій та Федір. І коли вони, минувши Канів і Черкаси, дійшли до урочища Сині Води, то побачили в полі велику татарську орду з трьома царками на чолі, поділену на три загони... Татари не змогли довго витримати лобового натиску литви й почали відступати та втікати у розлогі степи. На побойці залишилися вбиті три їхні царки...» (З Хроніки Мацея Стрийковського)

А	Б	В	Г

- А 1340 р. Б 1362 р.
 В 1385 р. Г 1410 р.

9. Який удільний князь, демонструючи свою економічну могутність та прагнення позбутися залежності від Вільна, карбував власну монету?

А	Б	В	Г

- А київський князь Володимир Ольгердович
 Б волинський князь Любарт Гедимінович

- В волинський князь Свидригайло Ольгердович
 Г київський князь Олелько Володимирович

10. Доповніть твердження.

Великий литовський князь Вітовт з метою посилення своєї влади наприкінці 14 ст.

А	Б	В	Г

- А приєднав до своїх володінь більшість українських земель;
 Б ліквідував найбільші українські удільні князівства;
 В об'єднав Велике князівство Литовське з Польським королівством;

- Г очолив «Велике княжіння Руське».

11. Коли відбулася подія, про яку йдеться у фрагменті джерела?

«Поляки зібрали сейм..., і на тому сеймі вирішили узяти собі государем на королівство великого князя Ягайла за тієї умови, якби він захотів охреститися в віру християнську закону римського і на королеві їх Ядвізі одружатися... І архієпископи і єпископи все і вся рада польська зустріли з процесіями великого князя Ягайла перед містом Краковом, і там його вітали, і прийняли, і проводили його з шаною, і з веселістю великим в замок, в костіол святого Станіслава. І там Ягайло, увійшовши в церкву, прийняв римську віру і хрестився, і дали йому ім'я Владислав, і потім його коронували, і королеву Ядвігу дали йому в дружини».

А	Б	В	Г

- А 1362 р. Б 1385 р.
 В 1392 р. Г 1410 р.

12. Доповніть твердження.

Про князя Свидригайла Ольгердовича відомо, що він

А	Б	В	Г

- А очолював литовсько-руське військо під час переможної битви з монголами на Синіх Водах;

- Б був визнаний польським королем Ягайлом довічним правителем Литовського князівства;
 В зазнав поразки під Вількомиром, згодом князував у Волинському удільному князівстві;
 Г разом з Ягайлом очолював польсько-литовсько-українські війська у Грюнвальдській битві;

13. Коли відбулися події про, які йдеться у фрагменті джерела?

«...Була битва велика між Литвою та Московією на річці Ведроші, де Москва побила Литву та багато панів у полон взяла... У той же рік московський цар побрав війською всю Чернігово-Сіверську землю, з головними містами: Брянськ, Стародуб, Новгород-Сіверський, Трубчевськ, Чернігів, Путивль та інших 60 міст було взято...»

А	Б	В	Г

- А на початку 15 ст.
 Б у середині 15 ст.
 В на початку 16 ст.
 Г в середині 16 ст.

14. Доповніть твердження.

Державно-політичний союз, відомий під назвою «Кревська унія», передбачав

А	Б	В	Г

- А збереження великокнязівського столу в Литві;
 Б ліквідацію найбільших удільних князівств на теренах України;
 В перехід у православ'я Ягайла, його родичів і всіх нехрещених литовців;

- Г шлюб князя Ягайла Ольгердовича з польською королевою Ядвігою.

15. Коли відбулися події, про які йдеться в джерелі?

«Василій Іванович, великий князь московський, переступив хресне цілування і взяв град Смоленський. Великославний король Сигізмунд свою правду держав непорушно і, прагнучи боронити свою отчизну, Литовську землю... пішов проти нього... О великі, удатні витязі литовські! І так свою сміливість князь (гетьман Костянтин Острозький) показав як хоробрий лицар і вірний слуга свого государя з тими великоможними воїнами литовськими, що самі себе не щадили і проти великої ворожої армії стали і вдарили, і багатьох людей війська того вразили, і погубили вісімдесят тисяч, а інших живими в полон взяли».

А	Б	В	Г

- А перша половина 15 ст.
 Б друга половина 15 ст.
 В перша чверть 16 ст.
 Г друга чверть 16 ст.

16. Яке місто на початку 16 ст. було столицею Кримсько-го ханату?

А	Б	В	Г

- А Солхат (Кирим) Б Мангуп
 В Кафа Г Бахчисарай

Г Литовська влада змушена була створити дієву систему фортифікацій на південних кордонах.

21. Який термін доречний у поясненні малянка з угорської хроніки 15 ст.?

А	Б	В	Г

- А галера
- Б калга
- В ясир
- Г яничари

17. Коли правитель держави, територію якої заштриховано на фрагменті карти, визнав васальну залежність від Османської імперії?

А	Б	В	Г

- А 1449 р.
- Б 1478 р.
- В 1492 р.
- Г 1502 р.

18. Який рік та ім'я кого з князів пропущено у фрагменті з історичного джерела?

«Року _____. Упокоївся _____, князь київський. Після його смерті Казимир, король польський, бажаючи припинити існування князівства Київського..., посадив воеводу з Литви Мартина Гаштовта, ляха, якого не хотіли кияни прийняти не тільки тому, що не був князем, а більше тому, що він був ляхом; одначе будучи примушені, погодилися».

А	Б	В	Г

- А 1340 р., Юрій II Болеслав
- Б 1394 р., Володимир Ольгердович
- В 1471р., Семен Омелькович
- Г 1452 р., Свидригайло Ольгердович

19. Доповніть твердження.

Про хана Хаджі-Гірея відомо, що він...

А	Б	В	Г

- А уклав союз з Московією проти Золотої Орди та Литви;
- Б проголосив себе першим правителем Кримського улусу;
- В визнав васальну залежність Кримського улусу від Османської імперії;
- Г здійснив перший великий похід на Україну, спустошивши Київ.

20. Які наслідки встановлення залежності Кримського ханства від Османської імперії?

А	Б	В	Г

- А Українські землі позбулися золотоординського ярма.
- Б Активізувалися грабіжницькі походи ханських орд на українські землі.
- В Українські землі стали об'єктом територіальних зазіхань турецького султана.

22. Яка пам'ятка з-поміж зображених — це ікона Богородиці з пророками з церкви у Підгородцях?

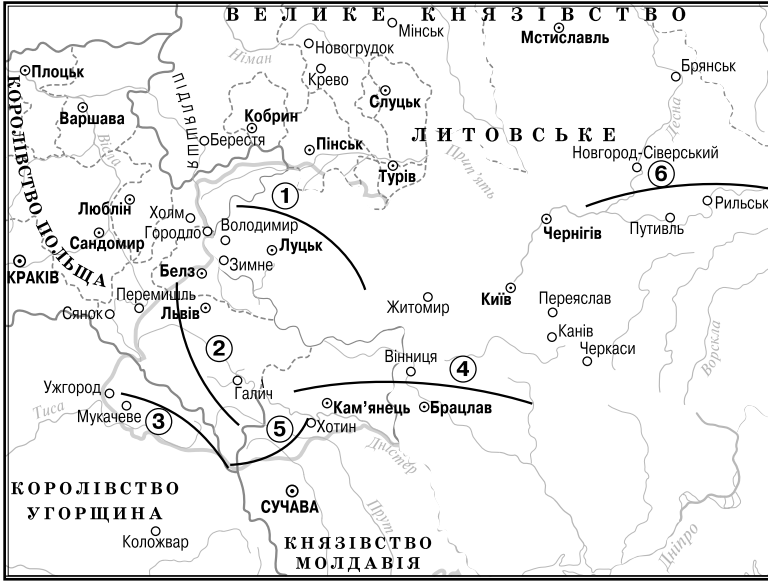
А	Б	В	Г

23. Укажіть комбінацію цифр, якими на карті «Українські землі у складі Литви, Польщі та інших держав» позначено землі Галичини, Поділля та Чернігово-Сіверщини.

А	Б	В	Г

- А 1, 3, 6
- Б 2, 4, 6
- В 2, 3, 5
- Г 3, 5, 6

24. Про яку пам'ятку архітектури йдеться у твердженні?

Споруджена на високому скелястому березі річки Смотрич фортеця (або старий замок) належала до системи укріплень міста. Старий замок був головним форпостом у цій системі.

А	Б	В	Г

- А Хотинська фортеця
- Б Верхній замок у Луцьку
- В Кам'янець-Подільська фортеця
- Г Мукачівський замок

25. У яких твердженнях йдеться про причини виникнення українського козацтва?

- 1 Потреба захисту українських земель від походів турецько-татарсько-ногайського війська.
- 2 Поширення панщини та запровадження кріпацтва.

А	Б	В	Г

- А обидва варіанти правильні
- Б тільки 1 варіант правильний
- В тільки 2 варіант правильний
- Г обидва варіанти не правильні

26. Що спільного мали міста Сянок, Львів, Кам'янець, Холм у 14 ст.?

А	Б	В	Г

- А Ці міста перші в Україні, де почали будувати кам'яні оборонні споруди.
- Б Ці міста були найбільшими серед українських міст у складі ВКЛ за площею.
- В Ці міста були першими серед українських міст, які отримали магдебурзьке право.
- Г Ці міста були найбільшими серед українських міст у складі Польщі за чисельністю населення.

27. Де й коли Швайпольт Фіоль надрукував перші книжки кирилицею церковнослов'янською мовою?

А	Б	В	Г

- А Майнц, 1450 р.
- Б Прага, 1478 р.
- В Рим, 1483 р.
- Г Краків, 1491 р.

28. Доповніть твердження.

Юрій Котермак (Дрогобич) уславився тим, що був...

А	Б	В	Г

- А першим серед українців, хто отримав вищу освіту за кордоном;
- Б першим конструктором дерев'яного друкарського пресу;
- В першим автором серед українців, чий твір було надруковано;
- Г видавцем перших східнослов'янських книг кириличним шрифтом.

29. Доповніть твердження.

Про Київський псалтир 1397 р. відомо, що книга...

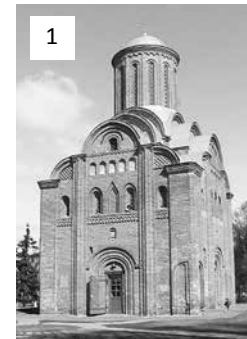
А	Б	В	Г

- А перекладена з церковнослов'янської на книжну староукраїнську мову;
- Б має сторінкові мініатюри з зображенням євангелістів Іоанна, Марка і Луки;
- В призначена для особистого користування, тож має кишеньковий формат;
- Г переписана з константинопольського рукопису 11 ст. дяком Спиридоном.

30. На яких фотографіях зображено Покровську церкву в с. Сутківцях та Вірменський собор у Львові?

А	Б	В	Г

- А 1, 4
- Б 2, 3
- В 3, 5
- Г 2, 4

31. Хто був сучасником князя Федора Коріатовича?

А	Б	В	Г

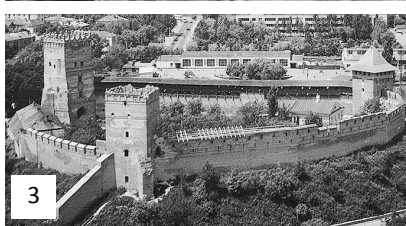
- А Молдавський господар Стефан III
- Б «Государ і великий князь усієї Русі» московський князь Іван III

- В «З божої ласки князь київський» Володимир Ольгердович
- Г Кримський хан Менглі-Гірей

У завданнях 32–33 до кожного з чотирьох рядків інформації, позначених цифрами, доберіть один правильний варіант, позначений буквою. Поставте позначки в таблиці на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви).

32. Встановіть відповідність між зображеннями споруд та їхніми назвами.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- А Верхній замок у Луцьку.
- Б Кам'янець-Подільська фортеця
- В Хотинська фортеця
- Г Мукачівський замок
- Д Білгород-Дністровська (Акерманська) фортеця

33. Встановіть відповідність між датами та подіями

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- 1 1475 р.
- 2 1478 р.
- 3 1482 р.
- 4 1526 р.

- А Поділ Закарпаття між Трансильванією та Священною Римською імперією.
- Б Спустошення Києва ордою кримського хана Менглі-Гірея.
- В Перехід Кримського ханства у васальну залежність від Османської імперії.
- Г Створення Кримського ханства.
- Д Вторгнення турецьких військ до Криму. Захоплення Кафи, Судака та інших генуезьких фортець на південному узбережжі півострова.

У завданні 34 розташуйте події в хронологічній послідовності. Поставте позначки в таблиці відповіді на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви).

34. Встановіть хронологічну послідовність подій.

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

- А Князування останнього удільного київського князя Семена Олельковича.
- Б Остаточне приєднання Галичини до Польського королівства.
- В Громадянська війна у ВКЛ. Утворення Великого князівства Руського.
- Г Вихід друком книги Юрія Дрогобича «Прогностична оцінка поточного...».

У завданнях 35–37, які мають шість варіантів відповіді, оберіть три правильні відповіді й запишіть їх номери у клітинки.

35. Які з термінів доречні в розповіді про зміни в житті міст з отриманням магдебурзького права?

--	--	--

- 1 панщина
- 2 магістрат
- 3 фільварок
- 4 лава
- 5 рада
- 6 кріпацтво

36. Доповніть твердження.

Князь Костянтин Острозький уславився тим, що...

--	--	--

- 1 захищав національно-релігійні інтереси населення Закарпаття;
- 2 очолював війська ВКЛ в битві під Оршею проти Московії;
- 3 виступав проти політики Вітовта щодо ліквідації уділів;
- 4 вів боротьбу з Сигізмундом Кейстутовичем за владу в Великому князівстві Литовському;
- 5 витрачав кошти на будівництво та ремонт православних храмів;
- 6 перебував на найвищих державних посадах у ВКЛ.

37. Що характерне для суспільного та культурного життя в українських землях у другій половині 14 – 15 ст.?

--	--	--

- 1 Втрата авторитету православної церкви та духівництва серед вірян.
- 2 Зближення князівської верстви з представниками інших привілейованих станових груп.
- 3 Збільшення кількості друкованих книжок для потреб шкіл.
- 4 Поява ознак регулярного планування в забудові міст.
- 5 Будівництво мурованих замків-резиденцій магнатів.
- 6 Поширення світського портрету в живописі.

6. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 16 ст.

Факти:

Люблінська унія та її вплив на українські землі. Зміни в соціальній структурі українського суспільства. Виникнення Запорізької Січі. Повстання 90-х років XVI ст. Братський рух. Утворення греко-католицької церкви. Розвиток культури й освіти.

Дати:

1556–1561 р. – створення Пересопницького Євангелія;

1556 р. – заснування князем Д. Вишневецьким на о. Малій Хортиці першої Січі;

1569 р. – Люблінська унія. Утворення Речі Посполитої;

1596 р. – Берестейська церковна унія. Утворення греко-католицької церкви.

Персоналії: Василь-Костянтин Острозький, Дмитро Вишневецький, Герасим Смотрицький, Іван Федоров.

Поняття та терміни: «українська шляхта», «українське козацтво», «реєстрове козацтво», «Запорізька Січ», «старшина», «клейноди», «греко-католицька церква», «братство».

Ви повинні вміти:

- **розпізнавати на картосхемі** територіальні зміни, що відбулися внаслідок Люблінської унії, польські воєводства на українських землях та їхні центри, терени Запорізької Січі, напрямки козацьких походів;

- **характеризувати** соціальну структуру українського суспільства, становище різних верств населення українського суспільства XVI ст., суспільно-політичні зміни, які відбулися на українських землях внаслідок Люблінської унії, здобутки в галузі освіти та науки; військово-політичну організацію козацтва; становище православної церкви, діяльність видатних діячів періоду, православних братств;

- **визначати** причини та наслідки Люблінської унії, перших козацьких повстань.

УКРАЇНЬКА ШЛЯХТА. Із занепадом Київської Русі та Галицько-Волинської держави погіршилося становище *української аристократії*. Після Кривської унії, й особливо після поразок Свидригайла Ольгердовича, багато українських і білоруських князів втратили свої уділи. Це спричинило розшарування князівської верстви на князів-господарів і князів-слуг. Крім того, впродовж 15 ст. відбувалося поступове зближення князівської верстви з представниками інших привілейованих станів і, як наслідок, утворення єдиного *привілейованого стану – шляхти*. Із середини 15 ст. на більшості українських земель утвердилася така структура панівного стану: *князі – пани – шляхта-зем'яни*. Ця структура зберігалася до середини 17 ст. Щоправда, особливе ставлення в суспільстві до князів залишалося. Збіднілі князі мали більше шансів отримати високі урядові посади порівняно з менш родовитим, хай навіть і заможним, шляхтичем. До того ж князі поступали на державну службу до Литовської, а потім Польської держави, зберігаючи свої князівства й отримуючи в приватну власність та пожиттєве володіння чималі земельні наділи. Поділивши між собою спершу Волинь, а згодом і Центральну Україну, вони пере-

брали реальну владу на місцях. У їхніх володіннях діяло княже право з власними податками й судочинством. Князі мали своє військо. Тож на місцевому рівні, здавалося, все лишалося таким, як і за княжої доби.

Князь **Василь-Костянтин Острозький (1526–1608)** – один з найвпливовіших політиків того часу. Від 1559 р. був київським воєводою та володарем українського прикордоння. Наприкінці 16 ст. – найбільший після короля землевласник Речі Посполитої. В.-К. Острозький мав можливість у найстишійший термін виставити 15–20-тисячне військо. Після смерті польського короля Стефана Баторія (1586) В.-К. Острозького вважали одним з претендентів на престол. Окрім того, князь уславився як засновник Острозької академії та ініціатор друку повної Біблії церковнослов'янською мовою.

ІНШІ ВЕРСТВИ ТА СТАНОВІ ГРУПИ СУСПІЛЬСТВА. До вищої верстви тогочасного українського суспільства, крім князів, належали також *пани*. Слово «пан» у 16 ст. означало своєрідний титул. Так, на Київщині й Брацлавщині в першій половині 16 ст. із 450 шляхетських родів панськими називалися близько сотні. Головною ознакою пана було те, що він володів хоч і невеликою, але власною, з діда-прадіда, вотчинною землею.

Найчисленнішим прошарком шляхетської верстви була дрібна *шляхта-зем'яни*. Частина з них

- **Українська шляхта** – родова українська знать, аристократія. Протягом багатьох століть виконувала роль політичного провідника українського народу, виразника й захисника його національних інтересів.

ПАМ'ЯТКИ АРХІТЕКТУРИ ТА ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА, ОБОВ'ЯЗКОВІ ДЛЯ РОЗПИЗНАВАННЯ

- 1 Ікона Успіння Богородиці перемишльського маляра Олексія Горошковича. 1547.
- 2 Мініатюри Пересопницького Євангелія. Між 1556–1561.
- 3 Церква Зішестя Святого Духа в Потеличі.
- 4 Успенська церква 1591–1629 та вежа Корнякта у Львові 1572–1578.
- 5 Будинок Корнякта у Львові. 1580.
- 6 Меджибізький замок.
- 7 Вежа Мурована (7а) та Кругла вежа (7б) Острозького замку.
- 8 Гравюра із зображенням Євангеліста Луки.
з львівського «Апостола». 1574.

1

2

2

3

4

5

6

7а

7б

8

мала право розпоряджатися власними маєтками, які були їхньою приватною власністю, решта користувалася землею за умови виконання військової повинності. Основним заняттям зем'ян була служба у представників вищої шляхти. Проте військове спорядження було дорогим, тож, постійно оновлюючи його, зем'яни поволі розорювалися.

Наприкінці 16 ст. українська шляхта домоглася законодавчого закріплення прав, що їх упродовж століть виборювала собі мечем, виконуючи нелегкі військові обов'язки.

Як і раніше, особливе місце в суспільстві належало **духівництву**, яке становило окрему суспільну верству.

У соціальній піраміді тодішнього суспільства найнижче місце посідали **селяни**, які були **найчисленнішою верствою** – близько 80 % населення. Як і раніше, селяни жили громадами. Члени сільської громади спільно користувалися пасовиськами, лісами, озерами, ріками. Орні землі розподіляли між частинами громади – **дворищами**, які об'єднували по кілька димів (дворів), тобто господарств окремих сімей. Як і інші верстви тогочасного суспільства, селянство не було однорідним. Селяни поділялися на

похожих (особисто вільних) і **непохожих** (прикріплених до свого наділу). Протягом 16 ст. в житті українських селян відбувалися істотні зміни. Зумовлені вони були загальноєвропейським розвитком – Великими географічними відкриттями, поживленням міжнародної торгівлі, зростанням міст, становленням нових держав у Європі тощо. Внаслідок цього в Україні зростала кількість господарств із застосуванням на панській землі примусової праці залежних селян – т. зв. **фільварків**.

Міське населення складалося з міської верхівки – **патриціату** (багаті представники аристократичних родів), **заможних міщан** (цехові майстри, купці) та **міської бідноти**. У містах, особливо в Галичині, мешкали представники різних національностей. На Волині та Київщині переважали українці. Більшість міст перебувала в руках магнатів і держави. На користь власника міщани платили різноманітні податки, розмір яких час від часу збільшувався, та виконували повинності.

ЛЮБЛІНЬСЬКА УНІЯ. ПОЧАТОК ПОЛЬСЬКОГО ВОЛОДАРЮВАННЯ. Від 1569 р. на українських землях розпочинається доба польського володарювання:

1 липня послали польського та литовського сейму в м. Люблін *винесли ухвалу про унію двох держав: Великого князівства Литовського й Польщі. Нову державу, Річ Посполиту, мав очолювати виборний король, спільний сейм і сенат.* Серед причин Люблінської унії називають такі: прагнення Великого князівства Литовського здобути союзника в боротьбі з Московією (Лівонська війна 1558–1583 рр. коштували Литві чималих територій, величезних людських жертв і загрожували цілковитим поглиненням з боку Московії); польська шляхта сподівалася в такий спосіб розширити свої володіння, адже в самій Польщі вільних земель уже майже не було; українська, білоруська та литовська шляхта була захищена в польській моделі державності з притаманними їй політичними правами та становими привілеями для шляхти тощо.

На українських землях, що відійшли після Люблінської унії до Речі Посполитої, *запроваджувався адміністративно-територіальний устрій за польським взірцем. У Речі Посполитій на українських землях стало шість воєводств: Руське* (з центром у Львові), *Белзьке* (Белз), *Подільське* (Кам'янець), *Волинське* (Луцьк), *Брацлавське* (Брацлав), *Київське* (Київ). Воєводства очолювали призначені урядом *воєводи*, яким належала вся місцева влада. Воєводства поділялися на *повіти* або *землі*. Їх очолювали старости й каштеляни (комендант фортець).

ЗАПОРІЗЬКА СІЧ. Протягом 16 ст. українське козацтво зростало кількісно, розширювало терени свого впливу, домагалася визнання з боку польської влади. Поступово козацтво перетворювалося на провідну верству українського суспільства. Постійна загроза нападів ординців спонукала козаків до створення надійної системи укріплень. Основу її становили **січі**. Згодом за порогами утворилася одна головна *Запорізька Січ* – *своєрідна столиця запо-*

різьких козаків. Відомі вісім дніпровських січей. Перша розташовувалася на острові Малій Хортиці (нині на території міста Запоріжжя). Вона була зведена **1556 р.** українським православним князем **Дмитром Вишневецьким** і слугувала військовою базою козацтва на пониззі Дніпра. Звідси протягом 1556 р. було організовано численні походи запорожців у володіння кримського хана й на турецькі фортеці. Однак восени **1557 р.** запорозьку фортецю зруйнували орди кримського хана.

Протягом 16–18 ст. Запорізька Січ мала ознаки держави: вона контролювала величезну територію степової України, мала свій уряд, військово-адміністративний устрій, власний суд, самостійні дипломатичні відносини з іншими країнами. За внутрішнім устроєм козацька держава була своєрідним військовим товариством. Територія козацької держави називалася *землями Війська Запорозького*, або *Вольностями Війська Запорозького*, й простягалася від Південного Бугу на заході до Кальміусу в Надзав'ї на сході. На півночі її межа пролягала по річках Орелі (на Лівобережжі) та верхів'ях Інгулу й Інгульця (на Правобережжі). Уся повнота влади в козацькій державі належала **Січовій (Військовій) раді**. На раду запорожці сходилися заздалегідь, поспішаючи до Січі з усіх козацьких земель, позаяк у столиці постійно перебувала лише кількісно невелика козацька залога. **Рада керувала всіма важливими справами Січі**: провадила внутрішню й зовнішню політику; укладала мир чи оголошувала війну; приймала й надсилала посольства; чинила суд; обирала козацьку військову старшину. **Січова військова старшина** відала всіма військовими, адміністративними, судовими та навіть духовними справами Війська Запорозького Низового. **Кошовому отаману** належала вища військово-адміністративна та судова влада на Січі. Друга після кошового особа у владній ієрархії Січі – **Військовий суддя**.

● **Козацтво** – стан вояків-землеробів в Україні 15–18 ст., що виник у процесі боротьби землеробського і кочового населення в зоні т. зв. Великого кордону. Формувалося з представників різних соціальних станів. Протягом другої половини 16 – першої половини 17 ст. відіграло вирішальну роль у господарському освоєнні та обороні від нападів татарсько-ногайських орд півдня України.

● **Козацька старшина** – привілейована верхівка українського козацтва, його військовий та адміністративно-політичний керівний склад. Виникла водночас із появою козацтва й походила з його заможної верхівки.

● Назва **Запорізька Січ** вживається щодо величезних територій степової України, де формувалася козацький військово-адміністратив-

ний устрій і діяли козацькі порядки. Запорізькою Січчю аж до 18 ст. називали також місто-фортецю – столицю козацької держави і саму козацьку державу.

● **Клейноди** (з нім. – коштовність) – символи-відзнаки українського козацтва. Серед них – короґа (прапор), бунчук, булава та печатка з гербом, а також перначі, литаври, значки, палиці тощо.

ВІЙСЬКОВЕ МИСТЕЦТВО КОЗАЦТВА. Збереглося чимало свідчень військової майстерності козаків. Гучної слави зажила козацька піхота – основний рід козацького війська. На відміну від піхотних підрозділів європейських армій, що виконували завдання лише за підтримки кінноти, вона завжди діяла власними силами. Під час бою козаки-піхотинці шикувались у *три шеренги*. Стреляла тільки перша лава, друга подавала, а третя заряджала рушницю. Популярним серед козаків був бойовий порядок, що називався *табором*. Табір козацьке військо застосовувало на марші, в обороні та наступі. Його будували з возів, скріплених ланцюгами у кілька рядів та вилаштованих чотирикутником, півмісяцем або ж овалом. Наступаючи на ворога, піхота виходила назовні, але в разі небезпеки поверталася в захисне кільце. Запорожці віддавали перевагу *легким гарматам*, які давали змогу вільно маневрувати під час бою. З-поміж зброї особливою шаною в козаків користувалися *рушниця, спис і шабля*.

УТВОРЕННЯ РЕЄТРОВОГО КОЗАЦТВА. У 1572 р. польський король Сигізмунд II Август видав універсал, за яким на службу (можливо, тимчасову) було взято 300 козаків. Ніяких особливих прав і привілеїв вони не мали і, власне, нічим не відрізнялися від решти козаків. Щоправда, велися переговори про надання цим козакам-найманцям «прав і вольностей». Але згоди тоді не було досягнуто. За часів польського короля Стефана Баторія 1578 р. 600 козаків, найнятих на службу, було внесено до спеціального списку – *реєстру*. Саме тому їх почали називати *реєстровцями*. *Причини, що спонукали польський уряд утворити реєтрове козацтво*, такі: прагнення залучити козаків на державну службу, використовуючи їх для захисту своїх південних кордонів; бажання встановити над козаками контроль і в такий спосіб обмежити їхній вплив на українське суспільство та уникнути загострення відносин з Туреччиною та Кримським ханством; намагання не допустити антипольських повстань у зв'язку з наслідками молдовського походу козаків на чолі з Іваном Підковою. *Надання реєстровим козакам певних прав і привілеїв означало визнання польською владою українського козацтва як стану. У такий спосіб було узаконено козацький лад, що сформувався на Запорожжі*.

ПОВСТАННЯ 1591–1596 РР. ПІД ПРОВОДОМ К. КОСИНЬСЬКОГО ТА С. НАЛИВАЙКА. Постійні обмеження реєстру обурювали тих козаків, які опинялися поза ним. Несвоєчасна видача платні реєстровцям і по-

рушення майнових прав козаків спричинили невдоволення реєстровців, а утиски нерєєстровців – протести запорожців. До загострення відносин між урядом Речі Посполитої та Запорожжям призвела ухвала польського сейму 1590 р., за якою король отримував право роздавати шляхті й магнатам «українські пустки» за Білою Церквою, зокрема й землі, якими здавна користувалися козаки. Внутрішньополітична напруженість в Україні була зумовлена й поширенням фільваркової системи господарювання.

Узаконення 1588 р. Литовським статутом *кріпосного права* на території Брацлавського й Київського воєводств зумовило посилення виступів селян і міщан, масові втечі населення на Запорожжя.

Приводом до збройного виступу **К. Косинського** стала його суперечка за землю з представниками родини Острозьких – Василем-Костянтином Острозьким та його сином Янушем.

На початку **осені 1591 р.** козаки зайняли Пиків. Незабаром вони захопили Білогородку, Чуднів, Білу Церкву, Переяслав. Територія козацької вольності швидко розширилася до прикордонних волинських міст – Костянтинова та Острополя. *Київщина та Брацлавщина опинилися в руках повстанців. Невдовзі рух поширився й на територію Волині і частково – Поділля*. Вирішальною у повстанні стала битва під П'яткою на Житомирщині **23–31 січня 1593 р.** Повстанці зазнали поразки й уклали компромісну угоду, за якою повстання припинилося, козаки зобов'язувалися визнати владу короля, а К. Косинського зняти з гетьманства. Однак повстання не припинилося. У травні 1593 р. Косинський на чолі загону козаків спробував оволодіти Черкасами, але при цьому загинув.

Навесні **1595 р.** повстання, визначну роль у керівництві якого відіграв **С. Наливайко**, охопило Брацлавщину, а згодом і Волинь. На початку **1596 р.** повстання поширилося на більшу частину України, а також на Білорусь. **Наприкінці лютого 1596 р.** польська армія на чолі з польним гетьманом Станіславом Жолкевським розпочала бойові операції проти козаків. Загони С. Наливайка, М. Шаули, Г. Лободи об'єдналися під Білою Церквою. **23 березня 1596 р.** відбулася битва біля **урочища Гострий Камінь**. Переможною вона не стала для жодної зі сторін, бо обидві зазнали серйозних утрат. Вирішальна битва відбулася **в травні 1596 р. в урочищі Солониці** на берегах однойменної річки, під Лубнами (нині Полтавської обл.). Облога табору повстанців тривала два тижні. Повстанці капітулювали 28 травня 1596 р.

РЕФОРМАЦІЙНИЙ РУХ В УКРАЇНІ. На українських землях нечисленні осередки протестантизму почали з'являтися в 30–40-х рр. 16 ст. Нове віровчення привертало увагу передусім шляхти й магнатів, які вбачали в *протестантських* (особливо кальвіністських) вимогах послаблення влади вищих церковних ієрархів; ліквідацію церковного землеволодіння; контроль мирян над духівництвом; віротерпимість й обмеження королівського всевладдя; близькість до ідеалів шляхетської вольниці. *Перехід української шляхти до протестантизму не мав масового характеру.* Українські шляхтичі, прагнучи розширення своєї влади, обирали здебільшого католицизм. Не знайшли особливої підтримки протестантські церкви також у середовищі міщан. В окремих містах, частіше магнатських, осередки протестантизму таки з'являлися, але тоді, коли міських мешканців спонукали до цього власники міста. Що ж до селян, то для них протестантизм був чужим і незрозумілим. У кращому випадку українські селяни ставилися до нього як до «панської церкви», зберігаючи вірність батьківській, православній.

Найголовнішим здобутком Реформації в Україні був переклад Святого Письма живою мовою народу, а також її використання в богослужінні. Переклади Святого Письма *староукраїнською літературною мовою* стали з'являтися від середини 16 ст. Найвідомішим є *Пересопницьке Євангеліє (1556–1561)*.

ПРАВОСЛАВНІ БРАТСТВА. Вплив реформаційних ідей засвідчує й діяльність *православних братств*. Найавторитетнішим було *Львівське Успенське братство*. Року 1586 антиохійський патріарх **Йоаким** затвердив статут Львівського братства. Статут установлював за братством право зверхності над іншими братствами та контролю за духівництвом, у тому числі за єпископами. Незабаром Львівське братство домоглося *ставропігії*. Кількість братств невпинно зростала. Попервах братства проводили добротинну діяльність. Поступово вони перетворювалися на національно-релігійні організації зі своїми статутами. Вони розгорнули широку культурно-освітню діяльність. З їхньої ініціативи створювалися бібліотеки, відкривалися друкарні та школи.

Наприкінці 16 – у першій половині 17 ст. в Україні діяло близько 30 братських шкіл, які, на відміну від початкових парафіяльних, давали середню освіту. Діячі братського руху прагнули поліпшити становище церкви. Вони виступали проти матеріального збагачення церкви, зловживань вищого духівництва, шукали шляхів розв'язання проблеми ставлення до тих священників, які нехтували обов'язками.

Братства намагались очистити релігійне життя від пишної зовнішньої обрядовості, виступали за рішуче впорядкування церковних справ, хотіли бачити церкву «дешевою» і загальнодоступною.

КОНТРЕФОРМАЦІЙНИЙ РУХ В УКРАЇНІ. Справі реформування католицької церкви слугував *орден єзуїтів*. З 60-х років 16 ст. єзуїти з'явилися в Польщі, а на середину 17 ст. у Речі Посполитій діяло 32 єзуїтські колегії – з них 13 на українських землях. У 1575 р. було відкрито єзуїтську колегію в Ярославі (нині – Польща), а незабаром єзуїтські колегії з'явилися у Львові, Кам'янці, Луцьку, Перемишлі, Острозі. Запроваджуючи в життя потужну освітню програму, єзуїти прагнули збільшити кількість прихильників католицизму. Високий рівень освіти єзуїтських навчальних закладів приваблював українських шляхтичів; до того ж їхні випускники мали змогу продовжувати навчання в європейських університетах.

СТАНОВИЩЕ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ. Представники вищого духівництва і шляхти та українські магнати дедалі більше схилилися до ідеї об'єднання з римо-католицькою церквою. Через унію з римо-католицькою церквою українці сподівалися досягти єдності свого народу. Бо тільки справжня рівність у правах католицької й православної церков у католицькій державі, якою була Польща, могла б покласти край переслідуванню православних. Адже йшлося про збереження традиційного грецького обряду й мови богослужінь. Крім того, унія здатна була, як здавалося її прихильникам, розв'язати проблему підпорядкування Української православної церкви: після її переходу під зверхність папи римського відпадала потреба боротьби із зазіханнями Московського патріархату. Були й особисті мотиви. В унії православні єпископи, та й сам *митрополит Михайло Рогоза*, вбачали можливість позбутися опіки братств, відлучивши їх від церковних справ силою папського благословення усупереч колишнім рішенням Константинополя. У Польщі щодо унії церков не було однастайності. Одні виступали проти будь-якого об'єднання, інші ж (а їх була більшість на чолі з королем) не заперечували можливості унії. Проте польським можновладцям не потрібна була авторитетна українська церква, рівна у правах із польською. Тому об'єднання церков вони тлумачили як навернення до католицизму.

УТВОРЕННЯ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ. Церковний собор, який мав ухвалити остаточне рішення

щодо унії було призначено на **6 жовтня 1596 р. у м. Бересті** (нині Брест у Білорусі). До Берестейського собору готувалися не лише прихильники унії, а й її противники. *Не дійшовши згоди навіть щодо спільного засідання, кожна зі сторін 8 жовтня 1596 р. розпочала свій окремий собор.* Противники унії зібралися в палаці, де зупинився князь В.-К. Острозький. Вони засудили унію і владик-відступників. Прихильники унії проводили собор у міській церкві св. Миколая, затвердивши попереднє рішення про утворення **греко-католицької церкви**. Король Сигізмунд III підтримав унію і визнав чинною ухвалу уніатського собору.

- Нова церква підпорядковувалася папі римському.
- Було визнано деякі засади католицького віровчення (догмати), зокрема догмат про походження Святого Духа від Отця й Сина (православні визнають, що Дух Святий походить лише від Отця).
- Церковні обряди, свята, таїнства, особливості храмового будівництва, іконопису, церковного співу залишалися православними, а мовою богослужінь – церковнослов'янська мова.
- Греко-католицьке духовенство, як і католицьке, звільнялося від сплати податків.
- Уніатська шляхта нарівні з католицькою могла претендувати на державні посади.
- Греко-католицьким єпископам було обіцяно місце в сенаті.

Що ж до Української православної церкви, то вона, попри велику кількість прихильників, опинилася поза законом.

ОСТРОЗЬКИЙ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІЙ ОСЕРЕДОК. БРАТСЬКІ ШКОЛИ. У **1576 р.** з ініціативи князя Василя-Костянтина Острозького було створено Острозький культурно-освітній осередок. При ньому **1578 р.** виникла школа. В Острозькій школі ґрунтовно вивчалися мови – церковнослов'янська, грецька й латина. Викладалися «сім вільних наук». Шкільна програма, за якою здійснювалося навчання в Острозькій школі, передбачала початкову й середню освіту з елементами вищої. Власне тому сучасники називали Острозьку школу і колеґіумом, і академією. Це була перша вища **слов'яно-греко-латинська школа** в Україні та в східнослов'янських землях.

Освітнянські й виховні ідеї Острозької академії були підхоплені братствами. Перша братська школа з'явилася у **Львові 1586 р.**, а незабаром їх почали створювати скрізь в Україні. Братські школи, як і

Острозька школа, були слов'яно-греко-латинськими. Крім названих мов, учні опановували в них уже згадані «сім вільних наук».

КНИГОВИДАННЯ. Появі книговидання в Україні сприяла діяльність **Івана Федорова** (Федоровича). На початку 70-х років 16 ст. він прибув до Львова. У створеній друкарні **1574 р.** Іван Федоров надрукував **«Апостол»**. Книга вийшла накладом близько 1000 примірників, із яких збереглося 90. У Львові, у друкарні І. Федорова, **1574 р.** вийшов перший український друкований підручник для навчання грамоти – **«Буквар»**. І. Федоров надрукував іще один **«Буквар»** – **1578 р.**, під час перебування в Острозі, куди його запросив князь В.-К. Острозький. Незабаром в Острозі він видав **Новий Завіт (1580)** і справжній шедевр з-поміж стародруків – **Острозьку Біблію (1581)**. Вона була першим повним друкованим виданням Біблії церковнослов'янською мовою.

З-поміж перших друкованих українських книжок були **граматики** – підручники для вивчення мов. Так, **«Адельфотес»** – граматики грецької мови для слов'ян. Слава автора першої граматики церковнослов'янської мови в східнослов'янських землях належить **Лаврентію Зизанію**. Свою книжку **«Грамматика словенська»** він видрукував у Вільні **1596 р.** Л. Зизаній був також автором **«Лексиса»** – першого українського друкованого словника, де понад тисячу церковнослов'янських слів перекладено староукраїнською літературною мовою.

СВІТСЬКЕ ТА ЦЕРКОВНЕ БУДІВНИЦТВО. Містобудування в українських землях 16 ст. зазнавало відчутного впливу європейського Відродження. Особливо яскраво ренесансні риси втілено в західноукраїнських містах. Та це й не дивно, адже проекти забудови міст подекуди замовляли архітекторам-європейцям. Приміром, чимало пам'яток Львова створив італієць Павло Римлянин. З-поміж пам'яток тогочасного ренесансного світського та церковного будівництва вражає ансамбль львівських споруд: будівлі на площі Ринок – **будинок Корнякта, Чорна кам'яниця**; пам'ятки, пов'язані із львівським Успенським братством, – **Успенська церква, каплиця Трьох Святителів, вежа Корнякта**. Окрасою Львова є також **каплиці Боїмів та Кам'янів**. Ці пам'ятки втілюють найяскравіші риси ренесансної архітектури тієї доби. Обидві оздоблені розкішним різьбленням, у якому поєднуються біблійні сюжети, реалістичні зображення-портрети, витончені орнаменти з виноградних грон і квітів аканта.

ОБОРОННА АРХІТЕКТУРА. Упродовж 16 ст. будівництво оборонних споруд не лише не втратило свого значення, а й набуло розмаху. За умов постійної загрози несподіваних нападів зі Степу риси оборонної архітектури з'являються навіть в окремих церквах, монастирських спорудах, синагогах тощо.

Українські архітектори застосовували до кінця 17 ст. вироблену в попередню епоху **баитову систему укріплень**, коли основу фортифікації складали високі й товсті мури, на яких споруджувалися вежі. При цьому міські укріплення будували переважно з дерева. Дерев'яна фортеця була неодмінною ознакою міста на землях Подніпров'я та Лівобережжя, де відчувався брак інших будівельних матеріалів. У 16 ст. відбудовували та модернізували старі фортеці, проте споруджували й нові. Особливості архітектури періоду яскраво втілює **Меджибзький замок**. Ця споруда, так само як і Кам'янець-Подільська фортеця, не мала правильної форми, оскільки під час будівництва архітектори прагнули врахувати особливості рельєфу. Замок спорудили на високому мисі, де зливаються річки Південний Буг і Бужок.

ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО. У 16 ст. бурхливо розвивалося мистецтво скульптури. Набув поширення й **скульптурний портрет**. Він виконував роль **надгробного пам'ятника**.

З другої половини 16 ст. починає розвиватися українське декоративне різьблення для обрамлення ікон та їх ансамблів – **іконостасів**. Іконостаси, виготовлені з дерева, прикрашають різьбленими рослинними орнаментами.

Протягом 16 ст. розвивався **іконопис**. Потужним осередком українського релігійного малярства до середини століття був Перемишль. Більшість українських ікон 16 ст. належить до спадщини малярів саме цього міста. Працював там і автор перших в історії українського мистецтва ікон з авторським підписом – **Успіння Богородиці та Богородиця Одигітрія з пророками (1547) з церкви архангела Михаїла в Смільнику** – Олексій Горошкович. Традиції перемишльської школи розвиваються в кількох провінційних осередках, серед яких, зокрема самбірський, де працювали кілька митців на чолі з **Федуском** – автором ікони **Благовіщення (1579) з церкви в Іваничах**.

Наприкінці 16 ст. з'являється **світський портретний живопис**, зразком якого є **портрет польського**

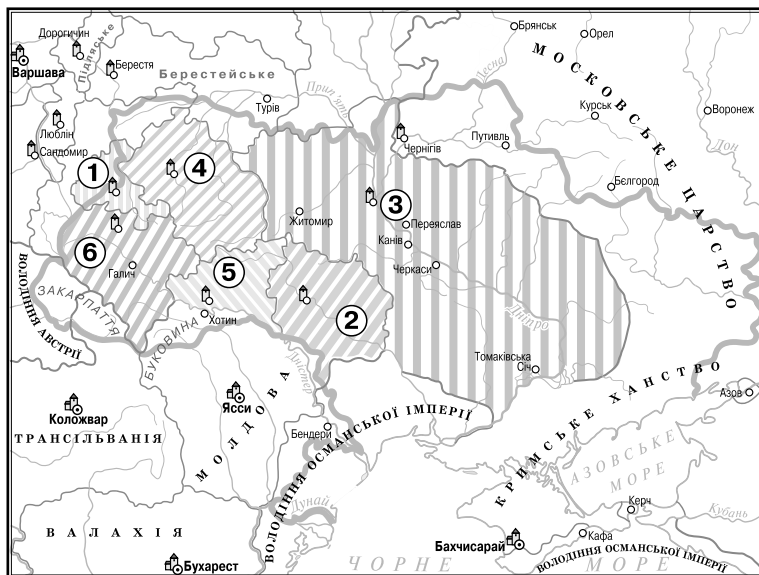
короля Стефана Баторія (1576), який створив для львівської ратуші **Войцех Стефановський**. Проте з оригінальних пам'яток зберігся лише портрет **сяноцького каштеляна і перемишльського старости Яна Гербурта**.

Появу книжкової гравюри пов'язують з діяльністю Івана Федорова. Першими гравюрами його видань були **фронтиспис з євангелістом Лукою та авторська друкарська марка у Львівському «Апостоли»**.

Тренувальний тест до теми 6

Завдання 1–26 мають чотири варіанти відповіді, серед яких лише один правильний. Виберіть правильний варіант відповіді.

1. У якому рядку цифри відповідають назвам заштрихованих польських воєводств на українських землях після Люблінської унії?

А	Б	В	Г

- А** 1) Белзьке, 2) Брацлавське, 3) Київське, 4) Волинське, 5) Подільське, 6) Руське
Б 1) Руське, 2) Волинське, 3) Київське, 4) Белзьке, 5) Подільське, 6) Брацлавське

- В** 1) Белзьке, 2) Подільське, 3) Київське, 4) Волинське, 5) Брацлавське, 6) Руське
Г 1) Белзьке, 2) Волинське, 3) Київське, 4) Руське, 5) Брацлавське, 6) Подільське

2. Вкажіть правильне твердження.

А	Б	В	Г

- А** Найвища влада в козацькій державі – Запорізькій Січі – належала кошовому отаманові.
Б До складу козацької січової старшини належали коронний гетьман, кошовий отаман, суддя та писар.

В Постійно в Січі-фортеці перебували 20-30 тис. вояків, які готові були за першим сигналом вирушити у военний похід.

Г Наслідком господарської діяльності запорізьких козаків було заселення та освоєння «Дикого Поля», а відтак – розширення життєвого простору українців мирним способом.

3. Коли з'явилася «Постанова щодо низовців», у якій зазначено:

«...Перед тим же паном старостою мають скласти присягу на вірність і йому бути послухними... тобто не мають воювати землі Волоської. Так само мають триматися щодо Білгорода, Очакова, Тягині, сіл і степів їхніх, аби там шкод жодних не чинили, ані не дозволяли чинити; цареві кримському, його землям, людям, улусам, степам; взагалі будуть поступати відповідно до наших наказів».

А	Б	В	Г

А 1556 р. Б 1569 р.
В 1578 р. Г 1591 р.

4. Якого козацького клейнода бракує на ілюстрації?

А	Б	В	Г

А пірнач
Б литаври
В корогви
Г булави

5. Яку пам'ятку зображено?

А	Б	В	Г

А Пересопницьке Євангеліє 1556–1561 рр.
Б Буквар 1574 р.
В «Апостол» 1574 р.
Г Острозька Біблія 1581 р.

6. У чому виявлявся реформаційний рух на українських землях у другій половині 16 ст.?

- 1 Масовому переході шляхти, козаків, міщан, селян до протестантизму.
- 2 Діяльності православних братств.
- 3 Піднесенні авторитету православного духівництва.
- 4 Перекладі Святого Письма літературною староукраїнською мовою.
- 5 Створенні мережі єзуїтських колегіумів.

А	Б	В	Г

А 1, 3 Б 2, 4
В 2, 5 Г 3, 4

7. Якими були причини укладення Люблінської унії?

- 1 Національно-релігійні та економічні утиски українців у складі Великого князівства Литовського.
- 2 Прагнення русько-литовських магнатів розширити земельні володіння за рахунок польських земель.
- 3 Загроза цілковитого захоплення Литви Московією внаслідок Лівонської війни.
- 4 Прагнення русько-литовської дрібної та середньої шляхти зрівнятися в правах з польською.
- 5 Бажання руських князів обіймати посади воєвод й каштелянів, брати участь у роботі сейму.

А	Б	В	Г

А 1, 3 Б 1, 5
В 2, 4 Г 3, 4

8. Довопніть твердження.

Актом сеймової ухвали в Любліні проголошено об'єднання Корони Польської та Великого князівства Литовського в одну державу – Річ Посполиту, у якій...

- 1 мали бути два монархи – польський король та великий князь литовський;
- 2 вищим законодавчим органом держави мав бути спільний сейм;
- 3 спільними мали бути виконавча влада, збройні сили, фінансова система, державна скарбниця;
- 4 шляхта, як польська, так і литовсько-руська, отримувала однакові права на всій території держави.

А	Б	В	Г

А 1, 2 Б 2, 3
В 2, 4 Г 3, 4

9. Про кого розповідали в 1590 р. прибічники львівського єпископа Гедеона Балабана?

«Так само починають, як Мартин Лютер, який також почав із свяченої води, а потім вирости великі єресі. Бо і вони уже почали замахи на інші наші таїнства, твердячи, що сповіді та причастя не потрібні, хіба що у важкій хворобі при смерті... Виступили й проти хрещення, кажучи, що слід хрестити не в дитячому, а в тридцятирічному віці».

А	Б	В	Г

А запорозьких козаків
Б діячів церковних братств
В представників ордену єзуїтів
Г ченців василіан

10. Автором якого з указаних нижче полемічних творів був Герасим Смотрицький?

А	Б	В	Г

А «Послання до єпископів»
Б «Тренос, тобто Плач...»
В «Ключ царства небесного...»
Г «Про єдність Божої Церкви...»

11. Про яких двох історичних діячів ідеться в уривку з історичного джерела?

«Згадані два єпископи прийшли в грецькому одязі, що його носять у їхніх країнах, укланувши в просторі поміж лавами, вони за їхнім звичаєм поцілували землю, а згодом те саме зробили посередині цього вільного простору, а третій раз перед стопами папи і їх, наприкінці, з пошаною поцілували; а перший з них...дав папі листи... Тоді... вчинили ісповідь віри, і то перший, який знав латинську мову, відчитав її латиною, а другий..., що не знав латинської мови, вчинив її по-грецьки чи руськи, а згодом прочитав її по-латинськи».

- 1 Гедєон Балабан
- 2 Іпатій Потій
- 3 Михайло Рогоза
- 4 Кирило Терлецький
- 5 Йов Борецький

А	Б	В	Г

- А 1, 3
Б 2, 3
В 2, 4
Г 4, 5

12. У якому з тверджень схарактеризовано засади, на яких виникла греко-католицька церква?

А	Б	В	Г

А Підпорядковувалася константинопольському патріархові; залишала мовою богослужінь церковнослов'янську.

Б Цілком залишалася на засадах православного віровчення, проте для богослужінь користувалася латиною.

В Зберігала православний обряд, визнавала деякі важливі догмати католицького віровчення.

Г Цілком залишалася на засадах православного віровчення, проте підпорядковувалася папі римському.

13. Якими були наслідки Берестейської церковної унії?

- 1 Погіршення становища православної церкви через її упослідження владою.
- 2 Згуртування українського суспільства навколо греко-католицької церкви.
- 3 Втрата православною церквою підтримки більшості українців.
- 4 Згортання діяльності православних братств на українських землях.
- 5 Перехід в унію більшості православних єпископів, фактична втрата вищої ієрархії.

А	Б	В	Г

- А 1, 3
Б 1, 5
В 2, 4
Г 3, 4

14. У яких твердженнях ідеться про князя Дмитра Вишневецького?

- 1 Був делегатом Люблінського сейму, де виступав із промовою на захист прав українців.
- 2 Очолив перше козацьке повстання проти Речі Посполитої.
- 3 Під час походу до Молдавії з загонами козаків потра-

пив у полон і невдовзі був переданий туркам і страчений у Стамбулі.

4 Ініціатор спорудження на о. Малій Хортиці замка-фортеці, яка стала військовою базою козацтва на пониззі Дніпра.

5 У численних легендах, переказах, піснях діє під іменем Байди.

6 Провідник козацького повстання, на р. Солониці поблизу Лубен потрапив у полон та був страчений у Варшаві.

А	Б	В	Г

- А 1, 3, 6
Б 2, 4, 5
В 3, 4, 5
Г 3, 5, 6

15. Доповніть твердження.

Про повстання Криштофа Косинського відомо, що...

А	Б	В	Г

А воно поширилося на більшу частину України, а також на Білорусь;

Б першим містом, що його захопили козаки, були Черкаси;

В воно тривало 1595 – 1596 роках;

Г вирішальною стала битва під П'яткою на Житомирщині.

16. Коли відбулася подія, про яку йдеться у фрагменті джерела?

«...Козаки швидко, щоб встигнути до приходу основних польських сил, спорудили міцний табір на урочищі Солониця. Його оточили возами в сім – дев'ять рядів, окопали ровом і шанцями. На укріплення і вози поставили біля двох десятків гармат. У таборі перебували від восьми до дванадцяти тисяч осіб, але «до бою годних» – лише кілька тисяч. Більшість же – поранені, жінки і діти... Облога табору повстанців тривала два тижні й закінчилася кривавою розправою над повстанцями».

А	Б	В	Г

- А 1556 р.
Б 1569 р.
В 1578 р.
Г 1596 р.

17. Що характерне для суспільного життя в українських землях у другій половині 16 століття?

1 Уповільнення розвитку культури та освіти, спричинене наступом польської влади.

2 Згуртування українського суспільства навколо греко-католицької церкви.

3 Збільшення кількості фільваркових господарств, що супроводжувалося закріпаченням селян.

4 Відсутність в українських містах магдебурзького права, уповільнення процесу розвитку міст.

5 Становлення козацької верстви, її боротьба за старі права та визнання владою.

А	Б	В	Г

- А 1, 4
Б 2, 3
В 2, 4
Г 3, 5

18. Центр якого воєводства від 1580 р. прикрашав зображений будинок-палац?

А	Б	В	Г

- А Подільського
- Б Руського
- В Волинського
- Г Белзького

19. Доповніть твердження.

Про церкву Зішестя Святого Духа в Потеличі на Львівщині відомо, що вона...

А	Б	В	Г

- А втілює найяскравіші риси ренесансної архітектури доби;
- Б збудована коштом Львівського Успенського братства та князя В. К. Острозького;

В спроектована архітектором-італійцем Петром Барбоном 1580 р.;

Г одна з небагатьох дерев'яних церков, що збереглася від 16 ст. до нашого часу.

22. Яка з зображених церков стосується Львівського Успенського братства?

А	Б	В	Г

20. Про яку споруду йдеться?

До кінця 16 ст. комплекс споруд замку об'єднали в єдину фортифікаційну систему, що складалася з квадратної Вежі Мурованої з глухими стінами – найстарішої частини замку, Луцької й Татарської брам міської оборонної системи, а також спорудженої наприкінці 16 ст. Круглої (Нової) вежі.

А	Б	В	Г

- А Острозький замок
- Б Хотинський замок
- В Луцький замок
- Г Кам'янець-Подільська фортеця

21. На якій з фотографій зображено Меджибізьку фортецю?

А	Б	В	Г

23. Доповніть твердження.

Про Пересопницьке Євангеліє відомо, що ця книга

А	Б	В	Г

А є перекладом літературною староукраїнською мовою;

Б переписана в Києві з константинопольського рукопису 11 ст. ;

В надрукована в друкарні Василя-Костянтина Острозького;

Г започаткувала нове мистецьке явище – книжкову гравиюру;

24. Яка з ілюстрацій є портретом польського короля Стефана Баторія – першою пам'яткою світського портрету?

А	Б	В	Г

25. Яка з пам'яток є твором перемишльського маляра Олексія Горошковича – автора перших в історії українського мистецтва ікон з підписом?

А	Б	В	Г

26. Кому належить висловлювання?

«...Ось розповідь про те, звідки почалася і як було створено цю друкарню: Коли я оселився в славетнім місті Львові, обходив я багато разів багатих і благородних у світі, прохаючи від них допомоги... І це не раз, не двічі, а багато разів я робив... Знайшлися деякі невисокого священницького чину, а також незнатні з мирян, що подали допомогу. Не думаю, що робили це з достатку».

А	Б	В	Г

А Герасиму Смотрицькому

Б Мелетію Смотрицькому

В Лаврентію Зизанію

Г Іванові Федоровичу

У завданнях 27–28 до кожного з чотирьох рядків інформації, позначених цифрами, доберіть один правильний варіант, позначений буквою. Поставте позначки в таблиці на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви).

27. Встановіть відповідність між іменами історичних діячів та стислими характеристиками.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

1 Герасим Смотрицький

2 Лаврентій Зизаній

3 Іван Вишенський

4 Іпатій Потій

А Автор першої граматики церковнослов'янської мови на східнослов'янських землях та першого українського друкованого словника.

Б Московський першодрукар, засновник постійного друкарства на українських землях.

В Церковний діяч, якого називали «батьком унії»; після смерті митрополита М. Рогози став греко-католицьким митрополитом.

Г Письменник-полеміст, який протягом 40 років жив у монастирях Афона (Греція). До нас дійшло 16 його творів у різних рукописних списках.

Д Перший ректор Острозької академії, очолив гурток учених, які готували до друку Острозьку Біблію, був головним перекладачем і редактором цього видання.

28. Встановіть відповідність між державами та українськими землями, які перебували у складі цих держав наприкінці 16 ст.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- 1 Річ Посполита
- 2 Московське царство
- 3 Молдавське князівство
- 4 Королівство Угорщина

- А** Закарпаття
Б Буковина
В Галичина, Волинь, Поділля, Київщина
Г Східне Поділля, Галичина, Волинь, Чернігово-Сіверщина
Д Чернігово-Сіверщина

У завданні 29 розташуйте події в хронологічній послідовності. Поставте позначки в таблиці відповідей на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви).

29. Встановіть хронологічну послідовність подій.

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

- А Утворення греко-католицької церкви.
- Б Створення Пересопницького Євангелія.
- В Повстання Криштофа Косинського.
- Г Утворення Речі Посполитої.

У завданнях 30–32, які мають шість варіантів відповідей, оберіть три правильні відповіді й запишіть їх номери у клітинки.

30. У яких твердженнях ідеться про князя Василя-Костянтина Острозького?

☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------

- 1 Український князь, «некоронований король Русі», як тоді казали.
- 2 Очолював війська Великого князівства Литовського в битві під Оршею 1514 р. проти Московії.

- 3 Від 1559 р. був київським воєводою, наприкінці 16 ст. – найбільший після короля землевласник Речі Посполитої.
- 4 Виступав проти умов Кревської унії, був визнаний польським королем Ягайлом довічним правителем Литовського князівства.
- 5 Засновник Острозької академії, ініціатор друку першого повного видання Біблії церковнослов'янською мовою.
- 6 Вів таємні переговори з польським королем про унію церков, разом зі своїми послідовниками скликав церковний собор у Бересті, що проголосив унію.

31. Доповніть твердження.

Польський уряд залучив козаків на державну службу, створивши реєстрове козацтво, з метою...

☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------

- 1 захисту східних та південно-східних рубежів держави;
- 2 розв'язання проблеми малочисельності кінноти в польському війську;
- 3 визнання військово-політичної організації, яка склалася на Запорозжжі;
- 4 перешкоджання військовому союзу козацької республіки й Кримського ханства;
- 5 контролю походів запорозьких козаків на татарсько-турецькі терени;
- 6 приборкання «козацької сваволі» на волості через розкол козацтва;

32. Що характерне для української культури другої половини 16 ст.?

☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------

- 1 Створення літературних творів живою розмовною українською мовою.
- 2 Пожвавленню літературного процесу сприяла полеміка навколо ідеї унії церков.
- 3 Поява світського портретного живопису.
- 4 Відсутність єзуїтських та протестантських навчальних закладів.
- 5 Відмова від модернізації старих і будівництва нових оборонних споруд.
- 6 Початок постійного книговидання й поява книжкової гравюри.

7. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 17 ст.

Факти:

Зміни в соціально-економічному житті. Розвиток міст. Вплив Берестейської унії на розвиток церковного життя в Україні. Відновлення церковної православної ієрархії 1620 р. Розвиток культури та освіти. Морські походи козаків. Участь українського козацтва в Хотинській війні. Козацькі повстання 1620-х – 1630-х рр.

Дати:

1621 р. – Хотинська війна;

1625 р. – Куруківська угода;

1637–1638 рр. – повстання під проводом Павла Павлюка, Якова Остриянина, Дмитра Гуні;

1632 р. – утворення Києво-Могилянського колегіуму.

Персоналії: Петро Конашевич-Сагайдачний, Петро Могила, Іпатій Потій, Йов Борецький.

Поняття та терміни: «покозачення».

Ви повинні вміти:

- **розпізнавати на картосхемі** українські землі у складу різних держав; воеводства Речі Посполитої на українських землях;
- **характеризувати** соціально-економічне та політичне становище в українських землях, становище православної та греко-католицької церков;
- **визначати** наслідки «добрих героїчних походів козацтва» перших десятиліть 17 ст., козацьких повстань 20–30-рр.

ЗМІНИ В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ ЖИТТІ. За обмеженої королівської влади цілковитими господарями країни були великі землевласники – **магнати**. Користуючись привілейованим становищем, вони захоплювали не лише земельні угіддя, а й міста та містечка дрібної шляхти. У першій половині 17 ст. магнатські володіння зростали надзвичайно швидко. Так, у другій чверті 17 ст. лише **Яремі Вишневецькому** належало 40 тис. селянських дворів, міста Лубни, Пирятин, Хорол, Полтава, Золотоноша, Лохвиця тощо. Величезні магнатські **латифундії** ґрунтувалися на **фільварково-панщинній системі** господарювання. З поширенням фільварків землевласники були зацікавлені в праці селян у панському маєтку з «тяглом» та обмеженні права їх переходу до іншого землевласника. Кількість непохожих селян з року в рік збільшувалася, тому на середину 17 ст. вільних селян стало набагато менше. У другій чверті 17 ст. панщина нерідко перевищувала встановлені законом норми, її визначали особисто магнати. У Руському, Белзькому, Волинському воеводствах, північних і західних районах Подільського примусова робота на землевласника становила 3–6 днів на тиждень.

РОЗВИТОК МІСТ. *Кількість міст невпинно зростала, і в середині 17 ст. існувало приблизно 1100 міст і містечок.* Активність українських князів та панів, які закладали нові поселення та розбудовували їх, сприяла появі протягом останньої чверті 16 – першої половини 17 ст. у *Київському воеводстві близько 200 міст та містечок, у Брацлавському – близько 100.*

Ця будівнича діяльність має економічне пояснення, адже містечко приносило власникам у 5–10 разів більший прибуток, ніж село, з якого воно виникло. Містечка були переважно невеликими за кількістю населення (половина з таких поселень на Київщині налічувала до 100 дворів). Щоправда, впродовж 30–40-х років 17 ст. деякі містечка Київщини виростили до міст: Біла Церква мала вже понад 1000 дворів, Лубни – 882, Васильків та Фастів – до 500. Зростала кількість населення міст. У першій половині 17 ст. на колишніх напівпорожніх прикордонних землях Київщини та Брацлавщини мешкало близько мільйона людей. Багато міст мали **магдебурзьке право**, що сприяло пошвавленню ремісництва й торгівлі. Втім, потрібен був час, щоб ці види господарювання розвивалися в нових містечках, де більшість населення займалася землеробством. Від селян мешканці нових міст відрізнялися тільки тим, що не відробляли панщини, а лише сплачували грошовий податок – **чинш** – та різні побори на користь міста і брали участь в обороні замків.

ВПЛИВ БЕРЕСТЕЙСЬКОЇ УНІЇ НА РОЗВИТОК ЦЕРКОВНОГО ЖИТТЯ В УКРАЇНІ. Берестейська унія погіршила становище православної церкви, проте вірною їй залишалася більшість тогочасного українського населення. Розгорнулася боротьба за відновлення прав православної церкви, до якої прилучилися представники всіх верств українського суспільства, а очолили її **братства**.

*Широких повноважень братствам надавало **право ставропигії**, що його деякі з них отримували від*

ПАМ'ЯТКИ АРХІТЕКТУРИ ТА ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА, ОБОВ'ЯЗКОВІ ДЛЯ РОЗПІЗНАВАННЯ

1. Ікона «Христос перед Пілатом» М. Петраховича з Успенської церкви у Львові.
2. Ікона «Святий Миколай» з київської церкви Святого Миколая Набережного.
3. Портрет Петра Конашевича-Сагайдачного з книги «Вірші на жалісний погреб шляхетного рицаря Петра Конашевича-Сагайдачного». 1622.
4. Замок у Підгірцях (Львівщина). 1630–1640-і.
5. Троїцький Межиріцький монастир-фортеця поблизу Острога.
6. Портрет князя Криштофа Збарзького. Після 1622.

східних патріархів. *Ставропігійними*, крім львівського Успенського, з 1620 р. були луцьке Хрестоздвиженське та київське Богоявленське братства. Право ставропігії мало надзвичайне значення для збереження православної церкви. Адже після Берестейської унії майже всі православні єпископи стали уніатами. Вірними православ'ю залишилися тільки два єпископи: львівський **Гедеон Балабан** та перемішльський **Михайло Копистенський**. Після їхньої смерті єдиним православним єпископом був Єремія Тисаровський, який спромігся обійняти Львівську кафедру, запевнивши короля, що він – уніат. Після смерті Єремії польський уряд міг, скориставшись відсутністю єпископів, оголосити православну церкву неіснуючою. Перетворення братств на потужну силу, здатну боротися за православну віру, відбувалося поступово. **На початку 17 ст. братс-**

тва – впливові церковні організації. Вони мали, приміром, право через своїх священників відлучати парафіян від церкви, пильнувати дотримання священниками церковних приписів тощо.

ВІДНОВЛЕННЯ ПРАВОСЛАВНОЇ ІЄРАРХІЇ. У 1615 р. у Києві було засноване **Богоявленське братство**, а вступ до нього Петра Конашевича-Сагайдачного з усім Військом Запорізьким засвідчив, що козацтво брало православну віру під захист та опіку. Саме за його сприяння **1620 р.** було поновлено вищу православну церковну ієрархію. Для цього було запрошено єрусалимського патріарха **Феофана**, коли той повертався з Московії. Сагайдачний з козаками перестрів його біля московського кордону. Патріарх висвятив нового київського митрополита – **Йова Борецького** та кількох єпископів.

СТАНОВИЩЕ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ. Уніатські єпископи всупереч запевненню польської влади не отримали тих прав, що їх мало католицьке духовництво. Ситуація навколо греко-католицької церкви загострювалася й майновими суперечками: всі церкви й монастирі грецького обряду як уніати, так і православні вважали своїми. **Іпатій Потій**, якого називали «*батьком унії*», по смерті Михайла Рогози став *митрополитом*. Був талановитим проповідником, письменником-полемістом, адміністратором, однак в боротьбі за унію діяв здебільшого силою. Митрополит **Йосиф-Вельямін Рутський** доклав багато зусиль для розбудови уніатської церкви. На відміну від свого попередника – Потія, Рутський особливо дбав про підвищення рівня освіти духовництва, наполегливо шукав способів порозумітися з православними, вбачаючи у злагоді основну умову піднесення обох церков. Водночас він діяльно сприяв впорядкуванню та оновленню церковного життя, закладав нові монастирі, впроваджував поміж ченців сувору дисципліну, дбав про заснування уніатської семінарії, хоча для її відкриття забракло коштів. Здійснив реформу уніатського чернецтва, яке його зусиллями було об'єднане в один орден – **Василіанський**. Подібно до єзуїтів, василіани займалися просвітницькою та місіонерською діяльністю.

ПЕТРО МОГИЛА. У 1632 р. щойно обраний польський король Владислав IV підписав «Пункти заспокоєння руського народу», за якими українцям та білорусам поверталися втрачені після Берестейської унії права: за православними визнавалося право мати свого митрополита та єпископів; визначалися умови розв'язання суперечок між православними та греко-католиками щодо церков і земель тощо. У **1632 р.** митрополиту кафедру посів Петро Могила. За час свого перебування на митрополичому престолі здійснив важливі заходи з упорядкування й оновлення церковного життя. Так, для підвищення культурно-освітнього рівня православних священників **1632 р.** створив **Києво-Братську колегію** (згодом – Києво-Могилянська академія).

КНИГОВИДАННЯ. У першій половині 17 ст. найбільшим центром книговидання в Україні стала **друкарня Києво-Печерської лаври**. Заснував її **1615 р.** архімандрит лаври **Єлисей Плетенецький**. Лаврська друкарня видала першу книжку **1616 р.** «**Часослов**»; протягом другої половини 17 ст. у ній було видруковано 120 найменувань книг – насамперед богословська та богослужбова література, а також букварі, словники, календарі, праці з історії тощо.

Найвизначнішою мовознавчою працею була «**Грамматика**» **Мелетія Смотрицького**, що вийшла друком **1619 р.** в м. Ев'ї (біля Вільна). Протягом двох століть вона була основним підручником граматики церковнослов'янської мови у школах України, Білорусі, Московії, Болгарії та Сербії. Не поступався популярністю й словник українського вченого **Памви Беринди** «**Лексикон славенороський**», що вперше був надрукований **1627 р.** У словнику, що складався з двох частин, було зібрано майже 7 тисяч слів. У першій частині церковнослов'янські слова перекладено книжною українською мовою, а в другій – витлумачено власні назви та імена людей.

ДРАМАТУРГІЯ. У 16 – першій половині 17 ст. почала формуватися українська драматургія, про що свідчать згадки про перші вистави, датовані кінцем 16 ст. На початку 17 ст. набула поширення так звана **шкільна драма**. У братських школах, Острозькій та Києво-Могилянській академіях викладали не лише правила складання віршів, а й закони декламації. Учні писали вірші, промови, а потім виголошували їх. Виконавці один за одним виходили на сцену й декламували текст, об'єднаний спільною темою. Згодом твори для декламацій прибрали форму діалогів. Шкільна драма тривала досить довго, тому глядачам давали перепочинок і час для роздумів. Так виникли **інтермедії**, що ставилися в антрактах між діями драматичного спектаклю.

У першій половині 17 ст. розвинувся український мандрівний ляльковий театр – **вертеп**.

Вертепне дійство розігрувалось у спеціальній, на зріст людини, хатці (скриньці), у якій була двоюрисна, ніби двоповерхова, сцена.

МІСТОБУДУВАННЯ ТА АРХІТЕКТУРА. Перша половина 17 ст. – це час великих змін для українського містобудування. Старі міста, розбудовуючися, набували нових архітектурних рис. Невпізнанно змінилися, зокрема, Львів, Дрогобич, Кам'янець, Острого. Виникали й нові міста. З-поміж них – Жовква, Броди, Станіслав (нинішній Івано-Франківськ), що закладались як фортеці-резиденції магнатів. Не втрачає значення і будівництво оборонних споруд. Оборонну архітектуру першої половини 17 ст. репрезентують **бастионні укріплення**. Якщо раніше вежі розташовували безпосередньо на стінах, то тепер їх виносили вперед. Невисокі, п'ятикутні в плані вежі-бастиони, висунуті назовні за межі стін, давали змогу вести вогонь уздовж захисних мурів. Саме такі укріплення мала Жовква, заснована наприкінці 16 ст., та Броди, що виникли в 30-х роках 17 ст. Бас-

тіонна система вплинула навіть на будівництво палаців. Поєднання рис нової оборонної архітектури з палацовою найяскравіше спостерігається в *замках Збаражжя* (Тернопільщина) та *Підгірців* (Львівщина). Помітні зміни сталися в церковному будівництві. Йдеться передусім про ширше використання каменю. Великі монастирі подекуди набували вигляду справжніх фортець, захищених міцними мурами з вежами-бастіонами. Таким, зокрема, є *Троїцький монастир у с. Межирічі* (Рівненська обл.).

ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО. Справжньою перлиною українського мистецтва є *іконостас П'ятницької церкви*, створений львівськими митцями в першій половині 17 ст. До шедеврів українського мистецтва належить *іконостас Успенської церкви* у Львові. Ікони для нього малювали видатні львівські художники *Федір Сенькович* та *Микола Петрахнович*. Від першої половини 17 ст. збереглися оригінальні зразки київської школи релігійного малярства. Найвизначнішою її пам'яткою є *ікона Святого Миколая* з київської церкви св. Миколая Набережного. Активно розвивався *портретний живопис*. Щоправда, до нашого часу збереглися лише поодинокі оригінальні зразки. Про особливості живопису тієї доби свідчить *портрет руського воєводи Яна Даниловича* з Жовківського замку. Рідкісною пам'яткою є *портрет Криштофа Збаразького*, на якому князя зображено на повний зріст. Інші світські жанри розвивалися неактивно й відомі лише з поодиноких фактів та пам'яток. Так, свідченням розвитку *історичного малярства* є символічна композиція *«Рокош під Сандомиром»*, про батальне малярство свідчить *«Битва під Клушино»* з костюлу в Жовкві. Розвиток *гравюри* пов'язаний з виникненням осередку друкарства в Києві. *«Анфологійон» 1619 р.* став першою багатоілюстрованою українською книгою – 29 ілюстрацій з 26 дощок. З-поміж тогочасних українських гравюр окремі присвячено світським сюжетам. Перші такі гравюри було вміщено як ілюстрації до *«Віршів на жалісний погреб шляхетного лицаря Петра Конашевича-Сагайдачного...»*. Збереглися свідчення про одного з тогочасних граверів – *Іллю*. Найкращі його роботи – *гравюри* до «Гребника» Петра Могили та до «Кієво-Печерського патерика» **1661 р.**

ПЕТРО КОНАШЕВИЧ-САГАЙДАЧНИЙ. Діяльність Петра Конашевича-Сагайдачного припадає на т.зв. **Добу героїчних походів**. Так називають період вдалих морських походів козаків на володіння султанської Туреччини та її васала – Кримського ханства

– протягом перших двох десятиліть 17 ст. Найвідомішим є похід **1616 р.** на Кафу – найбільший невольничий ринок у Криму. Тоді було визволено кілька тисяч бранців. Початок гетьманування Сагайдачного випав на **1605–1610 рр.** На гетьманство його обирали кілька разів. Завдяки дипломатичним заходам Сагайдачного поважали при королівському дворі – адже вперше поляки мали справу з авторитетним козацьким ватажком, з яким можна було вести переговори і який умів тримати в покорі козацьку стихію. Підтримуючи наміри польського короля Владислава здобути корону Московської держави, на початку літа **1618 р.** повів 20-тисячне козацьке військо на Москву. Внаслідок походу 1 грудня 1618 р. в *с. Деуліні* підписано мирну угоду між Московською державою та Річчю Посполитою. За угодою перемир'я між двома державами укладалося на 14,5 років; Польща отримала Смоленщину й Чернігово-Сіверську землю.

УЧАСТЬ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА В ХОТИНСЬКІЙ ВІЙНІ. Під Хотинською фортецею в червні **1621 р.** (нині в Чернівецькій області) зішлись 35-тисячна польська й 250-тисячна турецько-татарська армії. Польське командування з нетерпінням чекало на козацькі загони. Незабаром з Варшави прибув Сагайдачний. Його було обрано гетьманом. П'ятитижневі бої, вирішальну роль у яких відіграла козацька піхота, закінчилися для турецько-татарських сил поразкою. 29 вересня 1621 р. між Річчю Посполитою й Туреччиною було укладено мирний договір. Завдяки *Хотинській війні* Польща відвернула загрозу втрати чималих територій. Перша гучна перемога над турецькою армією, здобута в суходільних боях, спростувала думку про непереможність Османської імперії і спричинила спалах визвольної боротьби підкорених турками народів. Після Хотинської війни Туреччина на тривалий час відмовилася від наміру завоювати всю Європу.

ПОВСТАННЯ 20–30 рр. 17 ст. Незадоволення українців становищем, у якому вони перебували, призвело до повсюдного *покозачення*. Мешканці міст, містечок і сіл відмовлялися визнавати владу старост, обирали своїх отаманів, запроваджували свій суд на кшталт запорозького. *«Все до останнього покозачилося, тут як хлоп, то й козак»*, – нарікали польські можновладці. Як засвідчують описи державних маєтків за 1616 і 1620 рр., козаки становили абсолютну більшість людності Білоцерківського, Богуславського, Канівського, Корсунського, Переяславського староств.

Протягом 20–30 рр. 17 ст. відбулася низка повстань.

1625 р. – Польсько-козацький збройний конфлікт. Куруківська угода поляків із козаками.

1630 р. – Козацьке повстання під проводом Тараса Федоровича (Трясила).

1635 р. – Зруйнування фортеці Кодак запорожцями на чолі з Іваном Сулимою.

1637–1638 рр. – Козацьке повстання під проводом Павла Павлюка, Якова Острянина, Дмитра Гуні.

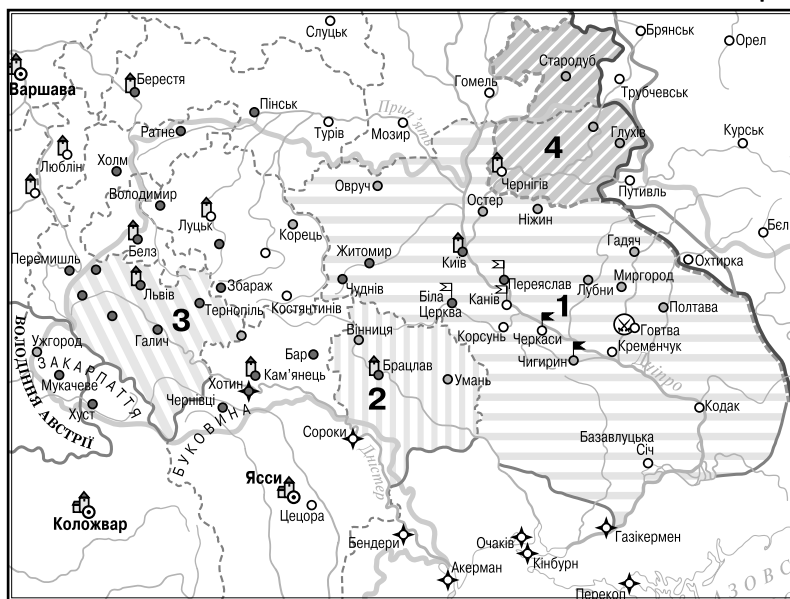
1 березня **1638 р.** у Варшаві розпочав роботу сейм, який ухвалив постанову під назвою «**Ординація Війська Запорозького реєстрового**, що перебуває на службі Речі Посполитої». Ішлося про потребу застосування проти повстанців військової сили. «На вічні часи» козаків позбавляли права обирати старшин. Заборонялося також козацьке судочинство. Реєстрове військо було обмежене до 6 тис. козаків. Без дозволу урядового комісара під загрозою смерті ніхто не мав права йти на Запорожжя. Козакам не дозволялося поселятися в містах, крім прикордонних – Черкас, Чигирин і Корсуня. Два полки реєстровців, заступаючи один одного, мали постійно стояти на Запорожжі.

Тренувальний тест до теми 7

Завдання 1-25 мають чотири варіанти відповіді, серед яких лише один правильний. Виберіть правильний варіант відповіді.

1. Якою цифрою позначено польське воєводство, утворене на українських землях у 30-х роках 17 ст.

А	Б	В	Г	А 1	Б 2
				В 3	Г 4

2. Між якими державами 1618 р. було укладено Деулінське перемир'я?

А	Б	В	Г	А Московським царством та Річчю Посполитою
				Б Річчю Посполитою та Кримським ханством
				В Османською імперією та Річчю Посполитою
				Г Річчю Посполитою та Трансільванським князівством

3. Які міста були центрами польських воєводств на українських землях на початку 17 ст.?

- 1 Львів, Белз
- 2 Кам'янець, Луцьк
- 3 Київ, Остроз
- 4 Брацлав, Київ
- 5 Львів, Переяслав
- 6 Новгород-Сіверський, Галич

А	Б	В	Г	А 1, 3, 5	Б 1, 2, 4
				В 2, 3, 6	Г 2, 4, 6

4. Що було характерною рисою економічного життя в Україні в кінці 16 – першій половині 17 ст.?

- 1 Зосередження в руках магнатів величезних земельних володінь, отриманих у спадок, унаслідок шлюбних зв'язків, купівлі маєтків, пожалувань з боку королів тощо.
- 2 Стрімкий розвиток фільваркового господарства, зумовлений зростанням на ринках Центральної й Західної Європи попиту на хліб та іншу сільськогосподарську продукцію.
- 3 Розбудова нових міст та містечок, яких лише на Київщині та Брацлавщині з'явилося більше 300.

А	Б	В	Г	А всі варіанти правильні
				Б тільки 1 та 2 варіанти правильні
				В тільки 2 та 3 варіанти правильні
				Г тільки 1 та 3 варіанти правильні

5. Якою була релігійна ситуація в перші два десятиліття після Берестейської унії?

А	Б	В	Г	А Гармонізовано стосунки між православною, греко-католицькою та католицькою церквами.
				Б Фактична втрата православною церквою вищих ієрархів, вірогідність оголошення її неіснуючою.
				В Цілковита підтримка греко-католицької церкви всіма верствами українського суспільства.
				Г Зрівняння в правах греко-католицького з католицькими кліром: єпископи отримали місце в сенаті тощо.

6. Де було розташовано найбільший невільницький ринок у Криму, куди спрямував свій похід гетьман П. Конашевич-Сагайдачний 1616 р.?

А	Б	В	Г	А Хотин
				Б Кафа
				В Ясси
				Г Кодак

7. Внаслідок якої події було підписано Куруківську угоду?

А	Б	В	Г

- А Походу королевича Владислава разом із Сагайдачним на Москву 1618 р.
 Б Польсько-козацького збройного конфлікту 1625 р.

- В Повстання Тараса Федоровича (Трясила) 1630 р.
 Г Смоленської (московсько-польської) війни 1634 р.

8. Доповніть твердження.

А	Б	В	Г

Зображені пам'ятки відомі тим, що...

- А їх особито виготовив гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний;
 Б вони започаткували нове мистецьке явище – книжкову гравюру;
 В вони ілюстрували книгу, яка була надрукована Іваном Федоровим;
 Г вони вперше ілюстрували світські сюжети в друкованій книжці;

9. Який період називають «добом героїчних походів»?

А	Б	В	Г

- А Повстання 1591–1596 рр., коли на визволеніх територіях запроваджувався козацький устрій.
 Б Вдалі морські походи козаків на турецько-татарські фортеці протягом перших двох десятиліть 17 ст.
 В Повстання 1637–1638 рр., яке вирізнялося розмахом воєнних операцій, кількістю учасників та тривалістю.
 Г Польсько-козацькі збройні конфлікти середини 20-х – першої половини 30-х рр. 17 ст.

10. Коли відбулися події, про які йдеться в джерелі?

«Султан турецький Осман підійшов до Хотина з незліченним кінним і пішим військом, що перевищувало християнські сили у десятки разів, і зупинився на відставні однієї милі від поляків... У суботу, 18 серпня, турецьке військо напало на польський табір, на ту частину, де були козаки. І почали палити з гармат і рушниць, і так до вечора, але нікому не завдавали шкоди... Козаки, перехрестившись, почали бити чужинців, поки ті не витримали, й почали тікати...»

А	Б	В	Г

- А 1616 р. Б 1618 р.
 В 1621 р. Г 1635 р.

11. Про події козацького повстання 1630 р. відомо, що

А	Б	В	Г

- А під Жовнином, втративши надію на успіх, Яків Острянин відступив з частиною козаків на землі майбутньої Слобідської України;
 Б під час раптового нападу було знищено «Золоту роту» – шляхтичів з польських родів, що охороняли штаб С. Конецпольського;
 В Дмитро Гуня спорудив на р. Старець, де вона впадає в Сулу, табір, який урятував козаків від цілковитої поразки;
 Г під час обговорення умов перемир'я козаків з поляками гетьманську булаву передано Михайлові Дорошенку.

12. Які битви відбулися під час козацького повстання 1637–1638 рр.?

- 1 Під Кумейками поблизу Канева.
- 2 В урочищі Солониця під Лубнами.
- 3 Під Жовнином неподалік Чигирини.
- 4 Під П'яткою на Житомирщині.
- 5 Біля Курукового озера навпроти Кременчука.

А	Б	В	Г

- А 1, 2 Б 1, 3
 В 2, 4 Г 4, 5

13. З якого документа наведено фрагмент?

«Оскільки козацька сваволя так розійшлася, що для приборкання її довелося рушити наші війська й битися з козаками, і розгромити їх... – тому на вічні часи позбавляємо козаків старшинства, всяких старовинних судових установ, права, доходів й інших відзнак, набутих ними за вірні послуги від наших предків і тепер унаслідок заколотів утрачених, і бажаємо тих, кого живих зберегло воєнне щастя, мати в стані простого народу, оберненого в хлопів».

А	Б	В	Г

- А Деулінське перемир'я 1618 р.
 Б Куруківська угода 1625 р.
 В Переяславська мирна угода 1630 р.
 Г «Ординація Війська Запорізького реєстрового» 1638 р.

14. Які з тверджень відповідають умовам «Ординації Війська Запорізького реєстрового...» 1638 р.?

- 1 У найкоротший термін мало бути збудовано Кодацьку фортецю, у якій постійно перебувала б польська залога.
- 2 Козакам не дозволялося поселятися в містах, крім прикордонних – Черкас, Чигирини й Корсуня.
- 3 Без дозволу урядового комісара під загрозою смерті ніхто не мав права йти на Запорожжя.
- 4 Встановлено чіткий устрій реєстрового козацтва за територіальним принципом – передбачене створення п'ятьох полків.
- 5 Влада над реєстровцями належала гетьманові, якого обирали на загальновійськовій раді й затверджував уряд.

А	Б	В	Г

- А 1, 2 Б 1, 4
 В 2, 3 Г 3, 5

15. Скільки років минуло від заснування Києво-Могилянської академії в 2010 р.?

А	Б	В	Г

- А 441 Б 414
 В 395 Г 378

16. Як виникла Києво-Могилянська академія?

А	Б	В	Г

- А За наказом польського короля.
 Б Після реорганізації Острозької академії.
 В З ініціатииви князя Василя-Костянтина Острозького.
 Г Злиттям київських Братської та Лаврської шкіл.

17. Укладачем першого енциклопедичного словника «Лексикона славенорського», виданого 1627 р., був

А	Б	В	Г

- А Памва Беринда
 Б Мелетій Смотрицький
 В Герасим Смотрицький
 Г Афанасій Кальнофойський

18. Який з рядків містить інформацію, доречну в розповіді про друкарню Києво-Печерської лаври?

А	Б	В	Г
☐	☐	☐	☐

А 1581 р., Герасим Смотрицький, «Острозька Біблія»

Б 1596 р., Лаврентій Зизаній, «Грамматика словенська»

В 1616 р., Елисей Плетенецький, «Часослов»

Г 1619 р., Мелетій Смотрицький, «Грамматика»

19. Про якого церковного діяча йдеться в уривку з джерела?

«Року 1620 місяця березня 22 дня прибув з Москви до Києва святійший патріарх єрусалимський іменем Феодан, і зупинився в монастирі Братському, і був прийнятий з великою честю духовними та світськими людьми. Того ж року, місяця вересня 3 дня, від'їжджаючи з Києва, святійший патріарх... поставив і висвятив на митрополію Київську чоловіка гідного й чесного...».

А	Б	В	Г
☐	☐	☐	☐

А Іпатій Потій

Б Михайло Рогоза

В Йов Борецький

Г Петро Могила

20. Укажіть, кого з історичних діячів зображено на фресці церкви Спаса на Берестові, яка побудована в 12 ст.

А	Б	В	Г
☐	☐	☐	☐

А князя Володимира Мономаха.

Б князя Василя-Костянтина Острозького

В митрополита Іпатія Потія

Г митрополита Петра Могили

21. Для іконостасу якої церкви Микола Петрахович створив зображену ікону?

А	Б	В	Г
☐	☐	☐	☐

А Успенської церкви у Львові

Б Церкви Миколи Набережного в Києві

В Богоявленського собору Острозького замку

Г Церкви Спаса на Берестові в Києві

22. Доповніть твердження.

Про замок у Підгірцях відомо, що

А	Б	В	Г
☐	☐	☐	☐

А складовою його архітектурного ансамблю є Кругла вежа, прикрашена зверху ренесансною короною;

Б він споруджений на високому скелястому березі річки Смотрич як частина системи укріплень міста;

В його двоповерховий палац спирався на високий цоколь з наріжними бастіонами, зовні захищений широким ровом;

Г він не мав правильної форми, оскільки архітектор Павло Римлянин прагнув урахувати особливості рельєфу.

23. На якому портреті зображено князя Криштофа Збараського (20-ті роки 17 ст.)?

А	Б	В	Г
☐	☐	☐	☐

24. Зразком якої школи релігійного малярства є зображена ікона Святого Миколая?

А	Б	В	Г
☐	☐	☐	☐

А київської

Б львівської

В перемишльської

Г волинської

25. Що було характерним для соціально-економічного розвитку українських земель у складі Речі Посполитої в другій чверті 17 ст.?

А	Б	В	Г
☐	☐	☐	☐

А Інтенсивне зростання міст та містечок, збільшення кількості населення.

Б Звільнення міщан від будь-яких податків і повинностей, окрім обов'язку захищати свої міста.

В Більшість земельних володінь належало українським православним князям.

Г Припинення покозачення селян через протидію польського уряду та шляхти.

У завданні 26 до кожного з чотирьох рядків інформації, позначених цифрами, доберіть один правильний варіант, позначений буквою. Поставте позначки в таблиці на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви).

26. Встановіть відповідність між іменами церковних діячів та стислими характеристиками.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- 1 Петро Могила
- 2 Йов Борецький
- 3 Іпатій Потій
- 4 Йосиф Вельямін Рутський

- А** Греко-католицький митрополит, який шукав шляхів розуміння з православними, а уніатське чернецтво об'єднав у василіанський орден.
- Б** Церковний діяч, якого називали «батьком унії»; після смерті митрополита М. Рогози став греко-католицьким митрополитом.
- В** Митрополит, висвячення якого в 1620 р. означало відновлення вищої православної ієрархії.
- Г** Перебуваючи на митрополичому престолі здійснив важливі заходи з упорядкування й оновлення церковного життя; створив Київську колегіум.
- Д** Львівський єпископ. З 1590 р. брав участь у підготовці унії з Римом, одначе напередодні Берестейського собору приєднався до противників ідеї об'єднання церков.

У завданні 27 розташуйте події в хронологічній послідовності. Поставте позначки в таблиці відповідей на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви).

27. Встановіть послідовність описаних в уривках з джерел подій.

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

А «Хортиця – місцевість на Борисфені. Тут Дмитро Вишневецький поставив колись фортецю... Середину цього місця оточив кам'яним муром та огорожею з дубів, зміцнені природою та Богом».

Б «Непокірний козак, на ім'я Сулима, підступно й таємно прокравшись з ... козаками з моря до Дніпра, насмілювався напасти на фортецю, яку його милість король Владислав звелів на кошти Речі Посполитої».

- В** «...Польське королівство і Велике князівство Литовське становлять неподільне тіло, одно зібрання, один народ... Головний сейм завжди повинен бути один».
- Г** «...Хто ж затримає народ, коли в нього так закрутилися колеса савілля...Переконався я про це під Кумейками: зимою знищив Павлюка, на весну, незважаючи на такий великий розгром, ожив Острянин».

У завданнях 28–30, які мають шість варіантів відповідей, оберіть три правильні відповіді й запишіть їх номери у клітинки.

28. Вкажіть пам'ятки, створені в першій половині 17 ст.

☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------

- 1 ікони Миколи Петраховича для Успенської церкви у Львові
- 2 гравюри львівського «Апостола»
- 3 мініатюри Пересопницького Євангелія
- 4 гравюра із зображенням герба Війська Запорізького з книги «Вірші на жалісний погреб... Петра Конашевича-Сагайдачного»
- 5 Збаразький замок на Тернопільщині
- 6 Верхній Замок у Луцьку

29. Які явища та процеси характерні для соціокультурної ситуації в українських землях у першій половині 17 ст.?

☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------

- 1 Активна участь у житті православної церкви нової суспільної верстви – козацтва.
- 2 Припинення конфронтації між католицькою та православною церквами.
- 3 Неоднакові темпи зростання панщини, як і інших повинностей, у різних регіонах.
- 4 Активне будівництво фортифікаційних укріплень бастіонного типу.
- 5 Занепад іконописного малярства у зв'язку з появою нових жанрів живопису.
- 6 Зростання ролі друкарні Івана Федорова у Львові як основного осередку книговидання.

30. Укажіть твердження, що стосуються Петра Конашевича-Сагайдачного.

☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------

- 1 Брав участь у битві Речі Посполитої з турецько-татарським військом під Хотином.
- 2 Організував походи запорожців у володіння кримського хана і на турецькі фортеці.
- 3 Підштовхнув Стефана Баторія до запровадження першого козацького реєстрового війська.
- 4 Очолив козацьке повстання, внаслідок якого було зруйновано фортецю Кодак.
- 5 Організатор військової підтримки відновлення вищої православної ієрархії.
- 6 Взав під захист й опіку новостворену Києво-Могилянську колегію.

8. ПОЧАТОК НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ СЕРЕДИНИ 17 ст.

Факти:

Національно-визвольна війна українського народу. Зміни в суспільно-політичному житті. Утворення української козацької держави – Війська Запорізького. Зовнішньополітична діяльність уряду Б. Хмельницького.

Дати:

- 1648 р.** – Жовтоводська, Корсунська та Пилявецька битви;
- 1649 р.** – Зборівська битва. Укладення Зборівського договору;
- 1651 р.** – Берестецька битва. Укладення Білоцерківського договору;
- 1652 р.** – Батозька битва;
- 1654 р.** – укладення українсько-російського договору;
- 1656 р.** – Віленське російсько-польське перемир'я.

Персоналії: Б. Хмельницький, І. Богун.

Поняття та терміни: «Національно-визвольна війна», «Військо Запорізьке», «Гетьманщина».

Ви повинні вміти:

- **розпізнавати на картосхемі** територіальні зміни, що відбулися внаслідок Національно-визвольної війни, територію української козацької держави за Зборівським і Білоцерківським договорами, місця основних подій війни;
- **характеризувати** відносини Війська Запорізького з Польщею, Кримським ханством, Молдовою, Московією; умови мирних угод українців з польським урядом, українсько-російського договору 1654 р.;
- **визначати** причини та наслідки Національно-визвольної війни, місце Гетьманщини в міжнародних відносинах тогочасної Європи;
- **пояснювати**, у чому наслідки та значення найважливіших битв війни у розгортанні національно-визвольної боротьби.

ПРИЧИНИ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ

1. Погіршення становища селянства в умовах засилля магнатів та панщинно-фільваркової системи господарювання:

- швидке покріпачення селян;
- збільшення панщини та різноманітних форм відробітків і податків на користь феодалів і держави;
- посилення визиску селян орендарями панської землі.

2. Зростання невдоволення українського міщанства, яке потерпало як від приватних власників міст, так і від сваволі королівських урядовців:

- православні городяни мали селитися лише в спеціально відведених кварталах;
- їх обмежували в заняттях ремеслом і торгівлею;
- усували від участі в місцевому самоврядуванні, обтяжували різними податками й повинностями.

3. Обмеження прав козацтва, запровадження заходів, спрямованих на ліквідацію його як стану:

- з особливою жорстокістю придушувалися будь-які вияви покаяння;
- за «Ординацією...» 1638 р. всі колишні реєстрові козаки, за винятком 6-тисячного реєстру – відтоді складової частини польського війська, перетворювалися на кріпаків;
- реєстровців позбавляли права обирати гетьмана і старшину – їх мав призначати польський уряд зі шляхти;
- на Запорозжі розміщувалися польські залоги, було відбудовано фортецю Кодак;
- козакам заборонялося без згоди уряду ходити в

морські й суходільні походи проти Османської імперії та Кримського ханства. Їх зобов'язували виконувати всілякі роботи, сплачувати обтяжливі податки.

4. Полонізація української культури, примусове насадження католицизму, що викликало масові протести:

- православні зобов'язувалися сплачувати податки на утримання католицького духовництва; їм нерідко заборонялося провадити відправу, обіймати певні посади, створювати вищі навчальні заклади тощо;
- закривалися існуючі, заборонялося будувати нові православні церкви й монастирі, а їхні володіння й майно конфісковувалися католицьким та уніатським духовництвом; натомість споруджувалися костьоли й кляштори;
- зростала кількість єзуїтських колегіумів, поширювався їхній вплив;
- звужувалася сфера вживання української мови.

ПОЧАТОК НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ. На початку **1648 р.** **Богдан Хмельницький** сформував перший повстанський загін, установив зв'язок з козаками залоги на Січі й 25 січня оволодів нею. Його обрали гетьманом Війська Запорізького. Ці події стали початком Національно-визвольної війни українського народу. Заручившись підтримкою Туреччини, у лютому-березні 1648 р. у Бахчисараї українські послы уклали угоду з кримським ханом *Іслам-Гіреєм III* про військову допомогу у війні проти Речі

ПАМ'ЯТКИ АРХІТЕКТУРИ ТА ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА, ОБОВ'ЯЗКОВІ ДЛЯ РОЗПІЗНАВАННЯ

1. Портрет Богдана Хмельницького. Гравюра В. Гондіуса. Середина 17 ст.
2. Іллінська церква в Суботіві. Реконструкція. 1656.
3. Ікона Покрову Богородиці із зображенням Богдана Хмельницького.

1

2

3

Посполитої. **У такий спосіб гетьман розв'язав кілька проблем:** недостатності власної кінноти; уникнення несподіваного нападу татарських і ногайських орд, що було б особливо небажаним під час воєнних дій проти Польщі.

ПЕРШІ ПЕРЕМОГИ КОЗАЦЬКОГО ВІЙСЬКА. Жовтоводська битва (5–6 травня 1648 р.) – перша переможна битва Національно-визвольної війни. Повстанці оточили польське військо під командуванням Стефана Потоцького на берегах річки Жовті Води. Вирішальний наступ на польський табір розпочався 6 травня. Він завершився нищівною поразкою поляків.

Корсунська битва (16 травня 1648 р.). Після розгрому під Жовтими Водами 20-тисячне польське військо на чолі з великим коронним гетьманом М. Потоцьким і польним гетьманом **М. Калиновським** відійшло до Корсуня, де сховалося в укріпленому таборі. 14 травня до міста наблизилися війська Б. Хмельницького (козаки і татари перекопського мурзи Тугай-Бея). Одночасною атакою головних сил Хмельницького і загону Кривоноса польське військо було розгромлене.

До кінця липня з-під влади поляків було визволено всю територію Лівобережжя, а до кінця серпня – Брацлавське, Київське, Подільське (крім м. Кам'янця) воеводства на Правобережжі, а також східні й південні райони Волинського воеводства.

11–13 вересня 1648 р. союзне козацько-татарське військо на чолі з Богданом Хмельницьким зійшлося

з польською армією під орудою гетьмана Миколая Потоцького неподалік містечка **Пилявці** поблизу Старокостянтинова (нині село Пилява Хмельницької обл.). *Пилявецька битва завершилася для польської армії поразкою.*

Унаслідок перемоги під Пилявцями й походу української армії на Львів та Замостя на початку листопада 1648 р. майже всі українські землі було визволено від польського панування.

МЕТА НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ. *На початку 1649 р.* Богдан Хмельницький оприлюднив свої наміри у війні проти Речі Посполитої. Це сталося в лютому, під час переговорів у Переяславі з королівським посольством. У відповідь на умови перемир'я, запропоновані польськими послами, гетьман сформулював остаточну мету війни. Промову Хмельницького дослідники тлумачать як програму розбудови Української держави:

- гетьман обґрунтував право українців на створення незалежної від Речі Посполитої держави в етнічних межах їхнього проживання;
- сформулював положення про соборність Української держави;
- розглядав козацьку Україну як спадкоємицю Київської Русі.

ЗБОРІВСЬКА БИТВА ТА ДОГОВІР. Навесні 1649 р. польські війська, порушивши умови перемир'я, розпочали воєнні дії.

У ніч проти 6 серпня Хмельницький оточив

польський табір та містечко **Зборів**, маючи переваги для переможної битви. Але кримський хан Іслам-Гірей порушив попередню домовленість і перейшов на бік короля Речі Посполитої. *Неможливість вести війну одночасно проти Польщі й проти Кримського ханства спонукала Богдана Хмельницького укласти мирний договір із Польщею.*

8 серпня 1649 р. було укладено **Зборівський мирний договір**. Він передбачав перехід під владу гетьмана територій колишніх Київського, Брацлавського й Чернігівського воєводств. Тут польський уряд позбавлявся права розміщувати свої війська, а державні посади мали обіймати лише православні. Домовилися також про встановлення реєстру в 40 тис. козаків. Усім учасникам війни оголошувалася амністія. Шляхта поверталася до своїх володінь, а селяни мусили виконувати довоєнні повинності. Вперше в історії українсько-польських відносин Україна одержувала з боку Польщі визнання певної самостійності як козацька держава.

УТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ КОЗАЦЬКОЇ ДЕРЖАВИ – ГЕТЬМАНЩИНИ. Переможні битви 1648–1649 рр., унаслідок яких істотна частина українських земель

була звільнена від польської влади, сприяли утвердженню Української козацької держави – **Війська Запорізького**. В історичній науці цю державу називають **Гетьманщиною**. Найвищим законодавчим органом держави стала **Генеральна рада** – загальна рада всього війська. З часом значення Генеральної ради настільки зменшилося, що її взагалі перестали скликати. Роль Генеральної ради перебрала **Старшинська рада**, що складалася з полковників і генеральної старшини. Виконавча й судова влада зосереджувалися в руках **гетьмана**. Керувати всіма справами внутрішнього врядування й зовнішньої політики гетьманові допомагав уряд – **генеральна старшина**. До її складу належали: генеральний писар, генеральний обозний, двоє генеральних осавулів, двоє генеральних суддів. Територія козацької держави згідно з умовами Зборівського договору складалася з земель колишнього Київського, Чернігівського і Брацлавського воєводств та обіймала 200 тис. кв. км – від р. Случ на заході до московського кордону на сході та від басейну Прип'яті на півночі до степової смуги на півдні. Столицею і гетьманською резиденцією стало **м. Чигирин**. У 1649 р. всю територію Української держави було поділено

на 16 полків (на Правобережжі – 9, на Лівобережжі – 7 полків). Центром полку було одне зі значних міст полкової території. Кожен полк очолював **полковник**, якого обирали на полковій раді або призначав гетьман. Територія полку поділялася на 10–20 і навіть більше **сотень**, які різнилися площею та чисельністю.

МІСЦЕ УКРАЇНИ В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ ТОГОЧАСНОЇ ЄВРОПИ. *Католицькі держави Австрія, Іспанія та князівства Південної Німеччини* підтримали Польщу і одразу ж зайняли негативну позицію щодо визвольної боротьби українського народу. *Франція* як католицька держава і водночас ворог Габсбургів *займала щодо визвольного руху українського народу негативну позицію*, зумовлену її політикою на континенті (після Вестфальського миру 1648 р.). У цій політиці Франція важливе місце відводила Польщі як своїй союзниці. *Римська курія* щодо козацької України здійснювала послідовно ворожу політику. З Риму вимагали найрішучішої боротьби з козаками аж до цілковитого їх знищення. Протестантський табір, до якого належали *Англія, Голландія, Швеція і князівства Північної Німеччини*, спостерігав за подіями в Україні з неприхованим інтересом і певним співчуттям, бо Національно-визвольна війна знесилювала Річ Посполиту, а отже, і весь католицький блок. Боротьбу українського народу *православні країни* загалом підтримали. Усі чотири православні патріархи (константинопольський, александрійський, антиохійський, єрусалимський) благословили Хмельницького на переможну війну. *Московія, Валахія та Молдова* на словах і підтримувала Хмельницького, проте з безпосередньою військовою допомогою не квапилися.

ЗМІНИ В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ ЖИТТІ КОЗАЦЬКОЇ УКРАЇНИ. Було ліквідовано велике й середнє світське землеволодіння, фільварково-панщинну систему господарювання, кріпацтво. Натомість формувалася козацька, селянська, а також державна власність на землю. Змушені були залишити Україну польські магнати й католицька шляхта, католицьке духівництво – ті верстви, що тримали у своїх руках владу до початку війни. Провідну роль у житті суспільства став відігравати козацький стан. Влада та основні багатства зосереджувалися в руках козацької старшини. Козацька старшина формувалася з представників різних суспільних верств. Великим завоюванням козацької держави стала особиста свобода абсолютної більшості селян і міщан, які, крім

того, могли вільно вступати до козацького стану. Переважна більшість селян покозачилася. Становище міщан поліпшувалося ще й завдяки тому, що в містах було ліквідовано засилля іноземців та усунуто національно-релігійні перешкоди для занять ремеслами, промислом, торгівлею, для участі в самоврядуванні.

ВІДНОВЛЕННЯ ВОЄННИХ ДІЙ. БЕРЕСТЕЦЬКА БИТВА. Упродовж 1650 р. Польща готувалася до нового етапу війни проти Богдана Хмельницького. Вирішальні бої між основними силами польської та української армій сталися **18–30 червня 1651 р.** поблизу м. Берестечка на Волині. Вона була найбільшою битвою Національно-визвольної війни за чисельністю вояків, які брали в ній участь. Третього дня битви, 20 червня, коли перевага була вже на боці Богдана Хмельницького, ординці несподівано залишили поле бою. Гетьман вирушив за ханом, аби домогтися повернення орди на поле бою. *Але хан затримав і фактично ув'язнив Богдана Хмельницького.* Протягом 10 днів козаки героїчно обороняли табір, відбиваючи всі атаки поляків. Наказним гетьманом було обрано **Івана Богуна**. Відхід основної боєздатної частини козацького війська стався вночі проти 30 червня. Козаки спорудили переправи через Пляшівку й непомітно для ворогів вийшли з оточення. Повернувшись із короткочасного полону на початку липня, Богдан Хмельницький швидко відновив боєздатну армію і вже через два місяці зупинив просування потужного польсько-литовського війська в районі Білої Церкви. Це змусило коронного гетьмана Миколая Потоцького погодитися на переговори. **18 вересня 1651 р.** в Білій Церкві було укладено мирний договір, за яким територія гетьманського врядування обмежувалася Київським воєводством. До Брацлавського й Чернігівського воєводств поверталася польська адміністрація. Магнати і шляхта отримували свої довоєнні маєтки. Козацький реєстр зменшувався з 40 до 20 тисяч.

ПЕРШИЙ МОЛДОВСЬКИЙ ПОХІД БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО. Ще влітку 1648 р. гетьман удавався до спроб схилити молдовського господаря **Василя Лупула** до встановлення добросусідських відносин із Гетьманщиною. Проте Лупул і надалі підтримував польський уряд. У другій половині **серпня 1650 р.** 60-тисячна українська армія під проводом Богдана Хмельницького й 30-тисячні загони кримських татар перейшли Дністер і вступили на територію молдовського князівства. На початку вересня 1650 р. козацькі полки заволоділи столицею князівства –

м. Яссами. Василь Лупул погодився на мир, головною умовою якого була відмова Молдови від союзу з Польщею. Так між Україною й Молдовою було встановлено союзницькі відносини. Щоб зміцнити політичні зв'язки з Гетьманщиною, молдовський господар зобов'язався видати свою дочку Розанду за сина Богдана Хмельницького – **Тимоша**.

БАТОЗЬКА БИТВА. Не бажаючи допустити воєнного союзу України з Молдовою, польський уряд наказав великому коронному гетьману М. Калиновському виступити проти українських полків, що йшли з Подніпров'я до Молдови. Польські загоны розташувалися табором біля **гори Батіг на Брацлавищині** (сучасна Вінниччина), на лівому березі Південного Бугу. 22 травня 1652 р. передові козацькі частини під командуванням Тимоша Хмельницького й загоны татарської кінноти почали битися з польською кіннотою, а основні частини підійшли непомітно **23 травня**. Оточивши польський табір, українська армія атакувала одночасно з усіх боків. До вечора польське військо було вщент розбите, загинув і його головнокомандувач. *Внаслідок нового спалаху визвольної боротьби у травні–червні 1652 р. влада гетьманського уряду відновилася на Брацлавищині та Чернігівщині, й козацька Україна знову здобула незалежність.* Після Батозької битви, у **травні–червні 1652 р.**, українська армія, вступивши до Молдови, змусила Лупула виконати попередні зобов'язання. У серпні Тиміш узяв шлюб із Розандою.

ЖВАНЕЦЬКА ОБЛОГА. Від лютого 1653 р. польські загоны здійснювали спустошливі рейди на козацьку територію. А **восени 1653 р.** польський король із 40-тисячною армією вирушив з-під Львова до Галича, а звідти – до Кам'янця-Подільського і став табором під містечком Жванець, між річками Жванчик і Дністер. Туди підійшли й основні сили українсько-татарського війська. Польський табір було взято в тривалу облогу, внаслідок якої почався голод, спалахнули епідемії. Та від остаточної поразки поляків уже вкотре врятували ординці. **5 грудня** хан і польський король уклали усну угоду, за якою воєнні дії припинилися, татари отримували дозвіл брати ясир на західноукраїнських землях. Інтереси України за Кам'янецькою угодою не бралися до уваги. Наслідки Жванецької кампанії для Української гетьманської держави виявилися вкрай несприятливими.

УКРАЇНСЬКО-МОСКОВСЬКИЙ МІЖДЕРЖАВНИЙ ДОГОВІР 1654 р. *Задля збереження основних здобутків війни, насамперед держави, український уряд*

дійшов висновку про необхідність вдатися до союзу з московським царем. Саме в такому напрямку поживалася дипломатична діяльність гетьманського уряду. Зустріч і переговори, вручення царської грамоти і клейнодів відбулися на раді в **Переяславі 8 січня 1654 р.** Переяславська рада лише започаткувала оформлення московсько-українських відносин, бо письмових угод у Переяславі укладено не було. Все мали вирішити подальші переговори. Особливістю українсько-московського договору було те, що він являв собою групу документів від кожного зі станів – ніби окремі угоди від духівництва, міщанства, козаків.

Козацька угода складалася з 23 статей від імені гетьмана і Війська Запорізького. *Основна ідея цих статей – установа таких міждержавних відносин, за яких Україна залишатиметься як внутрішньо, так і зовнішньо самостійною.* Згідно з **Березневими статтями** (так називають узгоджені 17 статей):

- гетьмана й старшину козаки мали обирати на раді;
- українська адміністрація та суд лишалися самостійними й не підпорядковувалися Москві;
- збирання податків покладалося на український Військовий скарб;
- кількість козацького війська встановлювалася 60 тис. осіб.

Умови українсько-московського договору 1654 р. загалом (за умови дотримання) були взаємовигідними. Водночас договір був незавершеним, недосконалим, діяв нетривалий час (кілька років) і незабаром через недотримання його російською стороною фактично втратив чинність.

За своїми формально-правовими ознаками договір передбачав встановлення поширених у тогочасній Європі відносин **протекторату**.

Протягом 1654–1655 рр. союзне українсько-російське військо з перемінним успіхом вело воєнні дії проти Польщі.

● **Протекторат** – форма залежності, за якою одна держава (протектор) перебирає здійснення зовнішніх відносин іншої держави (протегованої), захист її території та нерідко ставить під свій контроль її внутрішні справи.

ВІЛЕНСЬКЕ МОСКОВСЬКО-ПОЛЬСЬКЕ ПЕРЕМИР'Я 1656 р. Наприкінці 1655 – у першій половині 1656 р. Богдан Хмельницький провадив надзвичайно активну дипломатичну діяльність: обмінювався по-

сольствами зі шведським та польським королями, кримським ханом, молдовським господарем і трансільванським князем. Однак уряд царя Олексія, наляканий війсьними успіхами шведських військ у Польщі (Швеція захопила майже всю Польщу), розпочав активну підготовку до війни проти Швеції. Польські дипломати, шукаючи порятунку для батьківщини, запропонували Олексію польську корону на випадок смерті Яна II Казимира. Ця пропозиція теж спонукала Москву до переговорів із Варшавою, які закінчилися **24 жовтня 1656 р. Віленським перемир'ям:**

- за ним воєнні дії між Річчю Посполитою й Московією припинилися;
- обидві країни зобов'язувалися не розпочинати переговорів про мир зі Швецією;
- натомість передбачалися спільні воєнні дії проти Швеції та Бранденбурга;
- обрання царя на польський трон.

Українську делегацію до участі у віленських переговорах московські дипломати не допускали, а пропозиції Б. Хмельницького щодо позицій на перемовинах проігноровано, що дуже обурило козаків і гетьмана.

ЗМІНА ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО.

Віленське московсько-польське перемир'я в гетьманській столиці було сприйняте як брутальне порушення договору 1654 р., власне, як зрада з боку царя. Гетьман вирішив шукати нових союзників проти Польщі. Реальними претендентами були **Трансільванія і Швеція.** **8 жовтня 1656 р.** між Військом Запорізьким і Трансільванією було укладено угоду про військовий союз проти Речі Посполитої. Трансільванський князь Юрій (Дердь) II Ракоці обіцяв допомогти Хмельницькому відвоювати Галичину і частину Білорусі, визнавав за гетьманом титул князя та підтримав його намір передати цей титул синові Юрію.

У червні 1656 р. до Чигирини знову прибуло шведське посольство. Воно повідомило, що король Карл-Густав погоджується віддати гетьману українські землі, які перебувають під Польщею, частину Білорусі та Смоленськ, собі ж залишає землі Польщі. У грудні 1656 р. Юрій (Дердь) II Ракоці

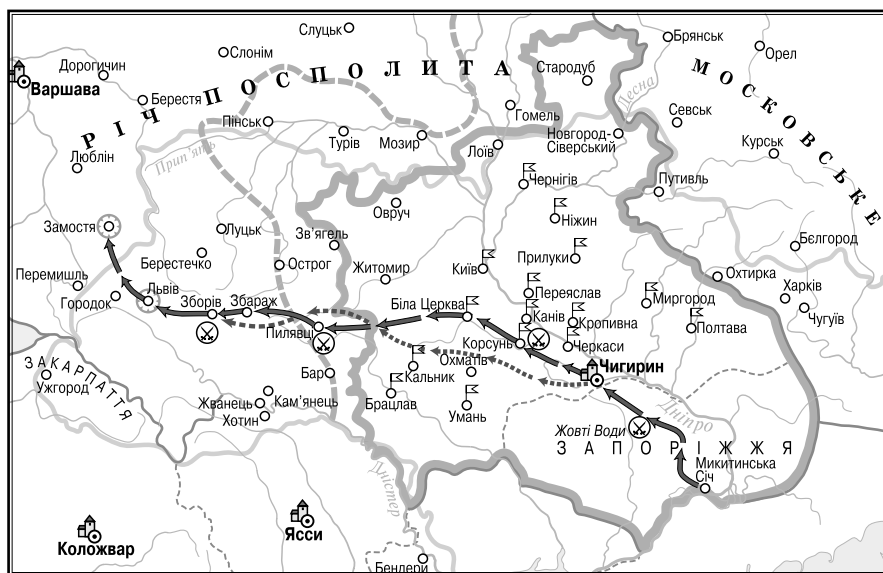
підписав зі шведським королем трактат «вічного союзу». Тепер, за умови спільних воєнних дій України і Трансільванії, можна було сподіватися на допомогу Швеції, яка, не маючи договірних відносин із гетьманським урядом, підтримувала б трансільванців. Коли в **грудні 1656 р.** почався наступ трансільванського князя Юрія (Дердя) II Ракоці на Польщу, Хмельницький надіслав йому на допомогу козацькі полки, очолені київським полковником **Антоним Ждановичем.** Проте похід закінчився невдало.

Тренувальний тест до теми 8

Завдання 1-27 мають чотири варіанти відповіді, серед яких лише один правильний. Виберіть правильний варіант відповіді.

1. Коли відбулися походи війська Богдана Хмельницького, позначені стрілками?

А	Б	В	Г	А 1648 р., 1649 р.
				Б 1649 р., 1651 р.
				В 1651 р., 1652 р.
				Г 1652 р., 1654 р.

2. У якому році святкували 360-річницю початку Національно-визвольної війни проти польського панування під проводом Богдана Хмельницького?

А	Б	В	Г	А 1954 р.	Б 1991 р.
				В 2008 р.	Г 2010 р.

3. Де відбувся перший бій між повстанцями й польським військом?

А	Б	В	Г	А на Жовтих Водах
				Б під Пилявцями
				В під Батогом
				Г під Берестечком

4. Яка битва відкрила українській армії шлях на Галичину в 1648 р.?

А	Б	В	Г

- А Жовтоводська
- Б Пилявецька
- В Берестецька
- Г Батозька

5. Доповніть твердження.

Серед причин укладення угоди з кримським ханом про військову допомогу у війні з Річчю Посполитою називають прагнення Богдана Хмельницького

- 1 розв'язати проблему малочисельності в козацькому військові власної кінноти;
- 2 приспати пильність хана й найближчим часом приєднати землі Кримського ханства до України;
- 3 уникнути несподіваного нападу кримських орд, небезпечного під час воєнних дій із Польщею;
- 4 передати польські землі, що будуть захоплені українцями, турецькому султанові.

А	Б	В	Г

- А 1, 2 Б 1, 3
- В 2, 3 Г 3, 4

6. Яка з подій передувала укладенню документа, уривок з якого наведено?

«Щодо кількості війська, бажаючи вигідно використати своїх підданих, усвідомлюючи їх послуги для самого себе і Речі Посполитої, дозволяє ї.к.м. 40-тисячний реєстр Війська Запорізького упорядкувати гетьманові того ж війська, щоб він був складений відповідно до договору... Гетьман Війська Запорізького має з підписом своєї руки і [притисненням] військової печатки скласти поіменний реєстр всіх тих, хто буде записаний у козаки, а це для того, щоб козаки залишилися при вільностях козацьких, а всі інші у замках ї.к.м. і в шляхетських маєтках своїм панам підлягали».

А	Б	В	Г

- А Зборівська битва
- Б Перший молдавський похід Б. Хмельницького
- В Жванецька облога
- Г Батозька битва

7. Що спонукало українського гетьмана припинити воєнні дії у 1648 р.?

- 1 Перехід більшої частини української армії наприкінці жовтня 1648 р. на бік Польщі.
- 2 Складне становище: боєздатного війська нараховувалося не більше 30 тисяч, гостро відчувалася нестача гармат, боєприпасів і харчів тощо.
- 3 Повернення татар до Криму та загроза нападу на Київщину й Чернігівщину з боку литовської армії.
- 4 Прагнення більшості козацьких полковників перейти під зверхність Корони Польської й повернути становище до 1648 р.
- 5 Наказ від московського царя припинити воєнні дії проти своєї союзниці за Полянівським мирним договором – Речі Посполитої.

А	Б	В	Г

- А 1, 2 Б 2, 3
- В 3, 4 Г 4, 5

8. На якому з портретів зображено Богдана Хмельницького?

А	Б	В	Г

А

Б

В

Г

9. Доповніть твердження.

Про Пилявецьку битву відомо, що...

А	Б	В	Г

А вона відбулася після зняття облоги Львова й ухвали Б. Хмельницького рухатися на захід;

- Б козацьке військо захопило табір двох коронних гетьманів М. Потоцького та М. Калиновського;
- В перехід кримського хана на бік короля спонукав Б. Хмельницького до переговорів з поляками;
- Г сучасники-поляки оцінили її як найганебнішу за всю історію Польщі.

10. Яка назва, що її використовували сучасники, пропущена в уривку з джерела?

На початку 50-х років 17 ст. сотник Пилип Уманець писав до севського воєводи: «А тепер у нас за ласкою Божою... тут у всім краю сіверському ні воєводи, ні старости, ні писаря немає. Боже дай, здоров був пан Богдан Хмельницький, гетьман _____! А пан полковник у нас тепер за воєводу, а пан сотник за старосту, а отаман городовий за суддю».

А	Б	В	Г

- А Гетьманщина
- Б Українська козацька держава
- В Військо Запорізьке
- Г Малоросія

11. З якого документа часів Національно-визвольної війни наведено уривок?

«Дозволяємо і призначаємо організувати реєстрове військо в числі 20 тис. чоловік. Це військо гетьман і старшина повинні набрати і записати в реєстр, і вони мусять перебувати тільки в маєтках його королівської милості, що містяться у воєводстві Київському, не маючи нічого до воєводств Брацлавського і Чернігівського. А маєтки шляхетські мусять лишатися вільними, і в них

реєстрові козаки ніде не повинні лишатись».

А	Б	В	Г

- А Зборівський договір 1649 р.
- Б Білоцерківський договір 1651 р.
- В Українська-російська угода 1654 р.
- Г Гадяцька угода 1658 р.

12. Який рядок містить інформацію, доречну в розповіді про Берестецьку битву?

А	Б	В	Г

- А річка Пляшівка, козацький табір, Іслам-Грей III
- Б урочище Горохова Діброва, Максим Кривоніс, коронні гетьмани
- В річка Іква, Тугай-бей, польські хоругви
- Г річка Стрипа, Ян II Казимир, Збараський замок

13. Доповніть твердження

Про Батозьку битву відомо, що...

А	Б	В	Г

- А вона призвела до захоплення поляками Лівобережжя та частини Київщини;
- Б керманічів польського війська Б. Хмельницький назвав «періною», «латиною» та «дитиною»;
- В вона була найбільшою битвою Національно-визвольної війни за кількістю вояків;
- Г вона сприяла відновленню влади гетьмана на території, передбаченій Зборівським договором.

14. На теренах яких колишніх польських воєводств було утворено Українську козацьку державу – Гетьманщину?

- 1 Белзьке
- 2 Руське
- 3 Брацлавське
- 4 Чернігівське
- 5 Київське
- 6 Подільське

А	Б	В	Г

- А 1, 3, 6
- Б 2, 3, 4
- В 3, 4, 5
- Г 3, 5, 6

15. Які терміни доречні в розповіді про особливості державного устрою Гетьманщини?

- 1 воєводства
- 2 генеральна старшина
- 3 полки
- 4 сейм та сенат
- 5 універсали
- 6 фільварки

А	Б	В	Г

- А 1, 4, 6
- Б 2, 3, 5
- В 3, 4, 5
- Г 1, 2, 6

16. З якими державами Богдан Хмельницький прагнув створити антипольську коаліцію в останні роки гетьманування?

- 1 Кримським ханством
- 2 Молдавією
- 3 Трансільванією

4 Швецією

5 Валахією

6 Османською імперією

А	Б	В	Г

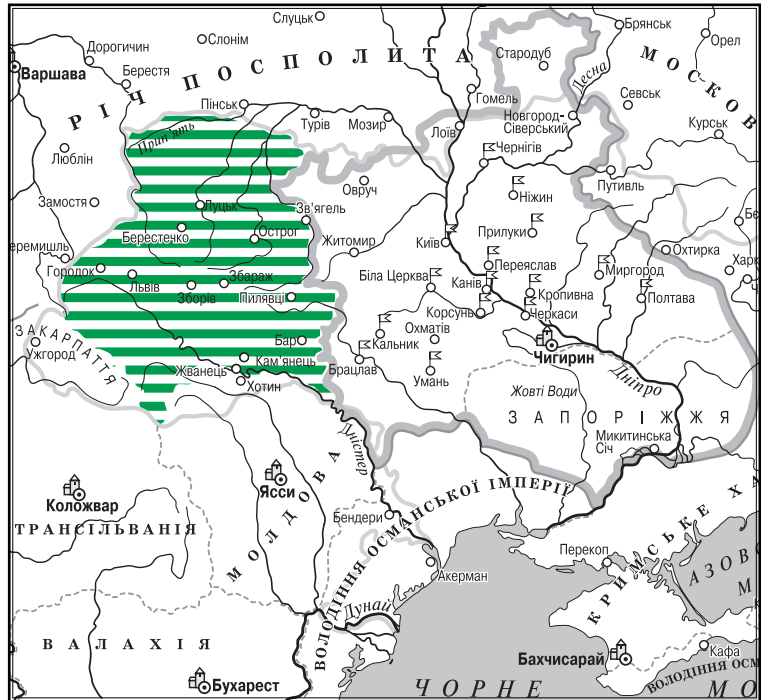
- А 1, 3
- Б 2, 6
- В 3, 4
- Г 4, 5

17. Про молдавський похід українського війська в серпні – жовтні 1653 р. відомо, що...

А	Б	В	Г

- А внаслідок його було встановлено союзні відносини між Молдавією та Гетьманщиною;
- Б під час облоги Ясс Б. Хмельницький розбив більше за кількістю військо супротивника;
- В проти українсько-молдавських сил виступали польські війська на чолі з М. Калиновським;
- Г у фортеці Сучава козаки потрапили в облогу, під час якої загинув Тиміш Хмельницький.

18. На картосхемі про події Національно-визвольної війни заштриховано українські землі, які...

А	Б	В	Г

- А лишалися у складі Польщі за Зборівським договором 1649 р.;
- Б лишалися у складі Польщі за Білоцерківським договором 1651 р.;
- В визволені внаслідок операцій Війська Запорізького 1652 р.;
- Г тимчасово визволені внаслідок російсько-українського походу 1654 р.;

19. Доповніть твердження.

Внаслідок Національно-визвольної війни проти польського панування

- 1 всі українські терени було звільнено з-під польської влади;

- 2 утворено Українську козацьку державу – Військо Запорізьке;
- 3 селяни і міщани здобули право вільно вступати до козацького стану;
- 4 влада та основні багатства сконцентровано в руках козацьких низів;
- 5 зросла кількість господарств із застосуванням примусової праці залежних селян;
- 6 на звільнених землях ліквідовано фільваркову систему господарювання.

А	Б	В	Г

- А 1, 3, 4
 Б 2, 3, 6
 В 2, 4, 5
 Г 3, 4, 5

20. Про кого йдеться в твердженні?

Активний учасник Національно-визвольної війни, під час Берестецької битви за відсутності Б. Хмельницького був обраний наказним гетьманом, організував вихід козаків з оточення. Виступив проти союзу з московським царем.

А	Б	В	Г

- А Тиміш Хмельницький
 Б Антон Жданович
 В Іван Богун
 Г Максим Кривоніс

21. Які наслідки мали молдавські походи Б. Хмельницького?

- 1 Було домовлено про початок війни Молдавії проти Речі Посполитої.
- 2 Було встановлено союзницькі стосунки між Гетьманщиною та Молдавією.
- 3 Досягнуто домовленості про одруження дочки молдавського господаря та Т. Хмельницького.

А	Б	В	Г

- А тільки 1 варіант правильний
 Б тільки 1 та 2 варіанти правильні
 В тільки 2 та 3 варіанти правильні
 Г всі варіанти правильні

22. Чим зумовлено зміну зовнішньополітичної орієнтації Б. Хмельницького за останніх років гетьманування?

- 1 Воєнними діями війська трансільванського князя Держда II Ракоці та українських полків на чолі з А. Ждановичем проти Речі Посполитої.
- 2 Підписанням Віленського московсько-польського перемир'я.

А	Б	В	Г

- А обидва варіанти правильні
 Б тільки 1 варіант правильний
 В тільки 2 варіант правильний
 Г обидва варіанти не правильні

23. Про який документ Національно-визвольної війни йдеться?

«...Козацька угода складалася з 23 статей від імені гетьмана й Війська Запорізького. Згідно з ними гетьмана й старшину козаки мали обирати на раді. Українські адміністрація та суд лишалися самостійними. Збирання податків покладалося на український скарб. Чисельність козацького війська встановлювалась у 60 тисяч».

А	Б	В	Г

- А Зборівський договір 1649 р.
 Б Білоцерківський договір 1651 р.
 В «Березневі статті» 1654 р.
 Г Віленське перемир'я 1656 р.

24. На якій з ікон зображено Богдана Хмельницького?

А	Б	В	Г

25. Доповніть твердження.

Навесні 1654 р. українсько-російське військо...

А	Б	В	Г

- А здійснило кампанію з визволення західноукраїнських земель;
 Б розпочало похід на Білорусь та Литву;

- В захищало Брацлавщину від війська поляків на чолі з С. Потоцьким;
 Г перемогло поляків у Дрижипільській битві під Охматовим.

26. На яких умовах було укладено Віленське польсько-московське перемир'я?

- 1 Воєнні дії між Річчю Посполитою й Москвою припинялися.
- 2 Обрання царя Олексія польським королем після смерті Яна II Казимира.
- 3 Територія гетьманського врядування обмежувалася Київським воєводством.

- 4 Українська адміністрація та суд лишалися самостійними й не підпорядковувалися Москві.
 5 Лівобережна Україна діставалася Московії, а Правобережна – Польщі.

А	Б	В	Г

- А 1, 2
 Б 2, 4
 В 3, 4
 Г 4, 5

27. Коли Богдан Хмельницький виголосив промову, слова з якої наведено?

«Від шведського короля я ніколи не відійду, тому що в нас давня дружба, понад шість років. Шведи люди правдиві; всякої дружби й приязні додержуються, слово своє тримають; а царська величність наді мною і над усім Військом учинив немилосердя своє: помирившись з поляками, хотів було віддати нас їм у руки. Тепер слух до нас доходить, що государ послав проти нас, шведів і угорців ляхам на допомогу 20 тис. ратних людей...»

А	Б	В	Г

- А 1648 р.
 Б 1653 р.
 В 1655 р.
 Г 1657 р.

У завданні 28 розташуйте події в хронологічній послідовності. Поставте позначки в таблиці відповідей на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви).

28. Встановіть послідовність подій, про які йдеться в уривках із джерел.

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

А «...Митрополит не дозволив присягати, і отець архіандрит, і все духовництво... Гадяцький і Брацлавський полки не хотіли зноситися з Хмельницьким, не хотіли їхати на цю присягу до Переяслава, і серед тієї України [тобто Гетьманщини] стався розкол».

Б «...Через рік після перемоги під Берестечком повністю загинуло польське військо... Того ж року господарю Василе довелося влаштовувати весілля своєї дочки Розанди з Тимошем, сином козацького гетьмана Хмеля».

В «...Уже кілька сотень років не були Польща і жоден король у таких обставинах... Але і цей день, поки існуватиме Польща, буде днем трауру і буде пам'ятний битвою, коли трупи поляків вкрили на велику милю Зборівські поля».

Г «Сам патріарх [єрусалимський, Паїсій] із тисячею вершників виїжджав до Б. Хмельницького назустріч з міста, і тутешній митрополит дав йому коло себе місце в санях з правого боку. Весь народ, вийшовши з міста, вся чернь вітали його. Академія вітала його промовами й вигуками».

У завданнях 29–31, які мають шість варіантів відповідей, оберіть три правильні відповіді й запишіть їх номери у клітинки.

29. Хто з названих діячів був сподвижником Богдана Хмельницького?

--	--	--

- 1 Миколай Потоцький
 2 Данило Нечай
 3 Василь Золотаренко

- 4 Михайло Кричевський
 5 Петро Конашевич-Сагайдачний
 6 Дмитро Вишневецький

30. Хто з історичних діячів брав участь у воєнних подіях 1651 р.?

--	--	--

- 1 Польський король Владислав IV
 2 Полковник Максим Кривоніс
 3 Гетьман Богдан Хмельницький

- 4 Полковник Михайло Кричевський
 5 Коронний гетьман Миколай Потоцький
 6 Полковник Іван Богун

31. Якими були обов'язки гетьмана в козацькій державі – Гетьманщині?

--	--	--

- 1 Був головнокомандувачем збройних сил.
 2 Керував Генеральною військовою канцелярією.

- 3 Охороняв головну корогву українського війська.
 4 Зберігав державну печатку.
 5 Керував дипломатичними зносинами з іншими державами.
 6 Скликав Генеральну й Старшинську ради.

9. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ НАПРИКІНЦІ 50-х – 80-ті рр. 17 ст.

Факти:

Гетьманування І. Виговського. Ухвалення Гадяцьких пунктів. Московсько-українська війна. Гетьманування Ю. Хмельницького. Поділ Гетьманщини. Гетьманування П. Тетері, І. Брюховецького, П. Дорошенка, Д. Многогрішного, І. Самойловича. Чигиринські походи турецько-татарського війська. Занепад Правобережжя. Запорізька Січ у складі Гетьманщини. Адміністративно-територіальний устрій Слобідської України.

Дати:

1659 р. – Конотопська битва;
1667 р. – Андрусівський договір;
1681 р. – Бахчисарайський мирний договір;
1686 р. – «Вічний мир».

Персоналії: І. Виговський, П. Тетеря, П. Дорошенко, І. Брюховецький, І. Сірко, Ю. Хмельницький, Д. Многогрішний, І. Самойлович.

Поняття та терміни: «Руїна».

Ви повинні вміти:

- **розпізнавати на картосхемі** території, підвладні гетьманам Лівобережної та Правобережної України; території, що перебували під контролем Московського царства, Османської імперії, Польщі;
- **характеризувати** зовнішню та внутрішню політику гетьманів, зміст політичних угод того часу, що стосувалися українських земель, особливості господарського та церковного життя;
- **визначати** причини та наслідки московсько-української війни 1658–1659 рр.; Руїни; укладення гетьманськими урядами угод з державами-сусідами, найважливіших угод між іноземними державами, що стосувалися українських земель; особливості адміністративно-політичного устрою Слобідської України та Лівобережної Гетьманщини.

ПОЛІТИКА ГЕТЬМАНА І. ВИГОВСЬКОГО. ГАДЯЦЬКИЙ ДОГОВІР. 23–26 серпня в Чигирині відбулася Старшинська рада, на якій гетьманом (до повноліття Юрія Хмельницького) було обрано генерального писаря **Івана Виговського**. У зовнішньополітичній діяльності новообраний гетьман прагнув продовжувати політику Богдана Хмельницького, спрямовану на досягнення цілковитої незалежності Української держави та зміцнення її міжнародного авторитету. Своєю внутрішньою політикою Іван Виговський прагнув задовольнити передусім інтереси старшинської верхівки та української покозаченої шляхти. Щедрі дарунки земельних наділів і привілеїв можновладцям спричинили невдоволення незаможного козацтва й селянства. Подвійна гра Москви (зокрема, підтримка заколоту М. Пушкаря та Я. Барабаша) змусила Виговського вкотре замислитися над пошуком іншого союзника. Він вирішив звернутися до Речі Посполитої. Неподалік міста Гадяча **6 вересня 1658 р.** на козацькій раді було ухвалено погоджений з польськими дипломатами документ, відомий під назвою **Гадяцькі пункти**. Згідно з ними Україна, Польща й Литва *утворювали федерацію трьох самостійних держав*, об'єднаних лише спільно обраним королем. Україна в межах Київського, Чернігівського й Брацлавського воеводств отримувала незалежність як **Велике князівство Руське**.

Найвища законодавча влада у Великому князівстві Руському мала належати депутатам від усіх земель, а виконавча – зосереджуватися в руках

гетьмана, який обирався б довічно й затверджувався королем. Передбачалося, що князівство матиме власне військо (30 тис. козаків, 10 тис. найманців), судову й фінансову системи, карбуватиме монету. Церковну унію належало скасувати в усіх трьох державах. Православна церква мусила мати такі самі права, як і римо-католицька. Передбачалося створення двох університетів, причому один із них отримував статус академії (Києво-Могилянська академія), а також колегіумів, гімназій, різних шкіл і друкарень. Оголошувалася цілковита свобода слова й друку. *Гадяцькі пункти не судилося втілити в життя, до того ж польський сейм затвердив їх істотно урізаними.*

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА 1658–1659 рр. *Основною причиною* українсько-російської війни 1658–1659 рр. була несумісність підходів гетьманського та російського урядів щодо подальшого розвитку двосторонніх відносин:

- **Росія**, прагнучи стати наймогутнішою потугою на сході Європи та у православному світі загалом, бажала загарбати Україну;
- **Україна** – навпаки, прагнула зміцнити свою власну державність без реального включення в російський владний простір.

Найважливіша битва відбулася **28 червня 1659 р. в районі с. Соснівки під Конотопом**. Вона закінчилася поразкою московського війська. Проте перемога під Конотопом не поклала край розбратові

ПАМ'ЯТКИ АРХІТЕКТУРИ ТА ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА, ОБОВ'ЯЗКОВІ ДЛЯ РОЗПІЗНАВАННЯ

- 1 Троїцький собор Густинського монастиря. 1674–1676.
- 2 Троїцький собор Троїцько-Іллінського монастиря в Чернігові. 1679–1695.
- 3 Покровський собор у Харкові. 1689.

1

2

3

в Україні. Поміж українців не було єдності щодо подальшої долі Батьківщини. Незалежну Україну кожне угруповання розуміло по-своєму, обстоюючи передусім власні інтереси. Отож, *одразу після Конопської битви вибухнуло нове антиурядове повстання, на чолі якого було поставлено Юрія Хмельницького.*

ГЕТЬМАНУВАННЯ ЮРІЯ ХМЕЛЬНИЦЬКОГО. Своє гетьманування Юрій Хмельницький (його обрали 28 вересня 1659 р.) вирішив розпочати укладенням нового договору з Московією. За Переяславським договором московські воєводи одержували право прибути із залогами не тільки до Києва, а й до Переяслава, Ніжина, Чернігова, Брацлава та Умані. Гетьманському урядові заборонялося вести самостійну зовнішню політику. Заборонялося без царського дозволу переобирати гетьмана, а також оголошувати війну або посилати полки на допомогу сусіднім державам. Гетьман втрачав право призначати і звільняти генеральну старшину та полковників. *Отже, Переяславський договір 1659 р. закріплював зміни в українсько-московських політичних відносинах. Українська держава втрачала незалежність, перетворюючись на автономну частину чужої держави.*

Наступним заходом Юрія Хмельницького став похід на чолі українсько-московських військ у За-

хідну Україну. Основні події кампанії відбулися в районі Чуднова на Волині. Вони закінчилися розгромом поляками російських військ, капітуляцією гетьмана Ю. Хмельницького й підписанням **7 жовтня 1660 р. Слободищенського трактату**. Трактат розробляли на основі Гадяцького договору, однак текст його зазнав суттєвих змін. *Українська держава згідно з ним ставала тільки автономною частиною Речі Посполитої.*

ПОДІЛ ГЕТЬМАНЩИНИ. Прагнення Юрія Хмельницького придушити антигетьманські виступи 1661–1662 рр. закінчилися невдачею. Молодий гетьман остаточно вирішив зректися булави. **Скликана на початку січня 1663 р. рада в Чигирині обрала гетьманом Павла Тетерю**, а Юрій Хмельницький незабаром постригся в ченці під ім'ям Гедеона і став ігуменом монастиря в Корсуні. **Після відмови Юрія Хмельницького від гетьманства 1663 р. державна територія України поділилася на Правобережну та Лівобережну Гетьманщини.**

На правобережні полки через гетьмана Тетерю намагалася впливати Польща, прагнучи відновити й утвердити там свою владу. *Лівобережні козаки дедалі більше підпадали під владу Москви, яка прагнула поставити на гетьманство вигідного для себе претендента.*

ГЕТЬМАНУВАННЯ ІВАНА БРЮХОВЕЦЬКОГО 1663–1668 рр. 17–18 червня 1663 р. у *Ніжині* зібралася рада, у якій взяли участь разом з козаками селяни та міські жителі (ця подія відома як Чорна рада). Спираючись на підтримку козацьких низів, які рішуче виступили проти старшини, а також під тиском московських військ **Іван Брюховецький** здобув перемогу над переяславським полковником Якимом Сомком. У своїй діяльності Іван Брюховецький спирався на підтримку Москви. У 1665 р. Брюховецький – перший з українських гетьманів – поїхав до Москви «побачити пресвітлі очі государя». Там він погодився підписати новий договір, який ще більше поневолював Україну, позбавляючи її колишніх прав. Московські воеводи й залоги отримували право перебувати майже в усіх великих містах. Збирання податків покладалося на московських воевод, а збори цілком мали надходити до царської казни. Вибори гетьмана могли відбуватися лише з дозволу царя та за присутності царського представника. Гетьманський уряд було позбавлено права на проведення самостійної зовнішньої політики.

ГЕТЬМАНУВАННЯ ПАВЛА ТЕТЕРІ 1663–1665 рр. Спираючись на підтримку Польщі, Павло Тетеря сподівався поширити свою владу на Лівобережжя. Похід на Лівобережну Україну, що розпочався восени 1663 р., був невдалим. На Правобережжі набирало розмаху антигетьманське та антипольське повстання, до якого прилучилися запорожці й дехто з лівобережних полковників. За таких обставин у липні 1665 р. Тетеря втік до Польщі. Гетьманську булаву отримав **Петро Дорошенко**, остаточне затвердження якого відбулося на Генеральній раді в січні 1666 р. в Чигирині.

АНДРУСІВСЬКИЙ ДОГОВІР. Тим часом Московія та Річ Посполита розпочали переговори. Закінчилися вони 30 січня 1667 р. в с. *Андрусові* (поблизу Смоленська) підписанням перемир'я. *За цим договором* воєнні дії між *Московією* і *Польщею* припинилися. Встановлювалося перемир'я на 13,5 років. Запорізька Січ переходила під контроль обох держав. Під владою *Московії* залишалася Лівобережна Україна, їй поверталися Сіверщина, Смоленщина та на два роки Київ. За *Польщею* закріплювалися землі Білорусі й Правобережної України.

ПОЛІТИКА ПЕТРА ДОРОШЕНКА. Гетьманство **Петра Дорошенка** на Правобережжі (1665–1676) розпочалося за надзвичайно складних умов: спустошено Правобережжя, знищено до 70 % його населення.

● **Руїна** – назва, вживана в історичній літературі для 60–80-х років 17 ст. – періоду громадянських воєн, вторгнень іноземців в Україну, її поділу між Московією, Річчю Посполитою, Османською імперією, розколу Гетьманщини, страхітливого спустошення Правобережної України.

Головний сенс своєї діяльності Петро Дорошенко вбачав у зміцненні влади на Правобережжі та поступовому об'єднанні всіх українських земель у межах однієї держави. На початку 1668 р. на Старшинській раді в Чигирині правобережний гетьман знову порушив питання про об'єднання Гетьманщини, цього разу під протекторатом Османської імперії. Таке саме рішення ухвалила й рада на Лівобережжі. У червні 1668 р. він переправився через Дніпро й вирушив назустріч Брюховецькому. 8 червня в таборі під Опішнею, що на Полтавщині, козаки вчинили бунт, вбили Брюховецького, а Дорошенка обрали гетьманом обох боків Дніпра. Незабаром Дорошенко змушений повернутися на Правобережжя. На лівому боці Дніпра наказним гетьманом залишився чернігівський полковник **Дем'ян Многогрішний**.

ГЕТЬМАНУВАННЯ ДЕМ'ЯНА МНОГОГРІШНОГО 1669–1672 рр. Переговори про обрання Многогрішного гетьманом Лівобережжя тривали всю осінь 1668 р. Врешті-решт Многогрішний погодився на повернення під зверхність царя за умови виведення московських залог з українських міст. Переговори між московським урядом і Многогрішним завершилися укладенням *Глухівських статей*. 9 березня 1669 р. на Генеральній раді в Глухові Многогрішного проголошено гетьманом Лівобережної України.

За Глухівськими статтями (складалася з 27 пунктів) московські воеводи лишалися тільки в п'яти містах, причому вони не мали права втручатися у справи місцевого врядування; встановлювався козацький реєстр чисельністю 30 тис.; гетьманові заборонялося вступати в зносини з іншими державами; податки мала збирати тільки старшина. Обраний гетьманом, Многогрішний намагався захищати державні інтереси України, прагнув об'єднати українські землі під однією гетьманською булавою. Виступаючи проти рішень Андрусівського договору, він домігся, щоб Київ з передмістями залишився у складі Лівобережної України. Одним з напрямів діяльності Многогрішного було зміцнення гетьманської влади й поступове ослаблення ролі козацької старшини. Саме з цією метою й було створено наймане військо. Дем'ян Многогрішний обстоював

автономію України, намагався подолати промосковські настрої серед козацької старшини.

ВНУТРІШНЯ І ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ІВАНА САМОЙЛОВИЧА. 16–17 червня 1672 р. в Козацькій Діброві між Конотопом і Путивлем відбулася Генеральна військова рада. На ній, за згодою московського князя Григорія Ромодановського, гетьманом було обрано генерального суддю **Івана Самойловича**. Крім виборів гетьмана, на раді в Козацькій Діброві провели переговори гетьманський та московський уряди, уклавши угоду, відому під назвою **Конотопських статей**. 10 пунктів нової угоди доповнювали Глухівські статті й порівняно з ними ще більше обмежували владу гетьмана. *Характерною рисою 15-літнього гетьманування Івана Самойловича було його прагнення створити аристократичну державу з міцною гетьманською владою.* Самойлович припинив скликання Генеральної військової ради, а всі державні справи вирішував зі Старшинською радою. Він обстоював інтереси старшини, сприяв розширенню їхніх землеволодінь. У супереччях з намаганням старшини й Конотопським статтям, для забезпечення порядку в Гетьманщині він утримував наймане (компанійське та сердюцьке) військо, а з часом сформував ще кілька охочих полків. Як і деякі його попередники, прагнув закріпити спадковість гетьманської влади. У зовнішній політиці Самойлович орієнтувався на Москву й вороже ставився до Польщі та Османської імперії, був противником московсько-польської угоди на основі поділу України. Водночас прагнув порозуміння Московської держави й Гетьманщини з Османською імперією і Кримом.

СОЮЗ ГЕТЬМАНА ПЕТРА ДОРОШЕНКА З ОСМАНСЬКОЮ ІМПЕРІЄЮ. У березні 1669 р. гетьман Дорошенко скликав під Корсунем Старшинську раду. Окрім представників правобережних полків, у ній узяли участь козаки Лівобережжя й Запорозжя. Рада ухвалила прийняти **турецький протекторат**, але присягнути відмовилася. Однак не все козацтво й не всі селяни Правобережжя підтримали таку угоду. Рішення старшини засудили й запорізькі козаки. За таких умов Дорошенко спромігся утримати гетьманство на Правобережжі. Наприкінці травня 1672 р. 100–120-тисячна армія, очолювана султаном **Мегмедом IV**, рушила в похід на Брацлавщину. Так на Правобережжі розпочалася ще одна війна. Українці брали в ній участь у складі обох армій: Дорошенко зі своїми військами воював на боці Османської імперії, Ханенко – на боці Польщі. Не маючи засобів для продовження війни, польський

уряд 18 жовтня **1672 р.** уклав у **Бучачі мирний договір**: Польща віддавала Туреччині все Подільське воеводство з Кам'янцем; Брацлавщиною й Південною Київщиною мав опікуватися П. Дорошенко під протекторатом Туреччини. У складі Польщі залишалися Галичина, Волинь та Північна Київщина.

ЧИГИРИНСЬКІ ПОХОДИ ТУРЕЦЬКО-ТАТАРСЬКОГО ВІЙСЬКА. Зречення Дорошенком гетьманства Османська імперія сприйняла як подію, що суперечила її політичним планам. Вихід з такої невигідної ситуації султан пов'язував з особою Юрся Хмельницького. Навесні 1677 р. Юрій Хмельницький із загонами турецького війська вирушив на Україну. Дії Хмельниченка перешкождали намірам Самойловича об'єднати обидва береги Дніпра під своєю булавою. Центром військового протистояння двох гетьманів стала колишня гетьманська столиця **Чигирин**. У **1677 р.** відбувся **перший чигиринський похід** 60–90-тисячного турецько-татарсько-ногайського війська, який закінчився для них відступом. **Другий похід** 200-тисячної турецько-татарської армії під командуванням візира Кара-Мустафи відбувся в липні **1678 р.** Коли турецькі війська вдерлися до міста, пролунав вибух. Чигирин перетворився на руїни.

БАХЧИСАРАЙСЬКИЙ МИРНИЙ ДОГОВІР. Війни 70-х років 17 ст. між Московією, з одного боку, й Османською імперією та Кримським ханством – з іншого, за володіння землями Правобережної України завершилися підписанням **13 січня 1681 р. Бахчисарайського мирного договору**, за яким кордон між Московською державою та Туреччиною встановлювався по Дніпру. Остання приєднувала до своїх володінь Південну Київщину, Брацлавщину та Західне Поділля, а Московія – Лівобережну Україну й Київ. Протягом 20 років територія між Південним Бугом та Дніпром мала залишатися незаселеною.

«ВІЧНИЙ МИР». Бахчисарайський мир між Московією й Туреччиною був нетривким, бо не відповідав інтересам Речі Посполитої. Скориставшись поразкою численного турецького війська від сил країн Священної ліги під Віднем 1683 р., *Польща відновила своє панування над більшою частиною Правобережної України.* **6 травня 1686 р.** між Польщею та Московією було укладено новий договір – **«Вічний мир»**. За цим договором, який не передбачав обмежень у часі, Польща визнавала за Московським царством Лівобережну Україну з Черніговом і Стародубом та Запоріжжя. Крім того, польська сторона

відмовлялася від зазіхань на Київ, за що отримувала відшкодування. Територія Брацлавщини та Південної Київщини ставала нейтральною незаселеною зоною між двома державами. За Польщею визнавали Північну Київщину, Волинь і Галичину. Західне Поділля лишалося під владою Османської імперії, щоправда, недовго, бо 1699 р. також було приєднане до Польщі.

ЗАПОРІЗЬКА СІЧ У СКЛАДІ ГЕТЬМАНЩИНИ. Перед початком Національно-визвольної війни Запорізька Січ розташовувалася на Микитиному Розі. Саме там Богдан Хмельницький готував повстання проти Речі Посполитої. Запорізькій Січі належала провідна роль у підготовці та розгортанні Національно-визвольної війни проти польського панування. Запорозжці брали участь у військових діях проти Речі Посполитої. Напружені відносини Запорізької Січі з гетьманським урядом спричинилися до зміни місця її розташування. Запорізька Січ, закладена в гирлі р. Чортомлик, існувала протягом **1652–1709 рр.** В історичній літературі її називають **Чортомлицькою**. Проте й надалі стосунки Запорізької Січі з гетьманською владою склалися непросто, часом загострювалися аж до збройних виступів. У другій половині 17 ст. Запорізька Січ ушлявилася своєю участю в численних військових операціях. Керівником та організатором більшості тогочасних походів був **Іван Сірко**. Своїми походами проти Османської імперії й Криму він зажив слави непереможного полководця.

АДМІНІСТРАТИВНО-ПОЛІТИЧНИЙ УСТРІЙ СЛОБІДСЬКОЇ УКРАЇНИ. Протягом другої половини 17 ст. поряд з Лівобережною Гетьманщиною постав ще один козацький край – Слобідська Україна. Адміністративно-територіальний устрій Слобідської України був подібним до устрою Гетьманщини, хоч існували й певні відмінності. На території Слобожанщини сформувалося **п'ять козацьких полків – Острогозький, Харківський, Сумський, Охтирський та Ізюмський.** Ці полки, як і в Гетьманщині, були не тільки військовими, а й адміністративно-територіальними одиницями. Полки поділялися на

сотні. Полком керував полковник з полковою старшиною. Посада полковника була виборною, його обирали довічно. **У Слобідській Україні посади гетьмана не існувало, не було й генеральної старшини.** Слобідські полковники підпорядковувалися безпосередньо белгородському воєводі.

Тренувальний тест до теми 9

Завдання 1-23 мають чотири варіанти відповіді, серед яких лише один правильний. Виберіть правильний варіант відповіді.

1. На карті «Українські землі 60–80 рр. 17 ст.» заштриховано землі, які

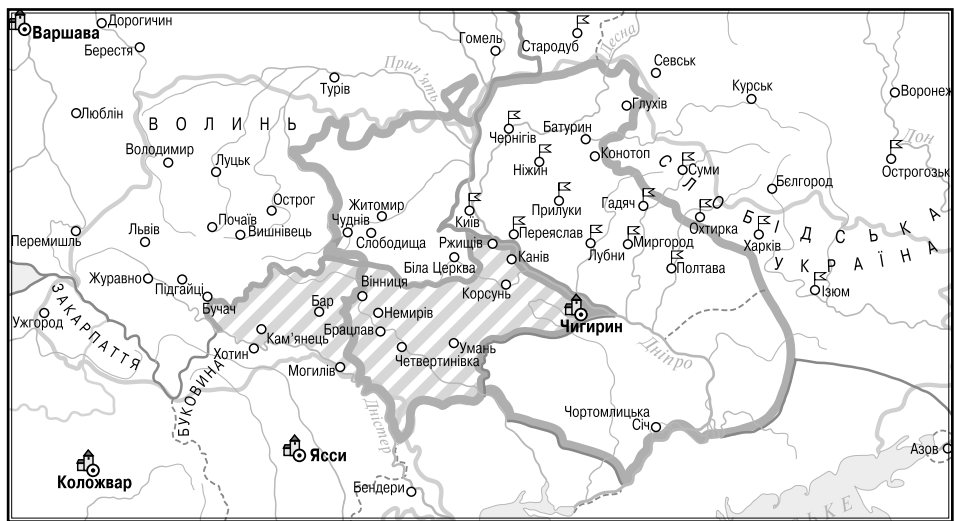
А	Б	В	Г
☐	☐	☐	☐

А перебували під контролем Польщі та Московії відповідно до Андрусівського договору;

Б опинилися під владою Османської імперії та гетьмана П. Дорошенка за Бучацьким миром;

В переходили під владу Московії за Бахчисарайським мирним договором;

Г лишалися у складі Польщі відповідно до умов «Вічного миру».

2. Де й коли відбулося проголошення І. Брюховецького гетьманом Лівобережної України?

А	Б	В	Г
☐	☐	☐	☐

А На раді під Германівкою на Київщині 1659 р.

Б На Чорній раді в Ніжині 1663 р.

В На раді в Глухові 1669 р.

Г На раді в Козацькій Діброві під Конотопом 1672 р.

3. Хто з гетьманів, наступників Богдана Хмельницького, НЕ УКЛАВ договірних статей з московським урядом?

А	Б	В	Г
☐	☐	☐	☐

А Іван Виговський

Б Юрій Хмельницький

В Іван Брюховецький

Г Дем'ян Многогрішний

4. Що передбачали Гадяцькі пункти 1658 р.?

- 1 Козацька Україна в межах трьох воєводств ставала незалежною від влади короля державою під назвою Велике князівство Руське.
- 2 Найвища законодавча влада у Великому князівстві Руському мала належати депутатам від усіх земель князівства.
- 3 Гетьману, в руках якого зосереджувалася виконавча влада, дозволено самостійні воєнні дії проти зовнішнього ворога.
- 4 Православна церква мусила мати такі самі права, як і греко-католицька.
- 5 Створення двох університетів, причому один з них отримував статус академії (Києво-Могилянська академія).

А	Б	В	Г

- А 1, 3
- Б 2, 4
- В 2, 5
- Г 3, 4

5. У якому році святкували 350 річницю перемоги в Котопській битві?

А	Б	В	Г

- А 1954 р.
- Б 1991 р.
- В 2009 р.
- Г 2010 р.

6. Якими були наслідки розколу козацтва у ставленні до Слободищенського договору 1660 р.?

А	Б	В	Г

- А Антигетьманський виступ Мартина Пушкаря та Якова Барабаша.
- Б Обрання гетьманом Івана Виговського.

- В Об'єднання козацької України під єдиною булавою і зверхністю польського короля.
- Г Зречення Юрієм Хмельницьким гетьманської булави.

7. Коли територію козацької України було поділено на Правобережну та Лівобережну Гетьманщини?

А	Б	В	Г

- А У 1654 р. після підписання українсько-російського договору.
- Б У 1663 р. після відмови Юрія Хмельницького від влади.

- В У 1667 р. після підписання Андрусівської угоди.
- Г У 1672 р. після походу турецького султана на Поділля та Галичину.

8. У яких твердженнях ідеться про Павла Тетерю?

- 1 Брав участь в укладенні першого українсько-російського договору.
- 2 Боровся за гетьманську булаву з Я. Сомком та В. Золотаренком.
- 3 Був першим правобережним гетьманом після поділу Гетьманщини.
- 4 Брав участь у підготовці тексту Андрусівського договору.
- 5 Постригся в ченці, став ігуменом монастиря в Корсуні.

А	Б	В	Г

- А 1, 3
- Б 1, 5
- В 2, 4
- Г 3, 5

9. Які українські землі визнавалися за Польщею за Андрусівським перемир'ям 1667 р.?

А	Б	В	Г

- А Лівобережна Україна з Києвом
- Б Правобережна Україна
- В Запоріжжя та Лівобережжя
- Г Західна Україна та Запоріжжя

10. Якого історичного діяча стосуються події, про які йдеться в уривку з джерела?

«Турецькі клейноди, які вдруге турецький султан прислав... на гетьманство українське, тепер після піддання його з Військом прислані московському цареві і публічно й демонстративно на очах народу тріумфально були віддані у столиці...»

А	Б	В	Г

- А Юрія Хмельницького
- Б Івана Брюховецького
- В Петра Дорошенка
- Г Дем'яна Многогрішного

11. Коли відбулися події, про які йдеться в уривку з джерела?

«Турецький султан... ще більші свої турецькі й татарські сили зібрав і послав з поганим візиром своїм, на ім'я Мустафа, і з багат'яма пашами під Чигирин доставати його...»

А	Б	В	Г

- А 1663 р.
- Б 1672 р.
- В 1678 р.
- Г 1681 р.

12. Ім'я якого історичного діяча доби Руїни припушено у фрагменті джерела?

«...У Криму його ім'я наводило такий страх, що орда щоденно пильнувала та була готова до бою... Татари цілком серйозно вважали його шайтаном і навіть своїх дітей, коли вони плакали і їх не могли заспокоїти, лякали. _____ був чоловіком гожим, бойової вдачі, не боявся ані сльоти, ані морозу, ані спеки. Він був чуйним, обережним, терпляче зносив голод, був рішучим у воєнних небезпеках і завжди тверезим».

А	Б	В	Г

- А Іван Брюховецький
- Б Юрій Хмельницький
- В Іван Сірко
- Г Петро Дорошенко

13. Який рядок містить інформацію, доречну в розповіді про похід султана Мегмеда IV в Україну 1672 р.?

А	Б	В	Г

- А Ніжинський полковник Григорій Гуляницький, с. Соснівка, облога Конотопа.
- Б Захоплення Кам'янця, облога Львова, коронний гетьман Ян Собеський.

В Гетьман Д. Многогрішний, король М. Вишневецький, захоплення Брацлавщини.

Г Облога Чигирини, візир Кара-Мустафа, боярин Г. Ромодановський.

14. Які території залишалися під зверхністю Туреччини за Бахчисарайським договором?

А	Б	В	Г

- А Лівобережна Україна та Київ
- Б Південна Київщина, Брацлавщина, Західне Поділля

- В Південна Україна та Крим
- Г Слобожанщина та Сіверщина

15. Якими цифрами позначено українські землі, які за «Вічним миром» 1686 р. Польща визнавала за Росією?

А	Б	В	Г

- А 1, 2 Б 2, 3
В 3, 5 Г 2, 4

19. Хто тримав гетьманську булаву на Лівобережній Україні, коли на Правобережжі гетьманував Дорошенко?

- 1 Павло Тетеря
- 2 Юрій Хмельницький
- 3 Іван Самойлович
- 4 Іван Брюховецький
- 5 Дем'ян Многогрішний
- 6 Іван Виговський

А	Б	В	Г

- А 1, 3, 5
Б 2, 4, 6
В 2, 3, 5
Г 3, 4, 5

20. Якою була основна причина українсько-російської війни 1658–1659 рр.?

- 1 Несумісність підходів гетьманського та царського урядів до подальшого розвитку двосторонніх відносин.
- 2 Козацька Україна, прагнучи стати наймогутнішою потугою на сході Європи та в православному світі загалом, бажала загарбати Росію.

А	Б	В	Г

- А обидва варіанти правильні
Б тільки 1 варіант правильний
В тільки 2 варіант правильний
Г обидва варіанти не правильні

16. Якими цифрами на карті позначено Лівобережну й Правобережну Гетьманщини та Запоріжжя в 60–80 рр. 17 ст.

А	Б	В	Г

- А 1, 2, 3 Б 1, 2, 4
В 2, 3, 5 Г 2, 4, 5

17. Доповніть твердження.

Бахчисарайський мир 1681 р.

А	Б	В	Г

- А закріплював поділ українських земель між Московією та Річчю Посполитою;
Б зводив нанівець автономію Лівобережної Гетьманщини;

В завершив війни 1670-х рр. за територію Правобережної України;

Г передбачав розміщення російських залог в усіх містах козацької України.

18. Укажіть одну з особливостей козацького устрою Слобідської України наприкінці 17 ст.

А	Б	В	Г

- А Адміністративно-територіальний устрій зберігався майже без змін: наприкінці 17 ст. існувало 10 полків.
Б Найвищою посадовою особою був гетьман, якого обирала вузька Старшинська рада.

В Полком керував полковник, якого обирали довічно, а часом навіть з правом передачі цієї посади у спадок.
Г Полковники належали до Старшинської ради й підкорялися гетьманові.

21. Про які українські землі в 70–80 рр. 17 ст. йдеться в уривку зі спогадів французького мемуариста Франсуа-Поля Далерака?

«Нині цей край зруйнований, а війна, ніби гангрена, яка все пожирає, обернула найродючішу частину Європи на спорожнілі поля, зарослі бур'яном руїни, на покинуті жителями міста. Отак нині від тієї України залишилося тільки ім'я козацьке. Її населення розпорошилося, переселившись або понад береги Дніпра, або на землі, що залишаються під пануванням Москви. Решту вирубали турки або забрали в неволю татари...».

А	Б	В	Г

- А Лівобережна Україна
Б Правобережна Україна
В Слобідська Україна
Г Запоріжжя

22. Кого з гетьманів стосуються свідчення сучасників?

- 1 «Хай іде до лихого, як з нами не хоче жити, а злякавшись, клобуком покриває голову».
- 2 «У нас у предках бояр не було, а він заводить нові порядки, а вольності наші всі одходять».

А	Б	В	Г

- А Іван Виговський та Юрій Хмельницький
Б Іван Брюховецький та Петро Дорошенко
В Дем'ян Многогрішний та Павло Тетеря
Г Юрій Хмельницький та Іван Брюховецький

23. Про яку подію йдеться в уривку з листа гетьмана Петра Дорошенка до впливового московського вельможі?

«Ось недавно вчинили договір з поляками на нашу згубу; розірвали надвоє, і обидва монархи умовились між собою, що будуть нас викорінити... Ви звикли вважати нас за якусь безсловесну худобу, без нас вирішили, які міста залишити під собою, в які уступити, а тим часом ці міста дісталися вам не вашою силою, а Божою поміччю й нашою кров'ю та відвагою».

А	Б	В	Г

- А Українсько-російський договір 1654 р.
- Б Гадяцький договір 1658 р.
- В Слободищенський договір 1660 р.
- Г Андрусівський договір 1667 р.

У завданнях 24–26 до кожного з чотирьох рядків інформації, позначених цифрами, доберіть один правильний варіант, позначений буквою. Поставте позначки в таблиці на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви).

24. Встановіть відповідність між портретами гетьманів доби Руїни та їхніми іменами.

1

2

3

4

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- А Іван Вигівський
- Б Богдан Хмельницький
- В Іван Самойлович
- Г Петро Дорошенко
- Д Павло Тетеря

25. Встановіть відповідність між іменами історичних діячів другої половини 17 ст. та стислими характеристиками.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- 1 Іван Брюховецький
- 2 Іван Самойлович
- 3 Юрій Хмельницький
- 4 Дем'ян Многогрішний

- А Український гетьман, який підписав Переяславську угоду з Московією, а трохи пізніше Слободищенський трактат з Польщею.
- Б Гетьман Лівобережної України, який уклав Глухівські статті з царем Олексієм. Домагався виведення московських воевод з українських міст.
- В Був гетьманом Правобережної Гетьманщини. Прагнув вибороти незалежність України у спілці з Туреччиною та Кримським ханством.
- Г Гетьман Лівобережної Гетьманщини, який ціною чималих поступок мав підтримку Москви. Першим з українських гетьманів поїхав до Москви «побачити пресвітлі очі государя».
- Д Гетьман Лівобережної Гетьманщини. Всупереч намаганням старшини й Конотопським статтям для забезпечення порядку в Гетьманщині утримував наймане військо.

26. Встановіть відповідність між зображенням храмів та їхніми назвами.

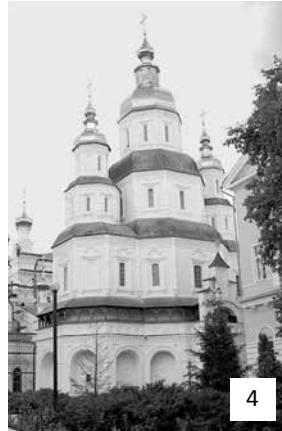
1

2

3

4

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

А Іллінська церква в Суботові. Реконструкція. 1656.

Б Троїцький собор Густинського монастиря. 1674–1676.

В Троїцький собор Троїцько-Іллінського монастиря в Чернігові. 1679–1695.

Г Покровський собор у Харкові. 1689.

У завданні 27 розташуйте події в хронологічній послідовності. Поставте позначки в таблиці відповідей на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви).

27. Установіть хронологічну послідовність подій.

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

А Зречення гетьманства П. Дорошенком; припинення існування Правобережної Гетьманщини.

Б Обрання гетьманом Лівобережної Гетьманщини Дем'яна Многогрішного.

В Чигиринські походи турецько-татарського війська. Зруйнування козацької столиці.

Г Похід полків П. Тетері разом з Яном Казимиром на Лівобережну Україну.

У завданнях 28–30, які мають шість варіантів відповідей, оберіть три правильні відповіді й запишіть їх номери у клітинки.

28. Які з названих подій збіглися в часі з існуванням Чортомлицької Січі?

--	--	--

1 Перші битви Національно-визвольної війни – на Жовтих Водах, під Корсунем, Пилявцями.

2 Укладення Андрусівського перемир'я.

3 Повстання на чолі з П. Павлюком, Я. Острянином, Д. Гуною.

4 Гетьманування Данила Апостола.

5 Чигиринські походи об'єднаного турецько-татарського війська.

6 Чорна рада в Ніжині. Обрання гетьманом І. Брюховецького.

29. Що визначало суспільно-політичне становище України в 60–80 рр. 17 ст.?

--	--	--

1 Боротьба за гетьманську булаву між претендентами різної зовнішньополітичної орієнтації.

2 Втрата козацтвом провідної ролі в суспільному житті Гетьманщини та Слобідської України.

3 Невтручання царського уряду у внутрішньополітичні справи Лівобережної Гетьманщини.

4 Прагнення гетьманів об'єднати Лівобережні та Правобережні землі під однією булавою.

5 Дії запорізького козацтва щодо підтримки гетьманів завжди відзначалися політичною далекоглядністю.

6 Перешкоджання козацькій Україні з боку Московії, Польщі та Туреччини у її прагненні здобути незалежність.

30. Доповніть твердження.

Гетьман Іван Самойлович...

--	--	--

1 був наступником гетьмана Дем'яна Многогрішного;

2 у народнопоетичній творчості названий Сонцем Рутіни;

3 перший з гетьманів після зміщення з посади ув'язнений й засланий до Сибіру;

4 прихильник утвердження козацької держави під зверхністю Польщі;

5 домігся стабілізації внутрішнього життя Лівобережної Гетьманщини;

6 фундував Троїцький собор Густинського монастиря під Прилуками.

10. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ НАПРИКІНЦІ 17 – У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 18 ст.

Факти:

Гетьманування І. Мазепи, І. Скоропадського, Д. Апостола. Обмеження автономії Гетьманщини. «Правління Гетьманського уряду» 1734 р. Розвиток культури та освіти. Повстання під проводом С. Палія.

Дати:

1708–1709 рр. – національно-визвольна акція гетьмана І. Мазепи;

1709 р. – Полтавська битва;

1710 р. – ухвалення Конституції Пилипа Орлика;

1734 р. – заснування Нової (Підпільненської) Січі.

Персоналії: І. Мазепа, І. Скоропадський, П. Полуботок, Д. Апостол, П. Орлик, Ф. Прокопович.

Поняття та терміни: «Конституція», «Малоросія», «Малоросійська колегія», «козацьке бароко», «козацькі літописи».

Ви повинні вміти:

- **розпізнавати на картосхемі** українські землі у складі різних держав; території, підвладні гетьманам Лівобережної України;

- **характеризувати** внутрішню та зовнішню політику гетьманів у зазначений період, діяльність Першої Малоросійської колегії, «Правління Гетьманського уряду»; зміст Конституції Пилипа Орлика; перебіг подій національно-визвольної акції гетьмана І. Мазепи;

- **визначати** причини укладення українсько-шведського союзу в роки Північної війни; наслідки Полтавської битви для українських земель; причини та наслідки повстання під проводом С. Палія.

ОБРАННЯ ІВАНА МАЗЕПИ ГЕТЬМАНОМ. У липні 1687 р. у таборі на р. Коломак під час т. зв. Першого Кримського походу Івана Самойловича було заарештовано й разом із сім'єю відправлено до Сибіру. Натомість козацька рада, що відбулася 25 липня 1687 р., обрала гетьманом генерального осавула **Івана Мазепу**. Тоді ж було укладено угоду між гетьманом і старшиною, з одного боку, та московськими царями Іваном і Петром Олексійовичами й царівною Софією – з іншого. Коломацьку угоду писали на основі Глухівських статей Многогрішного (17 з 22 статей) з додатками, зробленими за гетьмана Самойловича. Деякі зміни, якими Коломацькі статті відрізнялися від попередніх (зокрема статті 18–22), передбачали посилення в Гетьманщині влади царату і ще істотніше обмеження прав гетьмана та гетьманського уряду. **За Коломацькими статтями гетьман не мав права без царського указу позбавляти старшину керівних посад, а старшина – переобирати гетьмана.** Обмежувалося право гетьмана розпоряджатися військовими землями. Гетьман мав удаватися до особливих заходів, аби *«...усіма силами з'єднувати в міцну й нерозривну згоду обидва руські народи»*; щоб *«...Малоросію не називали землею Гетьманською, а лише визнавали землею, яка знаходиться в царській самодержавній владі»*.

ВНУТРІШНЯ ПОЛІТИКА І. МАЗЕПИ. Визначальною рисою внутрішньої політики Мазепи було прагнення об'єднати землі Лівобережжя, Правобережжя, За-

порожжя та Слобожанщини в єдиній Україні, яку новообраний гетьман уявляв як державу західноєвропейського зразка зі збереженням традиційного козацького устрою. Діяльність Мазепи змінила архітектурні обриси багатьох міст: Києва, Чернігова, Переяслава, Глухова, Лубен, Батурина, Бахмача та ін. Гетьман фундував більше десятка нових храмів, сприяв відбудові багатьох церков княжої доби. Видання мазепинської доби належать до найкращих зразків українського друку. Сам гетьман, маючи одну з найбагатших в Україні книгозбірень, обдаровував книжками з неї монастирі, церкви, окремих осіб. Не менше, ніж церквами й монастирями, опікувався Мазепа **Києво-Могилянською академією**: збудував перший поверх нового будинку академії; домігся підтвердження статусу академії; надавав у володіння села й землі; матеріально підтримував студентів. Дбав Мазепа і про створення нових осередків культури, одним із яких став **Чернігівський колегіум**. Поступово відбувалося посилення ролі українського гетьмана, вивіщення козацької старшини.

ВІДРОДЖЕННЯ КОЗАЦЬКОГО УСТРОЮ НА ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ. Наприкінці 17 ст. більшість земель Правобережжя лежала пустою. Це непокоїло польський уряд, який, заохочуючи заселення пусток, рішенням 1685 р. надав козацтву «прадавні привілеї та вольності». Згідно з ухвалою козаки створювали на заселених ними землях власний полково-сотенний устрій. **Так відродилися чотири полки:**

ПАМ'ЯТКИ АРХІТЕКТУРИ ТА ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА, ОБОВ'ЯЗКОВІ ДЛЯ РОЗПІЗНАВАННЯ

1. Ікона «Архангел Михаїл». З іконостасу церкви Різдва Христового в м. Жовква. І. Руткович.
2. Ікона «Вознесіння». З іконостасу церкви Воздвиження Чесного Хреста монастиря Скит Манявський. Й. Кондзелевич.
3. Гравюра «І. Мазепа серед своїх добрих справ» І. Мигури. 1706.
4. Портрет Григорія Гамалії. Кінець 17 ст.
5. Преображенська церква у Великих Сорочинцях. 1732.
6. Георгіївська церква Видубицького монастиря в Києві. 1696–1701.

1

2

3

4

5

6

Богуславський, Корсунський, Брацлавський, Фастівський (Білоцерківський) на чолі з полковниками Самійлом Івановичем (Самусем), Захаром Іскрою, Андрієм Абазином та Семеном Палієм. Відновлені полки були не тільки військовими, а й адміністративно-територіальними одиницями.

У 1699 р. Польща уклала мирну угоду з Османсь-

кою імперією. Турецька загроза ослабла, тож відпала й потреба в козацтві. Сейм ухвалив ліквідувати правобережне козацтво, а відтак коронний гетьман наказав полковникам розпустити їхні полки. Після захоплення польськими військами взимку **1702 р.** кількох козацьких міст на Правобережній Україні у відповідь *почалося повстання, очолене Семеном*

Палієм. Цей визвольний рух мав на меті визволення Правобережної України від польського панування та об'єднання з Лівобережною Гетьманщиною. У липні 1702 р. рух охопив *Київщину*, а на початку 1703 р. повстанці вже контролювали значну частину *Правобережної України*. Повстання поширилося на *Волинь і Поділля, дійшло до Галичини*. Навесні 1704 р. війська гетьмана Мазепи перейшли Дніпро і зайняли Київщину й Волинь. *Семена Палія заарештували та ув'язнили* (через рік його було відправлено до Москви, а потім заслано до Сибіру). За таких обставин Правобережжя опинилося під владою Мазепи. *Об'єднання Правобережної та Лівобережної України за Мазепи тривало від 1704 р. до подій 1708–1709 рр.*

ПІВНІЧНА ВІЙНА ТА ПОВСТАННЯ І. МАЗЕПИ. Серед причин, які спонукали І. Мазепу до переходу на бік Карла XII, історики називають такі: очевидне порушення Московською державою прав і вольностей Війська Запорізького, обмеження гетьманської влади, введення в українські міста московських військових залог та гарнізонів, прагнення ліквідувати козацьке військо або перетворити його на регулярні драгунські полки, плани перетворення козацької старшини на служилих дворян, цілеспрямовані заходи московської влади, спрямовані на ліквідацію етнічної окремішності українців шляхом асиміляції тощо. Протистояти тиску Московської держави щодо впровадження цих та інших реформ в Україні-Гетьманщині відомими та доступними гетьману Мазепі засобами він уже не міг, тому під тиском старшини та за її підтримки наважився на повстання.

Похід шведського короля на Москву через Україну спонукав українського гетьмана до рішучих дій задля визволення Гетьманщини. **24 жовтня 1708 р.** український гетьман виїхав на зустріч із Карлом XII. З ним вирушили чотиритисячне військо, генеральна старшина. 28 жовтня гетьман прибув до шведського табору. Наступного дня відбулася зустріч І. Мазепи з Карлом XII. **30 жовтня 1708 р. між українцями та Карлом XII було укладено союзницький договір.** Стислий (із 6 пунктів) виклад цього договору містить «Вивід прав України» – політичний документ, з яким 1712 р. Пилип Орлик, обстоюючи права України, звернувся до європейських монархів. **Договір передбачав:** Україна має бути незалежною і вільною; усі загарбані Московією землі, що колись належали «руському» народові, мають бути повернені Українському князівству; шведський король зобов'язаний захищати країну від усіх ворогів і посилати допомогу, коли про це попросять

гетьман і «стани»; Мазепа має бути довічним князем України; шведський король не має права претендувати на титул князя чи командувача збройних сил князівства; для стратегічних потреб шведське військо може займати п'ять українських міст.

ВОЄННО-ПОЛІТИЧНІ АКЦІЇ МОСКОВСЬКОГО ЦАРЯ ПРОТИ УКРАЇНИ. У відповідь на дії Мазепи Петро I звернувся до українців. У численних відозвах він звинуватив Мазепу у «зраді», у намірі віддати Україну Польщі, а православні церкви й монастирі – уніатам. Водночас Петро I звелів Меншикову зруйнувати гетьманську резиденцію – Батурин. 2 листопада московські вояки проникли до міста і жорстоко вбили всіх його мешканців, навіть жінок і немовлят. Батурин було вщент зруйновано.

Згідно з іншим наказом царя 6 листопада в Глухові відбулася Старшинська рада. Щоправда, прибули тільки чотири полковники: стародубський, чернігівський, наказні переяславський та ніжинський. Гетьманом було обрано стародубського полковника **Івана Скоропадського**. Після приєднання запорожців (1709 р.) на чолі з Костем Гордієнком до шведсько-українського союзу за наказом царя було зруйновано Чортомлицьку Січ.

Доленосною подією стала **Полтавська битва (27 червня 1709 р.)**, у якій шведське військо зазнало поразки. Перемога Петра I висунула Росію на одне з провідних місць у тогочасній європейській політиці. Міць Швеції та Польщі фактично було підірвано назавжди. Для України наслідки Полтавської битви виявилися вкрай несприятливими: російський уряд став на шлях ще більшого обмеження автономії Гетьманщини. Після Полтавської битви Україною прокотилася хвиля царського **терору**. **Каральні заходи** стосувалися всіх сторін життя і мали найрізноманітніший вияв – від смертних вироків мазепинцям до заборони друкувати книжки українською мовою.

ОБРАННЯ ПИЛИПА ОРЛИКА ГЕТЬМАНОМ В ЕМІГРАЦІЇ. Після смерті гетьмана Івана Мазепи та частина козаків, яка пішла з ним у вигнання, залишилася без керівника. Постає потреба обрати нового гетьмана. **5 квітня 1710 р. в Бендерах** (Молдова) відбулася козацька рада. Гетьманом було обрано найближчого сподвижника Івана Мазепи – генерального писаря його уряду **Пилипа Орлика**. Під час козацької ради було схвалено документ **«Пакти й конституції законів і вольностей Війська Запорізького» (згодом цей документ називали «Конституцією Пилипа Орлика»)**. Основу його становила угода між гетьманом і козацтвом, яке виступало від імені українсь-

кого народу, про взаємні права та обов'язки. Уперше новообраний гетьман укладав офіційну угоду зі своїми виборцями, чітко зазначаючи умови, згідно з якими він отримував владу. Конституція помітно обмежувала права гетьмана, передбачала створення представницького органу – Генеральної ради. У ній було закладено підвалини принципу поділу влади на виконавчу й судову гілки, впроваджувалася виборність посад.

ГЕТЬМАНУВАННЯ ІВАНА СКОРОПАДСЬКОГО 1708–1722 рр. Гетьманування І. Скоропадського, за традицією, мало розпочатися з підписання статей. Але Петро I відмовився робити це, пояснивши своє рішення воєнними обставинами. Після Полтавської битви, 17 липня, Скоропадський, перебуваючи з козацьким військом у таборі під *Решетилівкою*, звернувся до царя з 14 пунктами статей. У відповідь Петро I надіслав іменний указ, що аж ніяк не нагадував міждержавні договірні статті. У царському указі права і вольності підтверджувалися в такому обсязі, який відповідав інтересам Московії. Важливою новацією було призначення царського резидента Ізмайлова при гетьманові. Йому надавалося право здійснювати контроль над гетьманом та урядом України. Своєрідним додатком до указу були *явні й таємні статті Ізмайлову*. Ці статті називали землі Війська Запорозького «Малоросійським краєм», у якому царський резидент спільно з гетьманом мали утримувати все населення, зокрема бунтівників-запорозців, «у тиші й покорі великому государю». У квітні **1722 р. було створено Малоросійську колегію** у складі шести офіцерів російських полків, розміщених в Україні, на чолі з бригадиром Вельяміновим. Колегія перебрала все адміністративне керівництво Лівобережною Україною. Вони контролювали встановлення і стягнення податків до царської казни, розквартирування російських солдат і офіцерів в Україні. Малоросійська колегія здійснювала контроль за діяльністю Генеральної військової канцелярії. Крім того, Вельямінов мав право на власний розсуд втручатися в будь-яку сферу українського життя як повноправний господар краю.

● **Малоросія** – назва Гетьманщини в законодавчих актах і розпорядженнях царського уряду після українсько-московського договору 1654 р. Від Андрусівського договору 1667 р. до кінця 18 ст. Малоросією називали переважно Лівобережну Гетьманщину з Києвом. Як історико-географічне поняття застосовувалося істориками кінця 18 – початку 20 ст.

БОРОТЬБА КОЗАЦЬКОЇ СТАРШИНИ ЗА ВІДНОВЛЕННЯ ПРАВ УКРАЇНИ. Після смерті І. Скоропадського наказним гетьманом було призначено чернігівського полковника **Павла Полуботка**. Він розгорнув активну діяльність, спрямовану на відновлення козацьких порядків. Наказний гетьман здійснив реформу суду з метою обмежити повноваження Малоросійської колегії. **22 травня 1723 р.** Полуботка разом із генеральним писарем і генеральним суддею було викликано до Петербурга. Після від'їзду наказного гетьмана рух за розширення автономії козацької держави очолив миргородський полковник **Данило Апостол**. Він, зокрема, домігся укладення *Коломацьких чолобитних* – статей, підписаних у середині серпня – на початку вересня **1723 р.** на р. Коломак, що на Полтавщині, представниками козацької старшини. У них, як і в попередніх статтях, старшина скаржилася на зубожіння козаків і селян через військові повинності, неврожаї та обтяжливі збори Малоросійської колегії тощо. Насамкінець старшина просила дозволу обрати гетьмана.

Підписані Коломацькі чолобитні Данило Апостол подав до Генеральної військової канцелярії. Після подання «чолобитних» за наказом Петра I було заарештовано найактивніших її авторів. *Проти наказного гетьмана було розпочато судову справу за звинуваченням у державній зраді – таємних зв'язках з гетьманом в еміграції Пилипом Орликом*. Однак судовий процес так і не відбувся, бо **18 грудня 1724 р.** в Петропавловському казематі помер Павло Полуботок.

ВІДНОВЛЕННЯ ГЕТЬМАНСТВА. ДАНИЛО АПОСТОЛ. Влітку 1727 р. зростає напруженість у російсько-турецьких відносинах. Росія розпочала підготовку до нової війни. Уряд Петра II, розраховуючи на військову потугу козаків, прагнув залучити на свій бік козацьку старшину. Було ліквідовано Малоросійську колегію й дозволено вибори гетьмана. На виборах, що відбулися 1 жовтня у Глухові і скидалися радше на церемонію присяги, за 73-річного Апостола проголосували одностайно. Договірних статей, як і зі Скоропадським, укладено не було. Лише в серпні гетьман отримав як відповідь на свої пропозиції *«Рішительні пункти»*. Вони мали форму указу царського уряду гетьманові.

Нові статті значно обмежували й без того урізані права та вольності України. Що ж до гетьмана Апостола, то права йому надавалися навіть менші, ніж Скоропадському. Зважаючи на реальні обставини, Данило Апостол узявся за здійснення реформ, спрямованих на впорядкування внутрішнього життя

Гетьманщини. *Реформи провадилися у сферах судочинства, фінансів, земельних справ, торгівлі тощо.*

ДІЯЛЬНІСТЬ «ПРАВЛІННЯ ГЕТЬМАНСЬКОГО УРЯДУ». Після смерті Данила Апостола 1734 р. вибори нового гетьмана не відбулися. Російський уряд, обмежуючи державність України, зобов'язав здійснювати владу в Лівобережній Гетьманщині *Правління гетьманського уряду*. Складалася ця установа з шести осіб – трьох українців і трьох росіян, проте вся повнота влади належала російському князеві Олексію Шаховському. У своїй діяльності Правління гетьманського уряду повинно було керуватися «Рішительними пунктами», які запровадили за гетьмана Данила Апостола. *Правління гетьманського уряду діяло до 1750 р.*

ОСВІТА. КІЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ. Нижчою ланкою в системі освіти були *початкові школи*. Їх кількість протягом 18 ст. невпинно зростала. Так, у Слобідській Україні в 1732 р. було 129 шкіл, а в семи з десяти полків Гетьманщини тоді діяло 866 шкіл. Здібні та охочі до науки діти мали змогу продовжити освіту в колегіумах, які створювалися за зразком Києво-Могилянської академії. До першої половини 18 ст. на землях Лівобережної Гетьманщини й Слобожанщини діяли *колегіуми – Чернігівський (1700), Харківський (1726) та Переяславський (1738)*. Вищим навчальним закладом в Україні, основним осередком науки й мистецтва протягом другої половини 17 – першої половини 18 ст. залишалася *Києво-Могилянська академія*. Новий етап розвитку академії пов'язаний з діяльністю *Рафаїла Заборовського* – архієпископа київського (1731 р.), згодом митрополита. За його ініціативою було розширено навчальну програму, відкрито класи грецької, німецької та єврейської мов, збільшено кількість студентів.

КНИЖНА ЛІТЕРАТУРА. З поетів, які писали літературною староукраїнською мовою, найвидатнішим був *Климентій Зinovійв*. Йому належить велика рукописна збірка віршів, героями яких були здебільшого ремісники, наймити-бурлаки. Перевагу літературній староукраїнській мові надавав *Іван Величковський*. Він створив дві книги віршів – *«Зегар з полузегарком»* та *«Млеко»*, у яких подав напролюд вигадливі за формою поезії – т. зв. *курйозні вірші*. Протягом 17–18 ст. упевнено розвивався театр. Він існував у двох різновидах – *шкільний* і *мандрівний*. Найдавніша драма, що в повному обсязі збереглася

до нашого часу, датується *1674 р.* Називається вона *«Про Олексія, чоловіка Божого»*. *1705 р.* у Києві було поставлено першу історичну драму на теми рідної історії – твір *Феофана Прокоповича «Володимир»*. У другій половині 17 ст. не вщухала *літературна полеміка*. Публіцистично-богословські твори на захист православ'я писали провідні діячі церкви. Зокрема, *1676 р.* вийшов друком трактат *Лазаря Барановича «Нова міра старої віри»* – відповідь на єзуїтську книгу «Стара віра». Вийшов збірник проповідей *Йоаникія Галатовського «Ключ розуміння»*. Цю книжку, надруковану в *1655 р.* в Києві та згодом перевидану у Львові, не лише читали, а й переписували по всій Україні. Власне, першою енциклопедією для православного світу стала праця *Данила Туптала*, видана в Києві впродовж *1689–1705 рр.* у чотирьох томах під назвою *Четъ мінеі*.

ІСТОРИЧНА ЛІТЕРАТУРА. Протягом *1672–1673 рр.* було завершено *«Хроніку з літописців стародавніх»*. Автор її – *Феодосій Софонович*. Єдиним історичним твором, що вийшов друком за тих часів, був *київський «Синопис»*. Цю книжку видали *1674 р.* у друкарні Києво-Печерського монастиря. Їй судилося стати першим підручником з вітчизняної історії. Найвидатнішим явищем історичної літератури першої половини 18 ст. стали *козацькі літописи*. Одним з найдавніших з-поміж великих козацьких літописів є *«Літопис Самовидця»*. У ньому описуються події від 1648 по 1702 р. Другим важливим твором був *літопис Григорія Граб'янки*. Літопис розповідає про події від найдавніших часів до 1709 р. Найвизначнішим явищем козацького літописання став ґрунтовний літопис *Самійла Величка*. Написано його було *1720 р.* Твір складався з двох частин: опису подій від 1648 по 1660 р. та від 1660 по 1700 р.

АРХІТЕКТУРА. Європейську архітектуру другої половини 17–18 ст. визначають як *архітектуру бароко*. Бароковим спорудам притаманні нагромадження розкішних оздоб, підкреслена декоративність, грандіозність. Ці загальні особливості бароко в українських землях втілювалися дуже своєрідно. Варто пам'ятати, що більшість церков, як і раніше, на території України будували з дерева. Проте тепер дерев'яне будівництво розвивалося в тісному взаємозв'язку з мурованим. І муровані, і дерев'яні храми зводили за тими самими традиціями, в основі яких лежала тридільна планувальна структура. Українську традицію хрещатих п'ятидільних храмів (у плані являв собою рівносторонній хрест) розпочинає

Миколаївська соборна церква в Ніжині (1658).

Видатними взірцями є Троїцька соборна церква Густинського монастиря (1672–1676), Спасо-Преображенська церква в Ізюмі (1684), Георгіївська церква Видубицького монастиря в Києві (1696–1701), церква св. Катерини в Чернігові (1716), Спасо-Преображенська церква у Великих Сорочинцях (1732). Для архітектурних споруд, що постали за тих часів у Гетьманщині та Слобідській Україні, дослідники послуговуються терміном **козацьке бароко**. Найбільше українських барокових споруд збудовано за правління гетьмана І. Мазепи.

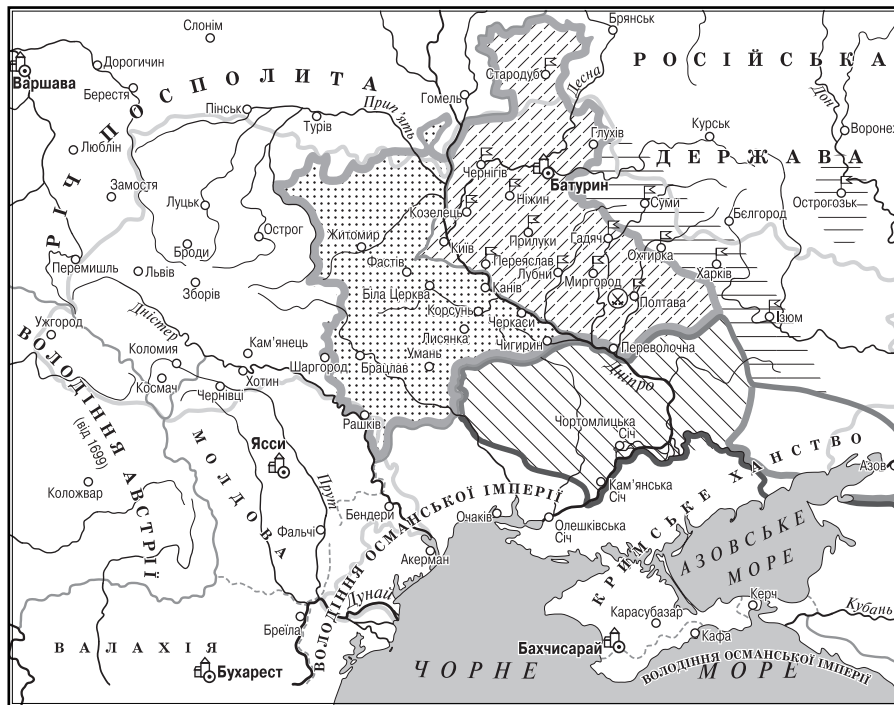
ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО.

Історичні події останньої чверті 17 ст. негативно вплинули на деякі види мистецтва. Так, занепад книговидання уповільнив розвиток гравюри. Проте від останніх десятиліть 17 ст. мистецтво гравюри відроджується. Прикметно, що вперше розвивається **гравюра на металі**. Засновниками київської школи гравюри є **Олександр і Леонтій Тарасевичі** та їхній учень **Інокентій (Іван) Щирський**. У живописі, як і раніше, переважає **релігійне малярство**, хоча розвивається й світське. В іконописі поступово утверджувалися нові мистецькі принципи. У розписах українських церков стали виразніше виявлятися народні мотиви. Іконописні образи набували рис, вихоплених з буденного життя, почасти наближаючись до світських. Так, **ікона Зустріч Марії і Єлизавети з церкви Покрову Богородиці в Сулімівці** на Київщині подібна до цілком світської, пейзажної сцени. Своєрідне поєднання іконописних традицій з тогочасними художніми досягненнями спостерігалось у творчості західноукраїнських майстрів **Івана Рутковича** та **Йова Кондзелевича**. Протягом другої половини 17–18 ст. особливо популярною в Україні стала ікона Покрову Богородиці. У нижній частині таких ікон подавалися реалістичні зображення представників козацької старшини, кошових отаманів, гетьманів. Розвивався і світський **портретний живопис**. Портрети замовляли представники козацької старшини, власне, тому їх і називають козацькими.

Тренувальний тест до теми 10

Завдання 1-24 мають чотири варіанти відповіді, серед яких лише один правильний. Виберіть правильний варіант відповіді.

1. На карті, присвяченій подіям та процесам на українських теренах наприкінці 17 – у першій половині 18 ст., заштриховано землі

А	Б	В	Г

А Правобережної та Лівобережної України, Слобожанщини, Запоріжжя;
Б Лівобережної та Слобідської України, Запоріжжя;

В Лівобережної, Слобідської, Західної України, Запоріжжя;
Г Західної та Правобережної України, Слобожанщини, Запоріжжя.

2. Доповніть твердження.

Про Перший Кримський похід відомо, що...

А	Б	В	Г

А він був передбачений умовами Коломацьких статей І. Мазепи з царським урядом;
Б 150-тисячне військо на чолі з В. Голіциним два тижні тримали в облозі Бахчисарай;

В гетьмана І. Самойловича було звинувачено в невдачі походу й скинуто з гетьманства;
Г він закінчився укладенням Бахчисарайського мирного договору.

3. Що передбачали Коломацькі статті І. Мазепи з царським урядом?

1 Скасовано заборону гетьманові вступати в зносини з іноземними державами.

- Гетьмана позбавлено права без царського указу зміщувати старшину, а старшині – скидати гетьмана.
- Московські залоги мали бути розташовані тільки в Києві, причому воєводу позбавлено права втручатися у справи місцевого судочинства.
- Козацькій старшині заборонено стежити за гетьманом і доносити на нього царю.
- Гетьман та старшина мали вдаватися до заходів для ліквідації національної окремішності українців.

А	Б	В	Г

- А 1, 3
Б 2, 4
В 2, 5
Г 3, 4

4. Хто був кошовим отаманом у запорожців, які підтримали Мазепу під час антимосковського повстання?

А	Б	В	Г

- А Іван Сірко
Б Кость Гордієнко
В Петро Калнишевський
Г Йосип Гладкий

5. Які причини спонукали гетьмана І. Мазепу до переходу на бік Карла XII?

- Обмеження гетьманської влади, введення в українські міста московських військових залог та гарнізонів.
- Прагнення царя ліквідувати козацьке військо або перетворити його на регулярні драгунські полки.
- Заходи московської влади, спрямовані на ліквідацію етнічної окремішності українців шляхом асиміляції.

А	Б	В	Г

- А тільки 1 та 2 варіанти правильні
Б тільки 2 та 3 варіанти правильні
В тільки 1 та 3 варіанти правильні
Г всі варіанти правильні

6. Про Полтавську битву відомо, що...

А	Б	В	Г

- А на боці російської армії виступало військо кримського хана;
Б українські полки І. Мазепи взяли на себе основний тягар облоги міста;

- В шведські війська мали істотну перевагу в гарматах та кількості вояків;
Г поранення Карла XII не дало йому змоги особисто керувати боєм.

7. Якими були результати та наслідки Полтавської битви для українських земель?

- Росія стала найвпливовішою державою в тогочасній європейській політиці; її дії щодо України були спрямовані на обмеження автономії Гетьманщини.
- Україна як автономія у складі Росії здобула нові права.
- Російські солдати зруйнували столицю Гетьманщини – Батурина, столицю Запорізької Січі – Чортомлицьку Січ.

А	Б	В	Г

- А тільки 1 варіант правильний
Б тільки 1 та 2 варіанти правильні
В тільки 1 та 3 варіанти правильні
Г всі варіанти правильні

8. Доповніть твердження.

Гетьман Іван Мазепа...

А	Б	В	Г

- А продовжив курс попередників на створення української козацької еліти;
Б очолював козацькі полки під час Першого кримського походу 1687 р.;
В сприяв підпорядкуванню Української православної церкви московському патріарху;
Г організував повстання на Правобережжі 1702–1704 рр. задля об'єднання з Гетьманщиною.

9. Який був зміст угоди, укладеної між гетьманом І. Мазепою та шведським королем Карлом XII?

А	Б	В	Г

А Україна мала стати незалежною державою. На її території проголошувалося князівство з довічною спадковою владою князя-гетьмана.

- Б Швеція й Україна утворювали нову державу зі спільним королем, сеймом, сенатом, спільною зовнішньою політикою.
В Гетьман без дозволу короля не міг змінювати структуру посад у Генеральній канцелярії і призначати нових полковників.
Г Заборонялися міждержавні стосунки козацької України, українське військо зобов'язалося брати участь у воєнних експедиціях Швеції.

10. Про якого історичного діяча йдеться в уривку з джерела?

«Козацький гетьман..., який служив під прапорами славетного гетьмана Мазепи, як генеральний комісар і писар, що вважається в козаків першим урядом після гетьманського, був обраний козацьким гетьманом замість вищезгаданого Мазепи після смерті останнього в Бендерах... Ми знаємо гетьмана... як людину розумну й відважну, вельми шановану в Україні між козаками, в яких цар відібрав майже всі давнішні вольності».

А	Б	В	Г

- А Данило Апостола
Б Іван Скоропадський
В Павло Полуботок
Г Пилип Орлик

11. Доповніть твердження.

За гетьманування Данила Апостола...

- відновлено козацький полковий устрій на Правобережній Україні;
- встановлено точний бюджет державних видатків, визначено джерела наповнення державної скарбниці;
- козацькі полки перетворено на регулярні кінні (карабінерні) полки російської армії;
- засновано навчальний заклад вищого типу – Чернігівський колегіум;
- розпочато роботу зі зведення законів, що використовувалися в судочинстві, до одного кодексу.

А	Б	В	Г

- А 1, 2
Б 2, 5
В 3, 4
Г 4, 5

12. З якого документа наведено фрагмент?

«...З тими генеральними старшинами, полковниками і генеральними радниками повинен теперішній ясно-вельможний гетьман, а також його наступники радитися про безпеку Вітчизни, про спільне благо і про всі громадські справи і не має права нічого вирішувати, розпочинати і здійснювати своєю волею без попереднього розгляду і схвалення ними. Тому призначаються три сесії Генеральної ради... Між Радами Україною правитиме гетьман з генеральною старшиною. Листи з інших держав гетьман повинен зачитувати старшині, так само й відповідь».

А	Б	В	Г

- А Коломацькі статті
- Б «Рішительні пункти»
- В «Явні й таємні статті Ізмайлову»
- Г «Пакти й конституції законів і вольностей Війська Запорізького»

13. Коли відбулися події, про які йдеться в історичному джерелі?

«Цар, прагнучи помститися Мазепі, проти якого опублікував грізний маніфест, наказав Меншикову негайно заатакувати його столицю, поки шведи не прибули на допомогу. Меншиков напав на неї та здобув її. Потім дав наказ вимордувати всіх без різниці віку та статі... Він забрав звідти важкі гармати, а було їх близько сорока. Рівно ж по-варварському сплюндрував і спалив усе місто та млини».

А	Б	В	Г

- А 1687 р.
- Б 1708 р.
- В 1709 р.
- Г 1720 р.

14. Імена яких двох історичних діячів пропущено в джерелі?

«Канцелярист Іван Романович подав чолобитну від усього війська малоросійського за підписом рук усієї полкової старшини й товариства бунчукового й значкового до рук його імператорської величності, що з церкви святої Троїці по службі Божій листопада 10 числа йшов. Так зараз у кофейний дім увійшовши й вичитавши, вийшов з того дому й наказав своїми вустами... з великим гнівом і лютістю взяти під варту полковника _____, суддю генерального Івана Черниша, Семена Савича – писаря генерального, які там-таки стояли..., того ж часу взято з України полковника миргородського _____».

- 1 Іван Скоропадський
- 2 Данило Апостол
- 3 Павло Полуботок
- 4 Пилип Орлик
- 5 Семен Палій

А	Б	В	Г

- А 1, 4
- Б 2, 3
- В 2, 5
- Г 3, 4

15. З якою метою царський уряд створив у 1722 р. Малоросійську колегію?

- 1 Контролю за діяльністю гетьмана та старшини.
- 2 Допомоги гетьманові у військових та судових справах.
- 3 Проведення «Генерального слідства про маєтності».

4 Підготовки нового російсько-українського міждержавного договору.

5 Встановлення та стягнення податків до царської казни.

А	Б	В	Г

- А 1, 3
- Б 1, 5
- В 2, 4
- Г 3, 4

16. Яку з книжок вважають першим друкованим узагальнювальним твором з вітчизняної історії, першим підручником з історії Русі-України?

А	Б	В	Г

- А Київський «Синопис»
- Б «Зегар з полузегарком»
- В «Ключ розуміння»
- Г Четьї мінеї

17. Що з наведеного можна використати в розповіді про Феофана Прокоповича?

- 1 Бендерська конституція
- 2 Києво-Могилянська академія
- 3 Малоросійська колегія
- 4 Решетилівські статті
- 5 Священний Синод
- 6 Трагікомедія «Володимир»

А	Б	В	Г

- А 1, 3, 4
- Б 2, 4, 5
- В 2, 5, 6
- Г 3, 4, 6

18. Про який твір історичної літератури йдеться?

Літопис складався з двох частин: опису подій від 1648 р. до 1660 р. та від 1660 р. до 1700 р. Дійшов до нас пошкоджений, без закінчення і з прогалинами, особливо в першій частині. Рукопис супроводжено десятма портретами гетьманів, містить безліч документів, поетичних текстів. Починався словами «Сказання про війну козацьку з поляками, що через Зиновія Богдана Хмельницького, Гетьмана військ запорізьких, вісім літ точилася...».

А	Б	В	Г

- А «Літопис Самовидця»
- Б Літопис Григорія Грабянки
- В Літопис Самійла Величка
- Г «Хроніка з літописців стародавніх»

19. Які риси притаманні бароковим спорудам?

А	Б	В	Г

- А Нагородження розкішних оздоб, підкреслена декоративність.
- Б Тонкі стіни, висока стрімка аркова стеля, великі вікна з вітражами.

В Світлі барви, стримані й чіткі архітектурні форми, колони, подібні до античних.

Г Масивні стіни та склепіння, невеликі вікна, пробиті в товстих стінах.

20. Доповніть твердження.

Про Преображенську церкву у Великих Сорочинцях відомо, що вона...

А	Б	В	Г

А є усипальницею гетьмана Данила Апостола;

Б започаткувала будівництво храмів в стилі українського бароко;

В збудована коштом гетьмана Івана Мазепи;

Г одна з небагатьох дерев'яних церков у стилі українського бароко.

21. Хто є автором зображеної гравюри?

А	Б	В	Г

- А Олександр Тарасевич
- Б Леонтій Тарасевич
- В Іван Щирський
- Г Іван Мігура

22. Хто з митців є автором зображених ікон?

А	Б	В	Г

- А Йов Кондзелевич та Іван Руткович
- Б Іван Руткович та Іван Мігура
- В Іван Щирський та Іван Мігура
- Г Іван Щирський та Йов Кондзелевич

23. Портрет кого з історичних діячів зображено на ілюстрації?

А	Б	В	Г

- А Івана Мазепи
- Б Григорія Гамалії
- В Михайла Миклашевського
- Г Данила Апостола

24. Що спільного мають літописи «Самовидця», Г. Граб'янки, С. Величка?

А	Б	В	Г

- А Їх написано наприкінці 17 ст. книжною староукраїнською мовою.
- Б Авторами були прості козаки – канцеляристи.

В У них подано перебіг подій Національно-визвольної війни середини 17 ст.

Г Незабаром після написання їх було надруковано.

У завданнях 25–26 до кожного з чотирьох рядків інформації, позначених цифрами, доберіть один правильний варіант, позначений буквою. Поставте позначки в таблиці на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви).

25. Встановіть відповідність між портретами історичних діячів та їхніми іменами

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- А Іван Мазепа
- Б Пилип Орлик
- В Іван Скоропадський
- Г Павло Полуботок
- Д Данило Апостол

26. Установіть відповідність між іменами історичних діячів та стислими характеристиками.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- 1 Пилип Орлик
- 2 Павло Полуботок
- 3 Данило Апостол
- 4 Іван Скоропадський

- А** Гетьман Лівобережної України, який, усвідомивши небезпеку перебування Гетьманщини у складі Московії, вдався до укладення союзу зі шведами й повстав проти Московії.
- Б** Обраний гетьманом після відновлення гетьманства, скасованого Петром I. У своїй діяльності керувався «Рішительними пунктами», прагнув упорядкувати державне життя Гетьманщини.
- В** Виконував обов'язки наказного гетьмана під час візиту гетьмана Скоропадського до Москви протягом першої половини 1722 р., а після його смерті очолив рух за відновлення державних прав Гетьманщини.
- Г** Обраний гетьманом з наказу Петра I. Під час його гетьманування московський уряд запровадив у Гетьманщині Малоросійську колегію.
- Д** Обіймаючи гетьманську посаду в еміграції, наполегливо відвідував провідні європейські країни з метою залучення їх до боротьби за відновлення самостійності Української держави.

У завданнях 27–28 розташуйте події в хронологічній послідовності. Поставте позначки в таблиці відповідей на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви).

27. Встановіть послідовність подій, про які йдеться в уривках з джерел.

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

А «Близько 10-ї години з великого табору прибув генералісимус Василь Голіцин із боярами й визначними людьми. Генералісимус сказав козакам, що царі, згідно зі старим звичаєм, дозволили їм вибрати вільними голосами гетьмана... Згодом почулися голоси, що хочуть вибрати Мазепу».

- Б** «Пана Братковського, шляхтича цього ж воеводства, схоплено. Він їздив до Палія і Самуся, обіцяючи..., що побунтує селянство і 10 000 людей з них виставить проти воеводства... Самусь спалив саме місто Білу Церкву, а замок борониться. Козаки взяли штурмом Немирів».
- В** «Договорилися ми і постановили, що всієї Малої Росії цієї сторони Дніпра... містам і землям... як вони до цього часу за мирним договором на стороні їхньої царської величності перебували, так і тепер залишаться мають на стороні їхньої царської величності на вічні часи; ...а за Дніпром-рікою Київ має лишитися також на стороні їхньої царської величності».

Г «Й.к.м. зобов'язується обороняти Україну і прилучені до країни козаків землі й негайно вислати туди задля цього помічні війська, коли вимагатиме того потреба і коли помочі цієї проситимуть князь і Стани. Іван Мазепа, законний князь України, жодним способом не може бути нарушений у володінні цим князівством».

28. Установіть послідовність подій.

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

- А** Гетьманування Данила Апостола.
- Б** Діяльність «Правління гетьманського уряду».
- В** Ухвалення Конституції Пилипа Орлика.
- Г** Повстання на Правобережній Україні на чолі із Семеном Палієм.

У завданнях 29–31, які мають шість варіантів відповідей, оберіть три правильні відповіді й запишіть їх номери у клітинки.

29. Які з архітектурних пам'яток було споруджено або перебудовано гетьманом Іваном Мазепою в стилі українського козацького бароко?

☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------

- 1 Георгіївська церква Видубицького монастиря в Києві.
- 2 Каплиця Кампіанів при Латинському костелі у Львові.
- 3 Софійський та Михайлівський Золотоверхий собори в Києві.
- 4 Преображенський собор у Великих Сорочинцях.
- 5 Успенський собор та Троїцька надбрамна церква Києво-Печерської лаври.
- 6 Церква Всіх Святих над Економічною брамою Києво-Печерської лаври.

30. Які явища й процеси характерні для культурного та церковного життя України в першій половині 18 ст.?

☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------

- 1 Незалежність Київської митрополії – Української православної церкви.
- 2 Будівництво православних храмів у стилі козацького бароко.
- 3 Видання козацьких літописів коштом козацької старшини.
- 4 Провідним осередком освіти та науки була Києво-Могилянська академія.
- 5 Домінування церковного малярства в живописі.
- 6 Мова написання книжок – українська розмовна.

31. Хто з українських митців кінця 17 – першої половини 18 ст. творив у царині образотворчого мистецтва?

☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------

- 1 Феофан Прокопович
- 2 Йов Кондзелевич
- 3 Інокентій Щирський
- 4 Самійло Величко
- 5 Іван Руткович
- 6 Данило Туптало

11. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 18 ст.

Факти:

Гетьманування К. Розумовського. Ліквідація автономного устрою Гетьманщини. Діяльність Другої Малоросійської колегії. Ліквідація Запорозької Січі. Скасування козацького устрою на Слобожанщині. Заселення Південної України. Розгортання гайдамацького та опришківського рухів. Зміни в політичному становищі Правобережної України після поділів Речі Посполитої. Заснування нових міст на Півдні України. Розвиток культури, науки, освіти.

Дати:

1764 р. – остаточна ліквідація гетьманства;

1768 р. – Коліївщина;

1775 р. – остаточна ліквідація царським урядом Запорозької Січі;

1783 р. – царський указ про закріпачення селян Лівобережної та Слобідської України.

Персоналії: К. Розумовський, П. Калнишевський, Г. Сковорода, М. Березовський, І. Григорович-Барський.

Поняття та терміни: «автономія», «Нова (Підпільненська) Січ», «Задунайська Січ», «Коліївщина», «паланка», «зимівник».

Ви повинні вміти:

- **розпізнавати на картосхемі** українські землі у складі різних держав; територіальні зміни, що відбулися на українських землях унаслідок поділів Речі Посполитої, російсько-турецьких воєн (1768–1774, 1787–1791 рр.), захоплення Росією Криму (1783);
- **характеризувати** основні напрямки політики Російської імперії щодо України, особливості гайдамацького та опришківського рухів, територіально-адміністративного устрою та господарського життя Нової (Підпільненської) Січі;
- **визначати** причини гайдамацького та опришківського рухів, скасування гетьманства й ліквідації Запорозької Січі, наслідки ліквідації Запорозької Січі та Гетьманщини, поділів Польщі, приєднання земель Правобережної України та Криму до Росії;
- **пояснювати**, у чому значення Запорозької Січі й Гетьманщини в історії України.

ГЕТЬМАНУВАННЯ КИРИЛА РОЗУМОВСЬКОГО (1750–1764 рр.). Відновлення гетьманства в 1750 р. було спричинене: позицією старшини, яка наполегливо домогалася відновлення гетьманства від імператорського двору; наростанням невдоволення українців економічним становищем і загостренням у зв'язку з цим внутрішньої ситуації в Гетьманщині; загрозою війни проти Пруссії та ймовірним використанням військового потенціалу Гетьманщини; потребою відновити економічно-стратегічний потенціал України з метою використання його у майбутніх війнах проти Туреччини.

Кандидатом на гетьманство імператриця Єлизавета висунула молодшого брата свого фаворита Олексія Розумовського – **Кирила**. Царським указом від 5 червня 1750 р. Єлизавета затвердила К. Розумовського на гетьманському уряді. Розумовський без погодження з російськими урядовцями призначав полковників і роздавав землі. Посилилися позиції козацької старшини, якій надавалося право за відсутності гетьмана керувати Гетьманщиною. Регулярним стало скликання в Глухові Старшинської ради. Водночас поживавлювалося господарське життя. Гетьман удався до заходів, що обмежували сваволю російських чиновників, які перебували в Україні. Однак самостійні дії гетьмана суперечили планам імперського уряду. Тому **1754 р.** з'явилася

низка указів, що обмежували гетьманську владу. Розумовському заборонили призначати полковників, залишивши право пропонувати кандидатів. Було відхилено клопотання про відновлення самостійних зовнішньополітичних зносин Лівобережної Гетьманщини. Особливому контролю підлягали фінансові справи Гетьманщини. Найрішучіші заходи Кирила Розумовського, спрямовані на оновлення життя Гетьманщини, припали на 60-ті роки 18 ст. *Першим* *азнало реформування судочинства.* Водночас Кирило Розумовський намагався запровадити спадкове гетьманство. Імператорським маніфестом від 10 листопада та указом Сенату від 17 листопада 1764 р. К. Розумовського позбавили гетьманства. Натомість для управління Лівобережною Україною було створено **Малоросійську колегію** на чолі з президентом і генерал-губернатором графом **Петром Рум'янцевим**.

ЛІКВІДАЦІЯ РЕШТОК АВТОНОМНОГО УСТРОЮ ГЕТЬМАНЩИНИ. Згідно з імператорським указом про запровадження Малоросійської колегії було ліквідовано Генеральну військову канцелярію, Генеральний військовий суд. Інші установи – Канцелярію малоросійського скарбу, Генеральну лічильну комісію та Канцелярію генеральної артилерії – підпорядковано Малоросійській колегії й перетво-

ПАМ'ЯТКИ АРХІТЕКТУРИ ТА ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА, ОБОВ'ЯЗКОВІ ДЛЯ РОЗПІЗНАВАННЯ

- 1 Ікона Моління з Вознесенської церкви в Березні. Близько 1762.
- 2 Троїцька соборна церква в Самарській слободі (Новомосковську). 1773–1779.
- 3 Покровська церква в Києві. 1766.
- 4 Успенська соборна церква Почаївської лаври. 1771–1783.
- 5 Палац Кирила Розумовського в Батурині.
- 6 Портрет Павла Руденка роботи В. Боровиковського. Початок 1780-х рр.
- 7 Скульптурна група святого Юрія змієборця на фасаді собору святого Юра у Львові. Скульптор Й. Пінзель.
- 8 Собор Святого Юра у Львові. 1744–1762.

2

3

1

4

7

5

6

8

ривалися на її департаменти. У 1781 р. землі Гетьманщини було поділено на три намісництва – **Київське, Чернігівське та Новгород-Сіверське**. Кожна губернія поділялася на повіти. Глухів утратив статус столиці. У губернських і повітових містах створювалися такі самі адміністративні та судові установи, які діяли скрізь у Російській імперії. 1783 р. вийшов імператорський указ, яким у Лівобережній та Слобідській Україні запроваджувалося **кріпацтво**. Спеціальним указом від 1783 р. було ліквідовано й козацьке військо. Десять козацьких і три компанійські полки перетворили на десять регулярних кінних карабінерних полків російської армії. Реорганізовані козацькі полки й надалі мали формуватися з українських козаків, які утворили окремий стан населення – **казенних селян**. На відміну від звичайних селян, вони не були кріпаками, а мусили відбувати військову службу в регулярній російській армії. З-поміж інших заходів, що визначали українське життя за російським імперським взірцем, було оголошення «Грамоти про вільність дворянства», яка надавала українській шляхті й старшині всіх прав російського дворянства.

Влітку 1765 р. Катерина II підписала маніфест

про скасування козацького устрою на Слобожанщині. Слобожанщина перетворювалася на **Слобідсько-Українську губернію** з адміністративним центром у Харкові. Її територія поділялася на п'ять провінцій: Ізюмську, Охтирську, Острогозьку, Сумську та Харківську. Головним органом управління стала губернська канцелярія. Козацькі полки перетворили на гусарські. Старшини отримували російські військові чини, а козаки ставали **«військовими обивателями»**. Заборонялися вільні переходи селян від одного пана до іншого.

ТЕРИТОРІАЛЬНІ ЗМІНИ ВНАСЛІДОК РОСІЙСЬКО-ТУРЕЦЬКИХ ВОЄН. У 1768–1774 рр. тривала російсько-турецька війна, яка завершилася підписанням Кючук-Кайнарджійського мирного договору. До Росії відійшли османські володіння – східна частина Керченського півострова (у тому числі фортеці Керч і Єнікале), а також Азов із навколишніми землями, фортеця Кінбурн у гирлі Дніпра, територія між Дніпром і Південним Бугом (по нижній течії до узбережжя Чорного моря).

Війна з Туреччиною у 1787–1791 рр. закінчилася укладенням Яського миру, за яким до Росії відій-

шла територія між Південним Бугом і Дністром, зокрема й Очаків. Так усе Причорномор'я, Приазов'я й Кримський півострів опинилися в складі Російської імперії. Після кількох адміністративно-територіальних реформ Новоросія (так від 1790-х рр. стали називати всю Південну Україну) у 1802 р. була поділена на три губернії – Миколаївську, Катеринославську й Таврійську. У 1803 р. губернське правління з Миколаєва перевели у Херсон, так замість Миколаївської губернії постала Херсонська.

НОВА (ПІДПІЛЬНЕНСЬКА) СІЧ. Для періоду Нової Січі (1734–1775 рр.) характерним став швидкий розвиток *паланок*. Так називали фортецю, а також місто навколо неї, центр самостійної округи Війська Запорізького, і саму округу. Спочатку паланок було п'ять, потім – вісім. На лівому березі Дніпра розташовувалися Кальміуська, Орільська, Протовчанська, Самарська, на правому – Бугогардівська, Інгульська й Кодацька, в гирлі Дніпра – Прогноїнська. У містах – центрах паланок – діяли органи влади, що обиралися *паланковою радою*, суд, церкви, ремісничі майстерні. Там часто організували річкові поромні переправи, проводили ярмарки тощо. Прикметна риса Запоріжжя часів Нової Січі – *велика кількість населення*. Так, напередодні ліквідації Запорізької Січі на її землях мешкало близько 200 тис. осіб. *Господарську діяльність* козаки здійснювали в *зимівниках*. Здебільшого це були великі господарства, в яких розвивалося не тільки рільництво, а й скотарство, рибальство, бджільництво, мисливство, гончарство тощо. За часів Нової Січі козацький зимівник – це обійстя, велика садиба з кількома житловими й господарськими будівлями – будинками власника й господаря-управителя, хатами наймитів.

ЛІКВІДАЦІЯ ЗАПОРІЗЬКОЇ СІЧІ. Зростання економічної могутності Запоріжжя, відсутність кріпацтва й демократичний устрій козацької республіки непокоїли царський уряд. Закінчення російсько-турецької війни 1768–1774 рр., унаслідок якої Росія здобула вихід до Чорного моря, придушення селянського повстання О. Пугачова розв'язали імперським урядовцям руки й пришвидшили справу ліквідації козацького устрою на Запоріжжі. **4 червня 1775 р.** війська генерала Текелія раптово оточили Січ-столицю, де стояла невелика залога, і зажадали її капітуляції. Після бурхливої військової ради, зваживши на сили сторін (3000 запорожців проти 10 000 царського війська), козаки вирішили скласти зброю. Військова операція з ліквідації Січі передбачала захоплення усього Запоріжжя. Для досягнення цієї

мети було залучено до 100 000 вояків. Переділена на кілька частин, російська армія протягом двох тижнів, від 25 травня до 8 червня 1775 р., цілковито окупувала запорізькі землі. У червні 1775 р. вийшов сенатський указ, що поклав край надіям козаків на відродження Січі. Запорожцям пропонували записатися до селянського та міщанського станів, а багато старшин зазнали переслідувань. З-поміж тих, з ким розправилися найбільш жорстоко, був **кошовий отаман Петро Калнишевський**. Він протягом 25 літ відбував ув'язнення в Соловецькому монастирі.

РОЗГОРТАННЯ ГАЙДАМАЦЬКОГО РУХУ. Війни, що без упину точилися протягом другої половини 17 ст., спустошили Правобережжя. Польський уряд усіяло заохочував переселенців, звільняючи їх на певний час від податків і панщини. Однак пільги надавалися на короткі терміни. Основою господарського життя знову ставала фільварково-панщинна система з примусовою працею та кріпацтвом. Як і колись, до Національно-визвольної війни, зазнавала утисків православна церква. При цьому польські можновладці відмовлялися від найменших поступок у визнанні за українцями їхніх прав. Православні єпархії силоміць перетворювалися на уніатські. У 60-х роках 18 ст. у Київському й Подільському воєводствах залишалося 20 православних парафій. Зазнавала переслідувань й уніатська церква. На західноукраїнських землях, у Волинському, північно-західних частинах Подільського та Київського воєводств панщина сягала, залежно від розмірів земельної ділянки, від 2 до 6 днів на тиждень з волоки.

Зростало магнатське землеволодіння. Та особливо тяжкі умови життя для українського населення склалися в господарствах, що передавалися безпосередніми власниками на правах оренди третім особам: розміри всіх повинностей за таких обставин зростали в кілька разів. Стихійними борцями за кращу долю стали *гайдамаки*.

КОЛІВЩИНА. У лютому 1768 р. в містечку Бар було утворено *конфедерацію* – військово-політичне об'єднання польської шляхти й католицького духовництва для протидії будь-яким поступкам некатолікам у церковно-релігійному житті й за збереження необмежених привілеїв шляхетського стану. Зібравши 10-тисячне військо, Барська конфедерація розпочала свій похід Правобережжям: переслідувань і репресій зазнавали православні селяни, міщани, священики. **Навесні 1768 р.** на Правобережжі

почало готуватися велике повстання. У Холоднім Яру біля Чигирини зібралося кілька сотень осіб, з яких почало формуватися повстанське військо. За козацьким звичаєм, гайдамаки обрали собі полковника. Ним став **Максим Залізник**. Похід гайдамацьких загонів під проводом М. Залізника розпочався в травні 1768 р. Невдовзі повстанці визволили з-під польської влади Жаботин, Черкаси, Смілу, Корсунь, Богуслав, Лисянку та багато інших міст, містечок і сіл. Створювалися нові й нові загоны, які в червні – на початку липня визволили Канів, Ржищів, Фастів, Брусилів. Значною перешкодою на шляху подальшого просування повстанців була Умань. Один з полків, очолений сотником **Іваном Гонтою**, перейшов на бік повстанців. Гайдамаки, розпочавши штурм 9 червня, вже наступного дня здобули місто. Розмах повстання налякав польський уряд. Він звернувся по допомогу до російських військ, розташованих на Правобережжі для воєнних дій проти конфедератів – противників короля, який був ставлеником Росії. Втручання царських військ стало для повстанців згубою: сподіваючись на підтримку в боротьбі проти конфедератів, керівники гайдамаків повірили царським обіцянкам.

ОПРИШКІВСЬКИЙ РУХ. Слово *опришок* походить від лат. *opressor* – *знищувач, порушник*. Опришками ставали здебільшого селяни, які бралися за зброю, щоб позбутися визиску чужинців. Застосовуючи тактику партизанської війни, вони діяли невеличкими загонами в Галицькому Прикарпатті, на Буковині та Закарпатті. На початку 30-х рр. 18 ст. рух опришків у Прикарпатті настільки поширився, що польські можновладці змушені були просити київського воєводу надіслати на допомогу війська. Найбільший розмах цього руху пов'язаний з іменем **Олекси Довбуша**. Його походи тривали протягом 1738–1745 рр.

ПОДІЛИ ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ. Національно-визвольні рухи знесилювали Річ Посполиту, загострювали внутрішньополітичну ситуацію, створюючи сприятливі умови для втручання сусідніх держав. Ослабленням Польщі скористалися Росія, Пруссія та Австрія, кожна з яких хотіла захопити частину польських територій. Поділи Польщі не минули й українських земель – тих, що перебували у складі Речі Посполитої. Так, наприклад, **1772 р.** під час *Першого поділу Польщі* землі Галичини (з Руським, Белзьким і західними околицями Волинського та Подільського воєводств) відійшли до Австрії. На приєднаних землях австрійський уряд ство-

рив провінцію під назвою «Королівство Галиції (Галичини) і Лодомерії (Володимирщини)». Назва провінції мала доводити спадкові права Габсбургів на приєднані землі. Дві третини території королівства належали етнічним українським землям, західну її частину склали польські території. У **1793 р.** стався *Другий поділ Польщі*, внаслідок якого територія Брацлавщини, Західного Поділля, Київщини, Східної Волині відійшла до Росії. Через два роки (**1795 р.**) за остаточним *Третім поділом Польщі* до Росії було приєднано західні землі Волині та Білорусі. Уся Правобережна Україна ввійшла до складу Росії. У 1795 р. тут уже створено Волинське, Брацлавське й Подільське намісництва. За наказом імператора Павла I у 1797 р. на Правобережжі замість намісництв створено Київську, Подільську та Волинську губернії. Буковину в 1775 р. за Константинопольською конвенцією Османська імперія на «вічні часи» передавала Габсбурзькій Австрії. У 1786 р. її як 19 округу було приєднано до «Королівства Галиції і Лодомерії».

КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ. Провідним осередком освіти, науки й мистецтва залишалася Києво-Могилянська академія, проте в другій половині 18 ст. заходами імперського уряду її було перетворено на становий духовний навчальний заклад, а **1817 р.** взагалі закрито. Київська академія мала вирішальне значення для становлення й розвитку української науки, культури й літературного процесу в 17–18 ст. У ній сформувався один з центрів філософської думки слов'янського світу. В академії навчалися літописці С. Величко, Г. Граб'янка, П. Симонівський, історики М. Бантиш-Каменський, М. Берлінський, художники І. Мигура, Г. Левицький, Л. Тарасевич, композитори М. Березовський, А. Ведель, архітектор І. Григорович-Барський. Її вихованцями були гетьмани України. Академія сприяла становленню української літературної мови, тут склалася поетична школа. Професори академії написали десятки курсів поетики, в яких розробили теорію українського поетичного мистецтва. Тут виник і розвинувся український театр. Для нього писалися драми, діалоги й інтермедії. Києво-Могилянська академія надавала студентам і медичні знання, хоч офіційно клас медицини було відкрито лише в 1802 р.

РОЗВИТОК ФІЛОСОФСЬКИХ ІДЕЙ. Г. СКОВОРОДА. На другу половину 17–18 ст. припадає розквіт української філософської думки. Усі відомі церковні діячі, вчені, поети за тих часів висловлювали

філософські ідеї або у філософських трактатах, або у творах інших жанрів. Провідним осередком розвитку філософії була Києво-Могилянська академія. Найбільший філософ України, найвидатніший поет другої половини 18 ст. — **Григорій Сковорода** (1722–1794). Мислитель винайшов для популярного викладу філософських ідей оригінальний спосіб. Він утілював їх у мистецькій формі – у віршах та байках. Збірка поезій Григорія Сковороди «Сад божественних пісень» складається з 30 віршів. Байки зібрані в книгу «Байки харківські».

МУЗИКА. Києво-Могилянська академія була провідним осередком музичної культури, де навчання музики й співу вважалося обов'язковим предметом. Перший спеціалізований заклад музичного профілю зорганізували в Глухові. У 1729 р. вийшов указ про створення співацької школи, наступного року вона почала діяти. За часів гетьманування Кирила Розумовського **Глухів став музичною столицею України**. Тут, при дворі гетьмана, діяли професійний оркестр та оперний театр, основу репертуару яких становили найкращі зразки західноєвропейської музики. Музичну культуру України неможливо уявити без імен **Артема Веделя, Максима Березовського** та **Дмитра Бортнянського**.

Максим Березовський після навчання в Глухівській співацькій школі та Києво-Могилянській академії потрапив у науку до Болонської академії, невдовзі отримав там звання академіка-композитора і став членом Болонського філармонічного товариства. Перебуваючи в Італії, поставив оперу «Демонфонт».

АРХІТЕКТУРА. Неперевершеною пам'яткою дерев'яного храмового будівництва другої половини 18 ст. є **Троїцька соборна церква у Самарі** (сучасний Новомосковськ на Дніпропетровщині). Будували її впродовж **1773–1779 рр.** за проектом народного майстра **Якова Погребняка** на замовлення самарської старшини й тамтешнього духівництва. Відому **Андріївську церкву в Києві** збудовано за проектом петербурзького архітектора (за походженням – італійця) **Бартоломео Растреллі, а церкву Різдва Богородиці в Козельці** на Чернігівщині було збудовано петербурзьким майстром **Андрієм Квасовим**. Серед українських майстрів найвизначнішим архітектором доби був **Іван Григорович-Барський**. У 60–70-х роках 18 ст. І. Григорович-Барський був найпопулярнішим київським будівничим, без його участі не зводилася жодна будівля на Подолі. Він спорудив, зокрема, надбрамну **церкву Кирилівського**

монастиря, Покровську церкву й церкву Миколи Набережного. На Правобережжі та західноукраїнських землях архітектура розвивалася під впливом західноєвропейських традицій. Найвизначнішою пам'яткою церковного будівництва став закладений **1744 р. собор Святого Юра у Львові**, збудований львівським будівничим-підприємцем німецького походження **Бернардом Меретиним**. Відомими пам'ятками доби є також **Успенська соборна церква Почаївської лаври (1771–1783)** на Тернопільщині та **костюл монастиря домініканців у Львові**.

ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО. Скульптура, як і раніше, втілювалася в декоративному різьбленні для церков та фігурній скульптурі в костюлах Правобережжя та західноукраїнських земель. Найвідомішим скульптором другої половини 18 ст. був **Йоганн Пінзель**. Єдиною збереженою та *задокументованою* роботою митця є постаті **святих Льва й Афанасія** та скульптурна композиція **Святий Юрій змієборець** на фасаді собору Святого Юра у Львові. Найвизначніші здобутки українського малярства другої половини 18 ст. пов'язані з творчістю майстрів Лівобережжя, однак переважна більшість пам'яток втрачена. Серед уцілілих дослідники відзначають **ікони з Вознесеньської церкви в Березні** на Чернігівщині. Це ікони Моління, апостолів й унікальний образ Трьох Святителів. Цікавими є декілька вцілілих миргородських ікон **Володимира Боровиковського**. У світському малярстві продовжував розвиватися портретний живопис. До таких зразків належать портрети Івана та Якова Шиянів. Ті самі мистецькі традиції втілено й у портреті полтавського бургомістра Павла Руденка, автором якого є В. Боровиковський.

Тренувальний тест до теми 11

Завдання 1-23 мають чотири варіанти відповіді, серед яких лише один правильний. Виберіть правильний варіант відповіді.

1. На які адміністративно-територіальні округи поділялися Вольності Війська Запорізького в період Нової Січі?

А	Б	В	Г

А полки Б повіти
В губернії Г паланки

2. Про Коліївщину відомо, що повстання...

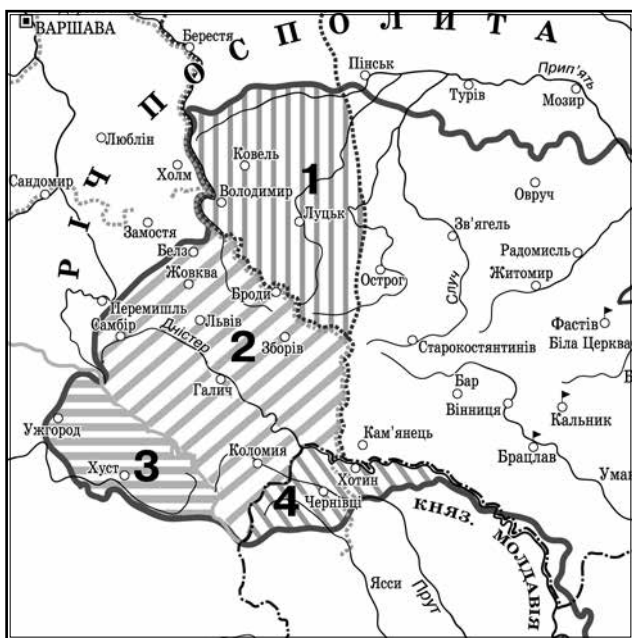
А	Б	В	Г

А розпочалося в Умані навесні 1768 р.;
Б від початку очолив Іван Гонта;
В розгорнулося на Лівобережній Україні;
Г придушено російськими військами.

3. Якою цифрою позначено на картосхемі українські землі, які за першим поділом Речі Посполитої відійшли до Австрійської імперії?

А	Б	В	Г

А 1	Б 2
В 3	Г 4

4. Скільки минуло років від остаточної ліквідації гетьманства до царського указу про закріпачення селян Лівобережної України?

А	Б	В	Г

А 5	Б 11
В 19	Г 21

5. Які з договорів стосуються перерозподілу українських земель між Російською та Османською імперіями в останній чверті 18 ст.?

- 1 Кючук-Кайнарджійський
- 2 Бахчисарайський
- 3 Константинопольський
- 4 Прутський
- 5 Ясський

А	Б	В	Г

А 1, 2	Б 1, 5
В 2, 3	Г 3, 4

6. Чим було спричинене відновлення гетьманства в 1750 р.?

- 1 Позицією старшини, яка наполегливо домагалася відновлення гетьманства від імператриці.
- 2 Особистою зацікавленістю О. Меншикова, який сподівався в такий спосіб розширити свої маєтності в Україні.
- 3 Прагненням російського уряду надати українцям тих прав і вольностей, які мали в імперії росіяни.
- 4 Потребою відновити економічно-стратегічний потенціал України з метою використання його в майбутніх війнах з Туреччиною.

5. Прагненням російського царату перетворити автономію України на конфедерацію двох рівноправних держав.

А	Б	В	Г

А 1, 2	Б 1, 4
В 2, 3	Г 4, 5

7. Що з переліченого стосується Кирила Розумовського?

- 1 Виходець з простих козаків.
- 2 Гетьманську булаву тримав 22 роки.
- 3 Останній український козацький гетьман.
- 4 Президент Російської академії наук.
- 5 Сучасник Івана Скоропадського.
- 6 Фаворит імператриці Єлизавети Петрівни.

А	Б	В	Г

А 1, 2, 6	Б 1, 3, 4
В 2, 3, 5	Г 3, 5, 6

8. Укажіть заходи Кирила Розумовського, вжиті для оновлення життя Гетьманщини?

- 1 Генеральний суд реорганізовано в найвищий судовий орган нагляду за місцевими судами.
- 2 Генеральну військову канцелярію перетворив на департамент Малоросійської колегії.
- 3 Полк перетворив на регулярні, козаків одягнув в уніформу.
- 4 Без погодження з російськими урядовцями призначав полковників.
- 5 Домігся для гетьмана права зносити з іноземними державами.
- 6 Здійснив перепис населення, описав земельну власність, кількість дворів, ґрунтів тощо.

А	Б	В	Г

А 1, 3, 4	Б 2, 3, 5
В 2, 4, 6	Г 3, 5, 6

9. У якому місті розташовано зображений палац гетьмана Кирила Розумовського?

А	Б	В	Г

- А Чигирин
- Б Глухів
- В Батурин
- Г Київ

10. Переддень якої історичної події описує Тарас Шевченко?

«...Розбрелись конфедерати
По Польщі, Волині,
По Литві, по Молдаванах
І по Україні;
Руйнували, мордували,
Церквами топили...
А тим часом гайдамаки
Ножі освятили...»

А	Б	В	Г

- А Остаточна ліквідація гетьманства.
- Б Приєднання Правобережної України до Росії.
- В Коліївщина.
- Г Повстання на чолі з О. Довбушем.

11. Якої події стосується фрагмент з історичного джерела?

«...Почали вони... надто далеко поширювати своє зухвальство, привласнюючи й вимагаючи врешті для себе, начебто як надбання їхньої власності, не тільки всі ті землі, які ми придбали в останній війні від Порту Отоманської, але навіть і ті, які зайняті поселеннями в Новоросійській губернії, мотивуючи, начебто їм і ті, й інші здавна належали... Запроваджуючи власне хліборобство, ліквідували вони цим саму підвалину залежності їх від престолу нашого і задумували, створити із себе посеред вітчизни область повністю не залежну під власним своїм несамопитим управлінням...»

А	Б	В	Г

А Остаточна ліквідація царським урядом Запорізької Січі.

Б Ліквідація полково-сотенного устрою на Лівобережній Україні.

В Приєднання до Російської імперії Кримського ханства.

Г Ліквідація полкового устрою на Слобожанщині.

12. Якого історичного діяча зображено на іконі?

А	Б	В	Г

А Петра Калнишевського

Б Кирила Розумовського

В Петра Рум'янцеву

Г Олексю Довбуша

13. Коли відбулися події, про які йдеться в історичному джерелі?

«...Ми захотіли через це оголосити всім вірнопідданам цілої нашої імперії, що Запорозька Січ остаточно зруйнована, з викоріненням на майбутнє й самої назви запорозьких козаків, за образу нашої імператорської величності, за зухвали вчинки цих козаків і за неслухняність до наших височайших повелінь».

А	Б	В	Г

А 1764 р. **Б** 1775 р.

В 1781 р. **Г** 1861 р.

14. Доповніть твердження.

Козаки Задунайської Січі...

А	Б	В	Г

А зверталися до царського уряду з проханням оселитися між Південним Бугом і Дністром;

Б за наказом султана брали участь у воєнних операціях турецької армії на Балканах;

В освоювали незаселені землі та захищали південні рубежі Російської імперії;

Г продовжили історію козацтва під назвою Кубанського козацького війська.

15. Ім'я якого історичного діяча пропущено в уривку з документа?

«Після всемілостивішого від нас звільнення графа ____, за його проханням, з чину гетьманського наказуємо на-

шому Сенатові для належного управління в Малій Росії створити там Малоросійську колегію, в якій бути головним нашому генералу графу Рум'янцеву і з ним чотирьом великоросійським членам».

А	Б	В	Г

А Петро Калнишевський

Б Володимир Боровиковський

В Олексій Розумовський

Г Кирило Розумовський

16. Укажіть автора скульптурної композиції на фасаді собору Святого Юра у Львові.

А	Б	В	Г

А Йоганн Пінзель

Б Йоганн Шедель

В Сисой Шалматов

Г Андрій Квасов

17. Києво-Могилянська академія уславилася як...

- єдиний вищий загальноосвітній навчальний заклад України та Східної Європи;
- засновниця філіалів – Чернігівського, Харківського та Переяславського колегіумів;
- заклад, що надавав богословську підготовку католицьким священикам;
- осередок, де було створено козацькі літописи;
- осередок науки та нових мистецьких ідей.

А	Б	В	Г

А 1, 5

Б 2, 4

В 2, 5

Г 3, 4

18. Для якої церкви створено зображену ікону?

А	Б	В	Г

А Вознесенської церкви в Березні

Б Троїцької соборної церкви в Новомосковську

В Покровської церкви в Києві

Г Успенської соборної церкви Почаївської лаври

19. Хто є автором зображеного портрета?

А	Б	В	Г

А Володимир Боровиковський

Б Йов Конзелевич

В Іван Руткович

Г Олександр Тарасевич

20. Доповніть твердження.

Про Троїцьку соборну церкву в Новомосковську відомо, що...

А	Б	В	Г

А її збудовано коштом отамана Петра Калнишевського;

Б її споруджено без жодного цвяха;

В її фасад прикрашають скульптури, створені Йоганном Пінзелем;
Г автором її проекту був архітектор Опанас Шолудько.

21. Коли території, заштриховані на карті «Українські землі у 18 ст.», опинилися під владою Російської імперії?

А	Б	В	Г

А 1772 р.
В 1793 р.

Б 1775 р.
Г 1795 р.

22. Внаслідок яких подій було утворено Київське, Чернігівське і Новгород-Сіверське намісництва?

А	Б	В	Г

- А Остаточна ліквідація гетьманства.
- Б Ліквідація полково-сотенного устрою на Лівобережній Україні.
- В Ліквідація полкового устрою на Слобожанщині.
- Г Ліквідація Запорізької Січі та адміністративно-територіальних округів, що на них поділялися Вольності Війська Запорізького.

23. Що таке Нова Сербія?

А	Б	В	Г

- А Адміністративно-територіальний та військовий округ на запорізьких землях Правобережжя, створений 1752 р.
- Б Адміністративно-територіальна одиниця Російської імперії, що охоплювала територію Слобідської України.
- В Адміністративно-територіальний та військовий округ на північно-східному запорізькому порубіжжі, створений 1753 р.
- Г Організація колишніх запорожців, що існувала 1775–1828 рр. на території Османської імперії, в гирлі р. Дунаю.

У завданнях 24–26 до кожного з чотирьох рядків інформації, позначених цифрами, доберіть один правильний варіант, позначений буквою. Поставте позначки в таблиці на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви).

24. Встановіть відповідність між сферами діяльності та іменами вихованців Києво-Могилянської академії.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- 1 Філософія
- 2 Історія
- 3 Медицина
- 4 Образотворче мистецтво

- А Іван Мигура, Іван Щирський, Леонтій Тарасевич, Григорій Левицький
- Б Інокентій Гізель, Стефан Яворський, Феофан Прокопович
- В Самійло Величко, Роман Ракушка-Романовський (Самовидець), Микола Бантиш-Каменський
- Г Нестор Максимович-Амбодик, Данило Самойлович
- Д Іван Виговський, Петро Дорошенко, Іван Мазепа, Пилип Орлик

25. Встановіть відповідність між іменами історичних діячів та стислими характеристиками.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- 1 Максим Березовський
- 2 Максим Залізняк
- 3 Григорій Сковорода
- 4 Іван Григорович-Барський

- А Полковник, а згодом гетьман гайдамацького війська під час національно-визвольного повстання проти польського панування.
- Б Композитор, член Болонського філармонічного товариства. Перебуваючи в Італії, написав оперу «Демонфонт», вистави якої відбувалися з великим успіхом.
- В Філософ, просвітител, поет, автор відомих збірок поезій «Сад божественних пісень» та байок «Байки харківські».
- Г Архітектор. Збудував міський водогін з фонтаном «Феліціал» («Самсон»), Покровську церкву й церкву Миколи Набережного на Подолі в Києві.
- Д Живописець-портретист. Був одним з найпопулярніших портретистів Петербурга. Працюючи у класицистичній манері, створив реалістичну школу портретного малярства.

26. Встановіть відповідність між зображеними архітектурними спорудами та їхніми назвами.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- А Андріївська церква в Києві
- Б Троїцька соборна церква в Самарській слободі (Новомосковську)
- В Покровська церква в Києві
- Г Успенська соборна церква Почаївської лаври
- Д Собор Святого Юра у Львові

1

2

3

4

У завданні 27 розташуйте події в хронологічній послідовності. Поставте позначки в таблиці відповідей на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви).

27. Встановіть хронологічну послідовність подій.

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

- А Коліївщина
- Б Заснування Задунайської Січі
- В Гетьманування Кирила Розумовського
- Г Заснування Нової (Підпільненської) Січі

У завданнях 28–30, які мають шість варіантів відповідей, оберіть три правильні відповіді й запишіть їх номери у клітинки.

28. Хто з митців уславив музичну культуру України?

☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------

- 1 Яків Погребняк
- 2 Дмитро Бортнянський
- 3 Іван Григорович-Барський
- 4 Артем Ведель

- 5 Володимир Боровиковський
- 6 Максим Березовський

29. Які твердження стосуються Петра Калнишевського?

☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------

- 1 Вперше був обраний кошовим отаманом Запорізької Січі у 1762 р.
- 2 Протягом 1764–1794 рр. перебував в Україні на посадах генерал-губернатора та президента Малоросійської колегії.
- 3 За участь у російсько-турецькій війні 1768–1774 рр. отримав військове звання генерал-фельдмаршала та почесне прізвище «Задунайський».
- 4 Його коштом було збудовано п'ять церков і соборів, придбано чимало книг та церковного начиння для їхнього облаштування.
- 5 Був засланий до Соловецького монастиря, де перебував ув'язненим до 1801 р.
- 6 Останні роки свого життя провів разом з колишніми запорожцями на Задунайській Січі.

30. У яких твердженнях ідеться про причини остаточної ліквідації Запорізької Січі?

☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------

- 1 Уповільнення розвитку сільського господарства й промисловості, що ставало на заваді зародженню нових буржуазних відносин на українських землях.
- 2 Виступ запорожців на боці Туреччини під час російсько-турецької війни 1768–1774 рр.
- 3 Ускладнення стосунків Росії з сусідніми державами, проти яких здійснювали свої походи запорожці.
- 4 Суперечність між існуванням автономного Запорозжя та прагненням до уніфікації адміністративно-територіального устрою Російської імперії.
- 5 Втрата військово-стратегічного значення Січі після встановлення залежності Кримського ханату від Росії за умовами Кючук-Кайнарджійського договору.
- 6 Імперський уряд прагнув запобігти перетворенню Запорозжя на центр визвольного руху українського народу проти російського володарювання.

12. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НАПРИКІНЦІ 18 – У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 19 ст.

Факти:

Приєднання українських земель до складу Російської імперії. Адміністративно-територіальний поділ українських земель. Промисловий переворот та зародження ринкової економіки. Розвиток національного руху. Поширення в Україні російського та польського суспільних рухів. Повстання під проводом У. Кармалюка.

Дати:

1798 р. – вихід друком «Енеїди» Івана Котляревського;
грудень 1825 – січень 1826 рр. – повстання Чернігівського полку;
1830–1831 рр. – Польське повстання;
1846–1847 рр. – діяльність Кирило-Мефодіївського товариства.

Персоналії: М. Гулак, І. Котляревський, М. Костомаров, П. Куліш, Т. Шевченко.

Поняття та терміни: «промисловий переворот», «нація», «національне відродження», «національна ідея», «декабристи», «масонство».

Ви повинні вміти:

- **розпізнавати на картосхемі** українські губернії у складі Російської імперії;
- **характеризувати** політику Російської імперії щодо України, початок національного відродження, форми соціального протесту українського населення, поширення на Україну російського та польського суспільних рухів, програмні засади та діяльність Кирило-Мефодіївського братства, економічний розвиток і соціальні відносини;
- **визначати** причини та **пояснювати**, у чому значення антикріпосницького руху в українських землях у складі Російської імперії, діяльності Кирило-Мефодіївського братства.

АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ ПОДІЛ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ. Українські землі в першій половині 19 ст. належали до складу **9 губерній** Російської імперії. **Полтавська** та **Чернігівська губернії** від 1802 до 1835 р. становили **Малоросійське генерал-губернаторство**. У 1836 р. до його складу ввійшла **Харківська губернія** і його центр перенесено з Полтави до Харкова. **Київська, Подільська, Волинська губернії** від 1832 р. належали до складу **Київського генерал-губернаторства**. **Катеринославську, Херсонську і Таврійську** було об'єднано в **Новоросійське генерал-губернаторство**. Коли 1828 р. до Новоросійського генерал-губернаторства приєднали Бессарабську область, воно стало називатися Новоросійсько-Бессарабським. Губернії поділялися, здебільшого, на кільканадцять повітів. Повіти поділялися на волості, у кожній з яких налічувалося кілька десятків сіл та інших населених пунктів. За губернські та повітові центри найчастіше правили міста. Волосні центри призначали в містечках, а іноді – у великих селах. Губернія мала своє губернське правління.

РОСІЙСЬКО-ТУРЕЦЬКА ВІЙНА 1806–1812 рр. На початку 19 ст. російський царат брав участь у війнах коаліцій європейських держав проти наполеонівських військ, а також воював з Іраном, Швецією, Туреччиною. У російсько-турецькій війні 1806–1812 рр. українські землі правили за найближчий тил для російської армії. Як і в багатьох інших кра-

ях Росії, у Київській, Чернігівській, Полтавській, Харківській, Херсонській і Катеринославській губерніях було проведено мобілізацію до війська. Селяни мусили давати для армії велику кількість волів, коней, возів, фуражу, провіанту. Російські війська, якими командував М. Кутузов, здобули на Дунаї низку перемог. Унаслідок цього в 1812 р. у Бухаресті між Росією і Туреччиною було укладено мирний договір, за яким до Росії відійшла частина Молдавії (між Дністром і Прутом) – Бессарабія. У краї поряд з територіями, населеними здебільшого молдаванами, були й землі, де переважало українське населення (Ізмаїльський, Хотинський і Акерманський повіти). *Переможне завершення війни з Туреччиною забезпечило Росії тил з півдня, вивільнило Дунайську армію й полегшило боротьбу проти Наполеона, який у цей час робив останні приготування до нападу на Росію.*

УЧАСТЬ УКРАЇНЦІВ У РОСІЙСЬКО-ФРАНЦУЗЬКІЙ ВІЙНІ 1812–1813 рр. У червні 1812 р. армія **Наполеона** перейшла тодішній російський кордон. Щоб повернути на свій бік українців, французький імператор обіцяв відродження в Україні незалежної республіки. Щоправда, такі обіцянки не мали нічого спільного з реальними планами Наполеона. Бо насправді він мав на меті здійснити перерозподіл українських земель, щоб винагородити своїх союзників (Австрійську та Османську імперії). Тож якесь автономне утворення під французьким про-

тектором могло постати хіба що на невеликій частині Лівобережної України, та й то таке утворення передбачали поділити на три частини (**провінції «наполеоніди»**). Відомо й про плани Наполеона переселити частину козаків на береги Рейну, щоб створити заслін проти можливого нападу з боку Німеччини. Вищі стани українського суспільства поділилися на два табори: одні покладали надію на відродження незалежності України, інші зберігали лояльність до Росії. Останніх було більшість, оскільки про плани Наполеона щодо надання автономії козацькій Україні їм майже нічого не було відомо, а сприяння Франції полякам розцінювалося як загроза виникнення нової Речі Посполитої. Дворянство побоювалося втрати своїх станових привілеїв, зокрема звільнення селян, його лякала можливість якобінського терору, гонінь проти церкви. Примусові конфіскації провіанту, коней тощо не давали симпатій наполеонівській армії. В умовах війни російський уряд оголосив про формування на Україні козацьких полків, що створювало враження відновлення козацького устрою. Українці відгукнулися на цей заклик, і невдовзі тільки Чернігівщи-

на й Полтавщина виставили понад 60-тисячне козацьке військо. Царський уряд не повернув боргів українському дворянству – понад 9 млн рублів, які воно витратило на спорядження козацького ополчення. Сформовані в 1812 р. українські козацькі полки були реорганізовані у звичайні військові частини російської армії. Це викликало заворушення серед козаків і навіть повстання деяких з них.

АЗОВСЬКЕ КОЗАЦЬКЕ ВІЙСЬКО. У 1828 р. спалахнула нова війна між Росією та Туреччиною. Военні дії відбувалися на Дунаї та Кавказі. В умовах війни турецький уряд наказав козакам Задунайської Січі виступити разом з турецькими військами проти російської армії. Тоді на заклик кошового отамана Задунайської Січі Й. Гладкого частина козаків перейшли на бік російських військ. Сформоване з них **Окреме Запорозьке військо** взяло активну участь у боях проти турків. Після закінчення російсько-турецької війни козакам було дозволено оселитися на північно-західному узбережжі Азовського моря між Бердянськом і Маріуполем. Так виникло **Азовське козацьке військо**. Для управління військом було

створено Військову канцелярію на чолі з наказним отаманом, якого призначав уряд. Азовське козацьке військо підлягало Сенату на чолі з імператором і Військовому міністерству. У лютому 1837 р. з'явився наказ імператора Миколи I про організацію військової служби Азовського козацького війська. Згідно з цим наказом з азовських козаків потрібно було сформувати 10 команд для патрулювання східного узбережжя Чорного моря від контрабандних турецьких кораблів. Азовське козацьке військо як самостійне військо й територіальне об'єднання остаточно перестало існувати із закриттям 27 серпня 1866 р. його військової канцелярії.

ПРОМИСЛОВИЙ ПЕРЕВОРОТ ТА ЗАРОДЖЕННЯ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ. У першій третині 19 ст. розвиток мануфактурної промисловості досяг такого рівня, що підготував умови для *промислового перевороту (промислової, технічної революції)*. Спочатку промисловий переворот виявився в харчовій промисловості. У цукровиробництві почали застосовувати машини для подрібнення цукрових буряків, гідравлічні преси для сокодобування, парову техніку випарювання й згущення цукробурякового соку. *Першу цукроварню, яка застосувала парову технологію виробництва цукру, було збудовано в 1843 р. промисловою фірмою «Брати Яхненки й Смирненко» в селі Ташлику на Черкащині.* У 1861 р. на Україні налічувалося 229 цукрових заводів: вони давали понад 3 млн. пудів цукру за сезон, або близько 80% загальноросійського виробництва. Основна частина цукрових заводів була розташована на Правобережжі й Лівобережжі України. На першому місці стояла Київська губернія, яка давала 60 % цукру, що вироблявся в Україні. Наприкінці 30-х – на початку 40-х рр. 19 ст. в Україні геологічні експедиції виявили великі поклади високоякісного кам'яного вугілля в Донецькому кряжі. Згодом було відкрито поклади залізної руди в околицях міста Кривий Ріг, що разом з вугіллям Донбасу поклато

● **Промисловий переворот** – це перехід від мануфактури з її ручною ремісничою технікою до великого машинного фабрично-заводського виробництва, який забезпечував упровадження в промислове виробництво й транспорт системи робочих машин, парових двигунів, створення самостійної машинобудівної галузі. У соціальному плані провідну роль почали відігравати фабриканти та люди наймані праці. На українських землях у складі Російської імперії промисловий переворот розпочався у 30–40-х і завершився у 70–80-х роках 19 ст.

початок формуванню Донецько-Криворізького промислового регіону.

Промисловий переворот сприяв економічному зростанню міст. Поряд з ремеслом і мануфактурами в містах виникли підприємства фабрично-заводського типу, кількість яких швидко зростала. Окрім того, зміни в українській промисловості зумовили збільшення чисельності міського населення. Особливо швидко зростали чорноморські портові міста. Найбільше значення для морської торгівлі мало заснування у 1794 р. **Одеси.** У 1817 р. Одеса була оголошена відкритим, *вільним портом (порто-франко).* Туди було дозволено безмитне ввезення зарубіжних товарів та їх безмитний продаж. У 1840-х рр. за кількістю жителів Одеса перевершила найбільше місто України – Київ. Від середини 19 ст. аж до кінця існування Російської імперії за чисельністю населення Одеса поступалася лише Москві й Петербургу. Розвиток промисловості зумовив формування нових верств – *підприємців-буржуазії* та вільнонайманих працівників – *робітників-пролетаріїв.*

СОЦІАЛЬНА БОРОТЬБА. Низька рентабельність кріпосницького господарства загрожувала фінансовим крахом державі й потужними соціальними потрясіннями. Поміщики в гонитві за прибутками в нових умовах збільшували панщину й повинності. Селяни намагалися захищати свої права. Антикріпосницькі протести набирали різноманітних форм – від скарг на поміщиків і урядовців до масових утеч і великих повстань. У першій чверті століття розгорнулася тривала боротьба селян *Поділля* на чолі з **Устимом Кармалюком.** У 1830–1835 рр. селянський рух під його проводом охопив усе Поділля, райони Бессарабії та Київщини. У повстанському русі брали участь близько 20 тис. осіб. Протягом двох десятиріч боротьби повстанські загони на чолі з Кармалюком здійснили понад 1 тис. нападів на поміщицькі маєтки. Кармалюка чотири рази заарештовували, засуджували до каторжних робіт і засиляли до Сибіру. Але кожного разу він утікав, повертався на Поділля й знову очолював повстанців. Чи не найгострішим виявом антикріпосницької боротьби селян став рух під час Кримської війни, приводом для якого було опублікування маніфесту про створення селянського ополчення. Найбільшого розмаху рух набув на Київщині, діставши назву *«Київська козаччина».* У селах поширювалися чутки, що всі, хто запишеться до ополчення, стануть козаками. Тобто після запису в «козаки» будуть звільнені від кріпацтва, одержать землі й майно, стануть вільними хліборобами. Почавшись у **лютому 1855 р.** у Васильків-

ському повіті, в березні-квітні цей рух охопив 9 з 12 повітів Київської губернії (понад 500 сіл). На придушення «козаччини» в Київську губернію царський уряд кинув регулярні війська.

ПОШИРЕННЯ РОСІЙСЬКОГО ТА ПОЛЬСЬКОГО СУСПІЛЬНИХ РУХІВ. Особливістю суспільного руху в підросійській Україні була наявність у ньому, крім української, також російської та польської течій. Представники кожної з цих течій мали свої погляди на минуле та майбутнє України. Російські дворянські революційні організації виникли невдовзі після походу в Європу у війні проти Франції. Саме в середовищі військових формувалися перші гуртки й товариства майбутніх **декабристів**. Вони прагнули поширити свій вплив і на Україну, де стояли потужні війська і де можна було сподіватися на швидку допомогу з-за кордону. Московський «Союз благоденства» організував свою філію в Тульчині на Поділлі. Після розпаду цього «Союзу» у **1821 р.** постали Північне та Південне товариства (відповідно в Петербурзі та на Київщині). У Звягелі (Новограді-Волинському) було створено Товариство об'єднаних слов'ян, яке ввійшло у **1825 р.** до Південного товариства. Ці організації прагнули повалити самодержавство, встановити в Російській імперії республіку або конституційну монархію, послабити або ж цілком ліквідувати кріпацтво (але з збереженням поміщицького землеволодіння!), ліквідувати станові привілеї. Після придушення повстання декабристів у Петербурзі **14 грудня 1825 р. повстав Чернігівський полк в Україні.** Виступ почався на Київщині, його підтримали близько 1000 солдатів та 18 офіцерів. Повстання Чернігівського полку, не підтримане іншими полками й Тульчинською та Кам'янською управами Південного товариства, зазнало поразки.

У листопаді **1830 р.** у Варшаві розпочалося **повстання, очолюване польськими офіцерами**, які ставили за мету відродження державності Польщі. Воно охопило Королівство Польське й поширилося на землі *Правобережної України* та Білорусі. Незабаром Варшава опинилась у руках повстанців. У січні 1831 р. було створено Національний уряд на чолі з князем *А. Чарторийським*. Уряд схвалив програму боротьби за відновлення Польської держави в кордонах 1772 р. У листопаді 1931 р. російські війська захопили Варшаву. Царат скасував конституцію Королівства й більшість ознак автономії польських земель.

ПОЧАТОК НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ. Традиційно початком українського **національного відродження** вважають появу **1798 р.** перших трьох частин **«Енеїди» Івана Котляревського** – поеми, якій судилася слава *першого твору нової української літератури, твору, що засвідчив появу сучасної української літературної мови.*

Ідеями національного відродження наснажена й **«Історія русів»** – пам'ятка української історичної прози й публіцистики кінця 18 ст. З'явився цей твір в середовищі козацької старшини. Хоча авторство його точно не встановлене, більшість дослідників припускає, що створив «Історію» **Григорій Полетика**. *Твір поширювався в списках (надрукований був лише 1846 р. О. Бодяньським).*

У **1818 р.** вийшла перша граматика живої української мови **«Граматика малоросійського наречія»**, підготовлена **Олексієм Павловським**. Це був перший короткий опис фонетичних і морфологічних особливостей української мови у порівнянні з російською. До граматики було додано невеликий словник української мови. У **1819 р. Микола Цер-**

● **Масонство** (від фр. *maçon* – вільний муляр) – релігійно-етичний рух, що бере свій початок від мулярських цехів і набув сучасних обрисів у 18 ст. Невеликі, глибоко за-конспіровані гуртки або організації («ложі») швидко утворили цілу мережу й підтримували між собою контакти на рівні верхівки лож. Вони проголошували деякі демократичні гасла (республіка, конституція, права людини, свобода слова тощо), інколи підтримували національно-визвольні рухи. Однак за

своєю суттю масони були космополітами й вороже ставилися до християнської церкви. Кінцева мета масонів – об'єднання всіх народів світу в так зване розумне суспільство, яким саме масони й мали б керувати.

● **Національне відродження** – термін, який набув поширення у 19 ст. для означення процесів, пов'язаних з пробудженням національної свідомості бездержавних народів Європи. Національним відродженням

називають культурно-політичний процес, у ході якого **етнос (народ)** починає відчувати себе як **нація** – територіально об'єднана етнічна спільнота, що усвідомлює історичну, культурну та економічну єдність, має спільне бачення майбутнього.

Процес національного відродження відбувався протягом трьох етапів: першого – академічного (наукового), другого – культурницького (українофільського) і третього – політичного.

телев опублікував у Петербурзі фольклорну збірку *«Опыт собрания старинных малороссийских песней»*, що складалася з 10 текстів. Ця праця започаткувала розвиток української фольклористики. Становлення наукової фольклористики пов'язують з ім'ям ученого-енциклопедиста, першого ректора Київського університету **Михайла Максимовича**. Він був укладачем трьох збірок народних пісень: *«Малоросійські пісні»* (1827 р.), *«Українські народні пісні»* (1834 р.), *«Збірник українських пісень»* (1849 р.). Першу збірку видано в Москві. У ній опубліковано 127 пісень історичного, побутового та обрядового характеру з коментарями упорядника. Національному відродженню посприяла чотиритомна праця **Дмитра Бантиш-Каменського** *«Історія Малої Росії»*, що побачила світ 1822 р. в Москві. Вона фактично є першою масштабною узагальнювальною працею з історії України від найдавніших часів до кінця 18 ст. *«Історія Малої Росії»* написана на широкій джерельній базі з використанням не опублікованих раніше архівних матеріалів.

ХАРКІВ ЯК КОЛИСКА НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ. На початку 19 ст. осередком українського національно-культурного відродження став **Харків**. Тут від **1805 р.** діяв університет, заснований зусиллями Василя Каразіна й коштом місцевого дворянства, купецтва та міщанства. Новий навчальний заклад (єдиний на той час вищий навчальний заклад у підросійській Україні) об'єднав навколо себе найкращі інтелектуальні сили українського громадянства, діячів української літератури, історії, етнографії. Ректором університету довгий час був відомий поет **Петро Гулак-Артемівський**. У **Харкові** почали виходити журнали *«Украинский вестник»*, *«Украинский журнал»* тощо, які вже своєю назвою засвідчували, що присвячені вони місцевому краю та його інтересам. Літературний рух у Харкові очолив **Григорій Квітка-Основ'яненко**. Навколо нього гуртувалася талановита молодь, яка, захоплена своїм учителем, почала писати українською мовою. До харківського літературного гуртка належали також **Амвросій Метлинський**, **Левко Боровиковський** та інші митці слова, захоплені ідеями західноєвропейського романтизму й національного українського відродження. Усі вони вважали, що, пишучи українською, рятують рідну мову від вимирання. Поетичні твори *харківських романтиків* – так називався літературний гурток – сприяли стилістичному збагаченню літературної мови, розширювали сфери її використання. Харківські романтики багато працювали задля збереження перлин українського

фольклору. Особливо відзначився в цій справі вихованець, а потім професор Харківського університету **Ізмаїл Срезневський**. Він підготував до друку 6 випусків фольклорних та історико-літературних збірників *«Запорожская старина»*, що виходили друком упродовж 1833–1838 рр. у Харкові.

У Харкові розпочав свій творчий шлях **Микола Костомаров** – у майбутньому видатний історик України. Наукова спадщина Костомарова складається з 21 тому історичних досліджень. Славу історичної знаменитості принесли йому праці *«Думки про історію Малоросії»*, *«Слов'янська міфологія»*. Пізніше написав такі дослідження з української історії, як *«Богдан Хмельницький»*, *«Руїна»*, *«Мазепа»*.

КИРИЛО-МЕФОДІЇВСЬКЕ БРАТСТВО. У січні **1846 р.** у Києві виникла українська таємна політична організація – **Кирило-Мефодіївське братство (товариство)**. Ініціаторами її створення були: вчитель з Полтави Василь Білозерський, службовець канцелярії Київського генерал-губернатора Микола Гулак, професор Київського університету Микола Костомаров, письменник та вчений Пантелеймон Куліш, видатний етнограф Опанас Маркович. У квітні 1846 р. до братства приєднався Тарас Шевченко. Програмні положення Кирило-Мефодіївського братства було викладено в *«Книзі буття українського народу»* (*«Закон Божий»*) і *«Статуті Слов'янського братства св. Кирила і Мефодія»*, написаних М. Костомаровим, та в *«Записці»* В. Білозерського. Вони, зокрема, передбачали створення демократичної федерації рівноправних слов'янських республік; знищення самодержавства й скасування кріпосного права та суспільних станів; утвердження в суспільстві демократичних прав і свобод для громадян; рівноправність національних мов, культур та освіти для всіх слов'янських народів. Основною метою товариство вважало досягнення державної незалежності України з демократичним ладом на зразок США або Французької республіки. Державну незалежність країни братчики уявляли у федеративній спілці таких самих незалежних слов'янських держав, кожна з яких мала б становити штат або складалася б із кількох штатів. Київ мав стати центральним містом цієї федеративної спілки. У ньому раз на чотири роки мав збиратися найвищий спільний консультативно-регулювальний орган – собор (або сейм). Для захисту федерації від зовнішніх ворогів передбачалося мати невелике регулярне військо, а кожний штат, окрім того, мав би і свої збройні сили. Ідею визволення слов'янських народів та їх єднання збиралися по-

ширювати здебільшого літературно-просвітницькою діяльністю. У березні 1847 р. організацію було викрито, а її членів заарештовано й вивезено до Петербурга.

ТАРАС ШЕВЧЕНКО. Значення *Тараса Шевченка* – геніального поета й визначного художника, творця української літературної мови – для розвитку українського національно-визвольного руху важко перебільшити. Адже він був першим, хто сформулював українську національну ідею і через свої поетичні твори зробив її надбанням усього українського загалу, чим посприяв згуртуванню українців у боротьбі за національне визволення. Виняткове значення Шевченка як поета. Його поетична спадщина стала цілою добою в історії української літератури. Проте значення віршів Шевченка не тільки в їх мовній чи літературній майстерності. Адже ніколи раніше з такою силою та переконанням не лунав заклик до власного народу скинути чужоземне ярмо і здобути волю. Поезія Шевченка не обмежувалась, як у інших українських романтиків, оплакуванням героїчного минулого, а будила національні почуття й давала бачення майбутнього: якщо Україна в минулому користувалася правами самостійної держави, то це мало служити підставою для здобуття політичної незалежності в майбутньому. Ніколи раніше українські інтелектуали не виступали так відверто проти російської колоніальної політики. Великою заслугою Шевченка було те, що його творчість сприяла згуртуванню українського народу.

бернатора керувати т. зв. Південно-Західним краєм, до складу якого належали такі губернії:

- 1 Катеринославська;
- 2 Київська;
- 3 Волинська;
- 4 Подільська;
- 5 Полтавська;
- 6 Харківська;

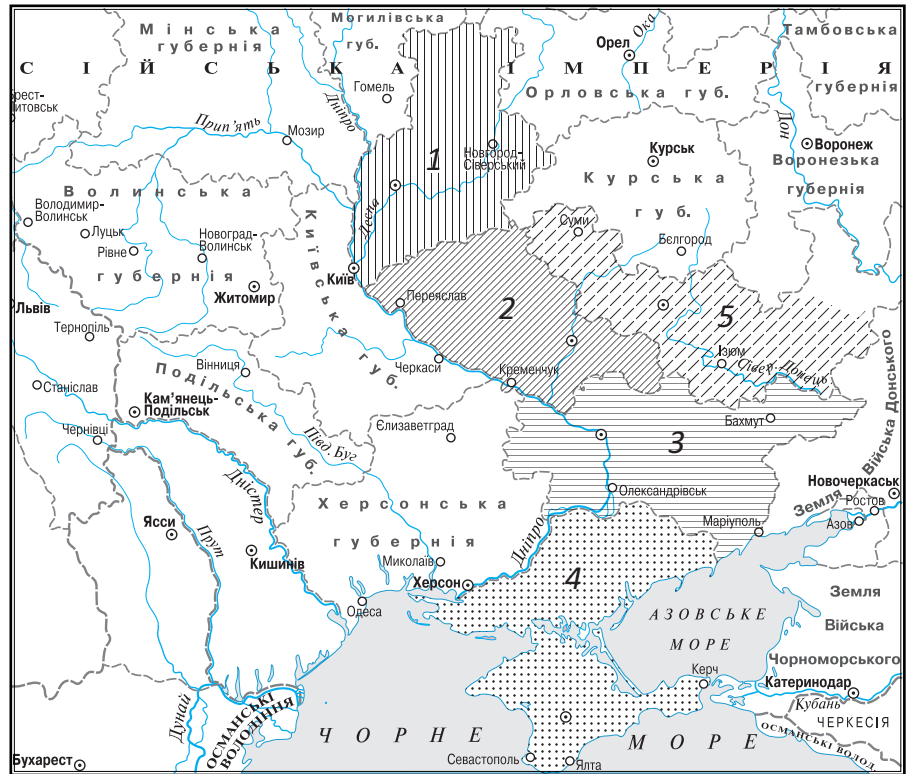
А	Б	В	Г

А 1, 2, 5
Б 2, 3, 4
В 2, 4, 6
Г 3, 4, 5

2. Якими цифрами позначено губернії, утворені на землях колишньої Гетьманщини та Слобожанщини?

А	Б	В	Г

А 1, 2, 5
Б 1, 3, 4
В 2, 3, 5
Г 2, 4, 5

Тренувальний тест до теми 12

Завдання 1-24 мають чотири варіанти відповіді, серед яких лише один правильний. Виберіть правильний варіант відповіді.

1. Доповніть твердження.

У лютому 1832 р. після придушення польського повстання царський уряд призначив київського генерал-гу-

3. Доповніть твердження.

Новоутворені Ізмаїльський, Акерманський, Хотинський повіти зі здебільшого українським населенням Бессарабської області опинились у складі Російської імперії внаслідок...

А	Б	В	Г

- А російсько-турецької війни 1787–1791 рр.;
- Б російсько-турецької війни 1806–1812 рр.;
- В російсько-французької війни 1812 р.;
- Г російсько-турецької війни 1828–1829 рр.

4. У якому твердженні йдеться про місто Харків?

А	Б	В	Г

А Місто, яке вважають першою столицею національного відродження, визначний культурний центр підросійської України.

Б Місто, яке було одним з найбільших центрів польського конспіративного руху 1830–1840 рр.

В Місто, у якому з весни 1818 р. до березня 1819 р. діяла найвпливовіша масонська організація «Любов до істини».

Г Місто, у якому 1823 р. брати Андрій і Петро Борисови створили таємну декабристську організацію – «Товариство об'єднаних слов'ян».

5. З яким історичним діячем пов'язана подія, по якій йдеться?

«Представник української знаті був таємно прийнятий у Берліні міністром Герцбергом. У розмові змальовав невтішне становище своїх земляків і від чийогось імені висунув клопотання, щоб Україна на випадок війни між Пруссією і Росією отримала «протекцію короля», який допоміг би українцям визволитися від московської тиранії».

А	Б	В	Г

- А** Іван Котляревський
- Б** Василь Каразін
- В** Василь Капніст
- Г** Іван Орлай

6. Що було характерним для першого, академічного (наукового), етапу українського національного відродження?

1 Створення видавничо-культурних, просвітницьких, археографічних закладів й організацій.

2 Збирання та публікація українських народних пісень, легенд тощо.

3 Дослідження звичаїв і вірувань, написання історичних трактатів і художніх творів.

4 Створення перших політичних партій.

5 Формування й поширення серед загалу вимоги суверенітету нації у формі автономії або незалежності.

А	Б	В	Г

- А** 1, 4 **Б** 2, 3
- В** 2, 5 **Г** 3, 4

7. Про яку книгу йдеться у висловлюванні Сергія Єфремова?

«Бувають в історії народів дати, які неможливо розривають надвоє їхнє життя й кладуть межу високу посеред рівного шляху історичних подій... Ми маємо таку історичну дату, – це пам'ятний в історії України рік 1798-й. Того року прилетіла перша ластівка українського національного відродження – невеличка книжка, од якої не тільки початок нового українського письменства рахуємо, а й новий етап позначаємо в історії українського народу».

А	Б	В	Г

- А** «Енеїда»
- Б** «Кобзар»
- В** «Русалка Дністровая»
- Г** «Наталка Полтавка»

8. Як називалася перша узагальнювальна праця з історії України від найдавніших часів і до кінця 18 ст. у 4-х томах Дмитра Бантиш-Каменського?

А	Б	В	Г

- А** «Історія Малої Росії»
- Б** «Історія України-Руси»
- В** «Історія русів»
- Г** «Книга буття українського народу»

9. Хто був упорядником збірки «Досвід збирання старовинних малоросійських пісень», що започаткувала українську фольклористику (опублікована 1819 р. в Петербурзі)?

А	Б	В	Г

- А** Микола Цертелєв
- Б** Михайло Максимович
- В** Пантелеймон Куліш
- Г** Микола Костомаров

10. На які роки припадає діяльність Кирило-Мефодіївського товариства?

А	Б	В	Г

- А** 1806–1812 рр.
- Б** 1810–1812 рр.
- В** 1825–1826 рр.
- Г** 1846–1847 рр.

11. Що передбачали положення програмових документів Кирило-Мефодіївського братства?

- 1** Побудова майбутнього суспільства на засадах християнської моралі.
- 2** Створення федерації слов'янських народів на чолі з Польщею – «непідлеглою Річчю Посполитою в союзі слов'янським».
- 3** Поділ Росії на 13 федеративних штатів, два з яких – Чорноморський зі столицею в Києві та Український зі столицею в Харкові.
- 4** Скасування кріпацтва, встановлення демократичних прав для громадян.
- 5** Формування на Чернігівщині й Полтавщині 60-тисячного козацького війська.

А	Б	В	Г

- А** 1, 4 **Б** 2, 3
- В** 2, 5 **Г** 3, 4

12. Яку подію визначають як складову російського суспільно-політичного руху в Наддніпрянщині в першій половині 19 ст.?

А	Б	В	Г

- А** Створення в Одесі Товариства історії та старожитностей російських.
- Б** Утворення в Тульчині таємного «Південного товариства».
- В** Утворення Кирило-Мефодіївського товариства.
- Г** Заснування в Києві університету ім. Св. Володимира.

13. Коли відбулися події, про які йдеться в історичному джерелі?

«...Мужність солдатів похитнулася; вигляд убитих і поранених, відсутність С. Муравйова завдали рішучого удару мужності повсталих чернігівців: вони, кинувши рушницю, розбіглися в різні боки».

А	Б	В	Г

- А** 1806–1812 рр.
- Б** 1810–1812 рр.
- В** 1825–1826 рр.
- Г** 1856–1859 рр.

14. Укажіть правильне твердження.

А	Б	В	Г

- А** Після переходу на початку російсько-турецької війни 1828–1829 рр. частини козаків Задунайської Січі під владу Росії було створене Окреме Запорізьке військо, яке в 1832 р. перейменували на Азовське козацьке військо.

- Б** Польське національно-визвольне повстання 1830–1831 рр. розгорнулося на Лівобережній та Слободській Україні.
- В** Після російсько-французької війни 1812 р. уряд Росії відновив полково-сотенний устрій в Наддніпрянській Україні.
- Г** Декабристські організації кінцеву мету своєї діяльності вбачали у звільненні України з-під влади Російської імперії.

15. Ім'я якого діяча пропущене в уривку з історичного джерела?

«...У 1847 р., у зв'язку з відомою всім історією, він був засланий рядовим в Оренбурзький корпус із заборотою писати й малювати... Батальйонний командир не любив _____ за його незламний характер, за те, що він не вмів і не хотів нікому вклонятися, і водив його кожний день разом з іншими на навчання, де _____ вчився маршировки і рушничних прийомів...»

А	Б	В	Г

- А** Пантелеймон Куліш
Б Михайло Максимович
В Тарас Шевченко
Г Микола Костомаров

16. У якому місті побачило світ перше видання «Кобзаря» Тараса Шевченка?

А	Б	В	Г

- А** Полтава
Б Санкт-Петербург
В Київ
Г Харків

17. Що визначало політику Російської імперії щодо України в першій половині 19 ст.?

- Адміністративно-територіальний поділ врахував географію національного розселення.
- Заснування військових поселень.
- Нехтування національними особливостями, заборона рідної мови, традицій.
- Сприяння заселенню українських міст винятково українцями.
- Підтримка самоврядування міст, українського судочинства.

А	Б	В	Г

- А** 1, 2
Б 1, 3
В 2, 3
Г 3, 5

18. Які з тверджень стосуються Тараса Шевченка?

- Член полтавської масонської ложі «Любов до істини», київської «З'єднаних слов'ян», організатор і керівник Малоросійського таємного товариства.
- Автор поетичної збірки, у якій вперше беззастережно і щиро було засуджено колонізаторську політику російського самодержавства щодо України.
- Видатний майстер українського образотворчого мистецтва, якому належить понад тисячу мистецьких творів.
- Основоположник художньої прози в новій українській літературі. Співвидавець науково-літературного журналу «Украинский вестник» у 1816–1817 рр.

5. Упорядник та видавець трьох збірок народних пісень, які не втрачають наукової цінності й нині.

А	Б	В	Г

- А** 1, 3 **Б** 2, 3
В 2, 5 **Г** 3, 4

19. Які явища та процеси характерні для розвитку сільськогосподарства земель підросійської України в першій половині 19 ст.?

- Інтенсивний шлях розвитку.
- Перенесення промислових підприємств з сіл у міста.
- Зменшення визиску селянства та їхнього майнового розшарування.
- Домінування поміщицького землеволодіння.
- Панування натурального господарства.

А	Б	В	Г

- А** 1, 3 **Б** 1, 5
В 2, 4 **Г** 3, 5

20. Чим уславився Устим Кармалюк?

А	Б	В	Г

- А** Ватажок селянських повстань на Правобережжі 20–30-х рр., «український Робін Гуд».
Б Лідер національного руху на Північній Буковині та Закарпатті початку 19 ст.

В Один із засновників та ідейний провідник Кирило-Мефодіївського товариства.

Г Один з керівників селянського руху на Лівобережній Україні наприкінці 18 ст.

21. Якої організації стосується наведений уривок з історичного джерела?

«...Обер-поліцейстер доправив знайдений поліцейськими служителями у квартирі Гулака рукопис, який він під час арешту встиг було сховати. Цей рукопис під назвою «Закон Божий» написаний рукою Гулака і складається зі 109 параграфів...»

А	Б	В	Г

- А** «Малоросійське товариство»
Б Товариство об'єднаних слов'ян
В Кирило-Мефодіївське товариство
Г «Південне товариство» декабристів

22. Коли було оприлюднено документ, уривок з якого наведено?

«Військо це передбачаємо створити на Україні з людей, до козачої служби здібних і здавна відомих звичкою й охотою до неї. Воно повинно складатися з 4 полків: кожний полк з 8 ескадронів, а ескадрон зі 150 козаків... Як мине в українських полках потреба, всі вони мають розпуститися по своїх домівках, але вже назавжди залишаться належними війську і за першою потребою повинні з'явитися на службу і скласти знову свої полки...».

А	Б	В	Г

- А** 1798 р.
Б 1812 р.
В 1825 р.
Г 1830 р.

23. Яке місто в 1817 р. отримало статус відкритого вільного порту (порто-франко)?

А	Б	В	Г

- А** Херсон
Б Миколаїв
В Маріуполь
Г Одеса

24. Які явища та процеси характерні для промислового розвитку земель підросійської України в першій половині 19 ст.?

- 1 Початок промислового перевороту.
- 2 Панування кріпосницької мануфактури.
- 3 Будівництво перших залізниць.
- 4 Уповільнення зростання чисельності міського населення.
- 5 Зростання кількості промислових підприємств.
- 6 Формування спеціалізації районів на виробництві певної промислової продукції.

А	Б	В	Г

А 1, 3, 4
Б 1, 5, 6
В 2, 4, 5
Г 3, 5, 6

У завданнях 25–27 до кожного з чотирьох рядків інформації, позначених цифрами, доберіть один правильний варіант, позначений буквою. Поставте позначки в таблиці на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви).

25. Установіть відповідність між назвами українських губерній у складі Російської імперії в середині 19 ст. та їх місцерозташуванням, позначеним буквами на карті.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- 1 Чернігівська
- 2 Волинська
- 3 Подільська
- 4 Катеринославська

26. Установіть відповідність між стислими характеристиками та іменами історичних діячів першої половини 19 ст.

- 1 Один із засновників та ідейний провідник Кирило-Мефодіївського товариства, автор його найголовніших програмних документів, зокрема «Книги буття українського народу».
- 2 Автор першого твору нової української літератури, яким започатковано розвиток нової української літературної мови, а також перших драматичних творів – п'єс «Наталка Полтавка» та «Москаль-чарівник».
- 3 Один із засновників та ідейний натхненник харківського гуртка поетів-романтиків. Протягом 1833–1838 рр. у Харкові видавав «Запорожскую старину».
- 4 Письменник, перекладач. Зажив слави першого професійного українського літературного критика й творця українського правопису, чимало правил якого діють і нині. Учасник Кирило-Мефодіївського товариства.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

А Іван Котляревський
Б Микола Костомаров
В Пантелеймон Куліш
Г Тарас Шевченко
Д Ізмаїл Срезневський

27. Установіть відповідність між портретами історичних діячів та їхніми іменами.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- А Тарас Шевченко
- Б Микола Гулак
- В Пантелеймон Куліш
- Г Микола Костомаров
- Д Іван Котляревський

У завданні 28 розташуйте події в хронологічній послідовності. Поставте позначки в таблиці відповідей на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви).

28. Встановіть хронологічну послідовність подій.

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

- А Відкриття Київського університету.
- Б «Київська козаччина».
- В Перше видання «Кобзаря» Т. Шевченка.
- Г Діяльність декабристських організацій.

У завданнях 29–31, які мають шість варіантів відповідей, оберіть три правильні відповіді й запишіть їх номери у клітинки.

29. Укажіть назви губерній, які належали до складу Новоросійсько-Бессарабського генерал-губернаторства.

--	--	--

- 1 Харківська
- 2 Полтавська
- 3 Катеринославська
- 4 Чернігівська
- 5 Херсонська
- 6 Таврійська

30. Укажіть діячів українського національного відродження Наддніпрянщини першої половини ХІХ ст.

--	--	--

- 1 Іван Франко
- 2 Іван Котляревський
- 3 Маркіян Шашкевич
- 4 Михайло Драгоманов
- 5 Петро Гулак-Артемівський
- 6 Григорій Квітка-Основ'яненко

31. Якими були напрямки діяльності кирило-мефодіївців?

--	--	--

- 1 Збирали кошти на видання нових книг й відкриття народних шкіл.
- 2 Налагоджували зв'язки з польським революційним рухом.
- 3 Писали наукові праці й виступали з лекціями в навчальних закладах Києва.
- 4 Готувалися до організації збройного повстання в Україні.
- 5 Розповсюджували антиурядові твори, готували прокламації.
- 6 Заснували перший український професійний театр.

13. ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ НАПРИКІНЦІ 18 – У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 19 ст.

Факти:

Приєднання західноукраїнських земель до складу Австрійської імперії, адміністративно-територіальний поділ західноукраїнських земель, реформи Марії Терезії та Йосифа II й українські землі, діяльність «Руської трійці». Діяльність Головної руської ради.

Дати:

1816 рр. – створення освітнього товариства галицьких греко-католицьких священиків;

1833 – 1837 рр. – діяльність «Руської трійці»;

1848 р. – скасування панщини в Галичині.

Персоналії: М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький, Л. Кобилиця, І. Могильницький.

Ви повинні вміти:

● **розпізнавати на картосхемі** українські землі у складі Австрійської імперії;

● **описувати** перебіг національного руху в Галичині під час революції 1848–1849 рр. в Австрійській імперії;

● **характеризувати** політику Австрійської імперії щодо західноукраїнських земель, її наслідки, реформи Марії Терезії та Йосифа II; початок національного відродження, форми соціального протесту населення;

● **визначати** наслідки та **пояснювати**, у чому значення подій 1848–1849 рр., причини та значення антикріпосницького руху в західноукраїнських землях.

АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ ПОДІЛ. У складі Австрійської монархії українські землі не становили окремої адміністративної одиниці. Галичина, яка перейшла до складу Австрійської монархії в **1772 р.**, разом з частиною польських земель була виділена в окрему провінцію з центром у Львові. Після неодноразових територіальних змін ця провінція отримала назву *Королівство Галичини та Лодомерії*.

Іншим західноукраїнським регіоном, який потрапив під владу Австрії, була Північна Буковина. У краї було запроваджено систему військового управління, яка діяла до 1786 р. Від 1787 по 1849 р. Північна Буковина ввійшла до складу *Королівства Галичини та Лодомерії* як 19 округ. Управляв Буковиною окружний староста, підзвітний галицькій адміністрації. Від 1779 р. адміністративним центром Буковини стало місто Чернівці. У *Хотинищині*, що перебувала до 1812 р. в складі Туреччини, всю повноту влади мав турецький паша. У 1806–1812 рр. нею керували російські військові, з 1812 р. – належала до складу Бессарабії.

Закарпатська Україна від кінця 17 ст. перебувала у складі Австрії. Всі адміністративні органи влади краю були підпорядковані Пожонському (Братиславському) намісницькому управлінню Угорського королівства, яке поділялося на чотири *комітати (жути)*. Адміністративну, фінансову й судову владу здійснювали призначені цісарем *жутани*.

РЕФОРМИ МАРІЇ ТЕРЕЗІЇ ТА ЙОСИФА II Й УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ. Імператриця **Марія Терезія** (1740–

1780) зважилася на проведення державних реформ у дусі «просвітницького абсолютизму». Вона створила розвинуту бюрократичну систему, без якої Австрійська імперія не могла б існувати як велика держава. Імператриця прагнула послабити ймовірні відцентрові рухи й зважилася на певні поступки, наприклад, українцям, щоб протиставити їх помітно організованішим у той час галицьким полякам. Були вжиті також заходи для поліпшення рівня початкової освіти. Шляхом реформ і централізації держави пішов син Марії Терезії – імператор **Йосиф II** (1780–1790). Важливим було фактичне, а не на папері, зрівняння в правах греко-католицького духовенства з римо-католицьким. У 1774 р. у Відні було засновано *греко-католицьку семінарію* для навчання руського духовенства («Барбареум»). У 1783 р. її було переведено до Львова. Після ліквідації ордену єзуїтів 1773 р. було закрито єзуїтську академію у Львові, натомість **1784 р.** було **відкрито Львівський університет**. При ньому з 1784 по 1805 р. діяв *Руський інститут* («Студіум рутенум»), де навчалися студенти русини. Йосиф II скасував особисту залежність селян, зробив неможливим продаж кріпаків окремо від землі, на якій вони господарювали, скоротив панщину, дозволив кріпакам брати шлюб не питаючись дозволу в пана. Галицькі селяни (українці й поляки) отримали право апеляції до вищих органів влади, яке вже давно мали селяни австрійські та чеські. Утім, унаслідок нововведень тільки заможніші селяни зберегли власні землі, а переважна їх більшість перетворилася на безземельних робітників, які мусили працювати на поміщиків. До того ж нащадки Йосифа II (Леопольд II та Франц I,

які владарювали відповідно у 1790–1792 і 1792–1835 рр.) або відмінили низку законів свого попередника, або ж залишили їх тільки на папері. Лише в **1848 р.** було остаточно ліквідовано *панщину* й скасовано *кріпацтво*. Своєрідність аграрної реформи Йосифа II полягала в тому, що вона зберегла й навіть зміцнила магнатське землеволодіння, зберегла певною мірою й землеволодіння заможних селян. Це законсервувало феодальні відносини, пригальмувало притік до міст вільних робочих рук.

ПЕРША ХВИЛЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ.

Перша хвиля національного відродження в Галичині пов'язана з діяльністю *перемишльського культурно-освітнього осередку, що сформувався навколо греко-католицьких єпископів Михайла Левицького та Івана Снігурського*. До цього осередку належали **Іван Могильницький**, Іван Лаврівський, Йосиф Левицький та інші. Учасники гуртка виявляли інтерес до української історії, дбали про піднесення українського шкільництва. І. Могильницький був, зокрема, автором *першої в Галичині «Граматики» української мови та наукового трактату «Відомість о руській мові»*. Інтерес до національної історичної спадщини й мови та усної народної творчості почали виявляти й представники духівництва в інших західноукраїнських землях. **Іоаннікій Базилович**, чернець Мукачівського монастиря, став *автором першої наукової праці з історії Закарпаття* – «Короткого нариса фундації Федора Коріатовича». Згодом *фундаментальну шеститомну «Історію карпатських русинів»* створив відомий учений-славист і церковний діяч **Михайло Лучкай**. Він був також автором *першої в західноукраїнських землях друкованої порівняльної «Граматики слов'яно-руської мови»*, у якій, подібно до перемишльських діячів, висловлювався за церковнослов'янську мову в її карпато-українській редакції як літературну мову закарпатських українців. На Буковині першу спробу друкувати українські пісні кирилицею зробив Іван Велигорський. Проте його наступники на буковинській літературній ниві продовжували вживати стару книжну мову.

«РУСЬКА ТРІЙЦЯ». Утвердження ідеї створення літературної мови на народній основі пов'язане з діяльністю *«Руської трійці»* у складі **Маркіяна Шашкевича, Івана Вагилевича, Якова Головацького**. Усі вони, вихованці Львівської греко-католицької семінарії, зустрілися 1833 р. Свою діяльність «Руська трійця» розпочала зі збирання українського фольклору в Галичині, на Буковині та в Закар-

патті. Етнографічні експедиції переконали трійчан, що відродити українську мову в Галичині можна лише впроваджуючи в літературу замість «язичія» живу народну мову. У жовтні **1836 р.** було отримано дозвіл, а в грудні того самого року, датована 1837 р., з'явилася книжка під назвою **«Русалка Дністровая»**. Її складала низка народних пісень, дум, оригінальних творів трійчан і перекладів. Альманах було написано живою народною мовою. *Він засвідчив початок нової літератури на західноукраїнських землях.*

ДІЯЛЬНІСТЬ ГОЛОВНОЇ РУСЬКОЇ РАДИ. У середині 19 ст. Європою прокотилася хвиля революцій. Не оминула вона й Австрійську імперію. Березневе повстання у Відні 1848 р. розбудило національно-визвольні рухи підкорених імперією Габсбургів народів. Серед останніх були українці підвладних Австрії західноукраїнських земель.

2 травня 1848 р. у Львові було створено першу українську громадсько-політичну організацію – Головну руську раду, яка перебрала на себе роль представника інтересів українського населення Галичини перед центральним урядом і виконувала її протягом **1848–1851 рр.** Раду, яка складалася з 30 постійних членів – представників світської інтелігенції, вищого і нижчого духівництва, очолив єпископ **Григорій Яхимович**. Друкованим органом Головної руської ради стала **«Зоря Галицька»** – перша у Львові газета українською мовою. За ініціативою Головної руської ради за національну символіку галицьких українців було прийнято синьо-жовтий прапор та герб із зображенням золотого лева на синьому полі. У містах, містечках і селах Східної Галичини виникло близько 50 місцевих руських рад, до складу яких обирали здебільшого представників духівництва, селян, міщан, світську інтелігенцію (вчителів, шкільну молодь). Діячі руських рад домагалися забезпечення вільного національного розвитку українського населення Східної Галичини.

Першим кроком у досягненні цієї мети став рух за відокремлення Східної Галичини від Західної (польської) та перетворення її на окремий коронний край, тобто на національно-територіальну автономію. Правлячі кола Австрії відхилили більшість українських вимог, погодившись лише на впровадження 1848 р. української мови в народних школах та викладання цієї мови як обов'язкового предмета в гімназіях. Незабаром уряд вдався до ще однієї поступки: на початку **1849 р.** було відкрито *кафедру української мови та літератури у Львівському університеті*. Її очолив **Я. Головацький**.

Діяльність Головної руської ради сприяла пожевленню громадсько-культурного життя. У **жовтні 1848 р.** у Львові відбувся *перший з'їзд діячів української культури, науки та освіти*. Ініціатором з'їзду був письменник **Микола Устиянович**. З усіх кінців Галичини з'їхалися 118 учасників, серед них чимало письменників, учених, учителів, журналістів, дрібних службовців, юристів, студентів, а також духівництва. Згідно з рішенням з'їзду у Львові було засновано *«Галицько-руську матицю»* – культурно-освітню організацію, яка мала завданням видання популярних книг для народу. Визначними подіями

стали відкриття 1848 р. першої в Галичині української читальні (в Коломиї) та заснування 1849 р. з ініціативи Головної руської ради на народні кошти народного дому у Львові.

Револуція спричинила активізацію громадських рухів у Північній Буковині. У *краї спалахнуло селянське повстання під проводом Лук'яна Кобилиці*. *Посилився рух за збереження адміністративно-політичної єдності Буковини з Галичиною*. Однак він не досяг мети: за конституцією 1849 р. Буковину було проголошено окремим коронним краєм з своїм сеймом та адміністрацією.

14. КУЛЬТУРА УКРАЇНИ КІНЦЯ 18 – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ 19 ст.

Факти:

Національне відродження. Відкриття університетів. Зміни в освіті. Поява «Історії русів». Розвиток літератури, мистецтва.

Дати:

1805 р. - відкриття університету в Харкові;

1834 р. - відкриття університету в Києві.

Персоналії: П. Гулак-Артемівський, Г. Квітка-Основ'яненко, М. Максимович, М. Остроградський, В. Каразін.

Ви повинні вміти:

- **характеризувати** основні явища і процеси розвитку культури цього періоду, творчі здобутки видатних вітчизняних науковців та митців;
- **визначати** умови та особливості розвитку культури кінця 18 – першої половини 19 ст., причини культурних зрушень у першій половині 19 ст.

ОСВІТА. До мережі установ народної освіти, що сформувалася в першій половині 19 ст., належали: *парафіяльні школи, повітові училища, гімназії, ліцеї та університети*. *Парафіяльні школи* призначалися для людей «найнижчих станів», *повітові училища* – для дітей дворян, купців, урядових службовців, ремісників та інших заможних жителів міст, *гімназії, ліцеї та університети* – головним чином для дітей дворян. Початкову освіту давали парафіяльні школи та повітові училища. У 1856 р. в Україні діяло 1320 парафіяльних та повітових шкіл і училищ. Середню освіту давали гімназії, що відкривалися в усіх губернських і окремих повітових містах. Першою в Україні в 1804 р. відкрилася Одеська комерційна гімназія, яка мала давати водночас середню загальну і спеціальну освіту. *Протягом першої половини 19 ст. в Україні було відкрито 19 гімназій*, тож на кінець 19 ст. працювало 129 гімназій, 19 реальних і 17 комерційних училищ.

На початку 19 ст. єдиним вищим навчальним за-

кладом в Україні лишалася *Київська академія*. Проте від другої половини 18 ст. Київську академію заходами імперського уряду було перетворено на становий духовний навчальний заклад, а **1817 р.** взагалі закрито. У **Харкові** зусиллями Василя Каразіна й коштом місцевого дворянства, купецтва та міщанства у **1805 р. засновано університет**. Структура університету зазнавала численних реорганізацій і лише в 50-х роках усталилася. Навчання провадилося на чотирьох факультетах: історико-філологічному, фізико-математичному, юридичному, медичному. У **1834 р. відкрито університет у Києві** (з офіційною назвою «Університет св. Володимира») у складі філософського та юридичного факультетів з чотирирічним строком навчання, перший з яких мав двоє відділень: історико-філологічне і фізико-математичне. Першим ректором університету став професор **Михайло Максимович**. Більшість перших викладачів і професорів університету були переведені з Волинського ліцею. У першій

ПАМ'ЯТКИ АРХІТЕКТУРИ ТА ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА, ОБОВ'ЯЗКОВІ ДЛЯ РОЗПІЗНАВАННЯ

- 1 Живописні твори Т. Шевченка:
 - 1а «Автопортрет». 1840;
 - 1б Офорт на історичну тематику «Дари в Чигрині 1649 року» (з альбому «Живописна Україна». 1844);
 - 1в «Катерина». 1842.
- 2 Картина «Дівчина з Поділля» В. Тропініна.
- 3 Будівля Київського університету. 1837–1843.

1а

1б

1в

2

3

чверті 19 ст. в Україні з'явилися вищі навчальні заклади, що об'єднували гімназійний та університетський курси: **Волинський ліцей у Кременці, Рішельєвський ліцей в Одесі, Гімназія вищих наук у Ніжині**. Так, Рішельєвський ліцей мав чотири відділи: фізико-математичний, камеральний, юридичний і загальних предметів. У 1828–1855 рр. при ньому існував Інститут східних мов (арабської, турецької і перської), який готував перекладачів для військових і адміністративних установ. Згодом Рішельєвський ліцей реорганізовано в **Новоросійський університет (1865 р.)**

НАУКА. Науково-дослідні роботи зосереджувалися в університетах і ліцеях. Активно розвивалися в Україні природничі та точні науки. Видатним організатором математичної освіти в першій половині 19 ст. був **Тимофій Осиповський** – професор Харківського університету, який відіграв велику роль у розвитку математики, фізики й астрономії. Він створив тритомний курс математики, який довгий час був основним вітчизняним підручником, виховав цілу плеяду математиків. Вагомий внесок у розвиток математичної науки належить **Михайлу Остроградському**. Його глибокі наукові праці, присвячені

теоретичним питанням аналітичної геометрії, математичного аналізу, теорії чисел, аналітичної механіки, протягом кількох десятиліть визначали математичне життя Росії.

У 1810 р. **Василь Каразін** висунув проект створення мережі метеорологічних станцій і використання їх спостережень (передбачення посух, похолодань, бур тощо). У с. Кручик на Харківщині він створив першу в Україні метеорологічну станцію. Окрім того, цього вченого та громадського діяча називають винахідником сушильних апаратів, технології видобування селітри, конструктором сільсько-господарських машин.

Відомим ученим-природознавцем був **М. Максимович**, який опублікував чимало наукових праць з ботаніки, серед яких відома двотомна книга «Основи ботаніки».

Значний поступ зробила історична наука. Справу **Дмитра Бантиш-Каменського** продовжив **Микола Маркевич** – автор однієї з загальнонавчальних праць з історії України, н'ятитомної «Історії Малоросії», у якій історію України висвітлено від найдавніших часів до кінця 18 ст. Вона вийшла друком у 1842–1843 рр.

У 1835 р. за ініціативою М. Максимовича в Києві було створено **Тимчасовий комітет з розшуку старожитностей**, який координував та спрямовував археологічні дослідження. У 1845 р. його функції передано новій установі – **Тимчасовій комісії для розгляду давніх актів**, яка збирала неоціненний документальний матеріал з історії України. У цій комісії працював, зокрема, Т. Шевченко, запрошений до неї як художник для зарисовування археологічних пам'яток.

ЛІТЕРАТУРА. Українську літературу від кінця 18 ст. називають **новою**. Порівняно з давньою це була література нової тематики, нових героїв і нового мовного оформлення – твори, на відміну від давніх, написані сучасною українською літературною мовою. Найяскравіші представники літератури кінця 18 – 40-х рр. 19 ст. – І. Котляревський, Г. Квітка-Основ'яненко, П. Гулак-Артемівський, Є. Гребінка та ін. Основні творчі **методи літератури** цього періоду – **це просвітительський реалізм і романтизм; основні жанри** – **бурлескно-трагедійна поема, байка, балада, соціально-побутова п'єса, сентиментальна повість**.

Григорію Квітці-Основ'яненку належить *слава основоположника художньої прози в новій українській літературі, одного із засновників жанру соціально-побутової комедії*. Прозові твори Квітки склали

дві збірки «Малоросійських повістей» (1834, 1836–1837 рр.), до яких увійшли найвідоміші повісті «Котопська відьма», «Маруся». Славу драматурга принесли п'єси «Сватання на Гончарівці» та «Шельменко-денщик». Як письменник **Петро Гулак-Артемівський** *улавився байками та романтичними баладами, започаткувавши в новій українській літературі відповідні жанри*. Так, хрестоматійною є його байка-казка «Пан та собака» (1818 р.). Гулак-Артемівський був також майстром літературного перекладу. **Євген Гребінка** писав романи та повісті російською мовою, більшість яких спіткало забуття. Справжню літературну славу здобув кількісно невеликим українськомовним доробком – байками. Кілька десятків цих творів були настільки оригінальними й мовно вишуканими, що стали окрасою класичної української літератури.

У **40–60-х рр. 19 ст.** тематика літературних творів пов'язана з найгострішою суспільно-політичною проблемою тих років – кріпацтвом і пошуком шляхів боротьби з ним. Розширюється і поновлюється ідейно-художня й жанрова палітра літератури. Утверджується принцип художньої правди як вірності самому життю, його фактам і типовим образам; видозмінюється художній погляд на світ і спосіб його зображення – основним творчим методом став **реалізм**, який у творчості Т. Шевченка набув гостро-викривального спрямування. Не втрачає позицій і **романтизм**. Провідними жанрами цього періоду були поетичні (Т. Шевченко, П. Куліш, Ю. Федькович) та прозові (П. Куліш, Марко Вовчок). *Центральною постаттю в літературному процесі того часу був Т. Шевченко*.

АРХІТЕКТУРА. Від середини 18 ст. в Україні з'являються споруди з елементами **класицистичного стилю**. **Класицизм** в архітектурі характеризується світлими барвами, строгими (стриманими) й чіткими архітектурними формами, відмовою від пишного оздоблення. Перший етап розвитку класицизму в архітектурі пов'язують з широким розгортанням містобудівельної діяльності, палацово-садибного будівництва, здійснюваного здебільшого царськими вельможами, поміщиками й козацькою старшиною. Яскравими зразками **класицизму** в архітектурі кінця 18 ст. – початку 19 ст. є **палац Петра Рум'янцева в Качанівці на Чернігівщині** та **палац Кирила Розумовського в Батурині**. Другий етап характеризується розширенням забудови міст, їх переплануванням і подальшим удосконаленням старих міських планів і будівельних заходів. Для третього, останнього, етапу доби класицизму характерним

в Україні був поступовий розпад його стильової єдності.

Показово, що творцями найяскравіших зразків цієї архітектури були майстри-іноземці. Група архітекторів (переважно італійського походження) розбудувала Одесу. На початку століття в Одесі працював майстер **Тома де Томон**, француз з походження, а в Києві — прибулий з Петербурга **Варфоломій Беретті**. Його будівля Київського університету стала чи не найяскравішою пам'яткою епохи на українському ґрунті.

ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО. У синтезі з архітектурою розвивається й *монументальна скульптура*. Найвизначнішим скульптором російського класицизму є **Іван Мартос** з Ічні на Чернігівщині. Для України він створив декілька яскравих пам'ятників, серед яких найвідоміший — *пам'ятник градоначальнику та генерал-губернатору Рішельє в Одесі*.

Якщо вихідці з України **Дмитро Левицький** і **Володимир Боровиковський** відіграли істотну роль у розвитку російського живопису, особливо портрета, то **Василь Тропінін** своєю творчістю відкрив цілу епоху нового портрета в українському живописі першої чверті 19 ст. Найціннішими творами живописця є портрети подільських селян-кріпаків, а також жанрові твори з життя українського села початку 19 ст. Справжнім живописним шедевром портретного мистецтва Тропініна є *«Дівчина з Поділля»*.

У першій половині 19 ст. набув популярності пейзаж, кращими зразками якого є пейзажі **Василя Штернберга** — *«Садиба Г. Тарновського в Качанівці»*, *«Переправа через Дніпро під Києвом»*, *«Вітряки в степу»*. До знаних пейзажистів належить **Іван Сошенко**. Новою сторінкою в історії національного пейзажу першої половини століття стала творчість Т. Шевченка, проте до цього жанру він звертався здебільшого в графічних техніках. У Львові пейзажеві майже цілком присвятив свою діяльність вихованець Віденської академії **Антон Лянге**.

ТАРАС ШЕВЧЕНКО — ХУДОЖНИК. Найвищим досягненням мистецької культури 19 ст. є творчість **Тараса Шевченка**. Митець активно працював у портретному жанрі, про що свідчать, зокрема, *автопортрети 1840–1841 років, портрети Маєвської, Пантелеймона Куліша, княгині Кейкуатової*. Помітне місце в його малярській спадщині належить картинам жанрового характеру на українську тематику, серед яких привертають увагу *«Селянська*

родина» та *«Катерина»* 1842 р. Шевченко-художник досконало володів різними жанрами і різною технікою, за життя був поцінований як майстер гравюри. Свою *першу гравюру*, ілюстрацію до трагедії Шекспіра *«Король Лір»*, він зробив уже 1843 року. Після відвідання України в 1843 році Шевченко задумав здійснити видання альбому, аби розповісти в ньому про Україну, красу її природи, про звичаї українського народу, архітектурні пам'ятки, історію. 1844 р. в Петербурзі Тарас Шевченко видає альбом *«Живописна Україна»*. Історичне минуле України художник показав в офорті *«Дари в Чигирині 1649 року»*, на якому зображено події, коли до Богдана Хмельницького в Чигирин прибули послы від трьох сусідніх держав з дарами.

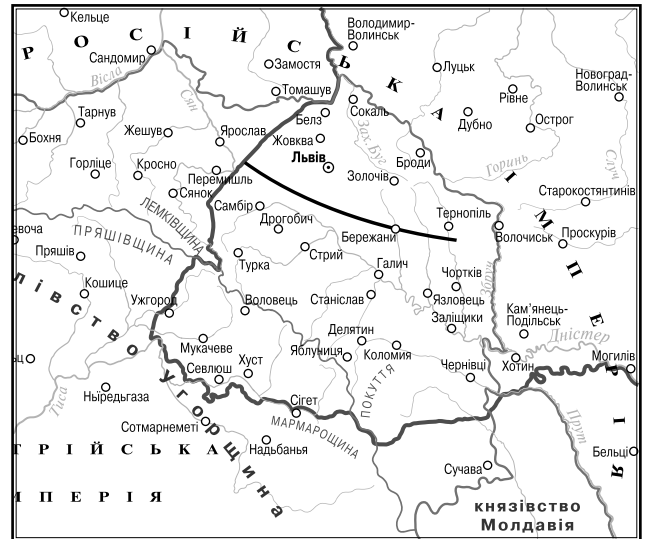
Тренувальний тест до тем 13–14

Завдання 1–21 мають чотири варіанти відповіді, серед яких лише один правильний. Виберть правильний варіант відповіді.

1. Назву якого історико-географічного регіону слід вписати на місці дуги-пропуску на карті «Українські землі у складі Австрійської імперії в першій половині 19 ст.»?

А	Б	В	Г

- А Північна Буковина
- Б Закарпаття
- В Східна Галичина
- Г Західне Поділля

2. Вкажіть дати відкриття університетів у Харкові та Києві.

А	Б	В	Г

- А 1661 р., 1805 р.
- Б 1812 р., 1861 р.
- В 1805 р., 1834 р.
- Г 1834 р., 1840 р.

3. Хто автор «Граматики малоросійського нарiччя» — першої граматики живої народної української мови, що вийшла друком у 1818 р.?

А	Б	В	Г

- А Ізмаїл Срезневський
 Б Григорій Квітка-Основ'яненко
 В Микола Маркевич
 Г Олексій Павловський

4. Розвиткові якої науки сприяла діяльність Михайла Остроградського?

А	Б	В	Г

- А математики
 Б історії
 В біології
 Г хімії

5. Про кого йдеться у твердженні?

Культурно-освітній та церковний діяч. Заклав багато народних (парафіяльних) шкіл, видав низку підручників для них. Засновник і керівник першого в Галичині освітнього товариства священників 1816 р., автор першої в Галичині «Граматики» книжної української мови.

А	Б	В	Г

- А Іван Могильницький
 Б Михайло Левицький
 В Іван Снігурський
 Г Маркіян Шашкевич

6. З діяльністю Перемишльського культурно-освітнього осередку священників пов'язують...

А	Б	В	Г

- А появу української преси в Галичині;
 Б розвиток нової української літератури на західноукраїнських землях;

- В появу в новій українській літературі жанрів байок та романтичних балад;
 Г першу хвилю українського національного відродження в Галичині.

7. Укажіть упорядників найвідоміших збірок українського фольклору.

- Михайло Максимович
- Микола Цертелєв
- Тарас Шевченко
- Маркіян Шашкевич
- Іван Котляревський
- Микола Гулак

А	Б	В	Г

- А 1, 3, 6 Б 1, 2, 4
 В 2, 3, 5 Г 3, 4, 6

8. Які міста були центрами театрального життя в першій половині 19 ст., звідки бере початок національний український професійний театр?

А	Б	В	Г

- А Київ та Одеса
 Б Харків та Київ
 В Одеса та Львів
 Г Полтава та Харків

9. Хто був автором драматичних творів «Наталка Полтавка» та «Москаль-чарівник», які започаткували нову українську драматургію?

А	Б	В	Г

- А Григорій Квітка-Основ'яненко
 Б Іван Котляревський
 В Петро Гулак-Артемівський
 Г Михайло Щепкін

10. Укажіть правильне твердження.

А	Б	В	Г

А Серед вищих навчальних закладів першої чверті 19 ст., що об'єднували гімназійний та університетський курси, був Рішельєвський ліцей у Ніжині.

- Б Альбом офортів Шевченка на теми історичного минулого, побуту та звичаїв, природи України мав назву «Історія русів».
 В Будівля Київського університету збудована в стилі українського бароко.
 Г Автором першого історичного роману в новій українській літературі був Пантелеймон Куліш.

11. У якому з варіантів названо діячів культури першої половини 19 ст., що творили в царинах архітектури та живопису?

А	Б	В	Г

А Антон Лянге, Василь Штернберг, Тимофій Осиповський.
 Б Дмитро Левицький, Михайло Остроградський, Іван Сошенко.

- В Володимир Боровиковський, Микола Маркевич, Євген Гребінка.
 Г Тарас Шевченко, Василь Тропінін, Андрій Меленський.

12. Про яку книжку йдеться в джерелі?

«...Маркіян Шашкевич хотів видати книжку, у якій були б вірші, казки, наукові розвідки... Шашкевич з товаришами вирішили видати книжку в Угорщині, де була вільніша цензура. Організатором цього заходу став Яків Головацький».

А	Б	В	Г

- А «Вінок русинам на обжинки»
 Б «Енеїда»
 В «Русалка Дністровая»
 Г «Становище русинів в Галичині»

13. Про яку пам'ятку йдеться?

Пам'ятка садово-паркового мистецтва, відкрита 1802 року. Автором проекту парку був польський офіцер Людвік Метцель. Під його безпосереднім керівництвом споруджено ставки, шлюзи, фонтани і водоспади, острів Анти-Цирцеї, підземна річка Ахеронт, мости, гроти, Елісейські поля, дорожно-алейна система, встановлено статуї.

А	Б	В	Г

- А Парк Софіївка в Умані
 Б Парк Олександрія в Білій Церкві
 В Палац Розумовського з парком в Батурині

- Г Палац Галаґана з лісопарком в с. Сокиринці на Чернігівщині

14. Які поняття характеризують розвиток української культури в першій половині 19 ст.?

- класицизм
- модерн
- шкільна драма
- романтизм
- соціально-побутова п'єса
- нова українська література
- полемічна література

А	Б	В	Г

- А 1, 2, 5, 6
- Б 1, 4, 5, 6
- В 2, 3, 4, 7
- Г 3, 4, 6, 7

15. Про кого йдеться в твердженні?

Від 1848 р. до 1867 р. був першим професором новоствореної — першої в нашій історії — кафедри української мови і літератури у Львівському університеті, у 1863–1864 р. — його ректор. Замолоду — один з учасників гуртка «Руська трійця», згодом — прихильник москвофільських ідей.

А	Б	В	Г

- А Іван Могильницький
- Б Маркіян Шашкевич
- В Іван Вагилевич
- Г Яків Головацький

16. Що характеризує соціально-економічний стан західно-українських земель у першій половині 19 ст. (до 1848 р.)?

- 1 Основа економіки — промисловість.
- 2 Бурхливий розвиток товарно-грошових відносин.
- 3 Зменшення панських володінь, наділення селян землею.
- 4 Посилення кріпацтва, селянські протести.
- 5 Промислове виробництво залишалося на ремісничо-мануфактурному рівні.
- 6 Низькі темпи урбанізації.

А	Б	В	Г

- А 1, 3, 4
- Б 2, 3, 6
- В 3, 4, 5
- Г 4, 5, 6

17. Про якого історичного діяча йдеться?

«У Галичині й на Буковині було запроваджено військовий стан. Усі, хто приєднався до повсталих, лихословив проти австрійського імператора, зберігав зброю, підлягали покаранню військовим трибуналом. Масові екезеції, арешти і розправи над селянами ознаменували придушення селянських повстань у Галичині й на Буковині. Ватажок буковинських повстанців був позбавлений депутатського мандата, незабаром заарештований і після тяжких тортур помер».

А	Б	В	Г

- А Остап Вересай
- Б Андрій Шут
- В Устим Кармелюк
- Г Лук'ян Кобилиця

18. Коли відбулися події, про які йдеться в історичному джерелі?

«Цензурування названої збірки народних пісень цими днями закінчене і прийнято рішення про її заборону в основному з тієї причини, що вміщені в ній статті є не-своєчасним духовним витвором екзальтованої юнацької фантазії, читання якого, особливо в теперішній час, може ввести в оману легковажних і викликати у них не-вдоволення існуючим... Розслідуванням у справі трьох на-званих осіб встановлено, що Шашкевич Маркіян і Голо-вацький Яків видрукували цю книжечку власним коштом в Угорщині без усякого підозрілого умислу».

А	Б	В	Г

- А 1816 р.
- Б 1833 р.
- В 1837 р.
- Г 1848 р.

19. Коли відбулися події, про які йдеться в історичному джерелі?

«...Засноване політичне товариство «Головна Рада» — єдиний український національний уряд, що мав обстоювати перед центральним правительством політичні й національні потреби українців; а як орган його стала виходити газета «Зоря Галицька».

А	Б	В	Г

- А 1837 р.
- Б 1848 р.
- В 1890 р.
- Г 1899 р.

20. Хто автор зображеного офорту?

А	Б	В	Г

- А Тарас Шевченко
- Б Василь Тропінін
- В Василь Штернберг
- Г Іван Сошенко

21. У якому місті збудовано зображену пам'ятку класицизму в архітектурі?

А	Б	В	Г

- А Харкові
- Б Києві
- В Львові
- Г Одесі

У завданнях 22–24 до кожного з чотирьох рядків інформації, позначених цифрами, доберіть один правильний варіант, позначений буквою. Поставте позначки в таблиці на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви).

22. Встановіть відповідність між творами живопису та їхніми авторами.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- А** Василь Тропінін
- Б** Тарас Шевченко
- В** Василь Штернберг
- Г** Іван Сошенко
- Д** Володимир Боровиковський

1

3

2

4

23. Встановіть відповідність між стислими характеристиками та іменами діячів культури першої половини 19 ст.

- 1 Основоположник художньої прози в новій українській літературі, один із засновників жанру соціально-побутової комедії. Прозові твори склали дві збірки «Малоросійських повістей».
- 2 Учений, громадський діяч, з ініціативи якого було засновано Харківський університет. Автор наукових праць з агрономії, метеорології. Був винахідником парового опалення, сушильних апаратів, технології видобування селітри, конструктором сільськогосподарських машин.
- 3 Учений-енциклопедист, визнаний фахівець у царині історії, філології, етнографії, ботаніки. Впорядкував і видав три збірки народних пісень (1827 р., 1834 р., 1849 р.).
- 4 Український поет, автор перших віршованих байок у новій українській літературі, творець перших в Україні романтичних балад.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- А** Григорій Квітка-Основ'яненко
- Б** Михайло Максимович
- В** Дмитро Бантиш-Каменський
- Г** Василь Каразін
- Д** Петро Гулак-Артемівський

24. Встановіть відповідність між портретами історичних діячів та їхніми іменами.

1

2

3

4

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- А** Михайло Максимович
- Б** Григорій Квітка-Основ'яненко
- В** Петро Гулак-Артемівський
- Г** Маркіян Шашкевич
- Д** Яків Головацький

У завданні 25–26 розташуйте події в хронологічній послідовності. Поставте позначки в таблиці відповідей на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви).

25. Установіть хронологічну послідовність подій.

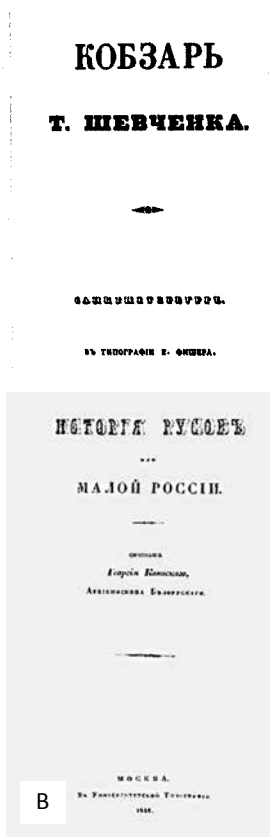
	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

- А** Відкриття в Ніжині гімназії вищих наук.
- Б** Вибори до першого загальноавстрійського парламенту.
- В** Діяльність «Руської трійці».
- Г** Вихід друком народних пісень М. Цертелєва.

26. Встановіть хронологічну послідовність виходу друком зображених книжок.

А

Т. ШЕВЧЕНКА.

Б САНКТ-ПЕТЕРБУРГЪ,

В

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

Г

У завданнях 27–29, які мають шість варіантів відповідей, оберіть три правильні відповіді й запишіть їх номери у клітинки.

27. У чому полягала суть реформаторської діяльності Марії Терезії та Йосифа II?

--	--	--

- 1 Зрівняння в правах греко-католицького духовенства з римо-католицьким.
- 2 Посилення впливу польських чиновників та позицій польської шляхти.
- 3 Підвищення освітнього рівня греко-католицького духовенства.
- 4 Розпалення релігійної ворожнечі в суспільстві.
- 5 Запровадження початкових шкіл з українською мовою навчання.
- 6 Посилення особистої залежності селян від поміщиків, збільшення панщини.

28. Якими були наслідки «Весни народів» 1848–1849 рр. на західноукраїнських землях?

--	--	--

- 1 Скасування панщини.
- 2 Поділ Галичини на східну та західну з окремими адміністраціями.
- 3 Піднесення економічного розвитку регіону.
- 4 Набуття українцями досвіду парламентської діяльності.
- 5 Угода між поляками та українцями щодо майбутнього Галичини.
- 6 Зростання національної свідомості українців.

29. У яких твердженнях ідеться про діяльність Головної руської ради?

--	--	--

- 1 Заснування греко-католицької семінарії для навчання руського духовенства.
- 2 Зібрання з'їзду діячів науки й культури – Собору руських учених.
- 3 Видання першого українського журналу «Основа».
- 4 Відкриття Львівського університету.
- 5 Створення у Львівському університеті кафедри української мови.
- 6 Заснування культурно-освітнього товариства – Галицько-Руської матиці.

15. НАДДНІПРЯНСЬКА УКРАЇНА В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 19 ст.

Факти:

Реформи 60–70-х рр. 19 ст. і процеси модернізації в Україні. Політика російського царизму щодо України. Розвиток громадівського руху. Діяльність «Південно-Західного відділу Російського географічного товариства».

Дати:

1863 рр. – Валувський циркуляр;

1863–1864 рр. – польське національно-визвольне повстання;

1876 р. – Емський указ.

Персоналії: В. Антонович, М. Драгоманов, Б. Грінченко, П. Чубинський.

Поняття та терміни: «земства», «громадівський рух», «Братство тарасівців».

Ви повинні віміти:

- **характеризувати** основний зміст реформ 1860 – 1870-х рр., особливості проведення реформ на українських землях, зміни в соціальному складі населення в другій половині 19 ст., процеси модернізації, національний рух на українських землях у складі Російської імперії, національну політику Росії, основні погляди та напрямки діяльності громадівців;

- **визначати** наслідки промислового перевороту, здобутки національного руху в українських землях у складі Російської імперії.

КРИМСЬКА ВІЙНА ТА ЗАГОСТРЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИТУАЦІЇ. *Причиною* воєнного конфлікту з Османською імперією було прагнення російського царату посилити вплив на Балкани, захопити протоки Босфор і Дарданелли та перетворити Чорне море у закритий внутрішній басейн Російської імперії. У *Кримській війні (1853–1856 рр.)* проти Росії виступили Англія, Франція, Османська імперія й Сардинське королівство. Хоча військові дії велися на Балтійському та Білому морях, Тихому океані, на Кавказі, де посилювався національно-визвольний рух гірських народів на чолі з Шамілем, однак головним театром війни став Кримський півострів. Стривожені поразкою в Синопській битві турецького флоту від російського, яким командував віце-адмірал Павло Нахімов, союзники висадили десант під Євпаторією і стали просуватися на Севастополь. Російська армія програла генеральну битву під Альмою і відступила до Бахчисараю. З цього моменту основні події розгорталися *під Севастополем*, який союзники тримали в облозі протягом майже року. Спроба російської армії прорвати блокаду Севастополя ззовні (битва на Чорній річці) провалилася, а після взяття союзниками Малахового кургану доля Севастополя, а з нею і всієї війни, була вирішена. Російська імперія змушена була підписати Паризький мирний договір 1856 р., за яким втрачала, зокрема, острови в дельті Дунаю та частину південної Бессарабії, мусила тимчасово вгамувати свій апетит щодо територій на Балканах та чорноморських проток. Поразка в Кримській війні викликала гостре невдоволення діями уряду, посилила позиції реформаторів.

СЕЛЯНСЬКА ТА ІНШІ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ. Початок селянської реформи поклав маніфест Олександра II від **19 лютого 1861 р.**, відповідно до якого *скасовувалося кріпосне право*. Але селяни діставали землі набагато менше, ніж тримали її з панської волі у кріпацькому стані. До того ж вони мали виплачувати поміщикам гроші (викуп) за свій наділ землі. На користь поміщиків забиралися ліси, луки тощо. Як наслідок, у 1861–1864 рр. Україною прокотилися селянські виступи, які збіглися у часі з новим польським повстанням. Проте вияви селянського невдоволення були придушені. Селянська реформа уряду Олександра II відкрила шлях до інших ліберальних перетворень 60–70-х років 19 ст. (**військової, фінансової, судової, шкільної, земської та міської реформ**), які дали змогу російській імперії скоротити відставання між нею та провідними державами світу, насамперед у галузі економіки. Так, відходив у минуле рекрутський набір з його 25-річною солдатчиною. Запроваджувалася загальна військова повинність для всіх чоловіків, які досягли 20-річного віку. Термін служби становив 6 років (на флоті – 7 років). Росія отримувала масову армію нового типу, у якій офіцерами були здебільшого дворяни. Було створено 10 військових округів, з яких три розташовано в Україні (Київський, Одеський, Харківський). Створено Державний банк, відбулися помітні зміни в системі оподаткування, які сприяли оздоровленню фінансової системи, проте основний тягар податків лягав, які і раніше, на плечі трудящих мас. Судова реформа мала наслідком запровадження основних принципів буржуазного права: формальна рівність усіх громадян перед законом,

змагальний характер процесу, гласність та незалежність суддів. Але запровадження нової судової системи було непослідовним: збереглися волосні суди для селян, обмеженими були й гласність процесів і незалежність суддів від адміністрації. Дуже важливою була земська реформа, яка дала поштовх відродженню традицій місцевого самоуправління. Трохи пізніше вона була доповнена міською реформою, яка запроваджувала нову систему установ – міські думи та управи.

ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА РОСІЙСЬКОГО ЦАРИЗМУ В УКРАЇНІ. Після селянської реформи 1861 р. Російська імперія залишалася аграрною країною. Однак протягом наступних 20 років завершується **промисловий переворот**. Багатство природних сировинних ресурсів, сприятливі географічне становище й економічне законодавство, дешева робоча сила, – все це привернуло до України *іноземний капітал* (бельгійський, французький, меншою мірою англійський, австрійський та німецький), що теж дало позитивні наслідки. Від часів реформи 1861 р. видобуток вугілля в Україні зріс більш як у 115 разів, а залізної руди – у 158 разів! На початку 20 ст. Україна давала вже 70 % загальноімперського видобутку кам'яного вугілля і приблизно половину виплавки чавуну, сталі та заліза. За цей же період тільки в Катеринославській та Херсонській губерніях з'явилося 17 потужних металургійних заводів. Цю територію швидко вкрила густа мережа залізниць. *Перша в Наддніпрянській Україні залізниця «Одеса–Балта»* була збудована у **1863–1866 рр.** Дніпро став потужною артерією промислових та пасажирських потоків.

У 1892 р. від Хрещатика на Поділ у Києві рушив перший в Україні трамвай. Активно будувалися тоді шосейні шляхи. До початку 20 ст. завершилась індустріалізація Степової України. Потужними центрами машинобудування стали Харків, Катеринослав та Одеса. Водночас змінює свій характер і **сільське господарство**, зростає врожайність культур, з'являються нові сорти пшениці, розвиваються товарні відносини на селі. Зменшилася роль тваринництва, зате відбулася справжня «цукрова революція» (українські заводи давали тоді 90% загальноімперського виробництва цукру), все більші площі відводились під посіви соняшника. Україна разом з Кубанню закріпила за собою славу житниці Російської імперії. Соціальні наслідки цих змін вражали: надзвичайно швидкими темпами формувалися буржуазія та пролетаріат, відбувався процес розшарування селян.

ПОЧАТОК ГРОМАДІВСЬКОГО РУХУ. Наприкінці 50-х – на початку 60-х років 19 ст. активізується національний рух, виявом чого стала діяльність **громад** – напівлегальних організацій культурницького й суспільно-політичного спрямування молодого національно свідомої української інтелігенції. Громади діяли в Києві, Полтаві, Харкові, Чернігові, Одесі, Катеринославі, Катеринодарі та інших містах – навіть за межами України, в місцях діяльності значних груп української інтелігенції (Петербург, Москва). Не випадково, що одна з **перших громад виникла в Петербурзі**, а її членами стали колишні учасники Кирило-Мефодіївського товариства. Скориставшись послабленням цензури, вони почали видавати перший український журнал **«Основа» (1861–1862)** українською та російською мовами.

Однією з перших і водночас найвпливовіших організацій була **Київська громада**. До Київської громади належали науковці та літератори – етнограф Павло Чубинський, філолог Павло Житецький, Олександр Кониський та ін. (загалом понад 200 осіб). Ідейним натхненником Київської громади був видатний історик, археограф, етнограф, археолог **Володимир Антонович (1834–1908)**, який майже півстоліття очолював український громадсько-політичний рух. Царський уряд був стурбований діяльністю громад. Запобігти розгортанню українського руху мали каральні заходи. Приводом до них стало польське повстання 1863 р. Незабаром заарештували деяких найактивніших громадівців. Закривалися недільні школи. Спеціальним циркуляром, підписаним **1863 р.** міністром внутрішніх справ Валуєвим, заборонялося видання шкільної та релігійної літератури українською мовою. *Діяльність громад була припинена.*

СТАРА КИЇВСЬКА ГРОМАДА. На початку 70-х років громадівський рух відродився. Очолила його знову **Київська громада**. Першим виданням, що з'явилося на світ завдяки старанням і матеріальній підтримці Київської громади, стали укладені І. Рудченком два випуски збірника **«Народные южно-русские сказки»**. У 1872 р. громада допомогла Л. Глібову перевидати збірку його байок. У **1873 р.** її стараннями було відкрито **Південно-Західний відділ Російського географічного товариства**, форми діяльності якого якнайкраще надавали для легалізації справи громадівців. У відділі працювали найактивніші громадівці – історики В. Антонович, М. Драгоманов, О. Лазаревський, правознавець О. Кістяківський, економісти М. Зібер, С. Подолинський, філолог П. Житецький, етнографи О. Афанасьєв-Чужбинсь-

кий, Ф. Вовк, П. Чубинський, І. Рудченко, О. Русов, композитор М. Лисенко та ін. Вони зібрали й підготували до видання численні матеріали з етнографії, археології, статистики, історії, географії, природознавства, економіки, що мали велику наукову вартість. Так, у **1874–1875 рр.** було підготовлено й видано **«Історичні пісні українського народу» В. Антоновича та М. Драгоманова.** Вийшли друком також «Чумацькі народні пісні», зібрані І. Рудченком з додатком – нотами, підготовленими М. Лисенком; «Кобзар» Шевченка в 2 частинах. Зусиллями громадівців побачили світ декілька томів матеріалів етнографічно-статистичної експедиції, що була проведена у 1869–1871 рр. у Південно-Західному краї під керівництвом українського етнографа П. Чубинського. Було створено етнографічно-географічний музей, встановлено наукові зв'язки з ученими слов'янських країн, підготовлено до видання твори М. Максимовича. Та чи не головним своїм обов'язком громадівці вважали пробудження національної свідомості українського народу. Скориставшись послабленням цензури на початку 1870-х років, вони розпочали публікацію серії українських популярних книжок (серед яких «Про українських козаків...» М. Драгоманова, «Катерина» Шевченка, «Запорозці» І. Нечуя-Левицького). Ці книжки тисячами примірників розповсюджували серед селян. У **1874–1875 рр.** Київська громада взяла на себе редагування російськомовної газети **«Київський телеграф»**, перетворивши її на власний друкований орган.

МИХАЙЛО ДРАГОМАНОВ. За фінансової підтримки Старої Київської громади **Михайло Драгоманов** започаткував видання *першого українського політичного часопису «Громада»* (протягом 1878–1882 рр. вийшло друком 5 томів збірника). М. Драгоманова вважають першим неофіційним послом української справи в Європі. Перебуваючи за кордоном упродовж багатьох років, він клопотався про європеїзацію українського визвольного руху, з одного боку, знайомлячи світову громадськість з проблемами українства, а з іншого – збагачуючи українську громадсько-політичну думку новітніми європейськими ідеями. М. Драгоманов вибудував свою концепцію «громадівського соціалізму». Він «свідомо пристосував універсальні ідеї соціалізму до українських обставин», тим самим «намагався відтягнути українців від участі в російських соціалістичних організаціях». Драгоманов – один з перших українських мислителів, який сформулював ідею цілісності українських земель. Виступав за демократизацію (політичні свободи) та федералізацію Російської та

Австрійської імперії, до складу яких належали українські землі.

ЕМСЬКИЙ УКАЗ. Активна діяльність Київської громади спричинила протидію російського уряду. Вінцем антиукраїнських акцій став **Емський указ 17 травня 1876 р.** Його підписав сам імператор Олександр II, перебуваючи на відпочинку в німецькому місті Емс (під Вісбаденом). Указ забороняв друковане українське слово, театральні вистави, виконання зі сцени українських пісень, ввезення з-за кордону книг і часописів, друкованих українською мовою. Виняток становили історичні документи та певною мірою художні твори, але при цьому було заборонено вживати якісь інші літери, крім тих, які використовували в російському правописі. У 1881 р. все ж дозволили ставити українські п'єси та співати українських пісень, але було закрито київську філію Російського географічного товариства, припинено видання газети **«Київський телеграф»**, вжито репресій щодо громадівців.

БРАТСТВО ТАРАСІВЦІВ. Від 90-х років 19 ст. починається політизація національного руху. Рушієм цього процесу стало національно налаштоване студентство. У 1891 р. (за іншими даними – у 1892 р.) було утворено **Братство тарасівців**, прообраз політичної партії. Його створили київські та харківські студенти **І. Липа, М. Байздренко, М. Базькевич та В. Боровик**, а також письменники Б. Грінченко, М. Вороний, публіцист М. Міхновський. Братство назвали на честь Кобзаря. Братчики зблизилися з подружжям Олександра та Софії Русових і разом з ними створили «Молоду громаду», члени якої діяли в найбільших містах Наддніпрянщини. Метою тарасівців було створення самостійної соборної Української держави.

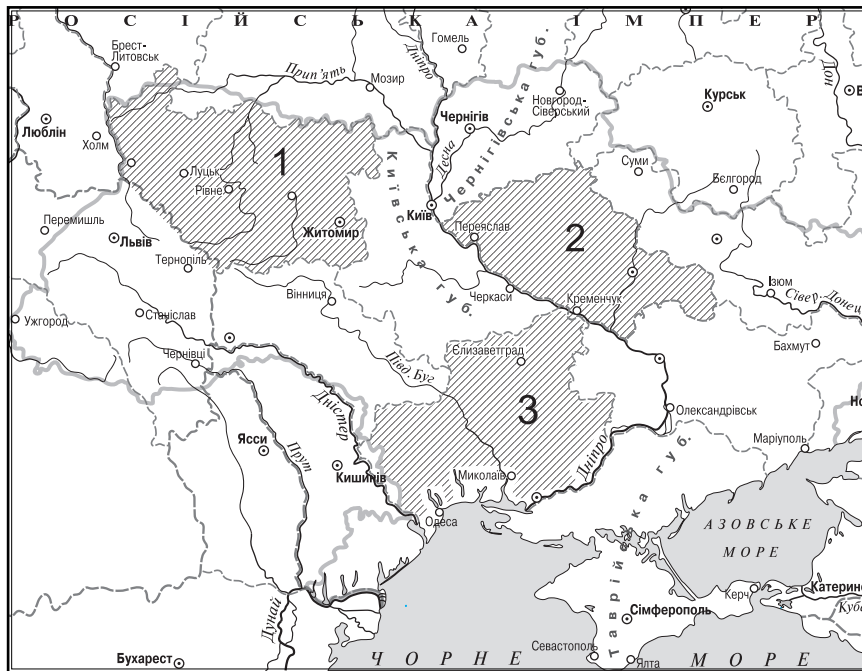
РОСІЙСЬКИЙ ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ РУХ НАРОДНИКІВ В УКРАЇНІ. У другій половині 19 ст. провідною силою в загальноросійському революційному русі були **народники**, ідеологію та напрямки діяльності яких визначили три їхніх «стовпи»: М. Бакунін – творець анархізму, П. Лавров – ідеолог пропагандистського напрямку та П. Ткачов, який уважав за достатнє здійснити державний переворот шляхом змови із застосуванням терористичних методів. У *60-х роках 19 ст. в Росії виникає нелегальна організація «Земля і воля»*, яка від 70-х років переносить свою діяльність і в Україну. Виникають численні гуртки з представників різних станів, тому їх членів часто називали різночинцями.

Найвідомішим з гуртків в Україні став київський («Київська комуна»). Широкого розмаху набуло з 1874 р. «ходіння в народ» під гаслами «Земля і воля народові!» прихильників П. Лаврова. Вони йшли в села як учителі, агрономи, лікарі, поширювали серед селян нелегальну літературу, формували нелегальні гуртки, навіть готували повстання, як-от у Чигирині («чигиринська змова»). У давній гетьманській столиці кілька народників на чолі з **Яковом Стефановичем** створили нелегальну організацію. Вони запевняли селян, що діють з відома царя, який нібито закликає їх до повстання проти поміщиків. Однак поліції стало відомо про цю широкозадуману акцію, і у вересні 1877 р. було заарештовано понад тисячу селян. Після слідства керівників організації засудили до смертної кари (їм пощастило втекти), а селянських ватажків до каторги. «Ходіння в народ» не призвело до загального повстання, поліція досить легко знаходила й арештовувала пропагандистів. *Провал ходіння в народ призвів до розколу «Землі і волі» на дві незалежні організації – «Чорний переділ» та «Народна воля».*

Тренувальний тест до теми 15

Завдання 1–22 мають чотири варіанти відповіді, серед яких лише один правильний. Виберіть правильний варіант відповіді.

1. У якому з варіантів цифри, що позначають губернії підросійської України в другій половині 19 ст., відповідають назвам генерал-губернаторств?

А	Б	В	Г

А 1. Новоросійське. 2. Київське. 3. Малоросійське.

Б 1. Київське. 2. Малоросійське. 3. Новоросійське.

В 1. Малоросійське. 2. Новоросійське, 3. Київське.

Г 1. Київське. 2. Новоросійське. 3. Малоросійське.

2. У якому рядку наведено дату скасування кріпацтва в підросійській Україні?

А	Б	В	Г

А 1848 р.

Б 1861 р.

В 1873 р.

Г 1890 р.

3. Вкажіть міста, які поєднала перша залізниця в Наддніпрянській Україні.

А	Б	В	Г

А Одеса та Балта

Б Київ та Одеса

В Одеса та Харків

Г Катеринослав та Ромни

4. Вкажіть дати указів, циркулярів царського уряду, які обмежували використання української мови.

А	Б	В	Г

А 1848 р., 1861 р.

Б 1853 р., 1856 р.

В 1863 р., 1876 р.

Г 1868 р., 1878 р.

5. Яке видання мало назву «Основа»?

А	Б	В	Г

А Перший український політичний журнал, що виходив у Женеві.

Б Перший український літературно-науковий щомісячний журнал, що виходив у Петербурзі.

В Друкований орган Київської громади в 1874 – 1875 рр.

Г Перший український тижневик, від якого бере початок українська преса в Галичині.

6. Укажіть рядок, у якому названо членів Петербурзької громади (початок 60-х років 19 ст.).

А	Б	В	Г

А Володимир Антонович, Федір Вовк, Павло Чубинський.

Б Микола Кибальчич, Андрій Желябов, Софія Перовська.

В Микола Костомаров, Пантелеймон Куліш, Василь Білозерський.

Г Михайло Драгоманов, Михайло Павлик, Сергій Подолинський.

7. Які напрямки переважали в діяльності громад у 60-ті рр. 19 ст.?

1 Пропаганда соціалістичних ідей й повстання проти самодержавства.

2 Видання підручників та популярних книжок українською мовою.

3 Створення мережі таємних антитурядових революційних гуртків.

- 4 Організація недільних шкіл для дорослого населення.
5 Підготовка до терористичних актів проти царських посадовців.

А	Б	В	Г

- А 1, 2 Б 2, 4
В 3, 5 Г 4, 5

8. Чию діяльність І. Франко оцінював поданими нижче словами?

«Глибока і сильна віра в західноєвропейські ідеали соціальної рівності і політичної волі заслонювала перед його очима ідеал національної самостійності... Для нас тепер не підлягає сумніву, що брак віри в національний ідеал був головною трагедією в житті _____, був причиною безплідності його політичних змагань».

А	Б	В	Г

- А Володимира Антоновича
Б Павла Чубинського
В Григорія Галагана
Г Михайла Драгоманова

9. Яке твердження стосується Братства тарасівців?

А	Б	В	Г

- А Перша українська політична організація Наддніпрянщини, діяльність якої ґрунтувалася на засадах самостійності України.
Б Перша українська легальна громадсько-політична організація.

- В Народницький гурток бунтарського напрямку в Україні в 70-х рр. 19 ст.
Г Самостійне наукове товариство, створене в Києві 1873 р. з метою вивчення географії, етнографії, економіки України.

10. Які причини спонукали російський царат скасувати кріпацтво?

- 1 Масштабне зростання селянського руху за звільнення від кріпосницької залежності та наділення селян землею.
- 2 Прагнення юридично врівняти всі стани в імперії.
- 3 Невміння більшості поміщиків раціонально організувати сільськогосподарське виробництво.
- 4 Поразка в Кримській війні, яка яскраво засвідчила відсталість держави в економічному та військовому плані.
- 5 Потреба розвитку селянського підприємництва, збільшення кількості робітників у промисловості.

А	Б	В	Г

- А 1, 2 Б 2, 4
В 3, 5 Г 4, 5

11. За селянською реформою 1861 р. селяни

- 1 звільнялися від кріпацтва;
- 2 отримували право відмовитися від наділу й переселитися в місто;
- 3 звільнялися від сплати всіх податків, рекрутського обов'язку;
- 4 отримували земельний наділ за викуп;
- 5 отримали право вільного виходу з общини з наділом землі.

А	Б	В	Г

- А 1, 2 Б 1, 4
В 2, 5 Г 3, 5

12. У результаті проведення селянської реформи 1861 р. поміщицькі селяни отримали

- 1 повне звільнення від панщини, оброку та інших податків;
- 2 особисту свободу, позбувшись залежності від поміщиків;
- 3 право обирати та бути обраними на найвищі державні посади;
- 4 можливість самостійно виступати у суді (у цивільних та кримінальних справах);
- 5 право купувати рухоме й нерухоме майно, вільно ним розпоряджатися та одержувати його у спадок;
- 6 можливість виїжджати за кордон з метою реалізації своїх національно-культурних прав.

А	Б	В	Г

- А 1, 2, 6
Б 2, 4, 5
В 2, 3, 6
Г 3, 4, 5

13. Укажіть правильне твердження.

А	Б	В	Г

- А Найбільша кількість найманих робітників у сільському господарстві працювала в Правобережній Україні.

- Б Одним з промислових центрів загальноімперського значення в другій половині 19 ст. був Кривий Ріг.
В Цукробурякове виробництво найбільше розвинулося в Лівобережній Україні.
Г Основним районом товарного зернового господарства була Правобережна Україна.

14. Укажіть одну з характерних рис економічної політики російського царату щодо українських земель у пореформений період.

А	Б	В	Г

- А Більшість промислових підприємств України мала виробляти готову продукцію.
Б Підтримка урядом вугледобувної, металургійної, залізничної галузей економіки.

- В Проведення рівномірної економічної модернізації в різних регіонах.
Г Прибутки, отримані з України, спрямовувалися на розвиток України.

15. У яких уривках йдеться про модернізаційні процеси в економіці підросійської України в 60–80 рр. 19 ст.?

- 1 «75% засіяних цукровими буряками земельних площ імперії розташовувалося на Правобережжі. Цукрова промисловість стала провідною галуззю українського господарства, однією з найрозвинутіших і технічно найкраще оснащених».
- 2 «На орендованій у поміщиків Березовських землі в Ташлику родини Яхненків та Симиренків збудували перший у Російській імперії паровий цукровий завод, устаткований з використанням французьких технологій цукровиробництва».
- 3 «Перший завод з виробництва сільськогосподарської техніки, гідравлічних пресів, парових котлів та іншого обладнання для цукрових заводів збудував український поміщик Кандиба».

4 «Зростання попиту на хліб на внутрішньому та зовнішньому ринках разом з появою мережі залізниць перетворило Південну Україну на район торговельного зернового господарства. Тут швидко зростали посівні площі».

А	Б	В	Г

А 1, 3
Б 1,
В 2, 3
Г 3, 4

16. Що передбачала судова реформа в Російській імперії 1864 р.?

- 1 Суд ставав закритим від громадськості, вводилася заборона присутності представників преси.
- 2 Запроваджено інститут присяжних засідателів, які виносили вердикт.
- 3 Скасовано інститут присяжних повірених (адвокатів), які забезпечували правову консультацію та захист сторін.
- 4 Суд залежав від органів адміністративного управління, оскільки підпорядковувався владі губернатора.
- 5 Суд складався з кількох інстанцій: нижчою був виборний мировий суд, далі йшов коронний суд, нижчою інстанцією якого був окружний суд.

А	Б	В	Г

А 1, 2
Б 2, 3
В 2, 5
Г 3, 4

17. Які зміни відбулися в освіті згідно з реформою 1864 р.?

- 1 Впроваджено єдину систему початкової школи, у якій навчали основ грамоти, лічби та Закону Божого.
- 2 Започатковано систему середньої жіночої освіти.
- 3 Середню освіту надавали загальноштанові чоловічі гімназії, навчання в яких було платним.
- 4 Викладацькі посади в університетах отримували педагоги, призначені Міністерством освіти.
- 5 Право вступу до університетів надавалося всім охочим, хто мав середню освіту.
- 6 У всіх навчальних закладах України впроваджувалось обов'язкове викладання навчальних предметів українською мовою.

А	Б	В	Г

А 1, 2, 3
Б 1, 3, 5
В 2, 4, 6
Г 3, 5, 6

18. Якими цифрами позначено українські губернії, що належали до складу Новоросійсько-Бессарабського генерал-губернаторства в середині 19 ст.?

А	Б	В	Г

А 1, 3, 4
Б 2, 3, 4
В 2, 4, 5
Г 3, 4, 5

19. Яке місто підросійської України наприкінці 19 ст. мало найбільшу кількість мешканців – 400 тисяч?

А	Б	В	Г

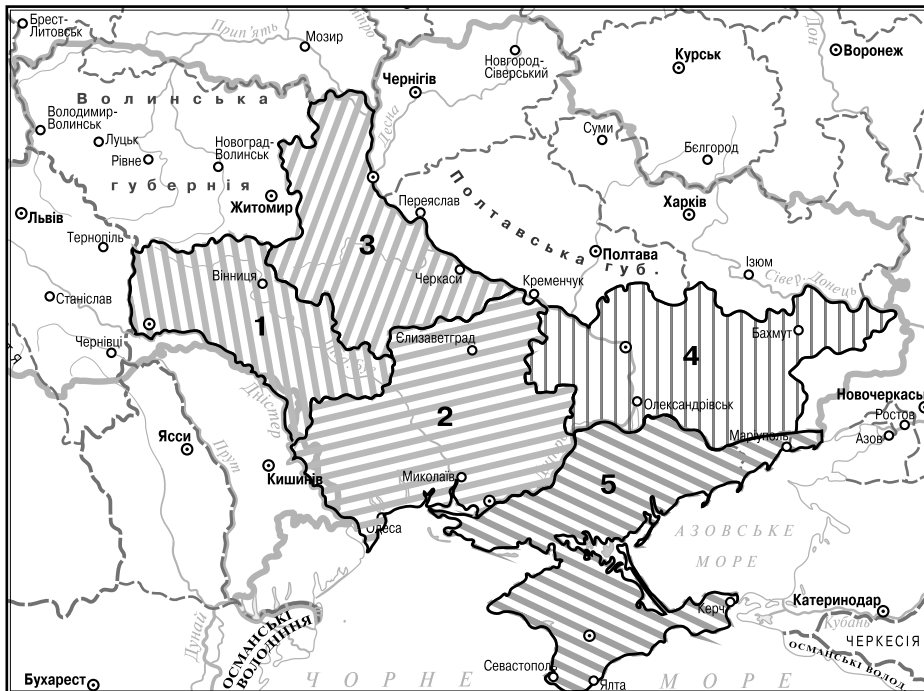
А Київ
Б Харків
В Катеринослав
Г Одеса

20. Коли відбулися події, про які йдеться в уривку з автобіографії М. Драгоманова?

«...Між тим, комісія з українського питання зібралася й... постановила: заборонити українські видання й концерти, закрити Київський відділ Географічного товариства (який перед тим тільки що одержав 2 серпня медалі від глави Петербурзького товариства та подяку імператора за проведення одноденного перепису в Києві й за два з половиною роки надрукував 4 томи матеріалів), заборонити жити в українських губерніях і в столицях Драгоманову та Чубинському. Між іншим, за клопотанням князя Дондукова-Корсакова Чубинському було дозволено залишитися на півроку в Києві, і потім він вступив на службу в Петербурзі. Таким чином, я посередньо був засуджений на еміграцію».

А	Б	В	Г

А 1861 р.
Б 1863 р.
В 1876 р.
Г 1878 р.

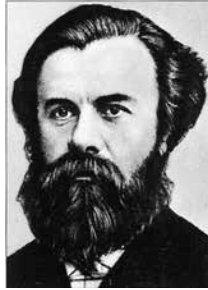

У завданнях 21–22 до кожного з чотирьох рядків інформації, позначених цифрами, доберіть один правильний варіант, позначений буквою. Поставте позначки в таблиці на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви).

21. Встановіть відповідність між портретами історичних діячів та їхніми іменами.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- А Володимир Антонович
- Б Михайло Драгоманов
- В Олександр Кониський
- Г Павло Чубинський
- Д Борис Грінченко

1

2

3

4

22. Встановіть відповідність між іменами історичних діячів другої половини 19 ст. та їхніми стислими характеристиками.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- 1 Володимир Антонович
- 2 Михайло Драгоманов
- 3 Павло Чубинський
- 4 Борис Грінченко

- А Дослідник української етнографії та фольклористики, у 1869–1870 рр. очолював етнографічно-статистичні експедиції з вивчення України. Автор віршів «Ще не вмерла України...».
- Б Один з лідерів громадського руху, згодом засуджував аполітичне культурництво «старих» українофілів. 15 років провів у Женеві, докладаючи зусиль для європейській українського руху.
- В Один з фундаторів Братства тарасівців. Автор фундаментальних наукових праць, перших підручників з української мови й літератури, зокрема «Рідного слова» – книжки для читання в школі.

- Г Один з ініціаторів створення Загальної української безпартійної організації. Автор гімну «Боже великий єдиний, нам Україну храни».
- Д Лідер та ідейний натхненник Київської громади протягом усього її існування. Один з ініціаторів «нової ери».

У завданні 23 розташуйте події в хронологічній послідовності. Поставте позначки в таблиці відповідей на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви).

23. Встановіть хронологічну послідовність подій.

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

- А Відкриття «Південно-Західного відділу Російського географічного товариства».
- Б Заснування Київської громади.
- В Друге польське повстання.
- Г Кримська війна.

У завданнях 24–26, які мають шість варіантів відповідей, оберіть три правильні відповіді й запишіть їх номери у клітинки.

24. Які з понять та термінів стосуються російських організацій народників у 70–80 рр. 19 ст.?

☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------

- 1 хлопоманство
- 2 «ходіння в народ»
- 3 «Чигиринська змова»
- 4 общинний соціалізм
- 5 «У Таврію за волею»
- 6 «Київська козаччина»

25. Укажіть наслідки селянської реформи 1861 р. в Україні.

☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------

- 1 Ліквідація поміщицького землеволодіння.
- 2 Отримання селянами особистої свободи.
- 3 Зрівняння селянства в правах з іншими верствами суспільства.

- 4 Закріплення малоземелля й безземелля селян, їх розшарування.
- 5 Згасання соціальної напруги на селі між селянами та поміщиками.
- 6 Усунення перешкод для розвитку капіталістичних відносин.

26. Що з переліченого свідчить про діяльність старої Київської громади в 70–80-ті роки 19 ст.?

☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------

- 1 Видання «Історичних пісень малоросійського народу» з примітками В. Антоновича та М. Драгоманова.
- 2 Створення Я. Стефановичем у Чигиринському повіті Київської губернії селянської організації «Таємна дружина».
- 3 Заснування Новоросійського університету в Одесі.
- 4 Вихід у світ двох випусків збірника «Народні українські казки», укладених І. Рудченком.
- 5 Заснування Південно-Західного відділу Російського географічного товариства.
- 6 Створення Марком Кропивницьким у Єлисаветграді першого українського професійного театру.

16. ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У СКЛАДІ АВСТРІЙСЬКОЇ (АВСТРО-УГОРСЬКОЇ) ІМПЕРІЇ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 19 ст.

Факти:

Національна політика австрійського уряду щодо українських земель. Розвиток кооперативного руху, трудова еміграція. Політизація національного руху й утворення перших політичних партій: Русько-української радикальної партії (РУРП), Української Національно-демократичної партії (УНДП), Української соціал-демократичної партії (УСДП). Діяльність культурно-освітнього товариства «Просвіта».

Дати:

1868 р. – створення у Львові товариства «Просвіта»;
1873 р. – створення у Львові Літературного товариства ім. Т. Шевченка (від **1892 р.** – Наукового товариства ім. Т. Шевченка);
1890 р. – створення Русько-української радикальної партії;
1899 – створення УНДП.

Персоналії: Ю. Бачинський, М. Павлик, І. Франко.

Поняття та терміни: «трудова міграція», «українофіли», «москвофіли», «народовці», «партія», «нова ера».

Ви повинні вміти:

- **характеризувати** особливості соціально-економічного розвитку західноукраїнських земель у другій половині 19 ст., зміни в соціальному складі населення, основні течії суспільно-політичного руху (москвофіли та народовці); діяльність «Просвіти» та Наукового товариства ім. Т. Шевченка, процес утворення українських політичних партій у Галичині;
- **визначати** причини трудової еміграції українців, зародження кооперативного руху, особливості українського національного руху, напрями діяльності та здобутки провідних діячів західноукраїнських земель у національному русі другої половини 19 ст.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ СТАНОВИЩЕ. В українських землях, що перебували під владою імперії Габсбургів, домінувало сільське господарство. Тривалий час не розвивалися важка промисловість та видобування корисних копалин. Безземелля, малоземелля, злидні були характерними для тодішніх підавстрійських земель України. Після скасування кріпацтва в 1848 р. становище селян, які становили 95% західних українців, не поліпшилося. Трохи не половина придатної для обробки землі належала поміщикам, вони ж тримали ліси та луки. Значною підмогою, особливо для гуцулів та лемків, були карпатські ліси. Тут інтенсивно розвивалася традиційна *деревообробна та соледобувна промисловості*. У зв'язку з прикордонним становищем краю виникла потреба і в залізниці. У **1859 р. залізниця** пролягла *від Кракова до Перемишля*, а вже за два роки – і до Львова. У 1872 р. через Перемишль було налагоджено залізничний зв'язок з Будапештом. У цьому регіоні ще в першій половині 19 ст. знайшли нафту й добували її з ручних «шибів». *Перше свердловання здійснене в Бориславі* 1862 р. і незабаром тут розпочався справжній нафтовий бум. Крім нафти, у місцевостях поблизу Борислава та Дрогобича видобували озокерит (гірський чи земляний віск) та газ. На рубежі 19–20 ст. ці родовища стали провідними в Австро-Угорщині і давали 5% світового видобутку нафти. Це сприяло піднесенню краю, поклато початок принциповим змінам у його соціально-еконо-

мічному житті, проте не настільки істотно вплинуло на добробут українців. Ефективною формою протидії іноземному капіталу став український *кооперативний рух*, який сприяв економічному піднесенню нації та її політичному згуртуванню.

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ 1850–1860 рр.

Під впливом революційних подій у Європі другої половини 19 ст., а також у зв'язку з конституційними реформами початку 60-х років загострилося політичне становище в тій частині України, яка перебувала у складі Австро-Угорської монархії. Виразниками суспільно-політичного руху в краї стали течії москвофілів (русофілів) і народовців (українофілів). **Москвофіли** об'єднували частину греко-католицького духівництва й консервативної інтелігенції Галичини та Закарпаття. Порятунком від гніту імперії Габсбургів (не тільки австрійського, а й польського, угорського, румунського) вони вбачали в Російській імперії. Їхню діяльність оплачував російський уряд, який планував у майбутньому поширити свій вплив у Карпатському краї, а потім і приєднати його до Російської імперії. **Народовці** були суспільно-політичною течією, яка органічно продовжувала традиції українського національного життя в західноукраїнських землях. На противагу москвофільській «Руській раді» народовці створили свою політичну організацію – *«Народну раду» (1885 р.)* на чолі з **Юліаном Романчуком**. До народовців

належали здебільшого молоді українські письменники, вчителі, юристи (О. Барвінський, Ю. Романчук, К. Левицький, С. Смаль-Стоцький, К. Климкович та ін.). У січні **1861 р.** у Львові засновано перше в Галичині культурно-освітнє товариство «**Руська бесіда**». Згодом такі товариства виникли в інших містах Галичини. Вони утримували клуби, театральні трупи, читальні та бібліотеки, влаштовували концерти, літературно-музичні вечори. У Львові при культурно-освітньому товаристві «Руська бесіда» **1864 р.** виник перший український театр на західно-українських землях. Заходами народовців така сама організація виникла 1869 р. в Чернівцях. Її активними членами, зокрема, були письменники Юрій Федькович, брати Сидір та Григорій Воробкевичі, Наталя Кобринська та ін. У 80-х рр. у Чернівцях створено Руське літературно-драматичне товариство.

«ПРОСВІТА» І ЛІТЕРАТУРНЕ ТОВАРИСТВО ІМ. Т. ШЕВЧЕНКА. Важливим суспільно-політичним і національно-культурним заходом народовців було проведення щорічних ювілеїв Т. Шевченка. Роковини Кобзаря стали в Галичині справжнім народним святом. З ініціативи народовців у Львові були створені **Літературне товариство ім. Т. Шевченка (1873)**, пізніше у 1892 р. реформоване в **Наукове товариство ім. Т. Шевченка (НТШ)**. Було створено також товариство «**Просвіта**», яке видавало популярні українські книжки, відкривало читальні, спрямовуючи свій вплив на селян. Перше товариство з такою назвою було створено у Львові **8 грудня 1868 р.** За кілька років з'явилися його філії та читальні в повітових містах і селах по всій Галичині й Буковині. Основним у діяльності «Просвіти» було поширення письменності, освіти в широкому розумінні цього слова, національної свідомості.

УТВОРЕННЯ ПЕРШОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ В УКРАЇНІ – РУРП. У другій половині 70-х років у громадське життя Галичини прийшло нове покоління діячів. Його очолювали студенти Львівського університету **Іван Франко** та **Михайло Павлик**. Притаманний молоді **радикалізм**, а також вплив Михайла Драгоманова зумовили критичне ставлення цих діячів не тільки до москвофільства, а й до народовства. Молоді радикали, захоплені **соціалістичними ідеями**, робили наголос насамперед на соціальних проблемах, прагнули надати українському національному рухові нового, європейського характеру. Через свої часописи «Громадський друг», «Дзвін», «Молот», «Світ» вони прагнули залучити до політичної діяльності народні маси Галичини та Буко-

вини. У **жовтні 1890 р.** радикали утворили **першу в Україні політичну партію – Русько-українську радикальну партію (РУРП)**. Засновниками й лідерами новоствореної партії були І. Франко, М. Павлик, В. Будзиновський, С. Данилович, Є. Левицький та ін. У своїй діяльності РУРП прагнула обстоювати соціальні інтереси українських селян Галичини й водночас захищати національні права українського народу. РУРП належала першість в аргументації вимоги політичної самостійності України. Один з молодих членів радикальної партії **Юліан Бачинський** видав публіцистичний твір «**Україна ірредента**» (1895), у якому з позиції соціалістичних ідей обґрунтовував історичну правомірність домагань українців на окрему незалежну державу

УТВОРЕННЯ УНДП ТА УСДП. Не поділяючи соціалістичних ідеалів молоді, народовці прагнули досягти піднесення українського руху легальним способом, тобто діючи в межах законів Австро-Угорщини. Так, 1890 р. лідери народовців О. Барвінський, Ю. Романчук, галицький митрополит С. Сембратович за підтримки В. Антоновича уклали з польськими політичними колами й австрійським урядом компромісну угоду, яка дістала назву «**нової ери**». **Внаслідок політики «нової ери»** й справді певною мірою було легалізовано українське культурне життя, були виконані майже всі обіцянки уряду. Активно впроваджувався фонетичний правопис, що дало можливість поширювати сфери використання літературної української мови, розгорнуло свою діяльність Наукове товариство ім. Т. Шевченка, яке видавало «Записки НТШ», тощо. Однак ні про яке задоволення політичних прав українців не йшлося. Власне, тому «**нова ера**» у відносинах з австрійськими урядовими колами тривала недовго. Це змусило Ю. Романчука й «**Народну раду**» вже 1891 р. відмовитися від новорівської політики. Вони зблизилися з тим крилом радикальної партії, яке поступово відмовлялося від соціалістичних ідей на користь національної ідеї. Наслідком такої співпраці стало створення у **1899 р. Української Національно-демократичної партії (УНДП)**, яка перетворилася на провідну політичну силу українства в краї. Соціалістична течія суспільно-політичного руху Галичини також почала спиратися на українську національну ідею. У програмі новоствореної **Української соціал-демократичної партії (УСДП)**, заснованої **1899 р.** Миколою Ганкевичем, навіть йшлося про «**вільну державу українського люду, вільну республіку**», але на практиці ця партія дбала насамперед про розв'язання соціальних питань.

17. КУЛЬТУРА УКРАЇНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 19 – НА ПОЧАТКУ 20 ст.

Факти:

Піднесення української культури. Освіта. Розвиток науки. Розвиток літератури, музичного, образотворчого, театрального мистецтва. Українські підприємці-благодійники. Церковне життя.

Дати: 1865 р. – відкриття Новоросійського університету.

Персоналії: С.Васильківський, С. Гулак-Артемівський, Д. Заболотний, М. Заньковецька, І. Мечников, А. Кримський, Леся Українка, І. Карпенко-Карий, М.Кропивницький, М. Садовський, М. Лисенко, М. Пимоненко, М. Леонтович, С. Крушельницька, Д. Яворницький.

Поняття: «меценат», «професійний театр», «реалізм», «модернізм».

Ви повинні вміти:

- **характеризувати** основні культурні явища, процеси другої половини 19 – початку 20 ст., розвиток літератури, образотворчого, музичного мистецтва, архітектури, процес становлення професійного театру, діяльність меценатів та їхній вплив на розвиток культури;

- **визначати** умови розвитку культури в другій половині 19 – на початку 20 ст., творчі здобутки видатних вітчизняних науковців та митців.

ОСВІТА. Протягом останньої чверті 19 ст. створено низку вищих спеціальних навчальних закладів, а саме: Ніжинський історико-філологічний інститут (1875), Глухівський учительський інститут (1874), Південноросійський технологічний інститут у Харкові (1885), Київський політехнічний інститут (1898), Вище гірниче училище в Катеринославі (1899), Харківський ветеринарний інститут (1873).

Рівень письменності в Україні був нижчим порівняно з європейським: 70 % населення не вміли читати й писати, у початкових, неповних середніх і середніх школах навчалося надзвичайно мало учнів. У 1914–1915 рр. на території Наддніпрянської України діяло 252 середні школи, у яких навчалися 140 тис. учнів. У 27 вищих навчальних закладах, зокрема в трьох університетах – Харківському, Київському, Новоросійському, навчалися 35,2 тис. студентів.

На західноукраїнських землях стан освіти був не кращим. На початку 20 ст. третина галицьких сіл не мала початкових шкіл, а кожне шосте село не мало жодної школи. У Галичині налічувалося 49 середніх шкіл, і тільки в чотирьох з них навчали українською мовою; на Буковині діяла лише одна українська гімназія. На Закарпатті в початкових школах мовою викладання була угорська.

На території України на початку 20 ст. не було жодного вищого навчального закладу з українською мовою навчання, не було жодної української школи на державному утриманні. Лише під час революційних подій 1905–1907 рр. царський уряд дозволив викладати в школах України місцевою говіркою. У Львівському університеті мовою викладання була

польська, у Чернівецькому – німецька. При цьому у Львівському університеті в 1911 р. серед студентів українці становили 21 %, у політехнічному інституті – 4,4 %, у Чернівецькому університеті – 17,6 %.

НАУКА. У другій половині 19 – на початку 20 ст. неабияких успіхів досягли вчені-природознавці. Уперше у світовій практиці епідеміолог і мікробіолог **Данило Заболотний** відкрив шляхи поширення чуми й запропонував ефективні методи боротьби з нею. Чимало вчених-українців працювали в інших країнах. Уродженець Тернопільщини **Іван Пулюй** був першим деканом першого в Європі електротехнічного факультету (Німецька вища технічна школа в Празі). 28 років (з 1887 р.) пропрацював в Інституті Луї Пастера в Парижі уродженець Харківщини **Ілля Мечников**. До того часу вчений очолював кафедру зоології та порівняльної анатомії в Новоросійському університеті та завідував організованою ним (разом з М. Гамалією) *першою в Російській імперії Одеською бактеріологічною станцією*. Саме він був засновником клітинної (фагоцитарної) теорії імунітету. У 1908 р. отримав Нобелівську премію за вивчення імунної системи.

Україна була одним з центрів розвитку повітроплавання. У 1908 р. в Одесі виник перший у Росії аероклуб, члени якого М. Єфімов та С. Уточкін демонстрували польоти на аеропланах. Військовий льотчик П.Нестеров, який першим у світі опанував техніку вищого пілотажу, під час служби в Україні у 1913–1914 рр. виконав низку фігур, зокрема «мертву петлю». Авіаконструктор Ігор Сікорський створив у 1913 р. найбільший на той час у світі літак «Ілля Муромець».

Надзвичайно плідно розвивалася історична наука. Серед тогочасних теоретиків історії вирізняються постаті **Михайла Грушевського** та **В'ячеслава Липинського**, чії праці та ідеї відіграли непроминальне значення у формуванні національної свідомості українців. М. Грушевський, автор багатомної фундаментальної *«Історії України-Руси»*, обґрунтував ідею тяглості української історії від часів Київської Русі до сучасності. В. Липинський розробив концепцію провідної ролі еліти в державному будівництві та суспільному житті.

В історичній науці продовжувала успішно працювати **Олександра Єфименко**, чия *«Історія українського народу»* вийшла у світ російською мовою в Петербурзі. Вона була першою жінкою в Україні та Росії, якій Харківський університет присудив учений ступінь почесного доктора історичних наук (1910 р.). Вагомий внесок у дослідженні історії Слобідської України належить **Дмитрові Багалію**. Не менших успіхів досягнув **Дмитро Яворницький**, автор книжки *«Історія запорозьких козаків»*, визнаної класичною працею з історії українського козацтва. **Федір Вовк** – один з найавторитетніших у Європі антрополог та археолог, присвятив себе дослідженню походження українців. Учений дійшов висновку, що українці за антропологічними ознаками близькі до південних слов'ян.

Знаним географом та істориком, автором десятків наукових праць, підручників, докладних карт України був **Степан Рудницький**. Його вважають засновником української наукової географії.

Велике значення і для науки, і для піднесення національної свідомості мали вихід у світ у 1907–1909 рр. чотиритомного *«Словника української мови»*, упорядкованого **Борисом Грінченком**, тритомної *«Української граматики»* за редакцією видатного вченого-мовознавця і сходознавця, полігота (володів майже 60 мовами) **Агатангела Кримського**.

ЛІТЕРАТУРА. Після смерті Великого Кобзаря найяскравішою постаттю в літературі став **Пантелеймон Куліш** – автор першого в новій українській літературі історичного роману *«Чорна рада»*. П. Куліш зажив слави першого професійного українського літературного критика й творця українського правопису, чимало правил якого діють і нині. Мав власну друкарню, в якій протягом трьох років випустив 40 книжечок серії *«Сільська бібліотека»* з найкращими творами Т. Шевченка, Г. Квітки-Основ'яненка, Марка Вовчка, Г. Барвінок. Непроминальне значення мали його переклади українською мовою Біблії, творів Шекспіра, Байрона, Гете.

У 70–90-х роках українське письменство зосереджується на соціальних і психологічних проблемах. Чи не найбільшої слави з-поміж тогочасних українських письменників зажив **Іван Нечуй-Левицький** (*«Бурлачка»*, *«Микола Джеря»*, *«Кайдашева сім'я»* та ін.). Він утвердив в українській літературі жанр соціальної повісті.

Визначне місце в українському літературному процесі посідав **Панас Мирний** – автор соціально-психологічних романів і повістей. Правдивим літописом українського села є його роман (у співавторстві з І Біликом) *«Хіба ревуть воли, як ясла повні»*.

На межі 19–20 ст. в українській літературі утверджуються нові мистецькі принципи – нова естетика, нові прийоми, що свідчило про **модерністський переворот**. Ознаками нового творчого методу були *естетизм* (*«мистецтво для мистецтва»*), *інтелектуалізм*, *європеїзм*, *глибокий психологізм*, *інтерес до внутрішнього життя й світогляду людини*.

Важливою рисою **літературного модерну** в Україні було створення *жіночої мистецької традиції*. Наприкінці 19 ст. у царині літератури працювала плеяда українських авторок, найяскравішими з-поміж яких були **Леся Українка** та **Ольга Кобилянська**. Леся Українка – творчий псевдонім Лариси Петрівни Косач. Світове визнання Леся Українка здобула як драматург-новатор (*«Одержима»*, *«Вавилонський полон»*, *«Кассандра»*, *«Руфін і Прісцилла»*, *«Оргія»*, *«Кам'яний господар»*, *«Лісова пісня»*). Західноукраїнська письменниця Ольга Кобилянська в новелах *«Природа»*, *«Меланхолійний вальс»*, *«Некультурна»* тонко відтворила злам у суспільній свідомості, пов'язаний зі зміною становища жінки, її новими соціальними ролями.

Лідерами українського модернізму справедливо вважають **Михайла Коцюбинського** та **Василя Стефаника**. Імпресіоністський характер властивий творам М. Коцюбинського *«Intermezzo»*, *«Сміх»*, *«Цвіт яблуні»*, *«Хвала життю»*, *«Тіні забутих предків»*. У повісті *«Fata morgana»* органічно поєднувалися риси реалістичного та імпресіоністського зображення соціальної дійсності. Слави неперевершеного майстра соціально-психологічної новели зажив західноукраїнський письменник **В. Стефаник**. Для новел В. Стефаника характерна неповторність стилю, своєрідність оповідної манери. У новелах *«Новина»*, *«Виводили з села»*, *«Синя книжечка»*, *«У корчмі»*, *«Катруся»*, *«Кленове листя»*, *«Стратився»*, *«Бесараби»* він змальовує злиденне життя простих селян – страшне через безвихідь. Однією з тем творчості В. Стефаника була вимушена

ПАМ'ЯТКИ АРХІТЕКТУРИ ТА ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА, ОБОВ'ЯЗКОВІ ДЛЯ РОЗПІЗНАВАННЯ

- 1 Будинок Полтавського земства. 1903–1908.
- 2 Будинок з химерами в Києві. 1902–1903.
- 3 Будівля театру в Одесі. 1883–1887.
- 4 Будівля банку «Дністер» у Львові. 1905–1906.
- 5 Будинок резиденції митрополита Буковини в Чернівцях. 1864–1873.
- 6 Володимирський собор у Києві. 1862–1896.

- 7 Пам'ятник Б.Хмельницькому в Києві. Скульптор М. Микешин. 1888.
- 8, 9 Картини «Сінокіс», «Ворожіння» М. Пимоненка.
- 10, 11 Картини «Козаки в степу», «Весняний день в Україні» С. Васильківського.
- 12 Картина «Запорожці пишуть листа турецькому султанові» І. Рєпіна. 1878–1891.

еміграція галицьких українців до Канади і США (новела *«Камінний хрест»*). Прикладом реалістичного підходу до зображення тогочасного життя українського суспільства була творчість **Володимира Винниченка**. У його творах *«Краса і сила»*, *«Голота»*, *«Талісман»*, написаних напередодні та під час революції 1905–1907 рр., яскраво й психологічно точно змальовано мешканців провінційних містечок, робітників сільського господарства, підприємців, жахи солдатчини та царських в'язниць.

На початку 20 ст. в українську літературу ввійшов поет-лірик **Олександр Олесь** (Кандиба), який був щиро перейнятий демократичними ідеалами. *Заживши слави короля української лірики*, він створив чимало віршів громадянського звучання, у яких революційні гасла поєднав із людськими почуттями і клопотами буднів.

ТЕАТРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО. Провідним осередком театрального життя другої половини 19 ст. стало провінційне місто *Єлизаветград*. Ще від 1864 р. тут активно діяв аматорський театр, у якому робили свої перші кроки майбутні творці українського театру. Емський указ 1876 р. призупинив розвиток українського театру, але в **1882 р.** єлизаветградці створили першу професійну театральну трупу. Біля її джерел стояла група драматургів та акторів, за якою закріпилося визначення *«корифеї українського театру»*. Це – Марко Кропивницький і брати та сестра Тобілевичі, які діяли під різними псевдонімами (Іван Карпенко-Карий, Панас Саксаганський, Микола Садовський та Марія Садовська-Барілотті). Пізніше до них долучилися найвидатніша українська актриса Марія Заньковецька, драматург Михайло Старицький, актриса Ганна Затиркевич та ін. Саме вони створили класичний репертуар українського театру. Ця трупа і її філії об'їздили майже всю Україну. У 1885 р. трупа розпалася на дві частини: однією керував Марко Кропивницький, другою – Михайло Старицький. За їх прикладом пішли інші, і вже через кілька років на Україні діяло понад 30 мандрівних театрів. Але тільки з **1907 р.** український професійний театр дістав своє перше постійне приміщення – у Києві, у Троїцькому народному домі (нині Театр оперети), і тут успішно працювала трупа Миколи Садовського.

На початку 20 ст. у Львові продовжував діяти єдиний у західноукраїнських землях український професійний театр *«Руська бесіда»*, основу репертуару якого склали класичні п'єси М. Кропивницького, М. Старицького, І. Карпенка-Карого. Проте театральні колективи дедалі частіше зверталися до

творів Лесі Українки, І. Франка, Г. Хоткевича, а також російських і західноєвропейських класиків.

МУЗИЧНА КУЛЬТУРА. Переломне значення для розвитку української національної класичної музики мала творчість її основоположника **Миколи Лисенка**. Лисенко *започаткував різні жанри української опери: історико-героїчну, лірично-побутову, лірично-фантастичну*, прикладами яких є опери *«Утоплення»*, *«Наталка Полтавка»*, *«Енеїда»*, *«Ноктюрн»*. Найвищим досягненням оперної творчості М. Лисенка вважають оперу *«Тарас Бульба»*. Написав М. Лисенко й *перші дитячі опери «Коза-Дерева»*, *«Пан Коцький»*. Внеском у скарбницю української камерно-вокальної музики стали *солосніви* – романси й ансамблі, написані на тексти давньої української літератури, західноєвропейських класиків і сучасних йому українських поетів. Важливий напрям діяльності М. Лисенка – збирання та обробка українських народних пісень. Композитор підготував 7 збірок народних пісень, покладених на фортепіано, загалом опублікував 600 пісень. У **1904 р.** створює *першу в Україні Музично-драматичну школу*. М. Лисенко працював майже в усіх музичних жанрах, заклав підвалини вищої спеціальної музичної освіти в Україні, теоретичними працями істотно розвинув вітчизняну науку про народну музично-пісенну творчість.

Оригінальні композиції на основі народного фольклору (*«Щедрик»*, *«Дударик»*, *«Козака несуть»*), хорові поеми, опери створив **Микола Леонтович**, монументальну кантату-симфонію *«Кавказ»* на слова Т. Шевченка написав **Станіслав Людкевич**, він також організував видання *«Артистичного вісника»* – *першого українського мистецтвознавчого журналу*.

Вершин світового вокального мистецтва сягнула вихованка Львівської консерваторії **Соломія Крушельницька**. Володіючи винятковими природними вокальними й сценічними здібностями, виступала на сценах провідних театрів світу – у Львові, Відні, Варшаві, Кракові, Петербурзі, Одесі, Парижі, Римі, Мілані, Буенос-Айресі тощо, виконуючи партії з 60 опер.

АРХІТЕКТУРА. В останні десятиліття 19 – на початку 20 ст. в архітектурі утвердився новий стиль – **модерн**. *До ознак модерну відносять декоративність, використання елементів різних стилів-попередників, збереження національного колориту, традицій народного мистецтва*. Українські архітектори-модерністи, сповідуючи еклектизм, прагнули поєднувати

новітні технології з народними традиціями. *Утвердження модерну збіглося з добою індустріалізації*, відтак масштабним стає будівництво приміщень індустріального і громадського призначення – банків, бірж, театрів, народних будинків, клубів, пасажів, ринків, прибуткових будинків. У спорудах широко застосовують метал, скло, залізобетонні конструкції.

Яскравими зразками українського архітектурно-модерну в Києві є *«Будинок з химерами»* архітектора **В. Городецького** та *будівля Державного банку*, споруджена в 1902–1905 рр. за проектом архітекторів **О. Кобелева** та **О. Вербицького**. До найвидатніших споруд палацової архітектури в Україні належать *царський палац у Лівадії*, збудований в 1910–1911 рр. у неоренесансному стилі архітектором **М. Красновим**. До кращих зразків архітектури модерну з неоренесансними рисами належить *«Ластівчине гніздо»*, збудоване архітектором **О. Шервудом** у 1912 р.

Збереження національного стилю в архітектурі українського модерну засвідчене в *будинку Полтавського земства*, збудованому за проектом **Василя Кричевського** в 1903–1908 рр. (нині Полтавський краєзнавчий музей). Взірцем так званого раціоналістичного модерну став *Бессарабський ринок у Києві*, збудований архітектором **Г. Гаєм** у 1908–1912 рр. *Це був перший критий ринок в Україні*. У цій споруді поєднувалися модерні, раціоналістичні форми з національними мотивами. На західноукраїнських землях поєднання елементів модерну та народної архітектури втілено в будівлі банку *«Дністер» у Львові*, збудованої у 1905–1906 рр. архітектором **І. Левинським**.

ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО. В образотворчому мистецтві останніх десятиліть 19 – початку 20 ст. співіснували два провідні стилі епохи – *реалізм* і *модерн*. Типовими темами для художників-реалістів було зображення буденного життя, побуту народу; з-поміж жанрів переважали пейзаж та портрет. Так, сільський побут, природа та звичаї української провінції – теми картин художника-реаліста **Миколи Пимоненка**: *«Святочне ворожіння»*, *«Весілля в Київській губернії»*, *«Жнива»*, *«Проводи рекрута»*.

Накладання естетики модерну на національні живописні традиції дало початок *національному художньому напрямку*. Український стиль у живописі сформувався під впливом національних культурних традицій, народної творчості, зразків народного декоративно-ужиткового мистецтва, архітектури, а також новітніх тенденцій модернізму – *імпресіонізму, абстракціонізму, традицій кла-*

сичного мистецтва, зокрема *реалістичного напрямку в живописі*.

Одним із засновників українського стилю вважають **Сергія Васильківського**. Цей художник був визнаним майстром пейзажу, де переважали українські мотиви: *«Ранок (Отара в степу)»*, *«Дніпрові плавні»*, *«Ранок на Дніпрі»*. Пейзаж у творчості С. Васильківського органічно поєднувався з історичними сюжетами з доби козацтва (*«Козацький пікет»*, *«Запорожець у розвідці»*, *«Козаки в степу»*, *«Козача левада»*) або з побутовими картинами (*«Козак у степу»*, *«Ярмарок у Полтаві»*).

До засновників українського стилю в малярстві та графіці належить і **Опанас Сластюн**. Він звертався до побутового жанру, пейзажу, історії, прикладом чого є картини *«Цегельний завод»*, *«На жнивах»*, *«Весна»*, *«Волинь»*, *«Миргород»*. Як графік, ілюстрував поему Т. Шевченка *«Гайдамаки»*. Слава засновника батального живопису в Україні належить **Миколі Самокишу**. Протягом 1901–1908 рр. разом із С. Васильківським писав монументальні панно для інтер'єру будинку Полтавського земства.

УКРАЇНСЬКІ МЕЦЕНАТИ. Серед українських благодійників почесне місце посідає **Григорій Галаган**. Він заснував у с. Сокиринці Допомогово-ощадне товариство, ремісниче училище, інтернат. Його коштом було видано чимало книг (зокрема, журнали *«Киевская старина»* та *«Основа»*), зібрано цінну бібліотеку, колекцію живописних полотен. Втративши сина Павла, Г. Галаган створює своїм коштом знамениту *колегію Галагана*, яка мала свою церкву, музей, лабораторії, спортзали, бібліотеку з 11 тис. томів, їдальню та гуртожиток (бурсу) для учнів і стала зразковим навчальним закладом всієї Російської імперії.

Не менш відомі своєю благодійністю родини **Тарновських**, **Терещенків**, **Ханенків**, **Харитоненків** та ін. На особливу пошану заслуговує сім'я **Симиренків (Платон, Лев, Василь, Володимир)** та **Євген Чикаленко (1861–1929)**. Перші уславилися як успішні підприємці й науковці (так, Лев виплекав новий сорт яблук), які активно допомагали діячам української культури, передали для Товариства допомоги українській літературі величезний капітал. Є. Чикаленко домігся неабияких статків за рахунок власних талантів як практик сільського господарства. З кінця 19 ст. він став надавати систематичну допомогу українським ініціативам, вкладаючи в них більшу частину своїх прибутків. Саме він фінансував газети *«Громадська думка»*, *«Рада»*, створив фонд допомоги українським письменникам при

Науковому товаристві ім. Т. Шевченка, заснував Академічний дім (гуртожиток для українських студентів) у Львові. Всіляко підтримував Чикаленко й українські політичні сили, які прагнули домогтися самостійної Української держави, а тому в 1919 р. мусив емігрувати.

МУЗЕЇ. У другій половині 19 – на початку 20 ст. формуються історичні та художні музеї, які діють і по сьогодні. Меценати Тарновські з Качанівки (Чернігівщина) створили музей, який поповнювали за рахунок придбаних у різних колекціонерів унікальних речей (шабля Богдана Хмельницького, пояс Петра Дорошенка та ін.), археологічних розкопок. Колекція Ханенків лягла в основу колекції нинішніх Національного історичного музею та Музею східного та західного мистецтва. Останній у наш час (з 1999 р.) нарешті дістав свою справжню назву – Музей мистецтв ім. Богдана та Варвари Ханенків. Учений і гірничопромисловець Олександр Поль, який почав розробки криворізької руди, створив музей старовини й заповів його місту Катеринославу. У 1902 р. музей очолив видатний історик **Дмитро Яворницький**, і через деякий час цей осередок став найкращим у світі зібранням речей козацької старовини, а також пам'яток середньовічних ковічників.

Тренувальний тест до тем 16–17

Завдання 1–18 мають чотири варіанти відповіді, серед яких лише один правильний. Виберіть правильний варіант відповіді.

1. Які українські історико-географічні регіони належали до складу «Королівства Галичини та Лодомерії» Австро-Угорської імперії у другій половині 19 ст.?

А	Б	В	Г

- А Північна Буковина та Східна Галичина
- Б Східна Галичина та Закарпаття
- В Південна Буковина та Східна Галичина
- Г Східна Галичина

2. Який вищий навчальний заклад було відкрито в Одесі 1865 р.?

А	Б	В	Г

- А Новоросійський університет
- Б Історико-філологічний інститут
- В Технологічний інститут
- Г Вище гірниче училище

3. У якому місті й коли Ілля Мечников та Микола Гамалія створили першу вітчизняну бактеріологічну станцію, що успішно застосовувала запобіжні вакцини й сироватки для лікування інфекційних хвороб?

А	Б	В	Г

- А Одеса, 1886 р.
- Б Львів, 1898 р.
- В Єлисаветград, 1882 р.
- Г Київ, 1888 р.

4. Які міста поєднала перша залізниця на західноукраїнських землях?

А	Б	В	Г

- А Одесу та Балту
- Б Київ та Одесу
- В Львів та Броди
- Г Львів та Перемишль

5. Вкажіть правильне твердження.

А	Б	В	Г

- А Наукове товариство ім. Т. Шевченка виникло як культурно-просвітницька організація в Чернівцях 1875 р.
- Б Перша кафедра української історії, очолена М. Грушевським, була відкрита в Київському університеті 1861 р.
- В Перший том праці Михайла Грушевського «Історія України-Руси» вийшов друком у Києві в 1898 р.
- Г Період найбільшого розвитку НТШ розпочався з переїздом М. Грушевського до Львова 1894 р.

6. Яке твердження стосується Миколи Терещенка?

А	Б	В	Г

- А Громадський і земський діяч, землевладелец і меценат, перший голова Південно-Західного відділу Російського географічного товариства, засновник елітарної колегії в Києві.
- Б Видатний живописець, майстер побутового жанру на селянську тематику («Сінокіс», «Жниця»).
- В Київський цукрозаводчик-мільйонер, визначний благодійник. Жоден помітний просвітницький та медичний проект у Києві не відбувався без його грошової допомоги.
- Г Художник, який створив близько 3500 картин і замальовок, присвячених природі України, її історичному минулому, народному побуту.

7. Які твердження стосуються суспільно-політичної течії народовців на західноукраїнських землях?

- 1 Створили товариство «Просвіта», яке видавало популярні українські книжки, відкривало читальні тощо.
- 2 Пропагували ідеї російських слов'янофілів і намагалися запровадити штучне «язичіє».
- 3 Заснували 1870 р. громадсько-політичну організацію «Руська рада».
- 4 Лідери – Д. Зубрицький, Б. Дідицький, А. Добрянський, І. Наумович.
- 5 Створили перше в Галичині культурно-освітнє товариство «Руська бесіда».

А	Б	В	Г

- А 1, 2
- Б 1, 5
- В 2, 3
- Г 4, 5

8. Які твердження стосуються здобутків «новоєрівської політики» народовців?

- 1 Відкриття у Львівському університеті кафедри історії України.
- 2 Заснування Чернівецького університету та Львівської технічної академії.
- 3 Перетворення Літературного товариства ім. Т. Шев-

ченка на наукове та розширення його діяльності завдяки державним субсидіям.

4 Створення першого професійного українського театру на західноукраїнських землях.

5 Видання брошури Ю.Бачинського «Україна irredenta».

А	Б	В	Г

- А 1, 3
- Б 1, 5
- В 2, 4
- Г 4, 5

9. Назви яких двох партій пропущено в уривку зі статті М. Грушевського «Українці в Австро-Угорщині»?

«1) _____ партія виникла наприкінці 1880-х рр. і, на противагу культурно-національним завданням старшої партії (нинішньої 2) _____, висунула на перший план питання і завдання соціально-політичні. Після того, як 2) _____ партія внесла до своєї програми (1899 р.) соціальні й політичні вимоги партії 1) _____, і багато видатних представників останньої долучилося до неї, відмінність між обома партіями непомітна і виявляється переважно в тактиці. На відміну від партії 2) _____, що, як зазначалося, нараховує в своїх лавах багато представників духовенства (уніатського), партія 1) _____ має характер виразно антиклерикальний і рішуче виступає проти духовенства».

А	Б	В	Г

А Українська соціал-демократична робітничая партія та Русько-українська радикальна партія.

Б Русько-українська радикальна партія та Українська національно-демократична партія.

В Русько-українська радикальна партія й Українська соціал-демократична партія.

Г Революційна українська партія та Русько-українська радикальна партія.

10. У якому рядку вказано засновників та лідерів Русько-української радикальної партії?

А	Б	В	Г

А М. Грушевський, І. Франко, Ю. Романчук, К. Левицький.

Б І. Франко, М. Павлик, С. Данилович, Є. Левицький.

В М. Ганкевич, С. Вітик, В. Охримович.

Г Ю. Романчук, О. Огоновський, В. Нагірний.

11. Що визначало становище сільського господарства західноукраїнських земель у другій половині 19 ст.?

1 Праця закріпаченого селянства.

2 Боротьба навколо проблеми сервітутів (використання лісів і пасовищ).

3 Розвиток потужного цукробурякового виробництва.

4 Еміграція населення в країни Західної Європи та Америки.

5 Виникнення фінансово-кредитних і кооперативних установ.

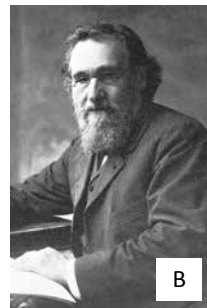
6 Відсутність великих поміщицьких земельних маєтків.

А	Б	В	Г

- А 1, 2, 5
- Б 2, 3, 6
- В 2, 4, 5
- Г 4, 5, 6

12. На якій з фотографій зображено Іллю Мечникова?

А	Б	В	Г

13. На якій з фотографій зображено Соломію Крушельницьку?

А	Б	В	Г

14. Доповніть твердження.

Марко Кропивницький...

А	Б	В	Г

А написав перший драматичний твір в українській літературі;

Б поставив першу оперу «Запорожець за Дунаєм»;

В створив Товариство українських акторів;

Г видав першу збірку українських народних пісень.

15. Яку дату пропущено в уривку з історичного джерела?

«Троїцький народний дім... швидко увійшов до числа регулярно працюючих київських театрів. Товариство здавало його різним театральним колективам для гас-

трольних вистав. У _____ році відомий український артист і режисер Микола Садовський склав умову про оренду приміщення на довгий строк. Тоді й народився перший український стаціонарний професіональний театр. У Києві він помітно відрізнявся від інших театральних підприємств. Насамперед це був театр загальнопрístupний, демократичний у повному розумінні слова. Про це свідчила хоча б розцінка місць: від 10 копійок до 1 рубля на вечірні вистави і від 5 до 50 копійок на денні».

А	Б	В	Г

- А 1900 р.
- Б 1904 р.
- В 1905 р.
- Г 1907 р.

16. Яка зі споруд, що уособлює національний стиль в архітектурі українського модерну, збудована за проектом Василя Кричевського в 1903–1908 рр.?

А	Б	В	Г

А

Б

В

Г

17. Де розташований пам'ятник, зображений на ілюстрації?

А	Б	В	Г

- А Київ
- Б Харків
- В Полтава
- Г Одеса

18. Автором якої з картин є Сергій Васильківський?

А	Б	В	Г

А

Б

В

Г

У завданнях 19–24 до кожного з чотирьох рядків інформації, позначених цифрами, доберіть один правильний варіант, позначений буквою. Поставте позначки в таблиці на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви).

19. Встановіть відповідність між портретами діячів культури та їхніми іменами.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- А Марко Кропивницький
- Б Микола Лисенко
- В Іван Карпенко-Карий

- Г Микола Садовський
- Д Іван Франко

20. Встановіть відповідність між стислими характеристиками та іменами історичних діячів другої половини 19 – початку 20 ст.

- 1 Був першим головою Русько-української радикальної партії (до 1898 р.) та одним з головних ідеологів.
- 2 Автор найґрунтовнішого дослідження з минулого українського народу – «Історії України-Руси». Видатний організатор української науки – голова НТШ.
- 3 В еміграції в Женеві разом із М. Драгомановим видавав журнал «Громада». Один із засновників РУРП.
- 4 Член РУРП, який у своєму творі вперше в історії українського руху висунув й аргументував ідею політичної незалежності України.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- А Іван Франко
- Б Михайло Павлик
- В Юліан Бачинський
- Г Євген Левицький
- Д Михайло Грушевський

21. Встановіть відповідність між зображеними архітектурними пам'ятками та містами, де їх споруджено.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- А Київ
- Б Львів
- В Одеса
- Г Чернівці
- Д Полтава

22. Встановіть відповідність між видами мистецтва та іменами митців, які їх розвивали наприкінці 19 – на початку 20 ст.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- 1 образотворче мистецтво
- 2 театральне мистецтво
- 3 архітектура
- 4 література

- А Владислав Городецький, Василь Кричевський, Іван Левинський
- Б Микола Пимоненко, Сергій Васильківський, Опанас Сластіон, Микола Самокиш
- В Марко Кропивницький, Марія Садовська-Барілотті, Михайло Старицький, Ганна Затиркевич
- Г Микола Леонтович, Станіслав Людкевич, Соломія Крушельницька
- Д Панас Мирний, Володимир Винниченко, Олександр Олесь

23. Встановіть відповідність між характеристиками та іменами науковців другої половини 19 – початку 20 ст.

- 1 Фізик та електротехнік, був першим винахідником рентгенівської трубки, завдяки якій зробив фотографію скелета людини; винайшов багато електротехнічних приладів.
- 2 Зоолог та анатом, відкривач фагоцитозу – явища поглинання клітинами організму мікробів. Працював у Фран-

ції над розвитком імунології, удостоєний Нобелівської премії.

- 3** Мікробіолог та епідеміолог. Першим у світовій науці дослідив шляхи поширення чуми і запропонував ефективні засоби боротьби проти цієї хвороби.
- 4** Вчений-мовознавець і сходознавець. Відомий поліглот (вільно володів майже 60 мовами). Його наукові праці – вагомий внесок у дослідження проблеми походження й розвитку української мови.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- А** Ілля Мечников
Б Іван Пулюй
В Дмитро Яворницький
Г Данило Заболотний
Д Агатангел Кримський

24. Встановіть відповідність між іменами письменників другої половини 19 – початку 20 ст. та їхніми характеристиками.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- 1** Василь Стефаник
2 Михайло Коцюбинський
3 Іван Нечуй-Левицький
4 Іван Франко

- А** Західноукраїнський письменник, неперевершений майстер соціально-психологічної новели. Однією з тем творчості була вимушена еміграція галицьких українців до Канади і США.
- Б** Блискучий майстер поетичної творчості, автор соціально-психологічних та історичних повістей, письменник-драматург і учений-літературознавець, праці якого стали етапними в розвитку української критики.
- В** Письменник, який першим в українській прозі розповів про життя української інтелігенції («Причеп», «Хмари», «Над Чорним морем»), торкаючись болючої проблеми її зросійщення.
- Г** Письменник, майстер соціально-психологічної новели. У повісті «Фата Моргана» відтворив широку панораму суспільно-політичних подій 1905–1907 рр. в українському селі.
- Д** Один з найпопулярніших письменників і драматургів. Першим в українській літературі створив галерею образів революціонерів, які діяли у складних психологічних ситуаціях.

У завданні 25 розташуйте події в хронологічній послідовності. Поставте позначки в таблиці відповідей на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви).

25. Встановіть хронологічну послідовність подій.

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

- А** Утворення Національно-демократичної партії (УНДП).
Б Заснування у Львові першого професійного українського театру.
В Створення Русько-української радикальної партії (РУРП).
Г Створення на західноукраїнських землях культурно-освітнього товариства «Просвіта».

У завданнях 26–28, які мають шість варіантів відповідей, оберіть три правильні відповіді й запишіть їх номери у клітинки.

26. Для промислового розвитку західноукраїнських земель у другій половині 19 ст. було характерним...

--	--	--

- 1** завершення промислового перевороту в 70 рр. 19 ст.;
2 домінування вугледобувної та залізорудної промисловості;
3 виробництво й первинна обробка сировини;
4 зростання видобутку нафти;
5 відсутність великої фабричної промисловості;
6 володіння промисловими підприємствами українськими капіталістами.

27. Що з переліченого стосується основоположника української класичної музики Миколи Лисенка?

--	--	--

- 1** Перші дитячі опери «Коза-Дерева», «Пан Коцький».
2 Перша в Україні Музично-драматична школа.
3 Перша опера — «Запорожець за Дунаєм».
4 Перший український мистецтвознавчий журнал «Артистичний вісник».
5 Опери «Наталка Полтавка», «Енеїда», «Тарас Бульба», «Утоплена».
6 Перший український професійний театр «Руська бесіда».

28. Імена яких діячів культури пропущено в уривку з історичного джерела?

«Трупа Кропивницького поступово зміцніла і, добившись права гастролювати в Києві й Петербурзі, заручувала сотні й тисячі глядачів, навіть тих, які упереджено ставилися до української мови. Молодий український театр не даремно став називатися театром корифеїв. Справді неповторними артистичними індивідуальностями були _____. Стиль синтетичного театру, який поєднував драматичні й комедійні сцени з музичними й вокальними, включаючи хорові й танцювальні ансамблі, вражав чисто народною свіжістю та неподібністю до жодного з існуючих театрів. Не лише на Україні, а й скрізь, де українські актори давали вистави, вони користувалися незмінним успіхом».

--	--	--

- 1** Микола Садовський
2 Іван Карпенко-Карий
3 Марко Вовчок
4 Соломія Крушельницька
5 Семен Гулак-Артемівський
6 Марія Заньковецька

18. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НА ПОЧАТКУ 20 ст.

Факти:

Утворення монополістичних об'єднань в Україні. Становлення й консолідація української нації. Створення політичних партій Наддніпрянщини. Самостійницька й автономістська течії в національному русі. Події революції 1905–1907 рр. в Україні. Діяльність українських парламентських громад в I та II Державних Думах. Посилення національного гніту в Наддніпрянській Україні в 1907–1914 рр. Земельна реформа П. Столипіна та її вплив на Україну.

Дати:

1900 р. – утворення РУП, першої політичної партії Наддніпрянської України.

Персоналії: Є. Чикаленко, М. Міхновський.

Поняття та терміни: «монополія».

Ви повинні вміти:

- **характеризувати** особливості економічного та соціального розвитку Наддніпрянської України (процес монополізації, розвиток сільського господарства, процес утворення українських політичних партій, розвиток самостійницької й автономістської течій у національному русі), національно-визвольний рух України в роки російської революції 1905–1907 рр., діяльність українських парламентських громад у I та II Державних Думах Росії, проведення Столипінської аграрної реформи, особливості її запровадження в Україні;
- **визначати** основні тенденції соціально-економічного та політичного розвитку українських земель у складі Російської імперії на початку 20 ст., причини та наслідки посилення національного гніту в 1907–1914 рр., напрями діяльності й здобутки діячів національного руху на українських землях у складі Російської імперії.

АДМІНІСТРАТИВНО-ПОЛІТИЧНИЙ СТАТУС УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ. Упродовж 19 ст. на українських територіях Російської імперії усталася кількоступенева адміністративно-територіальна структура: політичними утвореннями першого порядку були *губернії*, які на певних історичних етапах об'єднувалися в *генерал-губернаторства*, другого – *повіти*, третього – *волості й населені пункти*. Окремі території мали статус *градоначальств*.

Губернія мала своє губернське правління: канцелярію губернатора, губернське правління, статистичне бюро, землевпорядну комісію тощо. У кожній губернії діяли губернські судові палати. Поліцейську службу в губернських містах очолював поліцеймейстер, у повітових – городничий, у міських кварталах – пристав та надзирателі.

Вищим органом австрійської державної влади в Галичині в 1849–1918 рр. було Галицьке намісництво, якому в повітах підпорядковувалися староства. Галицький намісник був особистим представником цісаря в провінції, він представляв інтереси австрійського уряду в Галицькому сеймі – представницько-законодавчому органі, що діяв у Львові. Депутатів від сейму обирали по чотирьох групах (*куріях*): великих землевласників, міст, торгово-промислових палат, містечок і сіл; кілька депутатів входили до сейму на підставі займаних посад (вищі церковні ієрархи, ректори університетів). Виборчим правом на підставі податкового цензу користувалося 10 % населення провінції. Виборчий закон забезпечував полякам переконливу більшість у сеймі, українці могли максимально здобути третину мандатів.

Іншим західноукраїнським регіоном, який перебував у складі Австро-Угорщини, була *Буковина*. Північна Буковина була заселена здебільшого українцями, а Південна – румунами. Упродовж 1849–1918 рр. цей регіон мав статус окремого коронного краю. Крайову владу здійснював президент, представницьку – малий сейм.

Закарпаття, як і раніше, було підпорядковане Пожонському намісницькому управлінню Угорського королівства.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ 20 ст. На межі століть у соціальній структурі більшої ваги набувають соціальні групи *буржуазії, робітників, інтелігенції*. Водночас численними лишаються групи поміщиків, селян та ремісників, які визначали склад населення за попередньої аграрно-ремісничої епохи.

Швидкими темпами зростала чисельність людей найманої праці – *пролетаріату* (робітничого класу). Так, кількість найманих робітників у 1910 р. становила близько 475 тис., а в 1917 р. – 892 тис. Найшвидшими темпами пролетаріат формувався в південних і східних районах України. Найбільшими пролетарськими осередками були Харків, Катеринослав, Київ, Миколаїв, Одеса, Юзівка, Маріуполь та інші промислові центри. Як і в попередні роки, основним джерелом поповнення робітничого класу було розорене селянство.

На початку 20 ст. у Східній Галичині нараховувалося 170 тис. найманих робітників, які працювали переважно в сільському господарстві, лісництві та

на лісозаготівельних підприємствах. На нафтових промислах Буковини працювало близько 72 тис., Закарпатті – понад 14 тис. осіб.

В умовах модернізації суспільства зростав престиж розумової праці, тож більшою ставала частка людей, яких називали **інтелігенцією**. Частина селянської молоді обирала фах вчителя, ветеринара, агронома, інженера, бухгалтера тощо.

Особливості індустріалізації України впливали на формування української **буржуазії**. Оскільки великі заводи та фабрики належали іноземним власникам, то нова еліта була представлена здебільшого іноземцями. Проте росіяни та євреї також прагнули знайти собі місце у складі цієї соціальної групи. Серед найвідоміших підприємців-українців – родини Симиренків, Терещенків, Харитоненків, які уславилися і як благодійники.

Найчисленнішою верствою населення було **селянство**. У процесі розвитку ринкових відносин селяни поступово втрачали наділи, отримані після реформи 1861 р. Не маючи змоги самостійно вести господарство, вони змушені були продавати або здавати свою землю в оренду більш заможним господарям.

Основним заняттям населення України на початку 20 ст. було **сільське господарство**. Міське населення не перевищувало 20 %. Його питома вага була істотно більшою тільки в промислово розвинутих районах Донбасу та Придніпров'я. В українських містах Росії переважали росіяни та євреї, у Галичині – поляки та євреї, на Закарпатті – угорці.

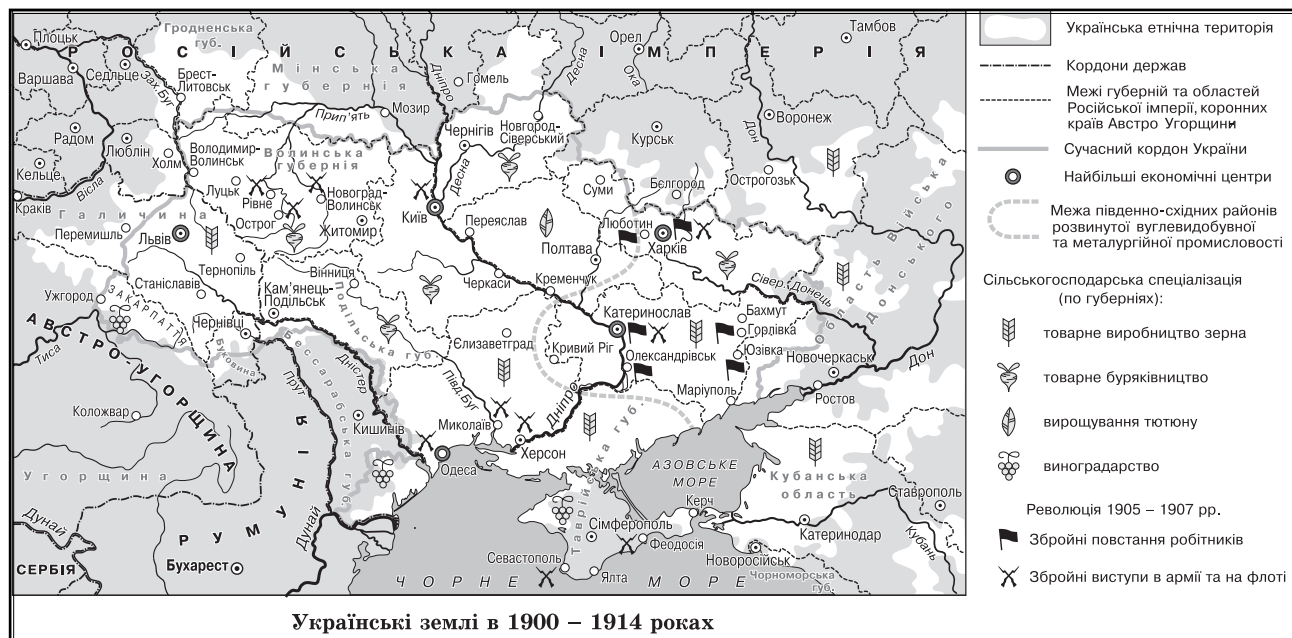
У Росії міське населення було російськомовним, а в австро-угорських містах панували польська й німецька мови. У Росії українці, влаштуваючись на фабрики й заводи, досить швидко переходили на російську мову.

РОЗВИТОК ПРОМИСЛОВОСТІ. На рубежі 19–20 ст. сформувалися такі великі промислові центри, як **Донецький вугільно-металургійний, Криворізький залізорудний, Нікопольський марганцевий басейни та Південно-Західний цукробуряковий район**. Про місце України в промисловому потенціалі Російської імперії свідчать, зокрема, такі показники: у 1909 р. частка Донбасу у видобутку кам'яного вугілля становила 78 %, залізної руди – 72 %, виробництві сталі – 58 %, чавуну – 69 %, прокату – 57 %, сільськогосподарських машин – 50 %, паровозів – 40 %, цукру – 81 %.

Економіка регіонів України розвивалася з різною швидкістю. Південь досить швидко модернізувався, тут бурхливо розвивалося промислове виробництво, Лівобережжя, де зберігалися залишки кріпацтва, помітно відставало.

На початку 20 ст. Україна була ареною активної підприємницької діяльності іноземних капіталістів. Зі значним припливом іноземного капіталу був пов'язаний промисловий розвиток Донецького та Криворізького районів.

Унаслідок припливу іноземного капіталу у промисловість українських земель, які перебували у складі Австро-Угорщини, тут переважали галузі з

видобутку нафти, озокериту, солі, а також первинної переробки сировини. 1903 р. видобуток нафти становив близько 5 % світового видобутку. Регіон був постачальником лісу для багатьох країн. У ньому розвивалася лісопилна, деревообробна й паперова промисловість. Завдяки розвитку кооперативного руху і кредитних спілок галицькі українці опанували навички комерційної діяльності, закупівлі й продажу товару без посередників. Однак загальний рівень економічного розвитку західноукраїнських земель був низький.

На рубежі 19–20 ст. в Україні розпочався інтенсивний процес монополізації промисловості. У власність новостворюваних об'єднань промисловців-капіталістів переходило багато дрібних та середніх підприємств, які не витримували конкуренції.

Під час **економічної кризи 1900-1903 рр.**, коли різко скоротилося виробництво й припинялася діяльність багатьох заводів, рудників, шахт, понад 100 тис. робітників в Україні стали безробітними. Тим, хто залишився працювати, істотно зменшили платню, працювали вони не менше 12–16 год. на добу. Проте криза в Україні не загальмувала пов'язані між собою процеси монополізації та концентрації промислового виробництва. Внаслідок кризи розорялися насамперед дрібні підприємці.

Ще в **1887 р.** у Києві було створено **синдикат** цукрозаводчиків. У **1902 р.** виник **синдикат «Продамет»** – товариство для реалізації виробів металургійних заводів, ядром якого були підприємства Півдня Росії. «Продамет» реалізував 75 % листового заліза імперії. Діяли також синдикати «Трубопродаж», «Продвагон». Майже 60 % видобутку кам'яного вугілля Донбасу контролював синдикат «Продвугілля», організований у 1904 р.

Водночас з промисловими виникали **великі банківські об'єднання**. У результаті об'єднання промислового й банківського капіталу створювалися організації, які фінансували будівництво промислових підприємств, контролювали виробництво продукції та її реалізацію. Створювався замкнутий цикл діяльності окремої галузі. Зокрема, цукрову промисловість України фінансували Російський торгово-промисловий і Азовсько-Донецький банки; з експортом хліба пов'язана діяльність Російського для зовнішньої торгівлі, Азовсько-Донецького й Об'єданого банків тощо.

СТАНОВИЩЕ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА. Розвиток сільського господарства відбувався в умовах подолання пережитків кріпосництва. В Україні майже 9 млн десятин землі належало дворянам, що стано-

вило 20 % земельного фонду. Серед земельних магнатів були представники давніх польських та російських власників – Браницькі, Потоцькі, Бобринські, герцог Макленбург-Стрелицький, нащадки української козацької старшини – Кочубеї, Ханенки, Скоропадські та ін. Напередодні 1905 р. в Україні налічувалося 35,2 тис. поміщицьких господарств, але їх питома вага в землеволодінні поступово зменшувалася. Водночас «новими українцями» тоді були Терещенки, Харитоненки, Симиренки. У їхніх економіях та на підприємствах капіталістичного типу, як і в господарствах єврейських власників, наприклад Д. Бронштейна (батька Л. Троцького), були зайняті сотні наймитів, які працювали на бурякових ланах, токах, млинах, на цукроварнях та ґуральнях. Тих, хто не витримував умов праці, звільняли, наймаючи на їхнє місце інших.

Капіталізація сільськогосподарського виробництва виявилася передусім у скороченні поміщицького землеволодіння: ці землі поступово переходили у власність буржуазії. На селі зростала соціальна диференціація; заможні селяни скуповували землі збіднілих разом із худобою та реманентом. Завдяки банківським позикам вони, створюючи великі ферми, зміцнювали своє економічне становище. У господарствах почали застосовувати сільськогосподарську техніку.

СТВОРЕННЯ РУП. Розвиток національного руху сприяв появі перших політичних партій в підросійській Україні. Наприкінці січня 1900 р. у Харкові члени студентських українофільських гуртків Д. Антонович, О. Коваленко, Ю. Коллард, Л. Мацієвич, Д. Познанський та інші провели спільне засідання, на якому заснували **Революційну українську партію (РУП)**. До неї увійшли «вільні громади», які склалися здебільшого зі студентів, семінаристів, народних учителів Харкова, Києва, Полтави, Чернігова, Ніжина, Лубен.

Через деякий час було засновано закордонні бюро РУП у Львові та Чернівцях. Партія видавала часописи **«Гасло»** та **«Селянин»**. Радикальну рупівську молодь приваблювали романтика революційного руху, ідеї марксизму, які пов'язували революцію з пролетаріатом. Водночас членів цієї партії турбували проблеми національно-визвольного руху, доля багатомільйонного селянства.

Першим програмовим документом партії стала видана **1900 р.** у Львові брошура **«Самостійна Україна»**, автором якої був харківський адвокат **Микола Міхновський**. У ній задекларовано пріоритет ідеї національного визволення в діяльності РУП.

У праці вказувалося на згубність тривалої імперської політики зросійщення України. Наголошувалося на основному завданні української інтелігенції – розбудити «народ рабів», відновити національний рух, розпочати рішучу боротьбу за єдину, неподільну, вільну, самостійну державу «від гір Карпатських до Кавказьких». Проте брошура не містила соціально-економічних вимог, у ній не йшлося про устрій самостійної України, що викликало незадоволення тієї частини партійців, які основну увагу приділяли соціально-економічним проблемам.

Дуже швидко РУП поширила свій вплив на всю Наддніпрянську Україну. До 1902 р. діяло вже шість міських організацій (у Києві, Харкові, Полтаві, Лубнах, Прилуках, Катеринославі), координованих центральним комітетом.

СТВОРЕННЯ ІНШИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ. У 1902–1903 рр. у РУП стався розкол. Частина рупівців відмовилася від програми М. Міхновського, вказуючи на відсутність у ній соціалістичного світогляду й наголошуючи на тому, що партія повинна мати своїм завданням побудову соціально-демократичної України революційним шляхом.

У грудні 1905 р. РУП перестала існувати офіційно. Група рупівців, яка обстоювала організаційно-політичну самостійність і до керівного складу якої належали **В. Винниченко, С. Петлюра, М. Порш**, створила **Українську соціал-демократичну робітничу партію (УСДРП)**. Соціальною базою нової партії були студентська молодь, дрібні службовці, промислові і сільськогосподарські робітники. Під час революції 1905–1907 рр. українські соціал-демократи визнавали страйк основним засобом боротьби, здійснювали агітаційно-пропагандистську діяльність, видавали у Львові щомісячні часописи для робітників («Праця») і селян («Селянин»), розповсюджували в Наддніпрянській Україні агітаційні листівки та відозви.

На початку 1905 р. було створено **Українську соціал-демократичну організацію («Спілка»)** на чолі з Мар'яном Меленевським, яка незабаром на автономних правах увійшла до складу РСДРП. Наприкінці 1906 р. «Спілка», яка проголосила себе єдиним представником українського пролетаріату, почала занепадати, а в наступні роки перестала існувати.

У 1902 р. з національно-радикальних елементів було сформовано **Українську народну партію** на чолі з **Миколою Міхновським**. Вона була нечисленною, складалася здебільшого з інтелігенції, переважно з військових та юристів. УНП намагалася здобути прихильність серед робітників і селян. Логічного

завершення виклад нової ідеології самостійництва набув у написаному М. Міхновським у 1903 р. програмному документі **«Десять заповідей УНП»**.

На хвилі загального піднесення політичного руху виникають національні ліберально-демократичні організації. Зокрема, восени 1904 р. від **Всеукраїнської безпартійної загальної демократичної організації** відокремилася **Українська демократична партія**, яку очолювали В. Чехівський, О. Лотоцький, Є. Чикаленко, Б. Грінченко. Навесні 1905 р. радикальна течія в УДП, представниками якої були Б. Грінченко, С. Єфремов, М. Левицький, Ф. Матушевський, сформувала **Українську радикальну партію**. Наприкінці 1905 р. УДП і УРП, які мали подібні платформи, об'єдналися й створили **Українську демократично-радикальну партію**. Наріжним каменем програми партії було знищення абсолютизму й утвердження конституційного ладу в Росії, яка має перетворитися на федерацію рівноправних народів.

РОЗГОРТАННЯ РЕВОЛЮЦІЇ 1905 р. В УКРАЇНІ. На початку січня 1905 р. почався страйк робітників на Путилівському заводі в Петербурзі. Вони вимагали 8-годинного робочого дня, встановлення гарантованого мінімуму заробітної плати, поліпшення умов праці, створення профспілки. За кілька днів страйкувало вже 100 тис. осіб. **22(9) січня 1905 р.** у Петербурзі було розстріляно багатотисячну мирну демонстрацію робітників, які направлялися до Зимового палацу, щоб передати цареві петицію зі своїми вимогами. Звістка про криваву розправу долетіла й до України.

25(12) січня розпочався страйк протесту на двох найбільших заводах Києва – Південноросійському машинобудівному та заводі Гретера і Криванека. Приклад наслідували робітники Катеринослава, Одеси, Харкова, Миколаєва. У січні – березні страйками в Україні було охоплено 320 заводів, фабрик, майстерень, на яких працювало понад 140 тис. чоловік. Кількість страйкарів в імперії сягнула 800 тис. осіб. До протестів долучилося й селянство.

Апогеєм революційних виступів літа й осені став політичний страйк **20(7) жовтня 1905 р.**, ініціаторами якого були залізничники Москви. За кілька днів страйк став всеросійським, охопивши понад 2 млн осіб. В Україні страйкувало 120 тис. залізничників.

Спалахнули повстання матросів у Кронштадті і Севастополі. На Чорноморському флоті його очолив лейтенант **П. Шмідт**. Однак цей виступ зазнав поразки, Шмідта було страчено. У листопаді 1905 р. у Києві повстали сапери. На вулиці міста вийшли солдати під проводом поручика **Б. Жаданівського**.

Відбулися повстання у військах, розквартированих у Полтаві, Харкові, Чернігові, Черкасах, Білій Церкві, Умані, Смілі.

Здобутком російської революції можна вважати царський маніфест від 17 жовтня 1905 р. Народові було «даровано» громадянські свободи, недоторканість особи, свободу совісті, друку, зборів, союзів. Було декларовано скликання Державної думи із залученням до виборів усіх верств населення. Ці поступки самодержавства цілком задовольнили буржуазію. Ліві ж партії, зокрема УСДРП та «Спілка», бойкотували вибори до Думи.

ПІДНЕСЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО РУХУ 1905–1907 рр.

Революційні події сприяли пошквалюванню національного руху в Україні. Найбільшу активність виявляли національно свідомі інтелігенція, шкільна та студентська молодь. Вони вимагали вільного розвитку української мови, права користуватися нею у пресі, на сцені, в державних установах, навчальних закладах.

У серпні 1905 р. Київський університет, як і багато інших навчальних закладів Росії, знову отримав автономію. В університетах були відкриті кафедри українознавства.

Земства знову порушили питання про викладання в народних школах українською мовою. Українські театральні трупи отримали дозвіл влаштувати вистави по всіх містах України.

Від кінця 1905 р. почали з'являтися українські періодичні видання. Першою українськомовною газетою стало видання братів Шеметів у Лубнах «Хлібороб». Незабаром у найбільших містах України, а також у Петербурзі й Москві виходило вже 18 українських газет і журналів. Проте лише щоденна українська газета «Громадська думка» (згодом – «Рада»), незважаючи на переслідування, продовжувала виходити до 1914 р. Її видавцем був **Євген Чикаленко**. У 1905–1907 рр. виникають культурно-освітні громадські організації «**Просвіти**» в Катеринославі, Одесі, Києві, Чернігові, Кам'янці-Подільському, Житомирі, Миколаєві та інших містах. Загалом їх налічувалося 35. Кожна з організацій мала філії у сільській місцевості. Вони організували українські клуби, бібліотеки й читальні, літературні та музичні вечори, лекції, видавали українською мовою книги, брошури, газети. Активну діяльність розгорнули українські політичні партії.

ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ГРОМАД У I ТА II ДЕРЖАВНИХ ДУМАХ. Згідно з новим виборчим законом у березні 1906 р. відбулися вибо-

ри до **I Державної Думи**. Від 9 українських губерній було обрано 102 депутати. Частина з них об'єдналася в українську парламентську громаду. Загалом громада об'єднувала 45 членів, її головою було обрано адвоката з Чернігова **Іллю Шрага**. Друкованим органом громади став журнал «Украинский вестник», який виходив за участі М. Грушевського. Його видавали М. Славінський (головний редактор) та О. Лотоцький. Українські депутати висували вимоги про надання Україні автономії, впровадження української мови у школах, судах і в усіх місцевих адміністративних органах. Та через передчасний розпуск Думи (вона працювала лише 72 дні) жодне з питань не було винесене навіть на обговорення.

Вибори до складу **II Державної Думи** відбулися у січні–лютому 1907 р. Цього разу у виборах узяли участь усі радикальні партії, зокрема й українські. Українські депутати знову утворили українську думську громаду, яка складалася з 47 осіб. Вона ввійшла до фракції трудовиків, назвала себе Українською трудовою громадою і мала домагатися перетворення Росії на «правову й демократичну державу», забезпечення українцям права на автономію. Проте й ця дума була недовговічною: 16(3) червня 1907 р. її розпустили. Згідно з новим законом про вибори до III Думи близько 80 % населення позбавлялося виборчих прав, натомість істотні переваги отримали поміщики та велика буржуазія. Внаслідок цього в III і IV Державних Думах не було утворено української громади.

ПОЛІТИКА РОСІЙСЬКОГО САМОДЕРЖАВСТВА ЩОДО УКРАЇНИ В ПОРЕВОЛЮЦІЙНІ РОКИ.

Царський уряд скористався поразкою грудневих страйків та збройних повстань, щоб здобути повну перемогу над революційними масами. За звинуваченнями в політичних злочинах було засуджено понад 25 тис. чоловік, з яких до страти – 5 тис. Активно діяли чорносотенні організації – «Союз російського народу», «Союз Михаїла Архангела» та ін. Закривалися профспілкові організації робітників. Було скасовано автономію вищих навчальних закладів, а студентів, які брали участь у революційних подіях, виключали без права поновлення.

Політична реакція негативно позначилася на становищі українських політичних партій. У **1908 р.** багато діячів національного руху об'єдналися незалежно від партійної належності у **Товариство українських поступовців (ТУП)**. Його лідери М. Грушевський, С. Єфремов, Є. Чикаленко закликали всі українські політичні сили консолідуватися в боротьбі за національне відродження.

Важливим елементом політики самодержавства в цей період було насадження ідеології великодержавного шовінізму. Головним її провідником був голова Ради міністрів (від 1906 р.) Петро Столипін. Політичні переконання Столипіна в найбезпосередніший спосіб стосувалися України. У березні 1908 р. в Києві було створено «*Клуб русских националистов*». Мета клубу – поборювати «польський тиск й українофільство». Зі зміною політичного курсу російські монархісти оголосили хрестовий похід проти тих, хто підривав коріння «російської православної цивілізації». Головне вістря їхньої атаки було спрямоване проти українського руху.

Циркуляр Столипіна від **20 січня 1910 р.** забороняв реєструвати будь-які чужорідні («инородческие») товариства й видавництва. В окремій інструкції міністр пояснював губернаторам, що заборона поширювалася на українські та єврейські організації. Внаслідок цього циркуляра український рух знов опинився в підпіллі. Було закрито товариства «Просвіти» та інші українські організації, заборонено продавати українські книжки, провадити концерти, вечори тощо.

АГРАРНА РЕФОРМА П. СТОЛИПІНА. Великою перешкодою для розвитку ринкових відносин у сільському господарстві було поміщицьке й общинне землеволодіння. Не бажаючи зачіпати поміщиків, царський уряд насамперед звернув увагу на селянську общину. Селяни не могли її покинути й не мали права продавати землю, якою користувалися, тому що вона належала общині.

Ліквідація общинного землеволодіння почалася за ініціативи голови Ради міністрів **П. Столипіна 22(9) листопада 1906 р.** Микола II підписав підготовлений ним указ. *Згідно з ним селяни могли вільно виходити із сільської общини і ставати власниками землі, об'єднувати отримані ділянки в одну (так званий відруб), залишатися на старому подвір'ї чи виселятися на хутір.* Цьому значною мірою сприяв Селянський поземельний банк, який скуповував у великих землевласників землю за високими цінами і в кредит продавав її селянам. В Україні з 1906 по 1910 рік за посередництва банку було продано понад 480 тис. десятин переважно поміщицької землі.

В Україні аграрна реформа П. Столипіна проходила найуспішніше. Якщо в губерніях Європейської Росії з общин вийшло близько 24 % господарств, то на Правобережжі – 50,7 %, Півдні України – 34,2 % і тільки на Лівобережжі – 13,8 %. Унаслідок концентрації земельних наділів у руках заможних власників, використання ними машин, добрив, розширен-

ня посівних площ в Україні за 1909–1913 рр. майже у півтора раза збільшився збір зерна. Зростання цін на хліб на світовому ринку сприяло збільшенню обсягів його експорту через азово-чорноморські порти. Виходячи з общини, чимало селян продавали землю й переселялися за Урал, до Сибіру, на Далекий Схід. Протягом 1906–1912 рр. там опинилося близько мільйона українських селян. Проте майже чверть із них не знайшли в далеких регіонах кращої долі і змушені були повернутися в рідні місця, поповнивши лави пролетаріату.

УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ НАПЕРЕДОДНІ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ. Пожвавлення економіки, що спостерігалося в 1910 р., сприяло зростанню чисельності робітничого класу, подальшій його концентрації на великих підприємствах, формуванню пролетарської солідарності, розгортанню боротьби проти царизму. Влітку 1910 р. відбулися страйки робітників Москви, їх підтримали робітники Києва, Харкова, Одеси, Катеринослава, Миколаєва. Активну участь в опозиційних виступах брала студентська та учнівська молодь. Після придушення революції й до початку Першої світової війни антицарські та антипоміщицькі настрої панували й на селі. Щоправда, селянський рух був неорганізованим, стихійним і розпоросеним.

Революційними настроями перейнялися й частини солдатів і матросів. В окремих військових підрозділах і частинах робилися спроби організувати відкриті збройні виступи. Не втрачала активності студентська молодь. У 1908–1910 рр. студентські демонстрації пройшли в Харкові, Києві, Одесі.

У **1913 р. Дмитро Донцов** у брошурі «Сучасне політичне положення нації і наші завдання» обґрунтував ідею сепаратизму як протиставлення ідеї самостійництва: «Актуальним є не гасло самостійності – мріяли ж колись наші українці про самостійну Україну в злуці з Росією, актуальним, більш реальним, більш конкретним і скорше здійсненним – є гасло відірвання від Росії, – політичний сепаратизм». Цю ідею Д. Донцова не сприйняли в УСДРП, і його виключили з лав партії.

У **1914 р.** царський уряд заборонив святкувати не лише день народження Т. Шевченка, а й відправляти звичайні у цей день панахиди, що викликало хвилю протестів по всій Україні. Група депутатів IV Думи підтримала учасників протестів. Попри заборони прогресивна громадськість країни відзначила шевченківський ювілей, організувавши демонстрації, мітинги, урочисті зібрання.

19. ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ НА ПОЧАТКУ 20 ст.

Факти:

Становище промисловості та сільського господарства. Радикалізація українського політичного руху. Вплив Української греко-католицької церкви на піднесення національної свідомості населення західноукраїнських земель. Боротьба політичних партій за реформу виборчої системи.

Персоналії: І. Боберський, К. Трильовський, А. Шептицький.

Ви повинні вміти:

- **характеризувати** економіку західно-українських земель у складі Австро-Угорської імперії, розвиток кооперативного руху, діяльність західноукраїнського політичного руху на початку 20 ст., національних і спортивно-фізкультурних організацій «Сокіл», «Січ», «Пласт»;
- **визначати** причини активізації західноукраїнського політичного руху на початку 20 ст., його результати, роль А. Шептицького в піднесенні національного життя на західноукраїнських землях.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ СТАНОВИЩЕ В ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ НА ПОЧАТКУ 20 ст.

Соціально-економічне становище українських земель, що перебували під владою імперії Габсбургів, суттєво не змінилося порівняно з 80–90-ми роками 19 ст. Проте подальша розробка родовищ нафти та інших багатств краю сприяла його індустріалізації. Тяжкі умови існування робітників та селян змушували їх ставати до боротьби за свої права, використовуючи страйки та бойкоти, вступати до лав політичних партій.

Дуже важливою та ефективною формою протидії іноземному капіталу та місцевих лихварів став український кооперативний рух. **Батьками кооперативної справи в Західній Україні** стали **Василь Нагірний** й **Аполлон Ничай**, які створили у Львові перший кооператив у **1883 р.** Через 15 років стали виникати цілі кооперативні союзи. У 1894 р. Теофіль Кормош заснував перший український кооперативний банк «Віра», що сприяв утворенню нових кредитних спілок і кооперативів. Це дало змогу поступово подолати свавілля і здириство лихварів та орендарів, уже тоді на практиці реалізовувалося гасло «Свій до свого по своє». Український кооперативний рух сприяв не тільки економічному піднесенню нації, а й її політичному гуртуванню.

РУХ ЗА РЕФОРМУ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ В ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ.

Одним з ключових питань для західних українців наприкінці 19 – на початку 20 ст. була **виборча реформа**, адже система курій жорстко обмежувала участь українців у виборах. Українці домагалися справедливої системи представництва в місцевих сеймах та віденському парламенті, що мало б сприяти поліпшенню їхнього становища. Вони виступали за розширення консти-

туційних свобод, впровадження загального, рівного, прямого й таємного виборчого права.

Кампанія за виборчу реформу розпочалася в 90-ті роки 19 ст. Особливої інтенсивності цей рух набув у 1905–1906 рр. У Львові, Перемишлі, Чернівцях, Бродях, Коломиї, Стрию, Бориславі, Самборі та інших містах відбулися багатотисячні зібрання (віча), на яких ухвалювалися рішення про необхідність запровадження справедливішої системи виборів.

У листопаді 1905 р. українці створили так званий **Народний комітет у справі виборчої реформи**, який очолили Ю. Романчук і К. Левицький. У січні 1906 р. цісар Франц Йосиф змушений був прийняти українську делегацію, від імені якої говорив митрополит Андрей Шептицький. На підтримку делегації 2 лютого у Львові було скликано народне віче за участі 50 тис. осіб.

Боротьба за справедливу систему виборів увінчалася успіхом. У січні 1907 р. австрійський уряд проголосив нове положення про вибори до імперського парламенту. Того самого року в Австро-Угорщині вперше було проведено вибори на основі загального й рівного виборчого права. Це сприяло активнішій участі українців у політичному житті. Хоча уряд Галичини й продовжував фальсифікувати результати виборів, кількість українських депутатів у віденському парламенті істотно зросла: якщо в 1879 р. українці мали трьох представників, то у 1907 р. до нього потрапили 27 депутатів-українців від Галичини та 5 – від Буковини.

Проте куріальна система виборів до місцевих сеймів збереглася. Тому українці, особливо галицькі, продовжували боротися за реформу сеймової виборчої системи. Таку вимогу постійно висували на багатотисячних народних вічах у Львові, Дрогобичі, Стрию, Станіславі та інших містах аж до 1914 р.

ПІДНЕСЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО РУХУ В ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ. Українські діячі поставили практичне завдання – створити на базі «*Просвіти*» мережу економічно-просвітницьких організацій і отримати для них допомогу з державного бюджету. «Просвіта» стала центром українського життя.

Українська молодь наполегливо *домагалася відкриття у Львові окремого українського університету*. У грудні 1901 р. близько 600 українських студентів залишили Львівський університет. Їх підтримав новий митрополит А. Шептицький, який запропонував студентам-богословам виїхати за кордон і протягом року утримував їх власним коштом.

Неабияке значення для піднесення національного руху в західноукраїнських землях мали успіхи у сфері науки та культури. Центром наукового життя було *Літературне товариство імені Т. Шевченка*, згодом перейменоване в *Наукове*. До 1914 р. під керівництвом М. Грушевського воно видало 300 томів наукових праць українською мовою з різних галузей знань.

Всеукраїнським літературним органом став «*Літературно-науковий вісник*», на сторінках якого рідною мовою друкувалися найкращі письменники з усієї України. Активно розвивалася преса: на 1913 р. функціонувало понад 80 періодичних видань, з них 66 – у Галичині, решта на Буковині та в Закарпатті.

Піднесення національного руху серед галицької молоді спричинило створення у **1894 р.** мережі фізкультурно-спортивного товариства «*Сокіл*». Найкраща доба цього товариства настала з початком співпраці зі знаним педагогом **Іваном Боберським**.

У **1900 р.** **Кирило Трильовський** створив ще одну фізкультурно-спортивну організацію – «*Січ*» (офіційно організація називалася «*Пожежно-гімнастичне товариство «Січ»*»).

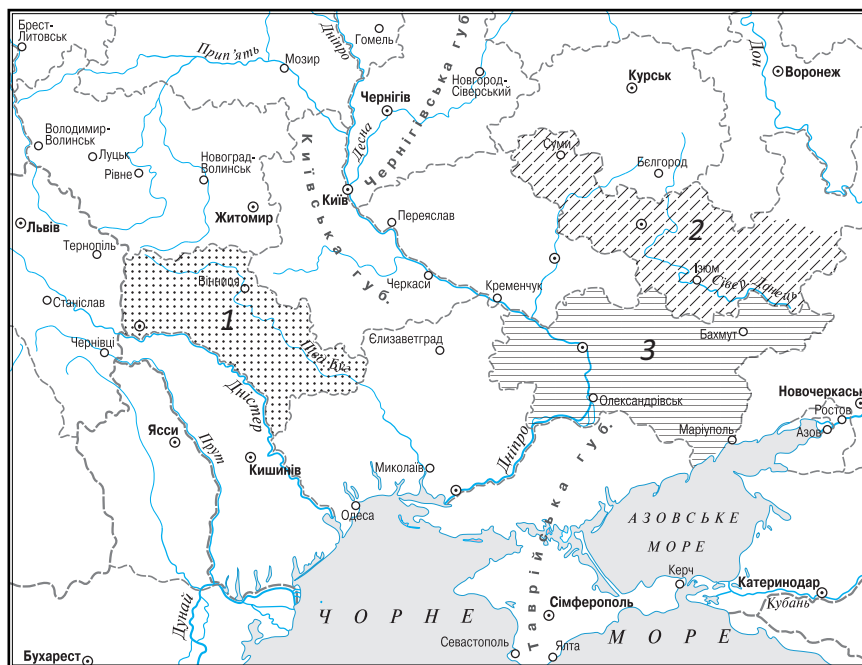
МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ. Кращі умови життя, прихильність уряду, можливість здобувати високу освіту сприяли швидкому піднесенню греко-католицької церкви, яка стала об'єднувальною силою для українців в імперії Габсбургів,

сприяючи піднесенню національної свідомості. Ця церква поширювала освіту в народі, вела активну боротьбу за українську мову й культуру, традиційний (спільний з православними) обряд, ревно дбала про викорінення соціальних вад. На межі століть церкву очолив найвидатніший за всю її історію митрополит **Андрей (Шептицький)** (1865–1944). Новий митрополит енергійно розбудовував церкву, піклувався про народну освіту, охорону здоров'я й здоровий спосіб життя, був покровителем української науки й культури, зокрема став фундатором Українського національного музею у Львові, був ініціатором багатьох благодійних справ. Водночас він боровся за права українців у Австро-Угорській імперії, зокрема за відкриття українського університету у Львові, українських гімназій тощо. При цьому використовував свій депутатський мандат (член галицького союму і вищої палати австрійського парламенту, заступник маршалка галицького союму у 1903–1913 рр.), навіть очолив делегацію до імператора Франца Йосифа, яка домагалася поліпшення становища українців в імперії.

Тренувальний тест до тем 18–19

Завдання 1–16 мають чотири варіанти відповіді, серед яких лише один правильний. Виберіть правильний варіант відповіді.

1. У якому рядку цифри відповідають назвам заштрихованих на картосхемі українських губерній у складі Російської імперії напередодні Першої світової війни?

А	Б	В	Г

- А 1) Волинська, 2) Харківська, 3) Херсонська
 Б 1) Подільська, 2) Харківська, 3) Катерино-славська
 В 1) Волинська, 2) Полтавська, 3) Катерино-славська
 Г 1) Подільська, 2) Харківська, 3) Херсонська

2. Хто був видавцем зображеної на ілюстрації єдиної щоденної українськомовної громадсько-політичної газети в підросійській Україні (1906—1914 рр.)?

А	Б	В	Г

- А Борис Грінченко
 Б Євген Чикаленко
 В Володимир Винниченко
 Г Симон Петлюра

3. Суть аграрної реформи П. Столипіна полягала в
- 1 поверненні селянам відрізків;
 - 2 конфіскації частини земель поміщиків для роздачі селянам;
 - 3 наданні селянам права на вихід з общини з наділом;
 - 4 поверненні селянам викупних платежів;
 - 5 проведенні переселенської політики.

А	Б	В	Г

- А 1, 2 Б 2, 3
 В 3, 4 Г 3, 5

4. Вкажіть особливості становища селян напередодні Першої світової війни.

- 1 Селяни обмежені у своєму праві залишати общину.
- 2 Посилення соціального розшарування селян.
- 3 Розвиток хуторського господарства.
- 4 Збереження зобов'язань перед колишніми поміщиками.

А	Б	В	Г

- А 1, 2 Б 1, 4
 В 2, 3 Г 3, 5

5. Що характеризувало економічне життя підросійської України напередодні Першої світової війни?

- 1 Ліквідація поміщицького землеволодіння.
- 2 Поліпшення соціально-економічного становища робітників та селян.
- 3 Розширення посівних площ і збільшення валових зборів сільськогосподарської продукції.
- 4 Відсутність монополій в промисловості.
- 5 Участь іноземного капіталу в розвитку промисловості.
- 6 Високий рівень концентрації виробництва й робітників на великих підприємствах.

А	Б	В	Г

- А 1, 2, 5 Б 2, 3, 6
 В 2, 4, 5 Г 3, 5, 6

6. Яке твердження розкриває суть соціальних процесів у підросійській Україні на початку 20 ст.?

А	Б	В	Г

- А Найшвидшими темпами пролетаріат формувався в північних та західних регіонах.
 Б У вугільній і залізорудній промисловості

- переважали українськомовні робітники.
 В Українська інтелігенція як соціальна група формувалася здебільшого із робітництва.
 Г Частка малоземельних і безземельних селян щороку збільшувалася.

7. Яке поняття пропущено в уривку з джерела?

У 1902 р. виник _____ «Продамет» – товариство для реалізації виробів металургійних заводів, ядром якого були підприємства Півдня Росії. «Продамет» реалізував 75 % листового заліза імперії.

А	Б	В	Г

- А синдикат
 Б картель
 В трест
 Г корпорація

8. Про брошуру, обкладинку якої зображено, відомо, що

А	Б	В	Г

- А її надруковано 1905 р. в Києві;
 Б її автором був Дмитро Донцов;
 В вона була першим програмовим документом РУПу;
 Г у ній йшлося про устрій самостійної України.

9. Характерною рисою суспільно-політичного життя західноукраїнських земель початку 20 ст. був рух українців за

- 1 створення національного університету у Львові;
- 2 об'єднання греко-католицької церкви з православною;
- 3 проведення виборчої реформи;
- 4 поширення польської мови в Богослужінні;
- 5 національно-територіальну автономію українських земель.

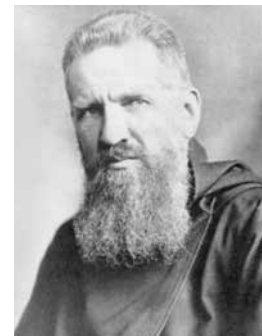
А	Б	В	Г

- А 1, 2, 4
 Б 1, 3, 5
 В 2, 4, 5
 Г 3, 4, 5

10. Кого з історичних діячів зображено?

А	Б	В	Г

- А Андрея Шептицького
 Б Августина Волошина
 В Іллю Шрага
 Г Сергія Єфремова

11. Лідерами Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП) були

- 1 Микола Порш
- 2 Євген Чикаленко
- 3 Борис Грінченко
- 4 Володимир Винниченко
- 5 Симон Петлюра

- 6 Мар'ян Меленевський
7 Олександр Скоропис-Йолтуховський

А	Б	В	Г

- А 1, 3, 7
Б 1, 4, 5
В 2, 4, 6
Г 3, 5, 7

12. Укажіть три події, що відбулися в Україні в 1905 р.

- «Кривава неділя».
- Повстання матросів крейсера «Очакова» на чолі з лейтенантом Петром Шмідтом.
- Створення в Києві «Клуба русских националистов».
- Повстання на панцернику «Потьомкін».
- Виступ селян у Великих Сорочинцях на Полтавщині.
- Відзначення 100-річчя від дня народження Тараса Шевченка.
- Справа Бейліса.

А	Б	В	Г

- А 1, 2, 6 Б 2, 3, 7
В 2, 4, 5 Г 3, 5, 7

13. Про кого з історичних діячів ідеться в уривку зі спогадів Юрія Колларда?

«... Людина значної ерудиції й гарячий патріот, він помагав у заснуванні РУП, а коли того вимагали обставини, став основоположником Української Народної Партії. Українську молодь, якою б вона напрямку в питаннях соціально-економічних не була, він від себе не відштовхував і скрізь одверто висловлював свої думки глибокого національного змісту».

А	Б	В	Г

- А Симон Петлюра
Б Микола Міхновський
В Дмитро Донцов
Г Євген Чикаленко

14. Який рік пропущено у фрагменті зі спогадів Юрія Колларда?

«...Повернувся Д. Антонович до Харкова з Києва на початку ___ року. Якось він зайшов до Боніфатія Камінського, якому розвинув намічений план заснування партії. Б. Камінський дуже цим захопився й вони вирішили зараз же обміркувати це в тіснішому колі активних членів «Української Студентської Громади». Намітили вони, крім себе, для цього ще М. Русова, Л. Мацієвича, О. Коваленка, Б. Мартоса і мене... Таким чином вирішено потребу заснування революційної партії під гаслами українських політичних домагань засобами революційними».

А	Б	В	Г

- А 1890 р. Б 1899 р.
В 1900 р. Г 1905 р.

15. Як називається організація, про яку йдеться в спогадах Є. Чикаленка?

«Після довгих нарад, обмірковувань вирішили ми 1908 року відновити давню безпартійну загальну організацію, що існувала від 1897 до 1904 року, але тепер уже під назвою ___ без усякої програми, лиш на платформі федеративного устрою Росії та автономії України, у яке увійшли ті самі громади, що входили в Демократично-радикальну партію, і яке дожило до революції 1917 року».

А	Б	В	Г

- А «Просвіта»
Б Товариство Українських Поступовців (ТУП)

- В Наукове товариство імені Т. Шевченка (НТШ)
Г Український соціал-демократичний союз – «Спілка»

16. З програми якої української партії початку 20 ст. наведено уривок?

«Партія домагається:

1. Демократичної республіки... 2. Автономії України з окремим представничим зібранням (соймом)... 6. Права кожної нації на культурне й політичне самовизначення... 8. Необмеженої волі слова, друку, совісти, зібраннів, спілок і страйків... 11. Знищення всяких привілеїв класів, сословій, походження, полувіри й націй... 12. Рівноправності всіх мов у школах, судах, місцевих громадських і урядових установах. 16. Безплатного обов'язкового світського, загального й фахового навчання для всіх дітей до 16 років. Харчів, одяжі і підручників безплатно для дітей бідних. Передачі всієї народньої освіти на Україні до заведення заведення Українського Сойму».

А	Б	В	Г

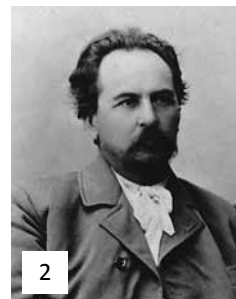
- А Русько-української радикальної партії (РУРП)

- Б Української національно-демократичної партії (УНДП)

- В Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП)
Г Української народної партії (УНП)

У завданнях 17–19 до кожного з чотирьох рядків інформації, позначених цифрами, доберіть один правильний варіант, позначений буквою. Поставте позначки в таблиці на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви).

17. Установіть відповідність між портретами історичних діячів та їхніми іменами.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- А Кирило Трильовський
 Б Іван Боберський
 В Євген Чикаленко
 Г Микола Міхновський
 Д Августин Волошин

18. Установіть відповідність між іменами історичних діячів та словосполученнями, які їх стосуються.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- 1 Іван Боберський
 2 Андрей Шептицький
 3 Ілля Шраг
 4 Кирило Трильовський

А Український національний музей у Львові; греко-католицька церква.

- Б Фізкультурно-спортивне товариство «Сокіл»; перші підручники гімнастичних вправ і спортивних ігор.
 В Фізкультурно-спортивна організація – «Січ»; Українська бойова управа, Палата послів австрійської Державної ради.
 Г Українська парламентська громада в І Державній думі Росії; Товариство українських поступовців.
 Д Русько-українська радикальна партія; кілька тисяч наукових, літературних праць.

19. Установіть відповідність між стислими характеристиками та назвами перших політичних партій в Україні.

- 1 Партія Наддніпрянської України, яка основну мету своєї діяльності вбачала в досягненні самостійності України. Створена за ініціативи Миколи Міхновського
 2 Партія, створена на основі Загальної української безпартійної організації (ЗУБО). Досягнення автономії України пов'язувала з установленням у Росії конституційної монархії.
 3 Перша легальна українська політична партія. У своїй діяльності прагнула обстоювати соціальні інтереси селян Галичини й водночас захищати національні права українців.
 4 Перша політична партія в Наддніпрянській Україні, створена в Харкові групою студентської молоді.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- А Русько-українська радикальна партія (РУРП)
 Б Українська національно-демократична партія (УНДП)
 В Українська демократична партія (УДП)
 Г Революційна українська партія (РУП)
 Д Українська народна партія (УНП)

У завданнях 20–21 розташуйте події в хронологічній послідовності. Поставте позначки в таблиці відповідей на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви).

20. Встановіть послідовність утворення політичних партій в Україні.

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

- А Русько-українська радикальна партія (РУРП).
 Б Українська соціал-демократична робітничка партія (УСДРП).
 В Українська національно-демократична партія (УНДП).
 Г Українська народна партія (УНП).

21. Встановіть послідовність подій.

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

- А Ухвалення циркуляра П. Столипіна із заборонаю реєструвати будь-які «инородческие» товариства й видавництва.
 Б Справа Бейліса.
 В Ухвалення указу про проведення столипінської аграрної реформи.
 Г Виникнення парамілітарної організації «Січ» у Східній Галичині.

У завданнях 22–24, які мають шість варіантів відповідей, оберіть три правильні відповіді й запишіть їх номери у клітинки.

22. Які програмні положення мала українська трудова громада в II Державній Думі?

☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------

- 1 «Ми хочемо: «Єдиної, нероздільної, самостійної України від гір Карпатських аж по Кубань річку».
 2 «Здобуття народомі землі, которою користувалися б тільки ті, що прикладають до неї свою працю...».
 3 «Будемо вимагати восьмигодинного робочого дня, обори праці жінок та дітей, страховки на старість та на випадок знесилення».
 4 «Користуючись сим поземельним наділом, селяни за се зобов'язані виконувати на користь поміщиків визначені в «Положеннях» повинності... Селяни іменуються тимчасовозобов'язаними».
 5 «Переробка державного урядування на національну і територіальну (краєву) автономію країн Російської імперії».
 6 «Україна для українців, і доки хоч один ворог-чужинець на нашій території, ми не маємо права покласти оружжя».

23. Що з переліченого стосується України в роки революції 1905–1907 рр.?

☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------

- 1 Поява українських періодичних видань.
 2 Масові арешти очільників політичних партій.
 3 Звуження сфери вживання української мови.
 4 Впровадження на території України стану посиленої охорони.
 5 Створення в містах і містечках осередків «Просвіти».
 6 Вибори до I та II Державних дум Росії.

24. Які проблеми прагнув розв'язати Петро Столипін, запроваджуючи аграрну реформу?

☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------

- 1 Підвищити ефективність сільськогосподарського виробництва.
 2 Передати поміщицькі землі у власність селян.
 3 Пришвидшити збір із селян викупних платежів за наділені землі.
 4 Розв'язати проблему аграрного перенаселення.
 5 Зміцнити соціальну опору політичного режиму на селі.
 6 Надати селянам право особистої свободи, ліквідувавши їхню залежність від поміщика.

20. УКРАЇНА В ПЕРШІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ

Факти:

Позиції українських політичних сил Наддніпрянської України та західноукраїнських земель щодо війни. Перебіг воєнних дій на території України. Діяльність австрійської та російської адміністрацій у Галичині. Бойовий шлях легіону Українських січових стрільців.

Дати:

серпень 1914 р. – утворення Головної української ради, формування легіону Українських січових стрільців, створення Союзу визволення України;

1914 р. – Галицька битва;

1916 р. – Брусилівський прорив.

Персоналії: К. Левицький.

Поняття та терміни: «Світова війна», «Союз визволення України», «Головна українська рада», «Галицько-Буковинське генерал-губернаторство».

Ви повинні вміти:

- **розпізнавати на картосхемі** військові події на території України в 1914 – 1916 роках;

- **характеризувати** територіально-політичні плани та наміри ворогуючих держав щодо українських земель, еволюцію позиції українських політичних сил у питанні війни, соціально-економічне та суспільно-політичне становище населення впродовж війни, динаміку змін у свідомості різних соціальних верств українського суспільства;

- **визначати** соціально-економічні та політичні наслідки війни для українського суспільства.

ТЕРИТОРІАЛЬНІ ПРЕТЕНЗІЇ ЩОДО УКРАЇНИ НАПЕРЕДОДНІ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ. 1 серпня (19 липня за ст. ст.) 1914 року спалахнула **Перша світова війна**, у вир якої було втягнуто 38 країн з населенням понад 1,5 млрд осіб, тобто 75 % населення земної кулі. Кожна країна, що приймала ухвалу про вступ у війну (за винятком Сербії, Бельгії і Люксембургу, на яких напали), переслідувала власні цілі. У великих держав основні цілі були однаковими: *переділити вже поділений світ, перерозподілити колонії, завоювати нові ринки збуту й джерела сировини.*

Аристократична й бюрократична верхівка **Німеччини** прагнула досягти панування в Європі і в усьому світі. Завдавши воєнної поразки Франції та Росії, кайзер та його оточення планували анексувати в них величезні шматки території з метою створення Великої Німеччини. Російську імперію теж передбачали розчленувати й утворити ряд країн-сателітів, цілком залежних від Великої Німеччини. У цих розрахунках фігурувала й Україна.

Австрійські імперіалісти не думали про світове

панування. Однак і в них на випадок перемоги у війні були певні плани щодо територіальних прирощень, зокрема за рахунок українських земель Російської імперії, на які не претендувала Німеччина. Погляди їхні насамперед були спрямовані на Волинську й Подільську губернії, тобто регіони, що становили у 18 ст. частину території Речі Посполитої.

Російські імперіалісти претендували на всі українські землі у складі Австро-Угорщини. Вони називали Східну Галичину, Закарпаття й Північну Буковину «исконно русскими территориями».

Австрія та Росія наввипередки схиляли Румунію вв'язатися у війну. За це австрійці обіцяли їй Бессарабію, включаючи населений українцями Хотинський повіт. Росія від імені Антанти обіцяла набагато більше за рахунок Австро-Угорщини. Російські дипломати протягом двох років з'ясовували з Бухарестом питання про те, де має пролягати межа між румунською та російською частинами Буковини – по річці Серет чи по річці Прут. Румуни виявилися

- **Антанта** – блок європейських держав (Велика Британія, Франція, Російська імперія), який сформувався для боротьби проти так званого Троїстого союзу (Німеччини, Австро-Угорщини, Італії). Згодом назва «Антанта», крім основних держав, що воювали проти Німеччини та її союзників, поширилась ще на 22 країни – США, Японію, Румунію, Китай, Грецію, Португалію та ін. Італія вступила у війну на боці Антанти.

- **Четверний союз** – воєнно-політичний блок Німеччини, Австро-Угорщини, Болгарії й Османської імперії – протистояв країнам Антанти в Першій світовій війні. З огляду на географічне розташування Німеччини та Австро-Угорщини в Європі, супротивників Антанти стали називати Центральними державами.

- **Головна українська рада** – міжпартійна організація, створена

2 серпня 1914 р. із представників трьох галицьких партій – Української національно-демократичної партії, Української радикальної партії і Української соціал-демократичної партії.

- **Союз визволення України (СВУ)** – політична організація емігрантів із Наддніпрянської України, що виникла у серпні 1914 р. у Львові.

більш наполегливими, і Північна Буковина набула в погоджених дипломатичних документах звичних тепер обрисів.

ПОЗИЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ СИЛ НАД-ДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ ТА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ ЩОДО ВІЙНИ. 1 серпня 1914 р. у Львові зустрілися керівники найвпливовіших українських партій Галичини – націонал-демократ **Кость Левицький**, радикал **Михайло Павлик** і соціал-демократ **Микола Ганкевич**. Керівники трьох партій перебороли свої розбіжності й утворили координаційний центр – **Головну українську раду**. Головою Ради став К. Левицький, його заступниками – М. Ганкевич і М. Павлик. Рада мала обстоювати інтереси українців в Австро-Угорщині.

6 серпня Рада закликала тих, хто не підлягав мобілізації, добровільно вступати до лав **Українських січових стрільців**. Рада об'єднала управління всіма стрілецькими й січовими організаціями в єдину **Українську бойову управу**, яка мала опікуватися створенням національних бойових підрозділів. Ішлося не про національні підрозділи імператорсько-королівської армії, а про українське формування, що повинне було політично підкорятися Головній українській раді.

У перші дні війни емігранти з Наддніпрянської України у Львові створили свою політичну організацію. Це були Дмитро Донцов, Володимир Дорошенко, Андрій Жук, Микола Залізник, Мар'ян Меленевський і Олександр Скоропис-Йолтуховський. Організація вважалася позапартійною й була названа **Союзом визволення України (СВУ)**. Національно-політичною платформою СВУ оголошувалася державна самостійність України. Формою правління повинна була стати конституційна монархія. Прагнення до монархії було незвичайним для соціалістів, якими вважали себе всі члени СВУ. Реалізацію своїх прагнень вони пов'язували з поразкою Росії у війні. Діяльність СВУ привернула увагу німецького уряду, який ухвалив не перешкоджати їй. СВУ розгорнув активну роботу серед сотень тисяч військовополонених у таборах Австро-Угорщини й Німеччини. Він домігся створення для українців окремих таборів, посилав туди вчителів та інструкторів, створював у них бібліотеки, аматорські гуртки, освітні курси. У багатьох таборах був налагоджений випуск газет і журналів.

ПЕРЕБІГ ВОЄННИХ ДІЙ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ В 1914 р. ПОЧАТОК РОСІЙСЬКОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ В ГАЛИЧИНІ. На Південно-Західному фронті 18 серпня

розпочався успішний наступ 8-ї армії генерала О. Брусилова. **23 серпня 1914 р.** почалася грандіозна **Галицька битва**: по обидва боки боролися вісім армій, понад сто дивізій, більше як 1,5 млн солдат і офіцерів. Битва тривала більше місяця й закінчилася розгромом австро-угорських військ. 3 вересня фактично без бою впав Львів, через день був зайнятий Галич. Австрійці відступили за ріку Сян. Російські війська блокували головну фортецю Австро-Угорщини – Перемишль і вийшли до річки Вислока, за 80 км від Кракова. Були зайняті вся Східна і частина Західної Галичини, майже вся Буковина. Австрійська армія втратила 400 тис. солдат, зокрема 100 тис. – полоненими.

На завойованих територіях було утворено **генерал-губернаторство** в складі чотирьох губерній – **Львівської, Перемишльської, Тернопільської та Чернівецької**. Микола II призначив військовим генерал-губернатором графа **Георгія Бобринського**. Царський намісник усюди насадив військову адміністрацію: на чолі повітів поставив повітових начальників, на чолі міст – градоначальників з-поміж служилої російської знаті; сільські гміни (громади) очолили старости з офіцерів царської армії. У краї почали жорстко втілювати політику русифікації. Усі українські школи перетворювалися на російськомовні, при цьому польські школи безперешкодно функціонували. Були закриті всі українські журнали й газети, замість них подекуди засновувалися видання російською мовою.

ПЕРЕБІГ ВОЄННИХ ДІЙ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ В 1915–1917 рр. Єдиним вагомим для Петрограда результатом багатомісячних боїв було взяття Перемишля в березні 1915 р. Російським військам дісталися в цій фортеці величезні запаси і багатотисячний гарнізон – 120 тис. солдат і офіцерів австро-угорської армії. У квітні 1915 р. у Львові й Перемишлі побував Микола II, щоб ознайомитися з новонабутими землями. Незабаром, однак, російська армія була змушена спішно відступити. При цьому вона вивозила з краю все цінне. **У червні 1916 р.** відповідно до плану, розробленого командувачем Південно-Західного фронту **О. Брусиловим**, чотири армії (714 тис. солдатів та офіцерів) одночасно прорвали оборону противника. Галичина й Буковина знову були окуповані російською армією.

БОЙОВИЙ ШЛЯХ УКРАЇНСЬКИХ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ. Після складання присяги в Стрию на початку вересня 1914 р. легіон новобранців-добровольців УССів відбув у закарпатські села Горонда та Стра-

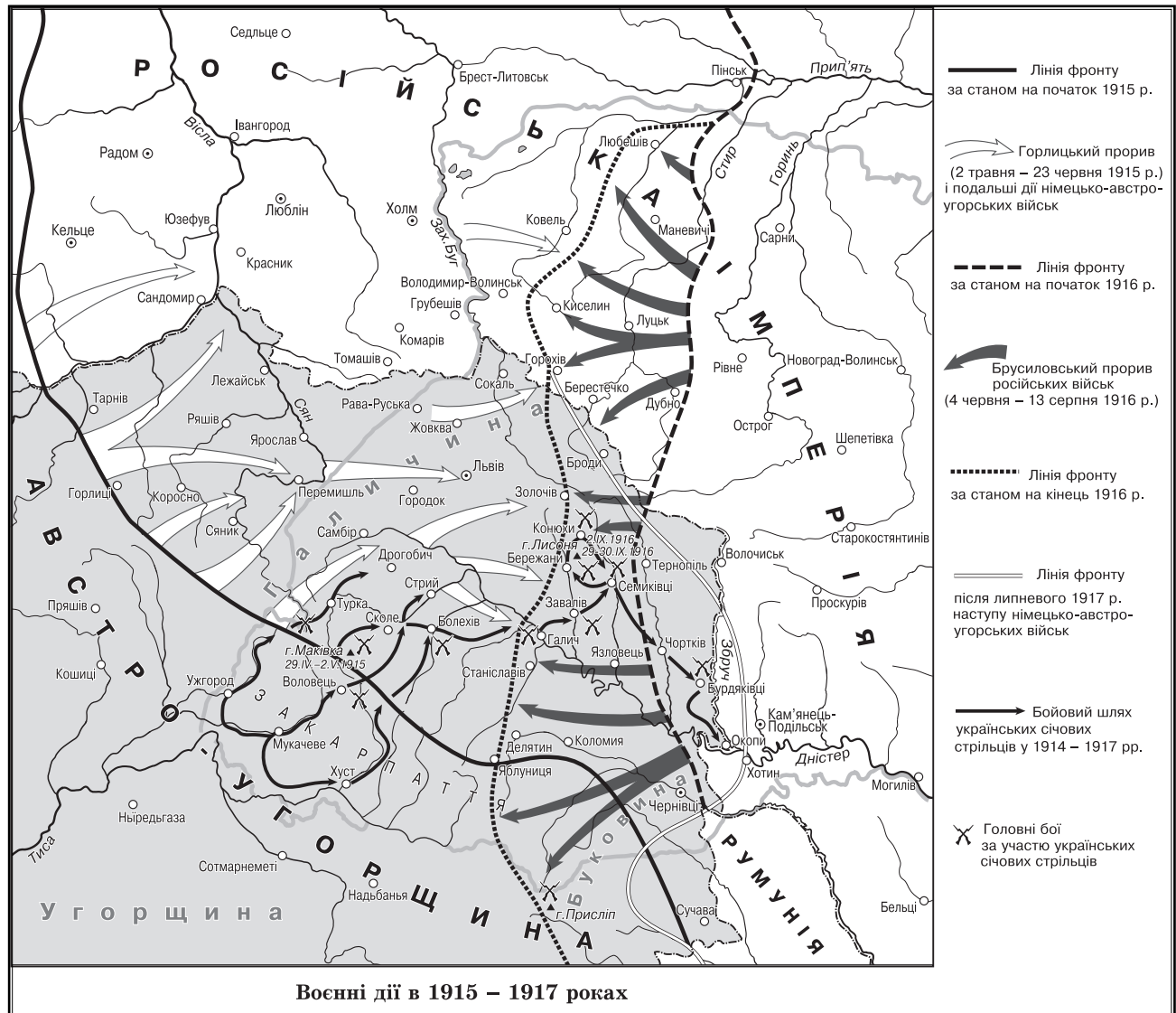
бичів неподалік Мукачева. Тут здійснено реорганізацію стрілецьких сотень та куренів. До кінця вересня останні підрозділи УСС відправлені на фронт. Австрійське командування планувало використати УСС для оборони карпатських перевалів, тож наприкінці вересня на **Ужоцькому перевалі** та біля **села Верецькі Вижні** відбувся перший бій УССів.

Від грудня 1914 р. УСС виконували розвідницьку службу в Карпатських Бескидах.

У січні наступного року австрійські війська розпочали наступ у Карпатах. На початку березня УСС зайняли позиції на схилах **гори Маківки**. Бої за неї не припинялися протягом двох місяців. На початку травня підрозділи УССів відвели з бойової лінії. На Маківці загинули 42 січовики, 76 було поранено, 35 потрапило до полону.

Наприкінці серпня 1915 р. курені УССів вступили в бій в подільських степах між Серетом і Стрипою. У листопаді реорганізований полк УСС на чолі з Грицем Коссаком спинив наступ росіян на Бережани. Всю зиму 1915 р. до травня 1916 р. полк УССів перебував у тилу, займаючись військовою підготовкою і культурно-освітньою роботою.

У ході Брусилівського прориву влітку 1916 р. царське командування прикрило січовими стрільцями найважливіший відтинок фронту – шлях з Підгаєць на Бережани на Тернопільщині. Найбільшою бойовою операцією в історії стрілецтва стала **битва на Лисоні**: лише 150 стрільців і 16 старшин вирвалися з оточення. На фронт під Бережани полк повернувся в лютому 1917 р.

21. УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ

Факти:

Революційні події в Україні в 1917 - на початку 1918 р. Еволюція поглядів політичних сил України в питанні самовизначення українців (Універсали Центральної Ради). Політика Української Центральної Ради в умовах загострення конфлікту з Тимчасовим урядом та більшовицькою Росією. Проголошення Української Народної Республіки. Війна радянської Росії з УНР. Проголошення незалежності УНР.

Дати:

березень 1917 р. – утворення Української Центральної Ради;

квітень 1917 р. – Всеукраїнський Національний конгрес;

червень 1917 р. – Перший Універсал Центральної Ради;

липень 1917 р. – Другий Універсал Центральної Ради, збройний виступ самостійників;

листопад 1917 р. – Третій Універсал Центральної Ради, проголошення УНР;

січень 1918 р. – Четвертий Універсал Центральної Ради, проголошення незалежності УНР.

Персоналії: М. Грушевський, С. Єфремов, В. Антонов-Овсієнко.

Поняття та терміни: «автономізація», «самостійники», «Універсали УЦР», «Генеральний секретаріат», «Народний секретаріат», «українізація армії».

Ви повинні вміти:

- **розпізнавати на картосхемі** територію Української Народної Республіки, заявлену III Універсалом УЦР, напрямки наступу більшовиків під час першої війни УНР з Радянською Росією;

- **характеризувати** процес утворення та еволюції Української Центральної Ради, діяльність українських партій, політичних діячів в історії періоду, основні положення I, II, III та IV Універсалів УЦР, особливості соціально-економічного становища, взаємовідносини УЦР з Тимчасовим урядом, перебіг та результати боротьби за владу в Києві в жовтні – листопаді 1917 р., перебіг першої війни радянської Росії з УНР;

- **визначати** причини Української революції, її характер, місце різних політичних сил у подіях періоду; місце і роль Всеукраїнських з'їздів рад у Києві та Харкові, Ультиматуму Раднаркому в політиці більшовиків щодо усунення УЦР; причини та наслідки першої війни радянської Росії з УНР, здобутки і прорахунки УЦР в державотворчому процесі; причини ухвалення Універсалів УЦР, **пояснювати**, у чому їхнє історичне значення.

ПОЧАТОК УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ. СТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ. Усі події Російської і Української революції відбулися під впливом виснажливої війни. Злигодні, пов'язані з війною, стали безпосередньою причиною революцій.

Повстали в столиці імперії створили 12 березня (27 лютого) **Петроградську раду** робітничих і солдатських депутатів. Поява рад була найяскравішою рисою Російської революції. Одночасно з Петроградською радою робітничих і солдатських депутатів виник парламентський політичний центр – **Тимчасовий комітет Державної Думи**. 15 (2) березня, коли Микола II змушений був зректися влади, комітет утворив **Тимчасовий уряд** з представлених у парламенті партій – здебільшого кадетів та октябристів. За погодженням з Петроградською радою Тимчасовий уряд повинен був організувати вибори до **Установчих зборів**. Вони мали визначити форму правління, прийняти конституцію й сформувати постійний уряд.

В Україні адміністративну владу на місцях, яка належала губернаторам і повітовим справам, Тимчасовий уряд передав своїм комісарам. У волостях старшин змінили виборні виконавчі комітети.

Утворювалися й представницькі органи місцевої влади – ради об'єднаних громадських організацій. 17(4) березня утворилася **Київська губернська рада** об'єднаних громадських організацій. Вона складалася з представників Земського союзу, Союзу міст, Военно-промислового комітету, Біржового комітету, губернської, міської та повітових управ, кооперативних організацій тощо.

Міжпартійний блок Товариство українських поступовців (ТУП) та інші українські громадські та політичні організації скористалися інструкціями Тимчасового уряду про створення місцевих рад об'єднаних громадських організацій, щоб організувати раду не губернського, а всеукраїнського масштабу. 17(4) березня 1917 р. був утворений представницький орган українських громадських організацій – **Українська Центральна Рада (УЦР)**.

Українська революція швидко розгорталася по всій Україні. **1 квітня (19 березня ст. ст.)** Центральна Рада влаштувала грандіозний похід у Києві. У ньому взяли участь близько 100 тис. осіб, поміж них десятки тисяч солдатів-українців. Похід завершився народним віче на Софійській площі біля пам'ятника Богдану Хмельницькому. На вічі пролу-

нали вимоги, щоб Тимчасовий уряд видав декларацію про необхідність запровадження української автономії, негайно призначив на посади губернських і повітових комісарів людей, знайомих з українською мовою, запровадив цю мову в державному апараті, судах і школах, не зтягував скликання Установчих зборів.

ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ НА ПОЧАТКУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ. Підготовка Національного конгресу активізувала українські політичні сили, які вирішили негайно провести свої партійні з'їзди.

Першим провело організаційний з'їзд **Товариство українських поступовців**. Змінилася його назва – Союз українських автономістів-федералістів. Незабаром після з'їзду було взято курс на перетворення союзу в політичну партію. Конференція, яка збиралася у червні 1917 р., затвердила нову назву – **Партія соціалістів-федералістів**, скорочено – **есефів**. Партія проводила роботу здебільшого в інтелігентських колах і не стала масовою.

Відновилися **Українська соціал-демократична робітничка партія (УСДРП – еседеки)**, на чолі з В. Винниченком і С. Петлюрою, яка була створена ще в 1905 р., але потім ущент розгромлена.

У той час відбувся установчий з'їзд **Української партії соціалістів-революціонерів (УПСР – есери)**, очолювали яку представники студентської молоді: М. Залізник, М. Ковалевський, Л. Ковалів, О. Севрюк, П. Христюк та ін. Саме до цієї партії як до найбільш масової приєднався М. Грушевський. Незважаючи на масовість, УПСР за кількістю членів (до 75 тис.) істотно поступалася українським осередкам Загальноросійської партії соціалістів-революціонерів. Російські есери користувалися підтримкою в промислових районах, у військових гарнізонах і на фронтах. Українські есери мали коріння в сільській місцевості.

Більшовики були єдиною загальноросійською партією, яка не мала відповідника в українській політичній палітрі. Спочатку вони не мали впливу й губилися серед меншовиків у єдиних соціал-демократичних організаціях. Однак чисельність цієї партії в Україні швидко зростала: з 2 до 33 тис. осіб за березень–серпень 1917 р.

УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ З'ЇЗД (КОНГРЕС). Національний конгрес відкрився у Києві 19(6) квітня 1917 р. Понад 900 делегатів представляли різноманітні організації – робітничі, селянські, військові, культурницькі. Серед них були представники дев'ятох українських губерній, Кубані, Галичини,

● **Українські установчі збори** – представницька установа, яка мала бути створена громадянами на основі загального виборчого права для встановлення форми державного правління і вироблення конституції.

● **Генеральний секретаріат** – виконавчий орган влади, створений після проголошення Першого Універсалу. Був першим національним українським урядом у 20 ст. Після його створення за Комітетом УЦР залишилися тільки законопідготовчі функції, а сам він був перейменований на Малу Раду.

всіх фронтів. Протягом трьох днів відбулося понад 300 виступів. У перші два дні було заслухано доповіді про принцип федералізму, способи організації автономного устрою, забезпечення прав національних меншин тощо.

Конгрес порушив питання про негайну організацію **Крайової Ради** – з представників українських країв і міст, народностей і громадських верств.. Під час перетворення Центральної Ради на орган крайової влади її кількісний склад мав розширитися на 15 %, щоб охопити представників національних меншин.

Останній день роботи з'їзду було присвячено виборам до Центральної Ради. Під час обрання нового складу Ради дві третини мандатів одержували території (губернії та великі міста), а одну третину – організації. **Центральна Рада конструювалася як національний орган, який мав виконувати державотворчі функції.** Всього було обрано 115 осіб.

Конгрес обрав М. Грушевського головою УЦР. Його заступниками стали В. Винниченко і С. Єфремов. На перших організаційних зборах М. Грушевський запропонував обрати виконавчий орган під назвою Комітет Центральної Української Ради (пізніше він дістав назву Малої Ради) у складі 20 осіб.

ПОДІЇ ТРАВНЯ – ЧЕРВНЯ 1917 р. 18 (5) травня у Києві відкрився **I Всеукраїнський військовий з'їзд**. Його роботою керували М. Грушевський, В. Винниченко, С. Петлюра й М. Міхновський. З'їзд заявив, що «вважає Центральну Раду єдиним компетентним органом, покликаним вирішувати всі справи, що стосуються цілої України та її відносин з Тимчасовим правительством». З'їзд звернувся до Тимчасового уряду з вимогою проголосити принцип національно-територіальної автономії. Було створено **Генеральний військовий комітет**, який

мав проводити українізацію армії. Ця робота з часом зосередилася в руках С. Петлюри.

Наприкінці травня представницька делегація УЦР на чолі з В. Винниченком прибула до Петрограда, щоб домогтися автономії України, і передала Тимчасовому уряду відповідні документи. Проте міністри, отримавши документи, зволікали з їх розглядом та відповіддю. В. Винниченко прийняв рішення повернутися. Відповідь Тимчасового уряду наздогнала його вже в Києві. Уряд повідомляв, що не може визнати УЦР виразницею волі українського народу і не має повноважень розв'язувати питання про автономію України, оскільки це прерогатива Всеросійських установчих зборів.

Великою подією в громадсько-політичному житті став I Всеукраїнський селянський з'їзд, що відбувся в Києві **10 червня (28 травня) 1917 р.** На з'їзді було обрано Раду селянських депутатів, яка повним складом увійшла до Центральної Ради. Це істотно зміцнило авторитет УЦР у сільській місцевості.

ПЕРШИЙ УНІВЕРСАЛ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ. Наближався час для скликання **II Всеукраїнського військового з'їзду.** Військовий міністр О. Керенський заборонив його, але на заборону ніхто не зважав. З'їзд відкрився у Києві **18(5) червня.** У його роботі брали участь майже 2 тис. делегатів від 1932 тис. солдатів та офіцерів фронту й тилових гарнізонів з усієї Росії. Перед початком роботи делегати зібралися на Софійській площі. Після молебня й урочистого виконання національного гімну вони заприсяглися не повертатися до своїх частин, поки не здобудуть автономію України.

З'їзд зобов'язався забезпечити Центральній Раді будь-яку підтримку в її державотворчій роботі. Було підтверджено постанову першого з'їзду про українізацію армії і затверджено статут найвищої української військової установи – Генерального військового комітету на чолі з С. Петлюрою. Було обрано Раду військових депутатів, яка теж увійшла до складу УЦР.

Зміст Першого універсалу: 1) Законодавчий орган України – Всенародні Українські збори (Сейм), що мали бути обрані всезагальним, рівним, прямим і таємним голосуванням. 2) Зафіксував уповноваження УЦР очолювати організацію державного ладу автономної України. 3) Виклав основні вимоги, висунуті УЦР до Тимчасового уряду, які було відкинуто останнім. 4) Зобов'язав місцеві органи влади до підпорядкування УЦР та до збору з 14(1).7.1917 окремого податку на українську справу, що мав

регулярно пересилатись у скарбницю УЦР. 5) Закликав українську громадськість до згоди й порозуміння з громадами інших національностей. 6) Значав невіддільність України від Росії, проголосив автономію України.

УТВОРЕННЯ ГЕНЕРАЛЬНОГО СЕКРЕТАРІАТУ. Після проголошення I Універсалу українська громадськість почала звертатися до УЦР з різноманітними справами як до органу влади. Щоб розв'язати їх, Рада змушена була негайно створити виконавчий орган ще не визнаної центральним урядом влади.

28 (15) червня було створено Генеральний секретаріат у складі восьми генеральних секретарів і генерального писаря. Секретарства були зародками майбутніх міністерств.

Український уряд очолив **Володимир Винниченко.** Він-таки взяв на себе виконання обов'язків генерального секретаря внутрішніх справ. Генеральним писарем став Павло Христюк, секретарем фінансів – Христофор Барановський, у міжнародних справах – Сергій Єфремов, військових справ – Симон Петлюра, земельних справ – Борис Мартос, судових справ – Валентин Садовський, продовольчих справ – Микола Стасюк, народної освіти – Іван Штешенко.

Хоч в українському політичному житті найчисленнішою була есерівська партія, у першому складі уряду переважали соціал-демократи.

ДРУГИЙ УНІВЕРСАЛ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ. Після проголошення I Універсалу, створення українського уряду, підтримки народом та армією Центральної Ради Тимчасовий уряд змушений був зробити спробу врегулювати напружене становище в Україні. До Києва прибула делегація в складі трьох авторитетних міністрів – О. Керенського, М. Терещенка та І. Церетелі. Після дводенних переговорів було досягнуто компромісу. Тимчасовий уряд визнав Центральну Раду державним органом негайно, не очікуючи на Всеросійські установчі збори. Центральна Рада зобов'язалася самостійно не проголошувати автономії України. Зміст угоди оформлявся постановою Тимчасового уряду «Про національно-політичне становище України» і **II Універсалом Центральної Ради.** Обидва документи передбачалося оприлюднити одночасно. Проте на засіданні в Петрограді 15 (2) липня троє міністрів від партії кадетів категорично виступили проти надання Україні автономного устрою і вийшли з уряду, спричинивши урядову кризу.

Отже, на основі постанови Тимчасового уряду та

II Універсалу Центральної Ради Україна набула статусу окремого територіально-адміністративного утворення з власним представництвом.

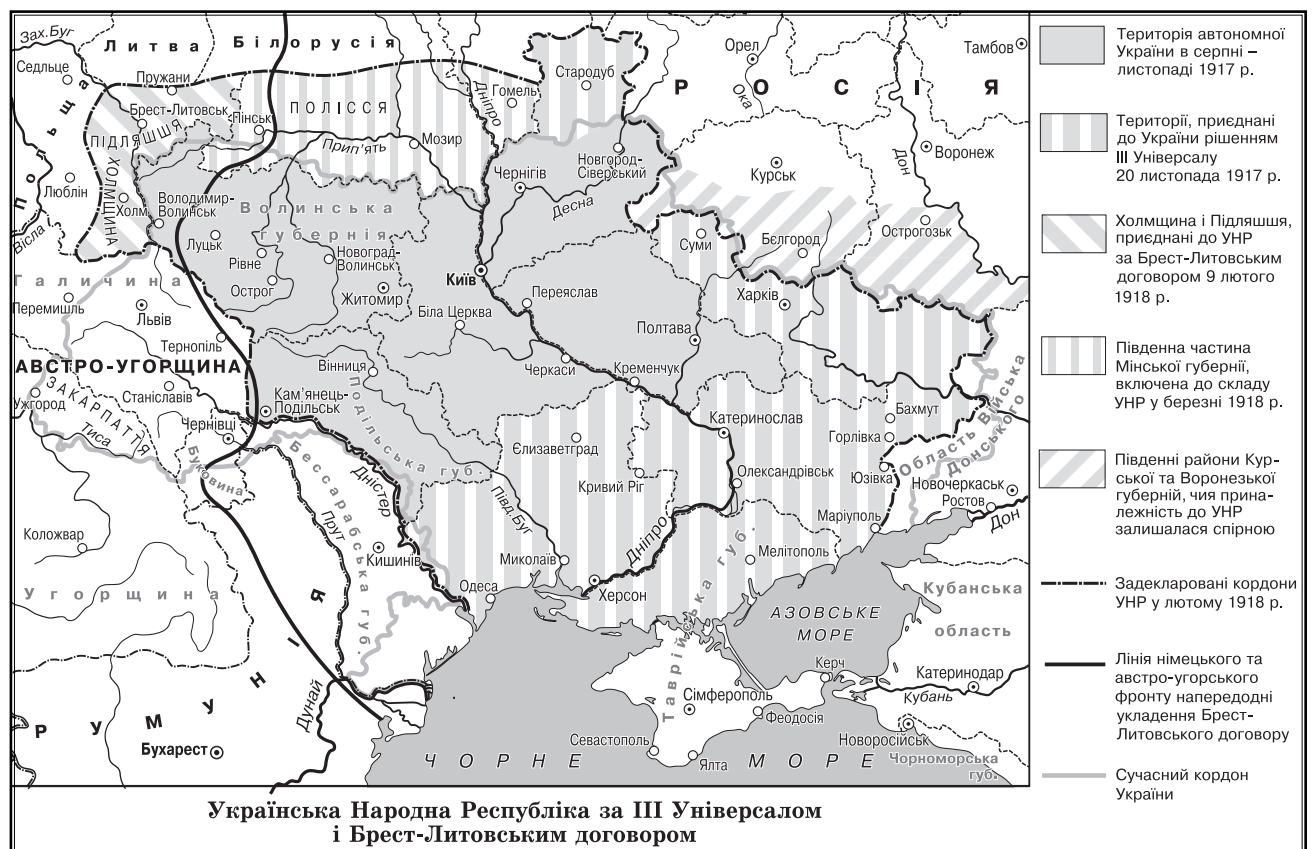
Зміст Другого Універсалу: 1) УЦР оголосила, що не має наміру відділяти Україну від Росії та зобов'язувалася не здійснювати самочинно автономії України. 2) Склад УЦР мав бути доповнений представниками національних меншин, які проживають в Україні. 3) УЦР узяла зобов'язання подати Тимчасовому уряду на затвердження склад Генерального секретаріату як найвищого крайового органу управління. 4) За погодженням із національними меншинами готувати проект закону про автономний устрій для внесення його на затвердження Всеросійських установчих зборів.

ЗАГОСТРЕННЯ КОНФЛІКТУ МІЖ УЦР ТА ТИМЧАСОВИМ УРЯДОМ. 29 (16) липня 1917 р. Центральною Радою ухвалено «Статут вищого управління України», який мав стати основою діяльності адміністрації краю й регулювати відносини з Тимчасовим урядом. Для затвердження Статуту до Петрограда відбула делегація в складі В. Винниченка, Х. Барановського і Ф. Рафеса. Делегація прибула до Петрограда в досить невдалий політичний момент.

Тільки-но Тимчасовий уряд придушив більшовицьке повстання, як почала розгортатися корнілівщина. Виснажливі переговори нічого не дали. Дочекавшись, коли українська делегація повернулася до Києва, 17 (4) серпня уряд затвердив для Генерального секретаріату «Тимчасову інструкцію». Після бурхливих дебатів Центральна Рада прийняла документ до відома і стала чекати розвитку подій.

У жовтні 1917 р. Центральна Рада взяла курс на скликання Всеукраїнських установчих зборів. 23 (10) жовтня з цього приводу на Малій Раді спалахнула гостра дискусія з представниками російської демократії.

На початку листопада в справу втрутився Тимчасовий уряд. Голова Генерального секретаріату В. Винниченко дістав телеграфне розпорядження «безвідкладно виїхати до Петрограда для особистих пояснень з приводу повідомлень про агітацію на Україні на користь скликання суверенних Установчих зборів». У пресі повідомлялося, що командувач Київського військового округу (КВО) генерал Квєцинський дістав директиви в разі відмови Винниченка їхати в Петроград розпустити Центральну Раду і Генеральний секретаріат. Винниченко приїхав у Петроград 7 листопада (25 жовтня) – саме

в той день, коли більшовики скинули Тимчасовий уряд. II Всеросійський з'їзд рад робітничих і солдатських депутатів утворив новий російський уряд – **Раду народних комісарів** на чолі з В. Леніним. Жовтневе повстання в Петрограді відкрило нову сторінку в історії революції.

ТРЕТІЙ УНІВЕРСАЛ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ. Центральна Рада мала намір віддати здобуту владу демократично обраним депутатам Установчих зборів, а більшовики – встановити диктатуру однієї партії у формі диктатури пролетаріату. Потрібні були рішучі дії для утвердження державних прав українського народу. На скликання надзвичайної сесії Центральної Ради не залишалось часу. Пізно ввечері 19 (6) листопада зібралася Мала Рада. Від імені керівництва Ради і Генерального секретаріату М. Грушевський подав на затвердження текст III Універсалу, який датований 20 (7) листопада 1917 р.

Зміст Третього Універсалу УЦР: 1) Проголошено Українську Народну Республіку, яка зберігала федеративний зв'язок з Російською республікою. 2) Визначено територію УНР. 3) Визначено термін виборів до Українських установчих зборів та день їх скликання. 4) Декларовано, що в УНР будуть забезпечені всі демократичні свободи: слова, друку, віри, зібрань, союзів, страйків; недоторканність особи й житла; право вживання місцевої мови в зносинах з установами. 5) Проголошено скасування смертної кари, амністію політ'в'язням, реформу судівництва та національно-персональну автономію для національних меншин (росіян, поляків, євреїв). 6) Передбачено запровадження на території УНР 8-годинного робочого дня. 7) Ліквідовано право приватної власності на землю (з передачею великих землеволодінь без викупу у власність безземельних або малоземельних селян).

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ З'ЇЗД РАД У КИЄВІ. 17 (4) грудня 1917 р. в Києві розпочав роботу з'їзд представників робітництва, вояцтва та селянства України, який проголосив себе I Всеукраїнським з'їздом рад. Генеральний секретаріат ужив заходів, щоб нейтралізувати спроби більшовицького оргкомітету встановити контроль над депутатами довільно обраною нормою представництва. У найближчі до Києва повіті були розіслані циркуляри з вимогою направити до столиці якомога більше делегатів від селянських спілок і українізованих частин. Прибуло понад 2000 осіб. Через це з'їзд висловив цілковиту довіру Центральній Раді та її Генеральному секретаріату.

У день відкриття з'їзду новий більшовицький

уряд в Росії – **Рада народних комісарів (РНК)** – надіслав до Києва **Маніфест до українського народу з ультимативними вимогами до Української Ради**. За цим документом РНК, з одного боку, визнавала УНР та право «національної незалежності українського народу», а з другого – відмовлялася сприймати «Раду як повноважного представника трудящих і експлуатованих мас Української республіки», оскільки остання не визнавала радянської влади в Україні.

Його з обуренням зустріла переважна більшість делегатів Всеукраїнського з'їзду рад. З'їзд звинуватив Петроград у розпалюванні війни з Україною. Було вирішено припинити транспортування хліба на північ і негайно створити власну грошову систему.

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ З'ЇЗД РАД У ХАРКОВІ. 127 делегатів Київського з'їзду рад, які перебували на більшовицькій платформі, переїхали до Харкова, об'єдналися з делегатами обласного з'їзду рад Донбасу та Криворіжжя і **24 (11) грудня «відновили» роботу Всеукраїнського з'їзду рад**. На харківському з'їзді було представлено менше третини наявних в Україні рад. Делегатів від селянства майже не було, хоч воно становило понад 80 % населення. Проте з'їзд оголосив себе представником інтересів усього українського народу і 25(12) грудня 1917 р. проголосив Україну республікою рад робітничих, солдатських і селянських депутатів.

Харківський з'їзд затвердив **Центральний виконавчий комітет рад України** у складі 41 особи (з них 35 – більшовики). ЦВК сформував *перший радянський уряд України* – **Народний секретаріат**. До його складу увійшли С. Бакинський, Є. Бош, В. Затонський, Ю. Коцюбинський, Ф. Сергєєв (Артем), М. Скрипник та ін. Назва уряду була калькою не з петроградського Раднаркому, а з київського Генерального Секретаріату. Назву новоствореної держави більшовики взагалі не змінили – **Українська Народна Республіка**.

ПЕРША ВІЙНА РСФРР І УНР (ГРУДЕНЬ 1917 – БЕРЕЗЕНЬ 1918 рр.). Вибори до Всеукраїнських установчих зборів збіглися в часі з наступом російських військ, який здійснювався під гаслом «нової і всебічної підтримки» проголошеної Всеукраїнським з'їздом рад «братньої республіки». **В. Антонов-Обвієнко** об'єднав війська, що йшли на Київ, у три угруповання, які дістали гучну назву «армій». Командував трьома «арміями» підполковник царської армії, лівий есер **М. Муравйов**.

Щоб затримати наступ військ Муравйова на ділянці залізниці Гребінка–Крути, С. Петлюра надіслав юнкерів військової школи ім. Б. Хмельницького, підрозділ гайдамаків і курінь, сформований зі студентів Університету св. Володимира (нині ім. Т. Шевченка), Українського народного університету та старшокласників Кирило-Мефодіївської гімназії. Загалом під Крутами зосередилося до 420 осіб, озброєних рушницями, десятком кулеметів і гарматою на залізничній платформі. На них наступали загони чисельністю 5600 осіб. Уже в ході бою до них приєднався загін петроградських червоногвардійців з панцерником.

Захисники Крут трималися кілька годин. Потім вони забрали вбитих та поранених і відступили в напрямку до Києва, руйнуючи за собою залізничну колію. Однак невеликий загін студентів та гімназистів відірвався від своїх і потрапив у полон. Полонених наказали розстріляти.

7 лютого (26 січня) радянські війська ввірвалися в місто. На вулицях розгорнулося полювання на гайдамаків, офіцерів, монархістів і всіх, хто був за зовнішністю схожий на «ворога революції». Кількість жертв вимірювалася тисячами.

ЧЕТВЕРТИЙ УНІВЕРСАЛ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ. Війна, яку розгорнула проти УНР Радянська Росія, спонукала Центральну Раду рішуче відмежуватися від режиму більшовицької диктатури. Крім того, треба було самостійно виступити на мирних переговорах у Брест-Литовську, які вже почалися.

Закрите засідання Малої Ради, на якому обговорювався текст IV Універсалу, почалося 22 (9) січня 1918 р. і тривало три дні. У ніч на 25 січня на відкритому засіданні в будинку Педагогічного музею М. Грушевський оприлюднив останній Універсал Центральної Ради.

Зміст Четвертого універсалу:

- 1) Проголошено самостійність і незалежність УНР як вільної суверенної держави українського народу й наголошено на її прагненні мирно співіснувати з сусідніми народами.
- 2) Підтверджено всі демократичні свободи, оголошені III Універсалом, наголошено на праві всіх націй УНР на національно-персональну автономію.
- 3) Підтверджено повноваження влади УЦР до моменту скликання Українських установчих зборів.
- 4) Повідомлено про перетворення Генерального Секретаріату на Раду Народних Міністрів та доручено їй продов-

- жувати переговори з Центральними державами й укласти мирний договір.
- 5) Призначено перевибори до місцевих органів влади.
- 6) Встановлено термін передачі соціалізованої землі – до початку весняних робіт.
- 7) Викладено вимогу РНМ негайно приступити до відновлення промисловості, з переведенням її на виробництво мирної продукції.
- 8) Оголошено про державний контроль над банками, найважливішими галузями торгівлі, експортом-імпортом та ціноутворенням, з встановленням монополії на найбільш прибуткову продукцію.
- 9) Заклик до уряду та громадян УНР дати відсіч більшовикам. Оголошено про цілковитий розпуск постійної армії та організацію замість неї народної міліції.

Центральна Рада оголосила Четвертий Універсал у ситуації кризи національного руху і втрати довіри до своїх дій з боку українського суспільства. Російські війська швидко захоплювали територію України. Керівники УЦР не змогли протиставити їм істотні військові сили.

Тренувальний тест до тем 20–21

Завдання 1-24 мають чотири варіанти відповіді, серед яких лише один правильний. Виберть правильний варіант відповіді.

1. Які воєнні події Першої світової війни передували встановленню лінії фронту, позначеної на картосхемі?

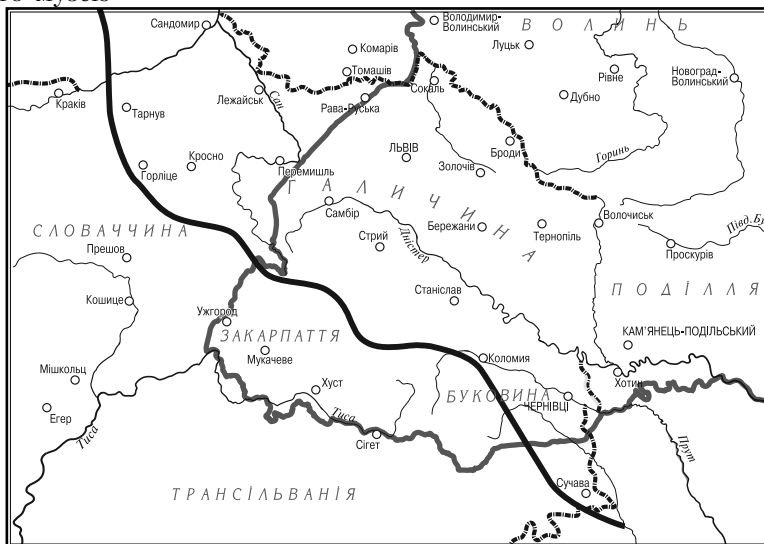
А	Б	В	Г

А Галицька битва (серпень – вересень 1914 р.)

Б Горлицький прорив (травень – жовтень 1915 р.)

В Брусилівський прорив (червень – серпень 1916 р.)

Г Битва на Лисоні (серпень – вересень 1916 р.)

2. Які територіальні претензії щодо України напередодні Першої світової війни мала Австро-Угорщина?

А	Б	В	Г

- А Бессарабія
 Б Придніпров'я, Донбас, Крим
 В Волинь, Поділля
 Г Східна Галичина, Закарпаття, Північна Буковина

3. Яка політична організація, створена у серпні 1914 р. у Львові емігрантами з Наддніпрянщини, мала за мету пропаганду ідеї державної самостійності України?

А	Б	В	Г

- А Головна Українська Рада
 Б Товариство українських поступовців
 В «Карпато-руський визвольний комітет»
 Г Союз визволення України

4. Коли відбулися події, про які згадував Михайло Грушевський?

«...Коли українське життя в Росії штучно руйнувалося, спинялося, заморожувалося всіма способами, галицьке нищилося ще більше грубо, насильно й варварськи. Через кілька тижнів потому, як узято Львів..., нова російська адміністрація тутешня з Бобринським на чолі стала розвивати свою програму ліквідації здобутків українського культурного життя в Галичині. Припинено українські часописи, позакривано книгарні, просвітні, а далі взагалі всякі українські товариства. Почалися арешти й висилка до Росії «небезпечних» і «підозрілих» українських діячів. Урядування українською мовою й освіта нею припинено. Почали робити заходи для зміни унії російським православ'ям».

А	Б	В	Г

- А Друга половина 1913 р. – перша половина 1914 р.
 Б Друга половина 1914 р. – перша половина 1915 р.
 В Друга половина 1915 р. – перша половина 1916 р.

Г Друга половина 1917 р. – перша половина 1918 р.

5. Які твердження стосуються Головної Української Ради?

- 1 Репрезентувала всі впливові українські партії Східної Галичини.
- 2 Здійснювала пропагандистську роботу в таборах військовополонених наддніпрянців.
- 3 Виступала за беззастережну підтримку країн Антанти.
- 4 Організувала Українську бойову управу задля створення українського збройного формування.
- 5 Мала за мету інформувати російське суспільство та армію про минуле й сучасне галичан.

А	Б	В	Г

- А 1, 3 Б 1, 4
 В 2, 3 Г 2, 5

6. У якому рядку вказано провідних діячів Союзу визволення України (СВУ)?

А	Б	В	Г

- А Дмитро Донцов, Володимир Дорошенко, Андрій Жук, Мар'ян Меленевський
 Б Кость Левицький, Михайло Павлик, Микола Ганкевич

В Володимир Винниченко, Симон Петлюра, Іван Стешенко, Павло Христюк

Г Євгенія Бош, Володимир Затонський, Юрій Коцюбинський, Федір Сергєєв (Артем)

7. Що з наведеного стосується створення та бойового шляху Українських січових стрільців?

- 1 Легіон у складі російської армії.
- 2 Головна Українська Рада.
- 3 Союз визволення України.
- 4 Бої за Карпати, гора Маківка.
- 5 Галицька битва.

А	Б	В	Г

- А 1, 3 Б 2, 4
 В 2, 5 Г 3, 4

8. Вставте пропущене.

На завойованих російською армією територіях було утворено генерал-губернаторство в складі чотирьох губерній – Львівської, Перемишльської, Тернопільської та 1)_____. Микола II призначив військовим генерал-губернатором графа 2)_____.

А	Б	В	Г

- А 1) Чернівецької; 2) Георгія Бобринського.
 Б 1) Ужгородської; 2) Володимира Бобринського.
 В 1) Станіславівської; 2) Федора Трепова.
 Г 1) Чернівецької; 2) Олексія Брусилова.

9. Яка з національних партій була наймасовішою за доби Української революції?

А	Б	В	Г

А Українська партія соціалістів-революціонерів (есери; М. Грушевський, М. Ковалевський, П. Христюк).

Б Українська партія соціал-демократична робітничая партія (есдеки; В. Винниченко, І. Мазепа, С. Петлюра, М. Порш).

В Українська партія соціалістів-федералістів (есефи; Д. Дорошенко, С. Єфремов).

Г Українська демократично-хліборобська партія (брати Шемети, В. Липинський).

10. Яка з національних партій мала найбільше представників у першому українському уряді за доби Центральної Ради?

А	Б	В	Г

А Українська партія соціалістів-революціонерів

Б Українська партія соціал-демократична робітничая партія

В Українська партія соціалістів-федералістів

Г Українська демократично-хліборобська партія

11. Які питання розглянув Український Національний конгрес 6—8 квітня 1917 р.?

- 1 Обрання нового складу Центральної Ради з метою перетворення її на загальноукраїнську організацію.
- 2 Утворення Генерального військового комітету, який очолив Симон Петлюра.
- 3 Обговорення різноманітних аспектів національно-територіальної автономії України.
- 4 Потреба українізації царської армії та формування 1-го українського полку ім. Б. Хмельницького.
- 5 Створення першого національного уряду – Генерального секретаріату.

А	Б	В	Г

- А 1, 3 Б 1, 5
 В 2, 4 Г 2, 5

12. У яких твердженнях сформульовано значення II Універсалу Української Центральної Ради?

- 1 Уперше в історії України 20 ст. виникло державне утворення під назвою УНР.
- 2 Закріплено статус державної за українською мовою, ухвалено державну символіку.
- 3 Задекларовано компроміс у стосунках між УЦР і Тимчасовим урядом на перехідний період.
- 4 Уряд Росії визнав легітимність влади УЦР та автономний статус України.
- 5 Чітко окреслено територію Української держави, консолідовано український народ.

А	Б	В	Г

- А 1, 3 Б 2, 4
В 3, 4 Г 4, 5

13. Які території позначено кольором на картосхемі?

А	Б	В	Г

А Автономна Україна в кордонах, окреслених Інструкцією Тимчасового уряду Генеральному секретаріатові від (17) 4 серпня 1917 р.

Б Території, приєднані до України за ухвалою Третього Універсалу Центральної Ради.

В Українська Народна Республіка в кордонах, заявлених Третім Універсалом Центральної Ради.

Г Українська Народна Республіка за Брестським мирним договором.

14. Укажіть тези, які стосуються «Маніфесту до українського народу з ультимативними вимогами до Української Ради».

- 1 Дії українського уряду мали поширюватися лише на п'ять губерній.
- 2 Визнання УНР та права «національної незалежності українського народу».

- 3 Вимога надати представникам неукраїнської революційної демократії місця в Раді.
- 4 Оголошення Генерального секретаріату своїм органом, а не органом Центральної Ради.
- 5 Відмова сприймати УЦР як повноважного представницького органу трудящих УНР.

А	Б	В	Г

- А 1, 3
Б 2, 4
В 2, 5
Г 3, 4

15. Хто з перелічених діячів увійшов до складу Генерального секретаріату, створеного 28 (15) червня 1917 р.?

- 1 Сергій Єфремов
- 2 Симон Петлюра
- 3 Михайло Грушевський
- 4 Павло Христюк
- 5 Микола Міхновський
- 6 Володимир Винниченко
- 7 Євген Чикаленко

А	Б	В	Г

- А 1, 4, 5, 7
Б 1, 2, 4, 6
В 2, 3, 4, 7
Г 3, 4, 5, 6

16. Коли відбулися події, про які йдеться у фрагменті зі спогадів В. Винниченка?

«Газети не мали місця для вміщення всіх телеграм, які посилалися Центральній Раді з усіх кінців України. Земства, думи, товариства, сільські сходи, військові частини, мітинги. «Вітаючи Універсал УЦР й визнаючи його справжнім висловом домагань української демократії, призваємо Центральну Раду за своє Тимчасове Правительство й заявляємо, що будемо всіма силами боротися й боронити волю українського народу»... Полтавські губернські земські збори на своїм засіданні, обміркувавши Універсал Центральної Ради, постановили: 1. УЦРада – се правосильний орган усього українського народу; 2. Губернські земські збори висловлюють повну готовність підтримувати УЦРаду в заведенні основ автономії України...».

А	Б	В	Г

- А травень 1917 р.
Б червень 1917 р.
В липень 1917 р.
Г листопад 1917 р.

17. У якому з Універсалів Центральної Ради було проголошено нижчеподане?

«Однині Україна стає Українською Народною Республікою. Не відділяючись від Республіки Російської і зберігаючи єдність її, ми твердо станемо на нашій землі, щоб силами нашими помогти всій Росії, щоб уся Республіка Російська стала федерацією рівних і вільних народів... До території Народньої Української Республіки належать землі, заселені у більшості українцями: Київщина, Поділя, Волинь, Чернігівщина, Полтавщина».

на, Харківщина, Катеринославщина, Херсонщина, Таврія (без Криму)».

А	Б	В	Г

- А Першому
- Б Другому
- В Третьому
- Г Четвертому

18. У якому з Універсалів Центральної Ради було проголошено нижчеподане?

«...В справі земельній комісія, вибрана на останній сесії нашій, вже зробила закон про передачу землі трудовому народові без викупу, прийнявши за основу касування власності й соціалізацію землі, згідно з нашою постановою на сьомій сесії. Закон сей буде розглянено за кілька день в повній Центральній раді, й Рада Народних Міністрів вживе всіх заходів, щоб передача землі в руки трудящих ще до початку весняних работ через земельні комітети неодмінно відбулась. Ліси ж, води й всі багатства підземні, яко добро українського трудячого народу, переходять в порядкування Української Народньої Республіки».

А	Б	В	Г

- А Першому
- Б Другому
- В Третьому
- Г Четвертому

19. З якою метою вступили до Києва більшовицькі війська на чолі з М. Муравйовим?

А	Б	В	Г

- А Повалити Центральну Раду і встановити радянську владу.
- Б Визволити Київ від німецьких військ.

- В Захистити УНР від білогвардійських військ.
- Г Допомогти уряду Центральної Ради у боротьбі проти німецьких окупантів.

20. Про створення якої організації йдеться в «Споминах» М. Грушевського?

«...Прийшли перші відомості поштової про петербурзькі події, і Єфремов зачитав їх на зборах ТУП у клубі, і тоді утворення постійного українського осередку стало явно неминуною потребою. ТУП пропонував іншим українським організаціям делегувати своїх представників для спільної акції... Антонович вишукав аж 13 професійних і всяких інших організацій Києва, с.-деківської закраски, до церковних хорів включно, і добивався для них представництва аналогічного з ТУП-ом. У тім же гуртку Антоновича, очевидно, виникла й гадка кликати мене якнайскоріше до Києва».

А	Б	В	Г

- А Української Центральної Ради.
- Б Українських автономістів-федералістів, згодом партії соціалістів-федералістів.

- В Київської губернської ради об'єднаних громадських організацій.
- Г Генерального військового комітету.

21. Що відбулося після подій, про які йдеться в джерелі?

«Пробувши кілька тижнів у Петрограді, втративши всяку надію одержати якусь відповідь і від Временного Правительства, Делегація Центральної Ради після тих понижень, яких зазнала в передпокоях міністерських і

Ради робітничих депутатів, повернула, без всякої офіційної відповіді, додому, до Києва. А в той час Урядова Комісія зreferувала Правительству справу, і Правительство, нарешті, вирішило й ухвалило одкинути домагання Української Центральної Ради» (В. Винниченко).

А	Б	В	Г

- А Установчий з'їзд Української партії соціалістів-революціонерів.
- Б Конференція Української соціал-демократичної робітничої партії.

- В Проведення Першого Всеукраїнського військового з'їзду.
- Г Ухвалення Центральною Радою Першого Універсалу.

22. За яких обставин було утворено уряд, про який йдеться в уривку з історичного джерела?

«...Що це за уряд український, що його члени зовсім не знають і не хочуть знати української мови? Що не тільки не користуються жодним впливом серед українського суспільства, але воно навіть й не чуло раніше їхніх прізвищ?.. За єдину військову підпору для нашої боротьби проти Центральної Ради ми маємо лише військо, що привів на Україну з Росії Антонов і що на все українське дивиться, як на вороже, контрреволюційне?»

А	Б	В	Г

- А Після переговорів між Центральною Радою та делегацією тимчасового уряду в червні 1917 р.

- Б Відповідно до вимог «Тимчасової інструкції Генеральному Секретаріатові Тимчасового уряду на Україні» від 17 (4) серпня 1917 р.
- В Унаслідок I Всеукраїнського з'їзду рад у Києві від 17–19 (4–6) грудня 1917 р.
- Г У результаті I Всеукраїнського з'їзду рад у Харкові від 24–25 (11–12) грудня 1917 р.

23. Коли відбулися події, про які йдеться в уривку з джерела?

«Київ захопив радянський загін Муравйова. Бомбардування міста тривало цілих 11 днів. Легко увяйти собі стан киян у ті дні. Переживши згодом ще з десяток переворотів, евакуацій, погромів, мешканці Києва з не-підробним жахом згадують про ці одинадцять днів бомбардування. Майже весь час населення провело в підвалах, у холоді й темряві. Магазины й базари, цілком зрозуміло, були закриті; тому доводилося харчуватися випадковими залишками, адже запасів тоді ще ніхто не робив...До міста ввійшли більшовики. Вони пробули в Києві того разу лише три тижні, і той перший прояв більшовизму не був позбавлений яскравих вражень і своєїрідної демонічної сили».

А	Б	В	Г

- А Листопад – грудень 1917 р.
- Б Грудень 1917 р. – січень 1918 р.
- В Січень – лютий 1918 р.
- Г Лютий – березень 1918 р.

24. Яку назву мав перший радянський уряд України?

А	Б	В	Г

- А Народний секретаріат
- Б Генеральний секретаріат
- В Рада Народних Міністрів
- Г Рада Народних Комісарів

У завданнях 25–26 до кожного з чотирьох рядків інформації, позначених цифрами, доберіть один правильний варіант, позначений буквою. Поставте позначки в таблиці на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви).

25. Встановіть відповідність між портретами історичних діячів та їхніми іменами.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- А Кость Левицький
- Б Михайло Грушевський
- В Сергій Єфремов
- Г Володимир Антонов-Овсієнко
- Д Юрій Коцюбинський

26. Встановіть відповідність між іменами історичних діячів та їхніми стислими характеристиками.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- 1 Михайло Грушевський
- 2 Юрій Коцюбинський
- 3 Микола Міхновський
- 4 Володимир Антонов-Овсієнко

- А Брав участь у розробленні плану першої війни РРФСР з УНР, командував наступом більшовиків на Україну.
- Б Лідер самостійників, ініціатор створення українського національного війська. За його безпосередньої участі створено Перший Український козацький полк імені гетьмана Б. Хмельницького.
- В Був членом першого радянського уряду України. У січні 1918 р. призначений головнокомандувачем збройних сил радянської Української Народної Республіки.
- Г Голова Української Центральної Ради, автор майже 2 тисяч наукових і публіцистичних праць.
- Д Лідер Української партії соціалістів-федералістів (УПСФ), один із засновників Центральної Ради, заступник її голови. Працював у першому складі Генерального секретаріату, обіймаючи посаду секретаря міжнародних справ.

У завданні 27 розташуйте події в хронологічній послідовності. Поставте позначки в таблиці відповідей на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви).

27. Установіть хронологічну послідовність подій.

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

- А Проголошення II Універсалу Центральної Ради.
- Б Проведення більшовиками у Харкові на протигагу Центральної Ради I Всеукраїнського з'їзду Рад.
- В Проведення II Українського військового з'їзду.
- Г Установчий з'їзд Української партії соціалістів-революціонерів.

У завданнях 28–29, які мають шість варіантів відповідей, оберіть три правильні відповіді й запишіть їх номери у клітинки.

28. У яких твердженнях ідеться про Володимира Винниченка?

☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------

- 1 Голова та незмінний лідер Української Центральної Ради.
- 2 Брав активну участь у підготовці всіх чотирьох універсалів Української Центральної Ради.
- 3 Був організатором збройного виступу самостійників, що прагнули примусити Центральну Раду проголосити самостійність України.
- 4 Лідер УСДРП, перший голова Генерального секретаріату.
- 5 Автор праці «Відродження нації» про події Української революції.
- 6 У жовтні 1917 р. на з'їзді Вільного козацтва був обраний військовим Отаманом.

29. Доповніть твердження.

У Четвертому Універсалі Центральної Ради йшлося про...

☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------

- 1 потребу скликання Всенародних Українських Установчих зборів; основні вимоги УЦР до Тимчасового уряду;
- 2 повноваження УЦР очолювати організацію державного ладу автономної України;
- 3 перетворення ГС на РНМ, яка вповноважена продовжувати переговори з Центральними державами;
- 4 розпуск постійної армії та створення народної міліції; відсіч більшовикам;
- 5 проголошення самостійності та незалежності УНР як вільної суверенної держави українського народу;
- 6 зобов'язання УЦР подати Тимчасовому уряду на затвердження склад ГС як найвищого крайового органу управління.

22. УКРАЇНА В БОРОТЬБІ ЗА ЗБЕРЕЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ (1918 – 1920 рр.)

Факти:

Брестський мир між УНР та державами Четверного союзу, Військова конвенція УНР з Німеччиною та Австро-Угорщиною. Прийняття Конституції УНР. Гетьманський переворот й утворення Української Держави. Утворення ЗУНР. Прихід до влади Директорії. Акт злуки УНР та ЗУНР. Окупація військами Антанти півдня України. Денікінський режим в Україні. «Київська катастрофа». Більшовицький режим в Україні. Друга радянсько-українська війна. Ухвалення Конституції УСРР 1919 р. «Чортківська офензива». Перший «Зимовий похід» Армії УНР. Варшавська угода між УНР та Польщею. Польсько-радянська війна на території України. Утворення Галицької СРР. Другий «Зимовий похід» Армії УНР.

Дати:

січень (лютий) 1918 р. – Брестський мир між УНР та державами Четверного союзу;

29 квітня 1918 р. – державний переворот і прихід до влади П. Скоропадського;

1 листопада 1918 р. – «Листопадовий чин» у Львові;

14 листопада 1918 р. – утворення Директорії;

листопад 1918 р. – проголошення ЗУНР;

22 січня 1919 р. – Акт злуки;

грудень 1919 - травень 1920 – Перший «Зимовий похід» військ УНР;

квітень 1920 р. – Варшавська угода;

березень 1921 р. – Ризький мир;

листопад 1921 р. – Другий «Зимовий похід» військ УНР.

Персоналії: В. Винниченко, Д. Вітовський, Н. Махно, С. Петлюра Є. Петрушевич, Х. Раковський, П. Скоропадський, Ю. Тютюнник.

Поняття та терміни: «Директорія», «Українська Галицька армія», УСРР, «воєний комунізм».

Ви повинні вміти:

- **розпізнавати на картосхемі** хід воєнних дій на території України в 1918–1921 рр., територію УНР за Брестським миром, територію Української Держави П. Скоропадського;

- **характеризувати** внутрішню та зовнішню політику урядів гетьмана П. Скоропадського, Директорії, ЗУНР, УСРР, зміст Варшавської угоди між УНР та Польщею, Ризького мирного договору, культурне життя в Україні в 1918-1920 рр.;

- **визначати** причини гетьманського перевороту та падіння режиму гетьмана П. Скоропадського; особливості внутрішньої та зовнішньої ситуації в УНР часів Директорії; причини та наслідки українсько-польської війни і підписання С. Петлюрою Варшавського договору; причини поразки національно-визвольних змагань (національно-демократичної революції в Україні);

- **пояснювати**, у чому історичне значення відновлення української державності на східно-та західноукраїнських землях та об'єднання українських держав (Акт злуки).

БРЕСТСЬКИЙ МИР. 9 лютого (27 січня) 1918 р. ухвалено перший у світовій війні мирний договір між Українською Народною Республікою з одного боку, Німеччиною, Австро-Угорщиною, Туреччиною та Болгарією з іншого. Заради укладення миру з УНР Німеччина й Австро-Угорщина давали згоду на передачу їй Холмщини з Підляшшям і на виокремлення західноукраїнських земель у складі Австро-Угорщини в окремий коронний край. Сторони відмовлялися від взаємних претензій на відшкодування збитків, спричинених війною, обмінювалися військовополоненими й зобов'язувалися відновити взаємні економічні відносини. Зобов'язання УНР були цілком конкретні: за першу половину 1918 р. поставити Німеччині та Австро-Угорщині 60 млн пудів хліба, 2750 тис. пудів м'яса (живою вагою), іншу сільськогосподарську продукцію і промислову сировину. За умовами договору, укладеного з Росією 3 березня 1918 р., Раднарком зобов'язувався визнати законність уряду УЦР на території України

і укладений ним договір з країнами Четверного союзу. Українська делегація не приховувала, що Центральна Рада потребує негайної збройної допомоги.

НАСЛІДКИ ПІДПИСАННЯ БРЕСТСЬКОГО МИРНОГО ДОГОВОРУ УНР З КРАЇНАМИ ЧЕТВЕРНОГО СОЮЗУ

- Звільнення теренів України від більшовиків після першої війни УНР з більшовицької Росією.
- Утвердження кордонів УНР, сформованих за етнографічною ознакою.
- Встановлення залежності від німецької сторони, яка використала становище України для розв'язання власних продовольчих та політичних проблем в обмін на обіцянки про створення умов для возз'єднання українських етнічних територій у складі України.
- Унеможливлення розвитку відносини України з країнами Антанти, які вийшли переможцями в Першій світовій війні й визначали зміни на гео-

політичній карті повоєнної Європи. Залишившись сам на сам у боротьбі за незалежність з білою і червоною Росіями, Україна зазнала поразки.

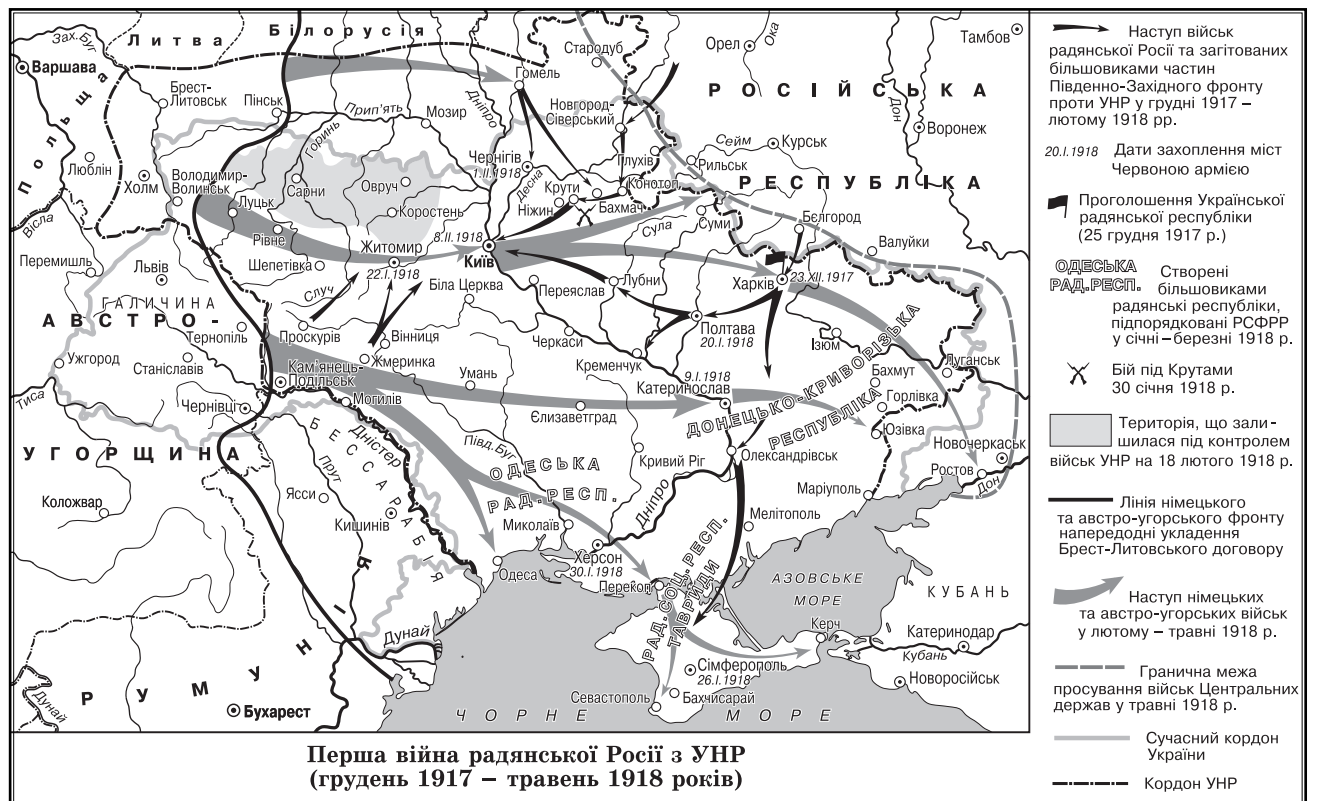
церів. Це дало змогу швидко витіснити радянські війська. Наприкінці квітня 1918 р. вся територія УНР опинилася під контролем німецької та австро-угорської армій.

ВСТУП НІМЕЦЬКО-АВСТРІЙСЬКИХ ВІЙСЬК В УКРАЇНУ. Наступ більшовиків змусив Малу Раду й Раду народних міністрів виїхати з Києва на Волинь. Перебуваючи в Коростені, Мала Рада 25 (12) лютого ухвалила закон про запровадження в УНР григоріанського календаря з 16 лютого. Отже, 16 лютого стало вважатися 1 березня. У той самий день Рада народних міністрів затвердила **державний герб УНР**. Ним став тризуб Володимира Великого. Перебуваючи в Житомирі, Мала Рада затвердила 1 березня **Закон про грошову одиницю**, карбування монети й друк кредитних державних білетів – гривень. 2 березня ухвалено закон про **громадянство УНР**.

Німецькі війська почали наступ на територію УНР з 21 лютого. Через тиждень слідом за ними почали наступати австро-угорські війська. На київському напрямі наступали 23 німецькі, на одеському – 10 австро-угорських дивізій. Разом з німецькими військами наступали нечисленні збройні сили Центральної Ради. Загальна чисельність військ Центральних держав в Україні сягала 450 тис. солдатів і офі-

ПРИЧИНИ ПОРАЗКИ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

- Відсутність підтримки національної програми УЦР з боку політично активного міського населення внаслідок переважання росіян у всіх великих містах України.
- Необґрунтовані розрахунки лідерів УЦР на підтримку українізованих полків царської армії, яка в 1917 р. втратила боєздатність і швидко розтанула внаслідок утечі солдатів у села – ділити поміщицьку землю.
- Недооцінка лідерами УЦР Раднаркому, який вони вважали одним з урядів, що утворився на теренах колишньої імперії, а не спадкоємцем центрального імперського уряду. Звідси – необґрунтовані сподівання на можливість утворення демократичної федерації народів колишньої імперії і самовпевнена переконаність в тому, що УЦР зможе стати провідною силою у створенні такої федерації.

- Недооцінка національної програми більшовиків, які почали відновлювати дореволюційні кордони імперії, що розпалася, під ідеологічним гаслом утворення «незалежних» радянських республік.
- Недооцінка соціальної програми більшовиків і неспроможність лідерів УНР здійснювати активну соціальну політику в умовах радянської анархії, яка запанувала під гаслом експропріації експропріаторів.
- Відсутність міжнародної підтримки, особливо з боку Антанти, тобто тих держав, які перемагали в Першій світовій війні.
- Неспроможність лідерів УНР створити сильну вертикаль влади, щоб здійснювати свою політику на периферії.
- Міжпартійні й особистісні суперечності всередині керівництва УЦР, відсутність харизматичного лідера. Кабінетний учений Михало Грушевський став загальнонаціональним лідером волею обставин, але істотно поступався в цій ролі таким постатям, як В.Ленін (Росія), Ю. Пілсудський (Польща), К. Маннергейм (Фінляндія), Кемаль Ататюрк (Туреччина). Не змогли стати такими лідерами ні Симон Петлюра, ні Володимир Винниченко. Задатки харизматичного лідера

мав Нестор Махно, але він виявився байдужим до національного питання.

ДЕРЖАВНИЙ ПЕРЕВОРОТ І УТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ. 29 квітня 1918 р. Центральна Рада провела засідання, яке виявилось останнім. Депутати без обговорення затвердили Конституцію УНР. За спогадами (протокольний запис другої половини засідання не проводився), М. Грушевський був проголошений президентом УНР, хоч у тільки що затвердженій Конституції такої посади не передбачалося.

29 квітня в найбільшому в місті приміщенні цирку зібралося майже 8 тис. делегатів Всеукраїнського хліборобського конгресу. Коли в ложі з'явився П. Скоропадський, у залі залунали вигуки «Хай живе гетьман!». Головуючий запросив після цього Скоропадського у президію, і той подякував присутнім за те, що вони довірили йому владу. На цьому процедура виборів закінчилася. Користуючись співчутливим до себе ставленням окупантів, прибічники гетьмана в ніч на 30 квітня захопили державні установи.

Головою гетьманського уряду став **Федір Лизогуб**, міністром закордонних справ – Дмитро Дорошенко, міністром освіти та мистецтв – Микола Ва-

силенко, міністром юстиції – Михайло Чубинський. Всі вони були передусім фахівцями, а не політичними діячами. Представників соціалістичних партій П. Скоропадський до свого уряду не включив.

ВНУТРІШНЯ ТА ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ГЕТЬМАНА ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО. У виданому після перевороту універсалі («Грамоті до всього українського народу») гетьман зобов'язувався «негайно збудувати державну владу, яка здатна була б забезпечити населенню спокій, закон і можливість творчої праці». З універсалу і з опублікованого одночасно «Закону про тимчасовий державний устрій України» випливало, що УНР ліквідується, а замість неї постає Українська Держава. Тимчасово, до обрання парламенту, законодавча влада зосереджувалася у гетьмана. Строки і порядок скликання парламенту не визначалися. Гетьман залишав за собою всю повноту виконавчої і судової влади.

П. Скоропадський оголосив про скасування усіх законів Тимчасового уряду і УЦР – одночасно пообіцяв вжити заходів до викупу земель великих власників за справжньою вартістю з метою наділення ділянками малоземельних хліборобів. На практиці, однак, відбулася реставрація поміщицького землеволодіння. З допомогою німецько-австрійської армії у селян відбирали землю і майно, передане їм земельними комітетами. Селянські господарства фактично віддавалися у розпорядження поміщиків. У травні 1918 р. у Києві відбувся з'їзд представників промисловців, фінансистів і поміщиків, який утворив представницький орган – Раду промисловості, торгівлі, фінансів і сільського господарства (Протофіс). Під його тиском гетьманський уряд перейшов у наступ на робітництво з метою знищити поступки, завойовані в революційну добу. Німеччина й Австро-Угорщина уклали з Українською Державою угоди на поставку великої кількості продовольства. Але селяни не бажали віддавати поміщикам землю, а державі – свою продукцію. В Україні розгорнулася справжня війна селян з німецько-австрійськими військами і гетьманською адміністрацією.

Політичні партії, яким не було місця у будованій гетьманом державі, прагнули надати стихійній боротьбі тривку організовану основу. Найбільш активну участь у ній брали більшовики, російські та українські ліві есери. У липні-серпні відбувся загальний страйк залізничників. Страйкували 200 тис. осіб.

У галузі національно-культурної політики гетьман досяг певних здобутків. Він виявив велику наполегливість у спробах за короткий строк українізу-

вати державний апарат. Було прийнято закон про обов'язкове вивчення української мови та літератури, а також історії та географії України в середній школі, створено до півтори сотні українських гімназій. Почалося заснування українських університетів. При російськомовних університетах відкривалися українознавчі кафедри: мови, літератури, історії, права. У листопаді 1918 р. гетьман оголосив про створення Української академії наук і призначив своїм наказом перших 12 академіків. Були організовані Національна бібліотека України, Національний архів України, Національна галерея мистецтв, Український історичний музей, Український національний театр.

Можливості проведення УД зовнішньої політики обмежувалися об'єктивними причинами: світовою війною і цілковитою залежністю України від Німеччини та її союзників. Антанта зі зрозумілих причин ставилася до України вкрай вороже. Тим не менше, П. Скоропадський проводив активну зовнішню політику. Зокрема, чинив тиск на Румунію, яка анексувала Бессарабію, і Польщу, що захопила Підляшшя. Восени 1918 р. послано дипломатичні місії до Фінляндії, Швейцарії і скандинавських країн.

ПРИЧИНИ ПАДІННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ГЕТЬМАНА ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО

- Згорання революційних завоювань, досягнутих у зв'язку з падінням самодержавства.
- Втрата окупаційних функцій австро-німецькими гарнізонами в Україні після Листопадової революції в Німеччині й розпаду Австро-Угорщини.
- Нездатність гетьмана спертися на війська Антанти.
- Конфронтація гетьмана майже з усіма українськими політичними партіями.
- Неможливість для гетьмана знайти спільну мову з російськими білогвардійцями.
- Війна гетьманської й окупаційної адміністрацій з селянськими масами, які бажали негайно поділити поміщицьку землю на зрівняльних засадах (подібно до того, як це було зроблено в сусідній Росії).

ПРИХІД ДО ВЛАДИ ДИРЕКТОРІЇ. У серпні 1918 р. з ініціативи українських соціал-демократів постав блок політичних сил **Український національний союз (УНС)**, який проголосив своєю метою створення суверенної демократичної держави парламентського типу. П. Скоропадський спробував по-

розумітися з Національним союзом. Але цього не допустили кадетські міністри й торговельно-промислові кола. Коли стало зрозуміло, що німецькі багнети більше не рятуватимуть гетьманський режим, голова Українського національного союзу В. Винниченко вирішив діяти негайно. У ніч на 14 листопада 1918 р. в Києві відбулося таємне засідання, в якому взяли участь представники політичних партій, Селянської спілки, профспілки залізничників, Українських січових стрільців. Було створено **орган з п'яти осіб для керівництва повстанням проти гетьмана – Директорію**. Головою Директорії став В. Винниченко, а її збройні сили очолив С. Петлюра.

У ніч на 14 грудня бойовики більшовиків і єврейських соціалістичних партій підняли повстання в Києві. Проте влади не здобули. До міста ввійшли січові стрільці. Кілька днів П. Скоропадський переховувався в місті, а потім у мундирі німецького офіцера виїхав до Берліна.

ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ КУРС ДИРЕКТОРІЇ. Директорія була органом, який здійснював керівництво повстанням. Функції її вичерпалися після здобуття перемоги. Директорія намагалася попервах зберегти єдність українських політичних сил. 26 грудня вона призначила уряд УНР (очолив його соціал-демократ В. Чехівський), до складу якого ввійшли представники всіх політичних партій, що об'єдналися в УНС. Того самого дня Директорія видала свою програмову декларацію, побудовану на засадах т. зв. **трудового принципу**. Цей принцип передбачав, що влада на місцях мала належати трудовим радам. Місцеві ради повинні були організувати вибори на Всеукраїнський трудовий конгрес – тимчасовий законодавчий орган УНР. За інструкцією, затвердженою Директорією УНР на початку січня 1919 р., вибори на Трудовий конгрес відбувалися по куріях (селянській, робітничій і «трудова інтелігенція») у кожній губернії і в ЗУНР.

Відкриттю в Києві Трудового конгресу передувало об'єднання УНР та ЗУНР. 22 січня 1919 р. Директорія УНР видала Універсал про затвердження злуки Наддніпрянської Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки в єдину соборну Українську Народну Республіку. На Софійському майдані було урочисто проголошено про возз'єднання УНР і ЗУНР в єдину соборну Україну.

Перша сесія **Трудового конгресу** почалася 23 січня 1919 р. у Київському оперному театрі. Зібралось близько 400 делегатів, серед яких і 36 представників ЗУНР. Конгрес затвердив акт про утво-

рення єдиної соборної України, обговорив питання про владу в Україні, внутрішню та зовнішню політику. До наступної сесії Конгресу верховна влада й оборона держави доручалися Директорії УНР, доповненій представником від Наддніпрянської України (до складу Директорії ввійшов Президент УНРади ЗУНР Є. Петрушевич).

Утім, серед членів Директорії УНР не було згоди щодо внутрішньої і зовнішньої політики. В. Винниченко й перший голова Ради народних міністрів В. Чехівський прагнули порозуміння з Москвою, а С. Петлюра обстоював зближення з Антантою. Криза влади поглиблювалася особистим суперництвом між В. Винниченком і С. Петлюрою. Вплив останнього невпинно зростав. Однак реальна влада на місцях належала виборним отаманам напівпартизанських загонів, з яких складалися збройні сили УНР. Такі загоны воліли воювати біля рідних осель, а у випадку невдачі розпорошувалися без бою. Під час падіння гетьманського режиму Директорія УНР мала 100-тисячну армію, а через півтора місяця, перед здачею Києва, чисельність її військ скоротилася вп'ятеро.

Соціальна політика Директорії залишалася декларативною добрих намірів. Вона проголошувала відданість інтересам трудящих селян, але діяла надто нерішуче. Строки й порядок поділу землі не було визначено. На малоземельному Правобережжі Польща домоглася від Директорії визнання за поміщиками польського походження статусу іноземних, у зв'язку з чим їхня власність стала недоторканною. Відданість інтересам робітничого класу теж була декларативною. Отамани на місцях придушували страйки, забороняли робітничі організації, розганяли профспілки. В атмосфері анархії і сваволі, яку називали *отаманищиною*, величезних масштабів набули єврейські погроми.

ДРУГА ВІЙНА РАДЯНСЬКОЇ РОСІЇ З УНР (ГРУДЕНЬ 1918 р. – ЧЕРВЕНЬ 1919 рр.). Наступ більшовицьких військ змусив Директорію одразу після завершення роботи Трудового конгресу залишити Київ. 2 лютого її резиденцією стала Вінниця. 11 листопада 1918 р. кайзерівська Німеччина підписала акт про перемир'я, який насправді означав фактичну капітуляцію. Брестський мирний договір утратив чинність.

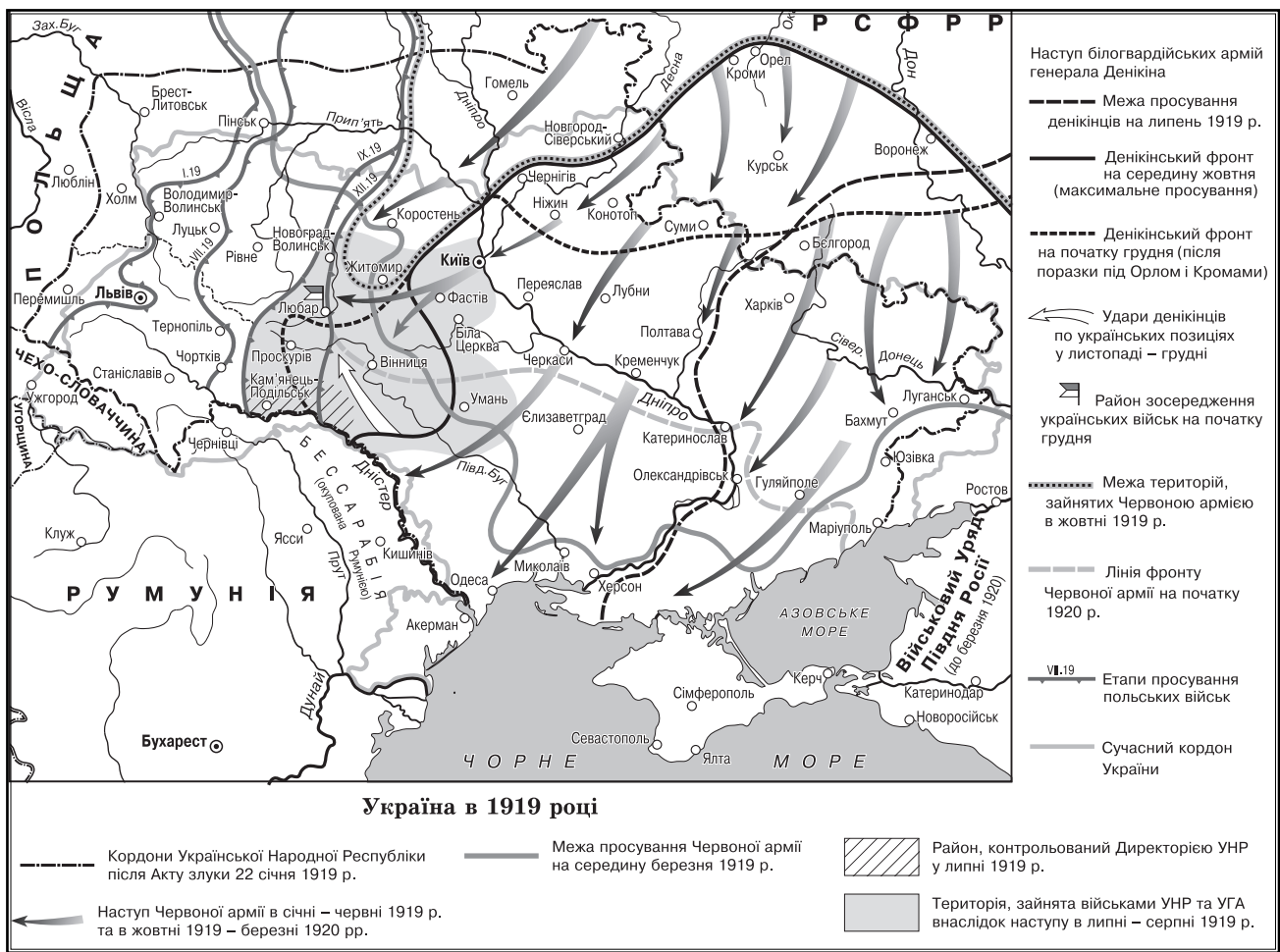
28 листопада, тобто через два тижні після утворення Директорії, було сформовано Тимчасовий робітничо-селянський уряд України у складі Г. П'ятакова (голова), Артема (Ф. Сергеева), К. Ворошилова, В. Затонського, Е. Квірінга, Ю. Коцюбинського, М. Подвойського, О. Шліхтера та ін. В. Ан-

тонову-Овсієнку дали можливість відібрати для створюваної Української радянської армії незадіяні на фронтах військові формування. **3 січня 1919 р.** його армія увійшла до **Харкова**. Разом із нею прибув Тимчасовий уряд України. 4 січня було утворено Український фронт під командуванням В. Антонова-Овсієнка, який мав завдання оволодіти головними переправами на Дніпрі в районі Києва, Черкас, Кременчука й Катеринослава. Директорія УНР 16 січня офіційно оголосила війну Радянській Росії.

12 січня, завдавши поразки Сірожупанній дивізії армії УНР, радянські формування захопили Чернігів. Інші частини зайняли 19 січня Полтаву, 27 січня – Катеринослав, а 1 лютого – Кременчук. Надзвичайно погіршив ситуацію перехід на бік більшовиків отаманів *М. Григор'єва* і *Зеленого (Д. Терпила)*. Наприкінці січня 1919 р. Лівобережна Україна опинилася в руках більшовиків. 5 лютого червоні війська вступили в Київ. *А навесні радянську владу було встановлено на всій території України, крім Надзбруччя і західних областей.*

На початку березня Директорія переїхала з Вінниці до Проскурова, а через деякий час у Рівне. 5 травня уряд перебрався до Радзивилова. Згодом після втрати Луцька, який захопила польська армія, Директорія та уряд УНР залишився без власної території. Вони перебралися на територію ЗУНР.

ДИРЕКТОРІЯ УНР ТА АНТАНТА. 23 листопада 1918 р. перші антантівські десанти висадилися в Севастополі, 2 грудня до Одеси прибув французький корабель «Мірабо». У середині грудня в Одесі почалася висадка 15-тисячного військового десанту Антанти, який змусив війська УНР залишити місто. 13 січня 1919 р. в Одесі розташувався штаб французької десантної дивізії. Наприкінці січня – на початку лютого війська Антанти взяли під свій контроль Херсон і Миколаїв. За півтора місяця на Чорноморське узбережжя висадилися дві французькі дивізії, а також англійські, грецькі, румунські й польські частини – загалом близько 60 тис. осіб. Утім, цими силами інтервенти спромоглися зайняти лише вузьку

смугу узбережжя. Антанта допомагала білогвардійцям А. Денікіна відновлювати «єдину й неділиму» Росію.

Після переїзду Директорії до Вінниці група провідних міністрів УНР зустрілася з французьким командуванням. Воно висунуло такі вимоги: реорганізувати Директорію і вилучити з неї представників соціалістичних партій; відмовитися від «більшовицької» соціально-економічної політики; реорганізувати Армію УНР і збільшити її у стислі терміни шляхом мобілізації до 300 тисяч чоловік; підпорядкувати Армію УНР нарівні з Добровольчою армією А. Денікіна союзному командуванню.

С. Петлюра заявив про припинення свого членства в УСДРП, щоб залишитися в Директорії. В. Винниченко вийшов з Директорії і передав повноваження глави С. Петлюрі. В. Чехівський подав у відставку, і на посаді голови уряду УНР його замінив безпартійний **С. Остапенко**. Проте новий уряд опинився в цілковитій ізоляції.

Влада в Директорії зосередилася в руках С. Петлюри. Але сподівання на швидку й ефективну допомогу з боку Антанти виявилися марними. У березні 1919 р. з'ясувалося, що в Антанти немає сил для розгортання масштабних воєнних дій в Україні. У березні під тиском більшовиків союзні війська залишили Херсон та Миколаїв, а на початку квітня – Одесу. 9 квітня у Рівному члени Директорії санкціонували створення нового (знову таки соціалістичного уряду) на чолі з Б. Мартосом, що свідчило про крах проантантівської політики.

СТАНОВИЩЕ ДИРЕКТОРІЇ УНР УЛІТКУ 1919 р. На початку червня 1919 р. армія УНР, закінчивши реорганізацію (всі військові з'єднання було зведено в групи й дивізії зі стрункою організаційною структурою), опинилася в оточенні між польськими й більшовицькими військами. За цих умов українські війська перейшли в контрнаступ проти більшовиків на Західному Поділлі. 3 червня частини армії УНР під командуванням полковника О. Удовиченка розбили більшовицькі частини під Кам'янцем і захопили місто. У червні розпочинається Кам'янецька доба Директорії УНР (до листопада 1919 р.). Незабаром до Кам'янця-Подільського переїхали центральні державні установи УНР, усі міністерства.

На початку липня загони В. Антонова-Овсієнка зупинили наступ військ С. Петлюри, які опинилися перед загрозою знищення. У середині липня на подільську землю перейшли Українська Галицька Армія (УГА) й уряд ЗУНР. Перехід через Збруч Галицької армії докорінно змінив ситуацію. Радянське

командування зупинило свої війська перед Кам'янцем, щоб не потрапити в мішок між двома українськими арміями.

З'єднані УГА і армію УНР очолив С. Петлюра. Водночас у кам'янецьку добу помітно загострилася боротьба між різними течіями українського національно-визвольного руху. Опозицію не влаштовувала соціалістична політика Директорії та уряду УНР. Напруженими були відносини С. Петлюри з Є. Петрушевичем та іншими галицькими провідниками.

ЗАХІДНОУКРАЇНЬСКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА. Поразка Центральних держав у Першій світовій війні та пов'язаний з нею розпад Австро-Угорської монархії актуалізували державотворчі плани галицьких українців. **18 жовтня 1918 р.** у Львові зібралися визначні діячі Східної Галичини і Буковини, а саме: посли до імперського парламенту, депутати галицького та буковинського сеймів, керівники політичних партій, митрополит А. Шептицький, єпископ Г. Хомишин. Вони проголосили себе Конституантою (Установчими зборами) й обрали **Українську Національну Раду** – вищий орган влади української держави, розташованої на теренах Східної Галичини, Лемківщини, північно-західної Буковини й Закарпаття. **Головою УНРади обрано Є. Петрушевича**. У ніч на 1 листопада збройні загони Національної Ради зайняли Львів, а потім – усю Східну Галичину.

Українська Національна рада 9 листопада утворила уряд – **Тимчасовий Державний Секретаріат**. Очолив його лідер найвпливовішої національно-демократичної партії **Кость Левицький**. Того самого дня УНРада затвердила назву української держави – «Західно-Українська Народна Республіка» (ЗУНР). Територія республіки становила 70 тис. кв. км з населенням близько 6 млн осіб. Свою державотворчу діяльність Державний секретаріат розпочав з випрацювання проекту тимчасового основного закону про державну самостійність українських земель колишньої Австро-Угорської імперії. Його було ухвалено на засіданні УНРади 13 листопада.

Втім, уже 22 листопада 1918 р. молода держава зазнала могутнього удару польських військ. Галицькі вояки були змушені здати Львів, і уряд переїхав спочатку до Тернополя, а наприкінці грудня – до Станіславова. Новій державі вдалося забезпечити певний порядок і стабільність, створити органи місцевого управління. Важливим завданням у галузі соціально-економічної політики було розв'язання земельного питання. Великі приватні землеволодіння, які належали переважно полякам, експропрію-

валися й розподілялися між селянами. Виборчі права було надано всім громадянам ЗУНР, передбачалися широкі права національним меншинам.

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКА ВІЙНА. Уже перші збройні сутички з польськими військами змусили уряд ЗУНР подбати про створення власної армії. Основою її став полк Українських січових стрільців. Завдяки загальній мобілізації в лавах **Української галицької армії (УГА)** опинилося близько 100 тис. чоловік. До неї приєдналися солдати, які служили в австрійських військах.

Війна ЗУНР із Польщею тривала з перемінним успіхом. Переломний момент настав, коли у квітні 1919 р. проти УГА виступив 60-тисячний корпус на чолі з Юзефом Галлером, сформований у Франції з польських військовополонених та емігрантів для боротьби з більшовиками.

У середині травня польські війська, зміцнені армією Галлера, перейшли в загальний наступ і до початку червня зайняли майже всю Галичину, за винятком невеликого трикутника між ріками Дністер і Збруч. 26 травня 1919 р. голова (президент) УНРади Є. Петрушевич та уряд ЗУНР залишили столицю – Станіславів. 9 червня УНРада наділила президента ЗУНР повноваженнями диктатора. Є. Петрушевич призначив нового керманіча УГА – наддніпрянського генерала Олександра Грекова. Наступні два тижні стали періодом останнього відчайдушного наступу УГА, відомого під назвою **Чортківської офензиви** (офензива з польської – *наступ*). У результаті було відвойовано майже половину території, окупованої польськими військами з середини травня. УГА невдовзі опинилася біля Львова. Проте успіх розвинути та зміцнити не вдалося, контрнаступ поляків відкинув українців на попередні позиції.

Всередині липня 1919 р. галицькі вояки перейшли Збруч. Є. Петрушевич та уряд опинилися на території УНР, а Галицька армія приєдналася до її військових частин. Зведені армії УНР і ЗУНР мали близько 80 тис. бійців. Польські війська заволоділи всією Галичиною і Західною Волиною. На Паризькій мирній конференції, де вирішувалася доля Європи після Першої світової війни, Польща заручилася підтримкою Франції і 25 червня 1919 р. отримала право на окупацію Східної Галичини.

БІЛЬШОВИЦЬКИЙ РЕЖИМ В УКРАЇНІ В 1919 р. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ. На початку лютого 1919 р. радянська влада в Україні активізувала свою діяльність із розв'язання організаційних

питань. **Насамперед Тимчасовий робітничо-селянський уряд України встановив нову назву держави – Українська Соціалістична Радянська Республіка (УСРР).** На початку лютого 1919 р. уряд переїхав з Харкова до Києва. За аналогією з московським виконавчим органом влади уряд став називатися Радою народних комісарів, скорочено – Раднарком. Головою уряду став **Х. Раковський**, призначений ЦК РКП(б). **У березні 1919 р. відбувся III Всеукраїнський з'їзд рад, який ухвалив першу Конституцію УСРР** та обрав Центральний виконавчий комітет (ЦВК) України на чолі з Г. Петровським.

Радянська державність насаджувалася «згори», тобто через Раднарком УСРР і ЦК КП(б)У, склад яких майже збігався. Спочатку в населених пунктах утворювалися військово-революційні комітети – **ревкоми**. Вони здійснювали так зване *«радянське будівництво»*: відбір потрібних кандидатів у депутати рад, проведення виборів, у ході яких забезпечувалося проходження відібраних кандидатур, створення апарату виконавчих комітетів рад. Своїх противників більшовики оголошували контрреволюціонерами і розправлялися з ними за допомогою ЧК – Надзвичайної комісії (рос. – Чрезвычайная комиссия).

1 червня було опубліковано декрет ВЦВК, згідно з яким РСФРР й УСРР об'єднували: 1) військові організації і військове командування; 2) ради народного господарства (вищі органи керівництва промисловістю); 3) управління залізничним транспортом; 4) наркомати фінансів; 5) наркомати праці. Керівництво цими п'ятьма галузями зосереджувалося в єдиних московських наркоматах.

ЦК РКП(б) дозволив залишити звання «нарком УСРР» за головами всіх об'єднаних відомств, крім військового. Але відповідні наркоми вважалися лише уповноваженими наркомів РСФРР. Скасування наркоматів зруйнувало б фасад тієї псевдодержави, яку комуністична партія будувала в Україні.

14 червня ВУЦВК схвалив декрет про утворення **«воєнно-політичного союзу»** і запропонував урядовим установам негайно запровадити його в життя.

Елементами комуністичного будівництва були: запровадження загальної трудової повинності, мілітаризація праці, заборона приватної торгівлі, продовольча розкладка, карткова система постачання міського населення, націоналізація всіх підприємств. Таку політику незабаром назвуть **«воєнним комунізмом»**.

Надзвичайно жорстокою була політика Радянської держави щодо села. Заготівельники почали на-

кладати на селян обов'язкові завдання, розкладаючи їх по дворах, селах, волостях і повітах. Так з'явилася продрозкладка (рос. – продразверстка). Декрет Раднаркому про хлібну й фуражну розкладку з'явився у січні 1919 р. Розкладка не була податком, бо величина її визначалася потребами держави в продовольстві і здатністю наркомпроду та його воєнізованих підрозділів (разом з добровільними продовольчими загонами робітників) вилучати продукцію в селян. Тож продрозкладка була реквізицією.

Продрозкладку здійснювали сформовані робітничі загоны, для чого в Україну з Москви й Петрограда було відряджено 3 тисяч робітників. Також цією справою займалися комітети бідноти, військові підрозділи Наркомпроду УСРР. Щоб перешкодити селянам нелегально торгувати хлібом за нормальними цінами, створювалися загороджувальні загоны на залізницях і водних шляхах. Однак у 1919 р. із запланованих 140 млн пудів хліба вилучити з українського села до серпня вдалося лише 8 млн пудів.

● **Воєнний комунізм** – здійснювані більшовиками соціально-економічні перетворення з метою якнайшвидшого будівництва комуністичного ладу за програмою, вперше оприлюдненою В. Леніним у квітні 1918 р. У березні 1921 р., коли ця політика провалилася, Ленін з метою маскування провалу назвав її воєнним комунізмом, тобто політикою, нав'язаною війною.

ДЕНІКІНСЬКИЙ РЕЖИМ В УКРАЇНІ. З весни 1919 р. головним театром воєнних дій між радянськими й білогвардійськими військами став Донбас. **4 травня** А. Денікін захопив Луганськ. У червні білогвардійці захопили Харків і Катеринослав. Денікін швидко окупував Лівобережну Україну, намагаючись блокувати наступ армії УНР на Одесу та не допустити захоплення нею Києва, адже влітку активізувала свої дії об'єднана армія УНР, її частини тіснили червоних із заходу на схід та північ.

Наприкінці серпня радянські урядові установи змушені були терміново залишити Київ, **31 серпня** в столицю вступили українські війська. Саме в Києві зустрілися об'єднані сили українського війська й підрозділи Добровольчої армії під командуванням генерала М. Бредова. Вони зайняли Печерськ і почали наступ на інші райони міста. Війська УНР не чинили опору, виконуючи наказ штабу Головного отамана про толерантне ставлення до «добровольців». Незважаючи на нечисленність, білогвардійці

діяли рішуче. Бредов домігся від командувача УГА генерала Кравса згоди на відступ з Києва аж до Василькова. С. Петлюра не брав участі в Київському поході, однак пізніше назвав його **«київською катастрофою»**. Відступ армій УНР та УГА з Києва наклав негативний відбиток на всі подальші події визвольного руху в Україні.

На захопленій території України було створено три області – Харківську, Київську й Новоросійську (з центром в Одесі). Їх очолювали генерал-губернатори з необмеженими повноваженнями. Денікін почав відновлювати поміщицьке землеволодіння. Восьмигодинний робочий день у промисловості теоретично визнавався, але його запровадження відкладалося до мирного часу. Було відновлено царське законодавство в галузі загальноосвітньої школи, яке фактично забороняло викладання українською мовою.

КОНТРНАСТУП ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ, КРАХ ДЕНІКІНЩИНИ. 20 вересня денікінці розгорнули наступ проти армії УНР. 24 вересня Директорія оголосила війну Добровольчій армії та уряду «Півдня Росії». У вересні – жовтні 1919 р. тривали бої УНР проти білогвардійців на Правобережжі. Українські війська були виснажені воєнними діями проти Червоної армії, їм бракувало зброї та боєприпасів, одягу. У листопаді командування УГА уклало союз із генералом А. Денікіним. Та через епідемію участь Галицької армії в бойових діях стала неможливою.

На початку листопада 1919 р. Червона армія зайняла Чернігів. У середині листопада завдяки значній перевазі в живій силі вона завдала денікінцям поразки й почала гнати їх у південному напрямку. 11 грудня були зайняті Харків і Полтава, 16 грудня – Київ.

Найістотнішу роль у розгромі денікінського тилу відіграли загоны **Нестора Махна**. У серпні 1919 р. Махно віддав наказ про реорганізацію своїх загонів у армію, яка отримала назву **Революційно-повстанська армія України (махновців)**. Уже в серпні – вересні денікінці відчували на собі силу повстанської армії. Перемога відкривала повстанцям шлях до рідних місць, і вони ним скористалися не гаючись. Катеринославщина була оголошена базою махновської армії.

ПОЛІТИЧНЕ СТАНОВИЩЕ В УКРАЇНІ НАПРИКІНЦІ 1919 р. Після переходу УГА на бік Денікіна ситуація УНР так різко погіршилася, що дістала дещо пізніше назву **«листопадової катастрофи»**. У Дієвій армії УНР залишилося не більше 8–10 тисяч бійців,

які були на початку листопада розкидані по фронті між Вапняркою та Жмеринкою. 16 листопада уряд та армія УНР залишили Кам'янець-Подільський, до якого увійшли польські військові підрозділи. На початку грудня уряд опинився в Чорторії біля Любара (Волинь).

Кінець 1919 р. був часом політичної невизначеності в Україні. Денікінська влада занепадала, більшовицька лише формувалась. Державні органи УНР розпалися на кілька частин. Члени Директорії А. Макаренко та Ф. Швець були відряжені в Європу. Голова Директорії С. Петлюра виїхав до Варшави, де перебувала частина уряду та українська дипломатична місія на чолі з А. Лівницьким, вів переговори з поляками. Прем'єр-міністр І. Мазепа з іншою частиною уряду залишилися на території України. Порятунком із «трикутника смерті» для армії знайшли в партизанському поході у тилах білих і червоних. Перед від'їздом за кордон С. Петлюра призначив командувачем Армією УНР генерала **Михайла Омеляновича-Павленка**. На чолі з ним 6 грудня 1919 р. армія вирушила в 5-місячний похід, який дістав назву **«Першого Зимового»**. Близько 10 тисяч бійців Армії УНР, долаючи спротив білих військ, прорвали фронт та вирушили до столиці. Білогвардійці, які теж потерпали від тифу й виснажилися в боях із червоними, не чинили спротиву. З лютого 1920 р. почалися бої з червоними, що на той час уже витіснили білогвардійців. Похід Армії УНР, хоч не і мав практичних наслідків, проте сприяв продовженню національно-визвольної боротьби, підтримував віру українців у перемогу.

ВІДНОВЛЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ В 1920 р. Відродження рад в Україні знову почалося зі створення **ревкомів**. 11 грудня 1919 р. в Москві відбулося засідання членів президії ВУЦВК і Раднаркому УСРР, на якому був затверджений склад Всеукраїнського революційного комітету (Всеукрревкому) – центрального тимчасового надзвичайного органу радянської влади в Україні. Він перебував у Харкові, а до його складу ввійшли Г. Петровський (голова), В. Затонський, Д. Мануїльський, Г. Гринько, В. Качинський. Наприкінці лютого Всеукрревком припинив своє існування. Влада перейшла до Раднаркому на чолі з **Х. Раковським** і ВУЦВК на чолі з **Г. Петровським**. Вибори до рад здійснювалися за вже апробованою процедурою, яка забезпечила абсолютну перевагу більшовикам.

Після утвердження радянської влади в Україні відновилися комуністичні перетворення. Передусім було здійснено націоналізацію «командних висот»

економіки – промисловості, залізниць, банків. У виробництві, організованому по-комуністичному, не можна було обійтися без трудової повинності. 12 жовтня 1920 р. Раднарком УСРР прийняв постанову «Про табори примусових робіт». Організацію мережі таборів було покладено на чекістів. Створювалося Центральне управління таборів (ГУЛАГ – рос. – Главное управление лагерей). У жовтні 1920 р. в УСРР уже функціонувало сім концтаборів.

У лютому 1920 р. Х. Раковський і нарком продовольства М. Владимиров підписали закон про хлібну розкладку в розмірі 160 млн пудів зерна. Було затверджено й розкладку на велику рогату худобу, овець, свиней, яйця, картоплю тощо. Щоб полегшити вилучення продовольства, створювали **комітети незаможних селян (комнезами)**.

Загалом у 1920 р. держава заготовила в Україні 71,5 млн пудів хліба. Навіть за допомогою військової сили і комнезамів план спромоглися виконати менше ніж наполовину.

У липні 1920 р. з'явився декрет Раднаркому РСФРР «Про розрахункові операції», дія якого негайно поширилася територією України. Декретом заборонялося установам, підприємствам і організаціям купувати матеріали або продукти на вільному ринку. Розрахунки між установами та підприємствами могли здійснюватися тільки за безготівковою формою. У грудні було підготовлено проект заміни грошей «тродами» (трудовами одиницями). Напередодні скасування грошей (яке так і не відбулося), 4 грудня 1920 р., Ленін підписав «Декрет про безкоштовний відпуск продовольчих продуктів і предметів широкого споживання».

Отже, за тієї доби продовжувалася здійснюватися політика «воєнного комунізму».

ВАРШАВСЬКИЙ ДОГОВІР УНР ТА ПОЛЬЩІ. Юзеф Пілсудський, який здобув у Польщі майже диктаторську владу «начальника держави», тривалий час проводив переговори про утворення спільного антибільшовицького фронту в Україні з С. Петлюрою. Бажаючи далі боротися за незалежність УНР, голова Директорії погодився на умови, викладені в трьох таємних конвенціях. Вони були підписані у **квітні 1920 р.** і відомі під загальною назвою **Варшавської угоди**. Політична та торговельно-економічна угоди стосувалися широкого кола питань: Польща визнавала незалежність УНР та Директорію УНР на чолі з С.Петлюрою як верховну владу в державі; польський уряд зобов'язувався не укладати міжнародних угод, спрямованих проти України; українському населенню в Польщі, як і поль-

ському в Україні гарантувалися національно-культурні права; УНР офіційно погоджувалася на анексію Польщею частини західноукраїнських земель (під польським контролем залишалися Східна Галичина, Західна Волинь, частина Полісся, Лемківщина, Підляшшя, Посяння і Холмщина). 24 квітня 1920 р. між Польщею та УНР було укладено військову конвенцію, суть якої полягала в об'єднанні сил для боротьби з більшовиками (Польща мусила забезпечити військо УНР озброєнням та боеприпасами, а УНР польські формування – продовольством, фуражем тощо).

ПОЛЬСЬКО-РАДЯНСЬКА ВІЙНА. 25 квітня 1920 р. війська Пілсудського ввійшли в Україну. Разом з ними наступала Армія УНР. Дислоковані біля Вінниці дві бригади УГА, які після розгрому денікінців перейшли на службу до радянської влади, приєдналися до неї. Однак польське командування роззбрало й розформувало галичан. Не довіряло воно й петлюрівцям.

Захопивши **6 травня 1920 р. Київ**, польська армія зупинилася на рубежі Дніпра. Червона армія зайняла оборону й готувалася до контрнаступу. Після двох тижнів напружених боїв польські війська терміново евакуюються з Києва. **12 червня до Києва вступила Червона армія.**

Війська Західного фронту почали розвивати наступ на Варшаву. Війська Південно-Західного фронту повели наступ на Львів. Керівники Польщі звернулися до держав Антанти. Англія та Франція пообіцяли допомогу, але Польща повинна була обмежитися на сході лінією кордону, накресленою в декларації Антанти від 8 грудня 1919 р. Після одержаної згоди міністр закордонних справ Великої Британії лорд Дж. Керзон звернувся з нотою до Росії і запропонував їй зупинити свої війська за 50 км від лінії, визначеної Антантою як східний кордон Польщі. Відтоді ця лінія дістала назву **лінії Керзона**. Однак Раднарком РСФРР відмовився від посередництва.

У Східній Галичині, в Тернополі утворився Галицький ревком на чолі з В. Затонським. Це був тимчасовий уряд терміново проголошеної **Галицької Соціалістичної Радянської Республіки**. Ревком негайно почав видавати декрети про конфіскацію поміщицької і церковної земель, відокремлення школи від церкви і церкви від держави та ін.

13 серпня радянські війська підійшли до варшавської фортеці Модлін. Наступного дня поляки здійснили контрудар і завдали їм поразки. Через десять днів основна частина червоних військ опини-

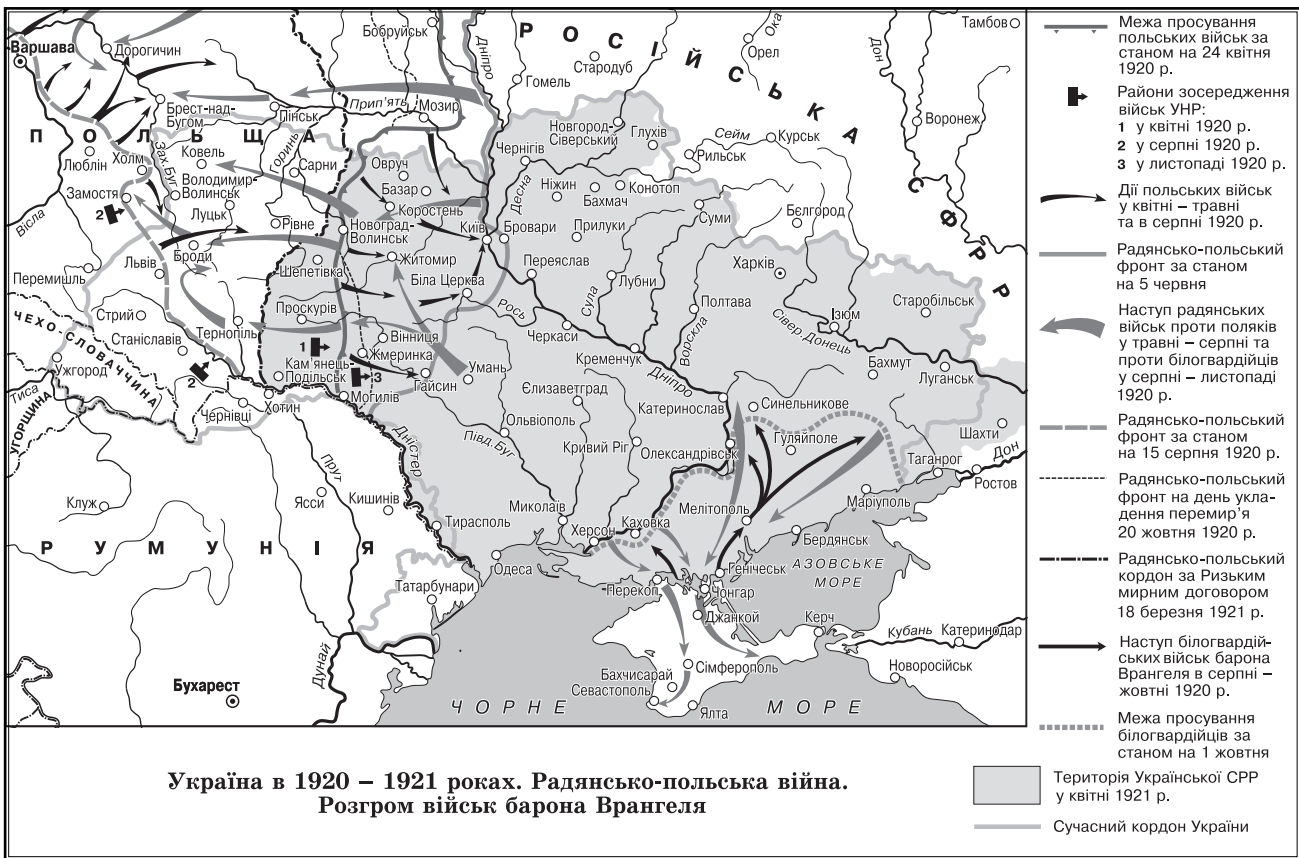
лася аж за Бугом. Наприкінці вересня фронт знову перемістився в район Житомира й Бердичева. Перемога поляків над Червоною армією була названа «чудом над Віслою».

У серпні 1920 р. обидві сторони розпочали у Мінську переговори про перемир'я. Згодом, на початку вересня їх перенесено до Риги, де вони тривали аж до весни наступного року. У **березні 1921 р.** Польща з одного боку і РСФРР та УСРР з другого підписали **Ризький мир**.

Після 12 жовтня, коли на радянсько-польському фронті було оголошено перемир'я, ситуація на Правобережжі для Армії УНР та її білогвардійських союзників стала безнадійною. 18 листопада Червонокозака дивізія В. Примакова й бригада Г. Котовського увірвалися у прикордонний Волочиськ. Залишки військ С. Петлюри перейшли через Збруч на територію Польщі, де були інтерновані.

ПРИЧИНИ ПОРАЗКИ ДИРЕКТОРІЇ УНР

- Несприятлива міжнародна ситуація для українського державотворчого процесу. Директорія опинилася між двох вогнів — російських білогвардійців, яких підтримувала Антанта, і російських більшовиків, які спромоглися за рік побудувати міцну владну вертикаль в центральних регіонах колишньої імперії і створити багатомільйонну Червону армію.
- Ахіллесовою п'ятою Директорією була Армія УНР, яка складалася переважно з селянських партизанських загонів. Вони не бажали віддалятися від району проживання й досить легко піддавалися більшовицькій агітації. Тим більше, що Директорія не могла і навіть не бажала суперничати з радянською Росією в популістській політиці.
- Однією з головних причин поразки національно-державницьких сил в Українській революції була відсутність твердо усталених поглядів на тактику і стратегію виживання в несприятливій міжнародній ситуації.
- Конфліктні стосунки між членами Директорії паралізували її дієздатність як верховного органу влади, яким вона стала неочікувано для самої себе.
- Обґрунтованість рішення С. Петлюри укласти військовий союз з відроджуваною (у тому числі на українських землях) Другою Річпосполитою й досі піддається сумніву з боку вітчизняних істориків (хоча є одним з наріжних каменів для зміцнення українсько-польських відносин в сучасну епоху).

Тренувальний тест до теми 22

Завдання 1-20 мають чотири варіанти відповіді, серед яких лише один правильний. Виберіть правильний варіант відповіді.

1. Яка з подій відома в історії як «Київська катастрофа»?

А	Б	В	Г

А Захоплення Києва більшовицькими загонами Муравйова (січень 1918 р.).

Б Звільнення Києва від більшовиків німецькими та гайдамацькими частинами на чолі з С. Петлюрою (березень 1918 р.).

В Звільнення Києва від більшовиків частиною армії УНР та УГА, вступ до столиці армії А. Денікіна (серпень 1919 р.).

Г Звільнення Києва від поляків загонами Червоної армії (червень 1920 р.).

2. Про кого йдеться?

Восени 1918 р. – голова Центрального військового комітету у Львові, організатор та керівник Листопадової національно-демократичної революції в Галичині 1918 р., 1-й командувач УГА, Державний секретар військових справ ЗУНР.

А	Б	В	Г

А Кость Левицький

Б Юрій Тютюнник

В Євген Петрушевич

Г Дмитро Вітовський

3. Який термін пропущено у фрагменті спогадів Антона Денікіна про П. Скоропадського?

«...Національний шовінізм й _____ було покладено в основу програми гетьманського уряду. Сам гетьман в офіційних виступах урочисто проголошував самостійність України на вічні часи й паплюжив Росію, «під ярмом якої Україна стоїгла протягом двох століть»... Кадетське міністерство не поступалося в шовіністичних заявах і в прямих діях: міністр внутрішніх справ Кістяківський запроваджував закон про українське громадянство й присягу...»

А	Б	В	Г

А мілітаризація

Б русифікація

В українізація

Г радянізація

4. Коли відбулися події, про які згадував Дмитро Донцов?

«З моментом, коли становище німецько-австро-угорських армій на всіх фронтах війни захиталося і ясною стала близька перемога Антанти, союзнички білої Росії, – малоросійсько-дворянські круги з оточення гетьмана, зараз же повернули до своєї проросійської орієнтації, намагаючись потягти за собою і гетьмана. Обернулися активно проти нього і ліві, соціалістичні українські партії, які так само вірили в червону Росію, як свою союзницю, як вірили в білу Росію нащадки колишнього панства козацького. Гетьманат впав. Очевидно не без грубих помилок самого гетьманського уряду, се-

ред яких найфатальнішою помилкою була грамота про федерацію з Росією. За таку помилку уважав її пізніше і сам гетьман Павло».

А	Б	В	Г

- А початок 1918 р.
- Б середина 1918 р.
- В кінець 1918 р.
- Г початок 1919 р.

5. Територію якого державного утворення заштриховано на картосхемі?

А	Б	В	Г

- А Автономної України в серпні 1917 р.
- Б УНР у листопаді 1917 р.
- В Української Держави влітку 1918 р.
- Г УСРР на початку 1921 р.

6. Які з тверджень характеризують становище України за гетьмана П. Скоропадського?

- 1 Посилення дисципліни на виробництві, скасування 8-годинного робочого дня.
- 2 Співпраця з усіма політичними партіями та організаціями.
- 3 Нав'язування селянам принципів артільно-комуністичного ведення господарства.
- 4 Масові селянські повстання; страйкова боротьба робітників.
- 5 Шовіністичний, антиукраїнський розгул.

А	Б	В	Г

- А 1, 2 Б 1, 4
- В 2, 5 Г 3, 4

7. Якими були результати зовнішньої політики гетьмана П. Скоропадського?

А	Б	В	Г

- А Визнання країнами Антанти (Англією та Францією) Української Держави.
- Б Підписання федеративного союзу з найбільшовицькою Росією.

В Укладення «воєнно-політичного союзу» з радянською Росією.

Г Встановлення політичних та економічних відносин з Кримом, Доном, Кубанню.

8. Які чинники зумовили події, засвідчені фотографіями?

А	Б	В	Г

Командувач німецьких військ генерал Ейхгорн проводить огляд дивізії синьожупанників.

Парад німецьких військ на Думській площі в Києві.

А Поразка Німеччини та Австро-Угорщини в Першій світовій війні.

Б Відсутність в УНР дієздатної регулярної національної армії.

В Конфронтація П. Скоропадського майже з усіма українськими політичними партіями.

Г Складна зовнішньополітична ситуація (територія України стала ареною битви для військ Радянської Росії, білогвардійців, Антанти, поляків).

9. Які твердження характеризують Брестський договір між УНР та Центральними державами 9 лютого (27 січня) 1918 р.?

- 1 Припинення стану війни між УНР та Центральними державами.
- 2 Надання Центральними державами збройної допомоги УНР у боротьбі проти Антанти.
- 3 Сплата Центральними державами українському уряду репарацій у розмірі 1 млрд руб.
- 4 Контроль внутрішніх справ УНР з боку Центральних держав.
- 5 Постачання з УНР до Німеччини та Австро-Угорщини худоби, хліба та іншої сільськогосподарської продукції.

А	Б	В	Г

- А 1, 3 Б 1, 5
- В 2, 4 Г 4, 5

10. Коли було створено зображений документ?

А	Б	В	Г

- А червень 1917 р.
- Б листопад 1917 р.
- В січень 1918 р.
- Г квітень 1918 р.

11. Які твердження характеризують політику більшовиків в Україні у першій половині 1919 р.?

- 1 Перевибори до органів місцевого самоврядування на підставі майнового цензу.
- 2 Проведення українізації суспільно-політичного життя.
- 3 Нав'язування селянам принципів артільно-комуністичного ведення господарства.
- 4 Націоналізація промисловості, транспорту, банків.
- 5 Ліквідація поміщицького, монастирського та церковного землеволодіння.
- 6 Реквізиція хліба у селян шляхом продрозкладки.
- 7 Визнання права на існування різних форм власності.

А	Б	В	Г

- А 1, 3, 4, 7
- Б 1, 2, 4, 5
- В 2, 5, 6, 7
- Г 3, 4, 5, 6

12. Що було характерним для більшовицької політики «воєнного комунізму», запровадженої у 1919 р.?

- 1 Загальна трудова повинність.
- 2 Розвиток приватної торгівлі.
- 3 Продовольча розкладка.
- 4 Націоналізація промисловості.
- 5 Залучення західного капіталу.
- 6 Вільнонаймана праця.

А	Б	В	Г

- А 1, 4, 6
- Б 1, 3, 4,
- В 2, 5, 6
- Г 3, 4, 6

13. Що з переліченого стосується Директорії УНР?

- 1 Проголошення гасла «єдиної та неделимої Росії».
- 2 Проведення Трудового конгресу.
- 3 Проголошення акта Злуки УНР з ЗУНР.
- 4 Ліквідація органів місцевого самоврядування.
- 5 Війна з більшовицькою та білогвардійською Росією.
- 6 Жорсткі німецькі реквізиції.

А	Б	В	Г

- А 1, 4, 6
- Б 2, 3, 5
- В 2, 4, 6
- Г 3, 5, 6

14. У яких твердженнях ідеться про Симона Петлюру?

- 1 Походив зі старовинного українського козацько-шляхетського роду.
- 2 Був членом Української Центральної Ради, головою Українського Військового Генерального Комітету, генеральним секретарем військових справ.
- 3 Обіймав високі урядові посади в Раді міністрів Української Держави П. Скоропадського.
- 4 Восени 1917 р. організував у Звенигороді Киш вільного козацтва, став його отаманом, очільник Другого Зимового походу армії УНР.
- 5 Ініціював підписання у квітні 1920 р. між українським та польським урядам Варшавського договору.

А	Б	В	Г

- А 1, 2
- Б 2, 3
- В 2, 5
- Г 3, 4

15. Яку дату пропущено в уривку з історичного джерела?

«Заснувши під австрійською державною владою, виконуваною поляками, населення Львова прокинулося ___ під владою Української Національної Ради. Як символ сеї влади мав на вежі ратуші українській синьо-жовтий прапор. Такі самі прапори маяли на важливих будинках. По місту ходили українські військові патрулі. Вся ся переміна була великою несподіванкою для всіх львів'ян без різниці національності й віросповідання... Перший день української влади минув спокійно».

А	Б	В	Г

- А 18 жовтня 1918 р.
- Б 1 листопада 1918 р.
- В 22 листопада 1918 р.
- Г 22 січня 1919 р.

16. Коли Л. Троцький написав поданий нижче текст?

«Україна тяжко постраждала від імпералістичної війни і від зміни незчислених режимів. Її господарство розорене, її життя розхитане. Оздоровлюється село. Низи селянські, об'єднуючись у комітети незаможних, стають господарями власної долі. Хлібна розкладка виконується все повніше і правильніше. Це створює умови для відродження промисловості. Розорений, знелюднений Донецький басейн відновлюється. Висхідний вугілля зростає. Всі дані говорять про те, що Донецький басейн незабаром знову стане могутньою кочегарнею не тільки України, але і всієї Федеративної Радянської Республіки... Трудове населення, яке потерпало і Ради, і німецького гніту, і Скоропадщини, і петлюрівщини, і французького насильства, хоче нині встановлення твердого радянського ладу. Потрібно тільки покінчити з Врангелем, і Україна в цілому всі свої сили направить на вільну братську працю».

А	Б	В	Г

- А 1917 р.
- Б 1918 р.
- В 1919 р.
- Г 1920 р.

17. Події другої війни радянської Росії з УНР збіглися в часі з

- 1 проголошенням Акта злуки УНР і ЗУНР;
- 2 укладенням Брестського миру УНР з Центральними державами;

- 3 окупацією військами Антанти півдня України;
- 4 проголошенням незалежності УНР;
- 5 переїздом Директорії з Винниці до Проскурова, згодом на терени ЗУНР;
- 6 укладенням політичного та військового союзу УНР та Польщі.

А	Б	В	Г

- А 1, 2, 6
- Б 1, 3, 5
- В 2, 5, 6
- Г 3, 4, 6

18. За умовами Варшавського договору 1920 р. Польща

- 1 зобов'язувалася припинити воєнні дії;
- 2 встановлювала свої східні кордони по лінії, яку війська Пілсудського захопили внаслідок українсько-польської війни;
- 3 визнавала право України на незалежне державне існування, а Директорію – за верховну владу УНР;
- 4 надавала військову допомогу в боротьбі проти Добровольчої армії генерала А. Денікіна;
- 5 визнавала ЗУНР та відмовлялася від втручання в її внутрішні справи.

А	Б	В	Г

- А 1, 4
- Б 2, 3
- В 3, 4
- Г 3, 5

19. Яке з тверджень стосується наведеного уривка?

«...Після двох коротких промов – фон Кюльмана й моєї – приступлено урочисто до підписування договору. З представників Центральних Держав перший підписав фон Кюльман. Перший на першому міжнародному акті Незалежної України підписав я (О. Севрюк), після мене М. Любинський і М. Левітський. Я глянув на годинник. Була друга година 9-го лютого. Церемонія підписів і накладання печаток тощо тривали довший час. 15 делегатів мусили підписати кожний 5 грамот, – отже, всього 75 підписів».

А	Б	В	Г

А «Переорієнтацією з Німеччини на Росію й наголосом на спільній, разом з Добровольчою армією генерала А. Денікіна, боротьбі проти більшовизму гетьман сподівався здобути прихильність Антанти».

- Б «У головному питанні – про делімітацію кордону – сторони не дійшли згоди. Російська делегація висунула необґрунтовані претензії на великі території».
- В «Договір з перших днів став об'єктом критики, спричинив шквал обурення в політичних колах, особливо галицьких, серед яких договір кваліфікувався як помилковий, такий, що мав ознаки державної зради».
- Г «Угода сприяла встановленню залежності від німецької сторони, яка використала становище України для розв'язання власних продовольчих та політичних проблем».

У завданнях 20–22 до кожного з чотирьох рядків інформації, позначених цифрами, доберіть один правильний варіант, позначений буквою. Поставте позначки в таблиці на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви).

20. Встановіть відповідність між стислими характеристиками та іменами історичних діячів.

- 1 Вийшов з УСДРП і став головою Директорії УНР.

- 2 Перебував у Берліні, де мав офіційні зустрічі з кайзером Вільгельмом II.
- 3 Обстоював «радянську платформу», виступав за союз з більшовицькою Росією проти Антанти.
- 4 Перший голова Державного секретаріату, створеного Українською Національною Радою ЗУНР.

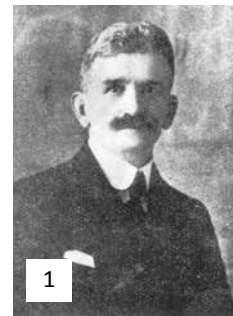
	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- А Володимир Винниченко
- Б Симон Петлюра
- В Євген Петрушевич
- Г Павло Скоропадський
- Д Кость Левицький

21. Встановіть відповідність між портретами історичних діячів та їхніми іменами.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- А Євген Петрушевич
- Б Симон Петлюра
- В Володимир Винниченко
- Г Павло Скоропадський
- Д Кость Левицький

22. Встановіть відповідність між іменами історичних діячів та їхніми висловлюваннями.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- 1 Павло Скоропадський
- 2 Євген Петрушевич
- 3 Антон Денікін
- 4 Симон Петлюра

А «Галицьке громадянство плакає ті самі національні ідеали, що й Наддніпрянська Україна, а наддніпрянська армія своєю кров'ю від Збруча аж по Київ позначила хресну дорогу любові до Соборної України. Вона піддається одному Головному Командуванню і спільно з наддніпрянськими лицарями прямує до одної високої мети».

Б «Добровольчим військам я дав вказівки: самостійної України не визнаю. Петлюрівці можуть бути або нейтральними, тоді вони повинні негайно скласти зброю і розійтися по домівках, або приєднатися до нас, визнавши наші гасла. Якщо петлюрівці не виконають цих умов, то їх слід уважати такими самими ворогами, як і більшовиків».

В «Наш договір з поляками підписаний за активною допомогою Франції. Отже, поляки не зможуть нам безконтрольно диктувати свою волю. До того ж Пiлсудський є прихильник самостійної України. Взагалі мусимо дивитися на Варшавський договір, як на тимчасовий вихід із тяжкої ситуації. Треба нам якось зміцнити свої сили для того, щоб продовжувати боротьбу з нашим головним ворогом – Московщиною».

Г «Багато людей критикують мій крок і злим оком дивляться на встановлення гетьманства. Зовсім зрозуміло, чому так ставляться до цього факту вороги української державності. Але тим, що звуть себе українцями, мені хочеться поки що сказати лише одне: пам'ятайте, що коли б не було мого виступу, німці, кілька днів пізніше, завели б на Україні звичайне генерал-губернаторство».

У завданні 23 розташуйте події в хронологічній послідовності. Поставте позначки в таблиці відповідей на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви).

23. Встановіть послідовність створення фотодокументів.

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

У завданнях 24–26, які мають шість варіантів відповідей, оберіть три правильні відповіді й запишіть їх номери у клітинки.

24. Які з подій відбулися в Україні у 1919 р.?

- 1 «Чортківська офензива».
- 2 Ухвалення Конституції УСРР.
- 3 Створення комнезамів.
- 4 Ухвалення Конституції УНР.
- 5 Другий Зимовий похід армії УНР.
- 6 Проголошення Галицької СРР.

25. У яких твердженнях йдеться про досягнення Гетьманату в національно-культурній політиці?

- 1 Створення мобільних засобів політичної агітації – агітпоїздів, агітмайданчиків, агітпароплавів.
- 2 Відкриття нових українських університетів у Києві і Кам'янець-Подільському.
- 3 Створення в Київському, Харківському, Одеському університетах кафедр української мови, літератури, історії та права.
- 4 Реорганізація всіх типів шкіл у єдину загальноосвітню трудову семирічну школу.
- 5 Знесення пам'ятників, споруджених царям та їхнім слугам.
- 6 Ухвалення закону про обов'язкове вивчення української мови і літератури, історії та географії України.

26. У якому твердженні йдеться про Євгена Петрушевича?

- 1 Лідер УСДРП, заступник голови Центральної Ради, перший голова Генерального секретаріату.
- 2 Очолював делегацію УНР у переговорах з Німеччиною та її союзниками в Брест-Литовському.
- 3 Після захоплення поляками майже всієї Східної Галичини призначений диктатором ЗУНР.
- 4 Як голова Українського Національного Союзу відіграв провідну роль в організації протигетьманського повстання.
- 5 Став членом Директорії УНР згідно з ухвалою Трудового конгресу України в Києві.
- 6 Голова Української Національної Ради, яка проголосила створення на українських землях Австро-Угорщини української держави.

23. УКРАЇНЬСЬКА СРР В УМОВАХ НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ (1921–1928 рр.)

Факти:

Входження УСРР до складу СРСР. Голод у південних губерніях УСРР. Неп в УСРР. Відбудова народного господарства. Політика «коренізації» в УСРР (українізація). Кампанія з ліквідації неписьменності дорослих. Українське національне відродження 20-х рр.

Дати:

1922 р. – входження УСРР до складу СРСР;

1921–1923 рр. – голод в Україні;

1923 р. – початок політики «українізації»;

1925 р. – завершення відбудови промисловості, курс на індустріалізацію.

Персоналії: Л. Каганович, О. Шумський, М.Скрипник, М. Волобуєв, М. Хвильовий, Л. Курбас, М. Бойчук, О. Довженко.

Поняття та терміни: «індустріалізація», «українізація», «автокефальна церква».

Ви повинні вміти:

● **розпізнавати на картосхемі** зміни в адміністративно-територіальному устрої УСРР у 1921–1928 рр.;

● **характеризувати** неп та її складові, процес стабілізації економічного й соціального життя в Україні, політику більшовиків щодо релігії та церкви в Україні, політику «українізації» та її наслідки, особливості розвитку української культури в цей період;

● **визначати** причини та наслідки «українізації», її вплив на українську культуру й ментальність населення УСРР, вступу УСРР в СРСР; причини та особливості впровадження непу в Україні.

ДЕРЖАВНИЙ СТАТУС УСРР В 1921–1922 рр. СОЮЗНИЙ ДОГОВІР 1922 р. 28 грудня 1920 р. голова Раднаркому РСФРР В. Ленін і нарком закордонних справ Г. Чичерін підписали в Москві з Х. Раковським, який поєднував в Україні обидві ці посади, **договір про воєнний і господарський союз**. У преамбулі договору наголошено на незалежності і суверенності обох держав. Обидва уряди, і це було найістотнішим, проголошували об'єднаними сім наркоматів: військових і морських справ, ради народного господарства, зовнішньої торгівлі, фінансів, праці, шляхів сполучення, пошт і телеграфу. Подібні договори були укладені і з іншими формально незалежними радянськими республіками. Так виникла **договірна федерація**.

Розроблений Сталіним (від квітня 1922 р. – генеральний секретар ЦК РКП(б)), проект резолюції «Про взаємовідносини РСФРР з незалежними республіками» передбачав входження останніх у Російську Федерацію на правах автономій. У другій половині серпня сталінський проект надійшов на обговорення в ЦК компартій республік. В. Ленін не брав участі в роботі комісії через хворобу. Ознайомившись з матеріалами комісії, він запропонував утворити **Радянський Союз, тобто нову федерацію у складі Російської і Закавказької федерацій, України і Білорусії**, тобто Росія мала увійти в союз на загальних підставах. Форма утворення єдиної держави, яку запропонував Ленін, була затверджена жовтневим (1922 р.) пленумом ЦК РКП(б).

30 грудня 1922 р. **I Всесоюзний з'їзд рад** затвер-

див **Декларацію про утворення Союзу РСР і Союзний договір**. У січні 1924 р. **II з'їзд рад СРСР затвердив Конституцію**. У травні 1925 р. **IX Всеукраїнський з'їзд рад** схвалив поправки до Конституції УСРР, пристосовані до її нового статусу союзної республіки.

Конституція УСРР тепер фіксувала зміни, що впливали з фактів утворення в 1924 р. **Молдавської АСРР** у складі Української СРР і нового адміністративно-територіального поділу республіки. У 1923 р. замість повітів і волостей були утворені округи й райони. У 1925 р. було ліквідовано губернії і встановлено триланкову систему управління (центр – округ – район). На той час радянська Україна (УСРР) мала територію в 452 тис. кв. км з населенням 25,5 млн. осіб.

КОМПАРТІЙНО-РАДЯНСЬКИЙ АПАРАТ У СИСТЕМІ ВЛАДИ. Перетворення РКП(б) з політичної на державну партію завершилося на X партійному з'їзді навесні 1921 р. В. Ленін домігся затвердження резолюції «Про єдність партії», якою заборонялися фракції та угруповання. Ленінська резолюція загрожувала суворими карами навіть керівникам найвищого рангу. Таємним до певного часу пунктом двом третинам членів Центрального комітету і Центральної контрольної комісії надавалося право виключати інакодумців зі свого складу. Партійний з'їзд випустив з рук суверенне право вирішувати питання про склад ЦК. Реальна влада в партії перейшла від з'їзду до ЦК РКП(б). Вожді дістали змогу впливати

на партію не силою авторитету, а за допомогою апаратних комбінацій.

Формальним носієм диктаторської влади були система рад (відображена в Конституції) і партія, що приховувалася за нею. Фактично ж диктатуру здійснював Центральний комітет РКП(б) – сукупність керівних діячів, кожний з яких відповідав за певну ділянку компартійно-радянської роботи.

У березні 1921 р. на X з'їзді РКП(б) було обрано 25 членів ЦК, з України – четверо: Артем (Ф. Сергєєв), Г. Петровський, Х. Раковський, М. Фрунзе. Коли Ленін захворів, постало питання про те, хто буде вождем. Першим кандидатом вважався Л. Троцький. Тому Л. Каменєв, Г. Зінов'єв і Й. Сталін об'єдналися з наміром протидіяти йому. У червні 1923 р. Сталін домігся відкликання Х. Раковського з України. Головою Раднаркому УСРР став 32-річний Влас Чубар. На цій посаді він пропрацював 11 років. Унаслідок перетікання влади від радянських до компартійних структур першими в ієрархії тепер ставали секретарі. Секретарем ЦК КП(б)У був Е. Квірінг. Трохи згодом, у квітні 1925 р., на чолі ЦК КП(б)У став один з найближчих помічників Сталіна – Л. Каганович.

ГОЛОД У ПІВДЕННИХ ГУБЕРНІЯХ. У травні–червні 1921 р. стало зрозуміло, що насувається жажлива посуха. Природний катаклізм ударив по основних хліборобських регіонах – Поволжю, Північному Кавказу, південних губерніях України. У регіонах, не зачеплених посухою, врожайність майже не поступалася звичайній. Але селяни посіяли тут істотно менше ніж у роки, що передували продрозкладці. Становище в південних губерніях України трагічно погіршувалося. Газетам було заборонено писати на цю тему. Республіка мусила й далі вивозити хліб для постачання «червоних столиць» (Москви і Петрограда). У травні 1922 р. голодувало понад 3,7 млн людей.

Москва відновила з 1922 р. експорт хліба. З України вивезли за кордон 13,5 млн пудів хліба нового врожаю. Щоб експорт не виглядав аморально, було оголошено, що врожай 1922 р. поклав край голоду. А голод у південних губерніях протримався протягом усього 1922 р. й перекинувся на першу половину 1923 р.

Керівники РКП(б) турбувалися про постачання міст і забували про голодуючих селян. Голодні робітники були небезпечніші, ніж розпорошені селяни. Проте в політиці центру виявлялося й неоднакове ставлення до селянства різних регіонів: співчутливе для Поволжя й агресивне щодо півден-

них губерній України. Пояснення криється в тому, що українське село було охоплене антибільшовицьким повстанським рухом. Цей рух у другій половині 1921 р. стрімко пішов на спад. В умовах голоду політична активність села зменшилася майже до нуля.

ПРИЧИНИ ПЕРЕХОДУ ДО НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

- Колапс радянської економіки, зумовлений неможливістю централізованого управління з одного центру на засадах «єдиної фабрики».
- Розрив економічної змички міста і села внаслідок зруйнування радянською владою товарно-грошових відносин.
- Війна селян проти влади, спричинена реквізиціями селянської продукції в довільній формі та заборона вільної торгівлі.
- Даремні сподівання більшовиків на світову революцію і невдача спроб «підштовхнути» її за допомогою Червоної армії в 1919 і 1920 рр.

ПЕРЕХІД ДО НЕПУ. Перехід до *нової економічної політики* нерідко пов'язують з повстанням матросів і робітників Кронштадта. Проте рішення про відмову від реквізиційного принципу у відносинах міста і села визріло ще в січні 1921 р. На засіданні політбюро ЦК РКП(б) 8 лютого 1921 р. Ленін запропонував задовольнити бажання селян про заміну розкладки хлібним податком. **15 березня 1921 р. X з'їзд РКП(б)** прийняв постанову «**Про заміну розкладки натуральним податком**».

Виходячи з неї, надзвичайна сесія ВУЦВК ухвалила закон про заміну розкладки податком, а РНК УСРР опублікувала декрет про норми і розмір податку. Продподаток з урожаю 1921 р. визначався в розмірі 117 млн пудів замість встановленої раніше розкладки в 160 млн пуд.

Нова економічна політика означала відмову радянської влади від спроб створити економіку, цілком позбавлену товарно-грошових відносин. Держава повертала товаровиробникам-приватникам право на вільні купівлю і продаж продукції. У відносинах з селянством вона відмовлялася від реквізицій продукції, а у відносинах з робітниками – від примусових мобілізацій. Виробнича діяльність підприємств державного сектора переводилася на госпрозрахунок. Припиняючи запровадження в життя своєї доктрини (як наголошувалося – тимчасово), державна партія визнала за приватними підприємствами право на існування і здійснила роздержавлення дрібних підприємств.

Поворот правлячої партії обличчям до ринку, легалізація приватної торгівлі, зміцнення фінансів вивели з підпілля підприємницьку діяльність. З'явилася так звана нова буржуазія – орендарі, комісіонери, маклери, торговці-оптовики, промисловці. Їх назвали непманами. Діяльність непманів сприяла швидкому подоланню економічного хаосу і розрухи.

У квітні 1922 р. до Москви відкликали одного з найздібніших господарських працівників – наркома продовольства УСРР М. Владімірова. Разом з Г. Сокольниковим він очолив роботу над подоланням дефіциту бюджету (перевищення видатків над прибутками) та здійсненням грошової реформи. У жовтні 1922 р. були випущені забезпечені золотом банківські білети – *червінці*. У лютому–березні 1924 р. грошова реформа успішно завершилася.

НЕП У «КОМАНДНИХ ВИСОТАХ» НАРОДНОГО ГОСПОДАРСТВА. З переходом до непу держава поклала відповідальність за виробництво безпосередньо на фабрики і заводи. Керівників підприємств зобов'язали обходитися власними ресурсами для забезпечення випуску продукції та постачання робітників. Від них тепер вимагалось вишукувати ресурси, ошадливо витратити їх, пристосовуватися до вимог споживачів, щоб мати гарантований збут продукції.

Одним з перших урядових декретів непівської доби було ліквідовано найбільш зловісний гл'авк «воєнного комунізму» – Головкомтруд з мережею таборів для «дезертирів трудового фронту». Процедура наймання «від воріт» і звільнення за бажанням знову стала нормальним методом формування робітничих колективів. Економісти вважали необхідною денационалізацію підприємств. Однак цей вихід не влаштував політиків з РКП(б), які обстоювали збереження державної власності в «командних висотах» економіки і погоджувалися тільки на приватизацію дрібних закладів.

За непу гл'авки були скасовані, а підприємства – об'єднані в *госпрозрахункові трести*. Госпрозрахунок ґрунтувався на самоокупності трестів, яку витлумачували як досягнення беззбитковості виробництва та одержання додаткового продукту – прибутку. Трести почали організовувати з осені 1921 р. Більшість великих шахт, де на початок 1923 р. працювало близько 94 тис. робітників, об'єднав трест «Донвугілля». У тресті «Південсталь» зосередилося 15 металургійних заводів (більшість з них була законсервована) і чимало вугільних шахт. Всю залізрудну промисловість об'єднував Південнорудний трест (ПРТ). Хімічна промисловість була організо-

вана в три трести – «Хімвугілля», «Склосода», «Коксобензол».

З утворенням трестів на УРНГ було покладене загальне керівництво державною промисловістю України. Водночас формувався ринок засобів виробництва на основі синдикатів (організацій для закупівлі сировини, планування торговельних операцій і збуту однорідної продукції групи трестів), оптових ярмарків і товарних бірж. В оренду організаціям (кооперативам, комнезамам, артілям) і приватним особам, не виключаючи колишніх власників, було передано 5200 дрібних підприємств.

У 1925/26 господарському році (господарські роки починалися з 1 жовтня і закінчувалися 31 вересня наступного календарного року) довоєнний рівень промислового виробництва було перевищено, що дало підстави для планів спрямувати певну частину капіталовкладень на новобудови.

НЕП У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ. Наполегливі спроби замінити ринкову економіку комуністичним виробництвом найбільш повно й безповоротно провалилися на селі. Селяни змусили державну партію віддати поміщицькі маєтки для зрівняльного розподілу. Зрівняльний поділ землі в українському селі завершився в 1923 р. Трудовою нормою вважалася та кількість землі, що її селянин мав змогу обробити силами власної сім'ї. Загалом у селянському користуванні в 1923 р. перебувало понад 31 млн десятин землі, тобто 92 % земельного фонду республіки.

У травні 1923 р. ВУЦВК і Раднарком УСРР ухвалили декрет про запровадження єдиного сільськогосподарського податку в грошовій формі. Основний тягар податку перекладався на заможні верстви села. З кожним роком чимраз більша кількість незаможників звільнялася від сплати податків. Зернове виробництво в середині 20-х років досягло передреволюційних показників. В умовах непу селянське господарство міцніло. У 1925 р. робочої худоби не мали 46 % господарств, а в 1929 р. – 39 %.

Ринкові відносини між містом і селом були позбавлені штучності. Націоналізація землі не зробила індивідуальні (за тогочасною лексикою – одноосібні) селянські господарства залежними від держави.

Державним заготівельним організаціям було зручніше мати справу не з розпорощеними господарствами, а з їхніми кооперативними об'єднаннями. За постановою РНК УСРР від 13 квітня 1921 р. в республіці почала формуватися єдина система споживчої кооперації. Майже одразу з цієї системи виокремилася сільськогосподарська кооперація. Набули розвитку спеціальні види сільгоспокооперації –

машинно-тракторні, тваринницькі, насінневі, меліоративні та інші товариства. До кінця 20-х років у сільськогосподарську кооперацію було залучено більше половини селянських господарств.

ФОРМА І ЗМІСТ УКРАЇНІЗАЦІЇ. Відразу після створення СРСР керівництво РКП(б) поставило на порядок денний чергового партійного з'їзду пункт про шляхи розв'язання національного питання. **XII партійний з'їзд у квітні 1923 р.** затвердив **політику коренізації** як офіційну лінію. Український різновид цієї політики дістав назву **українізації**. Суть українізації визначала така вимога: «Члени РКП на території України повинні на ділі проводити право трудящих мас учитися і розмовляти в усіх радянських установах рідною мовою». Українців намагалися переконати в тому, що радянська влада – не окупаційна, а їхня власна влада. Переслідувану сотні років рідну мову українці повинні були тепер почути у школах і закладах культури.

Перетворення української мови на фактичну державну мову в рамках УСРР було найбільшим досягненням націонал-комуністів. Користуючись підтримкою генерального секретаря ЦК КП(Б)У Лазаря Кагановича, **Микола Скрипник** на **посаді наркома освіти УСРР** прагнув отримати з офіційної політики українізації максимум можливого.

Українізація здійснювалася навіть за межами УСРР – у місцях компактного проживання українців, не зачіпаючи інтересів російськомовного населення. Проте російська інтелігенція в Україні вперше відчула себе національною меншиною. Політика коренізації проводилася і в районах України, компактно населених національними меншинами. У них працювали сотні шкіл з німецькою, болгарською, єврейською, польською та іншими мовами навчання.

ОСВІТА ТА НАУКА ЗА ДОБИ НЕПУ. Держава багато зробила для **лікнепу** – ліквідації неписьменності. У 1921 р. Раднарком УСРР зобов'язав усе неписьменне населення віком від 8 до 50 років навчатися грамоти. Робітники звільнялися на дві години від праці зі збереженням заробітної плати, якщо вони вчилися, а селяни отримували 25 % знижки при обов'язковому страхуванні майна. Навчання в гуртках лікнепу було безкоштовним. Було організовано близько **120 культурармійських університетів**, які допомагали активістам лікнепу.

З 1924 р. почалася підготовка до **запровадження чотирирічного обов'язкового початкового навчання дітей**. У містах це завдання було виконане за

кілька років. Однак у 1927/28 навчальному році поза школою ще залишалося близько третини дітей шкільного віку. З 1920 р. **університетську освіту було ліквідовано**. Для вихідців з робітників було відкрито зелену вулицю під час вступу у вищі навчальні заклади, тобто відбувалося масове **«оробітничення»** вишів. Але освітній рівень переважної більшості робітників був надзвичайно низький. Тому при вузах стали створювати робітничі факультети (робітфаки). Робітфаківців забезпечували гуртожитками, їм виплачували державні стипендії.

Після ліквідації університетів наукові дослідження зосередилися переважно в установах **Української академії наук**. Від червня 1921 р. вона була названа **Всеукраїнською (ВУАН)** і підпорядкована Наркомату освіти. ВУАН працювала у 20-х рр. у складі трьох відділів – **історико-філологічного, фізико-математичного й соціально-економічного**. Приїзд М. Грушевського істотно пожвавив дослідження з вітчизняної історії. Вчений поставив за мету продовжити працю над справою всього життя – фундаментальною «Історією України-Руси».

ЛІТЕРАТУРНИЙ ТА МИСТЕЦЬКИЙ ПРОЦЕС 1920-рр.

Термін **«національне відродження»**, яким характеризують 20-ті рр., найбільш яскраво ілюструється великими досягненнями у сфері літератури та мистецтва. Творчий злет, започаткований Українською революцією, продовжився і поширився внаслідок українізації. Виникли численні центри літературної творчості, створювалися різноманітні об'єднання, гуртки і студії, в яких митці шукали власне місце в громадському і художньому житті.

Зокрема, у Києві сформувалася група **неокласиків** – представники різних літературних стилів, які прагнули збагатити українську літературу найяскравішими здобутками західноєвропейської літератури. Їх ідейним натхненником був колишній університетський професор, літературний критик і перекладач **Микола Зеров**. До цієї групи належали О. Бурггард (О. Клен), М. Драй-Хмара, М. Рильський та ін.

Великим літературним центром була тодішня столиця УСРР – Харків. Тут сформувалися спілка селянських письменників **«Плуг»**, літературна організація пролетарських письменників **«Гарт»**. У середині 20-х рр. М. Хвильовий і М. Ялович заснували **«Вільну академію пролетарської літератури» (ВАПЛІТЕ)**, яка об'єднала понад два десятки талановитих письменників і поетів – М. Бажана, О. Довженка, М. Куліша, Петра Панча, Ю. Смолича, В. Сосюру, П. Тичину, Ю. Яновського та ін. Душею

організації був **Микола Хвильовий** – видатний прозаїк та поет, критик і публіцист. 1928 р. ВАПЛІТЕ самоліквідувалася під тиском влади.

Найяскравішим здобутком українського театрального мистецтва 20-х рр. стало мистецьке об'єднання «**Березиль**», організоване у **1922 р.** режисером **Лесем Курбасом**. Театр прославився постановками західноєвропейських та українських класиків. Чільне місце в його репертуарі посідали п'єси талановитого українського драматурга Миколи Куліша.

Багатим було музичне життя, у якому провідну роль відігравали Г. Верьовка, П. Козицький, Б. Лятошинський, Л. Ревуцький. **Капела «Думка»** перетворилася на один з кращих хорових колективів Радянського Союзу. Вона кожного року з великим успіхом гастролювала в республіках СРСР.

Серед художніх колективів найбільш помітними були **Товариство ім. К. Костанді** (Одеса. 1922), «**Асоціація художників Червоної України**» (АХЧУ). Плідно працювали художники старшого покоління – М. Бойчук, І. Їжакевич, Ф. Кричевський, К Трохименко та молодші віком – В. Касян, А. Петрицький.

Перші кроки зробило українське кіномистецтво. У 1927 р. почалося будівництво найбільшої в Європі Київської кіностудії, обладнаної найсучаснішим устаткуванням. У **1928 р.** вийшов на екрани перший фільм **Олександра Довженка «Звенигора»**. Після цього митець одразу здобув славу кінорежисера світового рівня.

СТВОРЕННЯ ТА ЛІКВІДАЦІЯ УАПЦ. Всеукраїнська церковна рада, створена в 1918 р., наполягала на утвердженні в Україні автокефальної церкви. Підтримка автокефалії радянською владою пояснювалася бажанням розколоти й послабити Російську православну церкву. У жовтні 1921 р. було скликано собор, який обрав митрополитом священника **В. Липківського**. Так було покладено початок **Українській автокефальній православній церкві (УАПЦ)**. Від 1926 р. на українську церкву почався наступ. У січні 1930 р. вона була ліквідована.

Тренувальний тест до теми 23

Завдання 1–14 мають чотири варіанти відповіді, серед яких лише один правильний. Виберіть правильний варіант відповіді.

1. Яких видів мистецтва за НЕПу стосуються об'єднання з назвами: «Плуг», «Гарт», ВАПЛІТЕ?

А	Б	В	Г	А кіно	Б театр
				В живопис	Г література

2. Яку назву отримала система відносин між РСФФР і УСРР після укладення Союзного робітничо-селянського договору, за яким дві республіки вступали у воєнний та господарський союз?

А	Б	В	Г	А «договірної федерації»
				Б «автономізації»
				В конфедерації
				Г союзної республіки

3. XIV з'їзд ВКП(б) у грудні 1925 р. увійшов в історію як такий, що...

А	Б	В	Г	А ухвалив постанову «Про заміну розкладки натуральним податком»;
				Б затвердив першу Конституцію СРСР;
				В проголосив політику коренізації;
				Г проголосив курс на індустріалізацію.

4. Який термін пропущено в тексті?

Голова Раднаркому УСРР Х. Раковський став противником плану _____. Сталінський підхід він уважав небезпечним для радянського ладу. Протести Х. Раковського (його підтримав В. Ленін) зробили своє: Радянський Союз був створений на федеративній основі, союзні республіки залишилися формально рівноправними.

А	Б	В	Г	А воєнно-політичного союзу
				Б автономізації
				В договірної федерації
				Г конфедерації

5. Укажіть особливості НЕПу в УСРР.

- 1 Запровадження цієї політики раніше ніж у Росії.
- 2 Неприйняття нової економічної політики більшістю громадян.
- 3 Менші податки, ніж в інших радянських республіках.
- 4 Збіг у часі з голодом 1921—1923 рр. у південних та степових районах.
- 5 Збіг у часі з проведенням політики «українізації» (коренізації).

А	Б	В	Г	А 1,2
				Б 2,4
				В 2,5
				Г 4,5

6. У яких твердженнях ідеться про Християна Раковського?

- 1 1919–1923 рр. (з перервами) очолював український радянський уряд.
- 2 Виступив громадським звинувачувачем на процесі «СВУ»; у період від 1934 до 1937 рр. працював головою Раднаркому УРСР.
- 3 На початку 1933 р. був відраджений в Україну як особистий представник Сталіна з необмеженими повноваженнями.
- 4 Вимагав від більшовицького центру «реального» суверенітету УСРР, виступав проти плану «автономізації» республік.
- 5 У 1928–1938 рр. — генеральний (від 1934 — перший) секретар ЦК КП(б)У.

А	Б	В	Г	А 1,2
				Б 1,4
				В 2,5
				Г 3,5

7. Про яку церковну організацію йдеться в листі секретаря ЦК КП(б)У Дмитра Мануїльського від 1922 р.?

«Ще задовго до вилучення цінностей у нас розпочалась боротьба _____ проти російської екзархічної. Ця національна релігійна боротьба не завершилась і нині. Розкладання церкви у нас повинне піти по двох лініях: з одного боку, у загальнофедеративному масштабі по відношенню до пануючої російської екзархічної церкви шляхом виділення із неї обновленських елементів. З другого боку, нам належить звернути особливу увагу на розкол самої оновленої _____ церкви, яка є політичною фортецею петлюрівщини. Ми повинні розпочати кампанію за виділення із останньої тих прошарків духовенства, які засуджують петлюрівський рух і стоять на ґрунті визнання соціальних і політичних завоювань Жовтневої революції».

А	Б	В	Г

А Українську греко-католицьку церкву
Б Українську автокефальну православну церкву

В Українську православну церкву Московського патріархату

Г Російську православну церкву в Україні

8. Що з переліченого стосується діяльності ВУАН у 1921–1928 рр.?

- Обрання президентом національної академії В. Вернадського.
- Створення Асоціації революційного мистецтва України (АРМУ).
- Постановка першого фільму О.Довженка «Звенигора».
- Пожвавлення досліджень з історії України з поверненням з еміграції М. Грушевського.
- Створення Інституту технічної механіки.

А	Б	В	Г

А 1, 2 **Б** 2, 4

В 3, 5 **Г** 4, 5

9. Що було характерним для політичного та соціально-економічного становища України в 1921–1928 рр.?

- На всіх етнічних теренах України остаточно утвердилася радянська форма державності.
- Спалахи збройних антибільшовицьких визвольних повстань в Україні, організовані С. Петлюрою.
- Заохочування до виробництва необхідної суспільству продукції в УСРР економічними засобами.
- Врахування інтересів середнього селянства УСРР, забезпечення добровільності у створенні комун.
- Ліквідація проявів інакомислення й насадження монопольної влади партії над суспільством.
- Зростання представництва українців у партійно-радянському апараті.

А	Б	В	Г

А 1, 2, 5 **Б** 2, 4, 6

В 3, 4, 5 **Г** 3, 5, 6

10. Які поняття та терміни відбивають суть нової економічної політики?

1 стахановці	4 продрозкладка
2 госпрозрахунок	5 кооперація
3 коренізація	6 продподаток

А	Б	В	Г

А 1, 2, 4 **Б** 1, 3, 6

В 2, 5, 6 **Г** 3, 4, 5

11. Про кого йдеться у фрагменті спогадів Аркадія Любченка?

«Бігав він у тісній кімнатці на Лимарівській вулиці, зненацька зупинявся серед клубкувань тютюнового диму і вперше тоді проголошував sacramентальне гасло: «Геть од Москви!». Він завжди перший умів відчувати те, що хаотично починало нуртувати довкола, умів схопити суть, ясно й лаконічно синтезувати її, обертаючи в рушійний чинник, що швидко гуртував відданих однодумців... І саме він тільки міг бути натхненником і творцем славнозвісної Вільної Академії, засудженої потім владою, як організації «контрреволюційної»... Невдачі й труднощі ніколи його не зупиняли, – навпаки, спонукували до активнішої дії. Досить притомлений тяжким життям, він, проте, не розчаровувався. Він твердо вірив у соняшне майбутнє України, лише намагався не обдурювати себе й інших щодо сучасного її «ходіння по муках».

А	Б	В	Г

А Олександра Довженка

Б Миколу Хвильового

В Михайла Бойчука

Г Миколу Зерова

12. Хто з діячів культури працював у галузі українського музичного мистецтва?

- Михайло Волобуєв
- Борис Лятошинський
- Василь Кричевський
- Володимир Сосюра
- Григорій Верьовка
- Лев Ревуцький

А	Б	В	Г

А 1, 2, 4 **Б** 2, 3, 6

В 2, 5, 6 **Г** 3, 5, 6

13. Хто з діячів мистецтва належав до групи неокласиків на чолі з Миколою Зеровим?

- Освальд Бурггардт (Юрій Клен)
- Гнат Юра
- Михайло Драй-Хмара
- Григорій Косинка
- Максим Рильський
- Олександр Довженко

А	Б	В	Г

А 1, 2, 4

Б 1, 3, 5

В 3, 5, 6

Г 3, 4, 6

14. Коли відбулося ухвалення документа, уривок з якого наведено?

«РСФРР і УСРР входять між собою у військовий і господарський союз... Для кращого здійснення зазначеної в пункті 1 мети, обидва уряди оголошують об'єднаними такі комісаріати: перше – військових і морських сил, друге – Вищу раду народного господарства; третє – зовнішнього торгу, четверте – фінансів, п'яте – праці, шосте – шляхів і сьоме – пошт і телеграфу».

А	Б	В	Г

А 1920 р.

Б 1922 р.

В 1923 р.

Г 1924 р.

У завданнях 15–18 до кожного з чотирьох рядків інформації, позначених цифрами, доберіть один правильний варіант, позначений буквою. Поставте позначки в таблиці на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви).

15. Встановіть відповідність між портретами історичних діячів та їхніми іменами.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- А Олександр Довженко
- Б Микола Хвильовий
- В Сергій Єфремов
- Г Лесь Курбас
- Д Микола Скрипник

16. Встановіть відповідність між іменами діячів та галузю науки, яку вони розвивали.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- 1 Агатангел Кримський
- 2 Сергій Єфремов
- 3 Михайло Птуха
- 4 Микола Крилов

- А математична фізика
- Б демографія
- В мовознавство
- Г літературознавство
- Д біологія

17. Встановіть відповідність між іменами діячів культури 1921–1928 рр. та галузями, у яких вони працювали.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- 1 Лесь Курбас
- 2 Олександр Довженко
- 3 Микола Хвильовий
- 4 Михайло Бойчук

- А образотворче мистецтво
- Б кінорежисура
- В театральна режисура
- Г література
- Д музика

18. Встановіть відповідність між іменами історичних діячів та їхніми стилістичними характеристиками.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- 1 Християн Раковський
- 2 Лазар Каганович
- 3 Влас Чубар
- 4 Олександр Шумський

- А У 1925–1928 рр. – генеральний секретар ЦК КП(б)У, ініціатор репресій проти національно свідомої її частини.
- Б Відомий діяч міжнародного соціалістичного руху. У січні 1919 р. очолив український радянський уряд.
- В Від 1924 по 1927 – нарком освіти УСРР, активно проводив політику українізації. Згодом звинувачений у «націоналістичному ухилі».
- Г Активний учасник установа радянської влади в Україні. В 1922–1923 і 1933–1937 рр. – нарком освіти УСРР.
- Д Голова Ради народних комісарів УСРР від 1923 до 1934 р.

У завданні 20 розташуйте події в хронологічній послідовності. Поставте позначки в таблиці відповіді на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви).

19. Установіть послідовність подій.

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

- А Ухвали Раднаркому УСРР щодо українізації.
- Б Затвердження Конституції СРСР.
- В Другий Зимовий похід армії УНР.
- Г Затвердження Союзного договору І з'їздом рад СРСР.

У завданнях 20–21, які мають шість варіантів відповідей, оберіть три правильні відповіді й запишіть їх номери у клітинки.

20. Які з тверджень характеризують освітню політику УСРР 1923–1928 рр.?

☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------

- 1 Надання переваг при вступі до ВНЗ особам робітничо-селянського походження.
- 2 Завершення кампанії з ліквідації неписьменності серед дорослих.
- 3 Зосередження наукових досліджень в університетах.
- 4 Розширення мережі вчительських курсів, педінститутів та педтехнікумів.
- 5 Згорання українізації державних установ, підприємств, закладів культури.
- 6 Розбудова мережі робітфаків, які готували робітничу молодь до вступу в інститути.

21. Що передбачала нова економічна політика в УСРР 1921–1928 рр.?

☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------

- 1 Заборону приватної торгівлі та ліквідацію товарно-грошових відносин
- 2 Централізацію управління виробництвом і розподілом матеріальних ресурсів.
- 3 Об'єднання підприємств промисловості в госпрозрахункові трести.
- 4 Передачу дрібних підприємств в оренду організаціям і приватним особам.
- 5 Оздоровлення грошового обігу через діяльність банків та кредитних установ.
- 6 Передачу підприємств великої промисловості в оренду приватним особам.

24. РАДЯНСЬКА МОДЕРНІЗАЦІЯ УКРАЇНИ (1929 – 1938 рр.)

Факти:

Радянська модернізація в Україні. Суспільно-політичне, соціально-економічне, культурне та релігійне життя. Масові репресії. Ідеологізація суспільного життя, культ особи. Згортання українізації.

Дати:

1928–1938 рр. – період радянської модернізації в Україні;

1928 р. – Шахтинська справа;

1929 р. – справа «СВУ»;

1929 р. – рік «великого перелому», початок суцільної колективізації;

1932–1933 рр. – Голодомор в Україні;

1934 р. – перенесення столиці України з Харкова до Києва;

Персоналії: О. Стаханов, П. Постишев, С. Косіор, Й. Сталін.

Поняття та терміни: «форсована індустріалізація», «стаханівський рух», «колективізація», «розкуркулення», «закон про п'ять колосків», «голодомор», «розстріляне відродження».

Ви повинні вміти:

- **розпізнавати на картосхемі** основні індустріальні об'єкти, побудовані за часів модернізації;
- **характеризувати** сутність і наслідки політики форсованої індустріалізації та колективізації в Україні; взаємозв'язок між різними складовими економічної політики сталінського режиму (індустріалізація, колективізація); зміни в соціальній структурі населення, особливості суспільно-політичного та культурного життя періоду;
- **визначати** причини та наслідки політики форсованої індустріалізації та колективізації, зв'язки між радянською модернізацією та зміною соціальної структури українського радянського суспільства, масовими репресіями в Україні; причини та наслідки Голодомору 1932–1933 рр.

СТАЛІНСЬКА «ГЕНЕРАЛЬНА ЛІНІЯ НА СОЦІАЛІСТИЧНУ ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЮ». XV з'їзд ВКП(б) схвалив директиви *першого п'ятирічного плану на 1928/29–1932/33 рр.* План визначав українські високі середньорічні темпи приросту промислової продукції – 16 %. Таке зростання передбачали забезпечити коштом селянства. Змінювався лише спосіб вилучення ресурсів села в бюджет: не підвищенням податків, як пропонували опозиціонери, а використанням **політики «ножиць цін»**, тобто встановленням завищених цін на промислові товари і відповідно занижених – на сільськогосподарську продукцію.

У квітні 1929 р. XVI конференція ВКП(б) затвердила розроблений Держпланом оптимальний варіант п'ятирічки з 23% середньорічним рівнем зростання промислової продукції.

Селян, однак, не влаштували «ножиці цін». Вони скоротили свої закупки промтоварів і не повезли хліб на ринок. Узимку 1927–1928 рр. в країні спалахнула гостра хлібозаготівельна криза. Й. Сталін вирішив примусити селян здавати хліб за невідповідними для них цінами під загрозою кари аж до конфіскації майна. **Методи адміністративного тиску** на селянство знову стали реальністю. Це допо-

могло на початку 1928 р. подолати хлібозаготівельну кризу. В Україні з допомогою тиску на селян у січні–лютому 1928 р. заготовили 70 млн пудів хліба.

Методи адміністративного тиску були названі **«надзвичайними заходами проти куркуля»**. Узимку 1928–1929 рр. хлібозаготівельна криза повторилася. На цей раз вона загострилася загибеллю озимини в Україні внаслідок українських несприятливих погодних умов. На 1 квітня 1929 р. республіка здала державі 27 млн пудів зерна замість 200 млн на цю дату в попередньому році. Заготівлі на Північному Кавказі скоротилися вчетверо.

ІНДУСТРІАЛЬНА ГОНИТВА. Ще в грудні 1925 р. відбувся XIV з'їзд РКП(б) (на з'їзді назву партії змінено на ВКП(б)), який проголосив **курс на індустріалізацію**. Наступний XV з'їзд ВКП(б) схвалив директиви першого п'ятирічного плану. Перший рік п'ятирічки розпочався в жовтні **1928 р.** Продиктовані Сталіним планові темпи зростання промислового виробництва були небажаними: 37,7% за рік (у середньому за три роки, починаючи з другого року п'ятирічки). Промисловість безперервно одержувала кошти на капітальне будівництво за рахунок інфляційного випуску паперових грошей. Обсяг капіталовкладень в українську промисловість (у порівняльних цінах 1928 р.) збільшився з 438 млн рублів у 1929 р. до 1 229 млн у 1932 р.

Індустріальна гонитва призвела до великих ма-

- **Індустріалізація** – комплекс заходів, ужитих ВКП(б) у 1920–30-х, що мали на меті модернізацію промисловості: будівництво заводів, фабрик, залізниць та інших індустріальних об'єктів.

теріальних нестатків. Економічні труднощі (завжди наголошувалося: тимчасові) органи пропаганди розглядали як неминучі й цілком природні.

З наказу Сталіна органи державної безпеки (з 1922 р. – ДПУ) сфабрикували справу про «шкідницьку» організацію з господарників та інженерів, які працювали здебільшого в кам'яновугільній і металургійній промисловостях Донбасу. Вони найбільше протестували проти надвисоких темпів розгортання виробництва, які спричинювали тяжкі аварії. У 1928 р. в Москві було проведено показовий процес. Після цієї «шахтинської справи» почалося організоване цькування спеціалістів з дореволюційними дипломами. Багаторічне переслідування спеціалістів не-пролетарського походження призвело до майже цілковитого винищення цього нечисленного прошарку інтелігенції.

СТАНОВИЩЕ РОБІТНИКІВ. З перших років індустріалізації ціни на товари народного споживання поповзли вгору. Реальна заробітна плата почала знижуватися. Взимку 1928–1929 рр. в містах України було запроваджено **нормовану торгівлю хлібом** за

картками за низькими цінами. Незабаром карткову систему поширили на основні види продовольчих і промислових товарів.

На великих підприємствах створювалися **закриті робітничі кооперативи (ЗРК)**. Вони забезпечували робітників за картками, організували заводські їдальні та приміські господарства, заготовляли сільськогосподарську продукцію. Тільки з 1935 р. карткову систему постачання продовольства було ліквідовано. Мережа державної торгівлі розгорнула вільний продаж хліба та інших продуктів. Певним доповненням до індивідуальних доходів робітників та службовців були **суспільні фонди споживання**. З них сплачувалися пенсії, стипендії, різні види соціальної допомоги.

У травні 1929 р. ЦК ВКП(б) ухвалив постанову «Про соціалістичне змагання фабрик і заводів». У ній зазначалося, що змагання – це не епізодична кампанія, а постійний метод роботи. Організацію змагання покладали на профспілки, а загальне керівництво ним – на партію.

У 1933 р. Сталін оголосив про дострокове виконання першої п'ятирічки. Цей рік стали вважати першим у **другій п'ятирічці (1933–1937 рр.)**. На

нову п'ятирічку були заплановані менш напружені темпи приросту промислової продукції. Це пом'якшило народногосподарські диспропорції. Від другої половини 1935 р. було вирішено скасувати граничну межу в заробітках. Після цього залишалося тільки ініціювати **кампанію з пропаганди рекордів**. У ніч на 31 серпня **1935 р.** вибійник шахти «Центральна-Ірмино» в Кадіївці (тепер – Стаханов) **Олексій Стаханов** застосував метод роботи, що ґрунтувався на поділі виробничих операцій між вибійником і кріпильником. Це дало йому можливість в 14,5 рази перевищити норму.

Рекорди стаханівців були підставою для істотного підвищення норм виробітку і планових завдань. Це призводило до перенапруження виробничого процесу і неминучих зривів, які розглядали як **саботаж або шкідництво**. Звинувачені потрапляли до рук чекістів.

У 1934 р. чекістські органи ввійшли до складу новоутвореного загальносоюзного **Наркомату внутрішніх справ** і перебували в ньому на правах **главка – Головного управління державної безпеки (ГУДБ НКВС)**. ГУДБ брало на облік усіх незадоволених диктатурою, але спочатку заарештовувало лише деяких. Потім ув'язнених звинувачували як членів контрреволюційної організації, придуманої в кабінетах слідчих.

ДОСЯГНЕННЯ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ.

Конкретні результати капітального будівництва в Україні були вагомими. Серед побудованих в СРСР 35 промислових гігантів цивільної промисловості в Україні споруджено **12**, з них **7 новобудов і 5 докорінно реконструйованих підприємств**. Найвідоміші новобудови – це три металургійні заводи (**Запоріжсталь, Криворіжсталь, Азовсталь**), **Дніпрогес, Дніпроалюмінійбуд, Краммашбуд і Харківський тракторний завод (ХТЗ)**. Гігантами серед реконструйованих об'єктів були Луганський паровозобудівний завод і чотири металургійні – в Макіївці, Дніпродзержинську, Дніпропетровську й Алчевську (перейменованому тоді в Комунарськ).

Поряд з переліченими в Україні побудовано й десятки інших підприємств в усіх галузях промисловості. Зокрема, запорізький завод «Комунар» став найбільшим у світі підприємством комбайнобудування. Харківський завод «Серп і молот» почав випускати складні молотарки в кількості, яка забезпечувала потреби сільського господарства всієї країни.

Практично заново створювалися харчова й легка промисловості. Однак розгортання цих галузей від-

бувалося набагато повільніше, ніж важкої індустрії.

Істотне скорочення чисельності кустарів не компенсувалося відповідним зростанням продукції широкого вжитку на підприємствах фабрично-заводського типу. Як правило, товари для населення вироблялися не тільки невисокої якості, але й в недостатній кількості.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ ФОРСОВАНОЇ ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ

- Індустріалізацію УРСР здійснювали здебільшого за рахунок технічного переоснащення наявних підприємств або розміщення новобудов у регіонах, індустріалізованих на межі 19–20 ст. Унаслідок цього нерівномірність індустріалізованості регіонів України, який існував до революції, зберігався.
- Індустріалізацію УРСР, як і загальносоюзну, здійснювали здебільшого шляхом капітального будівництва в галузях групи А. Тому вона відчутно не впливала на зростання матеріального добробуту населення.
- В УРСР посиленіми темпами розбудовували базові галузі важкої індустрії – кам'яновугільну та залізорудну, металургійну, електроенергетичну. Машинобудівні галузі, особливо підприємства воєнно-промислового комплексу, споруджували головним чином у регіонах, більш віддалених від кордонів з Європою.
- Капітальне будівництво промислових підприємств і освоєння новоспоруджених потужностей здійснювали, використовуючи сталінський вислів, «методом підхльостування»: перед виробничими колективами та колективами новобудов ставили відверто нереальні завдання, після чого до тих, хто залишався позаду, застосовували різні форми репресій. Унаслідок цього якісні показники радянської промисловості залишалися набагато гіршими, ніж їхні аналоги в країнах Заходу. Насамперед це стосувалося оборонної продукції, що особливо далось взнаки під час Великої Вітчизняної війни. За поодинокими винятками, військова техніка, якою оснащували Червону армію, була гіршою, ніж та, що її використовував Вермахт.
- Прискорена індустріалізація УРСР зумовила докорінну зміну всіх народногосподарських пропорцій: переважання промислової продукції над сільськогосподарською у сукупній продукції республіки; переважання продукції великої промисловості над продукцією дрібної промисловості;

переважання продукції групи А над продукцією групи Б.

- Завдяки індустріалізації докорінно змінилася соціально-класова структура населення УРСР. Робітничий клас став провідною соціальною силою суспільства. Різко зросла питома вага науково-технічної інтелігенції та її соціальна роль у суспільстві.

«СУЦІЛЬНА КОЛЕКТИВІЗАЦІЯ» СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА. Колективізація мала забезпечити нееквівалентний обмін між містом і селом, полегшити викачування селянських ресурсів у державний бюджет. Вступаючи до колгоспу, кожен селянин передавав свої права на розпорядження виробленою продукцією голові правління. А через нього державні установи діставали можливість визначати, скільки виробленої продукції треба залишити на задоволення потреб колгоспу й колгоспників, а скільки – виділити до **централізованого фонду**. Уже 1930 р. обмолочений хліб прямо з колгоспних ланів стали вивозити на зсипні пункти та елеватори.

Гасло суцільної колективізації офіційно проголосив листопадовий **1929 р.** пленум ЦК ВКП(б). У січні 1930 р. вийшла постанова ЦК ВКП(б) «Про темпи колективізації і заходи допомоги держави колгоспному будівництву». Україну віднесено в ньому до групи регіонів, де колективізацію планували закінчити восени 1931 р. або навесні 1932 р.

Суцільна колективізація була задумана як комунізація. Офіційно йшлося про утворення колгоспів у формі *артілі*, але в різних інструкціях, якими супроводжувалися директиви, артіль мала форму *комуни*. С. Косіор закликав здійснити колективізацію за 1930 рік.

Ця практика зустріла відчайдушний опір селян. Політична ситуація різко загострилася. Сталін вирішив відступити, публічно назвав факти, коли колгоспникам не залишали присадибної ділянки, «перегином» і поклав відповідальність за це на місцеву владу.

Проблему **модернізації** сільськогосподарського виробництва розв'язували шляхом будівництва **державних машинно-тракторних станцій**. Перша в СРСР МТС була постала в **1928 р.** в Україні, у радгоспі ім. Т. Шевченка Березівського району на Одещині. Розгортання мережі МТС відбувалося надзвичайно швидко. Від жовтня 1930 р. до кінця 1932 р. в середньому кожні два дні з'являлася нова МТС. Наприкінці 1932 р. діяло 594 МТС, які мали у своєму розпорядженні 25 630 тракторів і багато іншої сільськогосподарської техніки. МТС обслуговували 77 % колгоспного масиву орних земель.

ЛІКВІДАЦІЯ КУРКУЛЬСТВА ЯК КЛАСУ. Щоб загнати селян у колгоспи, було вирішено знищити найзатриманіший прошарок селянства, тобто тих, хто опирався з особливою силою. Незаможних, які не погоджувалися йти в колгоспи, оголошували «підкуркульниками» й теж репресували.

За роки суцільної колективізації в Україні було експропрійовано близько 200 тис. селянських господарств. Фактично ж розпалося майже вдвічі більше господарств, причому чимало – з ініціативи самих селян. Не в змозі прийняти новий порядок, селяни розпродували майно й виїздили на новобудови в міста, зокрема за межі України.

Після визнання адміністративного тиску на селян перегином масштаби колективізації різко зменшилися. Однак восени 1930 р. розпочався новий наступ на село. Колективізація не перестала бути примусовою. До кінця 1932 р. у республіці було колективізовано майже 70 % селянських господарств, понад 80 % посівних площ. За працю в колективному господарстві селяни не одержували майже нічого, вироблена продукція майже цілком діставалася державі.

У 1930–1931 рр. **занепад колгоспного виробництва** позначався не стільки на поставках державі, скільки на матеріальному становищі селян. У першій половині 1932 р., коли хлібозаготівлі з урожаю 1931 р. завершилися і в селян викачали все, у бага-

● **Колективізація сільського господарства** – процес докорінної перебудови аграрного сектора, ініційований більшовицьким керівництвом наприкінці 1920-х рр. Колективізація передбачала перетворення дрібних індивідуальних господарств на колективні підприємства (колгоспи)

для встановлення цілковитого контролю держави за сільськогосподарським виробництвом і використання його ресурсів та потенціалу для модернізації всього господарства.

Колгоспи існували в трьох формах, залежно від ступеня відчуження селянської власності: найменшого

(у товариствах спільного обробітку землі – *ТСОЗах*), середнього (в *артілях*, де селяни зберігали за собою присадибну ділянку, корову й дрібну живність – свиню, вівцю, птицю) і максимального (у *комунах*, де успільнювалося абсолютно все господарство).

тьох районах України спалахнув справжній голод з випадками канібалізму й загибеллю десятків тисяч людей. Замість того, щоб покінчити зі спотвореними виробничими відносинами, Сталін та його найближче оточення обрали шлях репресій. 7 серпня 1932 р. ВЦВК і РИК СРСР ухвалили постанову «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперативів та про зміцнення суспільної (соціалістичної) власності». Згідно з нею розкращення колгоспного майна каралося розстрілом, а за «пом'якшуючих обставин» – позбавленням волі на строк не менш як 10 років. За півкишені зерна, принесеного з поля голодуючій сім'ї, селянин діставав повний строк у концтаборі. У народі цей драконівський акт охрестили **«законом про п'ять колосків»**.

ГОЛОДОМОР 1933 р. Втрати зерна з урожаю 1932 р. виявилися величезними внаслідок безгосподарності та небажання селян працювати за безцінь на державу. Від червня до жовтня 1932 р. з колгоспників та односібників вдалося витиснути 132 млн пудів хліба, тобто менше половини скороченого порівняно з попереднім роком плану. Тоді Сталін надіслав в Україну з надзвичайними повноваженнями хлібозаготівельну комісію на чолі з головою радянського уряду В. Молотовим. **Молотовська комісія** викачала з села весь хліб у рахунок хлібозаготівель, але не виконала плану. Тоді для покарання боржників вона запровадила **«натуральні штрафи»**. Одночасно за розпорядженням Кагановича в Україні запроваджено систему **«чорних дошок»**. Господарства, занесені на «чорні дошки», оточували збройні загоны. Звідти вивозили всі продовольчі та насінневі запаси, було заборонено торгівлю й постачання будь-яких товарів.

1 січня 1933 р. керівники УСРР у Харкові одержали за підписом Й. Сталіна телеграму, яка започаткувала кампанію повсюдного пошуку хліба. В всіх регіонах України, за винятком прикордонних, з активною участю комнезамівців і відряджених на хлібозаготівлі робітників з міст (яким говорили, що їхні сім'ї голодують через куркульський саботаж хлібозаготівель) почалися подвірні обшуки. Конфіскували запаси будь-якої їжі – сухарів, картоплі, сала, солінь, фруктової сушні, цибулі тощо. Забирали все продовольство, яким селяни мали харчуватися до нового врожаю. **Конфіскація продовольства подавалася як кара за «куркульський» саботаж.** Вона здійснювалася гласно, з висвітленням у районних газетах.

У березні 1933 р. С. Косіор написав Сталіну доповідну записку з інформацією про підготовку до

весняної сівби. У ній він ужив фразу, яка пояснює причини терору голодом. Ось вона: *«Те, що голодування не навчило ще дуже багатьох колгоспників уму-розуму, показує незадовільна підготовка до сівби саме в найбільш неблагополучних районах»*.

Під «найбільш неблагополучними» малися на увазі райони з величезною смертністю від **голодомору**, який уже лютував в українському селі. Та Косіор бідкався, що навіть голод не примусив колгоспників працювати на державу.

Організаторам голоду треба було вдавати, що його не існує. Навіть у стенографічних звітах пленумів ЦК КП(б)У та протоколах політбюро ЦК слово «голод» не згадувалося. Конкретні заходи партійних організацій, які пов'язувалися з голодом, проходили в документації через «особливі теки». Цього табу в КПРС дотримувалися до грудня 1987 р.

Щоб адміністративно «прив'язати» селян до колгоспів, Сталін запровадив з грудня 1932 р. **внутрішні паспорти** для населення міст і новобудов. Жителі сільської місцевості, яким паспортів не видавали, вже не могли легально влаштуватися в місті.

Паспортизація населення вимагала певного часу і не могла одразу виявити втікачів із села. Потік утікачів припинили за допомогою внутрішніх військ. Україна була оточена по периметру своїх кордонів **загороджувальними загонами**, щоб перешкодити появі голодних селян у інших республіках. Без спеціального дозволу не можна було пересуватися залізницями.

У 1933 р. внаслідок конфіскації всіх продовольчих запасів голодною смертю загинуло від 3 до 3,5 млн чоловік. Повні демографічні втрати в Україні (без Кубані – одного з шести округів Північно-Кавказького краю, де теж здійснювалася конфіскація всього продовольства) включно з викликаним голодомором зниженням народжуваності, сягнули за 1932–1934 рр. 5 млн осіб.

ПРИЧИНИ ГОЛОДОМОРУ 1933 р. В УКРАЇНІ

- Великий експорт хліба з метою одержати валюту, щоб оплатити замовлене за рубезем устаткування для новобудов важкої індустрії.
- Встановлення нереальних хлібозаготівельних планів, виконання яких призвело до цілковитої конфіскації в селян усіх запасів зерна – насінневого, фуражного, продовольчого.
- Реалізація драконівського закону «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів та кооперації і зміцнення громадської (соціалістичної) власності» від 7 серпня 1932 р. («закон про п'ять колосків»).

- Запровадження надзвичайною хлібозаготівельною комісією в Україні під керівництвом глави радянського уряду В. Молотова законодавства про натуральні штрафи з боржників по хлібозаготівлях.
- Новорічна (від 1 січня 1933 р.) телеграма Й. Сталіна українському селянству з вимогою здати державі «прихований» хліб, яка започаткувала кампанію повсюдного пошуку цього хліба командами голодуючих «активістів» під наглядом і керівництвом чекістів. Під час обшуків конфіскували все наявне продовольство.
- Заборона на інформацію про голод у Радянському Союзі (діяла до грудня 1987 р.).
- Директива Й. Сталіна про попередження масового виїзду голодуючих селян з УСРР і Кубанського округу Північно-Кавказького краю від 22 січня 1933 р.

Примітка. Перші три причини викликали масовий голод. Наступні чотири причини мають безпосередній зв'язок з Голодомором.

ПОДОЛАННЯ КРИЗИ КОЛГОСПНОГО ЛАДУ. На січевому (1933 р.) об'єднаному пленумі ЦК і ЦКК ВКП(б) Сталін заявив, про настала пора відмовитися від політики прискорених темпів індустріалізації, тому що, мовляв, її завдання виконані. Насправді слід було рятувати охоплене кризою сільське господарство. Щоб вивести сільське господарство зі стану економічного колапсу й забезпечити умови для втілення в життя закону від 19 січня 1933 р., потрібний був певний механізм. Його виробили із запровадженням **політичних відділів МТС і радгоспів**. Ці надзвичайні партійні органи провели чистку керівних кадрів у сільському господарстві. У 1933 р. вони «вичистили» з українських колгоспів 34 тис. осіб, причислених до «куркульських елементів». Запізнення на роботу каралося вперше доганою, вдруге – штрафом, втретє – виключенням з колгоспу.

Окрім каральних та дисциплінарних заходів, на політвідділи було покладено організацію навчання масових професій на довгострокових курсах і в постійно діючих школах з навчально-виробничими майстернями. До кінця 1934 р. кризу колгоспного ладу вдалося подолати. Після цього політвідділи МТС ліквідували.

КОЛГОСПИ В СИСТЕМІ КОМАНДНОЇ ЕКОНОМІКИ. За *другу п'ятирічку (1933–1937)* кількість МТС в Україні зросла з 592 до 958, а число обслуговуваних ними колгоспів – з 12,2 до 26,7 тис. Застосування

машин створювало можливості для впровадження агротехніки. До кінця другої п'ятирічки в Україні вже налічувалося 35 тис. **хат-лабораторій**, у яких колгоспники оволодівали основами агрономічної науки. Другий Всесоюзний з'їзд колгоспників-ударників, що відбувся в Москві в лютому 1935 р., затвердив новий статут сільськогосподарської артілі, який обмежив (до чверті або половини гектара) розміри присадибної ділянки, щоб колгоспник приділяв їй якомога менше часу.

У середині 1937 р. в Україні налічувалося 27 347 колгоспів. У колгоспах працювало понад 7 млн людей. На той час ще залишалося 154 тис. одноосібних дворів, або менше 4 % загальної кількості. *«Суцільна колективізація» стала реальним фактом.* Позбавлені землі й засобів виробництва, прив'язані до сільської місцевості на все життя безпаспортним статусом, селяни були зобов'язані випрацювати «обов'язковий мінімум трудоднів». У колгоспах з 1933 р. створювалися бригади з постійним складом працівників, за якими закріплювалися машини, реманент, робоча худоба. У рільничих бригадах, які спеціалізувалися на вирощуванні технічних культур, стали виникати **ланки**. Згодом **ланкова система** організації праці поширилася на вирощування зернових культур. Була запроваджена індивідуальна та дрібногруппова (ланкова) прогресивно-відрядна оплата праці. Матеріальна зацікавленість позначилася на продуктивності праці у громадському господарстві. У 1935 р. бригадир Старобешевської МТС на Донеччині **П. Ангеліна** стала ініціатором всесоюзного змагання тракторних бригад. Тоді ж ланкова колгоспу в с. Старосілля (тепер Городищенського району Черкаської області) **М. Демченко** взяла зобов'язання виростити по 500 ц цукрових буряків з гектара. У країні почалося змагання п'ятисотенниць.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ СУЦІЛЬНОЇ КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

- Ліквідація приватної власності селянина на засоби виробництва, тобто встановлення його економічної залежності від держави.
- Забезпечення переходу створюваного в сільському господарстві національного доходу в галузях, прискорений розвиток яких мав для держави особливе значення (важка індустрія, воєнно-промисловий комплекс).
- Поширення на сільське господарство директивного планування.
- Закріпачення селян у колгоспах шляхом запровадження паспортної системи з обов'язковою

пропискою паспортів лише для населення міст і новобудов.

- Перетворення селян на найману робочу силу, змушену працювати там і тоді, де і коли їм накажуть бригадири й ланкові.

МАСОВІ РЕПРЕСІЇ. Першим процесом проти української гуманітарної інтелігенції стала **справа «Спілки визволення України» («СВУ»)**. Процес був задуманий з метою дискредитації української інтелігенції: організатори справи поставили на чолі цієї міфічної спілки одного з керівних діячів Української революції, віце-президента ВУАН **Сергія Єфремова**. Всього на лаві підсудних опинилося 45 осіб: два академіки ВУАН (С. Єфремов і М. Слабченко), 15 професорів вузів, 10 учителів, письменники, священики, редактори, кооператори, студенти.

Справі «СВУ» передували менш резонансні акції, ініційовані Л. Кагановичем. Уже йшлося про звинувачення наркома освіти О.Шумського, які започаткували боротьбу з «шумськізмом». У тезах про підсумки українізації, підготовлених на червневий (1926 р.) пленум ЦК КП(б)У, український націоналізм був названий шовінізмом. Термін **«шумськізм»** з'явився в компартійному обігу після лютого-березневого (1927 р.) об'єднаного пленуму ЦК і ЦКК КП(б)У. У 1928 р. до нього додали й **«хвилювізм»**. Майже одночасно з'явився ще один термін – **«волобуєщина»**. Підставою для звинувачень стала стаття економіста **Михайла Волобуєва** «До проблеми української економіки», надрукована в журналі «Більшовик України». М.Волобуєв обґрунтовував, чому народним господарством в Україні мають керувати українські економічні центри. Учений висловив незгоду з *«надмірним вилученням прибутку поза межі України»* і поставив питання про *«доцільність контролю Україною та іншими союзними республіками союзних органів»*.

У 1930 р. сфабрикували нову справу про «контрреволюційну» організацію на зразок «СВУ» – **«Український національний центр» (УНЦ)**. «Слідство» у справі УНЦ тривало протягом 1930–1931 років. До справи залучили 50 осіб, близько тридцяти з них були колишніми членами УПСР і УСДРП – основних партій Центральної Ради. Керівництво нею приписали М. Грушевському. У 1931 р. вченого заарештували, і він під тиском з боку ДПУ був змушений визнати свою належність до УНЦ. Проте через деякий час відмовився від свідчень на попередньому слідстві, після чого «справа» УНЦ зазнала краху. М. Грушевському дозволили жити в Москві, тобто фактично у вигнанні. У 1934 р., під час відпочинку у

Кисловодську, після нескладної операції він за нез'ясованих обставин помер.

Використавши у 1932–1933 рр. проти українського селянства терор голодом, Сталін не залишив поза увагою й інші верстви населення.

2 липня 1937 р. було підписано рішення ЦК ВКП(б), на основі якого з'явився таємний оперативний наказ по НКВС СРСР з визначенням розкладки «ворогів народу». Вимагалось у найближчі чотири місяці викрити й репресувати 269 тис. «ворогів», з них 76 тис. – за першою категорією (розстріл), а 193 тис. – за другою (ув'язнення в тюрмі або таборі).

Зловісний тридцять сьомий рік розпочався в Україні набагато раніше, ніж у інших регіонах СРСР, практично одразу після приїзду П. Постишева в 1933 р. Однак найбільші масштаби репресій спостерігалися саме в тридцять сьомому.

Служіння Сталіну вірою і правдою не врятувало компартійно-радянське керівництво України. Із 62 членів ЦК КП(б)У, обраного XIII з'їздом у червні 1937 р., 56 були звинувачені у ворожій діяльності. З 11 членів політбюро ЦК КП(б)У було репресовано 10, зокрема С. Косіор і П. Постишев. Вживив тільки Г. Петровський.

З кінця 1938 р. хвиля масових репресій почала спадати.

НАСЛІДКИ ПОЛІТИЧНИХ РЕПРЕСІЙ 1930-х рр. В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ

- Посилення політичної залежності України від центру.
- Знищення або нейтралізація в концтаборах потенціальних противників тоталітарного режиму. Придушення опозиційних сил, у тому числі шляхом створення фіктивних антирадянських організацій у кабінетах чекістів.
- Руїнування горизонтальних зв'язків між людьми (у тому числі встановлення нагляду за релігійними громадами і втручання в сімейні стосунки). Нав'язування громадянам обов'язкового членства у побудованих на засадах «демократичного централізму» вертикальних структурах (масова партія, комсомол, профспілки, громадські організації).
- Фізичне знищення сотень тисяч українців усіх соціальних верств, розкол суспільства, протиставлення соціальних верств одна одній.
- Занепад української національної культури внаслідок фізичного винищення інтелектуального потенціалу республіки.

- Підтримка головного стимулу до праці на державу – страху. Забезпечення системи таборів ГУЛАГу дешевою робочою силою.
- Деформація морально-етичних відносин і нагнітання атмосфери страху, взаємної підозри, недовіри та абсолютної покори владі.
- Поразки Червоної армії на початковому етапі Великої Вітчизняної війни через неукомплектованість кадрами кваліфікованих командирів і небажання істотної частини мобілізованих громадян, які пройшли через Голодомор і Великий терор, захищати цю владу.

ЗМІНИ В СОЦІАЛЬНОМУ СКЛАДІ НАСЕЛЕННЯ. Традиційна для ринкового суспільства структура населення була деформована ліквідацією приватної власності на засоби виробництва. Внаслідок заборони приватного підприємництва зникли або перейшли в глибоке підпілля економічно не залежні від держави соціальні верстви, аж до осіб вільних професій, які завжди жили власною працею (адвокати, лікарі тощо). Цілковитим зник клас **селян-власників**, який перед суцільною колективізацією становив переважну більшість населення. Зникла також велика **верства самодіяльного кустарно-ремісничого населення**.

Колишні кустарі й ремісники разом з колективізованими селянами утворили численну соціальну верству **працівників кооперативно-колгоспного сектору народного господарства**. Найістотношою рисою, що визнала їхній соціальний статус, була економічна залежність від держави. Працівників радгоспів та МТС називали **робітниками**, а колгоспників, як і раніше, селянами, але ці групи були соціально однорідними і розрізнялися тільки за професійними ознаками.

Робітники за традицією називалися класом, хоча за своїм становищем у виробництві нічим не відрізнялися від службовців. Чисельність службовців зростала швидше, ніж робітничого класу. У 1928 р. в Україні налічувалося 1770 тис. робітників і 349 тис. службовців. Перед війною кількість робітників зростала до 4 578 тис., а службовців – майже до 2 млн осіб.

Українська промисловість поповнювалася здебільшого вихідцями з України. Разом з тим робітничий клас залишався багатонаціональним. У його складі зростала чисельність росіян, татар, білорусів та ін. національностей.

У роки першої п'ятирічки чисельність робітництва зростала передусім за рахунок селян, які покидали свої села, рятуючись від колективізації, репресій і голоду. У другій п'ятирічці темпи зростання

робітничого класу істотно загальмувалися. Тепер на заводи йшли здебільшого вихідці з робітничого середовища. Селяни працювали в промисловості за оргнабором, який здійснювали спеціалізовані вербувальні органи промисловості під контролем районних властей і колгоспного керівництва.

Порівняно з дореволюційним періодом питома вага жінок у складі робітничого класу потроїлася. Наприкінці 30-х рр. жінки становили майже третину від загальної кількості робітників. Держава цілеспрямовано розширяла масштаби жіночої праці, щоб скористатися додатковим ресурсом робочої сили. Пропагандисти, однак, пояснювали це прагненням радянської влади утвердити рівноправне становище жінки в матеріальному виробництві. Самі жінки охоче йшли на виробництво, щоб збільшити доходи сім'ї. Заробітна плата була низькою, тож самі чоловіки не могли прогодувати сім'ю.

КОНСТИТУЦІЯ СРСР. У лютому 1935 р. відбувся VII з'їзд рад СРСР. Напередодні з'їзду на пленумі ЦК ВКП(б) запропоновано внести до його порядку денного питання про зміни в Конституції СРСР, спрямовані на демократизацію виборчої системи. Раніше робітники мали п'ятикратну перевагу над селянами у нормах представництва. Тепер вибори пропонувалося зробити рівними. Раніше вибори в систему рад були багатоступеневими. Тепер їх пропонувалося зробити прямими. Раніше делегатів у ради кожної ланки адміністративно-територіального поділу висували відкрито, підняттям рук. Тепер вибори пропонувалося зробити закритими, з кабінками для голосування. Радянська виборча система мала набути парламентської форми.

VII з'їзд рад створив комісію для підготовки проекту нової Конституції СРСР під головуванням Й. Сталіна. У червні 1936 р. проект було опубліковано. Почалося його тривале, майже піврічне обговорення на партійних зборах, зборах трудових колективів або за місцем проживання.

Надзвичайний VIII з'їзд рад 5 грудня 1936 р. затвердив нову Конституцію СРСР. За її зразком були розроблені проекти конституцій союзних республік. Проект **Конституції УРСР** було опубліковано 1 січня 1937 р. Наприкінці січня **надзвичайний XIV з'їзд рад України** її затвердив.

Радикальна зміна виборчої системи не позначилася на реальній владі. Ради не були самостійною владою у своїй традиційній формі. Однак демократична процедура виборів створювала загрозу для диктатури партійних комітетів. Виборці могли обрати тих, кого вони хотіли, а не підібраних у райко-

мі партії слухняних людей. Адже за буквою Конституції вся влада належала радам.

Щоб такого не трапилося, на кожне місце в системі рад висувався тільки один кандидат – від **блоку комуністів і безпартійних**.

УСПИХИ В ЛІКВІДАЦІЇ НЕПИСЬМЕННОСТІ. Ліквідація неписьменності (*лікнеп*) для радянської влади була надзвичайно відповідальною справою. До середини 30-х років уряд поставив вимогу «закрити проблему». Тих, хто працював, змушували відвідувати заняття в школах грамоти в неробочий час. У 1933 р. в Україні школи грамоти відвідували 799 тис. осіб, у 1934 р. – близько 840 тис., у 1938 р. – 620 тис.

На початку 1936 р. було підбито перші підсумки багаторічної кампанії лікнепу. Роботу з лікнепу поклали на наркомати освіти в союзних республіках. Створювалися вечірні школи для дорослих, навчання в яких починалося з ліквідації неписьменності.

Хоч зусилля держави й громадськості не дали стопроцентного результату, досягнуті показники були вагомими. Перепис 1897 р. засвідчив, що в українських губерніях налічувалося 72 % неписьменних, а у 1939 р. було зареєстровано лише 15 % неписьменних у віці до 50 років.

ШКІЛЬНА ОСВІТА. У липні 1930 р. ЦК ВКП(б) ухвалив постанову «Про загальне обов'язкове навчання». Щоб реалізувати принцип обов'язковості навчання, потрібні були нові шкільні приміщення, кадри учителів, підручники й посібники. Для розв'язання цих завдань при РНК УСРР було створено комітет сприяння* на чолі з головою уряду В. Чубарем. Комітети створювалися й на місцях.

Шкільна мережа зазнала докорінної перебудови. Початкові школи було переведено на семирічне навчання. Деякі семирічки переходили на 10-річний строк навчання (особливо у великих містах).

У травні 1934 р. було запроваджено єдину структуру загальноосвітньої школи трьох типів: початкова (чотирирічне навчання), неповна середня (семирічне) і середня (десятирічне).

У 1932/33 навчальному році в Україні було охоплено навчанням 98 % учнів початкової школи. Проте більшу частину цього навчального року в українських селах лютував Голодомор, під час якого гинули насамперед діти. Тому в 1933/34 навчальному році за парти сільських шкіл сіло на 170 тис. учнів менше, ніж у попередньому році.

* Всеобуч – скорочено: «всеобщее обучение». Цей російський неологізм 1930-х років ввійшов у мови народів СРСР без перекладу.

У другій п'ятирічці в Україні було побудовано 1864 школи на 556 тис. учнівських місць, і завдяки цьому ліквідовано третю зміну. Більшість початкових шкіл було перетворено на семирічки. Кількість середніх шкіл за п'ятирічку зросла майже в десять разів і в 1937/38 навчальному році сягнула 2531. У них навчалось близько третини учнів.

У 1931 р. ЦК ВКП(б) ухвалив постанову, у якій йшлося про те, що початкова та середня школа «повинна виховати покоління, здатне остаточно встановити комунізм». Учитель мусив дотримуватися апробованих програм і текстів підручників. Особливо контролювалося викладання історії. **Навчальний предмет «історія»** було відновлено 1932 р. Ще у 1924/25 навчального року історію як навчальну дисципліну було зведено майже нанівець, оскільки почали працювати за комплексними програмами. Предметом вітчизняної історії вважали історію СРСР. Під нею розуміли історію Росії з деякими відомостями про минуле інших національних республік. Тоді ж основною формою організації навчального процесу став урок із групою учнів та визначеним розкладом занять. Від 1935 р. запроваджено словесну шкалу оцінювання, оскільки радянська влада свого часу скасувала екзамени й оцінку знань учнів балами.

Здійснюючи курс на коренізацію, нарком освіти М. Скрипник дбав про національну школу, у якій навчання здійснювалося мовою місцевого населення. На початок другої п'ятирічки в українськомовних школах навчалось понад 80% учнів. Це відповідало частці українців у складі населення республіки. Національні меншини мали свої школи – російські, єврейські, польські, німецькі, болгарські, молдавські, татарські тощо. Коли політику коренізації було припинено, у школах національних меншин стали викладати російською або українською мовами.

У неросійських школах з 1938/39 навчального року було запроваджене обов'язкове вивчення російської мови. Передбачалося вивчати російську мову з 2 до 10 класу. Оскільки планувалося 4–5 уроків з мови на тиждень, російська мова ставала основною навчальною дисципліною. Навчальні програми з інших предметів істотно скорочувалися. Так почалася повзуча русифікація української школи.

ВИЩА ШКОЛА. Головним завданням вищої школи була підготовка спеціалістів для народного господарства. Треба було швидко замінити тих, хто емігрував за кордон або був позбавлений роботи за фахом через політичну недовіру.

Кількість вищих навчальних закладів в Україні збільшилася з 19 в 1914/15 навчальному році до 129 в 1938/39, а чисельність студентів у них – відповідно з 27 до 124 тис. Радянська Україна за чисельністю студентів випередила, зокрема, Велику Британію (50 тис.), Німеччину (70 тис.), Францію (72 тис.). Уперше центрами вищої школи стали 28 міст. Серед них по чотири інститути мали Вінниця, Полтава, Сталіно (колишня Юзівка), по три – Ворошиловград (Луганськ), Запоріжжя (колишній Олександрівськ), Кривий Ріг, Житомир, Миколаїв, Херсон.

У 1933 р. відновилася діяльність університетів у Києві, Дніпропетровську, Одесі й Харкові. У січні 1934 р. було встановлено наукові ступені кандидатів і докторів наук, а також наукові звання доцентів і професорів. Наприкінці 1935 р. було скасовано обмеження, пов'язані з соціальним походженням абітурієнтів.

У роки першої п'ятирічки вузи і технікуми України підготували 110 тис., у роки другої – близько 196 тис. спеціалістів. Проте багатьох було репресовано.

РОЗВИТОК НАУКИ. Головним осередком наукової діяльності залишалася **ВУАН**. У 1936 р. при затвердженні нового статуту її було перейменовано в **Академію наук УРСР**. З 1930 р. у ВУАН основним осередком наукової роботи стали інститути. Академія наук почала працювати за планом. Держава цілком фінансувала Академію і контролювала виконання планових завдань. У науково-дослідних інститутах та інших осередках ВУАН було досягнуто вагомих результатів. **М. Крилов** та його учень **М. Боголюбов** створили нову наукову галузь – нелінійну механіку. Світового визнання набули фундаментальні праці математиків М. Кравчука, М. Крейна, Г. Пфейффера.

В Українському фізико-технічному інституті в Харкові було введено в дію прискорювач елементарних частинок, на якому одержано ядерну реакцію шляхом розщеплення ядра літію. Праці Л. Ландау, Є. Ліфшиця та інших науковців інституту свідчили про народження в Україні центру теоретичної фізики світового класу.

Від середини 30-х років у ВУАН прискорився розвиток досліджень у галузі техніки. Працями **Є. Патона** та його учнів було поставлено на наукову основу теорію зварювання і вивчення міцності зварних конструкцій. У 1934 р. було створено інститути електрозварювання та гірничої механіки.

Академічні кафедри і комісії, очолювані Д. Багалієм, М. Василенком, М. Грушевським, М. Слабчен-

ком плідно працювали над проблемами історії України. Літературознавство розвивали М. Возняк, С. Єфремов, вагомим внеском у мовознавчу науку були праці А. Кримського. Однак українознавчі дослідження влада постійно критикувала як націоналістичні, а згодом репресувала найавторитетніших учених.

РОЗВИТОК ЛІТЕРАТУРИ ТА МИСТЕЦТВА. Література та мистецтво вважалися однією з відповідальних ділянок «культурного фронту». Компартійно-радянське керівництво вирішило докорінно оновити склад митців поповненням з робітників і селян. У 1930 р. профспілки оголосили всесоюзний призів робітників-ударників у літературу.

Під патронатом ЦК КП(б)У відбулася організаційна підготовка I з'їзду письменників України. З'їзд розпочався в червні 1934 р. у Харкові, а після перенесення столиці продовжив роботу в Києві. На ньому було створено **Спілку письменників України**. У творчі спілки об'єдналися й працівники мистецтва. За допомогою цих спілок влада прагнула уніфікувати зміст культурного процесу за ідеологічними стандартами так званого **соціалістичного реалізму**. Утвердилася жорстка система контролю над духовною творчістю, яка характеризувалася брутальним втручанням партійних чиновників у літературно-художнє життя.

Контроль і регламентація згубно вплинули на творчу долю такого яскравого поета, як **П. Тичина**. Він «уписався» в сталінську добу, завоював становище офіційно визнаного метра поезії, але проти раннього періоду творчості його талант потьмянів. **М. Рильському** довелося відсидіти півроку у в'язниці за звинуваченнями в «українському буржуазному націоналізмі». Збірки поета «Київ», «Літо», «Україна», «Збір винограду» становили вершини української поезії міжвоєнного періоду. Читачів захоплювали дотепні гуморески **Остапа Вишні** (П. Губенка). Проте в 1933 р. письменника звинуватили у причетності до вигаданої чекістами **Української військової організації (УВО)** й засудили до 10 років концтаборів.

Усього протягом 1934–1938 рр. за безпідставними звинуваченнями було репресовано 97 членів і кандидатів у члени Спілки письменників України. Це становило більше половини від складу СПУ, затвердженого під час першого письменницького з'їзду.

Шедеврами світового кінематографа стали фільми **Олександра Довженка** «Арсенал» (1929), «Земля» (1930) (1958 р. на міжнародному кінофестивалі

в Брюсселі цей фільм визнаний серед 12 найкращих фільмів усіх часів і народів). Перший звуковий фільм Довженка – «Іван» (1932). У 1933 р. митець переїхав до Москви, поставив кінокартини «Аероград» (1935 р.), «Щорс» (1939).

Творчість українських майстрів літератури та мистецтва мала яскраво виражений національний характер. Саме через це багатьох з них тоталітарний режим звинуватив у «буржуазному націоналізмі». Письменники української діаспори назвали 30-ті роки добою «розстріляного відродження».

Тренувальний тест до теми 24

Завдання 1–18 мають чотири варіанти відповіді, серед яких лише один правильний. Виберіть правильний варіант відповіді.

1. Коли було створено подану фотографію?

А	Б	В	Г

- А 1929 р.
- Б 1931 р.
- В 1935 р.
- Г 1939 р.

2. Доповніть твердження.

XV з'їзд ВКП(б) схвалив директиви першого п'ятирічного плану на...

А	Б	В	Г

- А 1927/28–1931/32 рр.
- Б 1928/29–1932/33 рр.
- В 1930/31–1933/34 рр.
- Г 1933–1937 рр.

3. Які заходи більшовицької влади мали на меті форсування індустріалізації в роки першої п'ятирічки?

- 1 Поєднання великої державної промисловості та дрібнотоварного приватного виробництва.
- 2 Відмова від директивного способу ведення господарювання.
- 3 Встановлення надвисоких планових завдань і покарання тих, хто опинявся позаду.
- 4 Матеріальне заохочення робітників.
- 5 Запровадження масового виробничого змагання трудових колективів.

А	Б	В	Г

- А 1, 3
- Б 2, 4
- В 3, 5
- Г 4, 5

4. Якими були результати форсованої індустріалізації за підсумками першої п'ятирічки?

А	Б	В	Г

- А Підвищення матеріального добробуту населення.
- Б Розбудова підприємств, які обслуговували машинобудівний комплекс.

- В Посилення залежності від іноземних капіталовкладень.
- Г Пропорційний розвиток промисловості групи «А» та групи «Б».

5. Укажіть особливості соціально-економічної ситуації УСРР у роки першої п'ятирічки.

- 1 Підвищення купівельної спроможності населення.
- 2 Запровадження в містах нормованої торгівлі хлібом за картками.
- 3 Переведення промисловості на семиденний робочий тиждень.
- 4 Поширення стаханівського руху.
- 5 «Ліквідація куркульства як класу».

А	Б	В	Г

- А 1, 3
- Б 2, 4
- В 2, 5
- Г 4, 5

6. Коли в газеті «Известия ЦИК и ВЦИК» було надруковано наведене офіційне повідомлення Прокурора Верховного Суду СРСР?

«У Шахтинському районі Донбасу органами ОДПУ при прямому сприянні робітників розкрито контрреволюційну організацію, що мала за мету дезорганізацію та руйнування кам'яновугільної промисловості цього району. Керівний орган цієї організації, що підтверджується безперечними даними слідства, знаходиться за кордоном і складається з колишніх капіталістичних власників і акціонерів кам'яновугільних підприємств Донецького басейну, що мали тісні зв'язки з окремими агентами деяких німецьких промислових фірм та польською контррозвідкою... Слідством встановлено, що робота цієї контрреволюційної організації, що діяла протягом кількох років, виявилася в злісному саботажі та прихованій дезорганізації діяльності, в підриві кам'яновугільного господарства методами нераціонального будівництва, непотрібних витрат капіталу, зниженні якості продукції, підвищенні собівартості, а також в прямому зруйнуванні шахт, рудників, заводів тощо...».

А	Б	В	Г

- А 1925 р.
- Б 1926 р.
- В 1927 р.
- Г 1928 р.

7. Що було характерним для економіки радянської України 1929–1938 рр.?

А	Б	В	Г

- А Низькі темпи розвитку промисловості групи «А».
- Б Баланс ринкових та директивних механізмів управління.

- В Плановий характер.
- Г Залежність від закордонних інвестицій.

8. Що визначало соціально-економічне становище радянської України у 1929–1938 рр.?

- 1 Зміцнення соціального статусу селян.
- 2 Трудовий ентузіазм пролетаріату.
- 3 Панування державної власності.

4 Обмеження втручання держави в економіку.

5 Баланс попиту та виробництва товарів.

А	Б	В	Г

А 1, 3 Б 2, 3
В 2, 5 Г 4, 5

9. Що характеризувало політику радянського керівництва щодо українського села в роки першої п'ятирічки?

- 1 Сприяння вільній торгівлі хлібом та іншими сільгосп-продуктами.
- 2 Заниження цін на сільськогосподарську продукцію – «ножиці цін».
- 3 Репресії через саботаж селян колективізації та примусове вилучення зерна.
- 4 Відновлення ринкових відносин, фінансова допомога одноосібним господарствам.
- 5 Використання матеріальних стимулів для заохочення до праці колгоспників.

А	Б	В	Г

А 1, 3 Б 2, 3
В 2, 5 Г 4, 5

10. До яких заходів вдавалася більшовицька влада для форсування темпів індустріалізації в роки першої п'ятирічки?

- 1 Поєднання великої державної промисловості та дрібно-товарного приватного виробництва.
- 2 Запровадження масового виробничого змагання трудових колективів.
- 3 Впровадження режиму економії.
- 4 Матеріального заохочення робітників.
- 5 Відмови від директивного способу господарювання.

А	Б	В	Г

А 1, 3 Б 1, 4
В 2, 3 Г 4, 5

11. Ім'я якого діяча пропущено у фрагменті зі спогадів сучасника?

«У 1935 році всіх неокласиків посадили, звинувативши в змові, тероризмі, спробі відторгнення України від СРСР і т.д. Люди вони були відомі, звинувачення серйозне, справа йшла під наглядом самого наркома внутрішніх справ України Балицького... «Нам все відомо, – посміювалися слідчі. – Неокласики? У класики захотіли за життя, а яка інстанція вам це дозволила? «Енеїду» перекладали, рабовласницький Рим пропагували, від Мусоліні завдання отримували?..». Найбільш маститим був професор ____, чудовий латиніст і поет, який переклав українською «Енеїду» Вергілія і безліч віршів Горація».

А	Б	В	Г

А Максим Рильський
Б Микола Зеров
В Микола Куліш
Г Остап Вишня

12. Які зміни відбулися в соціальній структурі населення радянської України 1929–1938 рр.?

- 1 Створення нової верстви – колгоспного селянства.
- 2 Зростання заможного прошарку селян.
- 3 Істотне поповнення складу робітників жінками.
- 4 Зростання чисельності службовців.
- 5 Зменшення чисельності робітників.

А	Б	В	Г

А 1, 3, 4
Б 1, 3, 5
В 2, 3, 5
Г 3, 4, 5

13. Ім'я якого історичного діяча пропущено у свідченні сучасника?

«Зі смертю ____ скінчилася ціла течія національного українського більшовизму, що щиро вірила в ленінізм, в інтернаціоналізм, у рівність усіх націй, в ідеальний Союз РСР. Цю течію залізною п'ятою розчавив могутній російський бюрократичний шовінізм, що саме наступав по всьому фронту в Україні в особі Павла Постишева».

А	Б	В	Г

А Микола Скрипник
Б Лазар Каганович
В Володимир Винниченко
Г Станіслав Косіор

14. Які явища характерні для розвитку науки та культури в 1929–1938 рр.?

- 1 Відсутність ідеологічного контролю.
- 2 Масове закриття театрів та бібліотек.
- 3 Розвиток культурних зв'язків з країнами Заходу.
- 4 Розширення мережі наукових установ.
- 5 Боротьба з «націоналістичними елементами» у ВУАН.

А	Б	В	Г

А 1, 3 Б 2, 5
В 3, 4 Г 4, 5

15. Що було характерним для освіти радянської України в 1933–1938 рр.?

- 1 Дієві заходи задля подолання неписьменності дорослого населення.
- 2 Істотне зменшення кількості середніх шкіл.
- 3 Запровадження єдиної структури загальноосвітньої школи.
- 4 Відсутність університетів, зменшення кількості вищих навчальних закладів.
- 5 Відповідність кількості шкіл з українською мовою навчання питомій частці українців у складі населення.
- 6 Невтручання дитячих та молодіжних комуністичних організацій у навчально-виховний процес шкіл, їх автономна діяльність.

А	Б	В	Г

А 1, 3, 5 Б 1, 4, 6
В 2, 3, 5 Г 3, 4, 6

16. Про який «судовий процес» ідеться в спогадах Бориса Антоненка-Давидовича?

«Радіопередача про перший день процесу, яку я слухав через навушники, бо гучномовців ще не було, вразила не тільки мене. Підсудні, починаючи з Єфремова, вважали за слушний обвинувачувальний висновок, котрий закидав їм терор, готування до повстання та всі ті смертні гріхи, за які розплата могла бути тільки ціною життя. Але, коли допит підсудних дійшов до Петра Холодного з Чернігова, той категорично відкинув його, і засідання суду перервали до вечора, а всі підсудних одвезли до тюрми... Якось пружина в механізмі добре злагодженого процесу несподівано зіпсувалась, і її треба було конче спішно відремонтувати. На це пішло півдня, і вечірне за-

сідання почалося знову з допиту Холодного. Цього разу він беззастережно визнав обвинувачення за слушне, й допит решти підсудних пройшов зовсім гладко.

А	Б	В	Г

- А «Спілки визволення України» («СВУ»)
- Б «Український національний центр» (УНЦ)
- В Українська військова організація (УВО)
- Г «Білогвардійський терористичний центр»

17. Який з плакатів було створено в 1935 р.?

А	Б	В	Г

18. Який рік узагальнив явища, про які йдеться у фрагменті доповіді голови Раднаркому УСРР Власа Чубаря?

«Ми маємо ряд індустріальних велетнів, що їх побудовано..., і першим найліпшим є Дніпрельстан... У нас пущено за ці роки дванадцять доменних печей, з яких сім печей відновлено під час реконструкції, а п'ять доменних печей збудовано нових, з них чотири печі великої потужності, яких ніколи не було ні на Україні, ні в Союзі. Наша машинобудівна промисловість зростає нечуваними кроками. Ми збудували Краматорський машинобудівний завод ... Луганський паротягобудівельний завод... Треба відзначити побудову Харківського тракторного заводу... Все це переконує нас у тому, що боротьба за соціалізм захоплює нечуваним піднесенням мільйони ентузіастів».

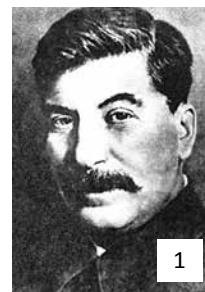
А	Б	В	Г

- А 1929 р.
- Б 1930 р.
- В 1931 р.
- Г 1932 р.

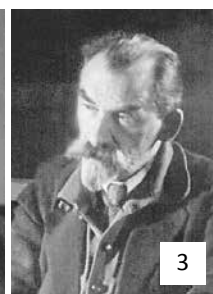
У завданні 19–22 до кожного з чотирьох рядків інформації, позначених цифрами, доберіть один правильний варіант, позначений буквою. Поставте позначки в таблиці на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви).

19. Установіть відповідність між портретами історичних діячів та їхніми іменами.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- А Микола Скрипник
- Б Йосип Сталін
- В Християн Раковський
- Г Лазар Каганович
- Д Станіслав Косіор

20. Установіть відповідність між назвами новобудов перших п'ятирічок та містами, де їх було споруджено.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- 1 Тракторний завод
- 2 Дніпрогес
- 3 Азовсталь
- 4 Металургійний завод ім. Петровського

- А Маріуполь
- Б Харків
- В Дніпропетровськ
- Г Запоріжжя
- Д Дніпродзержинськ

21. Встановіть відповідність між іменами історичних діячів та їхніми стислими характеристиками.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- 1 Панас Любченко
- 2 Микола Скрипник
- 3 Павло Постишев
- 4 Станіслав Косіор

А Генеральний секретар ЦК ВКП (б) з 1922 року. До середини 1930-х років сконцентрував у своїх руках усю повноту державної влади, встановив режим терору, який досяг апогею в 1937–1938 рр.

Б Нарком освіти УСРР 1927–1933 рр. У 1933 р. звинувачений у «національних ухилах».

В У 1928–1938 рр. – генеральний (від 1934 – перший) секретар ЦК КП(б)У.

- Г Виступив громадським звинувачувачем на процесі «СВУ», від 1934 до 1937 рр. – голова Раднаркому УСРР.
 Д Секретар ЦК ВКП(б), член політбюро ЦК КП(б)У. На початку 1933 р. надісланий в Україну як особистий представник Сталіна з необмеженими повноваженнями.

22. Встановіть відповідність між фрагментами джерел та історичними діячами, що їх стосуються.

- 1 «...Будучи керівником театру «Березіль», використовував його для націоналістичної пропаганди і зв'язку з іншими націоналістами – грузинськими й білоруськими... Просував у виставах націоналістичні ідеї, проводив роботу, відриваючи театри України від російської драматургії, орієнтуючись на буржуазний Захід».
- 2 «...Вибирайте: або ж «СВУ» в тому аспекті, який ми вам пропонуємо, й тоді ви та інші пройдуть через відкритий судовий процес, де не буде жодного розстрілу й взагалі вироки будуть досить м'які, або суду не буде, а все це пройде через постанову колегії ОГПУ, й тоді ми залемо кров'ю так званих «свідомих українців» усю Україну. Це ми можемо зробити - ви це самі добре розумієте».
- 3 «...Впроваджуючи старе українське мистецтво, давній живопис і досягнення буржуазних формалістичних шкіл, він направляв молодь цим шляхом формування з них фахівців, відриваючи їх свідомо від шляхів соціалістичного реалізму й тим самим від участі в соціалістичному будівництві... Належав до контрреволюційної організації, яка являла собою формування українських націонал-фашистів у Радянській Україні».
- 4 «...Колишній голова Центральної Ради. Після розгрому її емігрував за кордон. Один з організаторів й натхненників націоналістичної контрреволюції в боротьбі з Радянською владою. Повернувшись в Радянський Союз продовжував вести активну контрреволюційну роботу». Є ідеологом і керівником ліквідованої у 1931 р. контрреволюційної повстанської організації «Український національний центр».

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- А Олександр Довженко
 Б Михайло Бойчук
 В Лесь Курбас
 Г Сергій Єфремов
 Д Михайло Грушевський

У завданні 23 розташуйте події в хронологічній послідовності. Поставте позначки в таблиці відповідей на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви).

23. Встановіть хронологічну послідовність подій.

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

- А Переїзд вищих державних та партійних установ УСРР з Харкова до Києва.
 Б Схвалення нової Конституції УСРР на XIV Всеукраїнському з'їзді рад.
 В Ухвалення Закону про охорону соціалістичної власності («закон про п'ять колосків»).

- Г Ліквідація Української автокефальної православної церкви.

У завданнях 24–27, які мають шість варіантів відповідей, оберіть три правильні відповіді й запишіть їх номери у клітинки.

24. Які терміни характеризують соціально-економічний та культурний розвиток радянської України в 1929–1938 рр.

--	--	--

- 1 директивне планування
 2 госпрозрахункові трести
 3 «розстріляне відродження»
 4 стаханівці
 5 непмани
 6 ревкими

25. Що було характерним для культурно-освітнього процесу в УСРР у другій половині 30-х р.?

--	--	--

- 1 Існування різноманітних мистецьких шкіл та напрямів.
 2 Репресії проти представників української інтелігенції.
 3 Згортання кампанії українізації середньої та вищої освіти.
 4 Впровадження експериментального навчання в школі (скасування класно-урочної системи, оцінок).
 5 Викладання в школі базової навчальної дисципліни «Історія України».
 6 Організація єдиних творчих об'єднань (письменників, композиторів, художників).

26. Які з тверджень характеризують суспільно-політичне та релігійне життя радянської України в 30-х рр.?

--	--	--

- 1 Антирелігійна пропаганда та переслідування церковнослужителів.
 2 Самостійність компартійних і радянських органів влади УСРР у розв'язанні проблем економічного та політичного життя.
 3 Кадрова стабільність, відсутність помітних змін у керівництві всіх рівнів.
 4 Заборона на суміщення партійних та радянських посад.
 5 Цілковитий контроль з боку компартійних і радянських органів за всіма сферами життя.
 6 Чистки «старої більшовицької гвардії», вищих військових кадрів і всіх інакодумців.

27. Які з тверджень характеризують суспільно-політичне та соціально-економічне життя УСРР у роки другої п'ятирічки?

--	--	--

- 1 Ухвалення нової Конституції УСРР.
 2 Поширення стаханівського руху.
 3 Зменшення питомої ваги міського населення.
 4 Зростання життєвого рівня населення міста та села порівняно з кризовими роками.
 5 Перша хвиля «ліквідації куркульства як класу».
 6 Саботаж населенням України політики радянської влади.

25. ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ (1921 – 1939 рр.)

Факти:

Українські землі у складі Польщі, Румунії, Чехо-Словаччини. Економіка українських земель. Різні течії в суспільно-політичному русі, радикалізація політичного життя в 1930-х роках.

Дати:

1929 р. – утворення ОУН;

1930 р. – польська «пацифікація» у Східній Галичині;

15 березня 1939 р. – проголошення незалежності Карпатської України.

Персоналії: Є. Коновалець, А. Мельник, В. Липинський, А. Волошин.

Поняття та терміни: «осадництво», «пацифікація», «русофільство», «русинство».

Ви повинні вміти:

- **розпізнавати на карті** території, що належали до складу Польщі, Румунії, Чехо-Словаччини;
- **характеризувати** вплив міжнародної ситуації 1920-1930-х рр. на становище західноукраїнських земель, політику урядів Польщі, Румунії, Чехо-Словаччини в українських землях, стан економіки, життя населення, освіти та культури, різні течії національного руху, діяльність політичних партій західноукраїнських земель у 1930-х роках;
- **визначати** міжнародні фактори, що спричинили розподіл українських земель між іншими державами на початку 1920-х рр. та його наслідки для населення; причини та наслідки діяльності політичних сил у західноукраїнських землях за цього періоду.

ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОГО КЕРІВНИЦТВА ЩОДО УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У СКЛАДІ ПОЛЬЩІ. За **Ризьким мирним договором**, підписаним 18 березня **1921 р.**, РСФРР і УСРР відмовлялися від претензій на Східну Галичину, Західну Волинь, Західне Полісся, Холмщину, Надсяння, Підляшшя й Лемківщину. Радянські республіки зобов'язалися надати матеріальну допомогу й моральну підтримку переселенцям і реемігрантам.

Масив українських земель міжвоєнної Польщі обіймав 130 тис. кв. км (тодішня територія УРСР становила близько 450 тис. кв. км). На цих землях проживало понад 10 млн людей, або майже 30 % сукупного населення Польщі. У містах подеколи переважало польське та єврейське населення. Наприклад, у 200-тисячному Львові у 1918 р. налічувалося лише 27 тис. українців.

Понад 3 млн українців **Східної Галичини** (з Лемківщиною) належали до греко-католицької церкви. Понад 2 млн українців, які населяли землі, що входили раніше в Російську імперію (Західна Волинь, Полісся, Холмщина з Підляшшям), сповідували православ'я. Контакти між обома українськими громадами з різною історичною долею були слабкими. Польські політичні діячі ретельно стежили, щоб ця роз'єднаність зберігалася.

СРСР прагнув використати зумовлену етнополітичними чинниками внутрішню нестабільність Польської держави для підпорядкування її своїм інтересам. Тому багатомільйонна українська громада користувалася підвищеною увагою з боку радянського керівництва.

Після самогубства М. Скрипника у 1933 р. в УСРР розпочалося справжнє полювання на вихідців із західноукраїнських земель. Їх звільняли з роботи, ув'язнювали й розстрілювали. Всі галичани, які потрапили в поле зору чекістів, були репресовані. У 1938 р. виконком Комінтерну розпустив Комуністичну партію Польщі (і в її складі – комуністичні організації Західної України та Західної Білорусії) як осередок шпигунів і диверсантів.

ПОЛІТИКА ПОЛЬСЬКОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ. Внутрішня політика Польщі була спрямована на поглинення «східних кресів» – західноукраїнських та західнобілоруських земель. Поглинення мало бути поетапним: спочатку державним, а вже потім – етнічним. Державна колонізація означала підпорядкування непольського населення установам, обов'язкам і правилам, які існували в усій Польщі, а також витіснення на периферію суспільного життя або й цілковиту ліквідацію організацій, створених українцями на попередньому історичному етапі. Етнічна **полонізація** була розрахована на тривалий період і передбачала передусім вплив на дітей.

Національні відносини в Польщі найбільше загострювала колонізаційна політика, спрямована на утворення в Західній Україні своєрідної «п'ятої колони» – так званих **осадників**. Ухвалений сеймом ще в липні 1919 р. земельний закон передбачав створення сильних, придатних для інтенсивного виробництва селянських господарств, що ґрунтувалися на приватній власності. Держава зобов'язувалася

скуповувати поміщицькі землі, ділити їх на дрібні ділянки (парцели) й продавати через банк охочим. Це була звичайна схема аграрної реформи ринкового типу. Однак у 1920 р. сейм затвердив закони, які значною мірою спрямували аграрну реформу в бік планомірної колонізації кресів польськими осадниками.

Економічна занедбаність західноукраїнських земель особливо вражала. Основою промисловості залишалися сировинні галузі – нафтоозокеритна й лісова, а також з перероблення сільськогосподарської та мінеральної сировини. За даними пере-

пису 1931 р., більшість найманих робітників працювала в сільському господарстві. Підприємства належали здебільшого польському або іноземному капіталу. Кращі позиції українці мали тільки в кооперації.

УНДО – ЦЕНТРИСТСЬКА ПОЛІТИЧНА СИЛА. Польща не була тоталітарною державою. Діяльність політичних партій не заборонялася, якщо вона не суперечила законам. Однак ліворадикальні (комуністи) і праворадикальні (націоналісти) політичні течії не бажали обмежувати себе рамками польської кон-

ституції і діяли в підпіллі. На поверхні українського політичного життя залишилися націонал-демократи.

Від 1925 до 1939 р. провідною політичною силою серед українців у Польській державі було **Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО)**. На установчому з'їзді в липні 1925 р. головою УНДО став Д. Левицький. УНДО ставило за мету утвердження державних прав українського народу, забезпечення його права жити власним життям, не підпорядковуючись наказам з Варшави або з Москви. За умов зростання загрози з боку нацистської Німеччини панівні кола Польщі визріли до компромісу в національному питанні. Польський уряд обіцяв припинити антиукраїнську, а УНДО – антиурядову пропаганду. На думку нового лідера УНДО В. Мудрого, польсько-українське замирення становило необхідну умову для ймовірного перетворення Західної України в державотворчий чинник. Надій на Велику Україну після Голодомору більше не було. Від поліпшення відносин, названих «*нормалізацією*», виграли обидві сторони. Але місцеві чиновники під гаслом «зміцнення польськості на кресах» поводитися на українських землях як завойовники.

КПЗУ – ЛІВОРАДИКАЛЬНА ОПОЗИЦІЯ. Після захоплення Польщею західноукраїнських земель Комінтерн підпорядкував місцевих комуністів політично й організаційно Комуністичній робітничій партії Польщі. Під час підпорядкування в КПСГ відбувся розкол. Знов-таки під впливом Комінтерну в червні 1923 р. відбулося об'єднання місцевих комуністів у Комуністичну партію Західної України (КПЗУ). Незважаючи на скромну чисельність (близько 4 тис. членів у середині 30-х років), вона була політично активною.

Найбільшого впливу на маси комуністи досягли на зламі 20–30-х років, коли Польща переживала глибоку економічну кризу. Щоб використовувати легальні форми боротьби, керівники КПЗУ створили **Українське селянсько-робітничє соціалістичне об'єднання (Сельроб)**.

Влітку 1930 р. набули нових форм протести селян проти важкого податкового обкладання. У Львівському, Станіславівському, Тернопільському й Волинському воєводствах комуністи підняли їх на збройну боротьбу. Кульмінацією селянського руху стало **ліське повстання** в червні–липні 1932 р. У ньому брало участь близько 30 тис. селян. У другій половині 30-х років вплив КПЗУ зменшився. Під час перебування в СРСР чимало західноукраїнських комуністів було заарештовано й загинуло у сталінських концтаборах.

НАЦІОНАЛІСТИЧНИЙ РУХ. Організаційне оформлення націоналістичної течії в українському визвольному русі започаткували січові стрільці. У 1920 р. вони створили **Українську військову організацію (УВО)**. Організацію очолив колишній командир січових стрільців **Є. Коновалець**. У лютому 1929 р. у Відні виникла **Організація українських націоналістів (ОУН)**. Разом з УВО її утворили студентські угруповання – Легія українських націоналістів, Союз української націоналістичної молоді, Група української національної молоді та ін.

ОУН не була політичною партією парламентського типу. З одного боку, вона виникла як політичний рух з власною ідеологією, яку ще потрібно було розвивати. З іншого боку, вона становила суворо законспіровану організацію військового типу. Військова організація постала з УВО. Власне, УВО не відразу розчинилася в ОУН. До середини 30-х років вона зберігала організаційну самостійність і виступала в ролі бойової фракції ОУН.

Є. Коновалець та його однодумці вважали терор корисним для досягнення поставлених цілей.

Найбільш відомою терористичною акцією ОУН стало вбивство у Варшаві в червні 1934 р. польського міністра внутрішніх справ генерала Б. Перацького. У своїх відозвах націоналісти наголошували, що його було знищено у відплату за **пацифікацію 1930 р.** Безпосередньою реакцією властей було рішення про створення, всупереч чинному законодавству, концентраційного табору в **Березі Карпузькій**.

Упродовж 1935–1936 рр. у Варшаві і Львові відбулися гучні процеси над учасниками замаху на Б. Перацького і членами **Крайової ексекютиви ОУН** на західноукраїнських землях. На лаві підсудних країна побачила молодих революціонерів, переконаних у правоті своєї справи. Серед них привертали увагу **С. Бандера**, який із січня 1933 р. очолював Крайову ексекютиву ОУН, і організатор замаху на Б. Перацького М. Лебідь. Варшавський і львівський процеси сприяли популяризації ОУН серед української молоді. У травні 1938 р. радянський агент убив Є. Коновальця. ОУН залишилася без керівництва напередодні вирішальних в історії Європи подій і незабаром розкололася.

● **Пацифікація** (від. лат. pacificatio – умиротворення, замирення, заспокоєння) – офіційна назва репресій щодо населення Західної України, проведених урядом Польщі восени 1930 р.

УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У СКЛАДІ РУМУНІЙ. У Румунії проживали три українські громади, які різнилися історичною долею й не були пов'язані одна з одною. Найбільша з них жила на Буковині. Другою за чисельністю громадою були українці Бессарабії. Північна Бессарабія (Хотинщина) у попередні століття становила одне ціле з Буковиною. У шести центральних повітах українці жили розсіяно, здебільшого в містах. Це була етнічна територія молдаванів. Південна Бессарабія (Придунайський край) складалася з двох повітів – Акерманського та Ізмаїльського. Українці тут були найчисельнішою етнічною групою, хоча й не становили більшості. Третю, найменшу в Румунії, українську громаду становили українці Мараморощини.

Восени 1924 р. бессарабські комуністи зробили спробу підняти повстання під гаслом відновлення радянської влади. Повстання спалахнуло в **Татарбунарах**. Повстанці даремно чекали допомоги з-за Дністра.

Правлячі кола обрали шлях насильницької румунізації нерумунського населення приєднаних територій. Закривалися українські школи й культурно-освітні установи, людей переслідували за користування українською мовою. Назви населених пунктів були румунізовані. У 1936 р. з'явився спеціальний циркуляр, яким заборонялося вживати історичні назви в офіційних документах і в пресі. Навіть прізвища румунізувалися, тому що власті розглядали українців як «громадян румунського походження, які забули рідну мову». Румунізація торкнулася й церковної служби.

Промислове устаткування вивозилося в центральні регіони Румунії. Було демонтовано й вивезено устаткування Акерманських трамвайних майстерень і прядильної фабрики, а також основна частина обладнання Ізмаїльського і Ренійського портів.

Економічна криза спалахнула в Румунії ще в 1928 р. і тривала майже до кінця 30-х років. Кількість промислових підприємств Північної Буковини скоротилася за цей час майже наполовину, а в Південній Бессарабії – на чверть.

УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У СКЛАДІ ЧЕХО-СЛОВАЧЧИНИ. Закарпатська Україна в усталених географічних кордонах мала 12,8 тис. кв. км. Ця назва ніколи офіційно не вживалася, бо вона засвідчувала належність цієї землі «за Карпатськими горами» до України. Після відокремлення від Угорщини в 1919 р. була створена трохи менша за територією (11,4 тис. кв. км.) **Підкарпатська Русь**. Вона складалася з українських етнічних земель, до яких долучили вузьку

смугу угорської етнографічної території із залізницею Кошице–Чоп–Хуст–Рахів. Паризька мирна конференція у 1919 р. санкціонувала передачу Підкарпатської Русі Чехо-Словаччині.

За переписом 1930 р., на Закарпатті проживало 616 тис. осіб, у тому числі 438 тис. українців. У Пряшівському (Прешовському) етнографічному анклаві налічувалося 118 тис. осіб, у тому числі 87 тис. українців. Ще понад 10 тис. українців проживало у Східній Словаччині.

Становище карпатоукраїнців було кращим, ніж становище українців у Радянському Союзі, Польщі або Румунії. У Чехо-Словаччині існували міцні демократичні традиції. Кожний, хто поважав конституцію, користувався проголошеними в ній свободами. До того ж чехословацький уряд робив спроби економічно розвинути цей найвідсталіший в усій Європі край. Зокрема, уряд відібрав у поміщиків землю, поділив її на дрібні парцели і через банк продав селянам. Понад 32 тис. селянських господарств додатково одержали 29 тис. гектарів землі. У Закарпатті частка промислової продукції в сукупному суспільному продукті не перевищувала 2 %. За переписом 1930 р. у промисловому виробництві було зайнято лише 16 тис. осіб.

За два міжвоєнні десятиліття не з'явилося жодного нового великого підприємства. Підприємців цікавила лише сировина, яку звідси можна було вивезти. Уряд не бажав фінансувати промислові об'єкти в місцевостях, де відчувався брак кваліфікованої робочої сили.

ПОЛІТИЧНЕ СТАНОВИЩЕ. Політичне життя в Закарпатті, попри економічну й культурну відсталість, було надзвичайно насиченим. На виборах, що відбувалися регулярно, місця в чехословацький парламент виборювало до 30 партій. Впливовою політичною силою були українофіли, які гуртувалися в **Українському національному об'єднанні**. Авторитетним лідером українофілів був **Августин Волошин**.

З українофілами конкурували **русофіли**, колишні (з 19 ст.) **москвофіли**. Після російської революції вони відвернулися від Росії й звернули свої погляди на Прагу. Губернатор Підкарпатської Русі в 1923–1933 рр. А. Бескид здійснював русофільську політику, а сама партія користувалася підтримкою державної адміністрації.

Століття ізоляції від інших українських земель сприяло появі на Закарпатті **русинства**, прихильники якого обстоювали ідею, що слов'янське населення тут перетворилося в окрему націю, відмінну від українців, – **русинів**.

ПРОГОЛОШЕННЯ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ. Після Мюнхенської конференції (кінець вересня 1938 р.) Словаччина сформувала власний уряд. Лідери українofilів, русофилів і локалістів звернулися з вимогою до Праги негайно надати Підкарпатському краю автономію, як це передбачалося умовами Сен-Жерменського договору. **11 жовтня** празький уряд затвердив першу **автономну адміністрацію** на чолі з русофілом А. Бродієм. У Раді міністрів Підкарпатської Русі були представлені основні політичні партії, що входили до двох блоків – русофільського і українського. Цей автономний уряд проіснував лише два тижні. 28 жовтня празький уряд призначив прем'єр-міністром Підкарпатської Русі **А. Волошина**.

Тим часом Угорщина домагалася від Гітлера санкції на захоплення Підкарпатської Русі. Фюрер санкції не дав, але погодився на арбітраж разом з Італією щодо передачі Угорщині територій, населених мадярами. 2 листопада відбувся **Віденський арбітраж**. Празький уряд змушений був віддати Угорщині південні райони Словаччини й Підкарпатської Русі з населенням понад мільйон осіб, переважно угорським. Від Підкарпатської Русі відійшли південні райони з населенням 175 тис. осіб, серед них угорці становили тільки 82 тис. Автономна Підкарпатська Русь втратила Ужгород, Мукачеве та Берегове з прилеглими районами. Уряд Волошина переніс свою резиденцію з Ужгорода до **Хуста**. Адміністративні органи, система освіти й видавнича справа переводилися на українську мову. Особлива увага приділялася організації народної оборони – **Карпатській січі**.

12 лютого 1939 р. в **Карпатській Україні** були проведені вибори до сейму. В умовах, коли всі інші політичні партії були заборонені, Українське національне об'єднання здобуло 92 % голосів.

На початку березня 1939 р. Гітлер вирішив остаточно ліквідувати Чехо-Словаччину. Чехія приєднувалася до рейху, Словаччина одержувала примарну незалежність. 12 березня Гітлер дав свою згоду на окупацію Карпатської України Угорщиною, щоб надійніше прив'язати її до Німеччини в майбутній європейській війні.

Державний розпад Чехо-Словацької Республіки змусив А. Волошина офіційно заявити про те, що з 14 березня **Карпатська Україна стає незалежною**. Вже в безвихідній політичній ситуації 15 березня розпочав свою роботу сейм Карпатської України. Протягом трьох годин відбулося шість окремих засідань, на яких було ухвалено ряд документів. Підтверджувалося, зокрема, що Карпатська Україна є

незалежною державою. А. Волошин був обраний її президентом.

● **Карпатська Україна** – офіційна назва автономної Української республіки у складі Чехо-Словаччини в 1938–1939 рр. і Української незалежної держави на Закарпатті в березні 1939 р. Неофіційно назва Карпатська Україна вживалася і до 1939 р. для означення території Закарпаття.

НАРОДНА ОСВІТА. Асиміляторська політика Польщі та Румунії на західноукраїнських землях насамперед позначилася на стані народної освіти. Під тиском польських націонал-демократів сейм у 1924 р. ухвалив закон про переведення українських народних шкіл на навчання двома мовами. У таких **«украквістичних»** школах історія і географія викладалися польською мовою. Вивчення польської мови як навчальної дисципліни ставало обов'язковим. У багатьох школах вчителів-українців звільняли і замість них брали на роботу поляків, які не володіли українською мовою. У такий спосіб двомовні школи поступово полонізувалися «знизу».

У 1921/22 навчальному році у Східній Галичині українських і польських народних шкіл налічувалося приблизно по дві тисячі. У 1937/38 році кількість українських шкіл зменшилася до 360, а кількість польських залишилася майже на попередньому рівні. Натомість з'явилося понад 2 тис. двомовних шкіл.

На Волині в 1922/23 навчальному році функціонувало близько 400 українських шкіл, а в 1932/33 – тільки чотири.

Зі 168 народних шкіл, які діяли на Буковині у 1918 р., майже дві третини були румунізовані за два роки. У 1924 р. вже не залишалося жодної суто української школи.

На цьому тлі цілком інакше виглядав стан народної освіти на Закарпатті. Серед 803 шкіл, які працювали в краї у 1938 р., налічувалося 463 українські, 365 чеських, 117 угорських, 24 німецькі. Держава створювала привілейовані умови для розвитку чеської народної освіти, але не руйнувала української освіти. Велика чисельність чеських шкіл пояснювалася тільки тим, що вони створювалися, щоб охопити навчанням дітей невеликої чеської колонії в кожному населеному пункті. На одного вчителя припадало 5 дітей у чеських школах і 40 – в українських.

ВИЩА ОСВІТА. Заснування національних вищих навчальних закладів було для західноукраїнської інтелігенції однією з форм визвольної боротьби. На

базі греко-католицької семінарії з ініціативи митрополита А. Шептицького було створено **Львівську богословську академію** – єдиний в Західній Україні легальний вищий навчальний заклад з українською мовою навчання.

Істотну роль у поповненні західноукраїнської інтелігенції відігравали чеські вищі навчальні заклади. Восени 1921 р. в Прагу було переведено **Український вільний університет**, який до того працював у Відні. Навчання було побудоване за взірцем прославленого Карлового університету. Вільний університет існував на спеціальні кошти, виділення яких добився президент ЧСР Т. Масарик, а також на дотації міністерств закордонних справ і (з 1928 р.) шкіл та народної освіти.

Весною 1922 р. відкрилася **Українська господарська академія**. Уряд надав їй чудові приміщення в історичному містечку неподалік від Праги – Подєбрадах-на-Лабі. Академія мала 59 кафедр і три факультети, на яких готувалися інженери та агрономи. Викладачі, серед яких були вчені з світовими іменами, провадили велику науково-дослідну роботу. Випускники знаходили роботу в Чехо-Словаччині і в країнах Європи і Америки.

Празький уряд створив і підтримував ці вищі навчальні заклади передусім для українських емігрантів. Пропозиції перенести їх діяльність у Підкарпатський край зустрічалися в урядових колах негативно. На Закарпатті існував лише один вищий навчальний заклад – Богословський ліцей.

Тренувальний тест до теми 25

Завдання 1–15 мають чотири варіанти відповіді, серед яких лише один правильний. Виберіть правильний варіант відповіді.

1. У якому рядку цифри відповідають назвам держав, у складі яких перебували західноукраїнські землі в міжвоєнний період?

А	Б	В	Г

- А 1) Польща; 2) Чехо-Словаччина; 3) Румунія
- Б 1) Чехо-Словаччина; 2) Польща; 3) Румунія
- В 1) Румунія; 2) Польща; 3) Чехо-Словаччина
- Г 1) Румунія; 2) Чехо-Словаччина; 3) Польща

2. Внаслідок якої події столицю Карпатської України було перенесено з Ужгорода до Хуста?

А	Б	В	Г

- А Віденського арбітражу (2 листопада 1938 р.).
- Б Виборів до Сейму Карпатської України (12 лютого 1939 р.).
- В Проголошення самостійності Карпатської України (14 березня 1939 р.).

Г Окупації угорською армією М. Хорти з санкції Гітлера території Закарпаття.

3. Яка з подій стосується перебування українських земель у складі Румунії в міжвоєнний період?

А	Б	В	Г

- А Татарбунарське повстання.
- Б Утворення Української військової організації (УВО) на чолі з Є. Коновальцем.
- В Утворення Молдавської Автономної Соціалістичної Радянської Республіки.

Г Створення концтабору для політв'язнів в Березі Картузькій.

4. Поняття «осадництво» вживають для позначення...

А	Б	В	Г

А політики врегулювання українсько-польських відносин, здійснюваної шляхом порозуміння між провідом УНДО і польським урядом у 1935–1938 рр.;

Б репресивних заходів польської влади із застосуванням поліції та армії проти українського цивільного населення Галичини у відповідь на «саботажну акцію» ОУН;

- В** політики заселення поляками українських земель з наданням їм у власність земельних наділів;
Г виїзду громадян зі своєї країни в іншу на постійне місце проживання, зумовленого різними причинами (економічними, політичними, релігійними).

5. Доповніть твердження.

Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО) прагнуло

- 1 відродити гасло «Україна для українців» та здійснити національну революцію;
- 2 об'єднатися як з право-, так і з ліворадикальними політичними силами;
- 3 поширити вплив на українські культурно-освітні та господарські товариства й установи;
- 4 унормувати українсько-польські взаємини в Польщі;
- 5 використати конфлікт між Німеччиною та СРСР задля створення соборної України.

А	Б	В	Г	А 1, 2	Б 2, 4
				В 3, 4	Г 4, 5

6. Яке з тверджень стосується діяльності УНДО?

- 1 Постала з ініціативи Євгена Коновальця в 1920 р.
- 2 Вимагала територіальної автономії у складі Польщі.
- 3 Обстоювала ідеологію українського інтегрального націоналізму.
- 4 Легальним прикриттям було об'єднання «Сельроб».
- 5 Мала найбільше представництво в польському сеймі.

А	Б	В	Г	А 1, 2	Б 2, 3
				В 2, 5	Г 4, 5

7. Доповніть твердження.

Організація українських націоналістів (ОУН) боролася за

- 1 визволення України використовуючи терор;
- 2 нормалізацію стосунків з польським урядом;
- 3 добросусідське співіснування народів;
- 4 возз'єднання з радянською Україною;
- 5 самостійну соборну Українську державу.

А	Б	В	Г	А 1, 2	Б 1, 5
				В 3, 4	Г 4, 5

8. Про яке явище в західноукраїнських землях ідеться в уривках з історичних джерел?

«У Великих Хлібовичах на волосній раді командир карального загону заявив: «Уряд прислав нас до вас як караючу руку, як кулак, щоб покарати вас за те, що ви погано ставились до держави й до уряду. Як не направитесь, то за кілька днів знову вернемось на пару днів, а як і то не pomoже, то прийдемо втретє на кілька тижнів...». «На нашу думку, центр ваги справи треба пересунути...на профілактичну площину. Треба ґрунтовано перевірити атмосферу, де родяться кандидати до УВО, треба знищити ті умови, в яких постає отой симптоматичний культ злочину, спрямований проти держави».

А	Б	В	Г	А репатріація
				Б розкуркулення
				В осадництво
				Г пацифікація

9. З історією яких українських земель пов'язана діяльність історичного діяча, зображеного на фотографії?

А	Б	В	Г

- А** Закарпаття
Б Східної Галичини
В Північної Буковини
Г Північної Бессарабії

10. Укажіть особливості становища Закарпатської України в міжвоєнний період.

- 1 Уряд дозволяв діяльність національних навчальних закладів.
- 2 На відміну від інших західноукраїнських земель, адміністративно-керівні посади всіх рівнів обіймали українці.
- 3 Уряд розгорнув програму будівництва доріг, здійснив електрифікацію краю, провів земельну реформу.
- 4 Провідні національні партії в краї домогалися від уряду об'єднання з радянською Україною.
- 5 Уряд вкладав кошти в розвиток промисловості, що дало змогу істотно збільшити кількість великих підприємств.

А	Б	В	Г	А 1, 2	Б 1, 3
				В 3, 5	Г 4, 5

11. Укажіть особливості соціально-економічного та політичного життя Закарпатської України в 1921–1937 рр.

- 1 Закарпатські українці мали свій крайовий сейм, який самостійно розв'язував питання мови, освіти, релігії.
- 2 Уряд стримував економічний (особливо промисловий) розвиток регіону.
- 3 Відбувалася спланована колонізація українських земель військовими й цивільними осадниками.
- 4 Можливість вільної діяльності політичних і громадських організацій, якщо вона не суперечила загальнодержавній конституції.
- 5 Створення концтабору в Березі Картузькій для утримання політв'язнів.

А	Б	В	Г	А 1, 2	Б 2, 4
				В 3, 5	Г 4, 5

12. Який з агітплативів стосується подій, про які йдеться в уривку з історичного джерела?

«...Коли перший Віденський арбітраж задовільнив апетити угорських фашистів тільки частково і гітлерівці не тільки самі, але разом з італійськими фашистами виявили протест проти спроб хортистів діяти самостійно, будапештські правителі зробили для себе висновок за необхідне підпорядкуватися Німеччині, з тим, щоб у майбутньому ціною поступок німецьким агресорам оволодіти Закарпатською Україною».

А	Б	В	Г

13. Коли Сойм Карпатської України ухвалив закон, уривок з якого наведено?

«§ 1. Карпатська Україна є незалежна держава. § 2. Назва Держави є: КАРПАТСЬКА УКРАЇНА. § 3. Карпатська Україна є республіка з президентом, ви браним Соймом КУ, на чолі. Державна мова Карпатської України є українська мова. Барва державного прапора Карпатської України є синя і жовта, причому барва синя є горішня, а жовта є долішня... § 7. Державний гімн Карпатської України є: «Ще не вмерла Україна».

А	Б	В	Г

- А 1938 р.
- Б 1939 р.
- В 1940 р.
- Г 1941 р.

14. Кому належить висловлювання, наведене в уривку з інтерв'ю для чеської газети?

«...Будуємо нову Карпатську Україну та її головне місто, яким правдоподібно буде Хуст. Ведемо вже переговори про побудовання біля ста помешкань для державних службовців... Побудуємо палац уряду, університет, катедралу, домівки для студентів, музей, український народний театр. Буде це модерна діляниця з широкими вулицями. У наступному році з весни розпочнемо будувати залізничну лінію впродовж Карпатської України через Перечин, Свалаяу до Хуста. Рахуємо при тому на чеський

капітал і чеські технічні сили. Правда, зголошується й чужий капітал. Будемо підпирати туристичний рух, а це нас ще більше зближить з заходом і з Чехією. Український народ є релігійний і будемо його виховувати у вірі в Бога».

А	Б	В	Г

- А Андрею Щепицькому
- Б Василю Мудрому
- В Августину Волошину
- Г Дмитру Левицькому

У завданні 15–19 до кожного з чотирьох рядків інформації, позначених цифрами, доберіть один правильний варіант, позначений буквою. Поставте позначки в таблиці на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви).

15. Встановіть відповідність між портретами історичних діячів та їхніми іменами.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- А Євген Коновалець
- Б В'ячеслав Липинський
- В Степан Бандера
- Г Августин Волошин
- Д Дмитро Донцов

16. Встановіть відповідність між державами та назвами історико-географічних регіонів, у складі яких перебували українські землі в міжвоєнний період.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- 1 СРСР
- 2 Чехо-Словаччина
- 3 Румунія
- 4 Польща

- А** Наддніпрянська Україна
Б Східна Галичина, Західна Волинь, Західне Полісся, Холмщина
В Закарпаття
Г Північна Буковина, Хотинщина та Південна Бессарабія

17. Встановіть відповідність між назвами політичних таборів Підкарпатської Русі в міжвоєнний період та твердженнями, що їх стосуються.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- 1 українофіли
- 2 русофіли
- 3 комуністи
- 4 мадярони

- А** Мали за мету приєднання Закарпаття до Угорщини з наданням їй автономії.
Б Колишні москвофіли, мали підтримку місцевої адміністрації.
В Пропагували ідею єдності закарпатців з усім українським народом, мали підтримку більшості населення.
Г Закликали до зміцнення зв'язків з радянською Україною і в майбутньому – до возз'єднання з нею.
Д Вбачали в карпатоукраїнцях окремих народ, відмінний від українців та росіян, прагнули незалежності Закарпаття в майбутньому.

18. Встановіть відповідність між міжнародно-правовими актами та назвами історико-географічних регіонів України, за якими вони ввійшли до складу різних держав.

- 1 Сен-Жерменський (1919 р.), Тріанонський (1920 р.) договори санкціонували включення до складу Чехо-Словаччини.
- 2 Увійшла до складу Польщі згідно з умовами Ризького миру. Рада послів Антанти 14 березня 1923 р. визнала частиною Польщі.
- 3 У 1920 р. в Парижі країни Антанти спеціальним протоколом затвердили фактичне загарбання Румунією.
- 4 За умовами Сен-Жерменського, згодом Севрського мирного договору 1920 р. передано Румунії.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- А** Східне Поділля
Б Бессарабія
В Закарпаття
Г Східна Галичина
Д Північна Буковина

19. Встановіть відповідність між історичними діячами та їхніми стислими характеристиками.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- 1 Євген Коновалець
- 2 Дмитро Донцов
- 3 Степан Бандера
- 4 Андрій Мельник

- А** Член ОУН, згодом один з її керівників. У червні 1934 р. заарештований, згодом засуджений за організацію терористичних актів; у вересні 1939 р. звільнений з тюрми.
Б Ініціатор створення Української військової організації та Організації українських націоналістів, перший голова її Проводу. Вбитий агентом НКВС.
В Ідейний натхненник українських націоналістів міжвоєнних часів. Від 1939 р. перебував в еміграції.
Г Один з засновників Українського союзу хліборобів-державників. Опублікував «Листи до братів-хліборобів», де виклав програмні засади українського консерватизму.
Д Співзасновник Української військової організації. У 1938 р. став головою проводу ОУН, на початку 1940 р., після розколу ОУН, очолив одну з фракцій організації.

У завданні 20 розташуйте події в хронологічній послідовності. Поставте позначки в таблиці відповідей на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви).

20. Встановіть хронологічну послідовність подій.

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

- А** Заснування у Львові Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО).
Б Терористичний акт у Роттердамі, організований чекістами проти керівника ОУН Є.Коновальця.
В Окупація угорськими військами Карпатської України.
Г Проведення польською владою політики «пацифікації».

У завданні 21, яке має шість варіантів відповідей, оберіть три правильні відповіді й запишіть їх номери у клітинки.

21. Які з тверджень характеризують суспільно-політичне становище в українських землях у складі Польщі в міжвоєнний період?

- 1 ОУН прагнула демократичним шляхом домогтися незалежності та соборності України.
 - 2 Польський уряд гальмував розвиток народної освіти, перетворював українськомовні школи в «утраквістичні» (двомовні).
 - 3 КПЗУ виступала ініціатором консолідації всіх національних сил.
 - 4 Підтримка основною частиною населення центристської політичної сили – УНДО.
 - 5 Легальність політичних партій, діяльність яких не суперечила польському законодавству.
 - 6 Отримання українцями широких національно-культурних прав та високих адміністративних посад в державних органах влади.

26. УКРАЇНА ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1939–1945 рр.)

Факти:

Початок Другої світової війни. Приєднання Західної України, Південної та Північної Бессарабії та Північної Буковини до складу УРСР. Початок Великої Вітчизняної війни. Встановлення нацистського окупаційного режиму. Розгортання радянського партизанського руху. Діяльність ОУН. Утворення УПА. Визволення України. Депортація кримських татар та інших народів Криму. Перемога у Великій Вітчизняній війні.

Дати:

23 серпня 1939 р. – радянсько-німецький пакт про ненапад (пакт Молотова-Ріббентропа);

1 вересня 1939 р. – початок Другої світової війни;

17 вересня 1939 р. – вступ Червоної армії на територію західної України;

листопад 1939 р. – Східну Галичину і Волинь включено до складу УРСР;

2 серпня 1940 р. – Південну та Північну Бессарабію та Північну Буковину включено до складу УРСР;

22 червня 1941 р. – початок Великої Вітчизняної війни;

30 червня 1941 р. – проголошення Акта відновлення Української Держави;

грудень 1942 р. – початок звільнення України;

6 листопада 1943 р. – визволення Києва;

січень – лютий 1944 р. – Корсунь-Шевченківська наступальна операція;

вересень – жовтень 1944 р. – Карпатсько-Ужгородська наступальна операція;

28 жовтня 1944 р. – визволення всієї території України;

9 травня 1945 р. – завершення Великої Вітчизняної війни, День Перемоги.

Персоналії: С. Тимошенко, М. Кирпонос, С. Ковпак, О. Федоров, О. Сабуров, Р. Шухевич, О. Теліга.

Поняття та терміни: «план «Ост», «новий порядок», «Голокост», «колабораціонізм», «рух Опору», «депортація», «радянізація».

Ви повинні вміти:

- **розпізнавати на карті** українські землі, приєднані до УРСР в результаті реалізації радянсько-німецьких договорів 1939 р.; місця, пов'язані з початком та завершенням визволення України від німецьких загарбників, битв і військових операцій, окупаційні зони, на які була поділена Україна, території поширення та активних дій різних течій руху Опору;

- **характеризувати** суть гітлерівського плану «Ост», нацистський «новий порядок» в Україні, діяльність радянських партизан та українського визвольного руху;

- **визначати** наслідки радянсько-німецьких договорів 1939 р. для українських земель, політики радянізації новоприєднаних до УРСР територій, причини поразок Червоної армії у 1941 р., основні результати та наслідки війни для України й українського народу, внесок українського народу в перемогу над Німеччиною та її союзниками;

- **описувати** мобілізаційні заходи, процес окупації України, перебіг найважливіших військових подій 1941–1945 рр., депортацію кримських татар та інших народів Криму.

РАДЯНСЬКО-НІМЕЦЬКІ ДОГОВОРИ 1939 р. Від березня **1939 р.** в Москві тяглися безрезультатні переговори з представниками Великої Британії і Франції про створення системи колективної безпеки проти країни-агресора. Саме з того часу Сталін став подавати сигнали Німеччині про можливість порозуміння. **23 серпня** в Москву прибув наділений необхідними повноваженнями міністр закордонних справ Третього рейху Й. фон Ріббентроп. Пізно ввечері було підписано радянсько-німецький договір про ненапад. До нього прикладався секретний додатковий протокол про розмежування «сфери обопільних інтересів» у Центрально-Східній Європі.

Диктатори поділили між собою Польщу. Гітлер зобов'язувався вторгнутися в Польщу першим, але більша частина території цієї країни опинилася в сфері радянських інтересів. Розмежувальна лінія пролягала по Нареву, Віслі і Сяну.

1 вересня 1939 р. Гітлер вдерся в Польщу. Маю-

чи з нею договірні зобов'язання, Велика Британія і Франція 3 вересня оголосили війну Німеччині. **Так почалася Друга світова війна.**

Сталін змушений був потурбуватися про ідеологічне виправдання вже запланованого вторгнення в Польщу. Було можливим лише одне обґрунтування: **«визвольний похід»** Червоної армії на допомогу населенню Західної України і Західної Білорусії. Тому генсек відмовився на користь Німеччини від окупації Люблінського й частини Варшавського воєводств. За це він виторгував собі переведення Литви з німецької в радянську «сферу інтересів». Гітлер змушений був погодитися з радикальною зміною тієї статті пакту Ріббентропа-Молотова, в якій йшлося про поділ Польщі. Зміни знайшли відображення в радянсько-німецькому договорі **«Про дружбу і кордон» від 28 вересня 1939 р.**

17 вересня Червона армія перейшла кордон і зайняла узгоджені з Німеччиною території Польщі.

Не бажаючи перетворювати радянсько-німецький дипломатичний союз на союз військовий, Велика Британія і Франція погодилися з інтерпретацією радянського нападу на Польщу як «визвольного походу». Навіть польський уряд обмежився протестами замість оголошення війни.

Отже, СРСР поглинув половину території Польщі, але залишився поза війною.

● **Пакт Ріббентропа – Молотова 1939 р.** – назва радянсько-німецького договору про ненапад з секретним додатковим протоколом, підписаним 23 серпня 1939 р. у Москві наркомом закордонних справ СРСР В. Молотовим та міністром закордонних справ Німеччини Й. фон Ріббентропом.

ПОЧАТОК РАДЯНІЗАЦІЇ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ. Восени 1939 р. здавалося, що сподівання населення західноукраїнських земель на спокійне і щасливе життя в Радянському Союзі справджуються. Червона армія прийшла в 1939 р. на Західну Україну і в 1940 р. – в Бессарабію та на Північну Буко-

вину з гаслами возз'єднання західноукраїнських земель з Українською державою у складі СРСР.

На підприємствах, які стали державними, були утворені профспілки радянського типу. З їх участю визначалося, що потрібне для відновлення виробничого процесу. Заявки негайно задовольнялися промисловими підприємствами східних областей України та інших союзних республік. Зарплата робітників істотно зростає. Безробіття зникло за кілька місяців. Ті, хто не міг працевлаштуватися на місці, відряджалися у східні області УРСР.

До кінця 1939 р. поміщицькі маєтки були поділені між селянами. Майже півмільйона селян Західної України одержали у користування понад мільйон гектарів землі, десятки тисяч коней і корів. Третина селянських господарств, які були найбільшими, звільнялася від податків.

Проте дуже швидко населення західноукраїнських земель побачило справжнє обличчя тоталітарної держави. Радянізація західноукраїнських земель означала насамперед депортацію всіх осіб небажаного соціального походження, національності та умонастрою. Менш ніж за два роки кількість депор-

тованих, згідно з даними польських дослідників, які працювали в радянських архівах, дійшла до 320 тис. осіб.

НАПАД НІМЕЧЧИНИ НА СРСР. НЕВДАЧІ ПЕРШОГО ПЕРІОДУ РАДЯНСЬКО-НІМЕЦЬКОЇ ВІЙНИ. На світанку **22 червня 1941 р.** Німеччина та її союзники без оголошення війни почали наступ на трьох стратегічних напрямках. Група армій «Південь», яка повинна була окупувати Україну, складалася з трьох німецьких і двох румунських армій, а також танкової групи та механізованого корпусу угорської армії.

Групі армій «Південь» протистояли 80 дивізій Київського особливого й Одеського військових округів, розгорнутих у перший день війни відповідно у Південно-Західний і Південний фронти. Ці фронти за живою силою і технікою відчутно переважали противника. Зокрема, вони мали 5625 танків проти 850 в групі армій «Південь» і 2700 літаків проти 1300. Вся ця перевага зникла відразу після початку воєнних дій. У перші години війни противник завдав бомбового удару по 66 аеродромах Південно-Західного фронту і вивів з ладу 579 літаків. Залишилося тільки 359 машин, придатних до бою. Їх довелось перебазувати на далекі тилові аеродроми. У районі Луцьк – Броди – Дубно розгорілася танкова битва. Радянські танкові корпуси зазнали втрат, які перевищували втрати противника у 20 разів.

Червоноармійці, озброєні переважно трьохлінійками, не могли боротися на рівних з німецькими автоматниками. Не маючи досвідченого керівництва, вони легко піддавалися паніці і постійно потрапляли в «котли». За три тижні боїв зі 170 дивізій діючої армії на радянсько-німецькому фронті боєздатність зберігали тільки 70. Ворог просунувся на південному напрямку на глибину до 600 км і вийшов на підступи до Києва й Одеси. У вересні німці форсували Дніпро. На армії Південно-Західного фронту насунулася загроза оточення. Однак Сталін наказав утримувати Київ. 15 вересня чотири армії опинилися в «котлі». Більшої катастрофи історія війн не знала. У середині жовтня бої розгорнулися вже на підступах до Харкова і на Донбасі.

ПОДАЛЬШИЙ ХІД ВОЄННИХ ДІЙ. *Радянсько-німецька війна в СРСР* була названа **Великою Вітчизняною**. З моменту нападу Німеччини на СРСР радянсько-німецька війна стала найголовнішою частиною Другої світової. Велика Британія і США об'єднали свої воєнні зусилля з СРСР у боротьбі проти спільного ворога.

Бліцкриг у німецьких генералів не вийшов. У грудні 1941 р. вермахт зазнав жорстокої поразки під Москвою. На кінець 1941 р. в СРСР було сформовано до 400 нових дивізій. Проте керовані недосвідченими командирами і стратегами війська були непридатні для наступальних дій. Бої за Донбас у січні – березні 1942 р. не дали результату. З ініціативи керівників Південно-Західного фронту (С. Тимошенка, М. Хрущова) у травні 1942 р. в районі Харкова було проведено стратегічно безграмотну наступальну операцію. У результаті в оточення потрапили й були знищені три армії.

У травні війська Кримського фронту залишили під тиском противника Керченський півострів. До 200 тис. бійців потрапило в полон. Захисники Севастополя після 250-денної оборони 4 липня припинили опір.

Від кінця червня вермахт розпочав широкий наступ на південному напрямку. **22 липня 1942 р.** відступаючі частини Червоної армії залишили Свердловськ і Червоноармійськ – останні населені пункти на території українського Донбасу. Ворог швидко просувався у двох напрямках – на Волгу в районі Сталінграда і на Кавказ. У серпні 1942 р. передові частини вермахту встановили прапор зі свастикою на вершині Ельбруса.

ПРИЧИНИ ПОРАЗОК ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ

- Тоталітарний характер влади, що поставив у залежність від волі однієї людини та її найближчого оточення життя мільйонів людей. Жорстка централізація й атмосфера страху в країні нищили ініціативу, гальмували розв'язання потрібних завдань, у тому числі на полі бою.
- Прорахунки радянського керівництва в оцінці воєнно-політичної ситуації. Переоцінка значення радянсько-німецьких договорів 1939 р. Ігнорування даних розвідки про дату наступу німецьких військ. Відсутність чіткого плану на випадок масштабних воєнних дій (перемоги ворога збиралась «малою кров'ю» на його території).
- Неукомплектованість Червоної армії кадрами кваліфікованих командирів і спеціалістів через репресії проти військових.
- Антирадянські настрої радянських людей, які не бажали захищати радянську владу від ворога, з яким ще реально не познайомилися.
- Незавершеність заходів з інженерного зміцнення західних кордонів, в той час як оборонні споруди на старих кордонах були демонтовані.

- Невідмобілізованість Червоної Армії: боячись спровокувати напад Німеччини, Й.Сталін до самого фатального дня не дозволяв у повній мірі розгорнути в належному порядку армію в прикордонній смузі.
- Незавершеність процесу переозброєння. Якість радянської військової техніки поступалася німецькій.
- Розміщення основних сил Червоної армії на кордоні з Німеччиною, що зробило їх легкою мішенню під час раптового удару.

ОКУПАЦІЙНИЙ РЕЖИМ В УКРАЇНІ. Більшість населення України поставилася до окупантів з ворожістю. Але жителі західних областей, які відчули на собі страхіття радянзації, вітали німців як визволителів. Про плани нацистів ще ніхто не здогадувався. Генеральний **план «Ост»** було розроблено в 1940 р. в Імперському управлінні державної безпеки під керівництвом Гімmlера. Цей план передбачав германізацію території Польщі, країн Балтії, Білорусії, України і значної частини європейської Росії. Йшлося про ліквідацію істотної частини населення (зокрема у Західній Україні – 65 %) й онімечування тих, хто підходив за расовими стандартами. На родючих українських чорноземах колонізатори мали намір розмістити після війни поміщицькі і фермерські господарства ветеранів вермахту – офіцерів і солдатів.

Окупанти застосовували різні форми адміністративної організації загарбаних територій. Значну частину українських земель Гітлер віддав своєму союзнику І. Антонеску. З Одеської області, південних районів Вінницької і західних районів Миколаївської областей була сформована нова румунська провінція під назвою **Трансністрія**. Чернівецька та Ізмаїльська області теж були передані Румунії.

Львівська, Дрогобицька, Станіславська і Тернопільська області утворили **Дистрикт Галіція**, який адміністративно підпорядковувався так званому Генерал-губернаторству (що об'єднувало більшу частину польських земель). Правобережжя, більша частина Лівобережжя і південні райони, що прилягали до Криму, утворили **Райхскомісаріат Україна** з цивільною адміністрацією. Східні райони України аж до узбережжя Азовського моря, як і Кримський півострів, перебували під військовою адміністрацією. На посаду райхскомісара України призначили Е. Коха.

Загальне число радянських військовополонених до травня 1944 р. становило, за даними німецької

статистики, 5,8 млн осіб. Нацисти здебільшого винищували їх голодом у таборах смерті. В Україні було організовано понад 230 таборів, у яких загинуло 1366 тис. військовополонених.

Після провалу блицкригу в Німеччині виникла гостра нестача робочих рук внаслідок постійних мобілізацій. Вихід було знайдено у використанні примусової праці населення окупованих країн. З України було вивезено 2,4 млн молодих людей. Їх називали **остарбайтерами**. Багато з них загинуло від непосильної праці, потрапило під бомби союзницької авіації або залишилося після війни на Заході.

● **Остарбайтер** (нім. Ostarbeiter – східний робітник) – німецький термін на означення осіб, які були вивезені гітлерівцями зі східних окупованих територій протягом Другої світової війни на примусові роботи до Німеччини.

РАДЯНСЬКИЙ ПАРТИЗАНСЬКИЙ РУХ ОПОРУ. На території України широко розгорнувся партизанський рух. Найбільш активними виявилися партизанські загони під командуванням **С. Ковпака** і **С. Руднева**, які базувалися у Спадчанському лісі на Сумщині. На їх основі утворилося Сумське партизанське з'єднання. На Чернігівщині вдало діяв загін О. Федорова, на основі якого теж утворилося велике з'єднання. На території Сумської і Брянської областей з осені 1941 р. О. Сабуров організував загін, який через півроку перетворився на велике з'єднання.

У червні 1942 р. з'явилося централізоване керівництво у вигляді **Українського штабу партизанського руху (УШПР)**, який очолив **Т. Строкач**. Штаб налагодив регулярний зв'язок з партизанськими краями і зонами. Завданням УШПР було створення організаційних структур, у яких міг би розвиватися партизанський рух. Людей, які бажали стати партизанами, завжди вистачало, особливо після того, як окупанти почали полювати на молодь, щоб виконати завдання берлінських властей на поставку остарбайтерів. Під керівництвом УШПР проводились рейди великих партизанських загонів і з'єднань у тили ворога, зокрема С. Ковпака у Карпати, О. Сабурова – на Житомирщину, О. Федорова – на Волинь.

НАЦІОНАЛІСТИЧНИЙ РУХ ОПОРУ. Поряд з радянськими партизанами розгортали боротьбу націоналістичні сили, особливо в західних областях України. Провідну роль серед них займали дві фракції ОУН – під керівництвом **А. Мельника** і **С. Бандери**. Після

вбивства радянським агентом Є. Коновальця Організація українських націоналістів розкололася на дві самостійні і навіть ворогуючі між собою фракції.

30 червня бандерівці проголосили у Львові **Акт відновлення Української держави**. Головою тимчасового уряду став **Я. Стецько-Карбович**. Берлін розцінив цю акцію як прояв політичного анархізму і поставив вимогу офіційно відкликати документ. Після відмови членів центрального проводу ОУН(б) німці засадили їх у концтабір.

Націоналісти пішли в підпілля і з осені 1942 р. взяли курс на створення **Української повстанської армії**. УПА призначалася для боротьби з нацистами, польськими (Армія Крайова) і радянськими партизанами. З весни 1943 р., коли в ліс пішла вся українська допоміжна поліція на Волині і в Поліссі, повстанська армія стала масовою.

Захищаючи населення, УПА не могла не вступати з окупантами у збройні конфлікти. Але провід ОУН(б) старався утримувати її у стані збройного нейтралітету, керуючись суто прагматичним бажанням зберегти сили для боротьби з Червоною армією. Ставало очевидним, що вона повернеться в Україну. З початку 1944 р. між УПА і окупаційними частинами вермахту остаточно склалися відносини взаємної неагресивності. Визнавши нову тактику націоналістів безпечною, гітлерівський уряд звільнив з концтабору С. Бандеру, А. Мельника та інших ватажків ОУН.

Будучи партизанською армією, УПА не могла йти на відкриті бої з Червоною армією, коли остання дійшла до території Західної України. Однак швидкоплинні сутички траплялися часто. З лютого 1944 р. по травень 1945 р. загинуло 92,8 тис. бійців УПА. Добровільно, розраховуючи на обіцяну амністію, здалося органам державної безпеки і внутрішніх справ 41,8 тис. бійців УПА і учасників підпілля ОУН. У лютому 1945 р. УПА очолив **Роман Шухевич** (Тарас Чупринка).

ПОЧАТОК ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ. У другій половині 1942 р. радянська економіка пододала наслідки територіальних втрат. Вона почала випереджати німецьку промисловість за випуском бойової техніки в кількісному і нерідко в якісному виразі. Істотну роль у забезпеченні потреб Червоної армії відіграли **американські поставки за ленд-лізом**. Формувалися нові армії, покликані забезпечити перелом у війні. Оборона Сталінграда допомогла виграти час і зібрати резерви, необхідні для контрнаступу.

Контрнаступ під Сталінградом розпочався **19 листопада 1942 р.** Він закінчився оточенням і розгро-

мом знесилених тривалими боями німецьких військ. Втрати ворога на сталінградському напрямку становили 800 тис. осіб. Контрнаступ переріс у загальний наступ по всьому фронту від Ленінграда до Кавказу.

18 грудня 1942 р. окупанти були вибиті з перших українських сіл на Луганщині. До квітня 1943 р. німців відкинули на 700 км від лінії їх максимального просування. Була звільнена значна частина Харківщини і Донбасу. Влітку 1943 р. Гітлер спробував перехопити стратегічну ініціативу. Однак розпочатий ним 5 липня наступ на **Курській дузі** провалився. Радянські війська перейшли у контрнаступ і в серпні очистили від ворога Лівобережну Україну та весь Донбас. У вересні вони вийшли на Дніпро на 700-кілометровому фронті. З осені 1943 р. в межах України зосередилася майже половина радянських військ – 30 загальновійськових, 10 танкових і 7 повітряних армій, Чорноморський флот і три військові флотилії. Вісім з десяти гвардійських армій діяли на українських фронтах.

З боку Німеччини та її союзників у воєнних діях брали участь дві потужні групи армій – «Північна Україна» і «Південна Україна». Вони включали найбільш боєздатні сили вермахту і всі есесівські танкові частини.

БИТВА ЗА УКРАЇНУ. 20 жовтня Ставка Верховного головнокомандування реорганізувала Воронежський фронт у Перший Український, Степовий – у Другий Український, Південно-Західний – у Третій Український і Південний – у Четвертий Український. Сталін дав вказівку зайняти столицю УРСР до жовтневих свят. Київ справді взяли на світанку 6 листопада, але ціною колосальних жертв. Загалом під час форсування Дніпра та визволення Києва загинуло 417 тис. воїнів.

Наприкінці грудня **1943 р.** Перший Український фронт мав 10 армій загальною чисельністю понад 800 тис. бійців. З такими силами він здійснив **Житомирсько-Бердичівську операцію**. Від кінця січня 1944 р. війська Першого і Другого фронтів розпочали й успішно завершили **Корсунь-Шевченківську операцію** з ліквідації десяти німецьких дивізій, що потрапили в оточення.

Навесні і влітку **1944 р.** фронт провів **Рівненсько-Луцьку** і **Проскурівсько-Чернівецьку наступальні операції**, в ході яких було визволено західні області України. У липні в арміях Першого Українського фронту зосередилося понад мільйон бійців. З такими силами була розпочата **Львівсько-Сандомирська операція**. Розвиваючи наступ, війська фронту оточили і майже повністю знищили в районі Бродів

вісім дивізій противника. Серед них – 14-у гренадерську дивізію СС «Галичина», створену українськими колабораціоністами. На західному березі Вісли неподалік від Сандомира було утворено великий плацдарм.

Війська Другого Українського фронту наприкінці 1943 р. вийшли на підступи до Кіровограда та Кривого Рогу. Після розгрому німців під Корсунь-Шевченківським вони форсували Південний Буг, почали швидко просуватися до Дністра й захопили плацдарм на його правому березі в районі Могилева-Подільського. Розвиваючи наступ з плацдарму, війська вийшли **26 березня 1944 р.** на державний кордон і перенесли бойові дії на територію Румунії.

Шість армій, з яких складався Третій Український фронт, після форсування Дніпра визволили Дніпропетровськ і Дніпродзержинськ. У взаємодії з військами Четвертого Українського фронту вони провели **Нікопольсько-Криворізьку, Березнегавато-Снігурівську й Одеську операції**.

Четвертий Український фронт у складі дев'яти армій розпочав свою бойову біографію розгромом угруповання противника на річці Молочній, яке захищало найбільш укріплену ділянку так званого **Східного валу** вздовж Дніпра. У жовтні 1943 р. було звільнено Мелітополь і Генічеськ. Після цього війська фронту подолали Турецький вал і вийшли на Перекопський перешийок. У Північній Таврії вони повністю розгромили вісім дивізій ворога.

У січні–лютому 1944 р. війська фронту взяли участь в Нікопольсько-Криворізькій операції, а з 8 квітня розпочали Кримську операцію з метою ліквідації 17-ї армії ворога у складі п'яти німецьких і семи румунських дивізій. 9 травня було визволено Севастополь, і 200-тисячне угруповання ворога припинило існування. Після цього Четвертий Український фронт був розформований.

ВНЕСОК УКРАЇНИ В ПЕРЕМОГУ. Радянсько-німецький театр воєнних дій з 22 червня 1941 р. став найголовнішим у Другій світовій війні і залишався ним до кінця. Тут Німеччина та її союзники втратили 10 млн солдатів і офіцерів із загальної кількості втрат в 13,6 млн. Радянська армія розгромила 607 дивізій противника, тоді як збройні сили США і Британської імперії завдали поразки 176 дивізіям.

За роки війни учасникам бойових дій було вручено 7 млн орденів та медалей. З них 2,5 млн припало на уродженців України.

Матеріальні втрати СРСР становлять до 40 % сукупних втрат, заподіяних всім учасникам Другої світової війни разом узятим. Матеріальні втрати

України дорівнюють приблизно 40 % загальносоюзних втрат. **Співвідношення цих цифр висуває Україну на сумне перше місце серед країн, які матеріально постраждали від війни.**

Число тих, хто загинув у Другій світовій війні, оцінюють в 50 млн осіб.

Сукупні втрати громадян України оцінюються в діапазоні від 7 до 8 млн людей.

Свідченням визнання вкладу України в перемогу **Об'єднаних Націй** над світовим фашизмом стала її участь у заснуванні ООН. 25 червня 1945 р. в Сан-Франциско відбулося урочисте підписання Декларації про створення **Організації Об'єднаних Націй**. 47 учасників конференції проголосували за прийняття України до ООН.

КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ В РОКИ ВІЙНИ. Вже на другий день після вторгнення німецьких військ в СРСР президент АН УРСР **О. Богомолець** зустрівся з командуючим Південно-Західним фронтом **М. Кирпоносом**, щоб опрацювати план допомоги вчених діючій армії. У тематичні плани науково-дослідних інститутів були внесені істотні корективи.

Науковці Українського фізико-технічного інституту в Харкові почали виробляти у власних майстернях хімічний запалювач для пальної суміші в пляшках, що використовувалися у боротьбі з танками. Наукові установи й вузи медичного профілю включилися в розгортання лікувальної роботи для потреб фронту.

Після евакуації у східні регіони країни академічна наука показала свої великі можливості в допомозі фронту. Безумовним лідером серед установ АН УРСР був Інститут електрозварювання під керівництвом академіка Є. Патона. Вчені інституту застосували на танкових заводах Уралу ефективний спосіб автоматичного дугового зварювання під флюсом, що сприяло різкому підвищенню продуктивності праці.

Більше половини членів Спілки письменників України пішли на фронт і працювали військовими кореспондентами у фронтових, армійських або дивізійних газетах. Активно працювали у діючій армії понад сто концертних бригад, створених артистами українських театрів.

Після звільнення України від окупантів почалася швидка відбудова мережі культурно-освітніх установ. Наприкінці 1945 р. вже діяло понад 30 тис. шкіл. У 150 вищих навчальних закладах, які повернулися з евакуації, навчалася майже 140 тис. студентів. З весни 1944 р. у Києві відновила свою діяльність Академія наук УРСР.

Тренувальний тест до теми 26

Завдання 1–23 мають чотири варіанти відповіді, серед яких лише один правильний. Виберіть правильний варіант відповіді.

1. Якими цифрами позначено області УСРР, утворені в 1940 р.?

А	Б	В	Г

А 1, 3 Б 1, 4
В 2, 3 Г 4, 5

2. Коли в газеті «Правда» було надруковано повідомлення, уривок з якого наведено?

«...Віддана сама на себе і залишена без керівництва, Польща перетворилася на зручне поле для всіляких випадковостей та раптовостей, що можуть створити загрозу для СРСР. Ось чому, будучи дотепер нейтральним, радянський уряд не може більше нейтрально ставитись до цих фактів. З огляду на таку ситуацію радянський уряд віддав розпорядження Головному командуванню Червоної армії дати наказ військам перетнути кордон і взяти під захист життя та майно населення Західної України та Західної Білорусії...»

А	Б	В	Г

А березень 1939 р.
Б серпень 1939 р.
В вересень 1939 р.
Г червень 1941 р.

3. Які із заходів стосуються політики радянської влади на Західній Україні напередодні вторгнення Німеччини та її союзників на територію СРСР?

- 1 Призначення української інтелігенції на важливі посади нової компартійно-радянської адміністрації.
- 2 Підтримка новою владою всіх українських культурно-освітніх, спортивних, кооперативних, наукових організацій.
- 3 Розгортання масових репресій у формі депортації «неблагонадійних елементів».
- 4 Конфіскація земель великих землевласників і перерозподіл землі між селянами.
- 5 Масове зрощення середньої (шкільної) та вищої освіти.

А	Б	В	Г

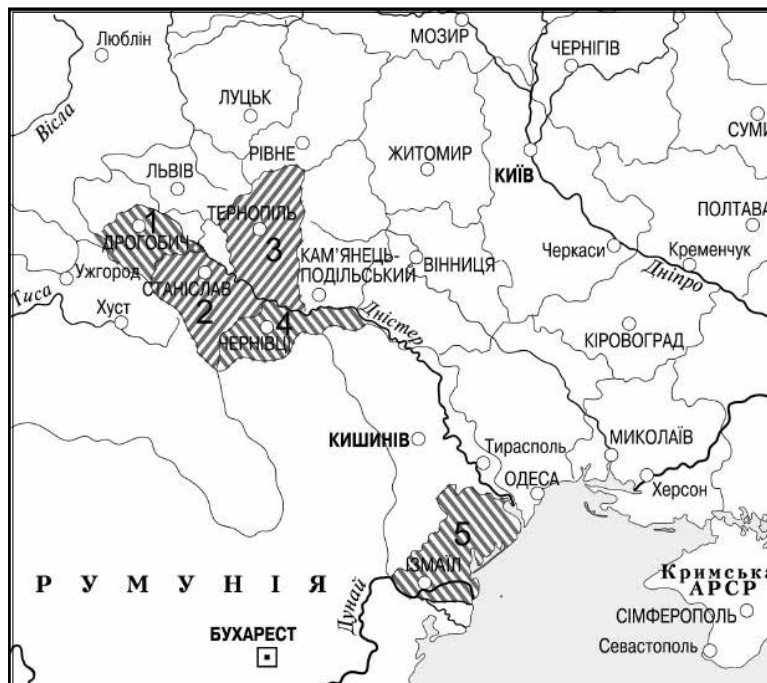
А 1, 2
Б 1, 5
В 2, 3
Г 3, 4

4. Вкажіть пропущену назву плану-операції в твердженні:

Остаточне рішення про війну проти СРСР Гітлер прийняв 18 грудня 1940 р., підписавши Директиву №21. Операція отримала назву «_____».

А	Б	В	Г

А «Вайс»
Б «Барбаросса»
В «Цитадель»
Г «Ост»

5. Коли просування Україною військ Німеччини та Румунії сягнуло позначеної лінії фронту?

А	Б	В	Г

А 30 червня 1941 р.
Б 10 липня 1941 р.
В 10 вересня 1941 р.
Г 31 січня 1942 р.

6. Які землі належали до складу Райхскомісаріату Україна?

А	Б	В	Г
☐	☐	☐	☐

А Львівська, Дрогобицька, Станіславська й Тернопільська області.

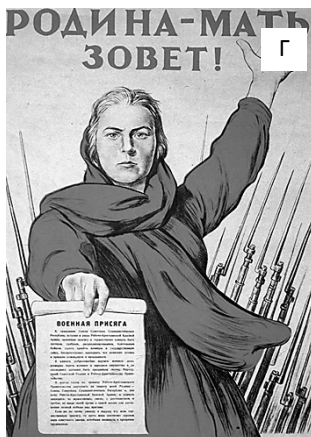
Б Правобережжя, більша частина Лівобережжя й південні райони, що прилягали до Криму.

В Східні райони України аж до узбережжя Азовського моря та Кримський півострів.

Г Одеська область, південні райони Вінницької та західні райони Миколаївської областей.

7. Який з плакатів часів Другої світової війни було створено в 1943 р.?

А	Б	В	Г
☐	☐	☐	☐

8. Коли відбулися події, про які йдеться у фрагменті з донесення німецького посла в Москві?

«Раптовий поворот у політиці Радянського Союзу після багатьох років пропаганди..., це не дуже зрозумілий населенню... Радянський уряд робить усе можливе, щоб змінити ставлення населення до Німеччини. Пресу ніби підмінили... Роками розповсюджувана недовіра до Німеччини не може бути швидко розсіяна, незва-

жаючи на ефективну контрпропаганду, що здійснюється на партійних та виробничих зборах. Населення висловлює сумнів, що після того, як Німеччина розгромить Польщу, вона може піти проти Радянського Союзу».

А	Б	В	Г
☐	☐	☐	☐

А 1939 р.

Б 1941 р.

В 1942 р.

Г 1943 р.

9. Для всіх течій Руху Опору в Україні за років Другої світової війни характерною була боротьба за...

А	Б	В	Г
☐	☐	☐	☐

А звільнення від нацистських загарбників;

Б незалежну соборну Україну;

В відновлення радянської України;

Г повернення західноукраїнських земель до складу Польщі;

10. Коли відбулися події, про які йдеться у фрагменті джерела?

«По обидва боки широченної Хрещатицької долини... стоять... кияни й дивляться. Порівнюють. Ще позавчора цими ж дорогами йшла поморена, розбита червона армія, пленталася-брела жалюгідна піхота, стомлена, з оброслими лицами, у брудних, розпанаханих шинелях. Ті, що їдуть на моторах... на легкових, тягарових автах, мотоциклах, велосипедах, знову гігантських автовагонах, танках, гарматах, - наче прорвалася загата й ринула безконечна моторизована ріка... ці всі - добірні, виглясвані, сяючі чистотою, молодістю, червонощокістю, красою нордійських облич» (З роману-хроніки Д. Гуменної «Хрещатий яр»).

А	Б	В	Г
☐	☐	☐	☐

А 1939 р.

Б 1941 р.

В 1942 р.

Г 1943 р.

11. Якого поняття стосується німецький агітаційний плакат?

А	Б	В	Г
☐	☐	☐	☐

А остарбайтери

Б фольксдойче

В колабораціоністи

Г репатріанти

12. Назву якого міста пропущено?

У січні 1944 р. майже 2,3 мільйонна Червона армія розпочала визволення Правобережної України та Криму. Успішне досягнення цієї мети великою мірою було забезпечене перемогою в січні-лютому під _____.

А	Б	В	Г
☐	☐	☐	☐

А Дніпропетровськ

Б Запоріжжя

В Одеса

Г Корсунь-Шевченківський

13. У якому з варіантів міста розташовано в тій послідовності, як їх було звільнено від німецької окупації?

А	Б	В	Г

- А Донецьк, Одеса, Київ, Ужгород
- Б Дніпропетровськ, Миколаїв, Ужгород, Львів
- В Суми, Запоріжжя, Севастополь, Київ
- Г Харків, Житомир, Миколаїв, Львів

14. У яких твердженнях ідеться про характерні риси радянського партизанського руху в окупованій вермахтом Україні?

- 1 Здійснення диверсій на транспортних комунікаціях та збір розвідувальної інформації.
- 2 Розгортання пропагандистської кампанії із закликами до створення незалежної соборної України.
- 3 Сприяння фронтовим операціям Червоної армії.
- 4 Узгодження воєнних дій з воєнними операціями національного підпілля.
- 5 Загони та з'єднання діяли здебільшого на теренах округу «Галичина» та західних землях Райхскомісаріату Україна.

А	Б	В	Г

- А 1, 3 Б 2, 4
- В 3, 5 Г 4, 5

15. Які з фотографій ілюструють документ, уривок з якого наведено?

«...У разі територіально-політичних змін в областях, що належать Польській державі, сфери інтересів Німеччини та СРСР будуть розмежовуватися по лінії рік

Нарев, Вісла, Сян. Питання про те, чи відповідає обопільним інтересам Німеччини та СРСР збереження незалежної Польської держави і якими будуть кордони цієї держави, може бути остаточно з'ясовано лише в ході подальшого політичного розвитку. У будь-якому випадку обидва уряди розв'язуватимуть це питання в дусі дружньої обопільної згоди. Щодо Південно-Східної Європи радянська сторона підкреслює свою заінтересованість у Бессарабії. Німецька сторона заявляє про її повну незаінтересованість у цих областях... Цей протокол буде зберігатися обома сторонами у цілковитій таємниці».

А	Б	В	Г

- А 1, 5
- Б 2, 3
- В 2, 4
- Г 3, 5

1

2

3

4

5

16. Який з плакатів пропагує український рух Опору часів Другої світової війни?

А	Б	В	Г

А

Б

В

Г

17. Коли було ухвалено документ, уривок з якого наведено?

«Волею українського народу, Організація Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери проголошує відновлення Української Держави, за яку покляли свої голови цілі покоління найкращих синів України. Організація Українських Націоналістів, яка під проводом її Творця й Вождя Євгена Коновальця вела в останніх десятиліттях кровавого московсько-більшевицького поневолення завзяту боротьбу за свободу, взиває весь український нарід не скласти зброї так довго, доки на всіх українських землях не буде створена Українська Суверенна Держава».

А	Б	В	Г

- А 1939 р
- Б 1940 р.
- В 1941 р.
- Г 1942 р.

18. Про яку військову операцію з визволення України йдеться в уривку з джерела?

«...Могутній вал радянських армій Центрального, Воронезького та Степового фронтів, набравши розгону на курських і белгородських полях, покотився до Дніпра, вздовж якого проходив гітлерівський «Східний вал». Фюрер на весь світ заявив, що на Дніпрі... «буде боротися, якщо треба, сім років». Атаки, контратаки змінювалися довгим нудотно-бездіяльним сидінням в окопах...Звідки мені було знати, що вже десь таємно з Букринського на Лютізький плацдарм перекидається потужна танкова армія генерала Рибалка...»

А	Б	В	Г

- А Київська наступальна в листопаді 1943 р.
- Б Житомирсько-Бердичівська в грудні 1943 р. – січні 1944 р.
- В Корсунь-Шевченківська в січні-лютому 1944 р.
- Г Проскурівсько-Чернівецька в березні-квітні 1944 р.

19. Унаслідок якої воєнної операції Червоної армії було звільнено Ужгород і завершено визволення всієї території України?

А	Б	В	Г

- А Корсунь-Шевченківська (січень-лютий 1944 р.)
- Б Умансько-Ботошанська (березень-квітень 1944 р.)
- В Львівсько-Сандомирська (липень-серпень 1944 р.)
- Г Східно-Карпатська (вересень-жовтень 1944 р.)

20. У яких уривках йдеться про події, що відбулися після звільнення від нацистських загарбників теренів України, заштрихованих на карті?

1 «...Розгорнулася запекла зустрічна танкова битва у смузі Південно-Західного фронту – у районі Луцьк-Броди-Рівне-Дубно. З обох боків на ділянці завширшки 70 км зіткнулося близько двох тисяч танків. У небі діяли сотні літаків, переважно німецьких. Тиждень тривала ця танкова битва».

22. Про який твір Олександра Довженка йдеться у виступі Й. Сталіна?

«...Насамперед дуже дивно те, що в кіноповісті Довженка... яка мала б показати повне торжество ленінізму, під прапором якого Червона Армія успішно визволяє нині Україну від німецьких загарбників, немає жодного слова про нашого вчителя – великого Леніна. ...Довженко виступає тут проти класової боротьби, він намагається запламувати політику і всю практичну діяльність партії з ліквідації куркульства як класу... Націоналістична поволока настільки затямарила свідомість Довженка, що він перестав бачити ту величезну виховну роботу, яку провела наша партія в на-

2 «...Державний Комітет Оборони ухвалив рішення про виселення кримських татар з Кримської АРСР в Узбекичку РСР. При цьому пояснювалось, що кримські татари співпрацювали з нацистами. Факти такої співпраці з боку окремих осіб було використано для того, щоб депортувати близько 200 тисяч кримських татар».

3 «...У рейд західними областями України (Карпатський рейд) вирушило партизанське з'єднання під командуванням С. Ковпака. Мета походу – рейкова війна, знищення нафтопромислів. Підірвавши залізничний міст біля Тернополя, партизани перервали рух по дорозі, яка пропускала понад 40 німецьких ешелонів щодня у напрямку Східного фронту».

А	Б	В	Г

А 2
 Б 1, 3
 Г 1, 2, 3

21. У якому твердженні йдеться про наслідки Корсунь-Шевченківської військової операції Червоної армії (січень-лютий 1944 р.)?

А	Б	В	Г

А Звільнено істотну частину території Правобережної України та Молдови. Вихід на державний кордон СРСР з Румунією.
 Б Наймасштабніше оточення на той час військ противника, знищення 10 німецьких дивізій, що потрапили в оточення.
 В Звільнення території Київської та Житомирської областей, деяких районів Вінниччини та Рівненщини. Визволено Кіровоград.
 Г Розгромлено 8 німецьких дивізій (серед них і дивізію «СС Галичина»), звільнено західні області України.

роді...Кіноповість є антирадянською, яскравим виявом націоналізму, вузької національної обмеженості...»

А	Б	В	Г

А «Земля»
 Б «Поема про море»
 В «Україна в огні»
 Г «Зачарована Десна»

23. Коли відбулися події, про які йдеться у фрагменті джерела?

«О 3-й годині 30 хвилин ранку підійшли до степового аулу Ойсул. Ми заходили в хати й оголошували: «Іменем радянської влади! За зраду Батьківщини ви виселяєтесь в інші райони Радянського Союзу». Операція була підготовлена блискуче: в аул прибуло стільки новеньких американських «фордів» і «студебеккерів», що вони вивезли все населення за одну ходку до найближчої залізничної станції. Одна стара татарка, збожеволівши від горя і несподіванки, кинулася тікати в степ і була зрізана кулеметною чергою...» (Зі спогадів військовослужбовця, учасника операції).

А	Б	В	Г

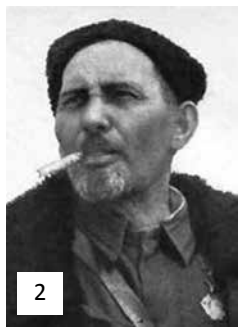
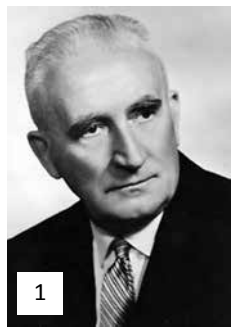
А 1942 р.
 Б 1943 р.
 В 1944 р.
 Г 1945 р.

У завданні 24–25 до кожного з чотирьох рядків інформації, позначених цифрами, доберіть один правильний варіант, позначений буквою. Поставте позначки в таблиці на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви).

24. Встановіть відповідність між портретами історичних діячів та їхніми іменами.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- А Сидір Ковпак
- Б Семен Тимошенко
- В Михайло Кирпонос
- Г Роман Шухевич
- Д Андрій Мельник

25. Встановіть відповідність між історичними діячами та їхніми стилістичними характеристиками.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- 1 Андрій Мельник
- 2 Роман Шухевич
- 3 Сидір Ковпак
- 4 Михайло Кирпонос

- А** З початком радянсько-німецької війни – заступник командира батальйону «Нахтігаль». З листопада 1943 р. – головнокомандувач Української повстанської армії.
- Б** Від 1938 р. голова Проводу Українських Націоналістів. На початку 1940 р. після розколу ОУН залишився очолювати матірню ОУН. У роки окупації України обстоював ідею створення української незалежної держави, за що був ув'язнений в концтаборі Заксенгаузен.
- В** Командувач військ Київського особливого військового округу (з лютого 1941) і Південно-Західного фронту з початку Великої Вітчизняної війни, один з організаторів оборони Києва 1941 р.
- Г** Організатор партизанського руху на Сумщині в роки Великої Вітчизняної війни. Очолив «Карпатський» рейд партизанського з'єднання українськими землями, окупованими гітлерівською Німеччиною.
- Д** У вересні 1939 р. очолив польський похід Червоної армії, в результаті якого Західна Україна була приєднана до СРСР. Від початку радянсько-німецької війни – на високих військових посадах.

У завданні 26 розташуйте події в хронологічній послідовності. Поставте позначки в таблиці відповідей на ретині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви).

26. Встановіть послідовність створення фотодокументів часів Другої світової війни.

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

У завданнях 27–29, які мають шість варіантів відповідей, оберіть три правильні відповіді й запишіть їх номери у клітинки.

27. У яких варіантах указано області УРСР, утворені в грудні 1939 р.?

- 1 Чернівецька, Ізмаїльська
- 2 Рівненська, Львівська
- 3 Волинська, Тернопільська
- 4 Станіславська, Дрогобицька
- 5 Акерманська, Закарпатська
- 6 Кам'янець-Подільська, Житомирська

28. Що було характерним для політики радянської влади в Західній Україні напередодні радянсько-німецької війни?

- 1 Розширення мережі українських шкіл.
- 2 Поліпшення житлових умов і медичного обслуговування населення.
- 3 Сприяння розвитку індивідуальних селянських господарств.

- 4 Ліквідація політичних партій, громадських організацій, «Просвіт».
- 5 Підтримка греко-католицької церкви.
- 6 Призначення української інтелігенції на важливі посади нової компартійно-радянської адміністрації.

29. Укажіть причини невдач Червоної армії в перший період радянсько-німецької війни.

- 1 Розрахунок на воєнну підтримку військ союзників – Великобританії та США.
- 2 Хибна оцінка радянським керівництвом військово-політичної ситуації.
- 3 Брак досвіду та кваліфікації керівного складу армії СРСР.
- 4 Відсутність у радянського керівництва інформації про підготовку нападу на СРСР.
- 5 Фактор раптовості нанесення першого удару.
- 6 Перехоплення німецькою розвідкою плану оборони СРСР на випадок воєнних дій.

27. ПОВОЄННА ВІДБУДОВА ТА РОЗВИТОК УКРАЇНИ В 1946 – НА ПОЧАТКУ 1950-х рр.

Факти:

Зовнішньополітична діяльність УРСР. Адміністративно-територіальні зміни. Відбудова промисловості. Голод в Україні 1946–1947 рр. Радянізація західних областей України. Боротьба ОУН та УПА. Розгортання ідеологічних кампаній.

Дати:

квітень 1945 р. – Україна стає співзасновницею ООН;

березень 1946 р. – «саморозпуск» УГКЦ;

1946–1947 рр. – голод в Україні;

квітень-липень 1947 р. – операція «Вісла».

Персоналії: Д. Мануїльський, О. Гончар, Й. Сліпий.

Поняття та терміни: «операція «Вісла», «ждановщина», «лисенківщина».

Ви повинні вміти:

- **розпізнавати на карті** зміни в адміністративно-територіальному устрої України;
- **характеризувати** зовнішньополітичну діяльність УРСР у повоєнні роки та політику влади щодо економічного, соціально-політичного, релігійного, культурного та повсякденного життя населення, хід операції «Вісла», процеси радянізації західних областей України;
- **визначати** причини та наслідки проведення операції «Вісла», розгортання ідеологічних кампаній, голоду в Україні, «саморозпуску» УГКЦ.

УКРАЇНА – СУБ'ЄКТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН.

У червні 1945 р. УРСР стала членом ООН. Восени 1945 р. Підготовча комісія ООН розробляла порядок денний першої сесії Генеральної Асамблеї ООН. Першим віце-головою Підготовчої комісії був обраний тодішній нарком закордонних справ УРСР, відомий партійно-радянський функціонер **Дмитро Мануїльський**. Йдучи в цілому в дипломатичному річищі СРСР, Україна вступила до численних спеціалізованих органів і агентств ООН – Статистичної комісії, Комісії з прав людини, Комітету у справах біженців і переміщених осіб та інших, увійшла (тоді ще як непостійний член) до Ради Безпеки ООН строком на 2 роки (1948–1949). До 1950 р. УРСР стала членом 12 міжнародних організацій. Крім того, у цей період вона була членом 8 міжнародних організацій та їхніх органів. У 1951–1958 рр. Україна набула членства ще у 16 міжнародних організаціях та їхніх органах.

29 червня 1945 р., було підписано радянсько-чехословацький договір про включення **Закарпатської України до складу УРСР**. У листопаді 1945 р. його було ратифіковано Національними зборами Чехословацької Республіки і президією Верховної Ради СРСР, а 22 січня 1946 р. у складі УРСР було створено Закарпатську область з центром у місті Ужгороді. Крім неї, до західних областей належали: Волинська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Дрогобицька (у 1959 р. об'єднана із Львівською), Станіславська (у 1962 р. переіменована на Івано-Франківську), Чернівецька, Ізмаїльська (існувала у 1940–1954 рр., увійшла в 1954 р. до складу Одеської

області). Наприкінці 1945 р. територія УРСР збільшилась до понад 580 тис. км.

ВЛАДА ЗА ЧАСІВ ПІЗЬОГО СТАЛІНІЗМУ. Користуючись у післявоєнний період безмежною особистою владою, Й. Сталін почав відверто ігнорувати керівні органи державної партії. З'їзди не скликалися аж до жовтня 1952 р. Понад п'ять з половиною років не скликалися пленуми ЦК. Не збиралося в повному складі навіть політбюро ЦК. У жовтні 1952 р. відбувся перший після війни XIX з'їзд державної партії, яка стала називатися Комуністичною партією Радянського Союзу (скорочено – КПРС). Політбюро ЦК на цьому з'їзді було перейменоване на президію і збільшилося з 11 до 25 осіб.

Від лютого 1944 р. по грудень 1947 р. уряд республіки очолював **Микита Хрущов**. Короткий період, з березня по грудень 1947 р., на вищій партійній посаді в Україні перебував **Л. Каганович**. Коли Сталін знову доручив цю посаду Хрущову, Раду міністрів очолив **Д. Коротченко**. Після цього Хрущов перебував в Україні ще два роки. У грудні 1949 р. волею генсека він знову опинився в Москві, а першим секретарем ЦК КП(б)У став **Л. Мельников**.

Державна влада взяла курс на боротьбу з «буржуазним націоналізмом». Певна річ, зберігалася показна увага радянської держави до «титультних» націй. У повоєнні роки вперше проявився на державному рівні **антисемітизм**. Він став помітним під час кампанії з боротьби з **космополітизмом**, яка почалася від кінця 1948 р. Незабаром зазнало репресій усе

керівництво **Єврейського антифашистського комітету**, який у роки війни займався збиранням фінансових коштів серед єврейських общин світу на користь Радянського Союзу. Сам комітет було розпущено, усі його періодичні видання заборонено.

13 січня 1953 р. газета «Правда» оголосила про викриття терористичної групи лікарів, у складі якої було названо спочатку дев'ять, а потім п'ятнадцять відомих спеціалістів. Приблизно половина з них була євреями. Їм інкримінувалося вбивство у 1948 р. А. Жданова, замах на життя багатьох воєначальників. Перебіг «справи лікарів» свідчив про те, що її режисер за допомогою партапарату готував радянське суспільство до репресій, зіставних за масштабами з репресіями 1937–1938 рр. Але 5 березня 1953 р. режисера зупинила власна смерть.

ВІДБУДОВА ПРОМИСЛОВОСТІ. Українська промисловість відбудовувалася досить швидко, якщо порівняти досягнуті результати з масштабами руйнувань. Об'єкти, потрібні центральному керівництву, не відчували труднощів з фінансуванням. Відбудовані підприємства починали одразу працювати на загальносоюзний народногосподарський комплекс. Відновлювали свої потужності «Азовсталь», «Запоріжсталь», Харківський тракторний завод тощо. До кінця 40-х років було відновлено довоєнний рівень промислового виробництва у вартісних показниках. За фізичними обсягами рівня виробництва 1940 р. вдалося досягти лише в середині 50-х років.

У відновленні Дніпрогесу брали участь 120 підприємств СРСР. У березні 1947 р. дав електричний струм перший генератор Дніпрогесу. 1950 р. в Україні вироблялося більше електроенергії, ніж напередодні війни. У 1948 р. виник грандіозний «Сталінський план перетворення природи», який вимагав величезних капіталовкладень на спорудження дніпровських електростанцій і каналів від Дніпра в посушливі місцевості Південної України і в Крим.

Статистичні дані свідчать, що післявоєнна п'ятирічка виконана достроково, а промислове виробництво в Україні зросло на 15 % порівняно з 1940 р. Проте натуральні показники багатьох виробництв дають підстави вважати, що довоєнного рівня вдалося досягти лише в наступній, **п'ятій п'ятирічці (1951–1955)**.

ГОЛОД 1946–1947 рр. Зима 1945–1946 рр. видалася малосніжною. Весна й літо 1946 р. на півдні України виявилися найбільш посушливими за останні півсотню років. Отже, погодні умови склалися навіть гірше, ніж у 1921 р. У середньому по Україні

врожайність зернових не перевищила 3,8 центнера з гектара. На півдні колгоспники не змогли повернути посіяного. Однак виняткові погодні умови не вплинули на розміри хлібозаготівельного плану. У листопаді 1946 р., коли стало зрозуміло, що з України витиснули все наявне зерно, але хлібозаготівельного плану не виконали, М. Хрущов звернувся до Сталіна з проханням припинити тиск. У відповідь Й. Сталін і А. Жданов висунули вимогу покінчити з «небільшовицьким ставленням» до державних завдань і виконати план.

Залишені без допомоги південні області республіки пережили трагічну зиму 1946–1947 рр. У Одеській, Ізмаїльській, Кіровоградській, Миколаївській і Херсонській областях голод тривав аж до нового врожаю. Кількість хворих на голодну дистрофію у червні перевищувала мільйон осіб, кількість померлих від голоду серед госпіталізованих дійшла до 102 тис. осіб. Однак дані про чисельність жертв неповні.

СТАНОВИЩЕ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА. Радянська держава завжди розв'язувала свої економічні проблеми за рахунок села, а під час післявоєнної розрухи – тим більше. Тиск держави на колгоспи взяли на свої плечі сільські жінки. Перед війною частка чоловіків серед працездатних колгоспників становила 49 %, а в останньому воєнному році – трохи більше 20 %. У МТС катастрофічно не вистачало техніки, запчастин, пального. Коней у колгоспах залишилося мало, і орати часто доводилося на селянських коровах, які після цього різко знижували надої. Наслідки катастрофічної посухи село подолато не одразу. Однак поставки зерна державі довели до 92 % довоєнного рівня. При меншій врожайності і менших посівних площах це означало підвищення частки продукції, відчужуваної у колгоспів. Порівняно з довоєнним рівнем істотно зросли поставки технічних культур, передусім цукрових буряків. Щоб активізувати підневільну працю, застосовувалася політика батога і пряника. Пряником було **«соціалістичне змагання»**. Політика батога виявилася, зокрема, у виданому з ініціативи М. Хрущова 21 лютого 1948 р. указі президії Верховної Ради СРСР, назва якого вичерпно характеризувала зміст: «Про виселення з Української РСР осіб, які злісно ухиляються від трудової діяльності в сільському господарстві і ведуть антигромадський, паразитичний спосіб життя». **Цей указ став для місцевої влади засобом шантажу й залякування колгоспників.**

Бажаючи зміцнити контроль компартійно-радян-

ських органів над колгоспним виробництвом, Хрущов здійснив укрупнення артілей. Наприкінці 1950 р. в УРСР залишилося 19 295 артілей, тобто на 42 % менше, ніж їх існувало на початку року. Укрупнені колгоспи легше піддавалися політичному контролю з боку райкомів партії і економічному контролю з боку МТС.

РОЗГРОМ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ. Радянізація Західної України почалася, як і в передвоєнні роки, з репресій. 1 листопада 1944 р. помер митрополит **Андрей Шептицький**. Це полегшило задуману Сталіним ліквідацію греко-католицької церкви. Духовенству і віруючим було запропоновано злитися з Російською православною церквою. Після того як вищі ієрархи греко-католицької церкви відмовилися розглянути таку пропозицію, за справу взялися органи державної безпеки. Новопризначений митрополит **Й. Сліпий** у квітні 1945 р. був заарештований з групою єпископів за стандартним звинуваченням у співробітництві з німецькими окупантами. У березні 1946 р. їх засудили на великі строки до таборів у віддалених регіонах СРСР. У цьому ж місяці ініціативна група віруючих на чолі з священником **Г. Костельником** збрала у Львові **собор**, який прийняв рішення про скасування **Берестейської унії** 1596 р. і підпорядкування галицької церкви **московському патріарху Алексію**. У Закарпатті відповідне рішення було прийняте в 1949 р. На Пряшівщині, тобто за межами СРСР, під радянським тиском унія була ліквідована у 1950 р.

ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЯ ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЕЙ. Політику радянізації здійснювали руками тих, хто добровільно або під тиском їхав на постійну роботу в західні області. Масштаби таких переселень були істотними. Зі східних областей України, а також з інших республік у край прибували десятки тисяч апаратних працівників, спеціалістів народного господарства, працівників медичних і культурно-освітніх установ. У прийнятому в березні 1946 р. законі про п'ятирічний план окремих пунктом формулювалося завдання перетворити Львів на великий промисловий центр. У 1946–1947 рр. в Дрогобицькій області (в 1959 р. об'єднана із Львівською) було відкрито газові родовища, а в 1949 р. – побудовано найбільший тоді в СРСР і Європі магістральний газопровід **Дашава–Київ**. У 1951 р. західноукраїнський газ почала одержувати Москва.

У північній частині Львівської і на півдні Волинської областей було знайдено промислові запаси вугілля. З 1949 р. у **Львівсько-Волинському вугіль-**

ному басейні почалося шахтне будівництво. У 1950 р. було відкрите найбільше в СРСР **Роздольське родовище сірки**. Незабаром тут почалося будівництво великого гірничо-хімічного комбінату. Були реконструйовані хімічні комбінати у **Калуші** і **Стебнику**, **Солотвинський соляний рудник** у Закарпатті. Став до ладу потужний цементний завод у Миколаєві Дрогобицької області.

КОЛЕКТИВІЗАЦІЯ СЕЛА. У західних областях налічувалося десятки тисяч хуторів і тисячі дрібних сіл. У травні 1945 р. з ініціативи Хрущова з'явилася компартійно-радянська постанова про утворення земельних общин, які мали регулювати користування угіддями, утворювати супряги, щоб допомагати господарствам у обробці землі. За 1945 р. було організовано близько 240 тис. супряг. Влаштувалися екскурсії в колгоспи східних областей, щоб селяни переконалися у перевагах колективного господарювання і розповіли про це односельцям. На заможних селян держава скеровувала вістря податкового тиску. З початком колективізації поширилося пряме розкуркулення заможних господарств. Суцільна колективізація стала здійснюватися тільки з 1948 р. Вона відбулася у стислі строки. До середини 1950 р. в 7190 колгоспах було об'єднано 98 % селянських господарств.

ОПЕРАЦІЯ «ВІСЛА». 28 квітня 1947 р. розпочалася **акція «Вісла»**, тобто примусове виселення українців у глибоку Польщу, їх переселяли із так званого **Закарзоння**, тобто з давніх українських земель (*Холмщина, Підляшшя, Надсяння, Лемківщина*), що опинилися на польському боці лінії кордону. У січні 1947 р. військові відділи на території південно-східних воєводств одержали наказ скласти списки українських сімей, що не переселилися у 1944–1946 рр. Через місяць заступник начальника Генштабу С. Моссор вже запропонував план переселення українців у західні землі. Польська влада застосувала принцип колективної відповідальності українців. Фактично кожного українця було потрактовано як співучасника УПА, як «націоналіста». Це розв'язувало польським воякам руки. У цій акції було задіяно шість польських дивізій та відділи органів польської служби безпеки. Одночасно війська НКВС і чехословацької армії заблокували східні й південні кордони Польщі. На збирання людям давали всього 2–3 години, брати з собою в дорогу дозволялося лише найнеобхідніше. Селян довго тримали у пересильних пунктах. На нових місцях, як правило, переселенцям виділяли найгірші землі. Не лише вла-

да, а й сусіди ставились до них переважно вороже, вважали й називали їх «українськими бандитами». Переселення близько 150 тис. осіб знелюднило Бескиди.

ЗБРОЙНИЙ ОПІР ОСЕРЕДКІВ ОУН І УПА. У серпні 1943 р. **бандерівська ОУН** внесла принципові поправки до своїх програмних документів. Бандерівці проголошували рівність у правах усіх громадян майбутньої Української держави незалежно від їхньої національності, підтверджували право національних меншин вільно розвивати свою культуру.

У відкритих боях, зважаючи на явну перевагу противника в чисельності та озброєнні, бійці УПА, як правило, зазнавали поразок. Тому закордонний провід ОУН на чолі з С. Бандерою ухвалив рішення про виведення великих підрозділів УПА з України через Словаччину в Західну Німеччину і Австрію. Підрозділи, які виявили бажання залишитися, подібновалися на невеликі, глибоко законспіровані групи, здатні діяти автономно. Вони склалися переважно з місцевих жителів, які користувалися підтримкою населення. Повстанці відстоювали зі зброєю в руках приватну власність і свою релігію, право жити так, як завжди, а не працювати на державу в ненависних колгоспах. Рух опору пішов на спад тільки після 5 березня 1950 р., коли НКВС за допомогою агентури натрапив на схрон, де переховувався **Р. Шухевич**. Командарм загинув у нерівному бою.

Щоб позбавити бандерівців підтримки населення, загони НКВС спалювали села, виселяли людей з місцевості, де знаходилися бази УПА, ув'язнювали **«бандпосібників»** або депортували їх у Сибір цілими сім'ями. Всього було вивезено 65 906 сімей, в яких налічувалося 203 662 чоловіків, жінок і дітей.

НАСЛІДКИ РАДЯНІЗАЦІЇ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

- Радянізація західноукраїнських земель супроводжувалася, як і радянізація основної частини України, масовими репресіями. Зсув масових репресій у цьому регіоні на два десятиліття призвів до того, що в добу «перебудови» його населення (так само як населення республік Балтії) виявило найбільшу непримиренність до радянської влади і комуністичної ідеології. Отже, найголовнішим наслідком радянізації західноукраїнських земель слід уважати особливо активну участь їх населення в національно-визвольному русі, безпосереднім наслідком якого стала суверенізація України.

- Головним аспектом радянізації була колективізація сільського господарства. На відміну від основної частини України, де колективізація села на переламі 20-х і 30-х рр. супроводжувався переважно «глухим» спротивом (саботажем), тут опір набув збройних форм завдяки сприятливим природним умовам і наявності в регіоні повстанських структур ОУН і УПА. Десятирічне протистояння ОУН і УПА збройним силам наддержави було можливим тільки тому, що національно-визвольна боротьба поєднувалася з соціально-економічною боротьбою селянства.

- Важливим наслідком радянізації регіонів, які перебували на кордоні з Європою, було швидке подолання їхньої віковичної економічної відсталості. Тоталітарна влада, яка зосереджувала у своїх руках всі економічні ресурси наддержави, спромоглася за короткий термін індустріалізувати основну частину західноукраїнських земель. Індустріалізація регіону здійснювали, враховуючи наявність тут корисні копалини (нафта, газ, вугілля, сірка).

- Важливою складовою радянізації були заходи, пов'язані з ліквідацією неписьменності й створенням мережі загальноосвітніх і вищих навчальних закладів з українською мовою викладання.

КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ. Важливим здобутком післявоєнної п'ятирічки в культурному житті було запровадження обов'язкового 7-річного навчання і створення 1300 шкіл на 400 тис. учнівських місць. Відкрилися нові вищі навчальні заклади. Найбільшими серед них були Ужгородський державний університет і Чернівецький медичний інститут. У трьох відділах Академії наук УРСР почали свою діяльність 44 інститути, у тому числі 20 нових. У **1946 р.** було здійснено пуск першого в УРСР атомного реактора, а в **1948–1951 рр.** розроблено першу в СРСР електронно-обчислювальну машину. Металеві конструкції всіх відбудовуваних об'єктів зварювалися за технологією, відпрацьованою спеціалістами Інституту електрозварювання АН УРСР.

У літературу прийшли молоді письменники, збагачені життєвим досвідом недавньої війни. Велико-го громадського звучання набули книги **Олеся Гончара** (особливо роман **«Прапороносці»**), **Віктора Некрасова** (роман **«В окопах Сталінграда»**), твори **Максима Рильського**, **Юрія Яновського**. Продовжували свою творчість художники **М. Глуценко**, **М. Деревус**, **О. Шовкуненко**, композитори **К. Данькевич** і **Д. Хлебанов**, актори **А. Бучма**, **Н. Ужвій**, **Г. Юра**, **Ю. Шумський** та ін.

На трьох кіностудіях у Києві, Одесі і Ялті випускалися фільми, які йшли в загальносоюзний прокат.

Весь арсенал культури був підпорядкований агітаційно-пропагандистським завданням державної партії.

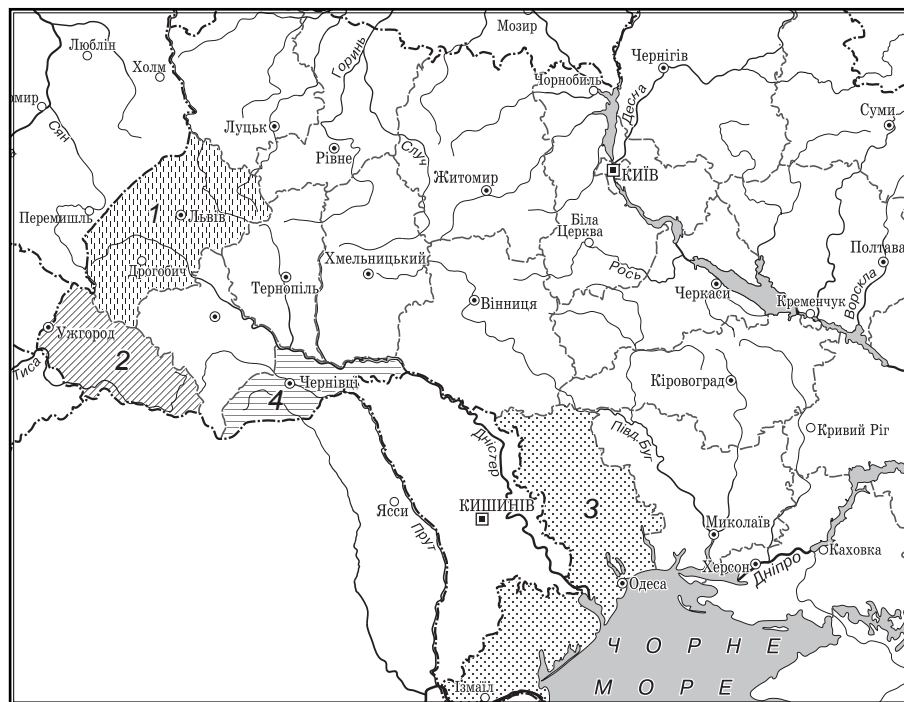
Тренувальний тест до теми 27

Завдання 1–21 мають чотири варіанти відповіді, серед яких лише один правильний. Виберіть правильний варіант відповіді.

1. Якою цифрою на картосхемі позначено область, що з'явилася на картах адміністративно-територіального устрою УРСР на початку 1946 рр.?

А	Б	В	Г

- А 1
- Б 2
- В 3
- Г 4

2. З яких українських земель було депортовано українців під час операції «Вісла»?

А	Б	В	Г

- А Лемківщини, Посяння, Підляшшя та Холмщини
- Б Східної Галичини, Західного Поділля, Брацлавщини

В Північної Буковини, Хотинщини, Покуття

Г Закарпаття, Прикарпаття, Південної Бессарабії

3. Яком роком датується наведений фрагмент звернення уряду УРСР?

«...Уряд УРСР упевнений у тому, що Україна, яка відіграла помітну роль у розгромі ворога, з її великими людсь-

кими силами і матеріальними ресурсами буде спроможна великий внесок у справу зміцнення миру і підтримання загальної безпеки. На підставі вищезазначених міркувань Уряд УРСР, керований бажанням сприяти встановленню гарантії миру і безпеки після війни як для власного народу, так і для інших народів, вирішив звернутись до Конференції Об'єднаних Націй з заявою, повідомляючи про своє бажання приєднатися до загальної Організації Безпеки як одна з держав-засновників, а також узяти участь у конференції Об'єднаних Націй у Сан-Франциско».

А	Б	В	Г

- А 1945 р.
- Б 1946 р.
- В 1947 р.
- Г 1948 р.

4. У які повоєнні роки між М. Хрущовим та Сталіним відбулася наведена розмова?

«Стали надходити сигнали, що люди помирають. Де-не-де почалося людожерство... Потім такі випадки почастішали... Я доповів про все Сталіну, але у відповідь викликав лише гнів: "М'якотілість! Вас обдурюють, навмисне доповідають про таке, щоб розчулити й змусити використати резерви". Він уважав, що я начебто піддаюся місцевому українському впливові, що на мене здійснюють тиск, і я став мало не націоналістом, що не заслуговує на довіру».

А	Б	В	Г

- А 1945–1946 рр.
- Б 1946–1947 рр.
- В 1947–1948 рр.
- Г 1948–1949 рр.

5. Про кого з історичних діячів ідеться у виступі першого секретаря ЦК Компартії України М. Підгорного (1961 р.)?

«...Ставши в 1947 р. секретарем ЦК КП України, він оточив себе зграєю безпринципних людей і підлабузників, переслі-

дував віддані партії кадри, цькував і тероризував керівних працівників республіки. Як справжній садист, знаходив задоволення в знущанні з активістів, з інтелігенції, принижував їхню людську гідність, погрожував арештами і тюрмою... Будучи великим майстром інтриг і провокацій, не маючи буквально ніяких підстав, він обвинуватив у націоналізмі провідних письменників республіки, а також ряд керівних партійних працівників... (Він) добивався скликання Пленуму ЦК з порядком денним: «Боротьба проти націоналізму як головної небезпеки в КП(б)У» – хоча насправді такої небезпеки не було й сліду».

А	Б	В	Г

- А Микита Хрущов
- Б Лазар Каганович
- В Дмитро Мануїльський
- Г Дем'ян Коротченко

6. Які твердження характеризують державну політику в галузі культури та науки в другій половині 40-х – на початку 50-х років в УРСР?

- 1 Утвердження як офіційно дозволеної теми любові до України в кіно- і театральному мистецтві.
- 2 Відновлення роботи науково-дослідних установ, зміцнення їхньої матеріально-технічної бази.
- 3 Створення атмосфери творчої змагальності в літературі й мистецтві.
- 4 Сприяння контактам діячів української культури з митцями Заходу.
- 5 Розгортання ідеологічної кампанії боротьби проти «космополітизму».

А	Б	В	Г

- А 1, 3
- Б 1, 4
- В 2, 3
- Г 2, 5

7. Хто очолив Академію наук УРСР в 1946 р.?

А	Б	В	Г

- А Данило Заболотний
- Б Олександр Богомолець
- В Олександр Палладін
- Г Борис Патон

8. Ідеологічні кампанії, що здійснювала державно-компартийна влада в Україні у повоєнні часи, виявлялися в...

- 1 публічному цькуванні й звинуваченні в «націоналізмі» українських літераторів;
- 2 масових розстрілах політично неблагонадійних;
- 3 відновленні колгоспного ладу та голоді 1946–1947 рр.;
- 4 гоніннях представників єврейської інтелігенції;
- 5 боротьбі проти «низькопоклонства» перед Заходом;
- 6 розгромі «реакційної теорії менделізму-морганізму»;
- 7 масовому зросійщенні культури, освіти та науки.

А	Б	В	Г

- А 1, 2, 3, 6
- Б 2, 4, 5, 7
- В 3, 5, 6, 7
- Г 1, 4, 5, 6

9. Укажіть особливості розвитку промисловості в 1946–1950 рр.

- 1 Надання США кредитів Радянському Союзу згідно з планом Маршалла.
- 2 Матеріальна зацікавленість робітників у розвитку виробництва та якості продукції.
- 3 Першочергова відбудова підприємств важкої промисловості, машинобудування та енергетики.
- 4 Здійснення відбудови на основі прогресивних технологій повоєнного часу.
- 5 Розвиток промисловості здебільшого здійснювався за рахунок викачування ресурсів із сільського господарства.

А	Б	В	Г

- А 1, 3
- Б 1, 4
- В 2, 3
- Г 3, 5

10. Що було характерним для України в перші повоєнні роки (1945 – початок 50-х рр.)?

- 1 Відбудова старих, будівництво нових електростанцій.
- 2 Істотні капіталовкладення в сільське господарство.
- 3 Скасування обов'язкових поставок державі сільсько-господарської продукції.
- 4 Згорання антицерковної політики та відмова від атеїстичної пропаганди.
- 5 Зростання обсягів виробництва за умов домінування важкої промисловості.
- 6 Упровадження на машинобудівних, металургійних та хімічних заводах новітніх технологій.

А	Б	В	Г

- А 1, 5
- Б 2, 4
- В 3, 6
- Г 4, 6

11. Що визначало становище сільського господарства в повоєнну добу (1945 – початок 50-х рр.)?

- 1 Надлишок робочих рук та техніки в колгоспах.
- 2 Збільшення розмірів присадибного господарства колгоспників.
- 3 Безправне соціальне становище селян.
- 4 Вільне пересування селян у міста і на новобудови.
- 5 Мізерна оплата праці.

А	Б	В	Г

- А 1, 2
- Б 1, 4
- В 2, 3
- Г 3, 5

12. Які явища та процеси характерні для економіки України в повоєнні часи?

- 1 Пріоритетний розвиток галузей, що виробляли товари і продукти для населення.
- 2 Відбудова економіки як самостійного, замкнутого і самодостатнього комплексу.
- 3 Вплив ідеологічного фактора: соціалістичні змагання, рухи передовиків і новаторів.
- 4 Фінансування села за залишковим принципом, укрупнення колгоспів.
- 5 Активне впровадження в буденне життя населення досягнень науково-технічного прогресу.

А	Б	В	Г

- А 1, 2
- Б 1, 5
- В 3, 4
- Г 4, 5

13. Що було характерним для сільського господарства УРСР після Другої світової війни?

- 1 Зростання виробництва, зумовлене зростанням матеріальної зацікавленості колгоспників.
- 2 Кваліфіковане керівництво на всіх рівнях управління.
- 3 Істотні капіталовкладення в сільське господарство.
- 4 Надмірні хлібозаготівельні плани.
- 5 Відсутність паспортів у селян.

А	Б	В	Г

- А 1, 3
- Б 1, 4
- В 2, 3
- Г 4, 5

14. У яких твердженнях ідеться про Олександра Довженка?

- 1 Започаткував новий жанр в українській літературі – кіноповість.
- 2 Переможець конкурсу на проект кінофабрики в Києві, збудованої в 1928 р.
- 3 Його кінофільм «Земля» на всесвітній виставці в Брюсселі в 1958 р. був визнаний одним з 12 найкращих фільмів усіх часів і народів.
- 4 Режисер та сценарист перших в Україні звукових фільмів «Симфонія Донбасу» та «Фронт».
- 5 Його стрічки започаткували феномен українського поетичного кіно.

А	Б	В	Г	А 1, 3	Б 1, 4
				В 2, 3	Г 3, 5

15. Про якого історичного діяча йдеться?

Від 1943 р. головний командир УПА. Відомий як «генерал Тарас Чупринка», голова секретаріату Української головної визвольної ради (УГВР) (1944–1950). Загинув 5 березня 1950 р.

А	Б	В	Г	А Петро Полтава
				Б Роман Шухевич
				В Степан Бандера
				Г Василь Кук

16. У яких твердженнях ідеться про Йосипа Сліпого?

- 1 Борець за автокефалію українського православ'я, творець і перший митрополит Української автокефальної православної церкви.
- 2 Ініціатор створення Львівської богословської академії – єдиного в Західній Україні легального українського ВНЗ у міжвоєнний період.
- 3 У 1945 р. разом з усіма іншими вищими ієрархами УГКЦ був заарештований НКВД.
- 4 Як митрополит, підтримав 30 червня 1941 р. відновлення української державності і створення уряду Української держави на чолі з Я.Стецьком.
- 5 Завдяки виступам на його захист Папи Римського Іоанна ХХІІІ і Президента США Дж. Кеннеді був звільнений з ув'язнення й висланий за межі СРСР.

А	Б	В	Г	А 1, 2
				Б 1, 5
				В 3, 4
				Г 3, 5

17. Серед причин операції «Вісла», здійсненої польським урядом, називають його прагнення...

- 1 виконати умови договору від 1944 р. між урядом УРСР та ПКНВ про обмін населенням: евакуацію українців з території Польщі й поляків з УРСР;
- 2 залишити за українцями (греко-католиками) право дотримуватися свого віросповідання з огляду на ліквідацію УГКЦ радянською владою;
- 3 врятувати українську людинність Закарпаття від приєднання до тоталітарної радянської держави, у якій панували колективізація та політичні репресії;
- 4 придушити український національно-визвольний рух на Холмщині, Підляшші, Надсянні, Лемківщині;
- 5 ліквідувати українську національну меншину на схід-

них окраїнах Польщі, прискоривши асиміляцію переселенців.

А	Б	В	Г	А 1, 2	Б 1, 3
				В 2, 3	Г 4, 5

18. Коли відбулися події, про які йдеться у фрагменті з історичного джерела?

«Пропоную, щоб собор вирішив оці чотири точки. Перше: скасувати постанову Берестейської унії 1596 року. Друге: відірватися від Римської папської церкви. Третє: повернутися до нашої предківської святої православної віри. Четверте: возз'єднатися з Руською православною церквою в Радянському Союзі. Хто за цю пропозицію, нехай піднесе руку».

А	Б	В	Г	А 1945 р.
				Б 1946 р.
				В 1947 р.
				Г 1948 р.

19. Який рік слід вписати на місці пропуску в джерелі?

«28 квітня ___ шість дивізій Війська Польського розпочали виселення українського населення з західних окраїн українських етнічних земель, що в кінцевій фазі Другої світової війни опинилися в межах Польщі. Це виселення отримало військову назву операції «Вісла». Кількамісячна операція проводилася з великими знущаннями над українцями і з особливою брутальністю. Було депортовано на захід і північ Польщі близько 150 тисяч осіб, одночасно арештовано і ув'язнено у післягітлерівському таборі Явожно, а також просто вбито кілька тисяч українців (у Явожно опинилися 3873 в'язні). Українців виселяли з Ряшівського, Люблінського і Краківського воєводств і розпорошено розселявали на понімецьких землях – в Ольштинському, Кошалінському, Щецінському, Вроцлавському, Зельноногурському і Гданському воєводствах. За повернення в рідні місця арештовували. Ця етнічна чистка проводилася під приводом боротьби з УПА».

А	Б	В	Г	А 1944 р.
				Б 1945 р.
				В 1946 р.
				Г 1947 р.

20. Про якого діяча йдеться в твердженні?

Учений у галузі генетики і селекції рослин, фундатор Національного ботанічного саду НАН України. У 1948 році звільнений від виконання обов'язків голови відділу сільськогосподарських наук АН УРСР і позбавлений можливості займатися генетикою.

А	Б	В	Г	А Тимофій Лисенко
				Б Ілля Поляков
				В Лев Делоне
				Г Микола Гришко

21. Доповніть твердження

У 1951 р. створено першу в СРСР електронно-обчислювальну машину («МЕОМ») під керівництвом...

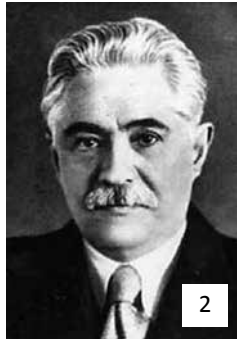
А	Б	В	Г	А Сергія Лебедева
				Б Бориса Патона
				В Лева Делоне
				Г Миколи Гришка

У завданні 22–23 до кожного з чотирьох рядків інформації, позначених цифрами, доберіть один правильний варіант, позначений буквою. Поставте позначки в таблиці на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви).

22. Встановіть відповідність між портретами історичних діячів та їхніми іменами.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- А Олесь Гончар
- Б Йосип Сліпий
- В Дмитро Мануїльський
- Г Роман Шухевич
- Д Олександр Довженко

23. Встановіть відповідність між твердженнями та іменами діячів культури повоєнної України, яких вони стосуються.

- 1 Композитор; творець опери, за лібрето до якої був розкритикований навіть такий політично надійний літератор, як О. Корнійчук.
- 2 Автор вірша, написаного ще в 1944 р., а в 1951 р. визнаного «ідейно порочним твором»
- 3 Режисер; до сценарію фільму, ним написаного, офіційна цензура поставила вимогу про необхідність збереження епізоду, у якому відображено реакцію Т. Шевченка на революцію у Франції.
- 4 Автор роману-трилогії («Альпи», «Голубий Дунай»,

«Злата Прага»), який був відзначений двома Сталінськими преміями.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- А Олесь Гончар
- Б Костянтин Данькевич
- В Володимир Сосюра
- Г Ігор Савченко
- Д Олександр Довженко

У завданнях 24–26, які мають шість варіантів відповідей, оберіть три правильні відповіді й запишіть їх номери у клітинки.

24. Що з переліченого характеризує умови, за яких відбувалася відбудова господарства в УРСР (так само, як і в СРСР) у повоєнну добу?

- 1 Тоталітарний політичний режим, командно-адміністративна система.
- 2 Домінування приватної та державної соціалістичної власності.
- 3 Панування колгоспно-радгоспної системи.
- 4 Економічна зацікавленість працівників у розвитку виробництва.
- 5 Американська фінансова та технічна допомога.
- 6 Пріоритетний розвиток важкої промисловості.

25. Які з тверджень характеризують розвиток культури та науки в УРСР 1946–1953 рр.?

- 1 Зміцнення матеріально-технічної бази науково-дослідних установ.
- 2 Досягнення в генетиці, підтримані академіком Т. Лисенком.
- 3 Публічне цькування й звинувачення в націоналізмі українських істориків та письменників.
- 4 Створення радянським урядом сприятливих умов для літераторів та театральних критиків, євреїв за національність.
- 5 Успіхи в електроніці, зокрема створення електронно-обчислювальної машини.
- 6 Визначальна роль Олександра Олеся, М. Вороного, Г. Косинки в розвитку літературного процесу.

26. Що було характерним для економічного й соціального життя населення Західної України в другій половині 40-х – початку 50 рр.?

- 1 Реконструкція старих і будівництво нових промислових підприємств.
- 2 Призначення на керівні посади всіх щаблів партійно-радянської влади місцевих українців.
- 3 Репресії проти місцевого населення, виселення його у глибинні райони СРСР.
- 4 Тимчасове сприяння компартійно-радянської влади греко-католицькій церкві.
- 5 Проведення владою насильницької колективізації сільського господарства.
- 6 Здійснення індустріалізації на досконалішій технічній базі та новітніх технологіях.

28. УКРАЇНА В УМОВАХ ДЕСТАЛІНІЗАЦІЇ (1953 – 1964 рр.)

Факти:

Лібералізація суспільно-політичного життя УРСР в середині 1950-1960-х рр.: припинення масових репресій, реабілітація. Зміни адміністративно-територіального устрою УРСР. Зміни в промисловості та сільському господарстві, соціальній сфері. Реформування управління економікою. Виникнення руху «шістдесятників», дисидентського руху наприкінці 1950 – початку 1960-х рр.

Дати:

лютий 1954 р. – входження Кримської області до складу УРСР;

1956 р. – XX з'їзд КПРС;

1959 р. – утворення Української робітничо-селянської спілки.

Персоналії: І. Світличний, А. Горська, І. Дзюба, Л. Костенко, Л. Лук'яненко, Є. Сверстюк, В. Симоненко.

Поняття та терміни: «лібералізація», «політична реабілітація», «відлига», «раднаргоспи», «шістдесятники», «дисидентство».

Ви повинні вміти:

- **розпізнавати на карті** зміни в адміністративно-територіальному устрої України;
- **характеризувати** сутність процесу лібералізації, реформи управління економікою в середині 1950-1960-х рр., здобутки та особливості розвитку культури, сутність опозиційного руху;
- **визначати** наслідки процесу лібералізації, економічних реформ для українського суспільства, причини та наслідки входження Кримської області до складу УРСР, причини виникнення та значення опозиційного руху.

ПІСЛЯ Й. СТАЛІНА. 27 березня Верховна Рада СРСР оголосила амністію, результатом якої скористалися здебільшого кримінальні елементи. Мільйони людей, репресованих за політичними мотивами на тривалі строки, залишалися в концтаборах і тюрмах. У ніч на 4 квітня з ініціативи Берії були звільнені лікарі. Антисемітська хвиля почала спадати. Услід за лікарями Берія розпочав реабілітацію громадян по інших великих «справах», організованих міністерством держбезпеки у післявоєнні роки.

У червні Хрущов підготував зняття з посади Л. Мельникова – дуже непопулярної в Україні людини. Посаду першого секретаря Хрущов віддав **О. Кириченку** – першому українцеві на цій високій посаді. У вересні 1953 р. відбувся пленум ЦК КПРС, на якому було, нарешті, обрано першого секретаря. Ним став Хрущов, який фактично виконував ці обов'язки від смерті Сталіна.

Протекція українській політичній еліті і вихідцям з України не мала наслідків, яких очікував М. Хрущов. Навпаки, політичні діячі українського походження відіграли в його усуненні від влади вирішальну роль. Улітку **1963** р. після М. Підгорного першим секретарем ЦК Компартії України став **П. Шелест**. Цілком зобов'язані Хрущову своєю політичною кар'єрою, ці люди незабаром приєдналися до змови, яка готувалася під керівництвом іншого висуванця Хрущова – Л. Брежнєва і за участю КДБ СРСР.

ЗМІНИ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ УРСР. Від початку 1954 р. партійний апарат і засоби масової інформації розгорнули пропагандистську кампанію у зв'язку з **300-річчям входження України до складу Росії**. Цю подію стали іменувати не інакше як возз'єднання. ЦК КПРС опублікував **«Тези про 300-річчя возз'єднання України з Росією»**. Під час святкування 300-річчя Переяславської угоди обласний центр **Проскурів** було перейменовано в **Хмельницький**. Головною подією ювілейних торжеств стала **передача Україні Кримської області**. Вона мотивувалася спільністю економіки, територіальною близькістю, тісними господарськими й культурними зв'язками між Україною і Кримом.

У 1954 р. з українних районів Вінницької, Київської, Кіровоградської і Полтавської областей було утворено Черкаську область.

ЛІКВІДАЦІЯ ГУЛАГУ. У системі Головного управління таборів навесні 1953 р. налічувалося більше мільйона ув'язнених. До XX з'їзду КПРС була звільнена більшість з них. Для звільнення застосовувалися дві процедури: амністія і реабілітація. Одночасно скасовувалося найбільш одіозне репресивне законодавство минулих років.

Амністія засуджених за співробітництво з окупаційним режимом у роки війни дозволила повернутися додому українським націоналістам. До 1957 р. повернулися ті, хто вижив – 65 534 особи, засуджені за членство в ОУН, участь в УПА або «бандпосіб-

ництво». Було знято з обліку (фактично реабілітовано) 2684 тис. осіб, що становило 58 % загальної кількості засуджених. Реабілітації не підлягали жертви політичних репресій до 1 грудня 1934 р., всі репресовані за звинуваченнями в «українському буржуазному націоналізмі» і в колабораціонізмі. Держава не визнала себе винною у депортаціях мільйонів громадян під час суцільної колективізації сільського господарства, етнічних зачисток прикордонних місцевостей (з 1934 р.), радянзації західно-українських земель 1939–1941 рр. Так само реабілітація не поширювалася на висланих з України кримських татар і німців.

ДЕСТАЛІНІЗАЦІЯ. Виступ **М. Хрущова** з доповіддю на закритому засіданні **XX з'їзду КПРС** перевів процес **лібералізації** у нову площину – **десталінізації**. XX з'їзд КПРС працював у лютому **1956 р.** Доповідь М. Хрущова скоріше маскувала, ніж змальовувала справжню картину минулого. У ній засуджувалися тільки зовнішні прояви тоталітаризму («культ особи») і найбільш вражаючі випадки зловживання владою (масові репресії, депортації). Політика партії на всіх етапах «соціалістичного і комуністичного будівництва» визнавалася правильною.

Беручи приклад зі Сталіна, який організував покаянні виступи переможених противників на партійних з'їздах, Хрущов змусив явних і прихованих членів антипартійної групи виступити перед делегатами чергового XXII з'їзду КПРС у жовтні 1961 р. (попередній, XXI з'їзд був позачерговим). Суспільство за ці майже шість років стало іншим і вже сприймало інформацію про сталінські злочини без шоку. Промовці на конкретних фактах доводили безпосередню участь у злочинах сталінської доби Ворошилова, Кагановича, Маленкова і Молотова.

З'їзд ухвалив винести з мавзолею Леніна саркофаг з набальзамованим тілом Сталіна. Труну поховали на кладовищі, влаштованому біля Кремлівської стіни для керівників високого рангу. По всій країні розпочався демонтаж пам'ятників Сталіну. Закривалися присвячені йому музеї. Вулиці, підприємства, навчальні заклади і міста, які мали ім'я Сталіна, терміново перейменовувалися. У листопаді 1961 р. місто Сталіно (колишня Юзівка) стало називатися Донецьком, Сталінська область відповідно була перейменована на Донецьку. XXII з'їзд КПРС став апогеєм десталінізації хрущовської доби.

- **Десталінізація** – процес ліквідації наслідків сталінізму, започаткований після смерті Й. Сталіна.

НАСЛІДКИ ДЕСТАЛІНІЗАЦІЇ

- Фактичне припинення (1953 р.) і легітимізація припинення (1956 р.) масових репресій були вимушеними кроками з боку керівників Кремля. Створювалася ситуація, коли з тріади ленінсько-сталінської диктатури (масовий терор, комуністична пропаганда та виховання в радянському дусі від ясел до ВНЗ) випав найголовніший елемент. Ця обставина не зробила суспільство менш залежним від держави, але змусила державу більш обережно й толерантно ставитися до потреб людини та суспільства загалом. Істотна частка ресурсів, які тоталітарна держава концентрувала у своїх руках, була перенаправлена на задоволення потреб суспільства (масове житлове будівництво, пенсійна реформа, полегшення матеріального становища колгоспників, потреби освіти і науки тощо).
- Зміна взаємовідносин між державою і суспільством позначилася на функціях і методах роботи матеріального втілення диктатури компартійних вождів – органів державної безпеки. Терор не зник, а став «точковим». Головним методом роботи органів безпеки з населенням стала «профілактика». Виникло явище, яке було неможливим при сталінській диктатурі – **дисидентство**, тобто відкрите інакомислення.
- Одночасно різке послаблення терору викликало появу **шістдесятництва** в усіх його різноманітних проявах. Вплив шістдесятників на суспільство був величезний, тому що прищеплював йому здатність протистояти всемогутній державі.
- Процес реабілітації жертв політичних репресій ускладнювався тим, що жертви мали реабілітувати ті, що були їхніми катами. Однак це був єдиний можливий шлях десталінізації суспільства, яке перебувало в постгеноцидному стані.
- Неможливість подальшого застосування масових репресій кардинально позначилося на взаємовідносинах України із загальносоюзним компартійно-радянським центром. Центр знову (останній раз перед тим – в 1943–1945 рр.) почав запобігати перед другою за людським і економічним потенціалом республікою, яка мала величезні, хоч суто формальні в умовах диктатури компартійних вождів, конституційні повноваження.

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ ПРОМИСЛОВІСТЮ.

Немало реформ М. Хрущова справді поліпшували матеріальне становище людей, умови їхньої праці і дозвілля. Перетворившись на вождя, Хрущов не

припинив реформаторської активності. Однак далеко не всі його реформи були продуманими і поліпшували справу.

Однією з провальних реформ в галузі економіки була **децентралізація управління промисловістю**. Хрущов вирішив відмовитися від прямого підпорядкування майже кожного більш-менш великого підприємства Москві, де розміщувалися галузеві центри управління – міністерства. Технічна неможливість врахувати з одного центру всі особливості виробничого процесу у велетенській країні була всім зрозумілою.

Лютневий (1957) пленум ЦК КПРС з подачі Хрущова визнав за необхідне ліквідувати більшість галузевих міністерств. Замість них організовувалися територіальні **ради народного господарства – раднаргоспи**. Після того як державна партія схвалила таке рішення, Верховна Рада СРСР прийняла закон про ліквідацію 10 загальносоюзних і 15 союзно-республіканських міністерств. Замість них було створено 103 раднаргоспи. У відання 11 українських раднаргоспів перейшло 2,8 тис. підприємств, які виробляли абсолютну більшість промислової продукції.

М. Хрущов оцінив вигоди такої реформи як політик. Реформа послаблювала позиції московської бюрократії, яка підтримувала політичних суперників першого секретаря в президії ЦК КПРС.

У 1960 р. в Україні (а також у Росії і Казахстані) був утворений республіканський раднаргосп. УРНГ керувала місцевими раднаргоспами, кількість яких у цей час дійшла до 14. У 1962 р. по всій країні було здійснене укрупнення раднаргоспів. В УРСР їх кількість зменшилася до 7. Одночасно утворилася Рада народного господарства СРСР.

УРНГ, Держплан УРСР і Держбуд УРСР ставали союзно-республіканськими органами. Нарешті, в 1963 р. була утворена ще одна управлінська надбудова – **Вища рада народного господарства СРСР**. Система народногосподарського управління стала набагато більше забюрократизованою, ніж була до 1957 р.

ПРОМИСЛОВА ПОЛІТИКА ЦЕНТРУ В УКРАЇНІ. В добу М. Хрущова Україна вважалася пріоритетним регіоном для капітального будівництва. Темпи розвитку її промисловості перевищували середні по СРСР.

Найбільш динамічно розвивалася електроенергетика. Були споруджені великі теплові електростанції районного значення (ДРЕС): Ворошиловградська, Миронівська, Придніпровська, Сімферопольська, Слов'янська, Старобешівська та ін. Постали чергові гідроелектростанції Дніпровського каска-

ду – Дніпродзержинська, Каховська і Кременчуцька.

У Донбасі, де здійснювалося масштабне шахтне будівництво, виник дефіцит робочої сили. Швидкими темпами йшла розбудова потужних газових родовищ – Радченківського в Полтавській і Шебелинського в Харківській областях.

У металургійній промисловості були збудовані унікальні за розмірами доменні печі й мартени. Від 1962 р. будівництво мартенів припинилося. На заводах почалося спорудження киснево-конверторних цехів. Найбільш потужний будувався на «Криворіжсталі».

У травні 1958 р. М. Хрущов поставив питання про **прискорену хімізацію країни** на пленумі ЦК КПРС і домігся для «великої хімії» додаткових асигнувань. На капітальне будівництво в хімічній промисловості України за 1959–1963 рр. було виділено в півтора раза більше коштів, ніж за попередні 40 років. У республіці з'явилося 35 нових заводів і понад 250 великих хімічних виробництв.

Серед новобудов «великої хімії» виділялися Роздольський гірничо-хімічний комбінат, Черкаський і Чернігівський заводи хімічних волокон, Дніпропетровський шинний завод. У середині 60-х років вони давали п'яту частину продукції хімічної промисловості.

В Україні з'явилися **автомобілебудування, виробництво обчислювальної техніки, радіоелектроніка**. З 1956 р. у Ворошиловграді і Харкові почали серійно випускати **тепловози**. Харківський авіазавод налагодив випуск **перших у світі швидкісних лайнерів ТУ-104**, а згодом – ТУ-124. Турбогвинтовий літак АН-24 Київського авіазаводу став найпоширенішою машиною свого класу в загальносоюзних пасажирських перевезеннях.

Підприємства важкої індустрії вперше в широких масштабах стали випускати товари народного споживання.

ВПЛИВ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ М. ХРУЩОВА НА СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО УКРАЇНИ. Сільськогосподарська продукція ставала дедалі дефіцитнішою: продуктивність праці на селі не зростала, а кількість споживачів збільшувалася в міру урбанізації республіки.

Виробництво продовольства можна було нарощувати двома шляхами: інтенсифікацією виробництва або розширенням посівних площ. Хрущов ухопився за ідею **опанувати цілнинні землі** Північного Казахстану, Південного Уралу й Алтаю.

У середині 50-х років М. Хрущов розпочав ще одну кампанію, націлену на збільшення віддачі від

сільського господарства – *кукурудзяну*. Пік її припав на 1961 р., коли в Україні під кукурудзу було виділено 3 млн гектарів кращих земель. «Цариця полів» зайняла 20 % посівних площ. У неврожайному 1963 р. Радянський Союз уперше закупив у США і Канаді великі партії хліба. Відгоди країна потрапила в залежність від імпорту хліба і вже не могла обійтися без завезення зерна на мільярди доларів.

М. Хрущов зробив спроби підійти до розв'язання продовольчої проблеми ще й шляхом реорганізації МТС. Навесні наступного року вони вже були перетворені на ремонтно-технічні станції, а вся техніка колишніх МТС опинилася в розпорядженні колгоспів. Необхідність викупувати техніку в МТС, а надалі – купувати її в держави важким тягарем лягла на слабку економіку колгоспів.

Не маючи уявлення про справжні причини неефективної роботи колгоспів, партійне керівництво на чолі з М. Хрущовим вирішило здійснити їх *укрупнення*. Наприкінці 50-х років таке укрупнення було здійснене, і в УРСР залишилося тільки 9634 колгоспи (проти 19 295 у 1950 р.). Через це колгоспи почали охоплювати по декілька сільських населених пунктів. Виникла проблема *«неперспективних сіл»*, у яких розміщувалися колгоспні бригади. Вважалося, що витратити кошти на розвиток таких сіл непотрібно. М. Хрущов вважав, що особисті підсобні господарства втрачатимуть своє значення, і доклав зусиль, щоб сприяти цьому на практиці. Як і в сталінські часи, на селі почали вилучати корів у колгоспників. Вважалося, що колгоспні тваринницькі ферми можуть забезпечувати щоденні потреби жителів села у молоці. Результатом цієї кампанії стало зменшення кількості худоби в підсобних господарствах (корів – на 9 %, свиней – на 20 %, овець і кіз – на 53 %). Обсяги продукції, що надходила в базарну торгівлю, скоротилися, а ціни на неї при постійному підвищенні попиту міського населення – зросли. Від цього постраждали як міські споживачі, так і колгоспники.

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА В ДОБУ «ВІДЛИГИ». Одразу після XX з'їзду КПРС було здійснено цілу низку розрахованих на зовнішній ефект соціальних заходів, які не вимагали великих затрат. Зокрема, на дві години скорочувалася тривалість робочого дня в передвихідні і передсвяткові дні. Скасовувався закон 1940 р., який «прив'язував» робітників до підприємств, на яких вони працювали. Істотно **збільшувалася тривалість відпусток, пов'язаних з вагітністю і пологами** (з 77 до 112 календарних днів). Встановлювався шестигодинний робочий день для

підлітків до 18 років. Скасувалася плата за навчання у старших класах середніх шкіл та вищих навчальних закладах.

У липні 1956 р. Верховна Рада СРСР ухвалила **закон про пенсії та допомогу членам колгоспів**. Пенсійний вік знижувався у сфері державного господарства до 60 років для чоловіків і 55 років для жінок. Право на пенсію за старістю вперше встановлювалося для працівників колгоспно-кооперативного сектора: чоловікам – після 65 років (при стажі роботи не менше 25 років), жінкам – після 60 років (при стажі роботи не менше 20 років). Середній розмір пенсій збільшувався майже в два рази.

З 1956 р. **розпочався поступовий (за галузями) перехід з восьмигодинного на семигодинний робочий день** (на підземних роботах і у виробництві зі шкідливими умовами праці – на шестигодинний робочий день). У робітників та службовців України робочий тиждень зменшився з 48 годин у 1956 р. до 41 години в 1960 р. (відповідно на підземних роботах і у виробництві зі шкідливими умовами праці – з 48 до 36 годин). З осені 1959 р. підприємства, установи й організації УРСР почали поступовий перехід на п'ятиденний робочий тиждень з двома вихідними днями при восьмигодинному робочому дні.

У постанові ЦК КПРС і Ради міністрів СРСР «Про розвиток житлового будівництва в СРСР» (липень 1957 р.) ставилося завдання за 10–12 років ліквідувати «комуналки» і забезпечити кожному сім'ю окремою квартирою. У кожному великому місті розгорнулося будівництво домобудівних комбінатів і промисловості будівельних матеріалів. За десять років житлову проблему розв'язати не вдалося, оскільки **тривала стрімка урбанізація України**. Але було **збудовано понад 3 млн квартир**. Це істотно пом'якшило житлову кризу.

НАРОДЖЕННЯ ОПОЗИЦІЙНОГО РУХУ. ПОЯВА ШІСТДЕСЯТНИКІВ. Лібералізація суспільно-політичного життя ознаменувалася появою людей, які, не йдучи на прямий конфлікт з властями, займали активну життєву позицію і сподівалися, що їм вдасться своєю працею змінити суспільство на краще. Вони вимагали радикальніших перетворень, стаючи в опозицію не до влади в цілому, а до тих консервативних сил, які перешкоджали реформам. Масова поява цих людей відбулася в 60-ті роки. Звідси походить їхня назва. Здебільшого це було молоде покоління. Найбільш болючою для українських шістдесятників була національна проблема. Вони пропагували високі зразки національної культури в народі, захищали рідну мову, прагнули звільнитися від ідеологіч-

них штампів «соціалістичного інтернаціоналізму», під прикриттям якого відбувалося російщення українського життя.

На початку 1960 р. у Києві при міськкомі комсомолу почав діяти *клуб творчої молоді «Супутник»*. У його секціях панувало активне життя. На вечорах поезії виступали **І. Драч**, **Л. Костенко**, **В. Симоненко**. Історики **О. Апанович** і **М. Брайчевський** розповідали про заборонені сторінки з минулого України. Художники влаштовували виставки своїх творів, які суперечили канонам так званого «соціалістичного реалізму». Театральна секція на чолі з **Л. Танюком** ставила напівзаборонені п'єси Б. Брехта і М. Куліша. У незвичному ракурсі розкривався український літературний процес у лекціях **І. Дзюби** і **Є. Сверстюка**.

Клуби творчої молоді виникли також у деяких інших містах – Львові, Одесі, Дніпропетровську, Черкасах. Львівський «Пролісок» гуртував навколо себе молодих інтелектуалів з усієї Західної України.

У 1962–1963 рр. відбулися зустрічі М. Хрушова з творчою інтелігенцією. Вони справедливо вважаються кінцем «відлиги» в інтелектуальному житті. Хрущов люто накинувся на **Б. Пастернака**, який дозволив собі погодитися прийняти Нобелівську премію з літератури за роман «*Доктор Живаго*», на автора терміна «відлига» **І. Еренбурга**, на київського письменника-фронтовика **В. Некрасова**. В українській партійній пресі почалося цькування творчої молоді. Особливо дісталось І. Дзюбі, І. Драчу, Л. Костенко, Є. Сверстюку. Клуби творчої молоді було закрито.

ДИСИДЕНТСЬКИЙ РУХ. Шістдесятників, які зважувалися на відкритий конфлікт з властями, назвали **дисидентами**. На відміну від шістдесятників, які траплялися навіть на високих щаблях компартійно-радянського апарату, дисидентів було мало. Не кожний міг витримати протистояння з усемогутньою державою. Започаткувала дисидентський етап опозиційного руху **Українська робітничо-селянська спілка (УРСС)** на чолі з **Л. Лук'яненком**. Вона діяла у Західній Україні в 1959–1961 рр. і ставила за мету здобуття незалежності шляхом виходу зі складу СРСР на основі відповідних статей радянських конституцій. Після арешту чекісти інкримінували членам УРСР не статтю 62 КК УРСР («антирадянська агітація і пропаганда»), а статтю 56 («зрада Батьківщини»).

«УНІАТСЬКА ЗАГРОЗА». На початку 50-х років усі греко-католицькі приходи були ліквідовані, а їхні

храми й монастирі передані РПЦ. Сталінський режим бажав винищити греко-католицьку церкву, яка була найбільш стійким чинником національної самобутності західноукраїнського населення. З осені 1955 р. в західні області почали повертатися із заслання репресовані священники. Населення стало вимагати відновлення легальної діяльності греко-католицької церкви. Першою стривожилася РПЦ. На нараді єпископів західних областей у Києві, що відбулася в січні 1957 р., патріарху Алексію було запропоновано «ліквідувати уніатську спадщину» за допомогою властей. Влада пішла назустріч РПЦ. Рада у справах РПЦ при Раді міністрів СРСР заявила, що про відновлення уніатської церкви не може бути й мови. КДБ оточив пильною увагою тих, хто контактував з пастирем греко-католицької церкви митрополитом **Й. Сліпим**. Митрополит давно відбув строк ув'язнення, але його тримали на поселенні в Красноярському краї.

ПОГРОМ ЦЕРКВИ. Відносно ліберальна політика щодо церкви тривала недовго. Державна партія брала курс на побудову комунізму й форсоване подолання релігійності. Місцеві органи влади встановили жорсткий нагляд за священниками, фінансовою та господарською діяльністю церкви. Наприкінці 50-х років було ухвалено низку актів, які істотно зменшили можливості відкриття храмів й полегшили їх закриття.

Засоби масової інформації повели атаку на церковні громади, звинувачуючи їх у порушенні радянської законності. Протягом 1957–1964 рр. майже половина українських церковних громад залишилася без храмів. Припинили діяльність дві третини монастирів. У 1961 р. М. Хрущов заявив, що будь-які витрати на реставрацію церков є розбазарюванням народних коштів. Після цього з державного обліку було знято 740 історичних пам'яток переважно культового походження.

Відбулася низка судових процесів над вірними. Судили переважно **євангелістських християн-баптистів, адвентистів сьомого дня** і представників незареєстрованих общин, насамперед **єговістів** та **п'ятдесятників**.

РОЗВИТОК НАРОДНОЇ ОСВІТИ. Найбільш високий відсоток бюджетного фінансування загальноосвітньої школи за всі радянські часи припав саме на період «відлиги».

У грудні 1958 р. Верховна Рада СРСР прийняла новий шкільний закон. У ньому містилася «демократична» норма про те, що батьки самі можуть оби-

рати, якою мовою повинні вчитися їхні діти. Русифікація народної освіти, яка йшла знизу, від батьків, була особливо загрозливою.

У 50-х роках обов'язковою була семирічна освіта. Новий закон про народну освіту передбачав запровадження з 1960/61 навчального року в місті й на селі восьмирічної освіти.

РОЗВИТОК НАУКИ. Протягом 1956–1965 рр. в АН УРСР з'явилося десять нових науково-дослідних установ. Половина їх розміщувалася в Києві, решта – в інших містах України. У Києві постали Інститут проблем лиття (1958), Інститут хімії високомолекулярних сполук (1959), Інститут напівпровідників (1960), Інститут геофізики (1960), Інститут кібернетики (1961). В Інституті фізики у 1960 р. став до ладу атомний реактор, за допомогою якого розгорнулися дослідження в галузі фізики атомного ядра. Фізико-технічний інститут у Харкові увійшов у програму розвитку атомної енергетики, якою керував І. Курчатов. Інститут електрозварювання ім. **Є. Патона** перетворився на потужний науково-технічний комплекс з власними конструкторськими бюро і дослідними виробництвами.

Атмосфера лібералізації, яка запанувала в країні після XX з'їзду КПРС, сприятливо позначилася на розвиткові гуманітарних наук. Вперше було відкрито доступ до архівних матеріалів радянської доби. З 1957 р. почали виходити спеціалізовані журнали академічних установ гуманітарного профілю: «*Український історичний журнал*», «*Економіка Радянської України*», «*Радянське право*», «*Народна творчість та етнографія*».

ЛІТЕРАТУРНИЙ ПРОЦЕС. У 1959 р. **О. Довженко** став лауреатом Ленінської премії за далекий від казенних канонів кіносценарій «*Поєма про море*». **В. Сосюра** написав чудові поеми «*Мазепа*» і «*Розстріляне безсмертя*», автобіографічну повість «*Третя рота*». Опублікувати їх тоді йому не вдалося. **М. Стельмах** створив романи «*Кров людська – не водиця*», «*Хліб і сіль*». За роман «*Тронка*» **О. Гончар** був удостоєний Ленінської премії. **Г. Тютюнник** написав роман «*Вир*». У літературу увійшло покоління шістдесятників. Це покоління представлено такими яскравими іменами, як **І. Дзюба**, **І. Драч**, **Р. Іваничук**, **Л. Костенко**, **Р. Лубківський**, **Б. Олійник**, **Д. Павличко**, **В. Симоненко**, **В. Стус**. Позбавлені можливості друкуватися, молоді письменники поширювали свої твори «самвидавом». Окремі сміливці передавали їх у «тамвидав», тобто за кордон.

РОЗВИТОК МИСТЕЦТВА. Нові керівники КПРС змушені були визнати несправедливими безглузді звинувачення деяких композиторів і авторів лібрето у політичних помилках, зроблені в часи панування головного сталінського «мистецтвознавця» **А. Жданова**. 28 травня 1958 р. вийшла постанова ЦК КПРС, в якій визнавалися несправедливими звинувачення, адресовані опері **В. Мураделі** «*Велика дружба*» та операм українських композиторів **К. Данькевича** «*Богдан Хмельницький*» і **Г. Жуковського** «*Від щирого серця*».

У умовах «відлиги» з особливим натхненням почали працювати визнані метри **української музики і талановита молодь** – **К. Данькевич**, **С. Людкевич**, **Г. Майборода**, **П. Майборода**, **Ю. Мейтус**, **Л. Ревуцький**, **А. Штогаренко**. У жанрі **оперети** добилися успіхів **А. Кос-Анатольський**, **О. Сандлер**, **Я. Цегляр**. У народі користувалася визнанням творчість **композиторів-пісенників** **О. Білаша**, **А. Філіпенка**, **І. Шамо**. **Театральне мистецтво** залишалось елітарним, хоч кількість відвідувачів театральних вистав неухильно збільшувалася. У театрах працювала плеяда таких майстрів, як **А. Бучма**, **М. Крушельницький**, **Ю. Лавров**, **М. Романов**, **Н. Ужвій**, **К. Хохлов**, **Ю. Шумський**, **Г. Юра**.

Образотворче мистецтво розвивали такі прославлені майстри, як **М. Божій**, **М. Дерегус**, **В. Касіян**, **К. Трохименко**, **О. Шовкуненко**, **Т. Яблонська**. Здобули широке визнання яскраві майстрині декоративно-прикладного мистецтва **К. Білокур** і **М. Примаченко**.

Аудиторія кіноглядачів на переломі 50-х і 60-х років перевалила за 700 млн на рік, тобто була у 50 разів більша, ніж театральна.

Тренувальний тест до теми 28

Завдання 1–17 мають чотири варіанти відповіді, серед яких лише один правильний. Виберіть правильний варіант відповіді.

1. Коли відбувся судовий процес над організацією, про яку йдеться у фрагменті джерела?

«Головним її ідеологом і засновником був **Левко Лук'яненко**, який народився на Чернігівщині, закінчив юридичний факультет Московського університету і працював у Львівській області в Радехівському райкомі КПУ. Вони разом із партійним працівником **Степаном Віруном** на початку 1959 року вирішують створити організацію, метою якої буде сприяння виходу України зі складу СРСР».

А	Б	В	Г	А 1959 р.	Б 1960 р.
				В 1961 р.	Г 1962 р.

2. Якими цифрами на картосхемі позначено області, що з'явилися на картах адміністративно-територіального устрою УРСР у 1954 р.?

А	Б	В	Г

- А 1, 5
- Б 2, 5
- В 2, 3
- Г 3, 4

3. Хто з шістдесятників творив у жанрі літератури?

- 1 Іван Дзюба, Євген Сверстюк, Іван Світличний
- 2 Олена Апанович, Михайло Брайчевський, Олена Компан
- 3 Алла Горська, Галина Севрук, Панас Заливаха
- 4 Сергій Параджанов, Юрій Іллєнко, Леонід Осика
- 5 Василь Симоненко, Іван Драч, Ліна Костенко

А	Б	В	Г

- А 1, 3
- Б 1, 5
- В 2, 3
- Г 4, 5

4. Які явища економічного життя УРСР відбулися за доби «відлиги»?

- 1 Введення в експлуатацію газопроводу Дашава-Київ.
- 2 Започаткування легкового автомобілебудування.
- 3 Випуск найбільших у світі суховантажних суден та риболовецьких траулерів.
- 4 Будівництво перших атомних електростанцій.
- 5 Широке впровадження електронно-обчислювальних машин у промисловість.
- 6 Випуск перших у СРСР турбореактивних пасажирських літаків.

А	Б	В	Г

- А 1, 4, 5
- Б 2, 3, 6
- В 3, 4, 6
- Г 1, 3, 5

5. Які з тверджень стосуються реформ у соціальній сфері за доби «відлиги»?

- 1 Робітники не мали права змінювати місце роботи без згоди адміністрації підприємства.
- 2 Скорочення тривалості робочого дня на дві години у передвихідні та передсвяткові дні.
- 3 Збільшення тривалості відпусток за вагітністю і пологами – з 77 до 112 календарних днів.
- 4 Впроваджено плату за навчання у старших класах середніх шкіл та у вищих навчальних закладах.
- 5 Перехід підприємств, організацій та установ на п'ятиденний робочий тиждень при семигодинному робочому дні.

А	Б	В	Г

- А 1, 3
- Б 2, 3
- В 2, 4
- Г 4, 5

6. Укажіть особливості сільського господарства за доби «відлиги».

- 1 Збільшення кількості селян порівняно з кількістю мешканців міст.
- 2 Вукуп техніки у МТС, що стало непосильним тягарем для колгоспів.
- 3 Кампанія з «вилучення» у селян корів та іншої худоби.
- 4 Сприяння держави зростанню продуктивності індивідуальних присадибних господарств селян.
- 5 Неможливість селян вільно пересуватися в межах держави через відсутність у них паспортів.
- 6 Завпровадження грошової оплати праці в колгоспах.
- 7 Розв'язання проблеми забезпечення тваринництва кормами засівом мільйонів гектарів землі кукурудзою.

А	Б	В	Г

- А 1, 3, 5
Б 2, 3, 6
В 3, 4, 7
Г 1, 5, 6

7. Укажіть особливості розвитку промисловості та соціальної сфери УРСР за доби «відлиги».

- 1 Скорочення масштабів будівництва державного житла.
- 2 Неefективність соціальної політики через брак достатніх фінансових ресурсів.
- 3 Залучення додаткових асигнувань на розвиток хімічної промисловості.
- 4 Переорієнтація господарського механізму управління промисловістю з директивного на ринковий.
- 5 Децентралізація управління промисловістю через створення раднагоспів.
- 6 Уповільнення розвитку електроенергетики.
- 7 Створення нових галузей промисловості: ракетної тощо.

А	Б	В	Г

- А 1, 3, 4
Б 2, 5, 6
В 3, 4, 6
Г 3, 5, 7

8. Які з тверджень стосуються пенсійної реформи за доби «відлиги»?

- 1 Робітники однакових професій, але різних міністерств та відомств отримували різні за розмірами пенсії.
- 2 Середній розмір пенсій зріс майже на 80 % при скороченні розриву між пенсійним забезпеченням різних категорій громадян.
- 3 Істотно розширювалося коло осіб, які мали право на державну пенсію.
- 4 Встановлювався однаковий для всіх категорій пенсіонерів, окрім колгоспників, пенсійний вік: для чоловіків – 65 років, для жінок – 60 років.
- 5 Одержання пенсій за відсутності повного стажу роботи за віком було неможливим.

А	Б	В	Г

- А 1, 4
Б 2, 3
В 2, 5
Г 4, 5

9. Які явища та процеси характерні для сільського господарства України в період «відлиги»?

- 1 Багатократне зниження державою закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію.
- 2 Надання колгоспам можливості вільно планувати своє виробництво.
- 3 Необроблене розширення посівів кукурудзи.
- 4 Обмеження щодо присадибного господарства, утримання худоби.
- 5 Реорганізація МТС в РТС, продаж їхньої техніки колгоспам.
- 6 Україна як житниця СРСР стала одним з головних світових експортерів хліба.
- 7 Інтенсифікація сільськогосподарського виробництва за рахунок поставок високопродуктивної техніки.

А	Б	В	Г

- А 1, 3, 7
Б 2, 5, 6
В 2, 4, 7
Г 3, 4, 5

10. Які заходи реформування освіти було ініційовано за доби «відлиги»?

- 1 Запровадження обов'язкової загальної одинадцятирічної освіти.
- 2 Політехнізація освіти – зміцнення зв'язку школи з виробництвом.
- 3 Право батьків учнів обирати мову навчання в школі.
- 4 Обов'язкове вивчення української мови в школах з російською мовою навчання.
- 5 Скасування вечірньої та заочної форми навчання у вищих навчальних закладах.
- 6 Встановлення плати за навчання в старших класах середніх шкіл та ВНЗ.

А	Б	В	Г

- А 1, 5
Б 2, 3
В 3, 6
Г 4, 5

11. Які твердження характеризують явища та процеси соціально-економічного життя УРСР за доби «відлиги»?

- 1 Втрата значення особистого господарства через зростання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції в колгоспах.
- 2 Відтік молоді з села позитивно позначився на темпах зростання промислового виробництва, але підірвав сільське господарство.
- 3 Великі присадибні ділянки і наявність великої рогатої худоби у робітників та службовців радгоспів були перешкодою розвитку радгоспного виробництва.
- 4 Встановлення державної системи пенсійного забезпечення колгоспників: право на пенсію чоловіки одержували у віці – 60 років, а жінки – 55.
- 5 Влада не наважилася поширити паспортну систему на все населення сільської місцевості, проте істотно послабила паспортний режим.
- 6 Зменшення матеріальної зацікавленості колгоспників, скорочення державних асигнувань на потреби села.

А	Б	В	Г

- А 1, 3, 6
Б 2, 4, 5
В 2, 3, 5
Г 3, 4, 6

12. Про засідання якої дисидентської організації йдеться?

Іван Кандиба згадує: «Виступив Лук'яненко спочатку. Потім я. Я сказав приблизно такі фрази, що викликали тоді навіть між нами непогодження: «Проект програми взагалі я схвалюю. Але мені не подобається те, що на базі марксизму-ленінізму вона побудована». А тоді Вірун мені зразу таку репліку каже: «Без марксизму-ленінізму далі, як до Києва, не дійдеш». Ну, такий собі конфлікт. І якраз Левко тоді записував свого роду нотатки. Вони так і називаються: «Нотатки на зборах шостого листопада». Потім у справі фігурували... Значить, вирішили все-таки замінити цю програму... І доручили знову таки Лук'яненку в іншій формі це подати. У новому

варіанті програми головним завданням організації була ненасильницька боротьба за громадські права в Україні, за національні та культурні права, за економічні права тощо. Другим етапом боротьби мала бути боротьба за самостійність України».

А	Б	В	Г

- А Українську загальнонародну організацію (УЗНО)
- Б Український національний фронт (УНФ).
- В Українську робітничо-селянську спілку (УРСС)
- Г Об'єднану партію визволення України (ОПВУ)

13. Коли відбулися події, про які йдеться в уривку з указу Президії Верховної Ради СРСР?

«Враховуючи спільність економіки, територіальну близькість і тісні господарські і культурні зв'язки між Кримською областю і Українською РСР, Президія Верховної Ради Союзу Радянських Соціалістичних Республік постановляє: затвердити спільне подання Президії Верховної Ради РРФСР і Президії Верховної Ради УРСР про передачу Кримській області зі складу Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки...»

А	Б	В	Г

- А 1946 р.
- Б 1953 р.
- В 1954 р.
- Г 1956 р.

14. Який художній фільм режисера Сергія Параджанова знятий у 1964 р. на Київській кіностудії ім. О. Довженка?

А	Б	В	Г

- А «Камінний хрест»
- Б «Білий птах з чорною ознакою»
- В «В бій ідуть тільки «старики»
- Г «Тіні забутих предків»

15. Хто очолив Академію наук УРСР в 1962 р.?

А	Б	В	Г

- А Олександр Палладін
- Б Борис Патон
- В Іван Білодід
- Г Ігор Курчатів

16. Доповніть твердження.

Українські вчені впродовж 1953 – 1964 рр.

А	Б	В	Г

- А розробили технологію виробництва штучних алмазів;
- Б застосовували автоматичне зварювання під флюсом для виробництва танків;
- В створили першу електронно-обчислювальну машину («МЕОМ»);
- Г запустили перший атомний реактор.

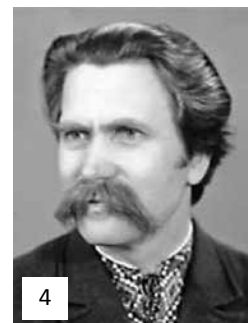
17. У якій галузі науки уславився Микола Боголюбов?

А	Б	В	Г

- А Квантова теорія поля та статична фізика
- Б Електрозварювання
- В Хірургічне лікування серцевих захворювань
- Г Електронно-обчислювальні машини

У завданні 18–19 до кожного з чотирьох рядків інформації, позначених цифрами, доберіть один правильний варіант, позначений буквою. Поставте позначки в таблиці на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви).

18. Встановіть відповідність між портретами історичних діячів та їхніми іменами.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- А Василь Симоненко
- Б Левко Лук'яненко
- В Євген Сверстюк
- Г Іван Дзюба
- Д Іван Світличний

19. Встановіть відповідність між іменами митців та видами мистецтва, що їх вони розвивали за доби «відлиги».

- 1 Борис Лятошинський, Георгій Майборода, Лев Ревуцький
- 2 Амвросій Бучма, Наталія Ужвій, Гнат Юра
- 3 Тетяна Яблонська, Катерина Білокур, Марія Приймаченко
- 4 Максим Рильський, Михайло Стельмах, Григорій Тютюнник

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- А музика
- Б образотворче мистецтво
- В театральне мистецтво
- Г кінорежисура
- Д література

У завданні 20–21 розташуйте події в хронологічній послідовності. Поставте позначки в таблиці відповідей на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви).

20. Установіть послідовність подій.

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

А Введення в експлуатацію першої лінії метрополітену в Києві.

Б Космічний політ за участю першого українського космонавта П. Поповича.

В Ухвалення указу про передачу Кримської області зі складу РРФСР до складу УРСР.

Г Виступ М. Хрущова «Про культ особи та його наслідки» на XX з'їзді КПРС.

21. Установіть хронологічну послідовність перебування діячів на посаді керівників Компартії України.

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

А Петро Шелест

Б Олексій Кириченко

В Леонід Мельников

Г Микола Підгорний

У завданнях 22–24, які мають шість варіантів відповідей, оберіть три правильні відповіді й запишіть їх номери у клітинки.

22. Доповніть твердження.

Розвиток економіки УРСР за «відлиги» розвивався в умовах...

1 припливу матеріальних та людських ресурсів унаслідок хрущовських «надпрограм»;

2 державного централізованого планування та розподілу ресурсів;

3 переведення частини земель колгоспів в особисті господарства селян;

4 істотного експорту промислової продукції в країни Європи;

5 реформування системи управління промисловістю;

6 пріоритетного впровадження досягнень НТР на підприємствах ВПК.

23. Що визначало соціальну політику радянського уряду за доби «відлиги»?

1 Розширення кола осіб, які мають право на державну пенсію.

2 Поступова паспортизація жителів сіл, передусім приміських.

3 Розбудова «агроміст» у сільській місцевості.

4 Скорочення масштабів спорудження державного житла.

5 Поступовий перехід на п'ятиденний робочий тиждень при 8-годинному робочому дні.

6 Скорочення державних асигнувань на охорону здоров'я та освіти.

24. Що було характерним для економіки України в умовах політичної та економічної лібералізації суспільства (1953–1964 рр.)?

1 Експорт зернових в Канаду та США.

2 Зміна масштабу цін та всіх виплат і зарплат у співвідношенні 10:1, впровадження нових зразків грошей.

3 Поступове роздержавлення державної власності, перехід підприємств на оренду.

4 Зміцнення матеріально-технічної бази сільського господарства.

5 Посилення матеріального зацікавлення колгоспників у суспільному виробництві.

6 Посилення централізованості управління промисловістю внаслідок утворення радгоспів.

29. УКРАЇНА В ПЕРІОД ЗАГОСТРЕННЯ КРИЗИ РАДЯНСЬКОЇ СИСТЕМИ (1965 –1985 рр.)

Факти:

Політико-ідеологічна криза радянського ладу в Україні (середина 1960 – початок 1980-х рр.). Кадрові зміни в політичному керівництві УРСР. Конституція УРСР 1978 р. Спроби економічних реформ у другій половині 1960-х рр. Тенденції розвитку соціальної сфери. Культура і духовне життя. Русифікація. Опозиційний рух.

Дати:

1965 р. – реформи в сільському господарстві та промисловості («косигінська реформа»);

1972 р. – зміна політичного керівництва УРСР. В. Щербицький;

1976 р. – утворення Української Гельсінської групи.

Персоналії: В. Марченко, С. Параджанов, В. Романюк, М. Руденко, В. Стус, В. Чорновіл, П. Шелест, В. Щербицький.

Поняття та терміни: «застій», «номенклатура», «дефіцит», «русифікація», «самвидав», «правозахисник».

Ви повинні вміти:

- **характеризувати** зміни в політичному керівництві УРСР на початку 1970-х рр., ключові положення Конституції УРСР 1978 р., стан промисловості та сільського господарства, основні вимоги та напрями опозиційного руху 1960-1970-х рр., явища у сфері культури, політику русифікації;

- **визначати** прояви політико-ідеологічної кризи радянського ладу в Україні, причини активізації опозиційного руху, здобутки та проблеми розвитку соціальної сфери.

ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ «ЗАСТІЙНИХ» ЯВИЩ

- Колективна диктатура керівних діячів партії (до рівня членів ЦК КПРС, які звинуватили М. Хрущова у волонтаризмі й відправили його на пенсію) не врятувала партію, державу та суспільство від волонтаризму невеликої купки людей на вершині влади.
- Дотримання певних домовленостей і показового демократизму на вершині влади спричинило небачений раніше різновид диктатури – геронтократію.
- Спроби досягти воєнно-стратегічного паритету з країнами НАТО завели Кремль у глухий кут й зумовили зростання залежності радянської держави від цих країн.
- Політика «розрядки» й Гельсінські угоди створили нову ситуацію в Україні і сприяли трансформації дисидентського руху в рух правозахисників, який міг розраховувати на підтримку Заходу.
- Зростання в Україні за відсутності масового терору прагнення до незалежності від волонтаризму кремлівських керівників, що охопило, насамперед, частину партноменклатури та творчої інтелігенції. Це спричинило на початку 70-х рр. нову кампанію боротьби з «українським буржуазним націоналізмом».
- Прагнення утримати країни РЕВ в економічній залежності від Кремля вимагало постійного збільшення поставок їм на пільгових умовах устаткування, металу, енергоносіїв і сировини. Це деформувало українську економіку, змушено поставляти в ці країни свою продукцію без будь-якої матеріальної компенсації в межах окремо взятої союзної республіки. Такий напрямок економічних взаємовідносин у межах РЕВ зумовив двократне зниження питомої ваги України в загальносоюзних капіталовкладеннях. Їх відтоді спрямовували здебільшого на Сибір і на Далекий Схід. Водночас Україна виявилася регіоном, де розпочалося прискорене будівництво АЕС з метою передачі електроенергії в сусідні країни РЕВ. Щоб зробити електроенергію максимально дешевою, був обраний варіант будівництва АЕС з найменшими питомими капіталовкладеннями на одну кіловат-годину. У кінцевому підсумку це призвело до Чорнобильської катастрофи.
- Провал економічної реформи другої половини 60-х рр. надав кризі радянського комунізму всеохопного характеру. Під поверхнею «застійного часу» вирували процеси виняткової напруги, які повинні були закінчитися економічним колапсом і політичною катастрофою.
- На зміну двом хвилям українізації (20 – 30-х рр. і на переламі 60–70-х рр.) в Україну прийшла в 1972 р. хвиля русифікації. Вона мала довготермінові наслідки.
- Політика русифікації збіглася з об'єктивним процесом урбанізації. Обидва процеси в умовах

здебільшого неукраїнського (ще з 19 ст.) характеру міст України взаємодіяли між собою.

- Колгоспний лад мав певну перспективу, коли міську третину України годували дві третини сільського населення. Коли ці пропорції стали протилежними, продовольча проблема різко загострилася, оскільки колгоспний лад не мав можливостей розвиватися за рахунок зростання продуктивності праці.

СКАСУВАННЯ ДЕЯКИХ РЕФОРМ М. ХРУЩОВА. Нове керівництво скасувало непопулярні, а часом і безглузді *обмеження щодо присадибного господарства*, які М. Хрущов запровадив у 1959–1963 рр.

Проте *нормативи щодо утримання худоби і птиці* не скасовувалися зовсім. В Україні громадяни, які не були членами колгоспів, могла мати на сім'ю не більше однієї корови, однієї голови молодняка великої рогатої худоби, однієї свинюматки з приплодом, не більше 20 вуликів з бджолами.

У вересні 1965 р. були ліквідовані ради народного господарства й відновлена галузева система управління промисловістю через союзні і союзно-республіканські міністерства. В Україні було організовано 22 союзно-республіканських і 7 республіканських міністерств. Більшість українських підприємств була знову підпорядкована центральним відомствам.

ПРОВАЛ ЕКОНОМІЧНОЇ РЕФОРМИ. Вересневий (1965) пленум ЦК КПРС прийняв постанову «Про поліпшення управління промисловістю, вдосконалення планування та посилення економічного стимулювання промислового виробництва».

Замість показника валової продукції запроваджувався інший плановий показник – *обсяг реалізованої продукції*. «Вал» був джерелом марнотратства. Підприємства домагалися високих валових показників, але не турбувалися про те, щоб вироблена продукція знайшла свого споживача.

Підприємства переводилися на нові методи планування та економічного стимулювання поступово. Реформа була здійснена за восьму п'ятирічку (1966–1970). Проте вона не виправдала сподівань. Розширення прав підприємств не супроводжувалося обмеженням прав міністерств і комітетів. Економіка залишалася директивною, командною. Вирішальне слово в господарюванні належало апаратникам, а не директорському корпусу.

Поступово відбувався поворот до жорсткого директивного планування. Знову, як і до реформи, відомства почали директивно визначати рівень про-

дуктивності праці і собівартості продукції. Що краще працювало підприємство, то гірші умови чекали на нього в наступному році.

Запровадити окремі елементи ринкового регулювання в командну економіку виявилось неможливим.

КАДРОВІ ЗМІНИ В КЕРІВНИЦТВІ УРСР. У липні 1963 р. першим секретарем ЦК Компартії України став П. Шелест. Він був крутої вдачі, переконаним і послідовним прибічником компартійної диктатури, яка тримала республіку в залізних обіймах, проте не знаходив підстав для виправдання курсу на приховану русифікацію України, який здійснювався центром з повоєнних часів.

Шелест відіграв провідну роль в усуненні від влади свого патрона Хрущова, і тому поведив себе у відносинах з Брежнєвим досить незалежно. Він негайно скористався підвищенням свого посадового статусу (з листопада 1964 р. став членом президії ЦК КПРС), щоб подолати втрати, заподіяні національній освіті реформами Хрущова. Викладання соціогуманітарних дисциплін у вищих і середніх спеціальних навчальних закладах знову почали переводити на українську мову. Розширилася кількість українських передач на республіканському радіо і телебаченні. Діловодство в установах почали переводити на українську мову.

Л. Брежнєв не вступав у відкритий конфлікт з Шелестом, але готував йому заміну. Ще в 1948 р. він висунув у партійний апарат 30-річного фронтовика В. Щербицького. Незважаючи на відчайдушний опір Шелеста, Брежнєв наполіг на призначенні Щербицького у жовтні 1965 р. головою Ради міністрів УРСР.

Розв'язка настала у квітні 1971 р. на XXIV з'їзді КПРС. Щербицький, як і Шелест, був обраний тоді членом політбюро ЦК. Стало ясно, що хтось із них двох незабаром буде зайвим. Дійсно, у березні 1972 р. П. Шелеста піддали критиці на політбюро ЦК КПРС за «недоліки у справі інтернаціонального виховання трудящих і примиренське ставлення до проявів націоналізму». Однак він був звільнений від обов'язків першого секретаря ЦК КПУ у зв'язку з призначенням на іншу відповідальну посаду – заступника голови Ради міністрів СРСР. Тільки через рік його без зайвого галасу вивели зі складу політбюро ЦК КПРС і відправили на пенсію. Першим секретарем ЦК КПУ у травні 1972 р. став В. Щербицький.

Позбавлення П. Шелеста статусу члена політбюро ЦК КПРС зробило його відкритим для критики.

За дорученням М. Суслова в АН УРСР була підготовлена погромна рецензія на його книгу **«Україно наша радянська»**, в якій автора звинувачували в націоналізмі. Журнал «Комуніст України» опублікував її без підписів як редакційну статтю.

Кампанія боротьби з націоналізмом і національною обмеженістю здійснювалися під керівництвом нового секретаря ЦК КПУ з питань ідеології – **В. Маланчука**. Останній розпочав тривалу чистку республіканських установ від керівників, звинувачуваних у націоналізмі.

Чудово володіючи українською мовою, В. Щербицький майже завжди користувався російською у своїх офіційних виступах. Услід за ним на російську мову або «суржик» переходили номенклатурні працівники по всій Україні.

КОНСТИТУЦІЯ СРСР 1977 р. КОНСТИТУЦІЯ УРСР 1978 р.

Вже в середині 1960-х років визначилося стрімке відставання СРСР від «цитаделі світового капіталізму» – США. Треба було рятувати теорію комунізму від жахливої невідповідності реаліям повсякденного життя. Пропагандисти почали роз'яснювати народу, що між побудованим соціалізмом і комунізмом повинен існувати так званий **«розвинутий соціалізм»** – смуга історичного розвитку неокресленої тривалості. Народ відповів анекдотами, в яких комуністична перспектива порівнювалася з горизонтом, до якого неможливо дійти.

Коли до нового в марксистсько-ленінській теорії поняття звикли, було визнано доцільним прийняти **«Конституцію розвинутого соціалізму»**. Незабаром після XXV з'їзду КПРС (**березень 1976 р.**) була затверджена комісія з розробки нової Конституції на чолі з Брежневим. У **жовтні 1977 р.**, тобто напередодні 60-ї річниці більшовицької революції позачергова сесія Верховної Ради СРСР урочисто прийняла нову Конституцію.

Конституція 1977 р. не мала принципових відмінностей від попередньої. Декларативно-популістська стаття про право союзних республік на вихід з СРСР у ній збереглася.

Стаття 6 Конституції 1977 р. проголошувала: «Керівною і спрямовуючою силою радянського суспільства, ядром його політичної системи, державних і громадських організацій є Комуністична партія Радянського Союзу. КПРС існує для народу і служить народу». Це були красиві слова, позбавлені юридичного змісту. З тексту Конституції було вилучене саме поняття диктатури.

Проект Конституції УРСР розроблявся після ухвалення Конституції СРСР і базувався на її нормах.

Обговорення проекту проводилося за скороченою схемою, але апарат теж надав йому «всенародного характеру»: було проведено 280 тис. зборів. У квітні 1978 р. позачергова сесія Верховної Ради УРСР прийняла нову Конституцію.

КРИЗОВІ ПРОЦЕСИ В ІНДУСТРІАЛЬНІЙ СФЕРІ. В Україні кризові тенденції в індустріальній сфері проявлялися особливо помітно. Від 70-х років частка республіки в загальносоюзних капіталовкладеннях впала майже вдвічі. Л. Брежнев та його найближче оточення вважали пріоритетними східні регіони СРСР. Єдиний виняток становила електроенергетика, особливо атомна. Додаткові потужності в цій галузі призначалися для задоволення потреб країн РЕВ, які межували з Україною. Середньорічні темпи зростання капітальних вкладень в народне господарство України знизилися з 6,8 % у восьмій п'ятирічці (1966–1970) до 6,4 % у дев'ятій п'ятирічці (1971–1975) і 2,1 % у десятій п'ятирічці (1976–1980).

Основна частка капіталовкладень у розвиток вугільної промисловості була перенесена з Донбасу на Кузбас. Держплан СРСР спрямовував у східні регіони навіть частину амортизаційних відрахувань, одержуваних під час видобутку донецького палива. Внаслідок цього маса використовуваної у вугільній промисловості України застарілої і непродуктивної техніки швидко зростала.

У дев'ятій п'ятирічці Донбас давав щороку до 200 млн тонн вугілля, у десятій – до 190 млн тонн, в одинадцятій (1981–1985) – менше 180 млн тонн. За 15 років, з 1970 по 1985, видобуток залізної руди збільшився у незначній мірі, з 111 до 120 млн тонн. За цей же час виробництво електроенергії зросло вдвічі – з 138 до 272 млрд кіловат-годин.

Занепад радянської індустрії загальмувався світовою енергетичною кризою 70-х років. Коли ціни світового ринку на енергоносії зросли мало не вдесятеро, мобілізаційні можливості командної економіки були використані для швидкого нарощування видобутку нафти й газу, а також для будівництва нафто- та газопроводів від Західного Сибіру через Україну в Західну Європу. У неосвоєній, малопридатній для життя місцевості були зосереджені величезні матеріальні й трудові ресурси, зокрема сотні тисяч будівельників з України. Одержані десятки мільярдів **нафтодоларів** подовжили життя радянської економіки, що постійно перебувала в кризовому стані.

АГРАРНА ПОЛІТИКА. Магістральними напрямками розвитку сільського господарства були оголошені

електрифікація, хімізація, меліорація і механізація. Держава почала виділяти в аграрну сферу економіки незрівняно більше коштів, ніж раніше. Порівняно з другою половиною 60-х років сільське господарство України спожило у першій половині 80-х років у 3,6 раза більше електроенергії, у 2,6 раза більше добрив. Істотно зросли поставки техніки – тракторів, вантажних автомобілів, комбайнів.

На початку 80-х років була здійснена чергова реформа управління сільським господарством. У 1982 р. в областях і районах були утворені агропромислові об'єднання, покликані усунути відомчі бар'єри. У 1985 р. виник справжній управлінський монстр – **Держагропром СРСР**. До нього ввійшли підприємства й організації міністерств хлібопродуктів, рибного господарства, меліорації і водного господарства, Центросоюзу тощо. Однак Держагропром не зміг забезпечити ефективної інтеграції сільського господарства і переробної промисловості. Навпаки, посилювалася бюрократизація управління колгоспно-радгоспним виробництвом.

ДЕМОГРАФІЧНІ ПРОЦЕСИ. У Радянському Союзі переписи населення проводилися раз на десять років. За 30 років (1959–1989) населення України збільшилося на 9,6 млн і дійшло на початку 1989 р. до 52 млн чоловік. Порівняння динаміки населення між переписами засвідчило стійку тенденцію до зниження народжуваності і зростання смертності. Приріст населення у 1959–1970 рр. дорівнював 5,3 млн людей, у 1970–1979 рр. – 2,2, а в 1979–1989 рр. – 1,9 млн осіб.

Погіршення показників народжуваності здебільшого залежало від економічної незабезпеченості людей. У другій половині 80-х років Україна опинилася перед загрозою **депопуляції**.

Україна була однією з республік з надзвичайно високою інтенсивністю **міграційних процесів**. Для **міжреспубліканської міграції** Кремль створював найбільш сприятливі умови. Розрахунок був на те, що база національно-визвольної боротьби послабиться штучно створеною багатонаціональністю населення. У 70-х роках, коли міграція досягла максимуму, приріст населення України був забезпечений більшою мірою припливом росіян, а не народжуваністю українців. У цілому ж за 30 років частка українців у населенні зменшилася з 77 до 73 %. Одночасно питома вага росіян зросла з 17 до 22 %.

СОЦІАЛЬНІ ЗМІНИ. Питома вага робітників становила на початку 60-х років половину, а в середині 80-х – до 60 % зайнятої в народному господарстві

робочої сили. Близько 40 % промислових і до 60 % будівельних робітників працювали вручну.

Найбільш несприятливі умови праці спостерігалися на селі. Держава більше не могла розглядати селян як робочу силу, на все життя прикріплену до колгоспів. Селянам почали видавати паспорти, і вони могли переїжджати в міста, якщо цього бажали. Внаслідок цього урбанізація просувалася вперед стрімкими темпами.

За 1960–1985 рр. міське населення України зросло з 20 до 33 млн, а сільське скоротилося з 23 до 17 млн осіб. Села залишала здебільшого молодь. Внаслідок цього вікова структура сільського населення погіршилася. Чисельність працюючих у громадському господарстві колгоспів зменшилася з понад 6 до 4 млн осіб.

ЖИТТЄВИЙ РІВЕНЬ. Середньомісячна заробітна плата робітників і службовців зросла з 78 руб. у 1960 р. до 155 у 1980 р. Підвищення мінімальної зарплати за штучного обмеження високих заробітків призводило до зближення рівнів оплати праці робітників та інженерно-технічних працівників. У середині 80-х років у деяких галузях інженери заробляли менше робітників. Престиж інженерної праці різко впав.

Оплата праці в колгоспах за 1965–1985 рр. зросла майже втричі (до 134 руб.), а в радгоспах – більше, ніж удвічі (до 163 руб.). **Розрив в оплаті праці між селом і містом практично зник.** Однак держава як господарюючий суб'єкт однаково погано платила як робітникам, так і селянам.

Час від часу держава змушена була випускати в обіг не забезпечені товарною масою гроші. За 1971–1985 рр. грошова маса збільшилася втричі, а виробництво товарів народного споживання – удвічі. У економіці з фіксованими цінами інфляція виявлялась у вигляді дефіциту. Довгі черги за дефіцитними товарами стали характерною рисою побуту 70–80-х років.

Найбільш дефіцитними були продовольчі товари. Якщо в 1960 р. сільські жителі становили половину населення України, то в 1985 р. – тільки третину. Продуктивність праці за цей період майже не зросла. Тому сільська третина не могла нагодувати дві міські третини населення. Держава змушена була різко посилити імпорт продовольства, витрачаючи на його закупки валюту, виручену від продажу енергоносіїв.

За 1965–1985 рр. в Україні було споруджено 7305 тис. нових квартир. 33 млн людей поліпшили свої житлові умови. Однак житлова проблема й далі

існувала. Темпи урбанізації виявилися надто високими, щоб ліквідувати її повністю. Якість безплатно одержуваного житла була вкрай низькою, а квартири – невеликими за площею.

За кількістю медичного персоналу і лікарняних ліжок у розрахунку на душу населення республіки Радянського Союзу займали перші місця у світі. Однак медицину фінансували за «залишковим» принципом. На підготовку лікаря витрачалося вдесятеро менше коштів, ніж у країнах Заходу. Радянські дипломи там не визнавали. Технічна оснащеність лікарень була незадовільною. Працівники компартійно-радянського апарату лікувалися у *спеціальних лікарнях*.

ОПОЗИЦІЙНИЙ РУХ. РЕПРЕСІЇ ПРОТИ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ. Наступ консерваторів і цілковите припинення кампанії десталінізації з приходом до влади Л. Брежнєва викликали протест у шістдесятників. Щоб «заспокоїти» тих, хто насмілювався протестувати, П. Шелест санкціонував заплановані КДБ арешти, які проводилися у серпні й вересні 1965 р. в Києві і в західних областях. Преса про них не повідомляла. Політичні звинувачення заарештованим не висували.

4 вересня 1965 р. в новому київському кінотеатрі «Україна» мав відбутися прем'єрний показ фільму **С. Параджанова «Тіні забутих предків»**. Замість вступного слова про фільм І. Дзюба звернувся до аудиторії з повідомленням про те, що в республіці здійснюються таємні арешти. Зі своїх місць встали Ю. Бадзьо, В. Стус і В. Чорновіл, які підтримали Дзюбу. Подія дістала широкий розголос за кордоном. Адже це був перший у СРСР відкритий колективний політичний протест за весь післясталінський період.

Зброєю багатьох дисидентів у боротьбі з владою став *самвидав* – підпільно розмножувані й поширювані твори. Найбільш знаним зразком самвидаву став памфлет І. Дзюби *«Інтернаціоналізм чи русифікація?»*. Деструктивна національна політика подавалася в памфлеті як сталінський великодержавницький курс, що не мав нічого спільного з урочисто декларованими настановами партії.

Від 1972 р. розгорнулася чистка від інакодумців у інститутах АН УРСР, вузах, видавництвах, творчих спілках. У лютому того року політбюро ЦК КПУ ухвалило спеціальну постанову щодо книги «Інтернаціоналізм чи русифікація?». Автора демагогічно звинуватили у намірах «послабити дружбу, розпалити недовіру й ворожнечу між українським і російським народами».

ПРАВОВАХИСНИЙ РУХ. Арешти 1972–1973 рр. підірвали опозиційний рух. Однак незабаром він відновився у правозахисній формі. Академік А. Сахаров у травні 1976 р. скликав у Москві прес-конференцію для західних журналістів. На конференції було оголошено про утворення **Групи сприяння виконанню Гельсінських угод**. Відомі дисиденти, які увійшли до групи, зобов'язалися стежити за тим, як уряд СРСР дотримується гуманітарних статей Заключного акта. **Українська Гельсінська група** з'явилася у листопаді 1976 р. Її створили письменники **М. Руденко** і **О. Бердник**, генерал-майор **П. Григоренко**, колишні політв'язні **І. Кандиба** та **Л. Лук'яненко**, які вийшли на свободу, коли відсиділи свій строк, учитель **О. Тихий** та ін.

В оголошенні про утворення УГГ її засновники підписалися справжніми прізвищами і навіть вказали свої адреси. Вони мали намір діяти винятково на легальних засадах.

У грудні 1977 р. **Л. Лук'яненко** був заарештований, а потім засуджений як «особливо небезпечний рецидивіст» на 10 років ув'язнення і 5 років заслання. Услід за ним почали ув'язнювати й інших членів УГГ за звинуваченнями у скоєнні карних злочинів.

Навколо репресованих утворювалася інформаційна блокада.

НАРОДНА ОСВІТА. У 1960–1980-х роках унаслідок скорочення народжуваності відбувалося постійне зменшення контингенту дітей шкільного віку. Це полегшило перехід до загальної середньої освіти. **Положення про обов'язкову середню освіту** внесли до Конституції СРСР 1977 р. і Конституції УРСР 1978 р.

Здійснення загальної середньої освіти було великим культурним досягненням. Уже у 1976 р. більшість випускників восьмих класів продовжила навчання в дев'ятих класах або в середніх спеціальних навчальних закладах. У сільській місцевості запровадження обов'язкової середньої освіти наражалося на особливі труднощі. У багатьох селах працювали тільки початкові або неповні середні школи, як правило – малокомплектні. Щоб розв'язати проблему, при середніх школах у великих селах створювалися інтернати.

У 1984 р. Верховна Рада СРСР схвалила «Основні напрями реформи загальноосвітньої і професійної школи». Запроваджувалося навчання дітей з шести років (за бажанням батьків). Восьмирічки були реорганізовані в дев'ятирічки, а середні школи перетворювалися з десятирічок на одинадцятирічки. Професійно-технічні училища різних типів були перетворені в ПТУ, які давали повну середню освіту.

РОЗВИТОК НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ. Наукові дослідження розгорталися в інститутах АН УРСР, установах відомчого підпорядкування і певною мірою – у вищих навчальних закладах. В Україні наукових установ, підпорядкованих управлінським структурам ВПК, було небагато. Період, який публіцисти назвали «застоєм», для Академії наук виявився часом стрімкого розвитку. В установах АН УРСР у 1961 р. налічувалось 4 тис., а в 1985 р. – понад 15 тис. науковців. Кількість працівників з науковими ступенями за цей час зросла в 5,5 раза.

За 1966–1985 рр. Академія поповнилася двома десятками наукових інститутів. Дев'ять з них були утворені поза Києвом. У 1971 р. було створено п'ять наукових центрів – Дніпропетровський, Донецький, Львівський, Харківський і Одеський. Багато років ішло негласне змагання між АН СРСР і АН УРСР щодо обсягу економічного ефекту від упровадження у виробництво результатів наукових розробок. Незрівнянно потужніша союзна академія нерідко програвала республіканській.

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ. Переважна більшість активних у роки «застою» письменників давно забута. Пам'ять залишилася тільки про тих, хто засобами художнього слова сприяв піднесенню національної самосвідомості.

У поколінні шістдесятників найбільш голосно звучала поетична муза. Великою популярністю користувалася творчість **М. Вінграновського**, **І. Драча**, **Л. Костенко**, **Б. Олійника**, **Д. Павличка**. Увійшли в поезію, щоб розпочати важку боротьбу з канонами «соціалістичного реалізму», **І. Калинець**, **Р. Лубківський**, **В. Стус** та ін. На повний голос заявили про себе й молоді прозаїки – **Є. Гуцало**, **В. Дрозд**, **Григор Тютюнник**, **В. Шевчук**, **Ю. Щербак**, **В. Яворівський** та ін. Вони писали просто й переконливо, надаючи перевагу малим формам – новелі й оповіданню.

На початку 1968 р. голова Спілки письменників **О. Гончар** надрукував невеликий за обсягом, але надзвичайно вагомий за змістом роман «Собор». Перший секретар Дніпропетровського обкому **О. Ватченко** впізнав себе в романі і на пленумі ЦК КПУ назвав його пасквільним. Одразу після пленуму ЦК почали переслідувати тих, хто публічно висловлював своє позитивне ставлення до роману. Зухвала у своїй безпардонності кампанія викликала загальне обурення.

У 1971 р. компартійний апарат грубо усунув **О. Гончара** від керівництва Спілкою письменників. Наприкінці 70-х років в Україні закінчилася кар'єра

В. Маланчука. У січні 1979 р. Спілку письменників очолив **Павло Загребельний**. Спеціальною постановою президії Спілки письменників було дозволено надрукувати «Марусю Чурай» **Л. Костенко**. У 1981 р. побачила світ з передмовою **О. Гончара** книга віршів **Василя Симоненка** «Лебеді материнства», видання якої розтягнулося на десять років.

Нерівну, але безкомпромісну боротьбу з режимом провадив **Василь Стус**. Поет помер у вересні 1985 р. в карцері пермського табору суворого режиму під час голодування.

ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОГО МИСТЕЦТВА. Найбільш масовим видом мистецтва залишалося кіно. Понад 30 тис. кінотеатрів і пересувних кіноустановок щорічно обслуговували близько 800 млн глядачів. Найкраща з українських кінокартин доби «застою» – це фільм «**Тіні забутих предків**», поставлений за повістю **М. Коцюбинського**. Його створив колектив під керівництвом **С. Параджанова** у складі співавтора сценарію **І. Чендея**, оператора **Ю. Ілленка**, молодого актора **І. Миколайчука** та ін. Після політичного скандалу в кінотеатрі «Україна» картину зняли з прокату на два десятки років.

Важка доля чекала талановиті твори в жанрі *поетичного кіно*, де виконавцем головних ролей і режисером виступив **І. Миколайчук** – «**Білий птах з чорною ознакою**» і «**Вавилон – ХХ**». Перший з них був показаний спочатку делегатам ХХІV з'їзду КПУ. Делегати зустріли його вороже. Тільки головний приз Московського міжнародного кінофестивалю 1971 р. забезпечив йому місце в прокаті.

Найбільш відомими за межами України професійними колективами були Заслужений державний хор **ім. Г. Верьовки**, Заслужена академічна хорово капела «**Думка**», Заслужений ансамбль танцю **ім. П. Вірського**. Етнографічний хоровий ансамбль «**Гомін**» під керівництвом **Л. Ященка** захопився відродженням колядок і купальських пісень, які свідчили про оригінальність і неповторність українського фольклору.

Скарбницю українського музичного мистецтва збагатили опери **В. Губаренка**, **Л. Колодуба**, **Г. Майбороди**, симфонії та кантати **А. Філіпенка**, **А. Штогаренка**. У жанрі пісенної і хорової музики плідно працювали **О. Білаш**, **К. Домінчен**, **П. Майборода**, **С. Сабадаш**, **А. Філіпенко**, **І. Шамо** та ін.

Чисельність театрів за два десятиліття зросла і в середині 80-х років дійшла до дев'яти десятків. Перед постановкою кожну п'єсу проглядала комісія чиновників, наділених правом схвалювати або забороляти.

Найяскравішими серед театральних зірок України були такі майстри, як В. Добровольський, О. Кусенко, А. Роговцева, Н. Ужвій. На оперній сцені привертали увагу Д. Гнатюк, М. Кондратюк, Є. Мірошніченко, А. Мокренко, Д. Петриненко, А. Солов'яненко, М. Стеф'юк, Г. Ціпола.

З доробку художників періоду «застою» збереглося мало. Як правило, портрети передовиків, панорами новобудов, «ленініана» пішли в небуття разом з державною партією.

- 2 Істотне зменшення масштабів житлового будівництва.
- 3 Підвищення цін на ряд товарів та послуг, дефіцит товарів.
- 4 Раціональне розташування виробничих потужностей.
- 5 Низькі ціни на харчові продукти та квартплату.

А	Б	В	Г

А 1, 3
Б 2, 3
В 2, 4
Г 3, 5

Тренувальний тест до теми 29

Завдання 1–16 мають чотири варіанти відповіді, серед яких лише один правильний. Виберіть правильний варіант відповіді.

1. Які явища та процеси характерні для УРСР у другій половині 60-х – першій половині 80-х років?

- 1 Надання права союзним республікам самостійно розв'язувати питання внутрішньої політики.
- 2 Посилення утисків та репресій щодо інакодумців.
- 3 Юридичне оформлення монополії КПРС на політичну владу.
- 4 Відмова від директивного планування економіки країни.
- 5 Офіційна заборона використання української мови в державних установах.

А	Б	В	Г

А 1, 3
Б 2, 3
В 2, 5
Г 3, 4

2. У яких твердженнях ідеться про Петра Шелеста?

- 1 Організатор і видавець нелегального журналу «Український вісник».
- 2 Став першим секретарем ЦК Компартії України за часів перебування Л. Брежнєва на посаді першого секретаря ЦК КПРС.
- 3 Сприяв українізації закладів освіти і засобів масової інформації в УРСР.
- 4 Розкритикований на політбюро ЦК КПРС за «недоліки в справі інтернаціонального виховання трудящих».
- 5 Засуджений за звинуваченням в «антирадянській агітації й пропаганді».

А	Б	В	Г

А 1, 5
Б 2, 3
В 2, 4
Г 3, 4

3. Що було характерним для України в період загострення кризи радянської системи (середина 60-х – початок 80-х рр.)?

- 1 Подолання відмінностей між умовами життя в селі та місті.

4. Укажіть особливості економічного розвитку УРСР у 70-х – першій половині 80-х рр.

- 1 Істотне зменшення капіталовкладень у сільське господарство республіки.
- 2 Збереження за Україною ролі однієї з паливно-енергетичних, машинобудівних і металургійних баз СРСР.
- 3 Активне залучення іноземних інвестицій у підприємства ВПК.
- 4 Створення умов для експорту зернових унаслідок інтенсифікації сільськогосподарського виробництва.
- 5 Орієнтація важкої промисловості на першочергове обслуговування підприємств ВПК.

А	Б	В	Г

А 1, 3
Б 2, 3
В 2, 5
Г 3, 4

5. Укажіть особливості економічного розвитку УРСР у 70-х – першій половині 80-х рр.

- 1 Промисловість України була частиною єдиного загальносоюзного народногосподарського комплексу.
- 2 Високі досягнення в сільському господарстві внаслідок реалізації програм механізації, хімізації та меліорації.
- 3 Упровадження нових технологій, зростання якості продукції важкого машинобудування, яка перевищувала світові стандарти.
- 4 Створення нових потужностей в атомній електроенергетиці для задоволення потреб сусідніх країн РЕВ.
- 5 Інтенсифікація використання трудових ресурсів, переорієнтація структури виробництва на високотехнологічні цикли.

А	Б	В	Г

А 1, 4
Б 2, 3
В 2, 5
Г 3, 4

6. Які з тверджень характеризують соціально-економічний розвиток УРСР наприкінці 60-х – на початку 80-х рр.?

- 1 Ефективне, раціональне використання людських ресурсів та інтелектуального потенціалу.
- 2 Хронічний дефіцит товарів повсякденного попиту на споживчому ринку.
- 3 Динаміка вікового складу змінювалася за лінією омолодження населення України.
- 4 Масова міграція населення з села в місто.

- 5 Подолано відставання від країн Заходу за рівнем споживання продовольчих та промислових товарів на душу населення.
- 6 Зближення оплати праці робітників та інженерно-технічних працівників.

А	Б	В	Г

- А 1, 3, 6
Б 2, 3, 5
В 2, 4, 6
Г 3, 4, 5

7. Які з тверджень характеризують розвиток культури УРСР у другій половині 60-х – першій половині 70-х рр.?

- 1 Офіційна популяризація надбань історичної школи М.Грушевського.
- 2 Вихід на екрани художніх фільмів нового напрямку в українській кінематографії – «поетичного кіно».
- 3 Заохочення владою використання української мови в театральних виставах та кінофільмах.
- 4 Перетворення теми героїзму народу у війні та розбудови народного господарства на провідну в образотворчому мистецтві.
- 5 Критика владою творів українських письменників, створених за канонами соціалістичного реалізму.

А	Б	В	Г

- А 1, 3
Б 2, 3
В 2, 4
Г 4, 5

8. У якому з тверджень ідеться про Володимира Івасюка?

А	Б	В	Г

- А Композитор, автор пісень «Червона рута», «Водограй», «Я піду в далекі гори».
- Б Керівник етнографічного хорового ансамблю «Гомін».
- В Письменник, твори якого перекладені 40 мовами народів світу.

- Г Скульптор, зібрав колекцію унікальних етнографічних експонатів, які склали основу колекції його Будинку-музею.

9. Яке з тверджень стосуються Миколи Руденка?

А	Б	В	Г

- А Філолог та письменник, у 1983 р. за літературну й правозахисну діяльність був удруге заарештований і засуджений до 15 років.

- Б Сільський учитель і письменник, автор «Роздумів про українську мову і культуру в Донецькій області», двічі засуджений, в останнє – як співзасновник УГГ.
- В Письменник, поет, учасник Другої світової війни, наприкінці 60-х вийшли 3 збірки його поезій, поема про Голодомор 1933 р., запроторений у психіатричну лікарню, згодом очолив УГГ, ув'язнений в 1977 р.
- Г Один з кращих літературних критиків 60-х рр. Через 10 років після другого арешту 7 сенаторів і 96 конгресменів США звернулися до Л. Брежнєва із закликом звільнити його.

10. Ім'я якого історичного діяча пропущено в уривку з джерела?

«13 лютого 1978 року указом Президії Верховної Ради СРСР ___ був позбавлений громадянства. Він скликав прес-конференцію і сказав, що це найсумніший день у його житті: «Мене позбавили права померти на Батьківщині». Отоді він пішов у наступ! Влада гадала, що, випустивши советського дисидента, позбулася клопоту: незручно було втретє ув'язнювати всесвітньо відому людину. А він виявився ще й свідомим українцем. Та ж таки «Свобода»: «От ви були російським генералом...». – «Я ніколи не був російським генералом. Я був советським генералом, а родом я українець. І приїхав сюди представляти Українську Гельсінську групу».

А	Б	В	Г

- А Петро Григоренко
Б Левко Лук'яненко
В Микола Руденко
Г Валентин Мороз

11. Коли відбулися події, про які йдеться у фрагменті зі спогадів І. Жиленко?

«...У кінотеатрі «Україна» під час перегляду «Тіней забутих предків»... зібралось в кінозалі все, що було чесного на той час у Києві. Після перегляду Іван Дзюба виїшов на сцену, подякував групі і повідомив про арешти інтелігенції. Стус закликав не допустити 37-го року в Україні і запропонував на знак протесту – встати. Як це було страшно! Дрижаки пробігли спинами. Обивательська маса кинулась до «запасного виходу», як під час пожежі. Побіг перешепт, що кінотеатр оточено і будуть «брати» всіх. І все-таки більшість у залі – встала».

А	Б	В	Г

- А 1965 р.
Б 1967 р.
В 1972 р.
Г 1976 р.

12. У якому році було створено організацію, про яку йдеться?

«УГГ ставить також своїм завданням знайомити громадян України з Декларацією прав людини ООН, домагатися від влади здійснення права на вільний обмін інформацією та ідеями, акредитування в Україні представників закордонної преси, утворення незалежних пресових агентств, безпосереднього контакту України з ін. країнами... Заарештовано й засуджено (ст. 62 Кримінального кодексу УРСР – «антирадянська агітація та пропаганда») від 7 до 10 рр. ув'язнення і 5 рр. заслання членів-засновників УГГ: М. Руденка, О. Тихого, Л. Лук'яненка, М. Мариновича, М. Матусевича».

А	Б	В	Г

- А 1965 р.
Б 1967 р.
В 1972 р.
Г 1976 р.

13. Яка з фотографій свідчить про події та явища доби «застою»?

А	Б	В	Г

14. Укажіть автора твору, про який ідеться в уривкові з листа творчої молоді Дніпропетровська у ЦК КПУ (1968 р.)?

«Спочатку обласні газети «Зоря» й «Прапор юності», марганецька міська газета виступили зі схвальними рецензіями на цей твір. А вже через місяць на одній із нарад, де були присутніми секретарі низових партійних організацій Дніпропетровщини, відповідальні працівники преси, секретар обкому КП України т.Ватченко затаврував ганьбою всі ці рецензії й дав команду пресі довести читачам, що «рабочий клас Днепрпетровщини не приймає «Собора». Відразу ж газети області зарясніли, як май грушами, «мнєнями рабочих о «Соборе»... Всіх, хто в будь-якій мірі й формі висловлював незгоду з кампанійщиною чи бодай випадково «взяв не ту ноту», якої вона вимагала, – всіх суворо карали. Недарма ж завідуючий ідеологічним відділом обкому т.Васильєв заявив на семінарі працівників області: «Роман «Собор» – это такой коллорит, вокруг которого группируется все идейно вредное, враждебное нашей действительности».

А	Б	В	Г

- А Іван Дзюба
- Б Василь Стус
- В Олесь Гончар
- Г Іван Гончар

15. Назву якого твору пропущено в уривку з постанови ЦК КП України?

«Політична шкідливість, класово ворожа суть цієї «праці» полягає в тому, що в ній зводиться наклеп на лєнінську національну політику КПРС, робиться спроба довести призначене становище України в складі СРСР і дискредитувати Союз РСР, як нову, вищу форму об'єднання суверенних союзних республік, послабити дружбу, розпалити недовір'я і ворожнечу між українським і російським народами, дезорієнтувати наш народ і світову громадськість про справжній стан культурного розвитку Радянської України. З цією метою Дзюба вдається до спотворення і перекручення положень лєнінської національної політики та змісту творів класиків марксизму-лєнінізму з національного питання, обґрунтовує свою «теоретичну» платформу, яка виражає погляди українського буржуазного націоналізму, повторює і намагається «арґументувати» основні твердження буржуазної та націоналістичної пропаганди... Вона широко використовується нашими ворогами в ідеологічній боротьбі проти соціалізму і комунізму, а поширення її «самвидавом» сприяє посиленню впливу буржуазної і націоналістичної пропаганди».

А	Б	В	Г

- А «Репортаж із заповідника ім. Берії»
- Б «Правосуддя чи рецидиви терору»
- В «Собор у риштуванні»
- Г «Інтернаціоналізм чи русифікація?»

16. Укажіть імена історичних діячів, що їх пропущено в уривку з доповідної В. Щербицького від 1973 р.?

«Інспіраторами націоналістичних проявів виступала... група українських націоналістів з числа інтелігенції – т.зв. «шістдесятники»: _____, Сверстюк, З. Франко, Шумук, і ін. – у м. Києві; _____, Осадчий, Гель, чоловік і

жінка Калинці – у м.Львові; Строката – у м.Одесі й інші, що мали спільників у деяких інших містах республіки. Деякі з них раніше вже притягалися до відповідальності за антирадянську діяльність. Перераховані особи проводили активну націоналістичну обробку свого оточення, головним чином молоді, займалися виготовленням, поширенням у республіці й передачею за рубіж документів ворожого змісту. З метою згуртування однодумців налагодили випуск нелегального антирадянського журналу «Український вісник». В 1970 – 1972 р. виготовили шість номерів цього журналу, з яких п'ять – видані за кордоном».

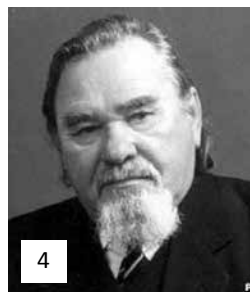
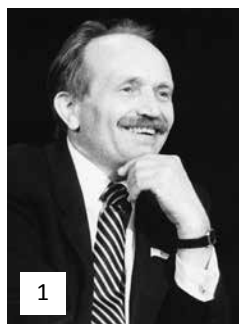
- 1 Іван Дзюба
- 2 Павло Тичина
- 3 Володимир Сосюра
- 4 Іван Світличний
- 5 Борис Олійник
- 6 В'ячеслав Чорновіл
- 7 Василь Стус
- 8 Максим Рильський

А	Б	В	Г

А 1, 3, 4, 7
 Б 2, 4, 5, 6
 В 3, 5, 7, 8
 Г 1, 4, 6, 7

У завданні 17–20 до кожного з чотирьох рядків інформації, позначених цифрами, доберіть один правильний варіант, позначений буквою. Поставте позначки в таблиці на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви).

17. Установіть відповідність між портретами історичних діячів та їхніми іменами.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

А Сергій Параджанов
 Б Василь Стус
 В Микола Руденко
 Г Іван Світличний
 Д В'ячеслав Чорновіл

18. Установіть відповідність між портретами історичних діячів та їхніми іменами.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

А Леонід Брежнев
 Б Микита Хрущов
 В Володимир Щербицький
 Г Петро Шелест
 Д Микола Підгорний

19. Встановіть відповідність між видами мистецтва та іменами митців, які їх розвивали за доби «застою».

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

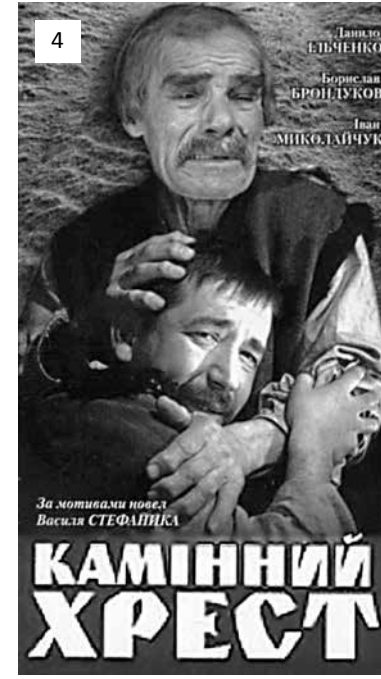
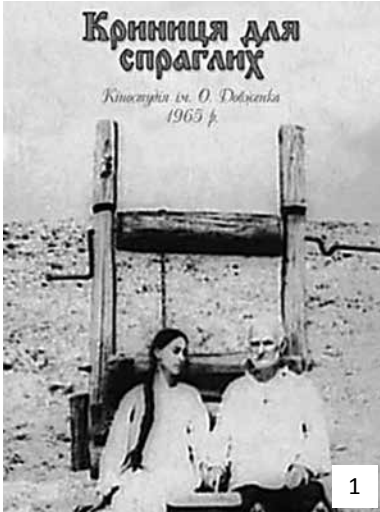
1 література
 2 драматичний театр та кіно
 3 музика
 4 оперне мистецтво

- А Микола Вінграновський, Євген Гуцало, Павло Загребельний
- Б Наталя Ужвій, Іван Миколайчук, Ада Роговцева
- В Степан Хмара, Олекса Тихий, Олесь Бердник
- Г Дмитро Гнатюк, Євгенія Мірошніченко, Анатолій Солов'яненко
- Д Георгій та Платон Майбороди, Олександр Білаш, Ігор Шамо

20. Встановіть відповідність між назвами фільмів та іменами режисерів, які їх зняли?

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

А Леонід Осика
 Б Сергій Параджанов
 В Іван Миколайчук
 Г Леонід Биков
 Д Юрій Ілленко

У завданнях 21–23, які мають шість варіантів відповідей, оберіть три правильні відповіді й запишіть їх номери у клітинки.

21. Вкажіть поняття й терміни, які стосуються доби «застою»

- 1 лібералізація
 2 «розвинутий соціалізм»
 3 десталінізація
 4 «розстріляне відродження»
 5 «маланчуківщина»
 6 самвидав

22. Укажіть характерні риси демографічної та соціально-економічної ситуації за доби «застою».

- 1 Використання «нафтодоларів» для створення нових галузей промисловості, модернізації господарства та розвитку соціально-культурної сфери.
 2 Панування колгоспно-радгоспної системи в сільському господарстві.
 3 Нарощування обсягів виробництва товарів народного споживання відповідно до потреб населення.
 4 Швидке зростання міського населення у зв'язку з розвитком індустріальних галузей.
 5 Турбота держави про забезпечення однакового рівня соціального забезпечення селян та мешканців міст.
 6 Залишковий принцип фінансування сфери охорони здоров'я.

23. Які з тверджень характеризують соціально-економічний розвиток України в період загострення кризи радянської системи (сер. 1960 – початок 1980-х рр.)?

- 1 Помітна тенденція до омолодження населення України.
 2 Хронічний дефіцит різноманітних товарів на споживчому ринку.
 3 Низькі квартплата та ціни на харчові продукти.
 4 Орієнтація важкої промисловості на першочергове обслуговування підприємств ВПК.
 5 Різке зменшення масштабів житлового будівництва.
 6 Україна як житниця СРСР стала одним з головних світових експортерів хліба.

30. РОЗПАД РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ ТА ВІДРОДЖЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Факти:

Початок «перебудови». Загострення соціально-економічної кризи. Фінансове становище та рівень життя населення. Чорнобильська катастрофа.

Зростання соціальної та національної активності українського суспільства наприкінці 1980-х рр. Загальноукраїнський страйк шахтарів. Політичні реформи. Формування багатопартійності, виникнення Народного руху України за перебудову, перші альтернативні вибори до Верховної Ради. Ухвалення Декларації про державний суверенітет. Акт проголошення незалежності України. Проведення референдуму та виборів Президента України.

Дати:

квітень 1985 р. – початок «перебудови»;

26 квітня 1986 р. – вибух на Чорнобильській АЕС;

вересень 1989 р. – виникнення Народного руху України за перебудову;

березень 1990 р. – перші альтернативні вибори до Верховної Ради УРСР;

16 липня 1990 р. – ухвалення Верховною Радою Декларації про державний суверенітет України;

24 серпня 1991 р. – ухвалення Верховною Радою Акта проголошення незалежності України;

1 грудня 1991 р. – всеукраїнський референдум і вибори Президента України.

Персоналії: Л. Кравчук, І. Драч.

Поняття та терміни: «перебудова», «гласність», «плюралізм», «багатопартійність», «суверенітет», «інфляція», «ринкові відносини».

Ви повинні вміти:

● **характеризувати** зміст та основні напрями політики «перебудови», розгортання соціального та національного рухів, падіння авторитету КПУ, формування багатопартійності, зміст Декларації про державний суверенітет України та Акта проголошення незалежності, особливості соціально-економічної ситуації в УРСР;

● **визначити** причини і наслідки поглиблення економічної кризи, погіршення життєвого рівня населення, розпаду СРСР і його наслідки для державотворення в Україні.

НАСЛІДКИ ПРОЦЕСУ «ПЕРЕБУДОВИ» В ПОЛІТИЧНОМУ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ

- Утвердження «повновладдя рад», тобто ліквідація диктатури компартійних вождів над суспільством – основи основ радянської форми тоталітаризму.
- Повернення історичної пам'яті народу внаслідок запровадження політики гласності та її переростання в свободу слова.
- Утвердження пріоритету загальнолюдських цінностей над «класовими», що означало припинення війни держави з релігією і церквою, ліквідацію конфронтації наддержав на світовій арені, утвердження повномасштабних і всебічних зв'язків українського народу з його діаспорою в країнах Заходу, створення умов для безперешкодного економічного, культурного й гуманітарного спілкування громадян України з народами по той бік колишньої «залізної завіси».
- Крах командно-адміністративних методів керівництва економічним життям, який розчистив шлях до утвердження ринкових методів господарювання.

- Перетворення суто формальних конституційних засад радянської державності на цілком реальні, що послужило шляхом до суверенізації УРСР і поетапного перетворення її на політично незалежну державу.

«ПЕРЕБУДОВА» І ГЛАСНІСТЬ. Через кілька тижнів після призначення на пост генерального секретаря **М. Горбачов** скликав пленум ЦК КПРС. Термін **«перебудова»** генеральний секретар ЦК використав, говорячи про вдосконалення управління господарством. Контрольованою бюрократичною кампанією «перебудова» залишалася впродовж кількох років, а потім переросла у некерований згори революційний процес.

Починалася «перебудова» з інформації. Відродився дореволюційний термін **«гласність»**, під яким розуміли інформацію, що допускалася цензурою. У радянському суспільстві цензурні перепони були абсолютними, і тому воно не знало поняття гласності. Поки «перебудова» була контрольованим процесом, гласність залишалася дозованою, не переростаючи у свободу слова.

М. Горбачов відновив розпочату М. Хрущовим десталінізацію. Московські журнали, на відміну

від провінційних (до числа яких відносилися й українські), з осені 1986 р. дістали можливість друкувати документи, мемуари і художні твори про сталінські репресії, війну в Афганістані, економічні негаразди, привілеї номенклатури. Гострополітична журнальна і телевізійна публіцистика стала привертати увагу мільйонів людей.

Здійснюваний М. Горбачовим реформаторський курс зустрічав опір з боку консервативних сил у партії. Лідером консервативних сил був секретар ЦК КПРС Є. Лігачов.

Україна в перші роки перебудови залишалася під контролем консерваторів, очолюваних першим секретарем ЦК КПУ **В. Щербицьким**. Республіку називали навіть «заповідником застою». Тільки у вересні 1989 р. М. Горбачов схвалив зміну влади у Києві. Республіканську партійну організацію очолив **Володимир Івашко**.

ПРОВАЛ КАМПАНІЇ «ПРИСКОРЕННЯ». У доповіді на квітневому (1985) пленумі ЦК КПРС М. Горбачов висунув гасло прискорення темпів економічного розвитку. Гасло несло в собі оптимістичний заряд: мовляв, розвиток є, але потрібне його прискорення. Про масштаби і причини економічної кризи не мали уявлення ні суспільство, ні компартійно-радянське керівництво, яке задовольнилося гаслом «прискорення». У жовтні 1986 р. на політбюро ЦК Компартії України було оголошено, що за вісім місяців поточного року міністерства та відомства республіки розіслали 666 тис. письмових розпоряджень та інших директив. І це на додаток до сотень тисяч директив, які надходили з Москви.

У травні 1985 р. ЦК КПРС видав постанову про заходи щодо **подолання пияцтва та алкоголізму**. Проте боротьба з цим соціальним злом засобами «кавалерійської атаки» не дала результатів. В Україні кількість торговельних точок, які реалізували спиртні напої, за другу половину 1985 р. зменшилася удвічі. Понад мільйон осіб, винних у порушенні антиалкогольного законодавства, зазнали адміністративних стягнень. У населення було вилучено 418 тис. самогонних пристроїв. У Закарпатті і в Криму знищили виноградники, у тому числі унікальних сортів. Через це поширилося самогонваріння, цукор став гостродефіцитним продуктом.

У травні 1986 р. ЦК КПРС видав постанову про боротьбу з нетрудовими доходами у зв'язку з поширенням тіншової економіки. Через півроку, у листопаді 1986 р. під тиском реформаторів був прийнятий протилежний за змістом Закон Верховної Ради СРСР «Про індивідуальну трудову діяльність». Лю-

дям, які об'єднувалися у кооперативи, дозволялася підприємницька діяльність, головним чином, у сфері послуг і громадського харчування. Наприкінці 80-х років у кооперативах республіки працювало близько 700 тис. чоловік, які виробляли товари або надавали послуги на суму до 5 млрд рублів щорічно.

ПОГІРШЕННЯ ЖИТТЕВОГО РІВНЯ НАСЕЛЕННЯ. Інфляція у 1990 р. становила 10 % на рік, а в другій половині 1991 р. – 25 % на тиждень. В умовах знецінення рубля поширилися натуральні, так звані бартерні, обміни. Підприємства відмовлялися одержувати за свою продукцію рублі, які вони презирливо називали «дерев'яними». Свою продукцію вони направляли передусім тим виробництвам, звідки одержували сировину, паливо й матеріали, щоб розплатитися з боргами. За цих умов система планового постачання товарами народного споживання зазнала майже цілковитого руйнування. З осені 1990 р. в Україні було запроваджено продаж продовольчих і промислових товарів за картками споживача з купонами. Знецінення рубля призвело до істотного падіння реальної заробітної плати, стипендій і пенсій.

Екологічна обстановка катастрофічно погіршилася після вибуху у квітні 1986 р. четвертого енергоблока на Чорнобильській АЕС. Причинами цієї найбільшої в історії людства техногенної катастрофи була низька якість проектування й виготовлення устаткування для АЕС.

БОРОТЬБА ЗА ЛЕГАЛІЗАЦІЮ НАЦІОНАЛЬНИХ ЦЕРКОВ. Більшість церковних громад, що існували легально, представляли **Російську православну церкву (РПЦ)**. Радянська влада переслідувала РПЦ як найвпливовішу конфесію. Однак вона давала її ієрархам можливість легально діяти під гласним (з боку рад у справах релігії при урядах союзних республік) і негласним (з боку КДБ) контролем. РПЦ мала в Україні особливо розвинуту мережу громад – удвічі більшу (до 4 тис.), ніж у Росії. Основна частина православних громад знаходилася в західних областях.

1 грудня 1989 р. під час візиту до Ватикану Горбачов заявив про скасування заборони Української католицької церкви. У квітні 1990 р. **греко-католикам повернули Львівський собор святого Юра** і єпархіальну резиденцію.

У березні 1991 р. з еміграції повернувся кардинал **М. Любачівський**. У лютому 1989 р. у Києві був організований ініціативний комітет, який поставив

завданням легалізацію **Української автокефальної православної церкви (УАПЦ)**. У серпні 1989 р. священник і віруючі церкви святих Петра і Павла у Львові відмовилися підпорядковуватися РПЦ і стали першою автокефальною громадою в Україні.

Архієрейський собор РПЦ, який працював у Москві в січні 1990 р., виділив єпархії, громади й монастирі на території УРСР в окрему адміністративну одиницю – **екзархат**. Новий екзархат став іменуватися **Українською православною церквою (УПЦ)**. Однак московський патріарх та синод залишили за собою право втручатися у розв'язання будь-яких питань внутрішнього життя УПЦ. У листопаді 1991 р. православні ієрархи України поставили питання про надання УПЦ автокефалії. Патріарх відмовився це зробити. Більшість ієрархів та віруючих східних і південних областей України залишилася в підпорядкуванні Московського патріархату.

ДІЯЛЬНІСТЬ «НЕФОРМАЛЬНИХ» ОБ'ЄДНАНЬ. У середині 80-х років в Україні налічувались десятки тисяч первинних осередків суспільно-політичного, фізкультурно-оздоровчого, природничо-пізнавального та інших напрямів, які охоплювали понад півтора мільйона осіб – від піонерів до пенсіонерів. Неформальними називали організації, які стали виникати без узгодження з владою.

Одним з перших у серпні 1987 р. в Києві виник **Український культурологічний клуб (УКК)**. Серед його членів було чимало колишніх політв'язнів. Учасники клубу обговорювали проблеми, які не виходили за межі історії та культури. Проте для дискусій вони обирали «білі плями» історії й тим неминуче ставали в опозицію радянській владі.

У жовтні 1987 р. у Львові було організовано **Товариство Лева**. Воно об'єднало творчу молодь, студентів, робітників, навіть деяких комсомольських лідерів. Навесні 1988 р. в Київському державному університеті ім. Т. Г. Шевченка з'явилася студентська організація «Громада».

Діяльність неформальних організацій перебувала під пильною увагою КДБ. Непідконтрольні державній партії осередки множилися в геометричній прогресії. У березні 1988 р. на базі Української Гельсінської групи сформувалася політична організація всеукраїнського масштабу – **Українська Гельсінська спілка (УГС)**. Члени УГС обрали своїм лідером ще ув'язненого Л. Лук'яненка (звільнений у грудні того самого року). У 1987 р. відновив роботу журнал **«Український вісник»** – перше в республіці незалежне громадсько-політичне видання. Очолював редколегію, як і до 1972 р., **В. Чорновіл**. Після за-

снування УГС «Український вісник» став її офіційним органом.

Восени 1988 р. діяльність опозиційних об'єднань вперше виплеснулася на вулиці. У *листопаді того року в Києві відбувся перший масовий мітинг*, присвячений екологічним проблемам, головним чином Чорнобильській катастрофі.

РОБІТНИЧИЙ РУХ. Улітку 1989 р. в Радянському Союзі спалахнув **масовий шахтарський страйк**. Уперше за роки радянської влади роботу припинили одночасно багато підприємств.

Страйк розпочався в Кузбасі. На знак солідарності із кузбасівцями 15 липня припинили роботу працівники однієї з дільниць шахти «Ясинівська Глибока» у Макіївці. Страйк швидко поширювався, і 21 липня в Україні припинили працю майже півмільйона шахтарів у Донецькому і Львівсько-Волинському вугільних басейнах. Найбільше незадоволення робітників викликали навіть не умови праці (зокрема її небезпека внаслідок переважання застарілих засобів виробництва), а дефіцит продовольчих і промислових товарів, низька заробітна плата.

Шахтарі Донбасу не висували політичних вимог. Посланці УГС та інших «неформальних» організацій безуспішно намагалися підштовхнути їх до створення незалежних профспілок на зразок польської «Солідарності». Проте після відновлення роботи страйкові комітети не було розпущено.

УТВОРЕННЯ НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ. Національний рух у роки «перебудови» був нерозривно пов'язаний з виникненням і розвитком масової організації, яка так і називалася: Народний рух України за перебудову. У листопаді 1988 р. компартійний комітет Спілки письменників України утворив ініціативну групу сприяння перебудові на чолі з І. Драчем. Група розгорнула роботу по створенню неупартійної масової організації. В. Щербицький зробив усе, щоб перешкодити появі масової громадської організації, альтернативної державній партії. У пресі розгорнулася кампанія дискредитації членів ініціативної групи. Однак у **вересні 1989 р. в Києві відбувся установчий з'їзд Народного руху України**.

21 січня 1990 р. Народний рух організував акцію, яка засвідчила єдність і масовість української національно-визвольної боротьби. Сотні тисяч громадян вийшли на автомобільну трасу Львів–Київ і в точно визначений момент взяли за руки, щоб утворити **«живий ланцюг» на честь Акта злуки УНР і ЗУНР 22 січня 1919 р.**

ВИБОРИ 1989–1990 рр. У березні 1989 р. відбулися вибори народних депутатів СРСР. Партійні комітети не втручалися у виборчий процес і не визначали кандидатів блоку комуністів та безпартійних. На один мандат могли претендувати кілька кандидатів. В Україні виборці провалили багатьох функціонерів на високих посадах. Частка комуністів виявилася навіть більшою, ніж тоді, коли парткоми ще до виборів визначали склад депутатів за партійною, соціальною, національною і демографічною ознаками.

Після перших вільних виборів почалася кампанія протесту проти закону, який допускав обрання однієї третини депутатів поза виборчими округами. Очолили її Народний рух і демократично налаштовані народні депутати СРСР, об'єднані в Республіканський депутатський клуб.

Восени 1989 р. були внесені важливі **поправки до закону про вибори у Верховну Раду УРСР** та в місцеві ради. Відповідно до них депутати обиралися тільки у виборчих округах. Не передбачалося органу влади, подібного до З'їзду народних депутатів СРСР. Перед виборами 43 неформальні організації на чолі з Народним рухом України утворили **Демократичний блок**. Він висунув кандидатів у депутати, які закликали до реформ. Вибори до Верховної Ради УРСР та місцевих рад відбулися у березні 1990 р. в обстановці гострої політичної боротьби. КППС перемогла в усіх областях, крім Львівської, Івано-Франківської і Тернопільської, де комуністичні депутати опинилися в опозиції.

ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ УКРАЇНИ. 15 травня 1990 р. Верховна Рада УРСР почала працювати як парламент – постійно. Перша сесія тривала понад два місяці, а не два-три дні, як раніше, коли Верховна Рада була декоративним псевдопарламентом. Під час першої сесії сформувалися два блоки депутатів – парламентська більшість, так звана «**група 239**» («За суверенну Радянську Україну») і **опозиційна Народна рада**. Робота Верховної Ради трансливалася по радіо і телебаченню. Тому полеміка між депутатами мала безпосередній вплив на суспільство.

Одразу почалася боротьба за скасування 6-ї статті Конституції 1977 р., у якій проголошувалася «керівна і спрямовуюча» роль КППС у суспільстві. Позачерговий третій З'їзд народних депутатів у березні 1990 р. скасував цю статтю Конституції, що відкрило шлях для запровадження в СРСР **багатопартійної системи**, ухвалив закон про заснування посади Президента СРСР і обрав на цю посаду генерального секретаря ЦК КППС М. Горбачова.

Далекоглядні представники панівних кіл радянської України почали розуміти, що треба шукати іншу опору своїй владі, ніж союзний центр на чолі з М. Горбачовим. Вони стали повертатися обличчям до власного суспільства і вже схильні були перехопити в Народного руху гасло державного суверенітету.

12 червня 1990 р. з ініціативи Б. Єльцина декларацію про державний суверенітет прийняла Верховна Рада Російської Федерації. Приклад Росії надихнув українських парламентарів. 28 червня вони почали обговорювати питання про державний суверенітет України. **16 липня Декларація про державний суверенітет України** була прийнята.

Відчуваючи настрої населення, частина комуністичної більшості Верховної Ради почала віддалятися від ЦК КПУ, на чолі якого стояв переконаний прибічник союзного центру С. Гуренко. Так звані **суверен-комуністи** об'єднувалися навколо іншого лідера КПУ – **Л. Кравчука**. Останній узяв курс на реальну суверенізацію УРСР.

АКТ ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ. У ніч на **19 серпня 1991 р.** посадовці з оточення Президента СРСР, які обіймали ключові посади в союзних структурах влади, ізолювали М. Горбачова на його кримській дачі і зробили спробу взяти владу в свої руки. Спроба зазнала невдачі. **24 серпня** Верховна Рада УРСР зібралася на позачергову сесію і прийняла **Акт проголошення незалежності України**. Цей доленосний документ мав бути затверджений на референдумі. Верховна Рада України визнала за необхідне створити Раду оборони, Збройні Сили України, Національну гвардію, прискорити формування Конституційного Суду. Урядові доручалося організувати перехід у власність України підприємств союзного підпорядкування, ввести в обіг власну грошову одиницю і забезпечити її конвертування. 26 серпня президія Верховної Ради України прийняла указ про тимчасове припинення діяльності Компартії України.

ЧИННИКИ, ЩО ЗУМОВИЛИ ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

- Глибока політична криза радянської імперії, яка виявилася насамперед у протистоянні загальносоюзного (М. Горбачов) і російського (Б.Єльцин) політичних центрів у Москві.
- Тимчасова деморалізація імперських сил, викликана поразкою путчу, влаштованого в найближчому оточенні М. Горбачова.

- Перетворення вищих ланок компартійно-радянської номенклатури республіканського рівня в суверен-комуністів.
- Пробудження національного самоусвідомлення населення основної частини радянської України під впливом кількох років політики гласності, що викликало раптовий спалах національно-визвольної боротьби.
- Наявність в українському суспільстві мільйонів людей, які пережили масові репресії сталінської доби.
- Наявність в Україні структур національної державності, які в ситуації глибокої політичної кризи в імперському центрі могли скористатися конституційно утвердженими правами, у тому числі правом на вихід з Радянського Союзу.
- Колапс радянської системи директивного господарювання, який зумовив глибоку політичну кризу в імперському центрі й спонукав радянських людей до радикальних дій з метою знайти вихід з безвихідної ситуації.

РЕФЕРЕНДУМ 1 ГРУДНЯ 1991 р. У жовтні Верховна Рада прийняла закон «Про громадянство України» і концепцію оборони та розбудови Збройних Сил. Ви-

ходячи з Декларації про державний суверенітет, концепція проголошувала прагнення нової держави стати нейтральною, без'ядерною і позаблоковою. У листопаді Верховна Рада ухвалила закон «Про державний кордон».

Поряд з референдумом проводилися вибори Президента України. Позитивну відповідь на запитання «Чи підтверджуєте Ви Акт проголошення незалежності України?» дали понад 90 % тих, хто брав участь у референдумі. За незалежність України висловлювалося населення всіх областей України незалежно від їх національного складу. Першим Президентом України став **Л. Кравчук**, який набрав у першому турі голосування 62 % голосів.

Через тиждень після Всеукраїнського референдуму Президент Російської Федерації Б. Єльцин, Президент України Л. Кравчук і голова Верховної Ради Білорусі С. Шушкевич зібралися під Мінськом і заявили, що СРСР як суб'єкт міжнародного права припиняє існування. 8 грудня 1991 р. вони підписали угоду про створення **Співдружності Незалежних Держав (СНД)**. 21 грудня в Алма-Аті до СНД приєдналися ще вісім республік колишнього СРСР (за винятком прибалтійських).

Реакція світового співтовариства на результати референдуму була дружною: протягом грудня незалежну Україну визнали 68 держав.

31. УКРАЇНА В УМОВАХ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Факти:

Початок державотворчих процесів. Заснування Збройних Сил. Дострокові вибори до Верховної Ради та вибори Президента України. Прийняття державної символіки, формування інституту громадянства. Ухвалення Конституції 1996 р. Приватизація засобів виробництва. Лібералізація цін. Грошова реформа. Диференціація суспільства. Інтегрування України в європейське та світове співтовариство. Соціально-економічне та культурне життя.

Дати:

6 грудня 1991 р. – заснування Збройних Сил України;
липень 1994 р. – обрання Л. Кучми Президентом України;
1995 р. – Україна стає членом Ради Європи;
28 червня 1996 р. – ухвалення Конституції України;
грудень 2004 р. – обрання Президентом України В.Ющенка;
січень 2010 р. – обрання Президентом України В.Януковича.

Персоналії: Л. Кучма, В. Ющенко, В.Янукович.

Ви повинні вміти:

- **характеризувати** державотворчі процеси, соціально-економічні реформи в Україні та її інтеграцію у світове співтовариство, риси економічного, соціального, політичного, національного, культурного життя, здобутки України на шляху інтеграції у європейський, світовий гуманітарний та освітній простір;
- **визначити** основні тенденції суспільного розвитку України за часів незалежності.

ДЕРЖАВОТВОРЧИЙ ПРОЦЕС. СИМВОЛИ НОВОЇ УКРАЇНИ. У середині січня 1992 р. президія Верховної Ради прийняла указ «Про Державний Гімн України». Приймалася музична редакція національного гімну «Ще не вмерла України і слава, і воля...», автором якої був композитор М. Вербицький. 22 січня у Києві відбувся мітинг громадськості за участю новообраного президента Л. Кравчука, присвячений Дню соборності українських земель. 28 січня, коли почала роботу п'ята сесія Верховної Ради XII скликання, національний синьо-жовтий прапор був затверджений як Державний Прапор України.

19 лютого після тривалих дебатів парламент затвердив **тризуб як малий герб України**. У постанові зазначалося, що тризуб є головним елементом майбутнього великого Державного Герба України.

24 серпня 1992 р. Л. Кравчук зробив останній крок у переосмисленні історичного минулого: прийняв від президента Державного центру УНР в екзилі (вигнанні) атрибути державної влади – клейноди гетьмана І. Мазепи, а також Грамоту про припинення повноважень Державного центру УНР.

Депутати парламенту з числа колишньої номенклатури не заперечили проти запровадження інституту президентства. Коли Л. Кравчук почав домагатися, щоб наповнити президентську владу реальним змістом, вони поставилися до цього здебільшого негативно.

Протистояння Президента України і Верховної Ради на тлі всеохопної кризи закінчилося рішенням обох сторін достроково припинити повноваження і

звернутися до виборців з проханням підтвердити мандати. У **березні і квітні 1994 р. відбулися вибори до Верховної Ради**. Вони вперше проводилися на багатопартійній основі, але за **мажоритарною системою**. Половину місць у парламенті здобули позапартійні кандидати.

У **червні і липні 1994 р. відбулися вибори Президента України**. Президентом став **Леонід Кучма**.

СТВОРЕННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ. 6 грудня 1991 р. Верховна Рада ухвалила Закон «Про Збройні Сили України». Проголошувалося, що Україна як незалежна держава і суб'єкт міжнародного права створює власні Збройні Сили: війська наземної оборони, війська оборони повітряного простору і військово-морські сили. Новостворене Міністерство оборони очолив генерал авіації К. Морозов. Під керівництвом нового міністра була розроблена програма скорочення Збройних Сил і за три роки звільнено в запас понад 100 тис. офіцерів, прапорщиків та мічманів.

Керівництву України не вдалося вплинути на командування Чорноморського флоту, який майже цілком перебував на українських військово-морських базах, щоб флот служив новій державі.

У жовтні 1993 р. парламент прийняв воєнну доктрину. Вона проголошувала, що Україна не вбачає в сусідніх країнах супротивників і не є потенційним противником жодної держави.

З метою зберегти контроль над колишньою Радянською армією Російська Федерація створила Об'єднане командування країн СНД. Україна не

увійшла до цієї наднаціональної структури. Суверенітет нової держави у воєнній сфері було збережено.

ПРОРАХУНКИ Й УСПІХИ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ.

Україна успадкувала економічну кризу від радянських часів. Однак тяжкий стан народного господарства зумовлювався й власними невдачами молодого держави.

По-перше, українська управлінська еліта була недосвідченою. Вона несміливо приймала рішення, тому що раніше її привчали тільки виконувати вказівки союзного центру. *По-друге*, навіть вдалі рішення важко втілювалися в життя. Виконавська вертикаль радянських часів була зруйнована, а створення нової постійно натрапляло на перешкоди, викликані політичною боротьбою. *По-третє*, після зруйнування попередньої системи управління економіка перестала бути командною, але не стала ринковою. Вона перебувала в хаотичному стані. Надто тісно пов'язане з російською економікою, українське господарство змушене було йти у хвості курсу, який прокладався за межами нової держави. Це був

найгірший з усіх можливих варіантів трансформації командної економіки в ринкову.

Ринкові реформи почалися в Росії на початку 1992 р. з лібералізації цін. Унаслідок цього ціни на газ в Україні зросли за 1992 рік в 100 разів, а на нафту – у 300 разів. Зростання цін на енергоносії почало розкручувати спіраль інфляції. За 1992 р. гроші знецінилися в 21 раз, за 1993 р. – у 103 рази. Такої гіперінфляції не спостерігалось в цей час у жодній країні світу. У 1994 р. Національний банк України розпочав **дефляційну політику**. Але приборкання інфляції досягалося за рахунок штучного затримання виплат заробітків, пенсій, інших соціальних видатків, зростанням неплатежів за товари й послуги.

Повноцінну національну валюту – **гривню** – передбачалося запровадити ще в 1992 р. Але ситуація в економіці невпинно погіршувалася, курс купонокарбованця стрімко падав. У листопаді 1994 р. в обігу з'явилася 500-тисячна купюра, реальна вартість якої не перевищувала чотирьох доларів.

Щоб перешкодити знеціненню **купонокарбованця**, уряд запровадив фіксований курс купонів

щодо долара та рубля. Але це призвело лише до зростання «тіньової економіки», колосального посилення корупції в управлінському апараті і відпливу вітчизняних капіталів за кордон.

Прагнучи знайти ресурси для бюджету, уряд почав збільшувати податки. В Україні було встановлено найвищу в світі ставку податку з громадян – 90 % від одержаного прибутку.

СОЦІАЛЬНІ НАСЛІДКИ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ. Населення різко обмежило купівлю товарів тривалого користування і витратило кошти переважно на продовольчі товари. Витрати на їжу в сімейних бюджетах у середині 90-х років перевищили 70 %. На інші потреби залишалося не більше 30–25 % чистого доходу сім'ї.

Прогресуюче зубожіння основної маси населення при колосальній концентрації коштів та майна в руках нечисленних скоробагачів засвідчували явну неспроможність державних інститутів регулювати здійснення ринкових перетворень.

Соціальна поляризація стимулювала економічну стагнацію, гальмувала демократичні перетворення і нагромаджувала в суспільстві небезпечний протестний потенціал.

Економічна та екологічна ситуація негативно впливали на демографічні показники. У 1991 р. кількість померлих в Україні вперше за багато десятиліть перевищила кількість новонароджених. Однак у 1991–1992 рр. кількість тих, хто приїхав в Україну на постійне проживання, перевищувала чисельність тих, хто вибув за її межі. Тому населення ще збільшувалося. Досягнутий на початок 1993 р. максимум становив 52 244 тис. осіб. У наступні роки почалася **депопуляція**.

ПЕРЕТВОРЕННЯ НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ В ПОЛІТИЧНУ ПАРТІЮ. Народний рух України постав і розвивався як широке громадсько-політичне об'єднання. На III з'їзді в лютому – березні **1992 р.** було вирішено, що Рух виступатиме за консолідацію сил, які підтримують державотворчий процес, але перебуватиме в конструктивній опозиції до виконавчих структур влади. З'їзд обрав трьох співголів – **І. Драча, М. Гориня і В. Чорновола**.

Незабаром після з'їзду відбувся розкол Народного руху. Значна частина рухівців вирішила відмовитися від опозиційності. До складу кабінету Л. Кучми у жовтні 1992 р. увійшли І. Юхновський (перший віце-прем'єр), М. Жулинський і А. Пинзеник (віце-прем'єри). Ті, хто згуртувався навколо В. Чорновола, продовжили опозиційну діяльність. На

IV з'їзді Народного руху в грудні 1992 р. завершилося його перетворення на політичну партію. Лідером її став В. Чорновіл.

ЗМІНА ВИБОРЧОГО ЗАКОНУ. Зростання ролі партій у суспільно-політичному житті зумовило зміну виборчого закону.

У жовтні 1997 р. Верховна Рада ухвалила закон про вибори за **пропорційно-мажоритарною системою**. Половину виборчих округів (225) закон залишив мажоритарними (у виборах 1990 і 1994 рр. всі 450 округів були мажоритарними). Інша половина депутатських місць тепер виборювалася в одному багатомандатному загальнодержавному окрузі. Тут конкурували між собою політичні партії. Право на депутатські мандати одержували партії або виборчі блоки, які в багатомандатному окрузі набирали не менше 4 % голосів. Голоси за партії, які не подолали бар'єру, перерозподілялися між партіями-переможцями.

УХВАЛЕННЯ КОНСТИТУЦІЇ 1996 р. Конституційний процес розпочався з Декларації про державний суверенітет України. Після президентських виборів **1994 р.** була створена нова **Конституційна комісія** з двома співголовами – Л. Кучмою і О. Морозом. За чотири дні до вичерпання строку дії Конституційного договору, 4 червня 1996 р. Верховна Рада ухвалила в першому читанні доопрацьований проект нового Основного закону. Однак перспектив на його ухвалення в цілому конституційною більшістю голосів не існувало. 26 червня Л. Кучма підписав указ «Про проведення Всеукраїнського референдуму з питання ухвалення нової Конституції України». У ситуації гострої політичної кризи в парламенті була сформована узгоджувальна комісія, яку очолив **М. Сирота**. 27 червня Верховна Рада почала своє історичне засідання, присвячене розгляді Конституції. Постатейне узгодження проекту тривало день і ніч. Остаточне голосування відбулося вранці 28 червня. Відпрацьований узгоджувальною комісією М. Сироти і вже прийнятий постатейно проект набрав при голосуванні в цілому 314 голосів.

ЗАПРОВАДЖЕННЯ СТАЛОЇ ВАЛЮТИ. Проголошена новообраним Президентом Л. Кучмою стратегія економічних реформ була в принципі схвалена Верховною Радою. Президент залучив нових людей, здатних проводити реформи і розпочав їх з основного: лібералізації цін та валютного курсу. Це означало, що держава відмовилася від невмотивованого втручання в економічні відносини.

У вересні 1996 р. в обіг була запроваджена гривня, що поліпшило умови для подолання доларизації економіки і припинення «втечі» вітчизняних капіталів за межі країни. Істотною вадою грошової реформи був завищений курс гривні щодо долара та інших валют. Завищений курс підривав можливості експорту і не давав змоги швидко покласти край натуральному обміну (бартеру) у внутрішній торгівлі. Під час запровадження гривні мінімальна зарплата в Україні була встановлена в розмірі 15 грн і за два роки підвищена до 55 грн (у доларовому еквіваленті – з 8,5 до 26,6). Викликана російським дефолтом інфляція істотно знизила її рівень. Навесні 2000 р. держава змогла підвищити гарантований мінімум зарплати до 90 грн, еквівалентних тільки 16,6 долларів США. Відтоді офіційний мінімум зарплати почав зростати і дійшов на початок 2002 р. до 140 грн (25,7 долларів). Однак він не перевищив рівня 1996 р.

ПРОГРАМА ПРИВАТИЗАЦІЇ. У перші роки незалежності відбувалася приватизація дрібних підприємств. За 1991–1993 рр. у приватну (в тому числі кооперативну) власність перейшло тільки 3,6 тис. підприємств та організацій, переважно дрібних. Стратегія широкої приватизації вперше була накреслена в поданому до Верховної Ради документі «Про основні засади економічної та соціальної політики» (жовтень 1994 р.). Головним у новій економічній політиці ставав принцип керованого формування за участю держави сучасних ринкових механізмів.

У «Основних засадах економічної та соціальної політики» обґрунтовувалася доцільність утворення фінансово-промислових груп (ФПГ). У них повинні були об'єднуватися підприємства, пов'язані між собою єдиним технологічним циклом, а також банки-партнери. Однак Верховна Рада провалила законопроект, підготовлений президентською командою. Цим було перекрито шляхи для реалізації прозорої схеми приватизації важкої промисловості. Замість ФПГ стали створюватися не регульовані законом монополістичні об'єднання. На чолі їх стояли так звані олігархи. Використовуючи зв'язки з представниками виконавчої і законодавчої влади, вони привласнювали об'єкти приватизації за смішні ціни і завдавали державі величезних збитків.

У виступі в березні 1997 р. під час подання річного послання до Верховної Ради Л. Кучма звинуватив уряд П. Лазаренка у непослідовній і невваженій політиці на ринку енергоносіїв. У результаті заохочуваної урядом монополізації цього ринку

створилася загроза енергетичній та економічній безпеці держави. Президент доручив вивчити становище на газовому ринку Раді національної безпеки та оборони. Розслідування стало початком кінця у політичній кар'єрі П. Лазаренка.

ПЕРШІ ПІДСУМКИ РЕФОРМ. За десятиліття 1991–2000 рр. валовий внутрішній продукт скоротився в Україні майже на 60 %, обсяг промислової продукції – на 49 %, а сільськогосподарської продукції – на 52 %. Реальна заробітна плата зменшилася у 3,8, а реальні виплати пенсій – у 4 рази. Отже, падіння обсягів виробництва наполовину викликало чотирикратне зменшення доходів працюючих.

Проте в економічному житті з'явилися перші ознаки того, що контури ринкової економіки вже сформувалися. Приріст валового внутрішнього продукту досяг в Україні 5,9 % у 2000 р. і 9,1 % в 2001 р. Обсяг промислової продукції в 2000 р. зріс на 12,9 %, а в 2001 р. – на 14,2 %.

Одночасно почала змінюватися в кращий бік якість економічного зростання. Позитивні результати 2000 р. були досягнуті в умовах 26% інфляції. У 2001 р. інфляція знизилася до 6 %, а приріст інвестицій в основний капітал зріс на 17,2 %. Вперше прискорення темпів економічного зростання супроводжувалося скороченням безробіття і випереджаючими темпами підвищення реальної заробітної плати. Наполовину скоротилася заборгованість по зарплаті, майже на третину зросли реальні пенсії. Валютні резерви збільшилися з 1,5 млрд до 3,2 млрд долларів США.

ВИХІД НА МІЖНАРОДНУ АРЕНУ. Найбільш плідні успіхи за все десятиліття 1991–2001 рр. Україна мала на міжнародній арені.

Для США розпад СРСР означав зникнення головного стратегічного противника. Однак адміністрація Дж. Буша (старшого) поставилася з певним острахом до появи в Європі незалежної України. Адже у спадщину від СРСР їй дістався третій за розмірами ракетно-ядерний потенціал (після Росії і США). Проте 25 грудня 1991 р. США визнали Україну і незабаром встановили з нею дипломатичні відносини.

Долаючи різноманітні ускладнення, МЗС України почало створювати мережу посольств. За 1991–2000 рр. Україну визнали 167 країн. 164 країни встановили з нею дипломатичні відносини. У Києві почали функціонувати посольства 62 держав. Посли 51 держави виконували свої функції в Україні за сумісництвом.

Україна розбудувала свої дипломатичні представництва та консульські установи в 62 країнах. Вона стала членом 47 міжнародних урядових організацій і бере участь у роботі понад 100 постійних чи тимчасових органів, утворених у рамках цих організацій.

ВІДНОСИНИ З РОСІЄЮ. Найвагомим для України було визнання її незалежності Росією. Це стало неминучим після референдуму 1 грудня 1991 р. Референдум був легітимним. Україна мала конституційне право поставити й вирішити питання про вихід з Радянського Союзу. Уряд Б. Єльцина, однак, прагнув зберегти за Москвою становище керівного центру на всій території колишнього СРСР за допомогою механізму Співдружності Незалежних Держав. У рамках СНД Росія почала створювати наднаціональні органи, здатні розв'язувати принципові проблеми без узгодження з законодавчими та виконавчими органами влади держав – членів співдружності.

Президент України і Верховна Рада підтримували курс на співробітництво в рамках СНД, але стежили за тим, щоб ця співдружність не переросла у воєнно-політичний блок чи навіть у новий варіант СРСР. За 1992–1993 рр. Рада глав держав і Рада глав урядів СНД прийняли близько 400 угод, рішень та інших документів. Україна підписала не більше половини, а саме ті, які не загрожували її суверенітету.

Переговори про укладення повномасштабного рамкового договору між Україною і Росією тривали роками. Лише 31 травня 1997 р. сталася справді історична подія – підписання Договору про дружбу, співробітництво і партнерство. У договорі зазначалося, що сторони «визнають територіальну цілісність одна одної і підтверджують непорушність існуючих між ними кордонів». У квітні 1999 р. президент РФ Б. Єльцин підписав ратифікований Державною Думою і схвалений Радою Федерації російсько-український договір. Це означало, що завершився процес територіального розмежування України і Росії.

ПРЕЗИДЕНТСЬКІ ВИБОРИ. Президентські вибори відбулися 31 жовтня 1999 р. Результат першого туру не виявив переможця. Країна постала перед вибором: або підтримати курс реформ Л. Кучми, або повернутися в минуле. Ліві претенденти, які програли перший тур, закликали виборців підтримати П. Симоненка. Вирішальна проба сил 14 листопада мало кого залишила байдужим. На вибори прийшла

молодь. За **Л. Кучму** проголосувало майже 16 млн виборців, тобто 56,2 %.

Нові вибори у 2004 р. принесли перемогу **В. Ющенку**.

Останні вибори президента в січні–лютому 2010 р. дали перевагу лідеру Партії регіонів **Віктору Януковичу**. У встановлені строки він був проголошений Президентом України. Переговори щодо формування нової парламентської коаліції тривали майже місяць. Нарешті 11 березня коаліція «Стабільність і реформи» у складі 235 парламентарів була сформована. Того ж дня до влади прийшов новий уряд на чолі з Миколою Азаровим.

Тренувальний тест до тем 30-31

Завдання 1–22 мають чотири варіанти відповіді, серед яких лише один правильний. Виберіть правильний варіант відповіді.

1. Укажіть характерні риси доби горбачовської «перебудови»?

- 1 Ліквідація цензури, гласність.
- 2 Поліпшення матеріального добробуту людей.
- 3 «Нове політичне мислення».
- 4 Прискорення темпів економічного розвитку.
- 5 Створення ринкової економіки.
- 6 Демократизація суспільного життя.

А	Б	В	Г

А 1, 3, 6
Б 2, 3, 5
В 2, 4, 6
Г 1, 4, 5

2. Коли відбулася подія, про яку йдеться в доповідній записці КДБ УРСР, поданій ЦК КПУ?

«У приміщенні 4-го енергоблоку... при підготовці його до планового ремонту відбувся вибух з наступною пожежею, що був незабаром ліквідований. Від вибуху обвалився купол перекриття реакторного й покрівля машинного залів, загорівся також дах 3-го енергоблоку, у зв'язку з чим останній був аварійно зупинений... Населення міста практично все евакуйоване (44,5 тис. чоловік)... Проводяться роботи з локалізації вогнища з використанням вертольотів. З цієї ж метою задіяні війська радіаційного й хімічного захисту... Здійснюються заходи щодо недопущення поширення панічних слухів і тенденційної інформації».

А	Б	В	Г

А 1986 р.
Б 1997 р.
В 1998 р.
Г 1999 р.

3. У якому рядку перелічено терміни, які слід уписати на місці пропуску?

«Згортання ВПК (на підтримку якого вже не вистачало валюти) тягнуло за собою масове безробіття, бо для перепрофілювання численних оборонних підпри-

ємств (конверсії) потрібні були великі капіталовкладення. М.Горбачов зробив спробу попередити катастрофу, ініціювавши низку політичних, економічних та адміністративних реформ, які, на його думку, могли врятувати ситуацію. Усі радянські ЗМІ ввели в широкий ужиток нові пропагандистські штампи: _____».

А	Б	В	Г

А Перебудова, гласність, демократизація, прискорення, нове мислення.

Б «Розвинений соціалізм», «радянський народ», «застій», неосталінізм.

В Лібералізація, суверенізація, науково-технічна революція, багатопартійність.

Г Приватизація, русифікація, емісія, гіперінфляція, корупція.

4. Коли відбулася подія, про яку йдеться в уривку з інтерв'ю Б. Гориня кореспондентові радіостанції «Голос Америки»?

«... Сам факт проведення з'їзду – це серйозна поразка партійного апарату. Тривалий час Україна була республікою застою й, нарешті, вона сказала своє вагоме слово. Були враховані помилки інших республік і ми прийшли до з'їзду без катаклізмів, які мали місце в Тбілісі, Фергані й інших місцях. З'їзд став консолідуючою силою людей різних поколінь, політичних поглядів, багатьох організацій. Головна задача НРУ – скасувати антидемократичний проект закону про вибори, прийняти один з альтер-

нативних проектів і наступного обрання активістів руху в парламент республіки».

А	Б	В	Г

А 1989 р.

Б 1990 р.

В 1991 р.

Г 1992 р.

5. Які з тверджень характеризують процес формування багатопартійності в Україні наприкінці 80-х – на початку 90-х років?

- 1 Більшість партій чітко вказували у програмових документах, виразниками інтересів яких груп населення вони є.
- 2 Поява нових політичних партій відбувалася одночасно з наростанням внутрішніх суперечностей у КПУ.
- 3 Новостворені партії були масовими, порівняно з КПРС.
- 4 Діяльність більшості новостворених партій набувала опозиційного характеру.
- 5 Переважання в західних областях партій лівого спрямування, у східних – правого.

А	Б	В	Г

А 1, 2

Б 2, 3

В 2, 4

Г 3, 5

6. Укажіть рядок, у якому цифри відповідають назвам заштрихованих на картосхемі областей сучасної України.

А	Б	В	Г

- А** 1) Тернопільська; 2) Житомирська; 3) Луганська; 4) Херсонська
Б 1) Івано-Франківська; 2) Тернопільська; 3) Херсонська; 4) Луганська
В 1) Івано-Франківська; 2) Житомирська; 3) Харківська; 4) Херсонська
Г 1) Тернопільська; 2) Житомирська; 3) Харківська; 4) Луганська

7. Які події спричинили появу документа, уривок з якого наведено?

«Секретаріат ЦК Компартії України рекомендує: оперативно зорієнтувати партійний актив, народних депутатів, керівників підприємств, колгоспів, радгоспів, організацій та установ на необхідність забезпечити повсюди спокій, твердий конституційний порядок і дисципліну... В усій роботі необхідно виходити з того, що сьогодні ключовим питанням є збереження СРСР, зміцнення братніх зв'язків з усіма народами нашої країни... Всі дії, спрямовані на підлив Союзу, порушення радянських законів, прояви регіонального егоїзму повинні припинятися... Зорієнтуйте керівників засобів масової інформації на необхідність утриматися від публікацій матеріалів, що можуть дестабілізувати обстановку».

А	Б	В	Г

- А** Створення у Верховній Раді УРСР парламентської опозиції – Народної ради, яку очолив І. Юхновський.
Б Спроба антиконституційного перевороту в СРСР.

- В** Ухвалення Верховною Радою УРСР Акта проголошення незалежності України.
Г Ухвалення рішення про припинення існування СРСР на зустрічі в Біловезькій Пущі (Білорусь) керівників України, Білорусі, Російської Федерації.

8. Яка з вимог голодуючих студентів під час «Студентської революції на граніті» (жовтень 1990 р.) була виконана владою?

А	Б	В	Г

- А** Надання Декларації про державний суверенітет України конституційної сили.
Б Призначення навесні 1991 р. нових виборів на основі багатопартійності.

- В** Ухвалення постанови про націоналізацію майна КПРС та ВЛКСМ на території України.
Г Відставки голови Ради Міністрів УРСР В. Масола.

9. Коли відбулася подія, про яку йдеться в спецповідомленні начальника УКДБ по Житомирській області першому секретареві Житомирського обкому КПУ?

«У зв'язку з намірами активістів НРУ й УГС відзначити 71-ю річницю підписання договору про об'єднання Західноукраїнської народної республіки (ЗУНР) з Українською народною республікою (УНР) шляхом організації т.зв. «живого ланцюга», що символізує «соборність України», з урахуванням особливостей оперативної обстановки в області, наявних даних про прояви й задуми націоналістичних і антигромадських елементів, Управлінням КДБ уживалися заходи

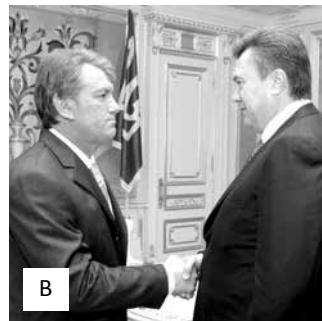
для локалізації цієї акції. Був посилений контроль за екстремістськи налаштованими особами з числа лідерів самодіяльних об'єднань націоналістичної спрямованості, разом з органами міліції проведена робота із запобігання можливих антисуспільних проявів. Зроблено стримуючий вплив на конкретних осіб, що виношують екстремістські наміри. Ці заходи, поряд зі здійсненням виховної роботи в трудових колективах, істотно звузили кількість учасників «ланцюга» із числа жителів області».

А	Б	В	Г

- А** 1998 р.
Б 1990 р.
В 1991 р.
Г 1992 р.

10. Яка з фотографій датується 1991 р.?

А	Б	В	Г

11. З якого документа наведено уривок?

«...Виходячи із смертельної небезпеки, яка нависла була над Україною в зв'язку з державним переворотом в СРСР..., продовжуючи тисячолітню традицію державотворення на Україні, виходячи з права на самовизначення, передбаченого Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами... Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки урочисто проголошує незалежність України та створення самостійної української держави – УКРАЇНИ».

А	Б	В	Г
☐	☐	☐	☐

- А «Конституції розвинутого соціалізму»
- Б Конституції України
- В Декларації про державний суверенітет України

Г Акта проголошення незалежності України

12. Який рік слід уписати на місці пропуску в джерелі?

«...Не передати словами, з яким хвилюванням зустрів я Акт проголошення незалежності України, прийнятий Верховною Радою 24 серпня ____ і підтверджений на Всеукраїнському референдумі 1 грудня. Чи сподівався, страждаючи в польських і радянських концтаборах, що доживу до такого часу, що здійсняться мої найзаповітніші мрії?! Богові було угодно, щоб сталося саме так. І щоб я впевнився: моя причетність до боротьби з поневолювачами України не була марним поривом душі...»

А	Б	В	Г
☐	☐	☐	☐

- А 1989 р.
- Б 1990 р.
- В 1991 р.
- Г 1992 р.

13. Які події відбулися за часів каденції президента Леоніда Кравчука?

- 1 Підписання угоди про виведення стратегічної ядерної зброї з України.
- 2 Перший візит в Україну глави католицької церкви.
- 3 Перший державний візит в незалежну Україну президента США.
- 4 Введення українського миротворчого контингенту в Ірак.
- 5 Визнання урядом США України як незалежної держави.

А	Б	В	Г
☐	☐	☐	☐

- А 1, 5
- Б 2, 3
- В 2, 4
- Г 3, 1

14. Коли вибори до Верховної Ради вперше проводилися за мажоритарною системою.

А	Б	В	Г
☐	☐	☐	☐

- А 1994 р.
- Б 1998 р.
- В 2002 р.
- Г 2006 р.

15. Що було характерним для першої каденції президента Леоніда Кучми?

А	Б	В	Г
☐	☐	☐	☐

- А Законодавче затвердження концепції будівництва збройних сил та оборони країни.

Б Перетворення України з президентсько-парламентської на парламентсько-президентську республіку.

В Дострокове припинення повноважень Президента України і Верховної Ради внаслідок політичної кризи.

Г Проведення виборів до Верховної Ради України за змішаною (мажоритарною та пропорційною) виборчою системою.

16. За якого президента України відбулася подія, про яку йдеться в джерелі?

«О 18:30 розпочалося пленарне засідання, яке відкрило знамениту «конституційну ніч» – з цієї миті майже протягом 14 годин без перерви депутати поіменно голосували по кожній окремій (зі 160) статті Конституції. Для затвердження кожної статті потрібно було не менше 300 голосів. Героєм конституційної ночі став депутат Михайло Сирота, який представляв проект Конституції, запропонований погоджувальною комісією – весь цей час він стояв на трибуні та був змушений за регламентом представляти кожну статтю, коментувати й пропоновані поправки, виголошувати стандартну фразу: «Комісія просить прийняти».

А	Б	В	Г
☐	☐	☐	☐

- А Леоніда Кравчука
- Б Леоніда Кучми
- В Віктора Ющенка
- Г Віктора Януковича

17. Які події, що стосуються діяльності Верховної Ради України, відбулися в 1994 р.?

- 1 Затвердження прем'єр-міністром Віталія Масола.
- 2 Ухвалення рішення про проведення Всеукраїнського референдуму.
- 3 Новообраний Президент склав присягу на вірність українському народові.
- 4 Ухвалення Закону про владу та місцеве самоврядування.
- 5 Підписання Конституційного договору між Президентом та Верховною Радою.

А	Б	В	Г
☐	☐	☐	☐

- А 1, 5
- Б 2, 3
- В 3, 4
- Г 1, 3

18. Коли відбулися події, про які йдеться в уривку з вступу голови Верховної Ради України В. Литвина?

«Сьогодні можна скільки завгодно говорити про політичний характер рішень Верховної Ради і Верховного Суду України щодо визнання недійсними результатів другого туру голосування і недовіру Центральній виборчій комісії. Але при цьому не слід забувати, що саме вони відкрили єдиний за даних обставин – правовий і легітимний – вихід, розрядили гранично напружену політичну атмосферу і стали тим пробліском надії, що дав змогу відступити від безодні громадянського конфлікту, зберегти державну незалежність і територіальну цілісність України...».

А	Б	В	Г
☐	☐	☐	☐

- А 2001 р.
- Б 2004 р.
- В 2010 р.
- Г 2011 р.

19. Яку з фотографій зроблено на початку 21 ст.?

А	Б	В	Г
☐	☐	☐	☐

20. З якого документа наведено уривок?

«Верховна Рада Української РСР, виражаючи волю народу України, прагнучи створити демократичне суспільство, виходячи з потреб всебічного забезпечення прав і свобод людини, шануючи національні права всіх народів, дбаючи про повноцінний політичний, економічний, соціальний і духовний розвиток народу України, визнаючи необхідність побудови правової держави, маючи на меті утвердити суверенітет і самоврядування народу України, проголошує державний суверенітет України як верховенство, самостійність, повноту і неподільність вла-

ди Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах».

А	Б	В	Г
☐	☐	☐	☐

- А** З Конституції України.
- Б** З Декларації про державний суверенітет України.
- В** Із Закону «Про Збройні сили України».
- Г** З Акта проголошення незалежності України.

21. У якому році вибори Президента України відбулися за один тур?

А	Б	В	Г
☐	☐	☐	☐

- А** 1991 р.
- Б** 1994 р.
- В** 1999 р.
- Г** 2004 р.

22. У чому полягала суть змін до Конституції України 2004 р.?

- 1 Верховна Рада обирається на 5 років, вибори до парламенту відбуваються на пропорційній основі.
- 2 Парламент дає згоду на призначення всього складу Уряду та одночасно затверджує Програму діяльності Кабінету Міністрів.
- 3 Кандидатуру прем'єр-міністра Президент України вносить за пропозицією коаліції депутатських фракцій, яка становить більшість у Верховній Раді.
- 4 Уряд уповноважений призначати на посади та звільняти з посад голів обласних державних адміністрацій.
- 5 Кабінет Міністрів складає повноваження перед новообраним Президентом України, а Президент не має права достроково припинити повноваження Верховної Ради.

А	Б	В	Г
☐	☐	☐	☐

- А** 1, 2
- Б** 1, 3
- В** 2, 5
- Г** 3, 4

У завданні 23–26 до кожного з чотирьох рядків інформації, позначених цифрами, доберіть один правильний варіант, позначений буквою. Поставте позначки в таблиці на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви).

23. Установіть відповідність між стислими характеристиками відомих діячів сучасної України та їхніми іменами.

- 1** Оперний співак. Протягом 1995–2003 брав участь у постановках «Метрополітен-опера» в Нью-Йорку. У репертуарі має понад 30 оперних партій, романси, українські, російські, італійські та іспанські пісні.
- 2** Футболіст, володар «Золотого м'яча» 2004 – призу, яким вшановують найкращого футболіста Європи; один з найрезультативніших бомбардирів єврокубкових турнірів за всі сезони, найкращий бомбардир збірної України за всю її історію.
- 3** Художній керівник Національного академічного драматичного театру імені Івана Франка (від 2001 р.). Зіграв понад 100 ролей у кіно та більш ніж 50 на сцені.
- 4** Поет, прозаїк, перекладач, есеїст, творчість якого справляє істотний вплив на сучасний літературний процес в Україні та викликає жвавий інтерес у європейських читачів.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- А Богдан Ступка
- Б Володимир Гришко
- В Олександр Пономарьов
- Г Юрій Андрухович
- Д Андрій Шевченко

24. Установіть відповідність між олімпійськими чемпіонами та видами спорту, які вони розвивали.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- 1 Оксана Баюл
- 2 Яна Клочкова
- 3 Катерина Серебрянська
- 4 Ірині Мерлені

- А Художня гімнастика
- Б Вільна боротьба
- В Фігурне катання
- Г Спортивна гімнастика
- Д Плавання

25. Установіть відповідність між іменами діячів сучасної України та сферами їхньої діяльності.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- 1 Леонід Каденюк
- 2 Сергій Бубка
- 3 Віталій Кличко
- 4 Святослав Вакарчук

- А Футбол
- Б Бокс
- В Космонавтика
- Г Легка атлетика
- Д Рок-музика

26. Установіть відповідність між відомими жінками сучасної України та їхніми стислими характеристиками.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- 1 Руслана Лижичко
- 2 Ганна Безсонова
- 3 Марія Матіос
- 4 Юлія Тимошенко

- А Політик, перша жінка – прем'єр-міністр в історії незалежної України.
- Б Письменниця, найвідоміший твір якої – повість «Солодка Даруся».
- В Співачка, переможниця міжнародного конкурсу пісні «Євробачення-2004».
- Г Гімнастка, абсолютна чемпіонка світу з художньої гімнастики.
- Д Поетеса-«шістдесятниця», авторка роману у віршах «Маруся Чурай»; 2010 р. запропонувала читачам свій перший прозовий твір – «Записки українського самашедшого».

У завданнях 27–32 розташуйте події в хронологічній послідовності. Поставте позначки в таблиці відповідей на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви).

27. Установіть хронологічну послідовність подій.

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

- А Схвалення Верховною Радою УРСР Закону «Про державний статус української мови».
- Б Обрання Б. Патона президентом АН УРСР.
- В Ухвалення «Конституції розвинутого соціалізму».
- Г Обрання М. Горбачова генеральним секретарем ЦК КПРС, початок перебування.

28. Установіть хронологічну послідовність подій.

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

- А Підписання Договору про утворення СНД у Біловезькій Пущі.
- Б Катастрофа на Чорнобильській АЕС.
- В Установчий з'їзд Народного руху України за перебудову.
- Г Проведення перших виборів Президента України.

29. Установіть хронологічну послідовність подій.

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

- А Обрання Віктора Януковича Президентом України.
- Б Обрання Леоніда Кучми Президентом України на другий термін.
- В Ухвалення Верховною Радою Закону «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні».
- Г Запровадження національної валюти – гривні.

30. Установіть хронологічну послідовність подій.

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

- А Спроба антиконституційного перевороту в СРСР (ГКЧП).
- Б Затвердження Верховною Радою України Державного прапора України.
- В Перетворення Української групи сприяння виконанню Гельсінських угод на Українську Гельсінську спілку.
- Г Політ американського космічного корабля «Колумбія» з українцем Л. Каденюком.

31. Установіть хронологічну послідовність подій.

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

- А Ухвалення Верховною Радою Конституції України.
- Б Ухвалення Верховною Радою Закону «Про Збройні Сили України».
- В Вступ України до Ради Європи.
- Г Обрання Леоніда Кучми Президентом України на перший термін.

32. Установіть хронологічну послідовність подій.

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

А Ухвалення Верховною Радою УРСР Декларації про державний суверенітет України.

Б Запровадження в Україні нової національної валюти – гривні.

В Проведення першого всеукраїнського референдуму та вибори Президента України.

Г Обрання Леоніда Кучми Президентом України на другий термін.

У завданнях 33–35, які мають шість варіантів відповідей, оберіть три правильні відповіді й запишіть їх номери у клітинки.

33. Які словосполучення доречні в розповіді про суспільно-політичні події та явища в Україні 1990–1991 рр.?

☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------

- 1 «суверен-комуністи»
- 2 «група 239»
- 3 «Помаранчева революція»
- 4 «війна проти пам'ятників»
- 5 «Конституційна ніч»
- 6 «касетний скандал»

34. Імена яких історичних діячів пропущено в тексті дже-рела?

8 грудня 1991 р. ____ підписали «Біловезькі угоди», внаслідок чого фактично припинив існування радянський Союз. На його місці постала Співдружність незалежних держав (СНД), і саме представники України навідріз відмовилися делегувати новій структурі будь-які державні функції. Для України розпочалася епоха незалежності.

☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------

- 1 Олександр Лукашенко
- 2 Станіслав Шушкевич
- 3 Леонід Кравчук
- 4 Борис Єльцин
- 5 Леонід Кучма
- 6 Володимир Путін

35. Що було характерним для першого терміну президентства Леоніда Кучми?

☐	☐	☐
--------------------------	--------------------------	--------------------------

- 1 Загострення політичної ситуації через «касетний скандал».
- 2 Поліпшення політичних відносин України з Росією та США.
- 3 Заборона діяльності більшості політичних партій.
- 4 Політична та економічна нестабільність.
- 5 Прагнення до створення федеративного устрою в державі.
- 6 Ухвалення Конституції незалежної України.

Тренувальні тести у форматі ЗНО

ВАРІАНТ 1

Завдання 1 – 48 мають чотири варіанти відповіді, серед яких лише один правильний. Виберіть, на Вашу думку, правильний варіант відповіді, позначте його в бланку відповідей згідно з інструкцією.

1. Назву якого етноплемінного об'єднання давніх слов'ян слід позначити на місці дуги-пропуску на карто-схемі?

- А венеди
- Б анти
- В склавини
- Г сіверяни

А	Б	В	Г

2. Назву якого народу пропущено в уривку з праці Геродота?

«...Дарій побажав помститися на ___ за те, що вони колись удерлися до Мідії, перемогли тих, хто намагався їх затримати, і так вони перші розпочали воєнні дії... Царі ___, ледве почули слово неволя, страшенно розлютились. ...Вирішили вже не змушувати персів пересуватися туди й сюди, наказали нападати на персів, коли ті сідали, щоб поїсти. Кіннота постійно змушувала тікати кінноту ворогів, а перські вершники, тікаючи, натрапляли на піхоту, і піхота приходила їм на допомогу... Нарешті Дарій опинився у великій скруті. ___ царі довідалися про це і послали вісника з дарами до Дарія: птаха, мишу, жабу і п'ять стріл...»

А	Б	В	Г

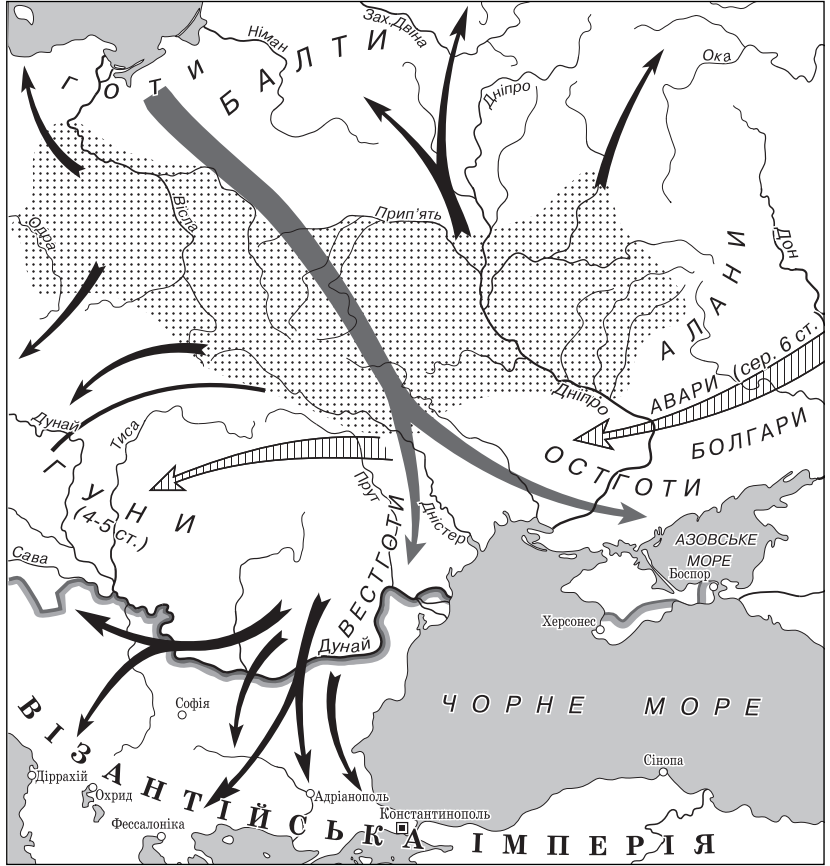
- А Кіммерійці
- Б Скіфи
- В Сармати
- Г Готи

3. Укажіть внутрішньо- та зовнішньополітичні заходи Ярослава Мудрого.

- 1 Походи проти Візантії та особисті зустрічі з імператором.
- 2 Карбування перших руських монет зі срібла та золота.
- 3 Сприяння династичним шлюбом власних дітей.
- 4 Заснування перших шкіл на Русі для «дітей нарочитих мужів».
- 5 Укладення першого збірника законів «Руська правда».

А	Б	В	Г

- А 1, 2 Б 2, 4
- В 3, 5 Г 4, 5

4. Яку з пам'яток вважають найдавнішою (з відомих), оригінальною українською іконою?

А	Б	В	Г

5. Укажіть цифру, якою позначено Чернігівське князівство за доби роздробленості.

А	Б	В	Г

- А 1
- Б 2
- В 3
- Г 4

6. Коли відбулися події, про які йдеться в уривку з джерела?

«У той же час прислав папа послів достойних, що принесли Данилові вінець, і скіпетр, і корону, які означають королівський сан, кажучи: «Сину! Прийми од нас вінець королівства»... Опізо, посол папський, прийшов, несучи вінець і обіцяючи: «Ти матимеш поміч од папи».

А	Б	В	Г

- А На початку 12 ст.
- Б Наприкінці 12 ст.
- В У середині 13 ст.
- Г На початку 14 ст.

7. У яких твердженнях ідеться про князя Костянтина Івановича Острозького?

- 1 Перебував на найвищих державних посадах у Великому князівстві Литовському: був гетьманом, каштеляном Віленського та Трокайського замків.
- 2 Був четвертою за статками людиною в державі, маючи близько 60 тис. підданих.
- 3 Виступав проти політики Вітовта щодо ліквідації уділів (карбував власну монету, титулувався великим князем, відбудовував київські укріплення, провадив власну політику).
- 4 Титулувався «князем Подолії і воєводою Мукачєва», мав за столицю Мукачєво, поблизу якого заснував монастир з бібліотекою.
- 5 Очолював війська Великого князівства Литовського в битві під Оршею проти Московії.

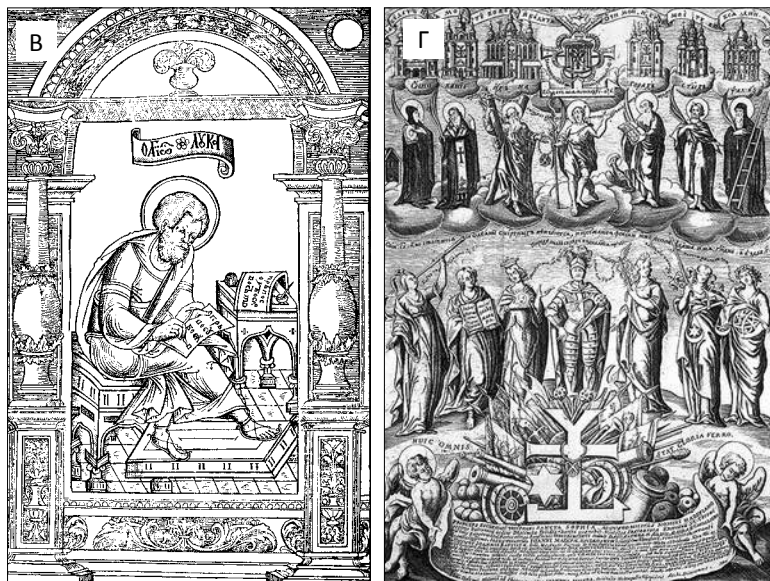
А	Б	В	Г

- А 1, 3, 4
- Б 2, 4, 5
- В 2, 3, 6
- Г 1, 2, 5

8. Яка з пам'яток засвідчила появу нового мистецького явища — книжкової гравюри?

А	Б	В	Г

9. Укажіть особливості становища українських земель після Люблінської унії 1569 р.

- 1 Боротьба українських князів та шляхти за розширення своїх повноважень в управлінні українськими землями — аж до створення незалежних князівств.
- 2 Поширення на українських землях фільваркової системи господарювання, що супроводжувалася закріпаченням селян.
- 3 Пожвавлення культурного життя, важливою подією якого стало створення Острозької академії.
- 4 Перехід православної церкви з усіма вірянками під зверхність папи римського — глави католицької церкви.
- 5 Офіційне визнання польським урядом Запорізької Січі, свідченням чого стало утворення реєстрового козацтва.

А	Б	В	Г

- А 1, 2 Б 2, 3
 В 3, 4 Г 4, 5

10. Де було розташовано найбільший невільницький ринок у Криму, куди спрямував козаків гетьман П. Конашевич-Сагайдачний 1616 р.?

А	Б	В	Г

- А Хотин
 Б Кафа
 В Ясси
 Г Кодак

11. Коли відбулися події, які описав білоруський шляхтич Пилип Обухович у своєму щоденнику?

«...Непокірний козак, на ім'я Сулима, підступно й таємно прокравшись з 800 козаками з моря до Дніпра, насмілювався напасти на фортецю, яку його милість король Владислав звелів на кошти Речі Посполитої збудувати на першому дніпровському порозі й оточити валами проти розбещеної сваволі козаків, щоб вони на море в човнах більше не ходили та турка не драгували. Сулима, напавши вночі на цю фортецю й перебивши сторожу,... фортецю в кількох місцях зруйнував».

А	Б	В	Г

- А 1621 р.
 Б 1625 р.
 В 1630 р.
 Г 1635 р.

12. З якими державами встановив дипломатичні стосунки гетьманський уряд протягом 1648–1657 років?

- 1 Венецією та Швецією
- 2 Іспанією та Францією
- 3 Московією та Молдавією

- 4 Голландією, Бранденбургом
- 5 Австрією та Ватиканом
- 6 Валахією та Трансильванією
- 7 Османською імперією та Кримським ханством

А	Б	В	Г

- А 1, 2, 4, 6
- Б 2, 3, 4, 5
- В 4, 5, 6, 7
- Г 1, 3, 6, 7

13. Про кого з історичних діячів доби Руїни йдеться в уривку з історичного джерела?

«Страшний був орді, бо був досвідченим у війсьних виправах і відважним кавалером. Татари цілком серйозно вважали його шайтаном і навіть своїх дітей, коли вони плакали і їх не могли заспокоїти, лякали. Він не любив марнувати час або упадати коло жіноцтва, постійно бився з татарами, проти яких мав природну й невблаганну ненависть. На обличчі він мав природний знак, ніби шмат пурпуру».

А	Б	В	Г

- А Петро Дорошенко
- Б Юрій Хмельницький
- В Іван Сірко
- Г Іван Брюховецький

14. Якої історичної інформації стосуються стрілки на картосхемі?

А	Б	В	Г

- А Походу козацького війська на чолі з Б. Хмельницьким у 1648 р.
- Б Походів турецьких військ на чолі з султаном Мегмедом IV 1672–1678 рр.
- В Першого Кримського походу 1687 р.
- Г Походу шведського війська на чолі з Карлом XII в Україну 1708–1709 рр.

18. Укажіть умови підписання Кючук-Кайнарджійського мирного договору 1774 р.

- 1 Перехід до Росії території між Південним Бугом і Дністром.
- 2 Приєднання до Австрії Північної Буковини.
- 3 Приєднання до Росії Бессарабії, у трьох повітах якої проживали українці.
- 4 Проголошення Кримського ханства незалежним від підпорядкування султанській Туреччині.
- 5 Право вільного торгового судноплавства Росії у Чорному морі.

А	Б	В	Г

- А 1, 5
 Б 2, 3
 В 4, 5
 Г 1

19. Укажіть діячів українського національного відродження в Наддніпрянщині першої половини 19 ст.

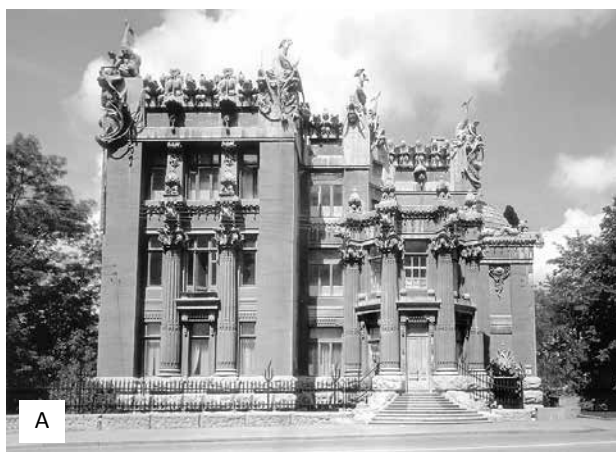
1 Іван Франко	4 Михайло Драгоманов
2 Іван Котляревський	5 Петро Гулак-Артемівський
3 Андрей Шептицький	6 Григорій Квітка-Основ'яненко

А	Б	В	Г

- А 2, 4, 6
 Б 1, 2, 3
 В 3, 4, 5
 Г 2, 5, 6

20. Яка з пам'яток є зразком українського архітектурного модерну?

А	Б	В	Г

А

Б

В

Г

21. Представники якого суспільно-політичного руху на західноукраїнських землях від початку 60-х рр. 19 ст. обстоювали ідею самобутності українського народу?

А	Б	В	Г

- А Москвофіли
 Б Народовці
 В Народники
 Г Хлопомани

22. Вкажіть назву політичної партії, про яку йдеться у фрагменті спогадів Северина Даниловича.

«Довгий час велася широка дискусія про те, на якій ідейній основі має бути збудована програма нової партії. Всі були за тим, що діяльність нової партії має бути обмеженою лише на український народ, замешканий в австрійській державі... Суперечки точилися лише про те, яку позицію має обстоювати партія щодо суспільного питання. Я доводив, що наша програма мусить бути іншою, бо наш народ — це маса дрібних малоземельних рільників і мусить мати передовсім на увазі те, що треба для їх суспільного й культурного піднесення... Ту мою думку підтримали Франко і Павлик. Остаточно збори згодилися на таку будову партійної програми, щоб у ній було зазначене наше прагнення до здійснення ідей соціалізму, якою наш український мужик, дрібний власник землі, має доходити до тої остаточної цілі вселюдського розвитку...»

А	Б	В	Г

- А Револьюційна українська партія (РУП)
 Б Українська національно-демократична партія (УНДП)
 В Українська соціал-демократична партія (УСДП)
 Г Русько-українська радикальна партія (РУРП)

23. У яких уривках з джерел ідеться про модернізаційні процеси в економіці підросійської України в 60–80 рр. 19 ст.?

- 1 За підтримки уряду був створений перший в Україні цукровий синдикат, який об'єднав 171 завод з 219 (78 % усіх цукрових заводів). Синдикат став монополістом у цукропромисловій сфері, який регулював ціни на цукор на внутрішньому ринку й здійснював експортну політику. Внаслідок концентрації та модернізації виробництва обсяг цукрового виробництва збільшується.
- 2 Яхненки-Симиренки збудували Млієвський цукровий завод як найпотужніший і наймодерніший у галузі, розрахований на 400 тис. пудів рафінаду щорічно. За технічним оснащенням завод був найкращим у Російській імперії і не поступався рафінадним заводам Франції та Європи.
- 3 Уряд приділяв особливу увагу розвитку залізничного будівництва, яке розпочалося в державним коштом. Першою на території України була збудована залізниця «Одеса—Балта». Другою великою залізничною магістраллю стала Курсько-Київська залізниця.

А	Б	В	Г

- А 1, 2 Б 1, 3
 В 2, 3 Г 1, 2, 3

24. Вкажіть, що передбачала судова реформа в Російській імперії 1864 р.

- 1 Запровадження станового суду, підпорядкованого безпосередньо владі губернатора.
- 2 Дотримання суперництва сторін з одночасною заборонаю присутності представників преси.
- 3 Суд ставав незалежний від органів адміністративного управління.
- 4 Обов'язковою стала участь у судових засіданнях присяжних засідателів.
- 5 Ліквідація права захисту, яке здійснювалося через адвокатів.

А	Б	В	Г

- А 1, 2, 4 Б 2, 3
 В 3, 4 Г 2, 5

25. Коли в Наддніпрянській Україні виникли організації, про які йдеться у фрагменті з історичного джерела?

«Вони по своїх статутах мають — ширити самосвідомість серед українського люду, нести освіту в народ по найдальших кутках, де живе він, а для того — видавати і ширити дешеві, корисні для людей книжки, заводити книгозбірні, влаштовувати читання й таке інше. Товариства ці повинні зробити те велике діло для свого народу тепер, що колись випало було на долю церковним братствам. Хоч обставини життя тепер і не ті, але праця їх однаково свята й велика».

А	Б	В	Г

- А 60-ті рр. 19 ст.
 Б 80-рр. 19 ст.
 В 90-ті рр. 19 ст.
 Г 1905—1907 рр.

26. Коли відбулася подія, про яку йдеться в джерелі?

«Тоді обійшли москалі наші позиції і почалася страшна битва. Вже по оточенню нас із бригади ішла депеша за депешою, аби триматися до посліднього чоловіка... Своєю обороною врятували стрільці Бережани, а через це завдячує нам управа військова, що тепер аж в Карпатах... Але що нам з того, коли ми втратили свій полк...».

А	Б	В	Г

- А 1914 р. Б 1915 р.
 В 1916 р. Г 1917 р.

27. Яка з подій відбулася за часів першої війни радянської Росії проти УНР (грудень 1917 — травень 1918 рр.)?

А	Б	В	Г

- А Проголошення Третього Універсалу УЦР
 Б Проведення Першого Всеукраїнського військового з'їзду
 В Проведення Першого з'їзду Рад у Харкові
 Г Перший «Зимовий похід» військ УНР

28. У чому суть та значення Другого Універсалу Української Центральної Ради (УЦР)?

- 1 Уперше в історії України ХХ ст. було утворено державне утворення під назвою УНР.
- 2 Закріплено за українською мовою статус державної, ухвалено державну символіку.
- 3 Задекларовано компроміс у стосунках між УЦР і Тимчасовим урядом.
- 4 Уряд Росії визнав легітимність влади УЦР-ГС та автономний статус України.
- 5 Чітко окреслено територію Української держави, консолідовано український народ.

А	Б	В	Г

- А 1, 3 Б 2, 4
 В 3, 4 Г 3, 5

29. Хто автор наведеного фрагмента джерела?

«...Після двох коротких промов — фон Кюльмана й моєї — приступлено урочисто до підписування договору. З представників Центральних Держав перший підписав фон Кюльман. Перший на першому міжнародному акті Незалежної України підписав я, після мене М. Любинський і М. Левитський. Я глянув на годинник. Була друга година 9-го лютого. Церемонія підписів, накладання печаток тощо тривала довший час. 15 делегатів мусили підписати кожний 5 грамот, — отже всього 75 підписів... Нарешті, всі формальності полагодуєні. У ясну, зоряну ніч верталися ми до нашої хати з першими грамотами нашої держави...»

А	Б	В	Г

- А Симон Петлюра
 Б Володимир Винниченко
 В Олександр Севрюк
 Г Михайло Грушевський

30. Який термін використовують для визначення державного статусу УСРР, передбаченого договором 1920 р., пункти з якого наведено?

«РСФРР і УСРР входять між собою у військовий і господарський союз... Для кращого здійснення зазначеної в пункті 1 мети, обидва уряди оголошують об'єднаними такі комісаріати: перше – військових і морських сил, друге – Вищу раду народного господарства; третє – зовнішнього торгу, четверте – фінансів, п'яте – праці, шосте – шляхів і сьоме – пошт і телеграфу»

А	Б	В	Г

- А Автономна республіка у складі РСФРР
 Б Військово-політичний союз
 В Договірна федерація
 Г Федерація рівноправних республік

31. Яких видів мистецтва за НЕПу стосуються об'єднання з назвами: «Плуг», «Гарт», ВАПЛІТЕ?

А	Б	В	Г

- А Література Б Театр
В Живопис Г Кіно

32. Що визначало нову економічну політику (НЕП) в сільському господарстві України?

- 1 Розвиток усіх форм кооперації.
- 2 Націоналізацію землі, скасування приватної власності.
- 3 Заборону оренди землі й використання вільнонайманої праці.
- 4 Дозвіл на вільну торгівлю надлишками сільськогосподарської продукції.
- 5 Запровадження продрозкладки як одного з елементів продовольчої диктатури.

А	Б	В	Г

- А 1, 4 Б 2, 3
В 3, 4 Г 4, 5

33. Яка з подій періоду сталінських репресій збіглася в часі з голодомором в Україні?

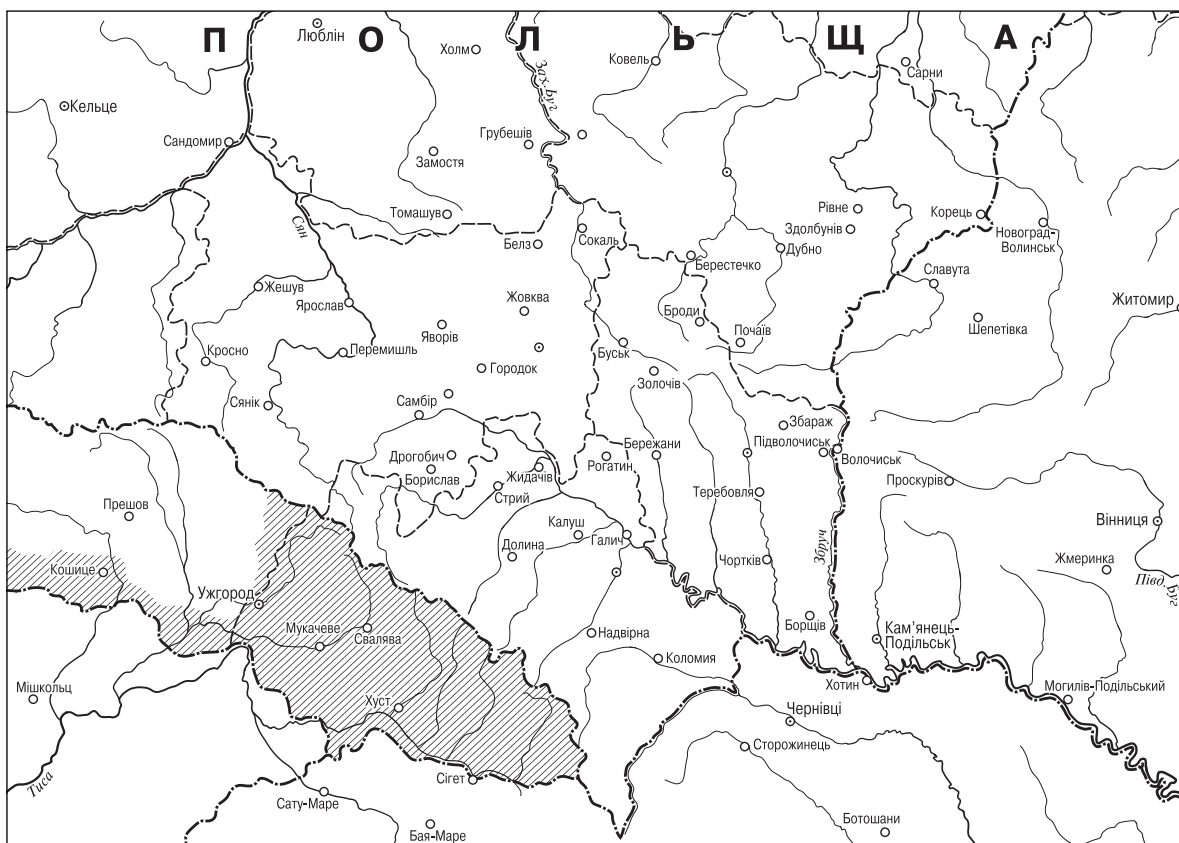
А	Б	В	Г

- А «Шахтинська справа»
Б Ліквідація Української автокефальної православної церкви
В Цькування М. Скрипника та боротьба з «націонал-ухильниками»
Г Судовий процес над «Спілкою визволення України»

34. З якими подіями першої половини 20 ст. пов'язана територія, заштрихована на картосхемі?

А	Б	В	Г

- А Із включенням до складу Польщі за Ризьким договором 1921 р.
Б З утворенням Станіславівського воєводства Польщі
В Із включенням до складу Румунії за Сен-Жерменським мирним договором 1919 р.
Г З окупацією Угорщиною в листопаді 1938 — березні 1939 рр.

35. Яка з фотографій свідчить про події та явища в Україні наприкінці 30-х рр. 20 ст.?

А	Б	В	Г

36. У яких твердженнях ідеться про Степана Бандеру?

- 1 Працював в уряді П. Скоропадського, ініціював створення (разом з В. Липинським, В. Шеметом) Партії хліборобів-демократів.
- 2 У червні 1934 р. заарештований, згодом засуджений за організацію терористичних актів; у вересні 1939 р. звільнений з тюрми.
- 3 У 1929 р. на першому конгресі українських націоналістів у Відні був обраний головою проводу тільки-но створеної Організації українських націоналістів.
- 4 Після звільнення з нацистського концтабору у 1944 р. через постійну загрозу арешту був змушений змінювати місцеперебування. Вбитий у Мюнхені агентом КДБ.
- 5 Після відмови скасувати акт відновлення Української держави, проголошеного у Львові, ув'язнений у концтаборі Заксенгаузен.
- 6 Від осені 1943 р. очолив УПА. У липні 1944 р. на підпільному I Великому зборі УГВР обраний Головою Генерального секретаріату Української Головної Визвольної Ради (УГВР).

А	Б	В	Г
☐	☐	☐	☐

- А 1, 3, 6
- Б 2, 4, 5
- В 2, 5, 6
- Г 3, 4, 5

37. Про яке явище йдеться в уривку з історичного джерела?

«Так прийшла весна 1942 р. Пришов наказ набирати робочу силу до Німеччини. Старості, коменданту та його прибічникам ніколи, треба знайти ворогів, щоб не залишити нікого в селі. Були складені списки і розіслані повідомлення, в яких говорилося: «Ви повинні виїхати до Німеччини на побудову нової Європи». На село ніби хмара насунула. Великий жах найшов на людей... Втечеш ти — сім'я постраждає. Та ось почали бігати поліцаї і силоміць загонити до старостату. Плачучи, ішли дівчата, хлопці. Тужили, ніби за мертвими, матері, сестри, рідні»

А	Б	В	Г
☐	☐	☐	☐

- А Осадництво
- Б Остарбайтерство
- В Пацифікація
- Г Депопуляція

38. Коли відбулася подія, про яку йдеться в уривку з указу Президії Верховної Ради СРСР?

«Враховуючи спільність економіки, територіальну близькість і тісні господарські і культурні зв'язки між Кримською областю і Українською РСР, Президія Верховної Ради Союзу Радянських Соціалістичних Республік постановляє: затвердити спільне подання Президії Верховної Ради РРФСР і Президії Верховної Ради УРСР про передачу Кримській області із складу Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки...»

А	Б	В	Г
☐	☐	☐	☐

- А 1939 р.
- Б 1945 р.
- В 1954 р.
- Г 1991 р.

39. У яких твердженнях ідеться про особливості розвитку культури та науки в Україні в першому повоєнному десятилітті?

- 1 Визначальна роль творчості О. Олеся, М. Вороного, Г. Косинки, В. Чумака в розвитку літературного процесу.
- 2 Ідеологічна кампанія проти «безродних космополітів».
- 3 Розвиток нових напрямків науки, зокрема генетики, ініційований академіком Т. Лисенком.
- 4 Створення урядом сприятливих умов для розвитку літератури та мистецтва, свобода творчості.
- 5 Здійснено пуск першого атомного реактора, створено електронно-обчислювальну машину.

А	Б	В	Г
☐	☐	☐	☐

- А 1, 3
- Б 2, 5
- В 3, 4
- Г 4, 5

40. Про яку кіноповість О. Довженка йдеться в уривкові з історичного джерела?

«...Насамперед дуже дивно те, що в кіноповісті Довженка... яка мала б показати повне торжество ленінізму, під прапором якого Червона Армія успішно визволяє нині Україну від німецьких загарбників, немає жодного слова про нашого вчителя — великого Леніна... Кіноповість є антирадянською, яскравим виявом націоналізму, вузької національної обмеженості».

А	Б	В	Г

- А «Земля»
- Б «Звенигора»
- В «Україна в огні»
- Г «Зачарована Десна»

41. Хто очолював українську делегацію на міжнародній конференції у Сан-Франциско (1945 р.), на якій було урочисто підписано Декларацію про створення ООН?

А	Б	В	Г

- А Микита Хрущов
- Б Лазар Каганович
- В Дмитро Мануйльський
- Г Леонід Мельников

42. У якому місті вперше в Україні було започатковано випуск легкових автомобілів?

А	Б	В	Г

- А Києві
- Б Львові
- В Запоріжжі
- Г Донецьку

43. У яких твердженнях ідеться про Володимира Щербицького?

- 1 Автор книги «Україно наша радянська».
- 2 Став першим секретарем ЦК КПУ у 1963 р.
- 3 Володіючи українською мовою, майже завжди користувався російською у своїх офіційних виступах.
- 4 Прихильник суворої підпорядкованості республік центру, орієнтації економіки УРСР на союзний народногосподарський комплекс.
- 5 Ініціював введення військ країн-членів Варшавського Договору до Чехословаччини для придушення «Празької весни».

А	Б	В	Г

- А 1, 3 Б 1, 4
- В 3, 4 Г 2, 5

44. Яка з фотографій свідчить про суспільне життя в Україні в середині 80-х років 20 ст.?

45. Унаслідок якої події відбулася відставка Голови Ради Міністрів УРСР Віталія Масола 1990 р.?

А	Б	В	Г

- А Заборони діяльності Комуністичної партії
- Б Утворення ДКНС (ГКЧП)
- В Масового студентського голодування в Києві
- Г У зв'язку з перевиборами Верховної Ради

46. З якого документа наведено уривок?

«...Виходячи із смертельної небезпеки, яка нависла була над Україною в зв'язку з державним переворотом в СРСР..., продовжуючи тисячолітню традицію державотворення на Україні, виходячи з права на самовизначення, передбаченого Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами... Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки урочисто проголошує незалежність України та створення самостійної української держави — УКРАЇНИ».

А	Б	В	Г

- А Конституція України 1996 р.
- Б Конституція УРСР 1978 р.
- В Декларація про державний суверенітет України
- Г Акт проголошення незалежності України

47. У якому рядку вказано роки обрання Президентів України?

А	Б	В	Г

- А 1991, 1994, 1999, 2004, 2010
- Б 1990, 1994, 1999, 2005, 2011
- В 1991, 1993, 1998, 2004, 2010
- Г 1990, 1994, 1998, 2005, 2010

48. Яка з олімпійських чемпіонок уславилася в плаванні?

А	Б	В	Г

- А Катерина Серебрянська
- Б Яна Клочкова
- В Оксана Баюл
- Г Ірині Мерлені

У завданнях 49 – 53 до кожного з чотирьох рядків інформації, позначених цифрами, виберіть, на Вашу думку, один правильний варіант, позначений буквою. Поставте позначки в таблиці **бланка відповідей** на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви).

49. Встановіть відповідність між подіями та датами

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

1 Похід новгород-сіверського князя Ігоря проти половців, невдовзі оспіваний у поемі «Слово о полку Ігоревім». 2 Поразка руських дружин Ярославичів на р. Альті від половців. Виступ киян проти князя Ізяслава. 3 Найдавніша згадка назви Україна в Київському літописі. 4 Битва Ярослава Мудрого зі Святополком на р. Альті	<table border="0"> <tr> <td>А</td> <td>1019 р.</td> </tr> <tr> <td>Б</td> <td>1054 р.</td> </tr> <tr> <td>В</td> <td>1068 р.</td> </tr> <tr> <td>Г</td> <td>1185 р.</td> </tr> <tr> <td>Д</td> <td>1187 р.</td> </tr> </table>	А	1019 р.	Б	1054 р.	В	1068 р.	Г	1185 р.	Д	1187 р.
А	1019 р.										
Б	1054 р.										
В	1068 р.										
Г	1185 р.										
Д	1187 р.										

50. Встановіть відповідність між іменами історичних діячів та стислими характеристиками.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

1 Павло Тетеря 2 Дем'ян Многогрішний 3 Петро Дорошенко 4 Павло Полуботок	<table border="0"> <tr> <td>А</td> <td>Гетьман Правобережної Гетьманщини, прагнув вибороти незалежність козацької України у спілці з Османською імперією та Кримським ханством..</td> </tr> <tr> <td>Б</td> <td>Здобув гетьманську булаву після зречення з гетьманства Юрася Хмельницького. Спирався на підтримку Польщі.</td> </tr> <tr> <td>В</td> <td>Обраний гетьманом з наказу Петра I. Під час його гетьманування московський уряд запровадив у Гетьманщині Малоросійську колегію</td> </tr> <tr> <td>Г</td> <td>Гетьман Лівобережної України, який уклав Глухівські статті. Домагався виведення московських воєвод з українських міст.</td> </tr> <tr> <td>Д</td> <td>Виконував обов'язки наказного гетьмана під час візиту гетьмана Скоропадського до Москви протягом першої половини 1722 р., а після його смерті очолив рух за відновлення державних прав України.</td> </tr> </table>	А	Гетьман Правобережної Гетьманщини, прагнув вибороти незалежність козацької України у спілці з Османською імперією та Кримським ханством..	Б	Здобув гетьманську булаву після зречення з гетьманства Юрася Хмельницького. Спирався на підтримку Польщі.	В	Обраний гетьманом з наказу Петра I. Під час його гетьманування московський уряд запровадив у Гетьманщині Малоросійську колегію	Г	Гетьман Лівобережної України, який уклав Глухівські статті. Домагався виведення московських воєвод з українських міст.	Д	Виконував обов'язки наказного гетьмана під час візиту гетьмана Скоропадського до Москви протягом першої половини 1722 р., а після його смерті очолив рух за відновлення державних прав України.
А	Гетьман Правобережної Гетьманщини, прагнув вибороти незалежність козацької України у спілці з Османською імперією та Кримським ханством..										
Б	Здобув гетьманську булаву після зречення з гетьманства Юрася Хмельницького. Спирався на підтримку Польщі.										
В	Обраний гетьманом з наказу Петра I. Під час його гетьманування московський уряд запровадив у Гетьманщині Малоросійську колегію										
Г	Гетьман Лівобережної України, який уклав Глухівські статті. Домагався виведення московських воєвод з українських міст.										
Д	Виконував обов'язки наказного гетьмана під час візиту гетьмана Скоропадського до Москви протягом першої половини 1722 р., а після його смерті очолив рух за відновлення державних прав України.										

51. Встановіть відповідність між стислими характеристиками та назвами організацій національного спрямування.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

1 Напівлегальні організації української інтелігенції, що діяли в другій половині 19 ст. в Наддніпрянській Україні. 2 Перша легальна українська громадсько-політична організація, що виборювала крайову автономію для українців у Габсбурзькій монархії. 3 Гурток української студентської молоді, що діяв у Львові в 30-х роках 19 ст. 4 Українське громадсько-політичне об'єднання, створене 1897 р. з ініціативи В. Антоновича та О. Кониського, що ставило за мету згуртування всіх українських діячів в одній організації.	<table border="0"> <tr> <td>А</td> <td>«Руська трійця»</td> </tr> <tr> <td>Б</td> <td>Головна руська рада</td> </tr> <tr> <td>В</td> <td>Загальна українська безпартійна організація</td> </tr> <tr> <td>Г</td> <td>Південно-Західний відділ Російського географічного товариства</td> </tr> <tr> <td>Д</td> <td>Громади</td> </tr> </table>	А	«Руська трійця»	Б	Головна руська рада	В	Загальна українська безпартійна організація	Г	Південно-Західний відділ Російського географічного товариства	Д	Громади
А	«Руська трійця»										
Б	Головна руська рада										
В	Загальна українська безпартійна організація										
Г	Південно-Західний відділ Російського географічного товариства										
Д	Громади										

52. Встановіть відповідність між іменами історичних діячів, діяльність яких припадає на друге десятиріччя 20 ст., та їхніми стислими характеристиками.

- 1 Християн Раковський
- 2 Нестор Махно
- 3 Юрій Тютюнник
- 4 Дмитро Вітовський

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- А** Провідник повсталого революційного селянства Півдня України в роки революції та громадянської війни.
- Б** У січні 1919 р. очолив український радянський уряд. Вимагав від більшовицького центру «реального» суверенітету УСРР, виступав проти плану «автономізації» республік.
- В** Перший голова Генерального секретаріату Української Центральної Ради, обстоював «радянську платформу», виступаючи за союз із більшовицькою Росією проти Антанти.
- Г** Член УЦР, восени 1917 р. організував у Звенигороді Кіш вільного козацтва, став його отаманом, очільник Другого «Зимового походу» армії УНР.
- Д** Голова Центрального військового комітету у Львові, від листопада 1918 р. – отаман, командувач збройних сил ЗУНР, згодом – державний секретар військових справ ЗУНР.

53. Встановіть відповідність між датами та воєнними операціями Червоної армії з визволення України від нацистів.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- 1 Грудень 1943 — січень 1944 р.
- 2 Січень — лютий 1944 р.
- 3 Березень — квітень 1944 р.
- 4 Квітень — травень 1944 р.
- А** Нікопольсько-Криворізька
- Б** Кримська
- В** Одеська
- Г** Житомирсько-Бердичевська
- Д** Яссько-Кишинівська

У завданнях 54 – 56 розташуйте події в хронологічній послідовності. Постаєте позначки в таблиці **бланка відповідей** на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви). Цифри 1 має відповідати вибрана Вами перша подія, цифри 2 – друга, цифри 3 – третя, цифри 4 – четверта.

54. Встановіть послідовність подій.

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

- А** Заснування університету в Києві
- Б** Створення першого українського стаціонарного професійного театру
- В** Проведення у Львові першого з'їзду діячів української науки, освіти та культури
- Г** Урочисте відзначення в Україні 100-річного ювілею Тараса Шевченка

55. Установіть послідовність подій, про які йдеться у свідченнях очевидців.

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

- А** «Багато людей критикують мій крок і злим оком дивляться на встановлення гетьманства. Зовсім зрозуміло, чому так ставляться до цього факту вороги української державності. Але тим, що звать себе українцями, мені хочеться поки що сказати лише одне: пам'ятайте, що коли б не було мого виступу, німці, кілька днів пізніше, завели б на Україні звичайне генерал-губернаторство... Тим самим не було б Української держави, яка реально появилася на світовій арені хоч в цьому короткому періоді Гетьманства».
- Б** «Рішучі заяви диктатора ЗОУНР п. Петрушевича дозволили Урядові мати надію, що напрям політики Уряду Галицького не піде в розріз з політикою Уряду УНР... Диктатор мимо врочистих запевнень вів хибку та неясну політику, наслідком якої є факт зради ген. Тарнавським, який без відома Уряду, уклав з командою добровольчих військ договір».

В «...Пам'ятаю сиву голову професора М. С. Грушевського, який сидів у центрі за столом президії... Досить було йому піднести руку з квіткою білої гвоздики, що прикрашала стіл, і зала вмовкала... Центральну українську раду було обрано... Головою ради одноставно обрали професора М. С. Грушевського... Українські діячі виявили в цю епоху велику енергію, спромігшись у короткий час створити розгалужену, міцну організацію...»

Г «...Сталась правительственна криза: В. Винниченко, а за ним і інші міністри, українські соціал-демократи, уступились з уряду. Головою Ради Народних Міністрів став В. Голубович (укр. соц.-рев.), який сформував новий, з есерівською більшістю кабінет. Цей кабінет і переніс на своїх плечах весь тягар розпочатої правительством В. Винниченка війни з Східною Росією, а також довів до кінця справу миру з Центральними Державами».

56. Встановіть хронологічну послідовність подій.

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

- А Виступ М. Хрущова «Про культ особи та його наслідки» на XX з'їзді КПРС
- Б Суд у Львові над членами УРСС Л. Лук'яненком, І. Кандибою та ін.
- В Обрання О. Кириченка першим секретарем ЦК Компартії України
- Г Вихід перших шести випусків «самвидавського» журналу «Український вісник»

У завданнях 57-60, які мають шість варіантів відповідей, оберіть три правильні відповіді й запишіть їхні номери у клітинки.

57. Які поняття та терміни стосуються соціокультурного розвитку Київської Русі в 11–12 ст.?

--	--	--

- 1 монастирі
- 2 друковані книжки
- 3 селяни-смерди
- 4 думи, історичні пісні
- 5 кріпацтво
- 6 літописи

58. Які з тверджень стосуються Кирила Розумовського?

--	--	--

- 1 Гетьманською булавою був наділений, коли мав 22 роки.
- 2 Найдовше тримав гетьманську булаву — 22 роки.
- 3 Був останнім українським козацьким гетьманом.
- 4 Був фаворитом імператриці Єлизавети Петрівни.
- 5 Виходець із простих козаків, проте мав графський титул.
- 6 Сучасник Івана Скоропадського.

59. Вкажіть особливості культурно-освітнього життя Української Держави Павла Скоропадського.

--	--	--

- 1 Розроблено план українізації школи та реорганізовано всі типи шкіл у єдину загальноосвітню трудову семирічну школу.
- 2 Засновано мережу загальнокультурних закладів та установ, зокрема Національний архів України, Національну бібліотеку України.
- 3 Націоналізовано й підпорядковано державним установам кінематографи, театри, бібліотеки, музеї.
- 4 Створено мобільні засоби політичної агітації — агітпоїзди, агітмайданчики, агітпароплави.
- 5 Створено Українську академію наук, засновано два державних українських університети — у Києві та Кам'янці-Подільському.
- 6 Ухвалено закон про обов'язкове вивчення української мови та літератури, а також історії та географії України в середній школі.

60. Укажіть характерні риси демографічних процесів та рівня життя населення України за доби «застою».

--	--	--

- 1 Зменшення кількості росіян, збільшення — українців.
- 2 Високі ціни на житло та комунальні послуги.
- 3 Зростання чисельності інтелігенції.
- 4 Однаковий рівень соціального забезпечення села та міста.
- 5 Посилення тенденцій до старіння населення.
- 6 Недостатній обсяг виробництва споживчих товарів.

Бланк відповідей А

У завданнях правильну відповідь позначаєте тільки так:

А	Б	В	Г	А	Б	В	Г	А	Б	В	Г	А	Б	В	Г	А	Б	В	Г
1				11				21				31				41			
2				12				22				32				42			
3				13				23				33				43			
4				14				24				34				44			
5				15				25				35				45			
6				16				26				36				46			
7				17				27				37				47			
8				18				28				38				48			
9				19				29				39							
10				20				30				40							

49	А	Б	В	Г	Д	50	А	Б	В	Г	Д	51	А	Б	В	Г	Д	52	А	Б	В	Г	Д	53	А	Б	В	Г	Д
1						1						1					1												
2						2						2					2												
3						3						3					3												
4						4						4					4												

54	А	Б	В	Г	55	А	Б	В	Г	56	А	Б	В	Г
1					1					1				
2					2					2				
3					3					3				
4					4					4				

57			
58			
59			
60			

Місце для виправлення помилкової відповіді

Щоб виправити відповідь до завдання, запишіть його номер та нову відповідь у білих прямокутниках зліва.

Приклад написання цифр у бланку

1	2	3	4	5	6	7	8	9	0
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Завдання 1—48				Завдання 49—53				Завдання 54—56				Завдання 57—60							
№	А	Б	В	Г	№	А	Б	В	Г	Д	№	А	Б	В	Г	№			
					1							1							
					2							2							
					3							3							
					4							4							
					№	А	Б	В	Г	Д	№	А	Б	В	Г				
					1							1							
					2							2							
					3							3							
					4							4							

ВАРІАНТ 2

Завдання 1 – 48 мають чотири варіанти відповіді, серед яких лише один правильний. Виберіть, на Вашу думку, правильний варіант відповіді, позначте його в **бланку відповідей** згідно з інструкцією.

1. Якому періодові археологічної періодизації давньої історії відповідає зображення на картині-реконструкції?

А	Б	В	Г

- А Ранній палеоліт
- Б Пізній палеоліт
- В Неоліт
- Г Ранній залізний вік

2. Представники якого давнього народу були першими кочовиками на українських землях, чия назва нам відома?

А	Б	В	Г

- А Кіммерійці
- Б Скіфи
- В Сармати
- Г Готи

3. З яким східнослов'янським племінним союзом, за свідченням літопису, сусідили поляни на північному заході?

А	Б	В	Г

- А Деревлянами
- Б Сіверянами
- В Уличами
- Г Тиверцями

4. Про яку подію йдеться в уривку з історичного джерела?

«Пішов Ігор на греків... І порадилися руси, і вийшли, оружившись, проти греків, і битва межі ними обома була люта, і заледве одоліли греки... Феофан, сановник Романа, зустрів їх у човнах з вогнем і став пускати вогонь трубами на човни руські. І було видно страшне диво...»

А	Б	В	Г

- А Похід князя Ігоря проти Візантії 941 р.
- Б Збирання данини князем Ігорем 945 р.
- В Похід новгород-сіверського князя Ігоря Святославича проти половців 1185 р.
- Г Бій Романа Мстиславича з польським князями під Завихвостом на Віслі 1205 р.

5. Коли відбулися події, про які йдеться в уривку з джерела?

«А печеніги почали йти на приступ, і зступилися вони на тім місці, де ото є нині свята Софія, митрополія руська; бо тоді це було поле поза городом. І сталася січа люта, і ледве одолів під вечір Ярослав, і побігли печеніги в різні боки, і не знали вони, куди втікати».

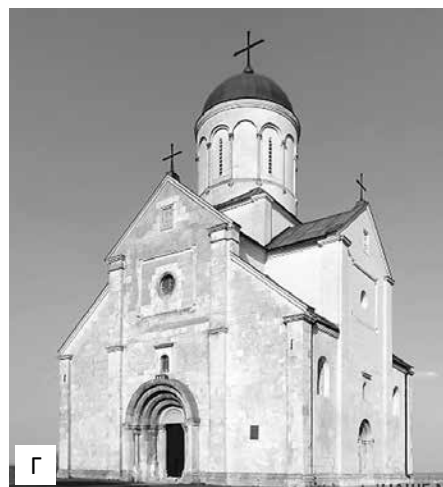
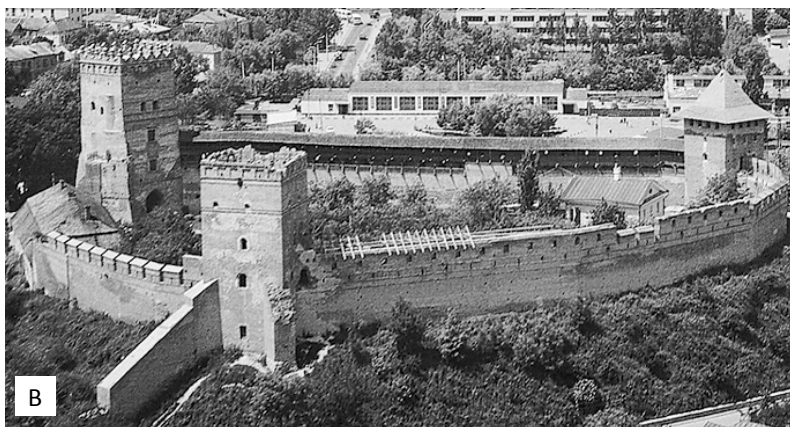
А	Б	В	Г

- А 9 ст.
- Б 10 ст.
- В 11 ст.
- Г 12 ст.

6. Яка з наведених пам'яток прикрашає місто Київ?

А	Б	В	Г

7. Якої історичної інформації стосуються стрілки на карті?

А	Б	В	Г

- А** Походів перших князів Київської держави для збору данини з підвладних племен
- Б** Напрянків походів князя Володимира Мономаха проти половців
- В** Першого походу монголів на українські землі
- Г** Напрянків просування монгольських орд хана Батия

8. Про кого йдеться у фрагменті літературного твору?

«Посада ректора належала до найпочесніших у Болоньї, але й обов'язки були численні й складні. Відмовитися від запропонованої посади забороняли статuti університету. Всі студенти проголосували за гостя з далекої країни, який за кілька років життя в Болоньї встиг завоювати неабиякий авторитет. Проголошуючи присягу, новообраний ректор урочисто обіцяв, що протягом року всіма силами служитиме щонайкращому розвитку університету, буде справедливим до студентів, дотримуватиметься статutiв і слідкуватиме, щоб і всі інші шанували статuti».

А	Б	В	Г

- А** Юрія Дрогобича
- Б** Василя-Костянтина Острозького
- В** Петра Могили
- Г** Іпатія Потія

9. Коли відбулися події, про які йдеться в уривку з джерела?

«Хочуть... панове міщани львівські школи заснувати для навчання дітей християнських усіх станів, які би мали вчитися Письма Святого грецького й слов'янського, щоб не був їхній християнський рід неначе безсловесним через свою невченість. І також купили друкарню, потрібну для тієї школи».

А	Б	В	Г

- А** 1569 р. **Б** 1585 р.
- В** 1596 р. **Г** 1615 р.

10. Укажіть наслідки Хотинської війни 1621 р.

А	Б	В	Г
☐	☐	☐	☐

- А Розгортання визвольної боротьби підкорених турками народів
- Б Визнання польським урядом прав козацтва, розширення реєстру, визнання відновленої православної церковної ієрархії
- В Втрата Османською імперією чималих територій, зокрема придунайських країн — Молдавії, Валахії
- Г Припинення військових морських та суходільних походів запорозьких козаків на Крим і Туреччину

11. З якого документу наведено фрагмент?

«Оскільки козацька сваволя так розійшлася, що для приборкання її довелося рушити наші війська й битися з козаками, і розгромити їх... — тому на вічні часи позбавляємо козаків старшинства, всяких старовинних судових установ, права, доходів й інших відзнак, набутих ними за вірні послуги від наших предків і тепер унаслідок заколотів утрачених, і бажаємо тих, кого живих зберегло воєнне щастя, мати в стані простого народу, оберненого в хлопів...»

А	Б	В	Г
☐	☐	☐	☐

- А Деулінське перемир'я 1618 р.
- Б Куруківська угода 1625 р.
- В Переяславська мирна угода 1630 р.
- Г «Ординація Війська Запорозького реєстрового» 1638 р.

12. Коли Б.Хмельницький виголосив промову, уривок з якої наведено?

«Виб'ю з людської неволі весь руський народ, а що перше я воював за шкоду і кривду свою, тепер буду воювати за нашу православну віру... За кордон на війну не піду, на турків і татар шаблі не підніму, досить маю на Україні, на Поділлі й Волині, досить вигоди, достатку й пожитку в землі та князівстві своєму, по Львів, Холм і Галич.»

А	Б	В	Г
☐	☐	☐	☐

- А У лютому 1649 р. під час переговорів з поляками
- Б У вересні 1651 р. під час укладення Білоцерківського договору
- В У січні 1654 р. на козацькій раді в Переяславі
- Г У жовтні 1656 р., дізнавшись про Віленське московсько-польське перемир'я

13. Кому з історичних діячів належить висловлювання?

«Я йшов, щоб звільнити з облоги пана Гуляницького, неспішно, чекаючи на хана, і тільки-но той прибув, ми поквапилися і дня 29 червня, в день св. Петра й Павла, ставши біля Соснівської переправи, застали там п'ятнадцять тисяч москви, котра боронила одну переправу».

А	Б	В	Г
☐	☐	☐	☐

- А Максимові Кривоносу
- Б Богдану Хмельницькому
- В Івану Виговському
- Г Павлу Тетері

14. Яку назву отримали договірні статті, укладені Іваном Мазепою з царським урядом?

А	Б	В	Г
☐	☐	☐	☐

- А Глухівські
- Б Переяславські
- В Конотопські
- Г Коломацькі

15. Укажіть цифри, якими на картосхемі позначено Лівобережну Гетьманщину, Правобережну Гетьманщину та Запоріжжя в 60–80-ті рр. 17 ст.

А	Б	В	Г
☐	☐	☐	☐

- А 1, 2, 5
- Б 2, 3, 5
- В 3, 4, 5
- Г 1, 3, 5

16. У якому з тверджень ідеться про Івана Богуна?

А	Б	В	Г

- А** Провідник першого козацького повстання, під час якого впродовж осені 1591–1592 рр. козаки зайняли всю Київщину й частину Поділля.
- Б** Провідник козацького повстання, у ході якого об’єднав своє повстанське військо із загонами гетьмана Г. Лободи. В урочищі Солониця потрапив у полон та був страчений у Варшаві.
- В** Полковник, який під час Берестецької битви за відсутності Хмельницького був обраний наказним гетьманом, організував вихід козаків з оточення.
- Г** Полковник, а згодом гетьман гайдамацького війська під час національно-визвольного гайдамацького повстання на Правобережній Україні проти польського панування 1768 р.

17. Якої події стосується уривок з історичного джерела?

«Військо це передбачаємо утворити на Україні з людей, до козачої служби здібних і здавна відомих звичкою й охотою до неї. Воно повинно складатися з 4 полків: кожний полк з 8 ескадронів, а ескадрон з 150 козаків... Як мине в українських полках потреба, всі вони мають розпускатися по своїх домівках, але вже назавжди залишаться приналежними війську і за першою потребою повинні з’явитися на службу і скласти знову свої полки...».

А	Б	В	Г

- А** Підписання Кючук-Кайнарджійського мирного договору 1774 р.
- Б** Російсько-турецької війни 1806–1812 рр.
- В** Російсько-французької війни 1812 р.
- Г** Російсько-турецької війни 1828–1829 рр.

18. Якою цифрою позначено на картосхемі українські землі, які за першим поділом Речі Посполитої відійшли до Австрійської імперії?

А	Б	В	Г

- А 1
- Б 2
- В 3
- Г 4

19. Вкажіть діячів національного відродження в західноукраїнських землях першої половини 19 ст.

- 1 Іван Франко
- 2 Юліан Романчук
- 3 Маркіян Шашкевич
- 4 Юліан Бачинський
- 5 Іван Могильницький
- 6 Яків Головацький

А	Б	В	Г

- А 2, 4, 5
- Б 1, 3, 5
- В 2, 4, 6
- Г 3, 5, 6

20. Коли виникла організація, про яку йдеться у фрагменті з історичного джерела?

«...Громадівці відстоювали ідею окремішності української народності та її право на самостійний розвиток головно супроти польських претензій на українські землі та польських і московських зазіхань на українську народність. Частина громадівців вела активну роботу у сфері народньої просвіти: засновувала школи, ширила українські книжки, дехто, от-як Познанський, і просто оселялася на селі, щоб бути помічними народові своєю порадою й наукою... Вгамувавши польське повстання (на Україні — за допомогою самих українських селян, які хапали повстанців і отдавали їх до рук російської адміністрації), російське правительство взялося й за український рух...».

А	Б	В	Г

- А На початку 60-х рр. 19 ст.
- Б Наприкінці 60-х рр. 19 ст.
- В На початку 70-х рр. 19 ст.
- Г Наприкінці 70-х рр. 19 ст.

21. У якому рядку найбільші міста Наддніпрянської України на 1897 р. розташовано в порядку зменшення чисельності населення?

А	Б	В	Г

- А Харків, Київ, Катеринослав, Миколаїв
- Б Одеса, Київ, Харків, Катеринослав
- В Київ, Одеса, Харків, Катеринослав
- Г Одеса, Харків, Київ, Полтава

22. Укажіть назву політичної партії, про яку йдеться в твердженні.

Політична партія, що виникла внаслідок реорганізації Революційної української партії в грудні 1905 р., у програмі, якої було задекларовано мету: домогтися національно-територіальної автономії України в складі Російської Республіки (лідери Микола Порш, Симон Петлюра, Володимир Винниченко).

А	Б	В	Г

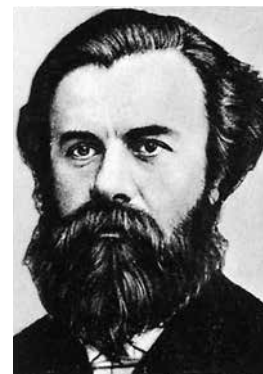
- А Українська соціал-демократична робітничка партія (УСДРП)
- Б Український соціал-демократичний союз — «Спілка»
- В Українська демократична партія (УДП)
- Г Українська демократично-радикальна партія (УДРП)

23. Які з тверджень стосуються Михайла Драгоманова?

- 1 Один з фундаторів Братства тарасівців. Автор фундаментальних наукових праць, перших підручників з української мови й літератури.
- 2 Після повернення із заслання за участь у Кирило-Мефодіївському братстві оселився в Петербурзі, розпочавши активну літературну й видавничу діяльність.
- 3 Один із лідерів громадівського руху, згодом засуджував аполітичне культурництво «старих» українофілів.
- 4 Очоловав етнографічно-статистичні експедиції з вивчення України, автор віршів «Ще не вмерла України...».
- 5 Був прихильником соціалістичних ідей, проте виступав проти революційного екстремізму російських соціалістів.
- 6 15 років провів у Женеві, докладаючи зусиль для європеїзації українського визвольного руху та знайомлячи світову громадськість з проблемами українства.

А	Б	В	Г

- А 1, 3, 6
- Б 2, 4, 5
- В 3, 4, 5
- Г 3, 5, 6

24. Які явища та процеси характерні для України в роки революції 1905–1907 рр. у Російській імперії?

- 1 Поява українських періодичних видань.
- 2 Легалізація національних партій, відтак — поживлення їхньої діяльності.
- 3 Здійснення масових арештів та погроми прогресивних громадських організацій.
- 4 Заборона демократичних видань, різке звуження сфери вживання української мови.
- 5 Впровадження на більшій території України стану посиленої охорони.

- 6 Створення в українських містах і містечках осередків «Просвіти».
 7 Вибори до I та II Державних дум Росії, створення української думської громади.

А	Б	В	Г

- А 1, 2, 4, 5
 Б 2, 3, 5, 6
 В 3, 5, 6, 7
 Г 1, 2, 6, 7

25. Хто з українських художників другої половини 19 ст. автор наведених картин?

А	Б	В	Г

- А Микола Ярошенко
 Б Кириак Костанді
 В Микола Пимоненко
 Г Сергій Васильківський

Сторожа запорозьких вольностей (Козаки в степу)

Козача левада

Весняний день в Україні

26. Назву якої організації пропущено у фрагменті з історичного джерела?

«Здіймається пожежа війни, в якій тріснуть кайдани, що давили поневолені народи. В сій пожежі кується будучність України. Настав слушний час, день нашого воскресіння. В сей час український народ кличе синів своїх до бою за волю України. Однодушним рішенням _____ з'єднала начальні управи всіх досі в нас існуючих стрілецьких і руханкових організацій в Українську Бойову Управу. Українська Бойова Управа стає одинокою старшиною організації українських добровольців, яка одержує назву Українських Січових Стрільців».

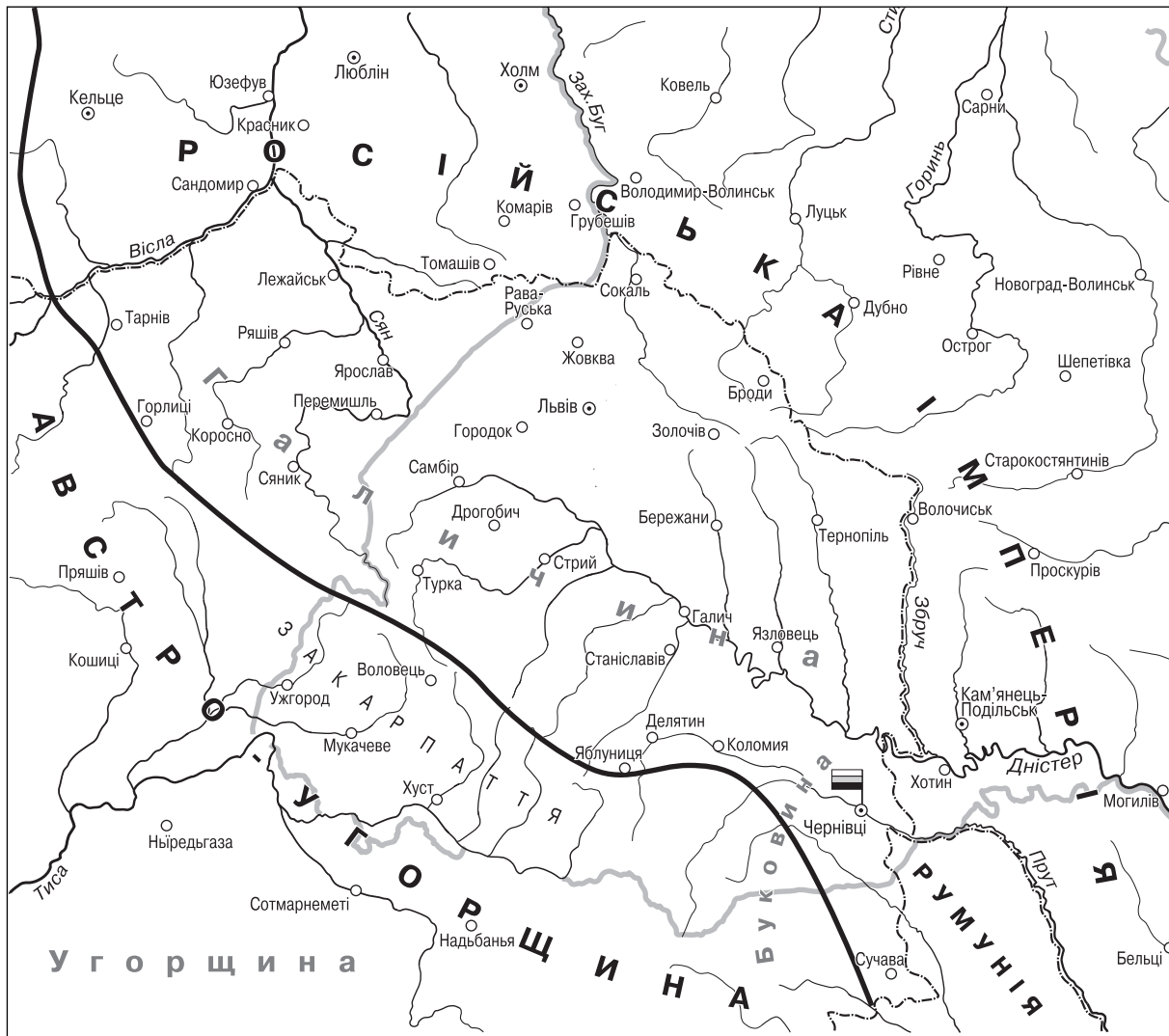
А	Б	В	Г

- А Союз визволення України
 Б Головна українська рада
 В Головна руська рада
 Г Товариство українських поступовців

27. Коли лінія фронту Першої світової війни сягнула позначених на картосхемі меж?

А	Б	В	Г

- А** На кінець 1914 р.
- Б** На кінець 1915 р.
- В** На середину 1916 р.
- Г** У другій половині 1917 р.

28. Коли відбулася подія, про яку йдеться в джерелі?

«Прибувши до Львова Вітовський зараз зорієнтувався в ситуації і зрозумів повагу хвилі. Обнявши провід військової організації, перебрав на себе всю ініціативу акції й рішив діяти негайно з повною енергією в цілі перебрання влади вже в найближчих днях. Цей дух ініціативи і негайної революційної дії запанував серед загалу членів УГВК, які не ждучи на опінію й інструкції політичного проводу розпочали серйозні підготовні заходи в цілі негайного виконання перевороту».

А	Б	В	Г

- А** Листопад 1917 р.
- Б** Квітень 1918 р.
- В** Листопад 1918 р.
- Г** Січень 1919 р.

29. Які вимоги висували Українській Центральній Раді учасники II Всеукраїнського військового з'їзду (червень 1917 р.)?

А	Б	В	Г

- А Розпочати організацію державних і військових структур.
- Б Утворити Генеральний Військовий Комітет (який очолив Симон Петлюра).
- В Відрядити до Петербурга делегацію з метою домагатися від Тимчасового уряду автономії.
- Г Організувати відсіч військам генерала Л. Корнілова, який прагнув встановити диктатуру в Росії.

30. Які твердження стосуються Третього Універсалу Центральної Ради?

- 1 Про необхідність скликання Всенародних Українських Установчих зборів; викладено основні вимоги УЦР до Тимчасового уряду.
- 2 Проголошено Українську Народну Республіку, яка зберігала федеративний зв'язок із Російською республікою.
- 3 Йшлося про перетворення Генерального Секретаріату на Раду Народних Міністрів, яка вповноважена продовжувати переговори з Центральними державами й укласти мирний договір.
- 4 Про цілковитий розпуск постійної армії та створення замість неї народної міліції; закликав уряд та громадян УНР дати відсіч більшовикам.
- 5 Проголошено скасування смертної кари, амністію політв'язням та національно-персональну автономію для національних меншин (росіян, поляків, євреїв).

А	Б	В	Г

- А 1, 2 Б 2, 3
- В 2, 5 Г 3, 4

31. Укажіть причини приходу до влади П. Скоропадського.

- 1 Ухвалення Центральною Радою Конституції УНР у формі «Статуту про державний устрій, права і вольності Української Народної Республіки».
- 2 Добровільне зречення Центральною Радою своїх повноважень та передача їх за згодою всіх членів.
- 3 Вузька соціальна база Центральної Ради через неспроможність розв'язати аграрне питання та безпорадність в економічному житті.
- 4 Низька боєздатність військ УНР, які протистояли добре підготовленій і озброєній армії генерала П. Скоропадського.
- 5 Невдоволення німецько-австрійської військової адміністрації нездатністю Центральної Ради виконати свої зобов'язання за мирним договором.

А	Б	В	Г

- А 1, 3 Б 2, 4
- В 2, 3 Г 3, 5

32. Укажіть особливості Денікінського режиму в Україні

- 1 Відновлення поміщицької власності на землю; стягнення з селян примусових контрибуцій.
- 2 Обстоювання гасла «єдиної та неділимої Росії».
- 3 Запровадження 8-годинного робочого дня в промисловості, зменшення кількості безробітних.
- 4 Сприяння діяльності Української Академії Наук, заснування нових українських та російських газет та журналів.

А	Б	В	Г

- А 1, 2 Б 1, 3
- В 2, 3 Г 3, 4

33. Які причини зумовили перехід до політики, що про неї йдеться в уривкові з резолюції конференції КП(б)У?

«1. Основним моментом нової економічної політики в промисловості є принцип зосередження сил і засобів пролетарської держави на завдання піднесення великих підприємств, які за своїм господарським укладом найбільше відповідають формам державного капіталізму. 2. Від системи розподілу державою всіх матеріальних ресурсів ми прийшли до системи часткового розподілу лише державних ресурсів, одержуваних в порядку надходження продподатку і з виробництва підприємств, які лишилися в безпосередньому керуванні держави. Певна

частина державних ресурсів і ресурси приватного господарства дістають право вільного обігу на товарному ринку за принципом купівлі-продажу...»

А	Б	В	Г

- А Закінчення реалізації плану ГОЕЛРО
- Б Вимога країн Антанти — переможниці в Першій світовій війні
- В Прагнення сконцентрувати всі ресурси для перемоги в громадянській війні
- Г Політична та соціально-економічна криза

34. Який міжнародно-правовий акт надавав Польщі юридичних прав на володіння Східною Галичиною?

А	Б	В	Г

- А Брестський мир (27 січня (9 лютого) 1918 р.)
- Б Сен-Жерменський договір (передмістя Парижа, 10 вересня 1919 р.)
- В Тріанонський договір (Версаль, 4 червня 1920 р.)
- Г Рішення Ради послів Антанти (Париж, 14 березня 1923 р.)

35. Період масових репресій 1937—1938 рр. називають

А	Б	В	Г

- А «Хвильовизмом»
- Б «Волобуєвщиною»
- В «Єжовщиною»
- Г «Скрипниківщиною»

36. Коли ЦВК і РНК СРСР було ухвалено постанову, про яку йдеться в уривку з історичного джерела?

«Розглянувши касаційну справу з вироком Дніпропетровського облсуду про Кліменко Настю Матвіївну, 55 років, селянку, міцну середнячку, засуджену за арт. 54 КК та за постановою ЦВК та РНК Союзу до позбавлення волі в далеких місцях ув'язнення на 10 років з конфіскацією майна, з обмеженням в правах на 5 років. За те, що вона займалася крадіжками з колгоспних ланів шляхом зрізання колосків, де її було затримано на місці крадіжки з одним лантухом колосків. Покликання касатора на зламання арт. 351 КПК уваги не заслуговує, тому то міра соцзахисту відповідає скоєному та соцнебезпеці засудженої... А тому, керуючись арт. 365—370, КПК ухвалив: каскаргу залишити без наслідків, а вирок — в силі».

А	Б	В	Г

- А 1931 р.
- Б 1932 р.
- В 1933 р.
- Г 1938 р.

37. У яких твердженнях ідеться про Олександра Довженка?

- 1 Після публікації 1943 р. уривків нового сценарію зазнав звинувачень у відкритому проголошенні сумнівів щодо колективної вини за покинуте напризволяще мирне населення України.
- 2 Відзначений найвищою за тих років нагородою — Сталінською премією, що, однак, не убезпечило від гострих нападів критики 1951 р., приводом до чого стала поезія «Любіть Україну».
- 3 Його кінофільм «Земля» на всесвітній виставці в Брюсселі в 1958 р. був визнаний одним із 12 найкращих фільмів усіх часів і народів.
- 4 Твором, що засвідчив про повернення письменника після тривалого мовчання до літературної праці, стала «Зенітка», опублікована в газеті «Радянська Україна» 26 лютого 1944 р.
- 5 Жазив письменницької слави після виходу друком повісті «Зачарована Десна».
- 6 Проголосив активне сприйняття радянської дійсності, завдяки чому він, єдиний з неокласиків, урятувався від сталінського терору і був залучений до когорти офіційних радянських поетів.

А	Б	В	Г

- А 1, 3, 5
- Б 2, 3, 6
- В 2, 3, 5
- Г 3, 5, 6

38. Про який рік Другої світової війни йдеться в джерелі?

«До останнього дня наше радіо запевняло: «Київ був, є і буде радянським! Ворог не пройде!..» І раптом, наші війська відходять. Ми з мамою вийшли на Хрещатик. По ньому сунулася колона червоноармійців, які відступали. Вигляд вони мали просто жалюгідний. Брели запилені, хто — в обмотках, хто в черевиках. Чобіт ні в кого не було. Гімнастерки, пілотки — абсолютної білі від поту, від сонця, від виснажливих боїв. Люди дивилися на них і плакали: «Сини! На кого ви нас покидаєте?» А солдати йшли опутивши голови. Жодного слова у відповідь».

А	Б	В	Г

- А 1939 р.
- Б 1941 р.
- В 1942 р.
- Г 1943 р.

39. Ім'я кого з історичних діячів пропущено в уривку з виступу М. Хрущова перед керівництвом західноукраїнських областей у 1945 р.?

«Удар, який ми завдали _____, виявився дуже вдалим. Необхідно підтримати ініціативну групу по переходу до православ'я, підтримати священників, які переходять від уніатства до православної віри... Якась кількість уніатів необхідна для того, щоб мати свою агентуру... Нам вигідно, щоб уніати перейшли в православну віру. Це політика, щоб відірвати від Риму і прилучити до православної церкви».

А	Б	В	Г

- А Василь Липківський
- Б Андрей Шептицький
- В Йосип Сліпий
- Г Мстислав (Скрипник)

40. Коли відбулася подія, про яку йдеться в джерелі?

«...Військо Польське провело виселення нашого населення дуже швидко, оскільки протягом чотирьох годин кожен господар мусив спакувати речі й виїхати з села. У деяких селах, наприклад у селах Криве на р. Сян, Творильчик, Творильне, Студене, Бук, Довжиця, Лішня, Полянки та Жерниця, Військо Польське давало людям на збори лише дві години. У зв'язку з таким коротким терміном часу на збори населення не мало змоги забрати з собою сільськогосподарські машини (молотилки, зерноочисні машини, січкарні, плуги, борони), предмети домашнього господарства, швейні машини, картоплю тощо. Все це забрало польське цивільне населення разом з Військом Польським до міст Балигород, Сянік, Лісько, Риманів й навіть до Кросна».

А	Б	В	Г

- А 1939 р.
- Б 1947 р.
- В 1951 р.
- Г 1954 р.

41. З чийм прізвищем пов'язана доба післявоєнної України, на яку припадає згорання перспективних наукових досліджень, зокрема в біології?

А	Б	В	Г

- А Андрій Жданов
- Б Трохим Лисенко
- В Олександр Палладін
- Г Борис Патон

42. Укажіть характерні риси демографічної та соціально-економічної ситуації за доби «застою».

А	Б	В	Г

- А Використання «нафтодоларів» для створення нових галузей промисловості, модернізації господарства та розвитку соціально-культурної сфери.
- Б Відповідність обсягів виробництва та реалізації товарів народного споживання потребам населення.
- В Зростання чисельності робітників у зв'язку з розвитком індустріальних галузей, стрімке зростання міського населення.
- Г Однаковий рівень соціального забезпечення селян та мешканців міст.

43. Про кого йдеться в джерелі?

«...13 лютого 1978 року указом Президії Верховної Ради СРСР ___ був позбавлений громадянства. Він скликав прес-конференцію і сказав, що це найсумніший день у його житті: «Мене позбавили права померти на Батьківщині». Отоді він пішов у наступ! Влада гадала, що, випустивши советського дисидента, позбулася клопоту: незручно було втретє ув'язнювати всесвітньо відому людину. А він виявився ще й свідомим українцем. Та ж таки «Свобода»: «От ви були російським генералом...» — «Я ніколи не був російським генералом. Я був советським генералом, а родом я українець. І приїхав сюди представляти Українську Гельсінкську групу».

А	Б	В	Г

- А Петра Григоренка
- Б Левка Лук'яненка
- В Миколу Руденка
- Г Івана Світличного

44. Які заходи реформування освіти було ініційовано за доби «відлиги»?

- 1 Запровадження обов'язкової загальної одинадцятирічної освіти.
- 2 Політехнізація освіти — зміцнення зв'язку школи з виробництвом.
- 3 Право батькам учнів обирати мову навчання в школі.
- 4 Обов'язкове вивчення української мови в школах з російською мовою навчання.
- 5 Скасування вечірньої та заочної форми навчання у вищих навчальних закладах.

А	Б	В	Г

- А 1, 2 Б 2, 3
- В 2, 4 Г 4, 5

45. Укажіть поняття, яке стосується особливостей суспільно-політичного життя доби «застою».

А	Б	В	Г

- А «Нове мислення»
- Б «Розстріляне відродження»
- В «Розвинений соціалізм»
- Г Багатопартійна система

46. Яка з фотографій відображає події кінця 90-х років 20 ст.?

А	Б	В	Г

47. За якого президента України відбулася подія, про яку йдеться в джерелі?

«О 18:30 розпочалося пленарне засідання, яке відкрило знамениту «конституційну ніч» — з цієї миті майже протягом 14 годин без перерви депутати поіменно голосували по кожній окремій (зі 160) статті Конституції. Для затвердження кожної статті потрібно було не менше 300 голосів. Героєм конституційної ночі став депутат Михайло Сирота, який представляв проект Конституції, запропонований погоджувальною комісією — весь цей час він стояв на трибуні та був змушений за регламентом представляти кожену статтю, коментувати й пропоновані поправки, виголошувати стандартну фразу: «Комісія просить прийняти».

А	Б	В	Г
☐	☐	☐	☐

- А Леоніда Кравчука
- Б Леоніда Кучми
- В Віктора Ющенка
- Г Віктора Януковича

48. Про якого сучасного митця йдеться?

Художній керівник Національного академічного драматичного театру імені Івана Франка (від 2001 р.) Зіграв понад 100 ролей у кіно та більш ніж 50 на сцені.

А	Б	В	Г
☐	☐	☐	☐

- А Богдан Ступка
- Б Михайло Резнікович
- В Андрій Жолдак
- Г Роман Віктюк

У завданнях 49 – 53 до кожного з чотирьох рядків інформації, позначених цифрами, виберіть, на Вашу думку, один правильний варіант, позначений буквою. Поставте позначки в таблиці **бланка відповідей** на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви).

49. Встановіть відповідність між твердженнями, що характеризують князів Галицько-Волинської держави, та їхніми іменами.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- Представник литовської династії Гедиміновичів, який зміг поширити свою владу лише на Волинь. Вів тривалу боротьбу з Польщею та Угорщиною за галицькі й волинські землі.
- Підтримував союзні відносини з Тевтонським орденом і Литвою. Оточив себе іноземцями-католиками, підтримував католицьке духовництво.
- Об'єднав усі землі Галицько-Волинської Русі під своєю владою. Домігся утворення Галицької митрополії.
- Приєднав Люблінську землю та частину Закарпаття з м. Мукачевим, переніс свою столицю до Львова.

- А** Данило Романович
- Б** Лев Данилович
- В** Юрій I Львович
- Г** Юрій II Болеслав
- Д** Любарт Гедимінович

50. Встановіть відповідність між зображеннями архітектурних пам'яток та їхніми назвами й місцезрештуванням.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- А** Георгіївська церква Видубицького монастиря в Києві (1696–1701)
- Б** Троїцька соборна церква Густинського монастиря (1672 — 1676)
- В** Спасо-Преображенська церква у Великих Сорочинцях 1732 р.
- Г** Троїцька соборна церква у Новомосковську (1773–1779)
- Д** Собор Святого Юра у Львові (1744–1762)

51. Встановіть відповідність між стислими характеристиками видань української преси 19 ст. та їхніми назвами.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

1 Український журнал, який виходив за фінансової підтримки Київської громади в Женеві. 2 Перший український літературно-науковий щомісячний журнал. Виходив українською та частково російською мовами в Петербурзі. 3 Друкований орган Київської громади в 1874—1875 рр. 4 Перший український тижневик, що започаткував появу української преси в Галичині.	А «Київський телеграф» Б «Громада» В «Зоря Галицька» Г «Основа» Д «Київська старина»

52. Установіть відповідність між іменами діячів культури і науки та їх стислими характеристиками.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

1 Ілля Мечников 2 Дмитро Яворницький 3 Марко Кропивницький 4 Михайло Грушевський	А Видатний історик світового рівня. Автор найґрунтовнішого дослідження з минулого українського народу – «Історії України-Руси». Видатний організатор української науки – голова НТШ. Б Композитор, основоположник української класичної музики, етнограф. Творчий доробок складають близько 600 пісень, поклав на музику майже 100 творів Шевченка. Творець української оперної класики, зокрема опер «Наталка Полтавка» і «Тарас Бульба». В Зоолог та анатом, відкривач фагоцитозу – явища поглинання клітинами організму мікробів. Працював у Франції над розвитком імунології, удостоєний Нобелівської премії. Г Ініціатор створення першої української театральної трупи – Товариства українських акторів на Лівобережній Україні. Д Один з найавторитетніших дослідників історії українського козацтва, автор тритомної «Історії запорозьких козаків».

53. Встановіть відповідність між галузями культури та іменами шістдесятників, які їх розвивали.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

1 Історія 2 Поезія 3 Літературознавство 4 Образотворче мистецтво	А Василь Симоненко, Іван Драч, Ліна Костенко Б Олена Апанович, Михайло Брайчевський, Олена Компан В Алла Горська, Любов Семикіна, Галина Севрук, Панас Заливаха Г Сергій Параджанов, Юрій Ілленко, Леонід Осика Д Іван Дзюба, Євген Сверстюк, Іван Світличний

У завданнях 54 – 56 розташуйте події в хронологічній послідовності. Поставте позначки в таблиці **бланка відповідей** на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви). Цифри 1 має відповідати вибрана Вами перша подія, цифри 2 – друга, цифри 3 – третя, цифри 4 – четверта.

54. Встановіть послідовність подій Національно-визвольної війни.

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

- А** Підписання Зборівського договору
- Б** Битви на Жовтих Водах і під Корсунем
- В** Підписання українсько-московського договору
- Г** Битва під Берестечком

55. Установіть послідовність подій, про які йдеться в уривках з джерел.

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

- А** «Події в Словаччині знайшли відразу відгос у Підкарпатської Русі; пан Волошин у свою чергу проголосив незалежність свого краю, якого ситуація здається надзвичайно складною».
- Б** «Для української держави цей мир, безперечно, був би з різних боків дуже корисний. Перш усього, ним українська держава визнана такими поважними суб'єктами міжнародного права, як центральні держави».
- В** «Самостійної України не визнаю. Петлюрівці можуть бути або нейтральні — тоді вони повинні негайно скласти зброю й розійтися по своїх домівках, або — приєднатися до нас, визнавши наші гасла. Якщо петлюрівці не виконують цих умов, то їх належить вважати за таких само противників, як і більшовиків».
- Г** «Що це за уряд український, що його члени зовсім не знають і не хочуть знати української мови?.. Що я за «військовий міністр», коли всі українізовані частини в Харкові мені доводиться роззброювати, бо не хочуть іти за мною на оборону радянської влади? За єдину військову підпору для нашої боротьби проти Центральної Ради ми маємо лише військо, що привів на Україну з Росії Антонов і що на все українське дивиться, як на вороже, контрреволюційне?»

56. Встановіть послідовність подій Другої світової війни.

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

- А** Оборона Одеси
- Б** Карпатський рейд загонів Сидора Ковпака
- В** Проголошення Акта про відновлення Української держави
- Г** Створення українського штабу партизанського руху (УШПР)

У завданнях 57-60, які мають шість варіантів відповідей, оберіть три правильні відповіді й запишіть їхні номери у клітинки.

57. У яких твердженнях ідеться про князя Василя-Костянтина Острозького?

--	--	--

- 1 Український князь, «некоронований король» Русі-України.
- 2 Очолював військо Великого князівства Литовського в битві під Оршею 1514 р. проти Московії.
- 3 Вів таємні переговори з польським королем про унію церков, разом зі своїми послідовниками скликав церковний собор у Бересті, що проголосив унію.
- 4 Засновник академії, ініціатор друку повної Біблії церковно-слов'янською мовою.

- 5 Один з ініціаторів Берестейської унії, після смерті митрополита М. Рогози став греко-католицьким митрополитом.
- 6 Від 1559 року був київським воєводою, наприкінці 16 ст. — найбільший після короля землевласник Речі Посполитої.

58. Укажіть права, що здобули поміщицькі селяни за реформою 1861 р.

- 1 Особиста свобода, звільнення від залежності поміщиків.
- 2 Право отримувати без викупу у власність землі, якими володіли до реформи.
- 3 Право обирати та бути обраними на найвищі державні посади.
- 4 Перехід в інші верстви суспільства (міщан, купців та ін.)
- 5 Право купувати рухоме й нерухоме майно, вільно ним розпоряджатися та одержувати його за законами у спадок.
- 6 Право виїжджати за кордон з метою реалізації своїх національно-культурних прав.

59. Що визначало становище Західної України після «золотого вересня» 1939 р. до початку Великої Вітчизняної війни?

- 1 Поліпшення медичного обслуговування.
- 2 Активізація діяльності політичних партій.
- 3 Сприяння діяльності греко-католицької церкви.
- 4 Експропріація польських землевласників.
- 5 Розширення мережі українських шкіл.
- 6 Боротьба з УПА та оунівським підпіллям.

60. Укажіть особливості економічного розвитку УРСР у 70 — першій половині 80-х рр. 20 ст.

- 1 Розміщення в Україні виробництв з незавершеним циклом, що було реалізацією стратегії «загальносоюзного народногосподарського комплексу».
- 2 Надвисокі досягнення в сільському господарстві внаслідок реалізації програм механізації, хімізації та меліорації.
- 3 Неефективність системи перероблення та зберігання сільськогосподарської продукції, що зумовлювало невиправдану втрату врожаїв.
- 4 Помітний розвиток важкого машинобудування, що виявлялося в упровадженні нових технологій, зростанні якості продукції.
- 5 Інтенсифікація використання трудових ресурсів, переорієнтація структури виробництва на високотехнологічні цикли.
- 6 Пріоритетне створення нових потужностей атомної електроенергетики для задоволення потреб сусідніх країн РЕВ.

Бланк відповідей А

У завданнях правильну відповідь позначаєте тільки так:

А	Б	В	Г	А	Б	В	Г	А	Б	В	Г	А	Б	В	Г	А	Б	В	Г
1				11				21				31				41			
2				12				22				32				42			
3				13				23				33				43			
4				14				24				34				44			
5				15				25				35				45			
6				16				26				36				46			
7				17				27				37				47			
8				18				28				38				48			
9				19				29				39							
10				20				30				40							

49	А	Б	В	Г	Д	50	А	Б	В	Г	Д	51	А	Б	В	Г	Д	52	А	Б	В	Г	Д	53	А	Б	В	Г	Д
1						1						1					1												
2						2						2					2												
3						3						3					3												
4						4						4					4												

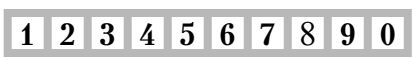
54	А	Б	В	Г	55	А	Б	В	Г	56	А	Б	В	Г
1					1					1				
2					2					2				
3					3					3				
4					4					4				

57			
58			
59			
60			

Місце для виправлення помилкової відповіді

Щоб виправити відповідь до завдання, запишіть його номер та нову відповідь у білих прямокутниках зліва.

Приклад написання цифр у бланку

Завдання 1—48				Завдання 49—53				Завдання 54—56				Завдання 57—60							
№	А	Б	В	Г	№	А	Б	В	Г	Д	№	А	Б	В	Г	№			
						1						1							
						2						2							
						3						3							
						4						4							
					№	А	Б	В	Г	Д	№	А	Б	В	Г	№			
						1						1							
						2						2							
						3						3							
						4						4							

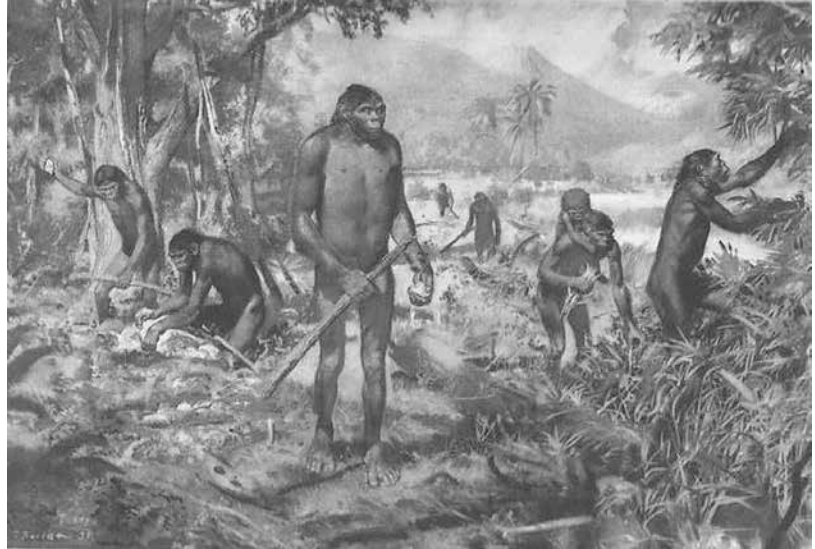
ВАРІАНТ 3

Завдання 1 – 48 мають чотири варіанти відповіді, серед яких лише один правильний. Виберіть, на Вашу думку, правильний варіант відповіді, позначте його в бланку відповідей згідно з інструкцією.

1. Як називають мешканців Європейського континенту, зображених на малюнку-реконструкції?

А	Б	В	Г

- А Австралопітеки
- Б Пітекантропи
- В Неандертальці
- Г Кроманьйонці

2. Який кочовий народ прийшов у степи України з території Монголії та Китаю, започаткувавши епоху Великого переселення народів?

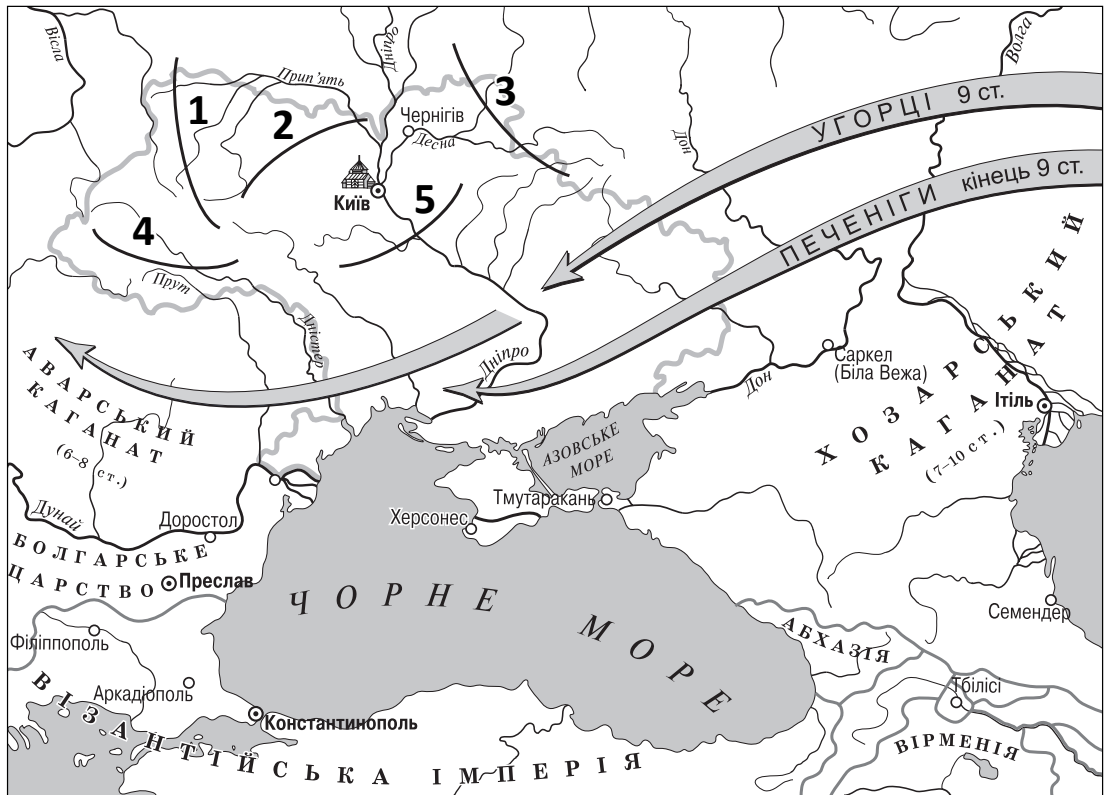
А	Б	В	Г

- А Кіммерійці
- Б Авари
- В Гуни
- Г Скіфи

3. Вкажіть цифри, якими позначено землі східнослов'янських племінних союзів сіверян, волинян та деревлян за доби їх розселення в 7–8 ст.

А	Б	В	Г

- А 1, 2, 3
- Б 2, 4, 5
- В 1, 3, 4
- Г 2, 3, 4

4. Коли відбулися події, про які йдеться в уривку з джерела?

«Увійшла сама княгиня зі своїми родичками й вибраними служницями; вона йдучи поперед інших жінок, а ті в порядку йдучи одна за другою... Після них увійшли послы й представники князів руських... Сів імператор з імператрицею зі своїми дітьми й покликано було княгиню із зали й, за запрошенням імператора сівши, говорили з ним про що хотіла»

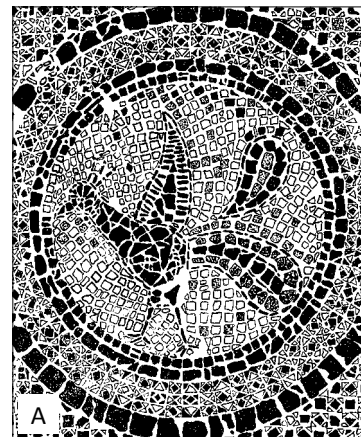
А	Б	В	Г

- А У середині 10 ст.
- Б На початку 11 ст.
- В У середині 11 ст.
- Г Наприкінці 11 ст.

5. Кого за часів Київської Русі називали смердами?

А	Б	В	Г

- А Залежних людей, здебільшого полонених, яких можна було продавати, дарувати, передавати в спадок
- Б Людей, які з різних причин випадали зі свого звичного середовища, втрачали з ним зв'язок
- В Особисто вільних людей, які мали власне господарство, землю, проживали в князівських селах і платили князеві данину
- Г Впливових дружинників, які за військову службу отримували від князів земельні маєтки

6. Яка з мистецьких пам'яток Русі виконана в техніці мозаїка?

А	Б	В	Г

7. Яким іменням пошанований князь, про якого йдеться в джерелі?

«І зібрав він писців многих, і перекладали вони з гречизни на слов'янську мову і письмо святеє, і списали багато книг. І придбав він книги, що ними поучаються віруючі люди і втішаються ученням божественного слова. Бо як ото хто-небудь землю зоре, а другий засіє, а інші пожинають і їдять поживу вдосталь, – так і сей. Отець бо його Володимир землю зорав і розм'якшив, себто хрещенням просвітив, а сей великий князь Ярослав, син Володимирів, засіяв книжними словами серця віруючих людей, а ми пожинаєм, учення приймаючи книжнеє»

А	Б	В	Г

- А Віщий
- Б Осмомисл
- В Мудрий
- Г Великий

8. Чим визначалося золотоординське панування на українських землях?

- 1 Відсутністю зобов'язання князів виставляти дружини в розпорядження хана.
- 2 Отриманням руськими князями ярлика на право володіння землями.
- 3 Сплатою данини Орді.
- 4 Відсутністю в Галицько-Волинському князівстві баскаків.
- 5 Управлінням князівствами ханами з правлячої монгольської династії.

А	Б	В	Г

- А 1, 2, 3 Б 2, 4, 5
В 1, 3, 5 Г 2, 3, 4

9. Хто вперше (у Кракові 1491 р.) надрукував книги церковнослов'янською мовою, що мали поширюватися в Україні.

А	Б	В	Г

- А Юрій Дрогобич
Б Швайпольт Фіоль
В Іван Федоров
Г Василь-Костянтин Острозький

10. Якою мовою написано Переспонницьке Євангеліє?

А	Б	В	Г

- А Церковнослов'янською
Б Староукраїнською літературною
В Сучасною українською
Г Тогочасною українською розмовною

11. Укажіть цифри, якими позначено польські воеводства на українських землях до Люблінської унії.

А	Б	В	Г

- А 1, 2, 5
Б 2, 3, 4
В 4, 5, 6
Г 1, 4, 5

12. Яких подій стосуються дати 1574 р. та 1581 р.?

А	Б	В	Г

- А Повстання Криштофа Косинського та Северина Наливайка
- Б Героїчних морських походів козацтва на турецькі фортеці
- В Виходу друком книжок у друкарні Івана Федорова
- Г Заснування братських шкіл у Львові та Луцьку

13. Про яку подію йдеться в уривку з історичного джерела?

«...Хто ж затримає народ, коли в нього так закрутилися колеса свавілля, що їх ніяким чином не можна стримати!.. Переконався я про це під Кумейками: зимою знищив Павлюка, на весну, незважаючи на такий великий розгром, ожив Острянин. Розгромив я Острянина — зразу ж було обрано керівником Гуню, і я двадцять тижнів вів із ним війну та ледве привів до послуху зброєю і немалим пролиттям крові!..»

А	Б	В	Г

- А Козацькі повстання кінця 16 ст.
- Б Козацько-польський збройний конфлікт 1625 р.
- В Козацько-селянське повстання 1637–1638 рр.
- Г Національно-визвольну війну середини 17 ст.

14. Коли відбулися події, про які йдеться в уривках з джерел?

«Наш підданий гетьман Богдан Хмельницький, майже поєднавши свої війська з угорцем Ракочієм, послав до Польської держави наказного гетьмана Антіна Ждановича, і Богуна, й інших начальників для спустошення».

«Сьогодні після обіду секретар Хмельницького запросив мене до канцлера Виговського, оскільки гетьман, незважаючи на свою слабкість, велів перенести себе туди, щоб мати зі мною розмову».

А	Б	В	Г

- А 1648 р.
- Б 1649 р.
- В 1657 р.
- Г 1659 р.

15. Кому з гетьманів належать слова, наведені в джерелі?

«Коли Божою волею був я примушений взяти цей печальний уряд і держав його близько десяти років, ні в чому іншому був мій намір, а тільки в тому, щоб помножити вольності Запорізького Війська та вберегти безпеку й цілість Отчизни... Тому не тільки з християнами, але й з бусурманськими народами намагався поводитися прихильно та згідно, щоб Україну бачити в бажаному мирі».

А	Б	В	Г

- А Іван Виговський
- Б Павло Тетеря
- В Іван Самойлович
- Г Петро Дорошенко

16. Вкажіть хронологічні межі доби «Руїни» — періоду громадянських воєн, вторгнень іноземців в Україну, її поділу між Московією, Річчю Посполитою, Османською імперією, розколу Гетьманщини, страхіливого спустошення Правобережної України.

А	Б	В	Г

- А 50—60 рр. 17 ст.
- Б 60—80 рр. 17 ст.
- В 80—90 рр. 17 ст.
- Г 90 рр. 17 ст. — початок 18 ст.

17. Що з перерахованого було здійснено за сприяння гетьмана Івана Мазепи?

А	Б	В	Г

- А Заснування співацької школи у Глухові
- Б Реставрація Софійського та Успенського соборів в Києві
- В Заснування Чернігівського, Харківського та Переяславського колегіумів
- Г Створення Пересопницького Євангелія

18. Укажіть твердження, що стосуються Петра Калнишевського.

- 1 Разом із запорізькими козаками перейшов на бік гетьмана І. Мазепи під час повстання проти Російської імперії.
- 2 За участь у російсько-турецькій війні 1768—1774 рр. отримав військове звання генерал-фельдмаршала та почесне прізвище «Задунайський».
- 3 Очолив Окреме Запорозьке військо (згодом перейменоване в Азовське) після переходу частини козаків Задунайської Січі під владу Росії.
- 4 Кошовий отаман Запорізької Січі, який був засланий до Соловецького монастиря, де перебував ув'язненим до 1801 р. і де доживав віку після звільнення.
- 5 Його коштом було збудовано п'ять церков і соборів, придбано чимало книг та церковного начиння для облаштування цих храмів.

А	Б	В	Г

- А 1, 3
- Б 2, 4
- В 4, 5
- Г 3, 4

19. Укажіть автора зображеної скульптурної композиції.

А	Б	В	Г

- А Йоганн Пінзель
- Б Йоганн Шедель
- В Сисой Шалматов
- Г Андрій Квасов

20. Які з міст виникли в другій половині 18 ст. як порти Чорного та Азовського морів?

1 Єлисаветград	5 Одеса
2 Катеринослав	6 Олександрівськ
3 Маріуполь	7 Херсон
4 Миколаїв	

А	Б	В	Г

- А 1, 2, 4, 5
- Б 2, 3, 4, 7
- В 3, 4, 5, 7
- Г 2, 3, 5, 7

21. Яка з подій стосується російського суспільно-політичного руху в Наддніпрянщині в першій половині 19 ст.

А	Б	В	Г

- А Утворення в Тульчині таємного «Південного товариства»
- Б Заснування в Києві університету ім. Св. Володимира
- В Утворення Кирило-Мефодіївського товариства
- Г Створення «Київської комуні» та «Чигиринська змова»

22. Вкажіть, про яку збірку йдеться.

Збірка, що в першому виданні складалася з 8 творів, про яку, однак, Іван Франко висловився так: «Ся маленька книжечка відразу відкрила немовби новий світ поезії, вибухла, мов джерело чистої, холодної води, заяснила невідомою досі в українському письменстві ясністю, простотою і поетичною грацією вислову». Саме цій збірці належить слава утвердження української літературної мови та втілення української національної ідеї.

А	Б	В	Г

- А «Досвід збирання старовинних малоросійських пісень» Миколи Цертелєва
- Б «Русалка Дністровая», укладена «Руською трійцею»
- В «Кобзар» Тараса Шевченка
- Г «Малоросійські пісні» Михайла Максимовича

23. Коли відбулися описані в історичному джерелі події.

«...Скликано «Собор руських учених» — усіх прихильників культурного та національного розвитку Галицької України... «Собор» уважав конче потрібним, щоб була усталена одна одностайна граMATика й одностайний пра-вопис для всього «русського народу в Австрії й Росії».

А	Б	В	Г

- А 1848 р.
- Б 1873 р.
- В 1892 р.
- Г 1899 р.

24. Які твердження характеризують діяльність Старої Київської громади в 70–80-ті роки 19 ст.?

- 1 Видання «Історичних пісень малоросійського народу» з примітками В. Антоновича та М. Драгоманова у двох томах.
- 2 Вихід у світ двох випусків збірника «Народні українські казки», укладених І. Рудченком.
- 3 Утворення першої політичної партії в Наддніпрянській Україні.
- 4 Видання збірки «Чумацькі народні пісні», укладеної І. Рудченком, із додатком — нотами, підготовленими М. Лисенком.
- 5 Заснування Південно-Західного відділу Російського географічного товариства, заходами якого видано два томи «Записок», проведено одноденний перепис населення Києва, ІІІ Археологічний з'їзд, створено етнографічно-географічний музей.
- 6 Поширення мережі культурно-просвітницьких товариств «Просвіта», зокрема в Одесі, Миколаєві, Катеринославі тощо.
- 7 Вихід друком першої українськомовної щоденної газети «Громадська думка».

А	Б	В	Г

- А 1, 2, 4, 5
- Б 2, 3, 5, 6
- В 3, 5, 6, 7
- Г 1, 3, 6, 7

25. Хто з названих історичних діячів був сучасником Івана Франка?

А	Б	В	Г

- А Андрей Шептицький
- Б Іван Котляревський
- В Маркіян Шашкевич
- Г Лук'ян Кобилиця

26. Якими були вимоги українського парламентського об'єднання «Трудова громада» в ІІ Державній Думі?

- 1 Створення українських національних політичних партій.
- 2 Створення кафедр української мови та літератури й історії в університетах і в учительських семінаріях.
- 3 Автономії України у складі Російської імперії.
- 4 Приєднання українських земель Австро-Угорської імперії до складу Росії.
- 5 Зруйнування селянської общини й насадження на селі хутірського й відрубного господарства.
- 6 Восьмигодинний робочий день, охорона праці жінок і дітей, страхування на старість.

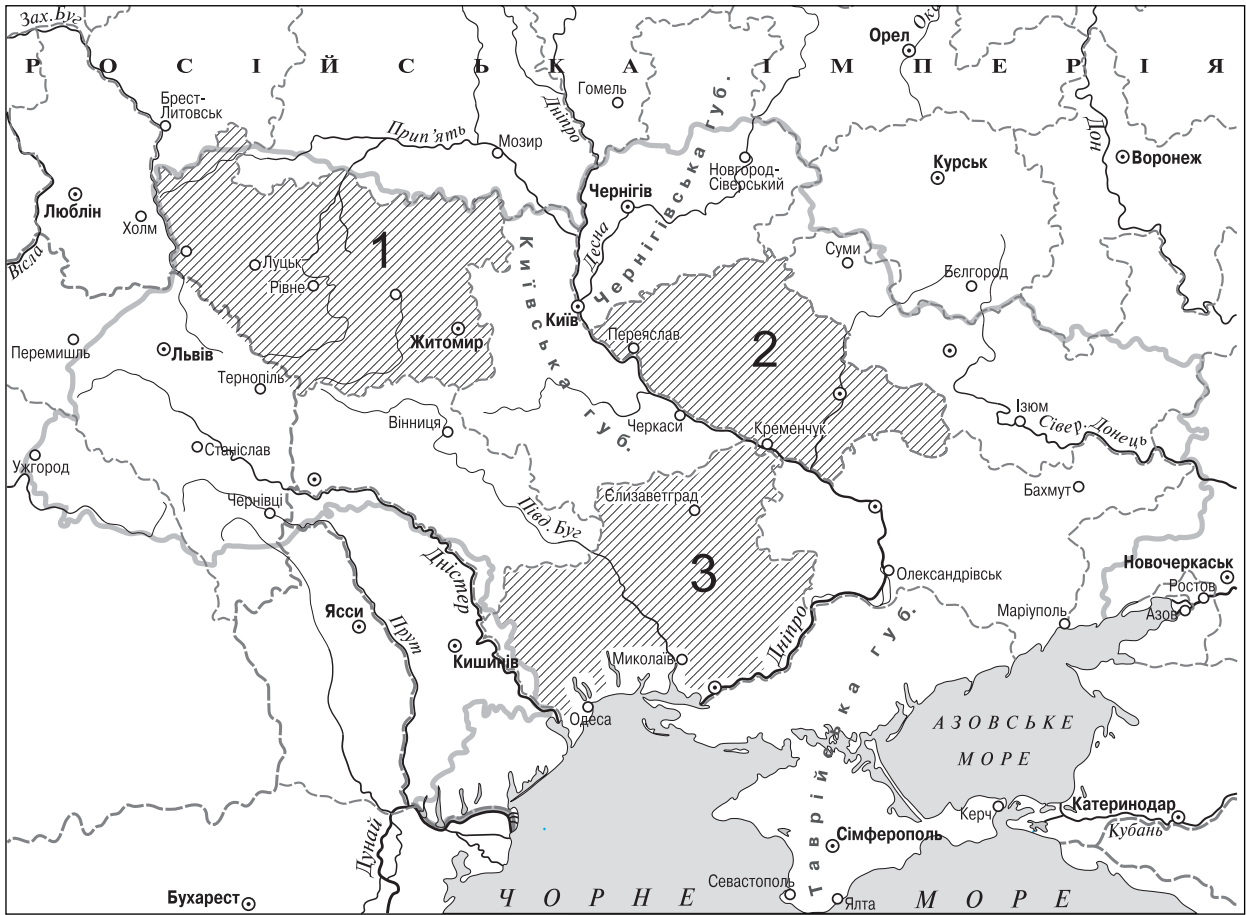
А	Б	В	Г

- А 1, 2, 5
- Б 2, 3, 6
- В 1, 5, 6
- Г 2, 4, 5

27. Укажіть рядок, у якому цифри відповідають назвам заштрихованих на картосхемі українських губерній у складі Російської імперії на початку 20 ст.

А	Б	В	Г

- А 1) Волинська, 2) Харківська, 3) Катеринославська
- Б 1) Волинська, 2) Полтавська, 3) Катеринославська
- В 1) Подільська, 2) Харківська, 3) Херсонська
- Г 1) Волинська, 2) Полтавська, 3) Херсонська

28. Про яке зібрання йдеться в уривку зі статті «На Всеукраїнський з'їзд» М. Грушевського?

«Центральне завдання з'їзду – завершити нашу організацію. Центральна Рада, створена в Києві з представників усіх київських верств і доповнена делегатами організацій позакиївських, уже тепер, у своїм тимчасовім складі являється признаним усім свідомим українством центральним українським урядом. З'їзд має дати йому останню форму, вибрати його в постійнім уже складі ... одним словом, привести в систему і порядок всеукраїнську національну організацію».

А	Б	В	Г

- А Український Національний конгрес 6–8 квітня 1917 р.
- Б I Всеукраїнський селянський з'їзд 28 травня — 2 червня 1917 р.
- В II Український військовий з'їзд 5–10 червня 1917 р.
- Г I Всеукраїнський з'їзд Рад у Харкові 11– 12 грудня 1917 р.

29. Про що йшлося в «Маніфесті до українського народу...» від 17(4) грудня 1917 р. Раднаркому РСФРР?

- 1 Визнання УНР та права «національної незалежності українського народу».
- 2 Зобов'язання УНР відмовитися від самочинного запровадження автономного устрою.
- 3 Оголошення Генерального секретаріату своїм органом, а не органом Центральної Ради.
- 4 Вимога надати представникам неукраїнської революційної демократії місця в Раді, що сприяло б перетворенню її з національного органу на територіально-національний.
- 5 Відмова сприймати Раду як повноважний представницький орган трудящих і експлуатованих мас Української республіки.

А	Б	В	Г

- А 1, 3 Б 2, 4
- В 3, 4 Г 1, 5

30. Коли відбулися події, про які згадує російський генерал Антон Денікін?

«...За кілька днів до захоплення влади Скоропадський приїхав до одного відомого київського генерала й запропонував йому долучитися до справи створення нового уряду, «який повинен замінити Центральну Раду й виступити посередником між німецьким командуванням й українським народом». Зауважив, що в цій справі зацікавлені німці... Коли співрозмовник відповів йому відмовою, мотивуючи «неприйнятністю для себе роботи з німцями й на них», Скоропадський заперечив, що «німці тут ні до чого, що він буде вести цілком самостійну політику, — і закінчив навіть наївною заявою, — що сподівається обійти німців і змусити їх працювати на користь України...»

А	Б	В	Г
☐	☐	☐	☐

- А У другій половині 1917 р.
- Б У першій половині 1918 р.
- В У другій половині 1918 р.
- Г У першій половині 1919 р.

31. Що передбачав Варшавський договір, укладений С. Петлюрою з Польщею?

- 1 Спільні воєнні дії проти більшовицьких військ на території України.
- 2 Визнання польським урядом незалежності Української Народної Республіки.
- 3 Військову допомогу в боротьбі проти військ генерала А. Денікіна.
- 4 Розширення території Польщі до кордонів Речі Посполитої 1772 р.
- 5 Визнання Польщею ЗУНР та відмову від втручання в її внутрішні справи.

А	Б	В	Г
☐	☐	☐	☐

- А 1, 2
- Б 2, 3
- В 1, 4
- Г 2, 5

32. Якими були наслідки нової економічної політики (НЕПу) в Україні.

- 1 Одержавлення селянської власності у формі колективізації (колгоспів).
- 2 Відродження приватної ініціативи.
- 3 Занепад усіх видів кооперації, зокрема й споживчої.
- 4 Швидка відбудова зруйнованого воєнними діями народного господарства.
- 5 Зрівняльні форми оплати праці, ліквідація «куркульства як класу».

А	Б	В	Г
☐	☐	☐	☐

- А 1, 3
- Б 2, 3
- В 2, 4
- Г 3, 5

33. Яку дату слід уписати на місці пропуску в джерелі?

«І я, й інші мої бойові товариші завжди доходили висновку: якби збереглися ті кадри, до яких належали Тухачевський, Якір, Уборевич, Корг та інші, — всі ті, кого ми втратили в _____ році, ми, безперечно, мали б менше невдач, швидше, і не з такими великими втратами розгромили б німецько-фашистські орди».

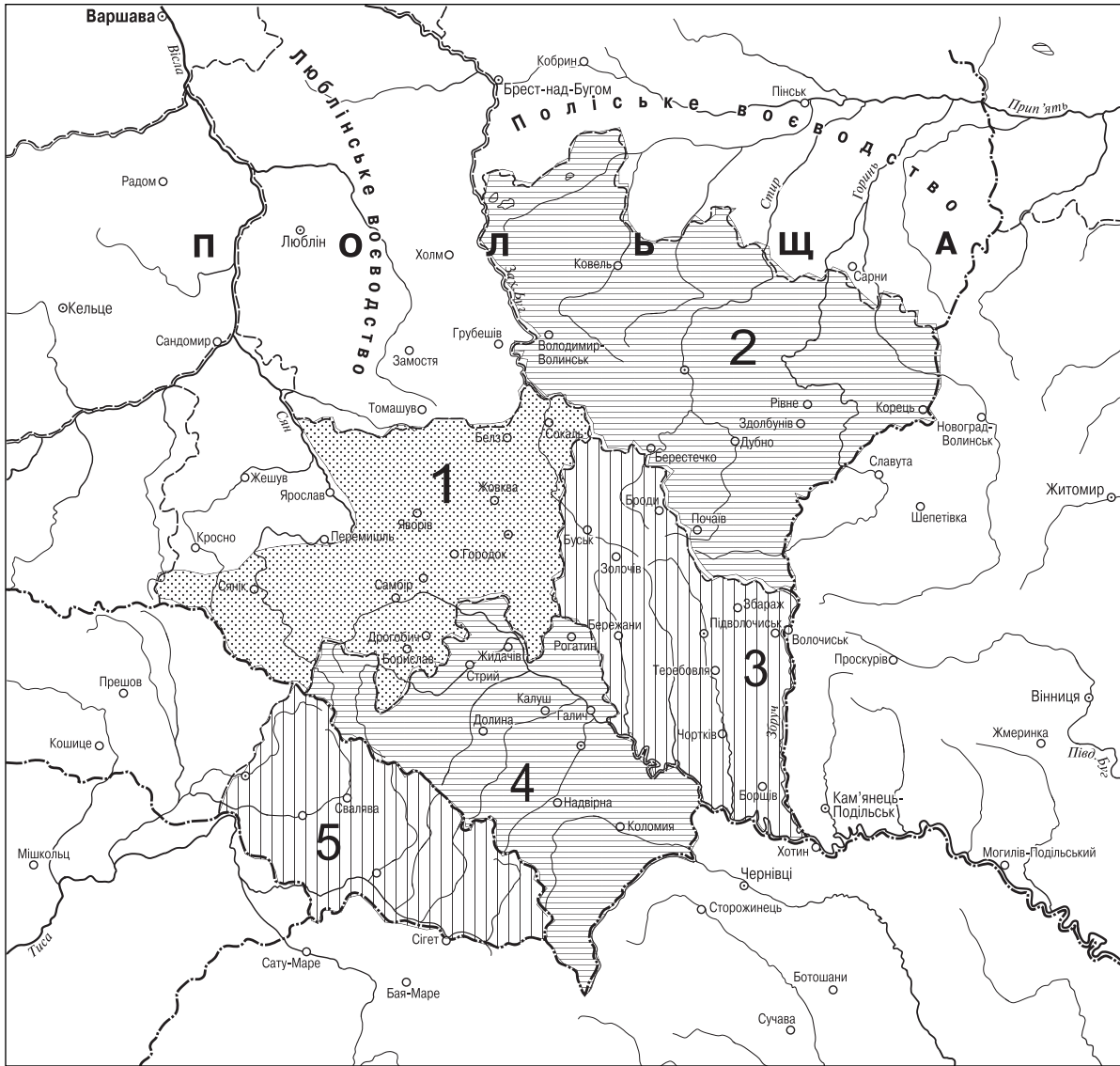
А	Б	В	Г
☐	☐	☐	☐

- А 1933 р.
- Б 1937 р.
- В 1939 р.
- Г 1941 р.

34. Якими цифрами на картосхемі позначено польські воєводства на землях Східної Галичини в міжвоєнний період (1921–1938 рр.)?

А	Б	В	Г
☐	☐	☐	☐

- А 1, 4, 5
- Б 1, 3, 4
- В 2, 4, 5
- Г 1, 2, 3

35. У яких уривках ідеться про особливості економічного розвитку УСРР у роки першої п'ятилітки?

- 1 «...Вибійник шахти «Центральна-Ірмине» в Кадіївці О. Стаханов застосував метод роботи, заснований на поділі виробничих операцій між вибійником і кріпильником. Це дало йому можливість в 14,5 рази перевищити норму...»
- 2 «...У містах України запроваджено нормовану торгівлю хлібом за картками за низькими цінами. Незабаром карткову систему поширили на основні види продовольчих і промислових товарів...»
- 3 «Швидкими темпами споруджувався Харківський тракторний завод: перші трактори зійшли з конвеєра через 18 місяців після урядової постанови. Того року випустили 16,8 тис. тракторів...»

А	Б	В	Г

- А 1, 2
- Б 1, 3
- В 2, 3
- Г 1, 2, 3

36. Про яке явище на західноукраїнських землях у 1930 р. йдеться в уривку з історичного джерела?

«Окруживши село зі всіх сторін та розставивши сторожі на всіх дорогах, около години 5 вечора кінні патрулі уланів в'їхали в передмістя Яворова: Наконечне, Наконечне-Кінець і с. Поруденко... Всіх прохожих та переїжджаючих легітимовано та провірювано імена зі списками громадян Наконечного... Задержаних зібрано в гуртки, яких патрулі гнали до будинку читальні «Просвіти». Кінний конвой змушував проваджених бігти, а коли деякі старі люди... не могли бігти, то бито їх палками по голові та де попало... Перевіривши виписаних на листі громадян та замкнувши їх в одному з приміщень читальні, коло години 9 ввечері улани розпочали биття. Викликували одного за другим по імені до другої кімнати, де при столі сидів поручик та кілька підстаршин, а біля них стояла лавка та кілька жовніврів, які виконували езекуції...».

А	Б	В	Г

- А Репатріація
- Б Розкуркулення
- В Осадництво
- Г Пацифікація

37. Вкажіть складову нацистського плану «Ост».

А	Б	В	Г

- А Депортація та знищення істотної частини населення
- Б Боротьбу з партизанським рухом
- В Блискавичне вторгнення нацистської Німеччини в СРСР
- Г Створення Райхскомісаріату «Україна»

38. Укажіть, коли просування Україною військ Німеччини та її союзників сягнуло позначеної лінії фронту?

А	Б	В	Г

- А На кінець червня 1941 р.
- Б На середину липня 1941 р.
- В На середину вересня 1941 р.
- Г На кінець січня 1942 р.

39. Кого з діячів торкнулася кампанія боротьби з генетикою як «буржуазною лженаукою» наприкінці 40-х — початку 50-х рр. 20 ст.?

- 1 Іллі Полякова
- 2 Олександра Корнійчука
- 3 Лева Делоне
- 4 Костянтина Данькевича
- 5 Максима Рильського

А	Б	В	Г

- А 1, 2
 Б 2, 4
 В 3, 5
 Г 1, 3

40. У яких твердженнях ідеться про особливості економічного розвитку УРСР в перше повоєнне десятиліття?

- 1 Відбудова старих, будівництво нових електростанцій.
- 2 Зростання обсягів виробництва у важкій промисловості.
- 3 Упровадження на машинобудівних, металургійних та хімічних заводах новітніх технологій.
- 4 Поліпшення становища колгоспників, зокрема зростання оплати їхньої праці.
- 5 Істотні капіталовкладення в сільське господарство, скасування обов'язкових поставок державі сільськогосподарської продукції.

А	Б	В	Г

- А 1, 2
 Б 1, 5
 В 2, 3
 Г 4, 5

41. У яких уривках ідеться про особливості економічного розвитку УРСР у період політичної та економічної лібералізації суспільства (1953–1964 рр.)?

- 1 «Динамічно розвивалася електроенергетика. Приріст виробництва електроенергії забезпечувався здебільшого шляхом введення в дію переважно великих паротурбінних агрегатів. Була збудована Зміївська ДРЕС. Дали струм гідроелектростанції Дніпровського каскаду – Кременчуцька, Дніпродзержинська, Каховська, увійшла в дію перша черга Київської ГЕС».
- 2 «Харківський авіазавод почав випускати перші в СРСР швидкісні турбореактивні лайнери ТУ-104, а згодом – ТУ-124. Київський авіазавод спеціалізувався на випуску турбогвинтового літака АН-24, який став найпоширенішою машиною свого класу в загальносоюзних пасажирських перевезеннях в СРСР та країнах РЕВ. Київські авіабудівельники створили найбільший на той час в світі широкофюзеляжний літак АН-22 «Антей».

А	Б	В	Г

- А Не йдеться в жодному з уривків
 Б Тільки в першому
 В Тільки в другому
 Г Ідеться в обох уривках

42. Про який кінофільм йдеться в уривку з історичного джерела?

«Підлив масла у вогонь, в наш національний вогонь, і Сергій Парджанов. Він сказав: «Я довго чинив опір перекладу українського тексту фільму російською мовою. Оскільки вважаю цей текст невід'ємною частиною художньої тканини фільму».

А	Б	В	Г

- А «Вечір напередодні Івана Купала»
 Б «Камінний хрест»
 В «Тіні забутих предків»
 Г «Білий птах з чорною ознакою»

43. У чому звинуватили громадян УРСР, про яких ідеться в уривку з книги В. Чорновола «Лихо з розуму»?

«...Не повернулися з літньої відпустки критик Іван Світличний, науковець-психолог Михайло Горинь, учитель Михайло Озерний, студент Ярослав Геврич... Не повідомивши причин, не вийшли на роботу науковий працівник Львівського музею українського мистецтва Богдан Горинь, викладачі Львівського університету Михайло Осадчий та Михайло Косів, київські інженери Олександр Мартиненко та Іван Русин... Помалу поповзла чутка, що близько тридцяти викладачів вузів, художників, науковців раптом перебралися із-за кафедр, письмових столів, з лабораторій в помешкання з подвійними ґратами на вікнах».

А	Б	В	Г

- А Корупції та економічних злочинах
- Б Адміністративних правопорушеннях
- В Кримінальних злочинах: вбивствах, розбоях, грабежах
- Г Антирадянській націоналістичній пропаганді та агітації

44. Для України в період загострення кризи радянської системи (середина 60-х – початок 80-х рр.) було характерним

А	Б	В	Г

- А Зменшення виробництва електроенергії
- Б Утвердження багатопартійної системи
- В Стрімка урбанізація
- Г Упровадження ринкових відносин

45. Що властиве системі освіти за доби «застою»?

А	Б	В	Г

- А Звуження мережі вищих навчальних закладів
- Б Відновлення платні за середню та вищу освіту
- В Ідеологізація навчально-виховного процесу
- Г Перехід на обов'язкову загальну семилітню освіту

46. Про яку подію йдеться в джерелі?

«...Наймасовіша в Україні акція періоду «перебудови», мета якої полягала в тому, щоб не лише відокремити національну історію від радянської, а й протиставити «справжнє», «природне» возз'єднання України 1919 р. «штучному» возз'єднанню 1939 р. Так само звернення до історичного досвіду було і засобом протиставлення «справжньої» української державності (УНР і ЗУНР) «штучній» — радянській».

А	Б	В	Г

- А Страйк на шахті «Ясинуватська-Глибока» в Макіївці в липні 1989 р.
- Б «Живий ланцюг» у січні 1990 р.
- В Мітинг та голодування студентів в жовтні 1990 р.
- Г Мітинг киян у серпні 1991 р.

47. Коли відбулася подія, про яку йдеться?

«Мабуть, не дуже сподівалися депутати тоді, що дійсно за цей Акт проголосує більшість — 346 народних депутатів і що цей Акт буде прийнятий, і буде проголошено незалежність України і створення нової держави. Тобто прагнення було, бажання було, але впевненості не було».

А	Б	В	Г

- А 1989 р.
- Б 1990 р.
- В 1991 р.
- Г 1992 р.

48. Доповніть твердження.

У 1997 р. здійснив політ американський космічний корабель «Колумбія», у складі міжнародного екіпажу якого був перший космонавт незалежної України

А	Б	В	Г

- А Леонід Каденюк
- Б Павло Попович
- В Микола Плав'юк
- Г Костянтин Морозов

У завданнях 49 – 53 до кожного з чотирьох рядків інформації, позначених цифрами, виберіть, на Вашу думку, один правильний варіант, позначений буквою. Поставте позначки в таблиці **бланка відповідей** на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви).

49. Які князівства доби роздробленості відповідають стислим характеристикам?

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- 1 Піднесення цього князівства за часів роздробленості пов'язують з князем Володимиром Глібовичем.
- 2 Найдовше за доби роздробленості тривало князювання співправителів Святослава (1177–1194 рр.) та Рюрика (1180–1202 рр.).
- 3 Наприкінці 12 ст. землі краю було переділено між нащадками Ізяслава Мстиславича – засновника династії князів, на кілька уділів.
- 4 Перший правитель землі Ростислав мав трьох синів – Рюрика, Володаря й Василька.

- А** Київське
- Б** Переяславське
- В** Чернігівське
- Г** Галицьке
- Д** Волинське

50. Встановіть відповідність між явищами та процесами й періодами, з якими їх пов'язують.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- 1 Остаточна ліквідація української автономії російським царем. Формування українського дворянства.
- 2 Формування політико-адміністративної структури нового державного організму в Україні. Розшарування козацтва, скасування кріпацтва.
- 3 Громадянська війна та поділ козацької України на два гетьманства. Ліквідація державних інститутів Правобережної Гетьманщини.
- 4 Формування станових ознак українського козацтва, зростання його ролі в суспільному житті.

- А** 70-ті роки 16 — перша половина 17 ст.
- Б** Середина 17 ст.
- В** 60–80-ті рр. 17 ст.
- Г** Кінець 17 ст. — перші десятиліття 18 ст.
- Д** 60–80-ті рр. 18 ст.

51. Встановіть відповідність між іменами діячів культури та стислими характеристиками.

- 1 Григорій Сковорода
- 2 Іван Григорович-Барський
- 3 Максим Березовський
- 4 Феофан Прокопович

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- А** Архітектор. Збудував міський водогін з фонтаном «Феліціал» («Самсон»), Покровську церкву й церкву Миколи Набережного на Подолі в Києві.
- Б** Філософ, просвітител, поет, автор відомих збірок поезій «Сад божественних пісень» та байок «Байки харківські»
- В** Живописець, один з найпопулярніших портретистів Петербурга. Працюючи у класицистичній манері, створив реалістичну школу портретного малярства.
- Г** Учений-енциклопедист. Був ректором Києво-Могилянської академії. У 1716 р. за царським наказом переїхав до Петербурга. Став одним з найближчих радників царя з питань церковної реформи та державної політики.
- Д** Композитор, який став членом Болонського філармонічного товариства. Перебуваючи в Італії, написав оперу «Демофонт», поставлену там з великим успіхом.

52. Встановіть відповідність між назвами документів та уривками з них.

- 1 I Універсал
- 2 III Універсал
- 3 IV Універсал
- 4 Універсал Директорії УНР

- А** «Однині воєдино зливаються століттями одірвані одна від одної частини єдиної України — Західно-Українська народна Республіка (Галичина, Буковина та Угорська Україна) і Наддніпрянська Велика Україна. Здійснились віковічні мрії, якими жили і за які умирали кращі сини України».
- Б** «Не одділяючись від Республіки Російської і зберігаючи єдність її, ми твердо станемо на нашій землі, щоб силами нашими допомогти всій Росії, щоб уся Республіка Російська стала Федерацією рівних і вільних народів».

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- В** «Хай буде Україна вільною. Не одділяючись від всієї Росії, не розриваючи з державою російською, хай народ український на своїй землі має право сам порядкувати своїм життям».
- Г** «Ми звинувачуємо Раду в тому, що вона, прикриваючись національними гаслами, веде двозначну буржуазну політику, яка вже давно проявляється у невизнанні Радою Рад і радянської влади в Україні... Ця двозначна політика, що позбавляє нас можливості визнати раду як повноважного представника трудящих та експлуатованих мас Української республіки...».
- Д** «У справі земельній комісія, вибрана на останній сесії нашій, уже виробила закон про передачу землі трудовому народові без викупу, прийнявши за основу скасування власності і соціалізацію землі».

53. Встановіть відповідність між назвами воєнних операцій Червоної армії за Другої світової війни та їхніми результатами та наслідками.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- 1** Корсунь-Шевченківська (січень-лютий 1944 р.)
- 2** Умансько-Ботошанська (березень-квітень 1944 р.)
- 3** Львівсько-Сандомірська (липень-серпень 1944 р.)
- 4** Східно-Карпатська (вересень-жовтень 1944 р.)
- А** Звільнено Ужгород, завершено визволення всієї території України.
- Б** Звільнено значну частину території Правобережної України і Молдови. Вихід на державний кордон СРСР з Румунією.
- В** Наймасштабніше оточення на той час військ противника, знищення 10 німецьких дивізій, що потрапили в оточення.
- Г** Звільнення території Київської та Житомирської областей, деяких районів Вінниччини та Рівненщини. Визволено Кіровоград.
- Д** Розгромлено 8 німецьких дивізій (серед них і дивізію «СС Галичина»), звільнено західні області України.

У завданнях 54 – 56 розташуйте події в хронологічній послідовності. Поставте позначки в таблиці **бланка відповідей** на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви). Цифри 1 має відповідати вибрана Вами перша подія, цифри 2 – друга, цифри 3 – третя, цифри 4 – четверта.

54. Встановіть послідовність подій.

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

- А** Обрання лівобережним гетьманом Дем'яна Многогрішного
- Б** Підписання Юрієм Хмельницьким Переяславських статей
- В** Обрання гетьманом Лівобережної України Івана Самойловича
- Г** Гетьманування Павла Тетері на Правобережній Україні

55. Встановіть послідовність утворення політичних партій.

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

- А** Українська національно-демократична партія (УНДП)
- Б** Революційна українська партія (РУП)
- В** Русько-українська радикальна партія (РУРП)
- Г** Українська демократична партія (УДП)

56. Встановіть хронологічну послідовність подій.

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

- А** Ухвалення Верховною Радою Конституції України
- Б** Ухвалення Верховною Радою Закону «Про Збройні сили України»
- В** Вступ України до Ради Європи
- Г** Обрання Леоніда Кучми президентом на перший термін

У завданнях 57-60, які мають шість варіантів відповідей, оберіть три правильні відповіді й запишіть їхні номери у клітинки.

57. Доповніть твердження.

Внаслідок Національно-визвольної війни проти польського панування

--	--	--

- 1 всі українські терени було звільнено з-під польської влади;
- 2 влада та основні багатства сконцентровано в руках козацьких низів;
- 3 утворено Українську козацьку державу – Військо Запорізьке;
- 4 селяни та міщани здобули право вільно вступати до козацького стану;
- 5 на звільнених землях ліквідовано фільваркову систему господарювання;
- 6 зросла кількість господарств із застосуванням примусової праці залежних селян

58. Укажіть характерні риси розвитку економіки підросійської України в першій половині 19 ст.

--	--	--

- 1 Збереження кріпосницьких відносин.
- 2 Розвиток сільського господарство інтенсивним шляхом.
- 3 За обсягом посівів перше місце посідає картопля.
- 4 Істотна роль чумацького промислу в розширенні торгівлі та розвитку товарно-грошових відносин.
- 5 Завершення промислового перевороту.
- 6 Зростання чисельності міського населення.

59. У яких твердженнях ідеться про Володимира Винниченка?

--	--	--

- 1 Схилявся до зближення з Антантою, задля зміцнення незалежності вдавався до заходів з посилення армії та її адміністративних органів.
- 2 Був організатором збройного виступу самостійників, що прагнули примусити Центральну Раду проголосити незалежність України.
- 3 Очолював Український національний союз, був одним з керівників повстання проти гетьмана П. Скоропадського.
- 4 Брав активну участь у підготовці всіх чотирьох універсалів Української Центральної Ради.
- 5 З початку січня 1919 р. був на чолі загонів, які розпочали боротьбу проти денікінців, військ Директорії та Антанти.
- 6 Автор оповідань, романів і повістей, двох десятків п'єс, які ставили на сценах Берліна, Москви, Праги, Рима.

60. Укажіть терміни, які характеризують явища та процеси, що відбувалися за доби «відлиги».

--	--	--

- 1 ринкова економіка
- 2 шістдесятники
- 3 пенсійна реформа
- 4 експорт зерна
- 5 «ждановщина»
- 6 десталінізація

Бланк відповідей А

У завданнях правильну відповідь позначайте тільки так:

1	А	Б	В	Г	11	А	Б	В	Г	21	А	Б	В	Г	31	А	Б	В	Г	41	А	Б	В	Г
2					12					22					32					42				
3					13					23					33					43				
4					14					24					34					44				
5					15					25					35					45				
6					16					26					36					46				
7					17					27					37					47				
8					18					28					38					48				
9					19					29					39									
10					20					30					40									

49	А	Б	В	Г	Д	50	А	Б	В	Г	Д	51	А	Б	В	Г	Д	52	А	Б	В	Г	Д	53	А	Б	В	Г	Д
1						1						1						1						1					
2						2						2						2						2					
3						3						3						3						3					
4						4						4						4						4					

54	А	Б	В	Г	55	А	Б	В	Г	56	А	Б	В	Г
1					1					1				
2					2					2				
3					3					3				
4					4					4				

57			
58			
59			
60			

Місце для виправлення помилкової відповіді

Щоб виправити відповідь до завдання, запишіть його номер та нову відповідь у білих прямокутниках зліва.

Приклад написання цифр у бланку

1	2	3	4	5	6	7	8	9	0
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Завдання 1—48				Завдання 49—53				Завдання 54—56				Завдання 57—60							
№	А	Б	В	Г	№	А	Б	В	Г	Д	№	А	Б	В	Г	№			
					1														
					2						1								
					3						2					№			
					4						3								
					№	А	Б	В	Г	Д	4								
					1						№	А	Б	В	Г				
					2														
					3						1								
					4						2								
											3								
											4								

ВІДПОВІДІ НА ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Стародавня історія України

1 Б; 2 В; 3 Б; 4 В; 5 А; 6 Г; 7 Б; 8 А; 9 Б; 10 Б; 11 А; 12 Б; 13 Б; 14 А; 15 Б; 16 Б; 17 Б; 18 Г; 19 Б; 20 Б; 21 Б; 22 В; 23 1-А, 2-Б, 3-Г, 4-В; 24 1-Б; 2-Г; 3-В; 4-А; 25 3, 5, 6; 26 1,4,6

2. Виникнення та розквіт Київської Русі

1 В; 2 А; 3 А; 4 Б; 5 В; 6 В; 7 В; 8 В; 9 Г; 10 А; 11 Б; 12 Г; 13 Б; 14 В; 15 А; 16 Б; 17 Б; 18 В; 19 Б; 20 Г; 21 Г; 22 В; 23 В; 24 Б; 25 1-Б; 2-Д; 3-В; 4-А; 26 1-Д; 2-В; 3-Г; 4-Б; 27 1-В; 2-А; 3-Б; 4-Г; 28 1-Б; 2-В; 3-Г; 4-А; 29 3,4,6; 30 1, 5, 6

3. Київська Русь за часів роздробленості.

Галицько-Волинська держава

1 Б; 2 А; 3 Б; 4 В; 5 А; 6 Б; 7 Г; 8 Б; 9 В; 10 Г; 11 Б; 12 Б; 13 Б; 14 В; 15 Б; 16 А; 17 Б; 18 А; 19 А; 20 Г; 21 В; 22 Б; 23 В; 24 А; 25 Б; 26 Г; 27 А; 28 А; 29 Б; 30 1-Б, 2-В, 3-А, 4-Д; 31 1-В, 2-А, 3-Г, 4-Д; 32 1-Г, 2-Б, 3-А, 4-В; 33 1-В, 2-Б, 3-А, 4-Г; 34 2, 5, 6; 35 2, 4, 6

4. Політичний устрій, соціально-економічний

і культурний розвиток Київської Русі

та Галицько-Волинської держави у 9–14 ст.

1 Б; 2 Г; 3 В; 4 Г; 5 А; 6 Б; 7 Б; 8 Б; 9 В; 10 Б; 11 Б; 12 В; 13 Г; 14 В; 15 В; 16 А; 17 А; 18 А; 19 Б; 20 Б; 21 В; 22 А; 23 В; 24 Б; 25 Б; 26 Г; 27 А; 28 Б; 29 А; 30 1-А, 2-В, 3-Б, 4-Г; 31 1-В, 2-А, 3-Д, 4-Г; 32 1-В, 2-Г, 3-Б, 4-А; 33 1-А, 2-В, 3-Г, 4-Б; 34 1-Б, 2-А, 3-Г, 4-В; 35 2,3,4; 36 2,5,6

5. Українські землі у складі Великого князівства

Литовського та інших держав (у другій половині 14 – першій половині 16 ст.)

1 В; 2 Б; 3 Б; 4 Б; 5 Б; 6 Б; 7 А; 8 Б; 9 А; 10 Б; 11 Б; 12 В; 13 В; 14 Г; 15 В; 16 Г; 17 Б; 18 В; 19 Б; 20 Б; 21 В; 22 А; 23 Б; 24 В; 25 А; 26 В; 27 Г; 28 В; 29 Г; 30 Б; 31 В; 32 1-В, 2-Б, 3-А, 4-Г; 33 1-Д, 2-В, 3-Б, 4-А; 34 1-Б, 2-В, 3-А, 4-Г; 35 2, 4, 5; 36 2, 5, 6; 37 2, 4, 5

6. Українські землі в другій половині 16 ст.

1 А; 2 Г; 3 В; 4 В; 5 В; 6 Б; 7 Г; 8 В; 9 Б; 10 В; 11 В; 12 В; 13 Б; 14 В; 15 Г; 16 Г; 17 Г; 18 Б; 19 Г; 20 А; 21 А; 22 Б; 23 А; 24 В; 25 Б; 26 Г; 27 1-Д, 2-А, 3-Г, 4-В; 28 1-В, 2-Д, 3-Б, 4-А; 29 1-Б, 2-Г, 3-В, 4-А; 30 1, 3, 5; 31 1, 5, 6; 32 2, 3, 6

7. Українські землі в першій половині 17 ст.

1 Г; 2 А; 3 Б; 4 А; 5 Б; 6 Б; 7 Б; 8 Г; 9 Б; 10 В; 11 Б; 12 Б; 13 Г; 14 В; 15 Г; 16 Г; 17 А; 18 В; 19 В; 20 Г; 21 А; 22 В; 23 Б; 24 А; 25 А; 26 1-Г, 2-В, 3-Б, 4-А; 27 1-А, 2-В, 3-Б, 4-Г; 28 1, 4, 5; 29 1, 3, 4; 30 1, 2, 5

8. Початок Національно-визвольної війни

українського народу середини 17 ст.

1 А; 2 В; 3 А; 4 Б; 5 Б; 6 А; 7 Б; 8 А; 9 Г; 10 В; 11 Б; 12 А; 13 Г; 14 В; 15 Б; 16 В; 17 Г; 18 А; 19 Б; 20 В; 21 В; 22 В; 23 В; 24 В; 25 Б; 26 А; 27 Г; 28 1-Г, 2-В, 3-Б, 4-А; 29 2, 3, 4; 30 3, 5, 6; 31 1, 5, 6

9. Українські землі в наприкінці 50-х – 80-ті рр. 17 ст.

1 Б; 2 Б; 3 А; 4 В; 5 В; 6 Г; 7 Б; 8 А; 9 Б; 10 В; 11 В; 12 В; 13 Б; 14 Б; 15 В; 16 В; 17 В; 18 В; 19 Г; 20 Б; 21 Б; 22 Г; 23 Г; 24 1-А, 2-Д, 3-Г, 4-В; 25 1-Г, 2-Д, 3-А, 4-Б; 26 1-Б, 2-В, 3-А, 4-Г; 27 1-Г, 2-Б, 3-А, 4-В; 28 2, 5, 6; 29 1, 4, 6; 30 1, 5, 6

10. Українські землі наприкінці 17 –

першої половини 18 ст.

1 А; 2 В; 3 В; 4 Б; 5 Г; 6 Г; 7 А; 8 А; 9 А; 10 Г; 11 Б; 12 Г; 13 Б; 14 Б; 15 Б; 16 А; 17 В; 18 В; 19 А; 20 А; 21 Г; 22 А; 23 Б; 24 В; 25 1-В, 2-А, 3-Д, 4-Г; 26 1-Д, 2-В, 3-Б, 4-Г; 27 1-В, 2-А, 3-Б, 4-Г; 28 1-Г, 2-В, 3-А, 4-Б; 29 3, 5, 6; 30 2, 4, 5; 31 2, 3, 5

11. Українські землі в другій половині XVIII ст.

1 Г; 2 Г; 3 Б; 4 В; 5 Б; 6 Б; 7 Б; 8 А; 9 В; 10 В; 11 А; 12 А; 13 Б; 14 Б; 15 Г; 16 А; 17 А; 18 А; 19 А; 20 Б; 21 В; 22 Б; 23 А; 24 1-Б, 2-В, 3-Г, 4-А; 25 1-Б, 2-А, 3-В, 4-Г; 26 1-Б, 2-В, 3-Д, 4-Г; 27 1-Г, 2-В, 3-А, 4-Б; 28 2, 4, 6; 29 1, 4, 5; 30 4, 5, 6

12. Українські землі у складі Російської імперії

наприкінці 18 – у першій половині 19 ст.

1 Б; 2 А; 3 Б; 4 А; 5 В; 6 Б; 7 А; 8 А; 9 А; 10 Г; 11 А; 12 Б; 13 В; 14 А; 15 В; 16 Б; 17 В; 18 Б; 19 В; 20 А; 21 В; 22 Б; 23 Г; 24 Б; 25 1-Б, 2-А, 3-В, 4-Д; 26 1-Б, 2-А, 3-Д, 4-В; 27 1-В, 2-А, 3-Д, 4-Г; 28 1-Г, 2-А, 3-В, 4-Б; 29 3, 5, 6; 30 2, 5, 6; 31 1, 3, 5

13. Західноукраїнські землі наприкінці 18 – у першій

Половині 19 ст. 14. Культура України кінця 18 – першої половини 19 ст.

1 В; 2 В; 3 Г; 4 А; 5 А; 6 Г; 7 Б; 8 Г; 9 Б; 10 Г; 11 Г; 12 В; 13 А; 14 Б; 15 Г; 16 Г; 17 Г; 18 В; 19 Б; 20 А; 21 Б; 22 1-Б, 2-А, 3-Д, 4-В; 23 1-А, 2-Г, 3-Б, 4-Д; 24 1-Б, 2-А, 3-В, 4-Г; 25 1-Г, 2-А, 3-В, 4-Б; 26 1-Б, 2-Г, 3-А, 4-В; 27 1, 3, 5; 28 1, 4, 6; 29 2, 5, 6

15. Наддніпрянська Україна в другій половині 19 ст.

1 Б; 2 Б; 3 А; 4 В; 5 Б; 6 В; 7 Б; 8 Г; 9 А; 10 Г; 11 Б; 12 Б; 13 Б; 14 Б; 15 Б; 16 В; 17 А; 18 В; 19 Г; 20 В; 21 1-Б, 2-А, 3-Г, 4-Д; 22 1-Д, 2-Б, 3-А, 4-В; 23 1-Г, 2-Б, 3-В, 4-А; 24 2, 3, 4; 25 2, 4, 6; 26 1, 4, 5

16. Західноукраїнські землі у складі Австрійської (Австро-Угорської) імперії у другій половині XIX ст.

17. Культура України в другій половині XIX – початку XX ст.

1 Г; 2 А; 3 А; 4 Г; 5 Г; 6 В; 7 Б; 8 А; 9 Б; 10 Б; 11 В; 12 В; 13 Б; 14 В; 15 Г; 16 Б; 17 А; 18 А; 19 1-Г, 2-Б, 3-Д, 4-А; 20 1-А, 2-Д, 3-Б, 4-В; 21 1-А, 2-В, 3-Б, 4-Г; 22 1-Б, 2-В, 3-А, 4-Д; 23 1-Б, 2-А, 3-Г, 4-Д; 24 1-А, 2-Г, 3-В, 4-Б; 25 1-Б, 2-Г, 3-В, 4-А; 26 3, 4, 5; 27 1, 2, 5; 28 1, 2, 6

18. Українські землі у складі Російської імперії на початку XX ст. 19. Західноукраїнські землі на початку XX ст.

1 Б; 2 Б; 3 Г; 4 В; 5 Г; 6 Г; 7 А; 8 В; 9 Б; 10 А; 11 Б; 12 В; 13 Б; 14 В; 15 Б; 16 В; 17 1-Б, 2-В, 3-А, 4-Г; 18 1-Б, 2-А, 3-Г, 4-В; 19 1-Д, 2-В, 3-А, 4-Г; 20 1-А, 2-В, 3-Г, 4-Б; 21 1-Г, 2-В, 3-А, 4-Б; 22 2, 3, 5; 23 1, 5, 6; 24 1, 4, 5

20. Україна в Першій світовій війні.

21. Українська революція

1 А; 2 В; 3 Г; 4 Б; 5 Б; 6 А; 7 Б; 8 А; 9 А; 10 Б; 11 А; 12 В; 13 А; 14 В; 15 Б; 16 Б; 17 В; 18 Г; 19 А; 20 А; 21 Г; 22 Г; 23 В; 24 А; 25 1-Г, 2-А, 3-Б, 4-В; 26 1-Г, 2-В, 3-Б, 4-А; 27 1-Г, 2-В, 3-А, 4-Б; 28 2, 4, 5; 29 3, 4, 5

22. Україна в боротьбі за збереження державної незалежності (1918 – 1920 рр.)

1 В; 2 Г; 3 В; 4 В; 5 В; 6 Б; 7 Г; 8 Б; 9 Б; 10 В; 11 Г; 12 Б; 13 Б; 14 В; 15 Б; 16 Г; 17 Б; 18 Б; 19 Г; 20 1-Б, 2-Г; 3-А; 4-Д; 21 1-А, 2-Г, 3-В, 4-Б; 22 1-Г, 2-А, 3-Б, 4-В; 23 1-Г, 2-В, 3-А, 4-Б; 24 1, 2, 3; 25 2, 3, 6; 26 3, 5, 6

23. Українська СРР в умовах нової економічної політики (1921-1928 рр.)

1 Г; 2 А; 3 Г; 4 Б; 5 Г; 6 Б; 7 Б; 8 Г; 9 Г; 10 В; 11 Б; 12 В; 13 Б; 14 А; 15 1-Г, 2-А, 3-В, 4-Б; 16 1-В, 2-Г, 3-Б, 4-А; 17 1-В, 2-Б, 3-Г, 4-А; 18 1-Б, 2-А, 3-Д, 4-В; 19 1-В, 2-Г, 3-А, 4-Б; 20 1, 4, 6; 21 3, 4, 5

24. Радянська модернізація України (1929 – 1938 рр.)

1 Б; 2 Б; 3 В; 4 Б; 5 В; 6 Г; 7 В; 8 Б; 9 Б; 10 В; 11 Б; 12 А; 13 А; 14 Г; 15 А; 16 А; 17 Б; 18 Г; 19 1-Б, 2-В, 3-А, 4-Г; 20 1-Б, 2-Г, 3-А, 4-В; 21 1-Г, 2-Б, 3-Д, 4-В; 22 1-В, 2-Г, 3-Б, 4-Д; 23 1-Г, 2-В, 3-А, 4-Б; 24 1, 3, 4; 25 2, 3, 6; 26 1, 5, 6; 27 1, 2, 4

25. Західноукраїнські землі (1921–1939 рр.)

1 Б; 2 А; 3 А; 4 В; 5 В; 6 В; 7 Б; 8 Г; 9 А; 10 Б; 11 Б; 12 А; 13 Б; 14 В; 15 1-Д, 2-Б, 3-В, 4-А; 16 1-А, 2-В, 3-Г, 4-Б; 17 1-В, 2-Б, 3-Г, 4-А; 18 1-В, 2-Г, 3-Б, 4-Д; 19 1-Б, 2-В, 3-А, 4-Д; 20 1-А, 2-Г, 3-Б, 4-В; 21 2, 4, 5

26. Україна під час Другої світової війни (1939–1945 рр.)

1 Г; 2 В; 3 Г; 4 Б; 5 В; 6 Б; 7 А; 8 А; 9 А; 10 Б; 11 А; 12 Г; 13 Г; 14 А; 15 А; 16 Г; 17 В; 18 А; 19 Г; 20 А; 21 Б; 22 В; 23 В; 24 1-Д, 2-А, 3-В, 4-Б; 25 1-Б, 2-А, 3-Г, 4-В; 26 1-А, 2-Б, 3-Г, 4-В; 27 2, 3, 4; 28 1, 2, 4; 29 2, 3, 5

27. Повоєнна відбудова та розвиток України в 1946 – на початку 1950-х рр.

1 Б; 2 А; 3 А; 4 Б; 5 Б; 6 Г; 7 В; 8 Г; 9 Г; 10 А; 11 Г; 12 В; 13 Г; 14 А; 15 Б; 16 Г; 17 Г; 18 Б; 19 Г; 20 Г; 21 А; 22 1-Б, 2-В, 3-Г, 4-А; 23 1-Б, 2-В, 3-Г, 4-А; 24 136; 25 135; 26 135

28. Україна в умовах десталінізації (1953 – 1964 рр.)

1 В; 2 Б; 3 Б; 4 Б; 5 Б; 6 Б; 7 Г; 8 Б; 9 Г; 10 Б; 11 В; 12 В; 13 В; 14 Г; 15 Б; 16 А; 17 А; 18 1-А, 2-В, 3-Г, 4-Б; 19 1-А, 2-В, 3-Б, 4-Д; 20 1-В, 2-Г, 3-А, 4-Б; 21 1-В, 2-Б, 3-Г, 4-А; 22 2, 5, 6; 23 1, 2, 5; 24 2, 4, 5

29. Україна в період загострення кризи радянської системи (1965–1985 рр.)

1 Б; 2 Г; 3 Г; 4 В; 5 А; 6 В; 7 В; 8 А; 9 В; 10 А; 11 А; 12 Г; 13 В; 14 В; 15 Г; 16 Г; 17 1-Д, 2-А, 3-Б, 4-В; 18 1-Г, 2-Б, 3-А, 4-В; 19 1-А, 2-Б, 3-Д, 4-Г; 20 1-Д, 2-Б, 3-В, 4-А; 21 2, 5, 6; 22 2, 4, 6; 23 2, 3, 4

30. Розпад Радянського Союзу та відродження незалежності України.

31. Україна в умовах незалежності

1 А; 2 А; 3 А; 4 А; 5 В; 6 В; 7 Б; 8 Г; 9 Б; 10 А; 11 Г; 12 В; 13 А; 14 А; 15 Г; 16 Б; 17 Г; 18 Б; 19 А; 20 Б; 21 А; 22 Б; 23 1-Б, 2-Д, 3-А, 4-Г; 24 1-В, 2-Д, 3-А, 4-Б; 25 1-В, 2-Г, 3-Б, 4-Д; 26 1-В, 2-Г, 3-Б, 4-А; 27 1-Б, 2-В, 3-Г, 4-А; 28 1-Б,

**Відповіді на завдання варіанта 1 тесту
з історії України**

**1 В; 2 Б; 3 В; 4 А; 5 В; 6 В; 7 Г; 8 В; 9 Б; 10 Б; 11 Г; 12 Г; 13 В; 14 Г; 15 Б; 16 Г; 17 В; 18 В ;
19 Г; 20 А; 21 Б; 22 Г; 23 Б; 24 В; 25 Г; 26 В; 27 В; 28 В; 29 В; 30 В; 31 А; 32 А; 33 В; 34 Г;
35 Б; 36 Б; 37 Б; 38 В; 39 Б; 40 В; 41 В; 42 В; 43 В; 44 А; 45 В; 46 Г; 47 А; 48 Б; 49 1-Г, 2-В,
3-Д, 4-А; 50 1-Б, 2-Г, 3-А, 4-Д; 51 1-Д, 2-Б, 3-А, 4-В; 52 1-Б, 2-А, 3-Г, 4-Д; 53 1-Г, 2-А,
3-В, 4-Б; 54 1-А, 2-В, 3-Б, 4-Г; 55 1-В; 2-Г, 3-А, 4-Б; 56 1-В, 2-А, 3-Б, 4-Г; 57 1, 3, 6;
58 1, 3, 5; 59 2, 5, 6; 60 3, 5, 6**

**Відповіді на завдання варіанта 2
тесту з історії України**

**1 В; 2 А; 3 А; 4 А; 5 В; 6 Б; 7 Г; 8 А; 9 Б; 10 А; 11 Г; 12 А; 13 В; 14 Г; 15 Б; 16 В; 17 В; 18 Б;
19 Г; 20 А; 21 Б; 22 А; 23 Г; 24 Г; 25 Г; 26 Б; 27 А; 28 В; 29 А; 30 В; 31 Г; 32 А; 33 Г; 34 Г; 35
В; 36 Б; 37 А; 38 Б; 39 В; 40 Б; 41 Б; 42 В; 43 А; 44 Б; 45 В; 46 А; 47 Б; 48 А; 49 1-Д, 2-Г,
3-В, 4-Б; 50 1-Д, 2-А, 3-Г, 4-В; 51 1-Б, 2-Г, 3-А, 4-В; 52 1-В; 2-Д; 3-Г, 4-А; 53 1-Б, 2-А,
3-Д, 4-В; 54 1-Б, 2-А, 3-Г, 4-В; 55 1-Г, 2-Б, 3-В, 4-А; 56 1-В, 2-А, 3-Г, 4-Б; 57 1, 4, 6;
58 1, 4, 5; 59 1, 4, 5; 60 1, 3, 6**

**Відповіді на завдання варіанта 3
тесту з історії України**

**1 Б; 2 В; 3 А; 4 А; 5 В; 6 А; 7 В; 8 Г; 9 Б; 10 Б; 11 Г; 12 В; 13 В; 14 В; 15 Г; 16 Б; 17 Б; 18 В;
19 А; 20 В; 21 А; 22 В; 23 А; 24 А; 25 А; 26 Б; 27 Г; 28 А; 29 Г; 30 Б; 31 А; 32 В; 33 Б; 34;Б;
35 В; 36 Г; 37 А; 38 В; 39 Г; 40 А; 41 Г; 42 В; 43 Г; 44 В; 45 В; 46 Б; 47 В; 48 А; 49 1-Б, 2-А,
3-Д, 4-Г; 50 1-Д, 2-Б, 3-В, 4-А; 51 1-Б, 2-А, 3-Д, 4-Г; 52 1-В, 2-Б, 3-Д, 4-А; 53 1-В; 2-Б,
3-Д, 4-А; 54 1-Б, 2-Г, 3-А, 4-В; 55 1-В, 2-А, 3-Б, 4-Г; 56 1-Б, 2-Г, 3-В, 4-А; 57 3, 4, 5;
58 1, 4, 6; 59 3, 4, 6; 60 2, 3, 6**

Навчальне видання

ВЛАСОВ Віталій Сергійович
КУЛЬЧИЦЬКИЙ Станіслав Владиславович

Історія України

КОМПЛЕКСНЕ ВИДАННЯ для підготовки до ЗНО

Відповідальна за випуск С. В. Хрустальова

Підп. до друку 17.09.2013. Формат 84x108/16. Ум. друк арк. 35,0.
Обл.-вид. арк. 28,5. Наклад 10 000 пр. Зам. №
Вид. код Л0496У

Видавництво «Літера ЛТД».
03680, Київ, вул. Нестерова, 3, оф. 508.
Телефон для довідок 456-40-21.
E-mail: litera_l@i.com.ua

Свідоцтво про реєстрацію № 923 від 22.05.2002 р.

З питань реалізації звертатися за телефонами:

у Києві – (044) 456-40-21; 599-14-53; Харкові – (057) 712-91-44;
Білій Церкві – (04563) 3-38-90; Вінниці – (0432) 55-61-10, 27-70-08;
Дніпропетровську – (056) 785-01-74, 789-06-24; Донецьку – (062) 344-38-38;
Житомирі – (0412) 41-27-95, 44-81-82; Івано-Франківську – (0342) 72-41-54;
Кривому Розі – (056) 401-27-11; Луганську – (0642) 53-34-51;
Львові – (032) 244-14-36; Миколаєві – (0512) 67-01-38;
Одесі – (048) 737-46-54; Сімферополі – (0652) 54-21-38;
Тернополі – (0352) 49-58-36; Хмельницькому – (0382) 70-63-16;
Черкасах – (0472) 51-22-51, 36-72-14; Чернігові – (0462) 93-14-30.

«Книга поштою»: 61045 Харків, а/с 3355.
Тел. (057) 717-74-55, (067) 546-53-73.
E-mail: pochta@ranok.com.ua
www.ranok.com.ua
www.litera-ltd.com.ua

Якісна підготовка до ЗНО-2014

ВИПУСКНИКИ ТА АБИТУРІЄНТИ!

Видавництво «Літера ЛТД» пропонує комплект видань для успішної підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання

ЕКСПРЕС-ПІДГОТОВКА

- Систематизований шкільний курс
- Підготовка за компонентами програми ЗНО
- Кращі з 1000 типових тестових завдань
- Відповіді до ВСІХ тестових завдань

КОМПЛЕКСНЕ ВИДАННЯ

- Програмові вимоги до ЗНО з історії України
- Репетитор: стислий виклад навчального матеріалу
- Типові тестові завдання до кожного розділу програми
- Варіанти тесту з історії України у форматі ЗНО
- Відповіді до ВСІХ тестових завдань

ТИПОВІ ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

- 8 варіантів у форматі ЗНО
- Бланки відповідей
- Матеріали для самоконтролю

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Українська мова
і література

Біологія

Хімія

Географія

Математика

Фізика

Англійська мова

Німецька мова

Понад 560 000 випускників,
які користувалися комплектом
видань для підготовки до ЗНО,
сьогодні є студентами ВНЗ

ISBN 978-966-178-491-7

9 789661 784917 >